heemkundige kring

het AMBACHT

maldegem

JAARBOEK 2013

© Hans Blankaert

Overstroomde Vossenholse meersen.

Woord vooraf

Boeken hebben mij steeds geboeid. Maar evenzeer het samenstellen van een boek, het groeiproces, de vormgeving, de afwerking, de communicatie naar de afnemers enz.
Op dit vlak troffen in Maldegem in de jaren zeventig een aantal gelijkgezinden mekaar. Ze deelden allen de interesse voor de rijke Maldegemse geschiedenis. Zij publiceerden de vruchten van hun opzoekingen, soms onder de koepel van het plaatselijke Davidsfonds, de cultuurvereniging met op dat vlak veel ervaring.

In 1984 werd de Heemkundige Kring Het Ambacht Maldegem opgericht als feitelijke vereniging. Samen nog met Davidsfonds Maldegem zette de kring in het najaar 1984 een huldebetoon en tentoonstelling op het getouw voor Gabriël en Victor De Lille, de inspiratoren en voortrekkers voor wat heemkunde en geschiedenis betreft in Maldegem.
In 1986 en in 1989 zagen de gekende kijk- en leesboeken over groot Maldegem het licht, ze kenden een ruime verspreiding. Omwille van meer rechtszekerheid nam het Ambacht in 1988 het vzw statuut aan.
Na het fraaie boek 'In Flanders Fields' (1994), viel de beslissing over te stappen naar de formule heemkundig jaarboek. Misschien zouden we dat wel enkele jaren volhouden...? In december 1995 verscheen het eerste exemplaar. We zijn nu aan het 19de toe. Het samenstellen van elk nummer was eigenlijk telkens een avontuur. Denken we aan de contacten met de familie De Lalaing in Zandbergen (Ninove), in het kader van de uitgave - in vertaling - van het fameuze werk "Maldegem la Loyale, Histoire et souvenirs", waarvoor de nieuwe voorzitter zich bijzonder inzette.
Onze schrijvers en onderzoekers werden steeds meer ervaren. Dit uitte zich in de kwaliteit van de reeks, en ook in de waardering ervoor vanwege de vele abonnees binnen en buiten de gemeente. Al die tijd mocht ik mij 'voorzitter' noemen. What's in a name? Ik mocht stimuleren, coördineren, zorgen dat de uitgave in goede banen liep. Maar het resultaat en het succes van de reeks mag en moet op naam geschreven worden van de gehele equipe. Hierbij dient ook vermeld dat de drukkerij Van Hoestenberghe aan onze uitgave ieder jaar bijzondere zorg besteedde.
De tijd is gekomen voor de afwisseling van de wacht. Ik ben alle medewerkers van het eerste uur, waarvan er nog een tiental overblijven, uiteraard diegenen die ons ontvielen, en ook diegenen die later toetraden, zeer dankbaar voor hun vriendschap en samenwerking al die jaren. Het Ambacht bood mij een bijzonder zinvolle bezigheid tijdens een heel pak pensioenjaren, die achter de rug liggen. Dankzij allen, heeft onze vereniging met haar 19 jaarboeken ruim haar sporen nagelaten voor de Maldegemse geschiedschrijving.

Om de continuïteit te verzekeren moeten jonge krachten het roer in handen nemen.
Marc Martens, geboren Maldegemnaar, archeoloog van opleiding, is een man met vele talenten. Gedegen opzoeker, kenner van archieven, teken- en schildervaardig, natuur- en dierenliefhebber, is bereid de voortrekker van het Ambacht te worden.
Hij mag hierbij op de medewerking van de gehele equipe rekenen. Ook ikzelf wens verder als lid van het bestuur mijn bijdrage te leveren. Mijn oprechte dank gaat ook naar de vele trouwe leden, die de uitgave blijven mogelijk maken.

Walter Notteboom,
uittredend voorzitter

"Eerlijk, ik had nooit gedacht dat het mij zou gegund zijn een vijftiende keer een heemkundig boek in te leiden over Groot-Maldegem": Walter Nottebooms aanvangszin bij de editie van jaarboek 15 van Het Ambacht Maldegem, vier jaar geleden. Al neemt hij thans niet als eerste het woord om het in te leiden, de realisatie van het boek dat u in handen houdt, waarde lezer, het negentiende in de reeks, mogen we gerust nog op zijn actief schrijven.

Omdat een en ander wat zwaar begint te wegen, heeft Walter enkele maanden geleden te kennen gegeven het voorzitterschap van Het Ambacht te willen doorgeven, waarna ondergetekende het van hem overnam. Het is mij dan ook een aangename plicht de verdiensten van Walter op het vlak van de lokale geschiedschrijving en heemkunde hier te schetsen. Wegens de schaars toegemeten ruimte moet het uiterst bondig.

Walter Notteboom schijnt in zijn jeugdjaren al een ondernemend figuur geweest te zijn. Zo was hij in de jaren vijftig-zestig van vorige eeuw in Adegem KSA-leider en dé grote voortrekker bij de totstandkoming van een jeugdhuis. Legde het engagement van zijn vader, dat verder ging dan zijn werk als veldwachter, de kiem voor zijn interesse voor de lokale geschiedenis? Werd ze gevoed door het idealisme van Jong-Vlaanderen of is ze een aspect van zijn onderwijzersambt? Hoe dan ook, we zien Walter met tekstbijdragen, tekeningen en foto's, meewerken aan uitgaven met heemkundige inslag in Adegem en Maldegem.

Ook voor de "Historische verkenningen in het Meetjesland" van Daniel Verstraete weet men Walter te vinden. Het brengt hem in contact met figuren zoals Daniël Verstraete, Luc Stockman, Achiel De Vos, en andere coryfeeën van de streekgeschiedenis, die hem wat graag inlijven in het bestuur van Appeltjes van het Meetjesland. Aan Heemkundige Bijdragen uit het Meetjesland verleent hij een hele periode zijn medewerking. Plaatselijk engageert hij zich ook in de Maldegemse cultuurraad, waarvan hij in 1981 voorzitter wordt.

Ongeveer samen met de succesvolle boekenbeurs van 1984 met herinneringen aan Victor en Gabriël De Lille wordt het Ambacht Maldegem boven de doopvont gehouden. In het jaar 1986 en 1989 worden luxueus ogende boeken op groot formaat uitgebracht. In 1989 zorgt Walter samen met collega's voor "Honderd jaar Broederschool". Boeken die opvallen door hun verzorgde en frisse lay-out, ook al in hoofdzaak van Walters hand en verstand. Eens op pensioen, wist Walter zijn bestuursleden te enthousiasmeren voor een nieuw project, misschien het meest ambitieuze van alle: een heemkundig jaarboek. Dan denk je niet aan vier, vijf nummers. U hebt, zoals gezegd, het negentiende in de hand.
Volgend jaar hopen we dat alles, als we jaarboek twintig mogen vieren en dertig jaar Het Ambacht Maldegem, uitvoeriger uit de doeken te kunnen doen en Walter passend in de bloemen te kunnen zetten.
Ondertussen is het een grote gerustheid, dat hij de activiteiten van Het Ambacht en dus ook de nog te verwachten publicaties, in de mate van het mogelijke zal blijven volgen en helpen realiseren.

Marc Martens,
voorzitter

In memoriam
Etienne Dauwels

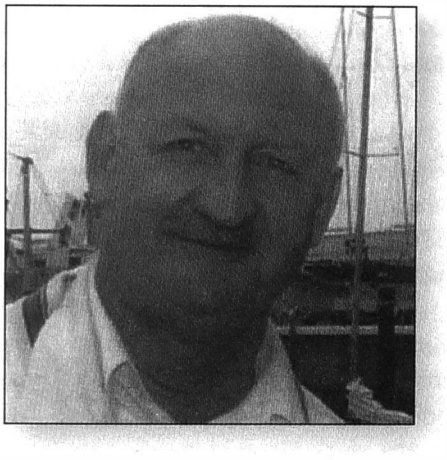

Ons bestuurslid Etienne Dauwels, geboren te Maldegem op 19 mei 1945, overleed thuis, geheel onverwacht, op 22 november 2012.
Hij laat echtgenote Jenny Focquaert, zoon Dany en echtgenote Jocelyne, en hun kinderen Ayron en Andres achter.

Etienne was een ondernemer en aanpakker met benijdenswaardig veel praktisch inzicht. Dat wist men op zijn werk bij Sidmar in Zelzate. Dat gaf hij ook gestalte in de bijzonder geslaagde, eigenhandig uitgevoerde verbouwing van een voormalig grenscafé tot een imposante gezinswoning op Strobrugge.

Hij bracht ook een aanstekelijk enthousiasme op voor zaken waarin hij zich intellectueel verdiepte. Dat betrof onder andere lokale geschiedenis en heemkunde. Etienne was dan ook bestuurslid van de Vereniging voor Heemkunde in het Meetjesland en van Het Ambacht Maldegem. Hij was medewerker van het eerste uur bij de stichting van het Ambacht in 1984 en was bestuurslid tot aan zijn overlijden. Hij verrichtte vele jaren secretariaatswerk voor de vereniging, hield de ledenlijsten bij, schrok niet terug voor het gebruik van de computer, en was ook dankzij zijn vele contacten een bijzonder ijverige propagandist voor de jaarlijkse uitgave van het heemkundig jaarboek, bij zoverre dat meerdere jaarboeken met een oplage van bijna duizend exemplaren konden verschijnen én aan de man gebracht werden.

Hij was trouwens ook vele jaren bestuurslid van het Davidsfonds, waar hij weer de heemkundige uitgaven propageerde, en waar hij dankzij zijn technisch inzicht op vele terreinen een onmisbare medewerker was.

Was hij zelf geen auteur, toch wist hij heel vaak de medebestuursleden van deze verenigingen op het goede been te zetten door hen onvermoede referenties en bronnen aan te wijzen. Dat heeft men ook ten overvloede ervaren op het gemeentelijk archief te Maldegem, waar hij een trouwe bezoeker was, specialist ondertussen in stamboomnavorsing. Bij gelegenheden waar die verenigingen met hun programma of realisaties naar buiten komen, toonde hij zich behalve een handige standenbouwer waar het bestuur verregaand op betrouwde, ook een gedreven promotor van activiteiten en propagandist van hun publicaties.

Voor de vele boekenbeurzen van het Davidsfonds en de heemkundige beurzen, onder andere in Gent, waaraan het Ambacht deelnam, stak het op geen uurtje. Het waren immers geschikte gelegenheden tot contact, kennis vergaren, vriendschappen opbouwen.

Zijn gaven en kwaliteiten stelde hij ook ten dienste als bestuurslid van Siku, de Vereniging van Gepensioneerden van Sidmar, het bedrijf waar hij 28 jaar heeft gewerkt. Hij hielp een ledenblaadje samenstellen en was medeorganisator van allerlei activiteiten van die vereniging: vele van zijn vroegere werkmakkers hebben genoten van uitstappen, bezoeken, voordrachten over een kunstzinnig of historisch onderwerp, waarvan Etienne de initiatiefnemer was.

Etienne bezat een verbazingwekkende kennis van het verleden en dan vooral van de beide wereldoorlogen. De geschiedenis daarvan boeide hem bijzonder. Mettertijd verzamelde hij er dan ook een indrukwekkende collectie boeken over, waaronder erg gezochte titels. Hij verwierf ook een expertise in aardewerk en had een paar kasten vol met waardevolle stukken. Met Jenny ging hij graag op stap tot in Noord-Frankrijk om een origineel stuk op de kop te kunnen tikken.

Men moest bij Etienne niet teveel complimenten verkopen: hij had het gauw door. Hij kon erg opgaan in een betoog, en onderstreepte zijn woorden met brede arm- en handgebaren.
De laatste jaren sukkelde hij met zijn gezondheid. Stappen was moeilijk geworden, maar al te vroeg liet ook het geheugen het afweten. Treffend op het gedachtenisprentje is : "om je blikken zonder woorden, om je warmte van weleer".

Die warmte, die we mochten ervaren in zijn oprechtheid en vriendschap, blijven we ook in het bestuur van Het Ambacht Maldegem waarderen en koesteren.

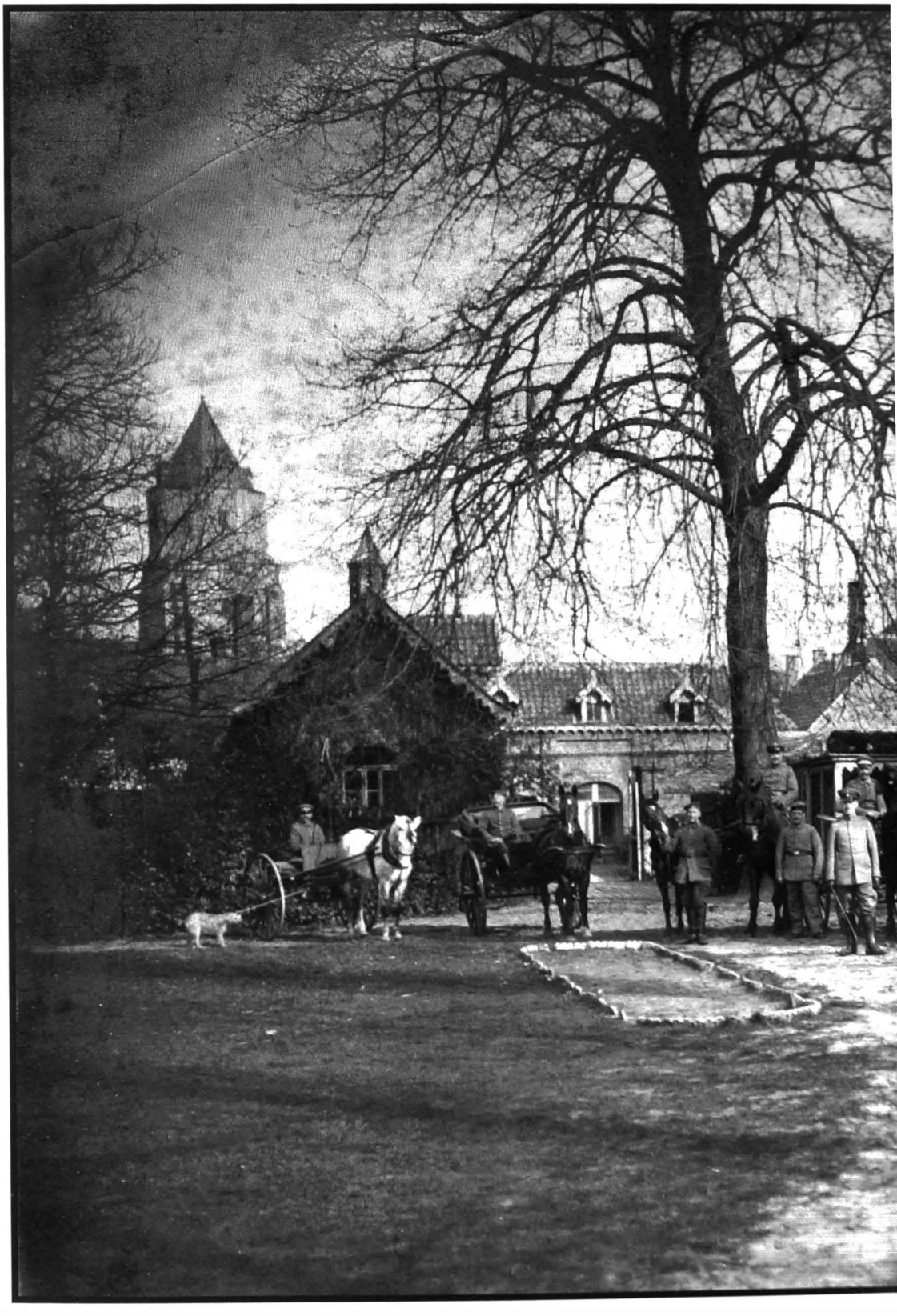

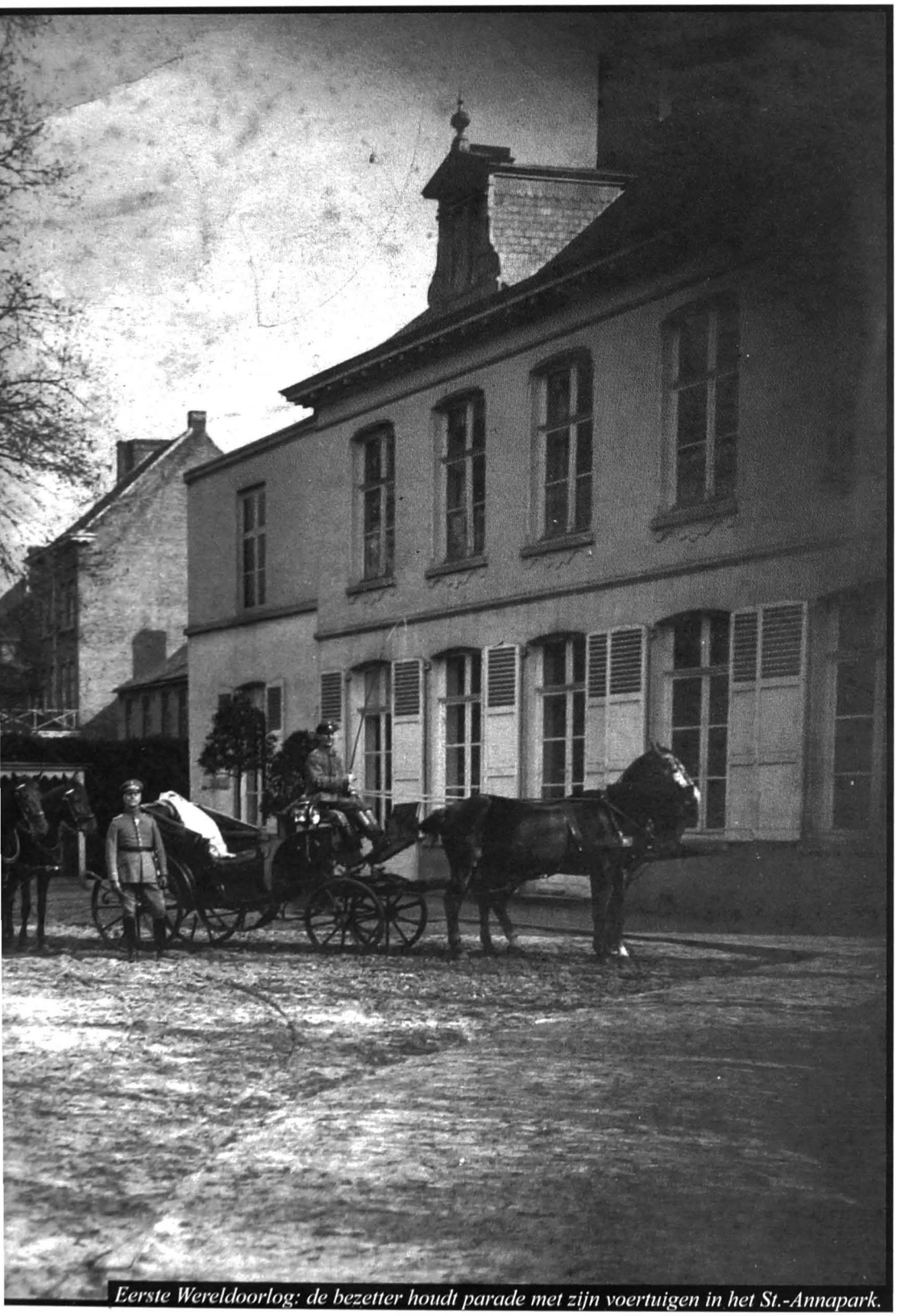

Eerste Wereldoorlog: de bezetter houdt parade met zijn voertuigen in het St.-Annapark.

Het centrum van Maldegem in het begin van de jaren 1900.

Een overzicht van de landen van Europa met aanduiding van welke landen tot de geallieerden, de centralen en de neutralen behoorden.

Het dagelijks leven in Maldegem tijdens de Eerste Wereldoorlog

Deel 2.

1916-1917

Jozef Dobbelaere

In een eerste artikel over de Eerste Wereldoorlog (jaarboek 2009, Heemkundige Kring Ambacht Maldegem) werd vooral aandacht besteed aan het militaire aspect en aan de gesneuvelde soldaten. Vorig jaar werd ingegaan op het dagelijkse leven in Maldegem in de oorlogsjaren 1914-1915 (jaarboek 2012). In deze bijdrage komen de jaren 1916 en 1917 aan de beurt. Het accent ligt weer op het dagelijkse leven in Maldegem, maar het militaire wordt ook in grote lijnen besproken. De gevechten zijn wel ver weg, maar in Maldegem hoort men op de achtergrond het geroffel van de beschietingen aan het front. Ingekwartierde Duitse soldaten vertellen over de verschrikkingen van de oorlog. Daar *'t Getrouwe Maldeghem* ophoudt te verschijnen eind februari 1916, verdwijnt een interessante informatiebron. Maar uit de Nederlandse dagbladen kan men ook nog nieuws vernemen over onze streek.

Onze bevolking is van het front afgesneden en weet weinig van wat daar echt gebeurt. Dat is anders dan in Frankrijk, Duitsland en Groot-Brittannië, waar men beter is geïnformeerd. Daarenboven kunnen de soldaten van die landen af en toe op verlof naar hun ouders of verwanten. Dat is niet het geval voor onze soldaten, die de ganse oorlog weinig of geen contact hebben met hun familie.
In 1916 en 1917 worden meer en meer arbeiders opgeëist door de Duitsers om te werken in verafgelegen gemeenten zoals Koekelare, Leffinge, Zande enz. Eerst is er fel verzet, maar geleidelijk aan aanvaardt men dat en vooral, het is een bron van inkomsten voor de werkloze arbeiders. Alle economische bedrijvigheid is immers stilgevallen.
Door de vele opeisingen voor het Duitse leger ontstaat een tekort aan voeding. Aardappelen, broodgraan, vlees en melk worden gerantsoeneerd.
In een aantal landen manifesteert zich een zekere oorlogsmoeheid en het aantal deserteurs neemt toe. De paus probeert de landen tot vrede te bewegen, maar dat lukt nog niet.

NB: In deze bijdrage wordt gekozen voor de Duitse schrijfwijze van enkele namen zoals Mark, Kommandant, Kommandantur enz.

Enkele belangrijke bevelhebbers en staatshoofden in 1916.

Begin 1916 zijn Joffre, Haig en von Falkenhayn bevelhebber van het leger van respectievelijk Frankrijk, Groot-Brittannië en Duitsland. Eind 1916 wordt Joffre opgevolgd door Nivelle.
Georg V, Nicolaas II, Wilhelm II en Franz Josef zijn staatshoofd van respectievelijk Groot-Brittannië, Rusland, Duitsland en Oostenrijk-Hongarije. Koning Albert is staatshoofd en opperbevelhebber van het Belgisch leger.

1916

Begin 1916 maken de bevelhebbers van de geallieerden zich grote zorgen over een nakende gasoorlog. Er zijn aanwijzigen dat de Duitsers proeven doen met gassen, die nog dodelijker zijn. Om zich daartegen te beschermen, hebben de Duitse soldaten eind 1915 al betere maskers gekregen. De Britse soldaten in de streek rond Ieper krijgen het eerst te maken met het nieuwe gas. Het is fosgeen, quasi kleurloos, zeer giftig en zwaarder dan lucht. Het blijft in de loopgraven hangen. Ook de Belgische soldaten krijgen een nieuw masker, dat het gezicht volledig bedekt. De soldaten noemen ze varkenssnuiten

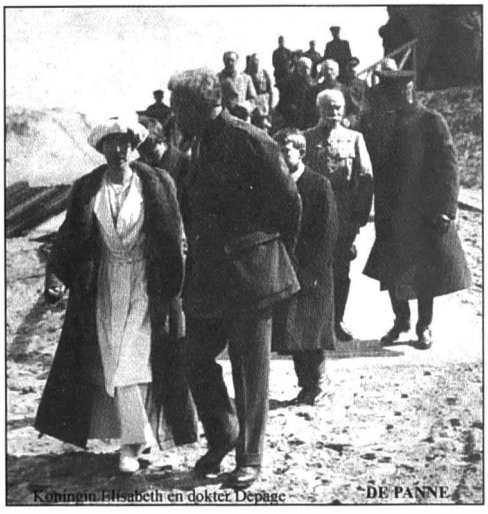

Op 25 mei 1916 voert Groot-Brittannië de verplichte militaire dienst in. Tot nu toe heeft het Britse leger volledig gesteund op vrijwilligers. Maar de verliezen zijn zo groot dat men ze niet meer kan opvangen en een verplichte legerdienst is noodzakelijk.

Het jaar 1916 wordt vooral herinnerd als het jaar waarin slag werd geleverd bij Verdun en aan de Somme. Honderdduizenden soldaten worden er weggemaaid bij massale aanvallen. Het zijn een paar donkere bladzijden in de Europese geschiedenis.

1. MILITAIRE EN ANDERE GEBEURTENISSEN

De toestand in Vlaanderen begin 1916

Aan het front van het Belgisch leger is het in 1916 eerder rustig. Daardoor sneuvelen er minder Belgische soldaten dan in de voorgaande jaren.

In het voorjaar is het slecht weer, veel regen en wind en talrijke weiden staan onder water. Het is voor de soldaten in de loopgraven heel lastig.

De Duitsers schuilen in hun houten barakken, door Belgische werklieden gebouwd. Maar veel van die barakken worden door de Belgische artillerie kapotgeschoten. De meeste gekwetste Duitse soldaten worden naar Gent gestuurd.[1]

In onze dorpen hoort men nog altijd kanongebulder vanuit het front. Aan de overzetboot Breskens-Vlissingen staan een groot aantal Vlaamse jongelingen, die het Belgische leger willen vervoegen. Ze hebben gehoor gegeven aan de oproep van de regering om dienst te nemen. De jongelingen wenen niet, toch blinkt een traan in hun ogen. Ze weten dat ze zullen moeten vechten aan de IJzer.[2]

In Nieuwpoort staan Franse soldaten, ook ten noorden van Ieper. Daartussen zijn de Belgische troepen gelegerd. In de streek van Ieper opereren de Britse soldaten. Regelmatig wordt koning Albert gepolst door de Fransen en de Britten om meer actief aan de strijd deel te nemen. Hij weigert dat. De koning posteert al zijn legerdivisies aan het front, zodat het duidelijk is dat hij geen soldaten op overschot heeft. Bijgevolg kan hij de Fransen en de Britten niet helpen bij hun geplande offensieven.

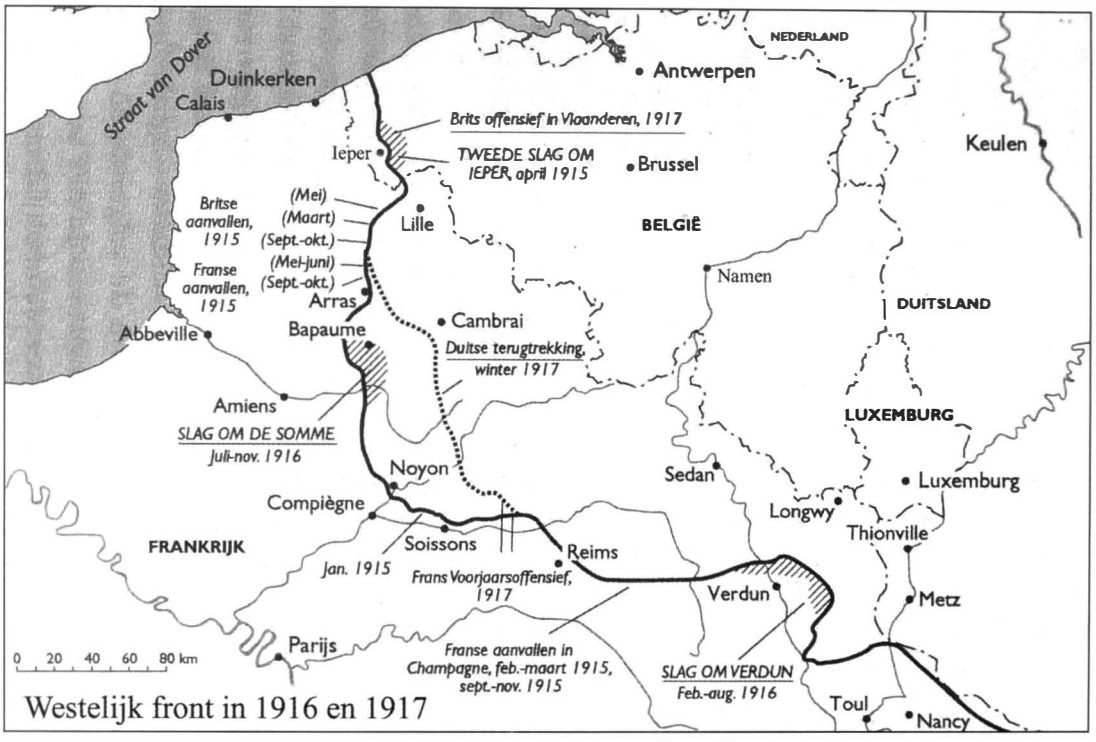

Westelijk front in 1916 en 1917

Een vraag van onze bisschoppen om onderzoek naar de gepleegde misdaden

Op 11 januari 1916 vertrekt kardinaal Mercier naar Rome op vraag van de paus. Gouverneur-generaal von Bissing dringt daar al maanden op aan en hoopt dat de paus de kardinaal eens goed de levieten zal lezen of nog beter: hem in Rome houden. Zo zouden de Duitsers van een belangrijke tegenstander verlost zijn. Kardinaal Mercier krijgt in Rome weinig gehoor en slaagt er niet in paus Benedictus XV te overtuigen zijn neutraliteitspolitiek op te geven. Eind februari is de kardinaal terug in België en begin maart schrijft hij een herderlijke brief waarin hij de bevolking oproept tot volharding.
De brief wordt in alle kerken voorgelezen.[3]

Tijdens de afwezigheid van de kardinaal stellen de Belgische bisschoppen autonoom een brief op, waarin ze de Duitse bisschoppen vragen om samen een commissie te vormen die de Duitse misdaden tegen de Belgische bevolking zal onderzoeken. Ze krijgen echter geen gehoor.

Mgr. Stillemans

Mgr. Seghers

In Gent sterft op 5 november 1916 Antoon Stillemans, bisschop van Gent. Het wordt een heel eenvoudige begrafenis. Een lijkwagen van 2de klas brengt hem naar de Sint-Baafs waar kardinaal Mercier de dienst leidt. Opvolger van Stillemans wordt Emiel-Jan Seghers.

Over de oorlog in het voorlaatste nummer van 't Getrouwe Maldeghem
De redactie van 't Getrouwe verblijft nog altijd in Nederland en is goed ingelicht over de toestand aan het front. De informatie is weliswaar gekleurd, want elke bron probeert de zaken mooier voor te stellen dan ze is. Een overwinning wordt uitvergroot en een nederlaag als een status quo voorgesteld. Volgens het voorlaatste nummer van *'t Getrouwe* van 20 februari 1916, is de toestand aan het front als volgt:

Kronijk - Verre hoorden we schieten op een avond van deze week en als we verre schieten hooren, dan is het van 't eerste Engelsche front tusschen Yperen en de Fransche grens gelegen. De Duitschers hebben daar bij de Engelschen sterk aangevallen. Wat wordt er nu toch gewild, vragen we ons af, met al die kleinere maar bloedige aanvallen van weerszijden, in dezen tijd van 't jaar al.
De Duitschers houden de grens potdicht gesloten, aan alle groote en kleine poorten, voor alle officieel en bedekte toegang. Sinds den laatsten tijd mogen de Duitsche soldaten uit het etappen- en operatiegebied slechts om de veertien dagen en dan nog met postkaarten naar hun thuis schrijven.
Londen. Officieel. Wederkeerige artilleriebeschieting en hevige granaatgevechten in het laatste etmaal tusschen Yperen, het kanaal van Komen en den spoorweg Yperen-Komen. De strijd duurt voort. Voor 't overige is de dag aan het heele Britsche front rustig geweest.

Het einde van 't Getrouwe Maldeghem in Nederland
't Getrouwe, met nog altijd een editie in Nederland, moet onder Duitse druk ophouden te bestaan. De editie van zondag 27 februari 1916 is de laatste tijdens de oorlog. Als men niet stopt met verschijnen, zal de vrouw van Victor De Lille worden aangehouden.
Het betekent ook het einde van het lopende feuilleton van Abraham Hans met als titel 'Celestina's Offer – verhaal uit dezen oorlog'. Het zal na de oorlog worden voortgezet.
Over Victor De Lille en 't Getrouwe verschijnt een merkwaardig stuk in het Algemeen Handelsblad (Nieuwe Amsterdamsche Courant) van 8 maart 1916 (**zie bijlage**).
Het beschrijft in het kort de levensloop van De Lille en van 't Getrouwe Maldeghem.

Zondag 27 Februari 1916 29e Jaar Nr 188
't Getrouwe Maldeghem
Hollandsche Editie
't Getrouwe Maldeghem" Hollandsche Editie, hoeft stil te leggen.
WERELDBERICHTEN

Hollandsche Editie, hoeft stil te leggen.

In de kop staat duidelijk de vermelding 'Hollandsche Editie, hoeft stil te leggen'.

De Belgische regering in Frankrijk
De Belgische regering verblijft in Saint-Adresse bij Le Havre in Frankrijk. Ze is er sinds midden oktober 1914. Haar invloed is beperkt, want het opperbevel van het leger is in handen van koning Albert. Toch is ze een aanspreekpunt voor de geallieerden die via deze regering meer vat proberen te krijgen op koning Albert.

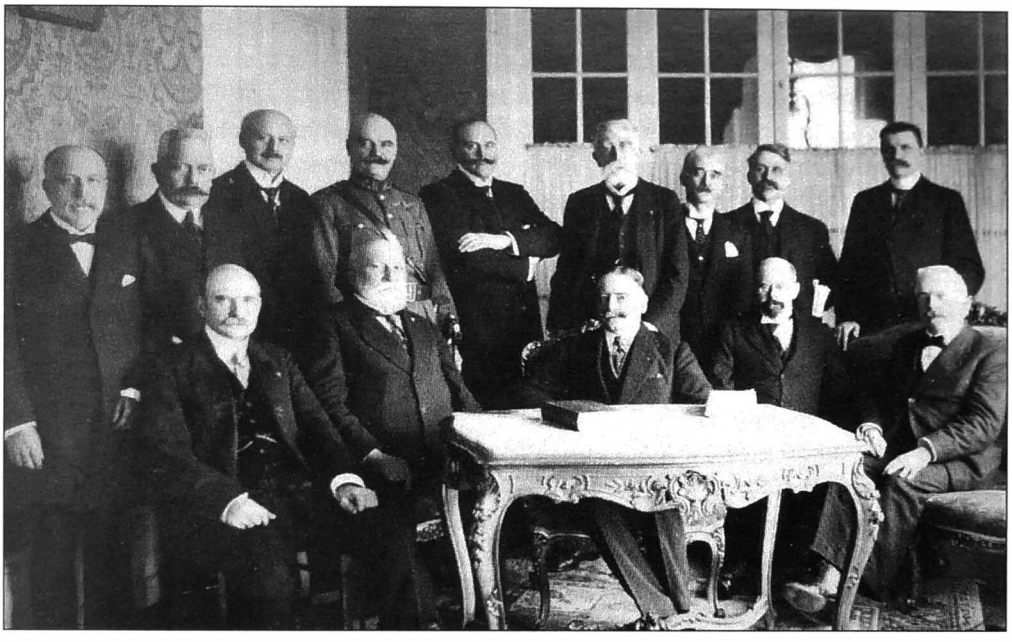

De Belgische regering in Saint-Adresse met v.l.n.r.:
- zittend: Segers, Helleputte, De Brocqueville, Vandervelde en Renkin.
- staand: Hubert, Berryer, Van de Vijvere, generaal De Ceuninck, Carton de Wiart, Goblet d'Alviella, Hymans, Brunet en Poullet.

Het passagiersschip Sussex getorpedeerd

De discussie over het zinken van het passagiersschip Lusitania in 1915 is nog maar juist opgehouden of op 24 maart 1916 wordt het schip Sussex gekelderd door een Duitse torpedoboot. Weer komen Amerikaanse burgers om het leven en de Verenigde Staten dreigt met verbreking van de diplomatieke betrekkingen als Duitsland niet onmiddellijk ophoudt met schepen aan te vallen zonder verwittiging.
In Duitsland zijn er voorstanders om tot een 'onbeperkte duikbotenoorlog' over te gaan, maar rijkskanselier Bethmann Hollweg is geen voorstander en hij slaagt erin om het tegen te houden. De Amerikaanse president Wilson voert campagne voor zijn herverkiezing met de slogan '*he kept us out of war*'. In november 1916 wordt hij opnieuw verkozen.

De Slag bij Verdun

De Duitsers verhogen hun legersterkte aan het westelijk front. In februari 1916 bedraagt die ongeveer 2.350.000 soldaten. Op 20 februari en volgende dagen vallen Duitse soldaten aan op meer dan twintig plaatsen van het IJzerfront. Men vreest voor een offensief in de zone van de Belgen, maar achteraf blijkt het een afleidingsmanoeuvre te zijn voor de aanval bij Verdun.
De Slag bij Verdun begint op 21 februari 1916. De gevechten worden ingeluid met een spervuur dat negen uur duurt. Daarna proberen Duitse elitetroepen een bres te slaan in de Franse verdediging. De Fransen moeten wijken. Er worden gasgranaten ingezet, maar ook vlammenwerpers. Op 25 februari valt het fort Douaumont, op slechts 6 km van Verdun. Het plaatselijk bevel van de Franse troepen komt in handen van generaal Pétain, die er in slaagt gedeeltelijk stand te houden. Op 2 maart valt Vaux, ook een belangrijk fort voor de verdediging van Verdun. Kapitein Charles de Gaulle wordt er gewond en gevangengenomen. De efficiëntie van de artillerie wordt sterk verbeterd door gebruik te maken van waarnemingen gedaan door vliegtuigen en kabelballons.

Henri-Philippe Pétain

Charles De Gaulle

De Franse legerleiding wil dat de Belgen ook een offensief beginnen en daarom stuurt ze Joffre naar koning Albert. Doch deze is niet te vermurwen en zegt dat hij op een 'methodische wijze' vooruitgang wil boeken. Het is duidelijk, de koning wil geen offensief. Na de Slag bij Verdun zal Joffre als opperbevelhebber van het Franse leger worden vervangen door Robert Nivelle. De Franse soldaten noemen Joffre *de slager.*
Op 12 juli krijgt de Duitse bevelhebber de opdracht om alleen nog maar te verdedigen. Het offensief is letterlijk doodgebloed. De reden om het in Verdun kalmer aan te doen, is dat er zwaar wordt gevochten aan de Somme. De Slag bij Verdun heeft de strijdende partijen één zaak geleerd: het enorme belang van een goede artillerie.

Weer leningen door de gemeente
In de gemeenteraad van 13 april 1916 beslist men een lening aan te gaan van 25.000 frank om vooral de kosten van de Duitse opeisingen te dekken. Een maand later wil men 50.000 frank lenen bij het Gemeentekrediet voor betaling van de kosten van *onderstand aan de behoeftige inwoners.* De beslissing wordt echter niet goedgekeurd door het Provinciaal Bestuur en in september beslist men 40.000 frank à 4% te lenen bij *bijzonderen* van de gemeente.

Reisverslag van een Maldegemse soldaat-vrijwilliger
In *'t Getrouwe* van 20 februari 1916 verschijnt een gedeelte van een reisverslag van een Maldegemse soldaat onder de titel 'Recrutenbrief'. Het gaat over zijn verblijf in het opleidingskamp 'Camp d'Auvours' in Frankrijk.
Camp d'Auvours
(Enkele zinnen uit de vertellingen over de reis tot het Belgisch opleidingskamp in Frankrijk, van de hand van de opgetrokken jonkman van 't Getrouwe)

'In Vlissingen op het Consulaat kwam ik een tiental jongens tegen, die met mij naar den boot gaan zouden. Wij zijn aan boord van de 'Oranje Nassau' gegaan. We sliepen met twee in één kamertje. 's Morgens om half zeven vertrokken we en ik en nog enkele stonden op om nog eens uw lief vrij Holland te zien.
De tocht over de zee van Vlissingen naar Tilbury duurde ongeveer tien uren. We hebben nog wat plezier gemaakt. Pas aan 't varen gingen we allen te samen eten, direct er na naar de rookzaal, waar wij lekkere Hollandsche sigaren aanstaken en als we 't daar na een uurtje moe waren, gingen we op 't bovenste dek concert gaan geven. Vaderlandsche

liederen en liedekens, die we gewoon zijn kwamen op 't programma en de menschen op het schip kwamen bij ons hooren. Een kameraad wou bal houden. Terwijl er een van ons op een harmonika speelde, dansten we. En, die zijn er overal, waren er daar ook juffrouwtjes. Een uit onzen kring ging vragen of ze wel niet wilden dansen en weldra was het een kermis. Gebeld werd er om te gaan middagmalen. Bifsteacks en frittes, soupe en boterhammen en koffie speelden we binnen, of we al acht dagen niet meer gegeten hadden. Na 't middagmalen gingen we weer in de rookzaal en bleven er tot onze aankomst in Tilbury.

We moesten den tol passeeren in Tilbury, en gingen daarna in een hotel aan 't station eten. Als we daar nog eens met felle lust binnengespeeld hadden, vertrokken we met den trein naar Chatam, Dover en Folkestone. Die reis duurde wel een achttal uren en wij kwamen daaromtrent half twee 's morgens in Folkestone aan. In den trein hadden ze ons opgesloten, omdat we gerust zouden slapen. Om twee uren waren we in den County Rink waar we na geëten te hebben, slapen mochten, maar ten was maar verpoozen, want om vijf uur 's morgens kwamen ze ons al wakker schudden.

We moesten naar 't recruteringsbureel. Om half negen hadden we daar gedaan.

's Namiddags werden we gekeurd en uitgerust. 's Morgens, 's middags, 's avonds kregen we te eten, maar altijd hetzelfde brood met worst en koffie.

Drie dagen in Folkestone verbleven en we vertrokken per boot naar Dieppe. Het overzetten duurde vijf uur. De zee was heel slecht en er waren er velen ziek.

Toen we in Dieppe aankwamen, gingen we slapen in de Fransche kaserne.

Voor de eerste maal at ik soldateneten. 'Ratatouille' zegt men er tegen, maar 't was daarom toch buitengewoon lekker. Des anderendaags hebben wij den trein moeten nemen tot in Champagne. Dat was een reisje van ongeveer 24 uur, lang geleden dat ik zoo 'n tocht gehad had. We hadden nog een grap met twee kameraden: hadden we in Mezjdan niet uitgestapt, omdat we het niet wisten, en reden nog acht uren verder. Dan hebben we in de wachtzaal geslapen op den grond; het bed was niet zacht.

's Anderendaags vonden we onze kameraden in Le Mans. We moesten een half uurtje loopen, van 't station naar het kamp.

De eerste dagen kon ik en de anderen ook het maar slecht gewoon worden, doch moeten was dwang en het wordt wat beter.

De groeten aan u allemaal en ook van mij in 't Getrouwe.

Drukte op de wegen rond Maldegem

In de *Vlissingsche Courant* van 3 april 1916 schrijft men dat het zeer druk is aan de grens van Zeeuws-Vlaanderen.

Het geschut dreunt weer met lange slagen tot in Zeeuwsch-Vlaanderen. Gedurig hebben verkenningen met vliegers plaats. Boven Knocke hangt de laatste dagen een groote kabelballon. Nabij West-Capelle werd een Duitsche veldwebel, die wilde deserteeren door de Duitsche wacht gefusilleerd.

In den omtrek van Maldeghem en Aalter hebben weer requisities plaats voor het leger tegen contant geld en bons. Op de spoorlijn Eecloo-Maldeghem heerscht groote drukte. Door Maldeghem rijden weer de zware legervrachtautomobielen. Alles wijst op een versterking der linie Yperen Noordzee.

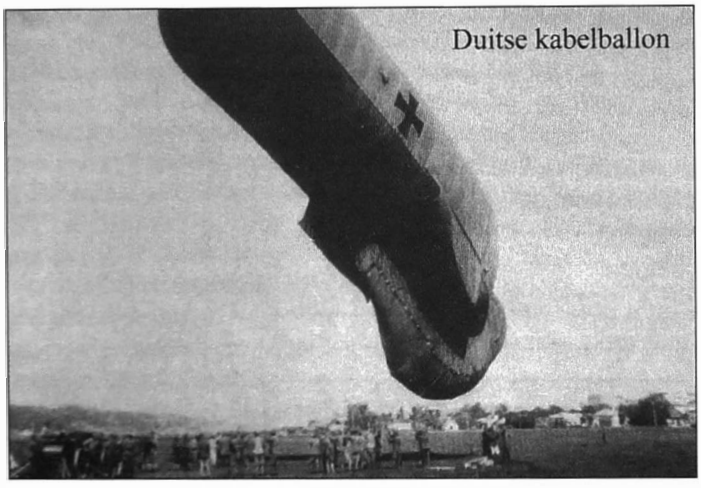
Duitse kabelballon

De gevechten bij Diksmuide

Op 2 mei worden de loopgraven van het Belgisch leger bij Diksmuide beschoten door Duits loopgraafgeschut. De beschieting duurt enkele uren en de ravage is groot. De Duitsers maken gebruik van hun zware *Minenwerfer*, een loopgraafmortier dat heel zware springladingen afschiet.

Van Deurenmortier

Ook 's anderendaags zijn er urenlang beschietingen, maar nu schieten de Belgen terug. Toch komt er geen aanval van de infanterie, het is voor de Duitsers meer een afleidingsmanoeuvre om de vijandelijke troepen op hun plaats te houden en te zorgen dat ze niet gaan helpen in Verdun. Ook de dodengang in Diksmuide wordt fel beschoten.

De Belgische soldaten vragen al een hele tijd naar eigen mortieren om zo het Duitse geschut efficiënt te kunnen beantwoorden. Het Belgisch leger ontwikkelt zijn eigen mortier: het Van Deurenmortier, dat zeer efficiënt is.

De bitsige strijd in Frankrijk heeft ook gevolgen voor het Belgisch leger. De Fransen trekken zich terug uit de sector Steenstraete en de Belgen moeten overnemen.

Verbod op voorlezing van de vastenbrief van kardinaal Mercier

Volgens De Legerbode van 18 april 1916 hebben de Duitsers het verbod uitgevaardigd om in de kerken de vastenbrief van kardinaal Mercier voor te lezen. Alle exemplaren zijn in beslag genomen. De priesters krijgen ook het verbod om met hun gelovigen over de brief te spreken.

Hitler gewond bij gevechten aan de Somme in 1916

De Oostenrijker Adolf Hitler (1889-1945) wordt voor het Oostenrijks leger afgekeurd, maar slaagt erin begin augustus 1914 in München dienst te nemen in het Duitse leger. Hij wordt soldaat bij het Reserve Infanterie Regiment nr. 16 (RIR16) met stamnummer 148. Het is een onderdeel van het 6de Bayerische Reservedivision. Het Duitse leger bestaat uit Pruisische, Beierse, Saksische en Württembergse eenheden, die een zekere autonomie hebben.

1914 - Na zijn opleiding vertrekt Hitler eind oktober via Luik en Doornik naar het front in de omgeving van Lille. Tijdens de Eerste Slag bij Ieper vecht hij in de omgeving van Geluveld, ten oosten van Ieper gelegen. Na enkele dagen strijd wordt hij op 9 november 1914 koerier, verbonden aan het regimentshoofdkwartier. De functie is minder gevaarlijk dan soldaat in de loopgraven.

Hitler als koerier

1915 – Zijn regiment bevecht de Britten: in maart in Neuve-Chapelle, in mei in Fromelles en in september in Loos in Frankrijk. Tussenin zoeken de soldaten hun vertier in Lille, maar ze mogen ook voor één dag naar onze badplaats Heist.

1916 – Alles verloopt rustig voor het regiment RIR16. Ze worden niet ingezet in Verdun, maar op 2 oktober 1916, in de eindfase van de Slag aan de Somme, moeten ze in actie komen. Op 5 oktober wordt Hitler door een kleine granaat gekwetst in zijn linkerdij. Hij herstelt in Beelitz, nabij Berlijn.

1917 - Hitler komt pas terug aan het front in maart 1917. Zijn regiment ligt nu op de heuvelrug van Vimy in Frankrijk, waar ze na zware gevechten worden verdreven. Ze zijn vermoeid en ze mogen even uitrusten nabij Douai. Op 24 juni 1917 mag hij voor een drietal weken naar Ardooie, waar hij de kerk schildert.

Op 27 juli 1917 neemt zijn regiment nog één dag deel aan de gevechten rond Ieper. Vele kameraden sneuvelen en Hitler ontsnapt met wat geluk aan de dood. Daarvoor krijgt hij in augustus de 'Eremedaille van Derde Klasse' van het Beierse leger. De Britten breken door op 31 juli en dat is het begin van de Derde Slag bij Ieper, ook bekend als de *Slag om Passchendaele*.

Het regiment RIR16 is ondertussen naar de Elzas vertrokken, een rustiger front, waar ze ca. 2,5 maanden blijven. In september krijgt Hitler verlof, bezoekt Brussel, Keulen, Dresden en Leipzig en half oktober is hij in Berlijn. Rond eind oktober vervoegt hij zijn regiment in Picardië, waar het kanaal Oise-Aisne wordt verdedigd.

1918 – In het Duitse voorjaarsoffensief, dat begint op 21 maart, wordt het regiment RIR16 ingezet als hulpeenheid. Op 19 juli 1918 neemt het deel aan de 2de Slag bij de Marne. Daar vecht men tegen de Fransen en de Amerikanen. Voor zijn moedig gedrag krijgt Hitler op 4 augustus 1918 het 'IJzeren Kruis Eerste Klasse', de hoogste onderscheiding die een gewone soldaat kan krijgen. Volgens sommigen krijgt hij die, omdat hij als koerier goed bevriend is met de officieren. Op 21 augustus trekt hij naar Neurenberg om een seincursus te volgen, waarna hij zijn verlof opneemt en naar München en Berlijn reist. Pas op 27 september 1918 vervoegt hij zijn kameraden, die dan gelegerd zijn nabij Ieper. Een dag later trekt zijn regiment zich al terug en midden oktober bevindt hij zich nabij Wervik. Daar komt hij in aanraking met gifgas en zijn ogen zijn aangetast. Met een hospitaaltrein vertrekt hij naar Pasewalk in Pommern. Volgens de dokters is zijn kwetsuur niet zo erg en eerder psychosomatisch. Op 11 november 1918 bevindt zijn regiment zich bij het dorp Sint-Goriks-Oudenhove, 30 km ten westen van Brussel. Hitler verblijft dan nog altijd in Duitsland.

Veel zeppelins en vliegtuigen te zien in onze streek
Irma Van Rie uit Beernem schrijft in haar dagboek dat ze op 25 april 1916 wel zeven zeppelins heeft gezien. 's Anderendaags kwamen ze terug, achtervolgd door vliegtuigen.[4] Ook August Van den Neste uit Eeklo vermeldt voor dezelfde periode een aantal zeppelins die over Eeklo vliegen. Een ervan lijkt getroffen te zijn.[5]
In de volgende maanden worden veel zeppelins in Engeland neergehaald.

In Brussel, Namen en Gontrode zijn er loodsen voor Duitse zeppelins.

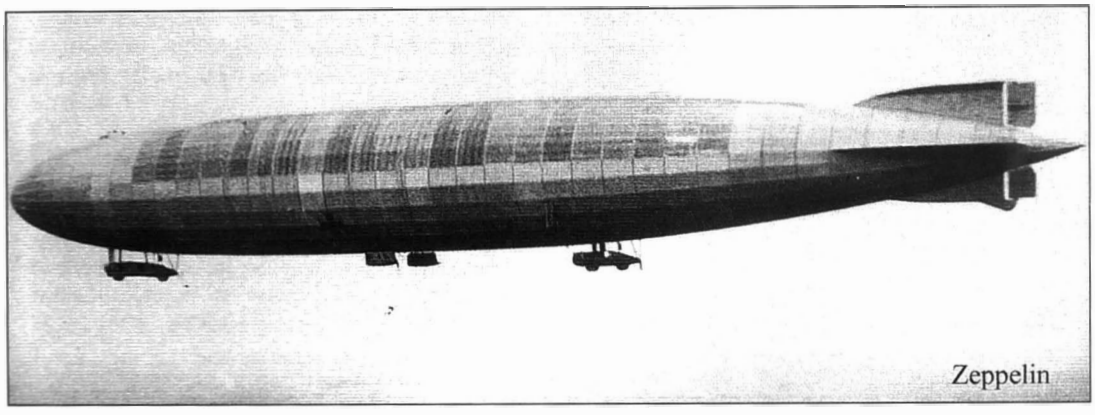
Zeppelin

Inzet van de eerste tanks door de Britten in september 1916 aan de Somme.

Aanval van de Fransen en de Britten aan de Somme.

De Slag aan de Somme
Om de druk rond Verdun te verminderen beginnen de Britten een offensief aan de Somme. Vanaf 24 juni bombarderen ze de Duitse loopgraven, maar de eigenlijke strijd begint op 1 juli 1916.

Het offensief is in het begin succesvol, maar de verliezen zijn heel groot. Op de eerste dag sneuvelen ca. 19.000 Britten en zijn er nog eens ongeveer 38.000 buiten strijd.
Irma Van Rie uit Beernem schrijft op 28 juli in haar dagboek dat er duizend soldaten toekomen van aan de Somme. Ze zijn zo vermoeid dat ze langs de straat in onmacht vallen. Ze vertellen gruwelijke verhalen en bevestigen dat de verliezen enorm zijn.[6]

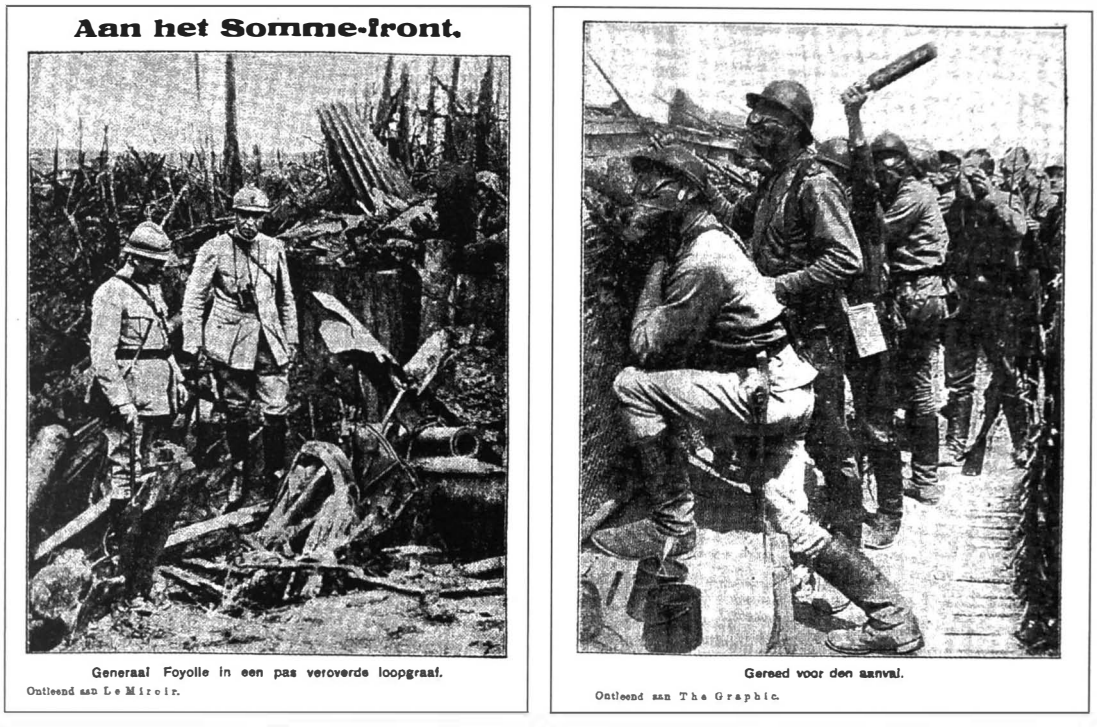

Uit het Nederlandse dagblad Het Nieuws van den Dag van resp. 8 en 29 november 1916.

Achter het front verschijnt De Legerbode met informatie over de oorlog en bestemd voor de Belgische soldaten. Daar het alleen maar goed nieuws brengt en niet altijd de waarheid schrijft, noemen de soldaten het blad 'De Leugenbode'. Toch blijft het een bron van informatie over het Belgisch leger.

Landing van Duitse vliegtuigen in Kleit?

In zijn dagboek vermeldt August Van den Neste uit Eeklo dat op zaterdag 15 juli zeven Duitse vliegtuigen om halfvijf in de namiddag heel laag over Eeklo vliegen. Ze landen volgens hem in Kleit.[7]

2000 Mark (twee duizend Mark) belooning

Den 2 September 1915 is het lijk van den kasteeleigenaar Henri d'Udekem d'Acoz van het kasteel Laeke-Bosschen (Ruddervoorde bij Beernem), die sedert den 25e Mei verdwenen was, in een bosch langs den steenweg van Beernem naar Wyngheene verdolven gevonden, waar het schijnt, is een moord gepleegd. Eenige dagen te voren, op Zaterdag den 28e Augustus 1915 is de

jachtopzichter CAMILLE DIERIX van daar verdwenen;

er bestaat verdacht, dat Dierix met den moord op den kasteeleigenaar in betrekking staat.

Er wordt dus EEN BELOONING VAN 1000 MARK (EEN DUIZEND MARK) uitgeloofd voor de aanhouding van den jachtopzichter Dierix of voor bewijsbaar ware aangiften aangaande de oorzaak van zijn verdwijnen of aangaande zijn verblijf.

Mededeelingen moeten aan het gerecht der Mobile Etappen-Kommandantur te Gent gestuurd worden.

ER WORDT BOVENDIEN 1000 MARK (EEN DUIZEND MARK) voor die persoon uitgeloofd, die mededeelingen doet, waardoor de moord op den kasteeleigenaar d'Udekem d'Acoz kan opgehelderd worden.

Naar gelang van omstandigheden zal deze belooning door den Etappen-Kommandant te Gent naar eigen oordeel worden verdeeld.

Persoonsbeschrijving van den gezochten jachtopzichter:

Ouderdom: 52 jaar; *Groot:* omtrent 1,75 - 1,80 m.; *Haar:* donkerblond-grijzend; *Oogen:* blauw; groote roodblonde grijzende baard, gekleed in wambuis, klompen, donkere broek, pet.

Gent, den 1 Maart 1916

De Gerechtsheer en Etappen-Kommandant

get. von WICK.

Luitenant-Kolonel.

Jagdaufseher
Jachtopzichter
Garde-chasse

Camille Dierix.

De Krijgsrechter

get. Dr. HANFFT.

Dit plakkaat van 1 maart 1916 over de verdwijning van Camille Dierix wordt ook in Maldegem uitgehangen.

De militiewet van 21 juli 1916

Door deze militiewet van 21 juli 1916 moet elke mannelijke Belg van 18 tot 40 jaar in de onbezette gebieden dienst nemen. Ongeveer 42.000 Belgen beantwoorden de oproep. Ze krijgen hun opleiding in Frankrijk. Er zijn wel veel vrijstellingen. De ouderen, die al kinderen hebben, zijn vrij van legerdienst. Voor jonge Belgen in Nederland heeft het wel consequenties, want ze moeten soldaat worden. Sommigen doen dat niet en ze krijgen na de oorlog moeilijkheden.

Duitse officieren veroordeeld wegens moord in Beernem

In *De Legerbode* van 30 augustus 1916 verschijnt het volgende bericht:

Men zal zich de geheimzinnige moord herinneren van baron d'Udekem d'Acoz, verleden jaar gepleegd in zijn eigendommen in de omstreken van Brugge. De daders werden aangeklaagd door een automobielgeleider; het zijn de prins von Stolberg en de graaf von Gagern, Duitsche officieren. Men verneemt heden dat zij veroordeeld werden: de eerste ter dood, de tweede tot tien jaar dwangarbeid.

Opening van de Vlaamse hogeschool in Gent

De Gentse hogeschool, met vroeger alleen maar lessen in het Frans, wordt in oktober 1916 een Vlaamse hogeschool. Het is een jarenlange eis van de Vlaamse Beweging. De lessen zijn nu uitsluitend in het Nederlands.

De vervlaamsing bewerkstelligd door de Duitse overheid wordt echter door het volk niet aanvaard en wordt als collaboratie beschouwd. Er is veel tegenstand tegen dit project en men heeft de grootste moeite om geschikte professoren te vinden. Een van hen is Lodewijk Dosfel die een leerstoel aanvaardt. Hij word daarvoor later gestraft.

De professoren Paul Fredericq en Henri Pirenne zijn de aanvoerders van het verzet en weigeren les te geven. Ze worden weggevoerd naar Duitsland. Pirenne belandt in Holzminden, maar Victor De Lille is daar dan al weg. Onder druk van onder andere kardinaal Mercier en konig Alfonso XIII van Spanje worden beide professoren geplaatst in de universiteitsstad Jena, waar ze van een grote vrijheid genieten.

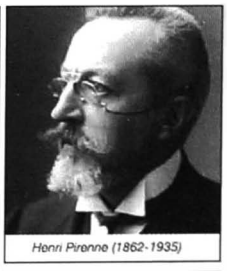

Henri Pirenne (1862-1935)

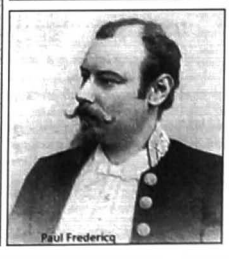

Paul Fredericq

Spotprent die de tegenstelling weergeeft tussen de arbeiders (onderaan) die voor de Duitsers moeten werken en de studenten aan de universiteit (bovenaan) die les mogen volgen. Onderaan de prent staat de tekst: Ceux qui s'en vont ... et Ceux qui restent.

De lessen van de hogeschool van Gent beginnen op 24 oktober 1916 (aanplakbiljet: Brussel, 21 september 1916, Freiherr von Bissing). De studenten die aan die Vlaamse universiteit studeren krijgen later ook moeilijkheden en hun diploma wordt niet erkend. Wies Moens en Lode Craeybeckx behoren tot de eerste leerlingen en belanden na de oorlog in de gevangenis.

Oprichting van een Vlaamse staatsnormaalschool

De Duitsers zetten meer en meer in op hun *Flamenpolitik* en proberen zoveel mogelijk de Vlamingen voor zich te winnen.

Het Provinciaal Bestuur van Oost-Vlaanderen maakt bekend dat vanaf 1 oktober 1916 een staatsnormaalschool met internaat in Brussel wordt opgestart. Men kan er studeren voor onderwijzer met als voertaal het Vlaams. Er dient wel een ingangsexamen te worden afgelegd (aanplakbiljet: Gent, 19 augustus 1916, Ecker).

De dood van de Oostenrijkse keizer Franz Josef

Sissi en Franz Josef

Franz Josef, geboren op 18 augustus 1830 in Wenen, was vanaf 1848 keizer van Oostenrijk en koning van Hongarije. Hij was getrouwd met Elisabeth van Beieren (Sissi), die in 1898 werd vermoord. Zijn enige zoon Rudolf pleegde in 1889 zelfmoord. Rudolf was getrouwd met Stefanie, een dochter van onze koning Leopold II en had bij haar een dochter Elisabeth. Franz Josef stierf in Wenen op 21 november 1916 en werd opgevolgd door Karel I, een kleinzoon van zijn broer Carl Ludwig. Karel I is de grootvader van aartshertog Lorenz, getrouwd met prinses Astrid van België.

Besmettelijke ziekten

De Duitse overheid is bang van besmettelijke ziekten en treedt daar streng tegen op.

In geval van kropziekte moeten de besmette kinderen zoveel mogelijk van de andere leden van het gezin worden gescheiden. Het bijwonen van de school wordt verboden. Het verplaatsen van kinderen uit huizen waar kropziekte heerst, kan alleen door de Kommandantur toegelaten worden (aanplakbiljet: Kommandantur, 8 december, aangeplakt 9 december 1916).

Bezoek van kardinaal Mercier aan Aarschot

Op 1 en 2 december bezoekt kardinaal Mercier vijftig families in de gemeente Aarschot, waarvan de man naar Duitsland is weggevoerd. Hij is zeer ontroerd bij de samenkomst van de families. De geruchten dat Mercier is opgesloten, zijn dus onjuist. Hij is wel in briefwisseling met von Bissing (uit de Tilburgsche Courant van 22 december 1916).

Een oorlogsbelasting van 50 miljoen per jaar

België wordt zwaar belast door Duitsland. De nijverheid is in grote mate vernield, vele grondstoffen en machines zijn opgevorderd en werklieden zijn naar Duitsland gevoerd.

België betaalt in 1916 een jaarlijkse oorlogsbelasting van 480 miljoen. Volgens de Haagse Conferentie is het de bezetter toegestaan een belasting te heffen voor het onderhoud van het bezettingsleger. In feite moet de opbrengst van de gewone belasting voldoende zijn. Toch vindt Duitsland die 480 miljoen onvoldoende en wordt ze verhoogd.

In december 1916 wordt de oorlogsbelasting van 40 op 50 miljoen per maand gebracht. De belasting wordt beschouwd als aandeel in de kosten van onderhoud van het Duitse leger en beheer van het bezette gebied.

De provincies moeten de nodige fondsen verwerven via leningen. De eerste maandelijkse storting is voorzien voor ten laatste 10 december 1916. Het bedrag dient gestort in de *Feldkriegskasse van het keizerlijk generaal-gouvernement* in Brussel.

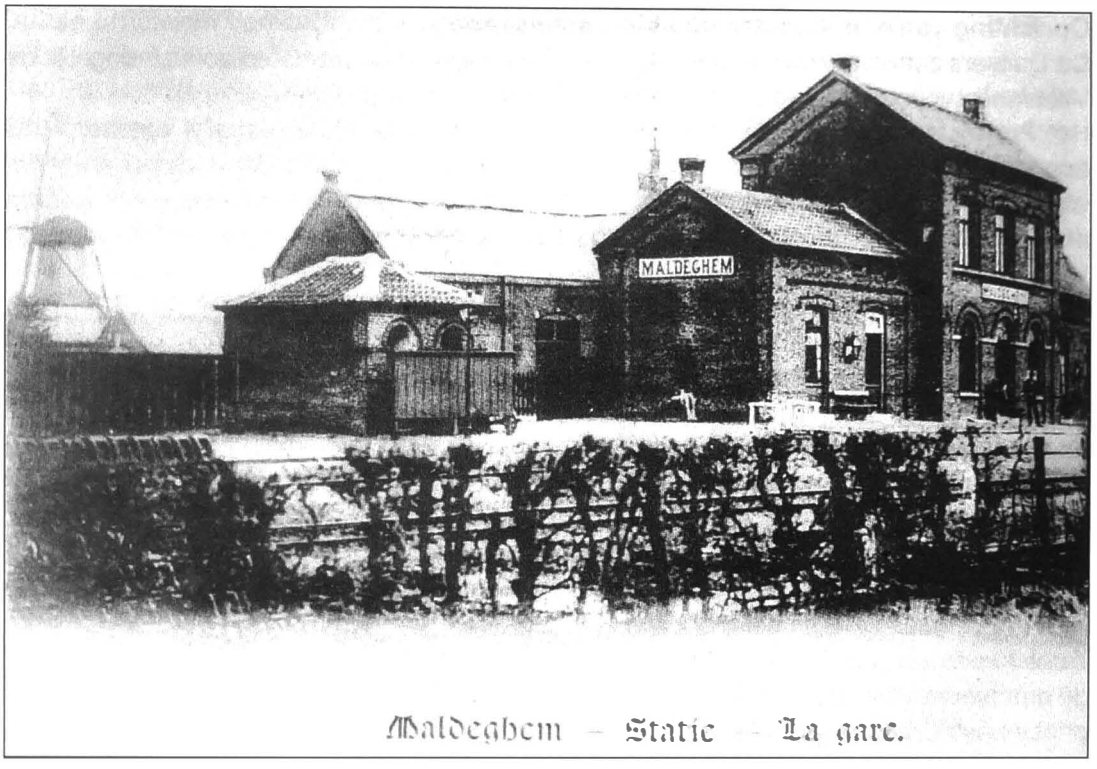

Het Maldegemse station blijft voor de Duitsers belangrijk. Regelmatig is er druk vervoer van soldaten en materieel. Het is ook de vertrekplaats voor de Maldegemse arbeiders die moeten werken in enkele West-Vlaamse gemeenten.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog is Strobrugge een geïsoleerd gehucht aan de grens. Het is ook een verzamelplaats voor Maldegemse arbeiders, die kazematten (bunkers) moeten bouwen en loopgraven graven voor de Duitsers.

2. DE VERPLICHTE TEWERKSTELLING VAN BURGERS

De eerste slachtoffers van de tewerkstelling voor de Duitsers zijn de Vlaamse arbeiders aan het werk in het Noorden van Frankrijk. Ze worden aangehouden en naar Duitsland gevoerd voor dwangarbeid.
Duitsland heeft dringend werkkrachten nodig, want veel Duitse jonge mannen zijn aan het front. Een oplossing is een beroep doen op werklieden uit de bezette gebieden.
Op de vraag van vrijwillige arbeid in Duitsland wordt maar beperkt ingegaan. Er worden nochtans hoge vergoedingen beloofd en een comfortabel leven. Maar dat helpt niet, de Belgen gaan er onvoldoende op in. Daarom voert de Duitse bezetter de verplichte tewerkstelling in.

De verplichte tewerkstelling stuit echter op veel weerstand bij de bevolking. Niemand is happig om de Duitsers te helpen. Anderzijds is er veel werkloosheid en voor sommigen is de verleiding groot om op het aanbod in te gaan. Er moet immers brood op de plank komen.
Ook aan het westelijk front is er nood aan arbeiders voor militaire werken. Belgische arbeiders worden daarvoor ingezet. Ze komen vooral uit gemeenten dichtbij het front.
De werken dicht bij het front behelzen vooral versterkingswerken zoals het bouwen van kazematten en barakken.

Verplicht te werken voor de Duitsers
Op 22 juni 1916 vaardigt admiraal von Schröder een verordening uit, waaruit blijkt dat arbeiders het aangeboden werk voor de Duitsers niet mogen weigeren. Aangezien Maldegem tot het Marinegebied behoort, is deze maatregel hier onmiddellijk van kracht.

VERORDENING.

§ 1.

Alwie zonder gegronde redens weigert, in 't openbaar belang of in 't belang van het Duitsch legerbestuur, het door Duitsche Overheden aanzochte werk, eigen aan zijn wezenlijk bedrijf of gewone bezigheid, te beginnen of voort te zetten, wordt met inhechtneming of met gevangenis tot één jaar gestraft.

§ 2.

Alwie een andere tot de in § 1 met straf bedreigde weigering door dwang, bedreiging, overhaling of door een ander middel tracht te bewegen, wordt met gevangenis tot vijf jaar gestraft.

§ 3.

Het tegenwoordig bevel treedt van heden af in kracht.

BRUGGE, den 22 Juni 1916.

De Kommandeerende Admiraal,
(*get.*) von Schröder.

Boekpersdrukkerij G. PARRIN.

Verordening van admiraal von Schröder, waardoor burgers verplicht worden te werken voor de Duitsers.

Aan den Heer Burgemeester
der gemeente Maldegem,

De ondergeteekende, Weduwe wijlen August Faelens, nummer 12 wijkt 2e en 4de in Adinkerke van de schade haar toegebracht door de versterkingen gemaakt aan de hollandsche grens en het moeten verlaten harer woning

Schaede aan de woning: 450 raden 160 fr.
Loss uitgestrekten : 450 " 225 fr.
Schaede aan afsluiting van weiden en land 150 fr.
Harg afgetrapt 20 raeden aan 5 fr. 100 fr.
eigen hout met koemgaard en meer- — —
kin gemaeken verlaten den 14-1-16 1000 fr.
Schaede aan eigen huis toegebracht de
Hollandsche grens jaer 15-16 150 fr.
Totaal 1785

Wijst totaal vijftien honderd vijftig frank

Ik de ondergeteekende, Van Landschoot Cesar August, landbouwer der gemeente Maldegem, verklaer dat de schaede hem toegebracht door de verdedigingswerken aan de Hollandsche grens voor het jaer 1916

Schade aan 3 gemaeke gordijnen wenig 150 fr.
" de afsluiting der weiden 150 fr.
vermiste 1 gemaeke wollen deken 150 fr.
vijf raeden doornhaag afgehakt 50 de raed 250 fr.
Totaal 4750 fr.

(1 Mk 25 totaal vier honderd vijftig en zeventig frank)

In de hoop, Heer Burgemeester, dat
Gij aan myne vraag een gaet gevolg
Zult geven naem ik my
Uw onderhoorige
Van Landschoot Cesar August
Maldegem den 3 Januari 1917

Weduwe August Faelens maakt de rekening op van 'de schade haar toegebracht door de versterkingen gemaakt aan de hollandsche grens en het moeten verlaten van harer woning'.

Landbouwer Cesar August Van Landschoot maakt begin 1917 een rekening over de schade geleden door 'verdedigingswerken aan de hollandsche grens voor het jaar 1916'. Voor die werken wordt gebruik gemaakt van plaatselijke arbeiders.

Opeising van werklieden in Maldegem

In juni 1916 worden een dertigtal arbeiders opgeëist om te gaan werken in Koekelare. Ze worden met de trein weggevoerd.

Volgens Gabriël De Lille is een van hen Leonard Wabbes, *kleerverver*, maar nu werkloos. Hij is afkomstig uit Mechelen en is hier aangeland en gebleven na zijn vlucht in 1914. De vrouw van Victor De Lille geeft hem een brief mee voor de onderpastoor in Koekelare. Hij is immers haar broer Emile De Zutter.

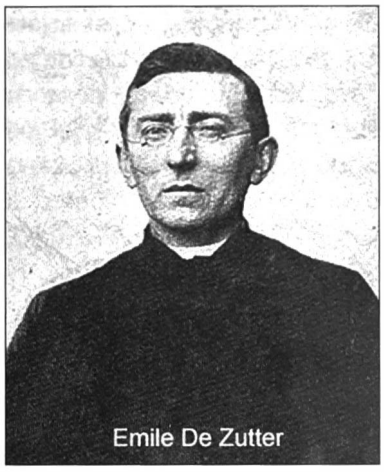
Emile De Zutter

Het loon is aantrekkelijk. Een arbeider verdient 0,35 fr. per uur en een stielman 0,45 fr. per uur, dat is bijna het dubbele van vóór de oorlog.[8]

Er worden ook arbeiders gezonden naar Oostende, Blankenberge, Klemskerke, Varsenare, Leffinge, Bovekerke, Zande, Slijpe enz.

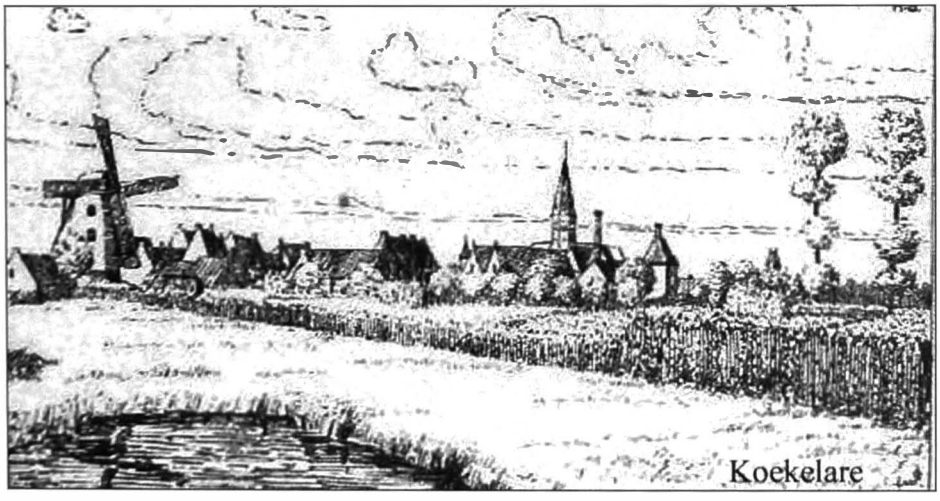
Koekelare

De uit te voeren werken zijn niet altijd gemakkelijk. Sommigen worden ziek of kwetsen zich. Zo wordt in juni 1916 in Varsenare bij Prudent Versluys een hand verpletterd en wordt hij werkonbekwaam. Eind 1916 wordt Henri Gobeyn (Vossenhol) ziek tijdens zijn verblijf in Koekelare. Hij wordt geopereerd en is geheel de oorlog ziek.

Pieter Borgonjon uit de Noordstraat wordt ook opgeëist. Zijn vader Edmond dient later een rekening in voor zijn zonen Pieter en Julien, beiden opgeëist in november 1916 om in Oostende te werken.

Versluys Prudent

Gobeyn Henri

Borgonjon Julien

Borgonjon Pieter

Edmond Borgonjon presenteert voor zijn zonen de volgende rekening.
Op de eerste dag gingen de zonen even op het strand wandelen en ze kregen elk 20 Mark boete. Ze betaalden niet en dus moesten ze elk vier dagen de gevangenis in.
In december werden bij Pieter twee vingers geplet en daardoor was hij een maand werkonbekwaam. Vader Edmond maakt daarvoor de rekening en stelt dat Pieter 30 x 3,75 fr. of 112,50 fr. heeft moeten derven.
Julien is 5 dagen niet betaald, dat geeft dus 5 x 3,75 fr. of 18,75 fr. En hij heeft ook nog eens twee dagen *gewerkt aan het proviand*, dat geeft 7,50 fr. Totaal vraagt vader Edmond Borgonjon voor zijn zonen een schadevergoeding van 188,75 fr.

Burgers moeten aan loopgraven werken
Volgens de *Nieuwe Tilburgsche Courant* van 28 september 1916 wordt er ook gewerkt aan de Nederlandse grens en aan het Leopoldkanaal. Men schrijft dat *de Duitsers gejaagd voortdoen met het aanleggen van loopgraven tusschen de Nederlandsche grens en het Leopoldkanaal. Deze loopgraven zijn naar de kust gericht. Verscheidene bosschen tusschen Maldegem en Brugge worden gerooid. Burgers zijn opgeroepen om hierbij hulp te verleenen.*

Kazemat aan het Leopoldkanaal ten westen van Strobrugge

Wijzigingen in de gezagsstructuur van het Duitse rijk
Eind augustus 1916 benoemt de keizer von Hindenburg tot veldmaarschalk. Samen met kwartiermeester-generaal Erich Ludendorff neemt hij de leiding van de *Oberste Heeresleitung* (O.H.L.) in handen en worden ze de verantwoordelijken voor de oorlogsvoering.

Op 3 oktober 1916 wordt voor het Etappengebied een speciale verordening uitgevaardigd door de O.H.L. over de tewerkstelling. Tot het Etappengebied behoren onder andere Adegem en Eeklo, maar daar de verordening is uitgevaardigd door de *Oberste Heeresleitung,* zijn de bepalingen eveneens van toepassing in het Marinegebied, en dus ook in Maldegem.
Die verordening heeft betrekking op *de beperking der openbare ondersteuningslasten en het uit den weg ruimen van algemeene noodlottige toestanden.*
De verordening stelt dat personen zonder werk, kunnen verplicht worden te werken, ook buiten hun gemeente. De tewerkstelling wordt gewettigd door te wijzen op de vele Belgische arbeiders die werkloos zijn en ondersteuning nodig hebben. Men moet ze dus

helpen door hen werk aan te bieden. Bij weigering kan men worden gestraft met 3 jaar gevangenis of 10.000 Mark boete of zelfs beide.
In een begeleidende circulaire staat dat de tot dwangarbeid opgeëiste bevolking in *Zivilarbeiter Bataillonen* wordt ondergebracht. De 'civiele arbeider' krijgt een nummer. Het wegvoeren van dwangarbeiders veroorzaakt in het hele land paniek.

De Belgische arbeiders in Duitsland leiden een moeilijk bestaan. Ze slapen in onverwarmde barakken, krijgen weinig eten en moeten dikwijls in munitiefabrieken of op scheepswerven werken. Door het groot aantal soldaten aan het front is er economische ontreddering voor de bevolking in Duitsland. Ook daar is een tekort aan voedsel. Maar er is vooral een tekort aan werkkrachten voor de wapenindustrie.
De eerste Belgische gedeporteerden worden op 2 november weggevoerd, het zijn arbeiders uit de buurt van Bergen. Later volgen werklieden uit Oost- en West-Vlaanderen.

von Hindenburg en Ludendorff

Kardinaal Mercier noemt in zijn *Alarmkreet van 7 november 1916* de verplichte tewerkstelling slavernij. Ook de paus protesteert, evenals de Belgische notabelen. Maar de Duitse overheid wijzigt haar beleid niet.

Indien de arbeider geen elementaire uitrusting heeft, moet in principe het gemeentebestuur daarvoor instaan. Het gaat over *een hoofdbedekking, een halsdoek, een burgervest, een burgerbroek, een paar laarzen of schoenen, twee hemden, twee paar kousen, twee paar onderbroeks, een frak, een paar stoffen handschoenen, een waterdichte deken als bescherming tegen de regen, een handdoek, een eetschotel, een eetkoevert en twee slaapdekens.*[9]

In het dagboek van Irma Van Rie uit Oedelem staat dat een arbeider bij zijn vertrek het volgende in zijn bezit moet hebben: een bord, kroes of pot met lepel en vork, een hoed of pet, een bijkomend hemd, een halsdoek, een stuk *bache* en een bijkomend paar schoenen. Bij ontstentenis daarvan moet de gemeente daarvoor zorgen.[10]
Een aanwijzing van een dergelijke tussenkomst van het Maldegemse gemeentebestuur is de rekening van Louis Bollé-Leloup, ingediend in juni 1917.

Over werken aan de spoorweg in Maldegem-Donk schreef arbeider Achiel Claeys uit Assebroek het volgende[11]:

Ik heb ook nog gewerkt langs de spoorweg in Maldegem-Donk in de winter van 1917. Het was dan zeer koud, vooral met die ijzeren rails. Soms mochten we ons gaan warmen in de barak. Ik heb daar een week of zes gewerkt. We gingen te voet van Assebroek naar Maldegem-Donk. Dat was ver gaan en op onze klompen. Ik heb dan ook eens een zak aardappelen meegebracht van bij een boer uit Donk op een zondag. De zondag mochten wij mee met de trein, anders alle dagen te voet. Als we in Assebroek kwamen, op een eindje van het station heb ik hem eraf gestampt. Ik woonde daar toch niet veraf.

Opeising van 100 werklieden in Maldegem eind 1916

Tegen zaterdag 18 november 1916 worden in Maldegem nog eens 100 werklieden opgeëist. De arbeiders die vrijwillig het werk willen aanvangen, moeten zich op die zaterdag om tien uur aanbieden op de Kommandantur (aanplakbiljet: Kommandantur, 16 november 1916). Wellicht heeft deze oproep weinig succes en er volgen nieuwe aanplakbiljetten.
Volgens een nieuw aanplakbiljet moeten alle mannen van minstens 14 jaar zich op het gemeentehuis melden, op een dag tussen 20 en 29 november, afhankelijk van de wijk of straat (aanplakbiljet: Kommandantur, 18 november 1916).

Op 5 december maakt een aanplakbiljet bekend dat jongelingen vanaf 14 jaar zich moeten laten inschrijven op de arbeiderscontrolelijst en dat ten laatste op zaterdag 9 december. Elke arbeider moet zich voortaan ook melden als hij van werkgever verandert. Ook het overlijden van een arbeider dient aan de Kommandantur gemeld.

Alle werkgevers moeten ten laatste op 16 december een lijst indienen van de mannen en vrouwen en/of kinderen die zij tewerkstellen (aanplakbiljet: Kommandantur, 12 december 1916). Ook de eigen zonen en dochters of andere bloedverwanten dienen op de lijst vermeld (aanplakbiljet: Kommandantur, 15 december 1916).

Verplichte tewerkstelling komt in elke gemeente voor en is onderwerp van liederen. Het volgende liedje wordt gezongen in Leffinge[12]:

In Leffinge is 't niet pluus, *'t is beter in ons huus.* *Want daar in die barakken* *slapen wij op de strooizakken.* *Een derde van ons brood!*	*Zij krijgen ons niet dood.* *En al die marmelade* *wordt in lepeltjes gedaan.* *'t Is weinig om te leven* *en teveel om te kreveren.*

De burgemeester van Maldegem aangehouden?
Weigering van Adegemse arbeiders om voor de Duitsers te werken

In de *Tilburgsche Courant* van 7 oktober 1916 schrijft men over de weigering van Adegemse arbeiders om voor de Duitsers te werken en de aanhouding van de burgemeester van Maldegem. De werken hebben te maken met verdedigingswerken zoals het bouwen van kazematten of bunkers.

Vierhonderd burgers zijn nu in de omgeving van St. Laurens en Maldegem aan het werk, om de Duitschers te helpen bij het aanleggen van verdedigingswerken, waarvan wij gesproken hebben. Welke dwang hierbij wordt gebruikt, is te Adegem, een dorpje in den omtrek, gebleken. Negen mannen waren aangewezen om te werken, maar weigerden te gaan, ofschoon het hun aangeboden loon vier mark bedroeg, wat in dezen tijd van werkloosheid en ellende wel van overwegende beteekenis is.

Bij Moershoofde breken de Duitschers een rij huizen af en gebruiken de steenbrokken voor hun werk. Een stoomwals rijdt er heen en weer tot verharding van den nieuwen weg. Tusschen Maldegem en Middelburg wordt geschut opgesteld. Ook verder oostelijk zijn de Duitschers aan het werk getogen en hebben zij burgers opgeroepen. Deze mannen zijn afkomstig uit het dorp Bouchaute en moeten loopgraven maken van Watervliet tot Selzaete, dus in aansluiting op die van Maldegem.

Ik verneem dat de burgemeester van Maldegem aangehouden is. Of dit met het oproepen van burgers verband houdt is nog niet bekend, want de betrekkingen tusschen het volk aan beide zijden van de draad zijn zeer moeilijk. De Belgen staan scherp onder bewaking van de grensposten en mogen geen verkeer hebben met bewoners op Nederlandsch gebied

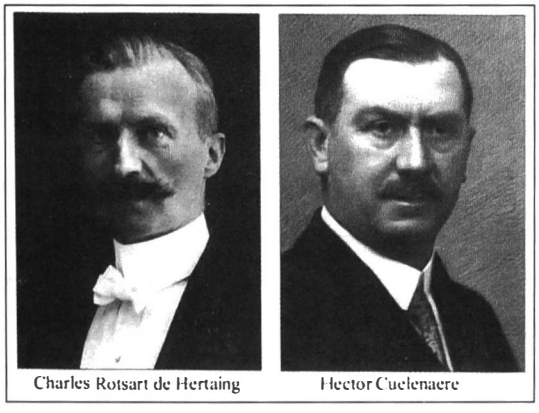
Charles Rotsart de Hertaing — Hector Cuelenaere

Uit een ontwerpbrief in het Maldegemse archief kan men opmaken dat de burgemeester en zijn schepenen wellicht twee dagen gevangen zijn gezet. Voor wie de brief bestemd is, is niet duidelijk. De brief luidt als volgt:

In antwoord ... hebben wij de eer U te laten kennen dat de Heeren Burgemeester en schepenen gedurende twee dagen en twee nachten gevangen gezet geweest zijn in september 1916 uit hoofde hunner weigering eene geldboete van 20.000 Mark te betalen aan de gemeente opgelegd door de Duitsche overheid wegens het vinden door eene Duitsche patroelje van eenen steen op den ijzeren weg nabij de statie van Donck.

Geen burger mocht den ijzeren weg betreden; zóó kon ook de gemeente er geene waakzaamheid op uitoefenen. Dit werd door het schepencollege als reden der weigering aangevoerd. De boete van 20.000 Mark is dan gebracht op 3.000 Mark. [13]

Gesuch um Reiseschein.
Aanvraag tot het bekomen van een Paspoort.

1. Gesuche sind nur in deutscher oder flamischer Sprache zulässig.
2. Anträge unter Beifügung des belgischen Passes sind drei Tage vor der beabsichtigten Reise einzureichen und am Tage vorher abzuholen. — Für jede Person ist ein besonderes Gesuch einzureichen.
1. De aanvragen zijn enkel in duitsche of vlaamsche taal toegelaten.
2. De verzoeken moeten, vergezeld van het belgische doorgangsbewijs, drie dagen vóór de ontworpene reis ingediend en den dag ervoor afgehaald worden. — Voor ieder persoon is eene afzonderlijke aanvraag in te dienen.

An die Kommandantur Maldegem.

Ich bitte um folgenden Reiseschein :
Ik vraag volgend Paspoort :

Name : _____
Naam

Wohnort : MALDEGEM *Strasse :* _____ *N·*
Woonplaats *Straat*

Beruf : _____ *Staatsangehörigkeit :* BELGISCHE
Beroep *Nationaliteit*

Geboren : _____ *1* *te* _____ *Alter :* _____ *Jahre*
Geboren den *Ouderdom* *Jaren*

Grösse : 1 m _____ *Figur :* _____ *Haarfarbe :* _____ *Barfarbe :* _____ *Augen :* _____ *Besondere Kennzeichen :* _____
Grootte *Aangezicht* *Haarkleur* *Baardkleur* *Oogen* *Bijzondere Kenteekens*

Zur Reise von : MALDEGEM *über* _____
om te reizen van *over*

nach _____
naar

für _____
voor

Beförderungsmittel : **mit Kleinbahn, Eisenbahn, Pferd und Wagen, zu Fuss.**
Verkeermiddel **met stoomtram, ijzeren baan, peerd en wagen, te voet.**

Zweck der Reise : _____
Doel der Reis

_____

Die in Betracht kommenden Reisevorschriften sind mir bekannt.
De in aanmerking komende reisvoorschriften zijn mij bekend.

(Unterschrift) _____
(Handteeken)

Der Bürgermeister der Gemeinde Maldegem erklärt hierdurch, dass oben genannte Person einen guten Leumund hat und volles Vertrauen geniesst, auch nicht unter der Wirkung von Ehrenstrafen steht, sodass sein Antrag auf einen Reiseschein hierdurch verantwortlich befürwortet wird.

De Burgemeester der gemeente Maldegem verklaart hierdoor dat bovengemelde persoon een goede faam heeft, volle vertrouwen geniet en ook niet onder de toepassing van eerroovende straffen staat, zoodat zijne aanvraag voor een Reispas hierdoor verantwoordelijk aanbevolen wordt.

Maldegem, den 1916

DE BURGEMEESTER,

BEILIEGENDE PAPIERE :
BIJGEVOEGDE PAPIEREN :

1. *Belgischer Pass.* *Belgisch Paspoort.*
2. _____
3. _____
4. _____

_____ *Papiere im Ganzen.*
Te zamen _____ *papieren.*

Wichtige Bestimmungen umseitig.
Zie op de andere zijde voor de bijzondere bepalingen.

Dieser Platz bleibt frei !
Deze plaats blijft open !

T. B. N° _____

eing. am _____

Een paspoort of Reiseschein is nodig om zich te mogen verplaatsen, zelfs in de eigen gemeente.

3. HET TOEZICHT OP DE BURGERS

Geen uitwisseling van nieuwjaarswensen aan de grens in Maldegem

*Maldegem – Op Nieuwjaarsdag waren veel bewoners van Maldegem en omstreken naar de grens gekomen, hopend bij de poort en de versperring met familieleden in Nederland te mogen spreken. (De Duitschers zouden op Nieuwjaarsdag toch wel wat lankmoedig zijn.) Maar de hoop werd teleurgesteld. Gebleven en gevluchte Belgen mochten met elkaar geen nieuwjaarswensch wisselen. Alleen een moeder kreeg genadiglijk verlof door de tralies aan haar dochter dezes papieren toe te reiken, welke het meisje door haar aanstaand huwelijk noodig had (*uit *De Legerbode* van 18 januari 1916*).*

Opmaking van een lijst van de jonge mannen van 15 tot 17 jaar

Op bevel van Kommandant Nieten moet het gemeentebestuur een lijst opmaken van de jonge mannen tussen 15 en 17 jaar. Ze moeten zich op vrijdag 28 januari aanbieden op het gemeentehuis. In de toekomst moet elke jongere die 15 jaar is geworden zich onmiddellijk aanmelden op het secretariaat (aanplakbiljet: Maldegem, 25 januari 1916).

Samenscholingen niet toegelaten

Kommandant Nieten brengt ter kennis dat *alle verzamelingen van personen, zoowel te lande als in den kom der gemeente, verboden zijn en dat alle geld- en kansspelen ook verboden zijn* (aanplakbiljet: Maldegem, 1 februari 1916).

Verbod zich te verplaatsen naar de grens van de gemeente

De inwoners mogen zich voortaan niet meer verplaatsen naar de grenzen van Maldegem. Dus niet naar de grens met Adegem, Middelburg enz. en ook niet naar de Nederlandse grens, tenzij voorzien van een paspoort.
Voor alle duidelijkheid: een paspoort is een toelating om te mogen reizen en mag niet verward worden met de identiteitskaart.

BERICHT

betrekkelijk het verkeer buiten en binnen de gemeente.

Paspoorten voor het Etappengebied en voor het Grensgebied mogen niet meer aangevraagd worden. Aanvragen van paspoorten voor het Operatiegebied mogen maar ingediend worden, wanneer de reis **VOLSTREKT** noodig is en met een militair belang in verband staat.

Aanvragen van paspoorten binnen de gemeente Maldegem (met uitzondering naar het gebied der overzijde van het Leopoldskanaal) mogen nog op de Kommandantur voorgelegd worden voor het geval, waar het geldt landgebruik en reizen in het algemeen belang.

Het is streng verboden, zich zonder paspoort te begeven van andere wijken der gemeente, alsook van den kom der gemeente, naar de richting der grenzen van het Etappengebied, zoowel als naar het Hollandsch grensgebied, onverschillig hoe hetzij te voet of per gerij. Uitgezonderd zijn de personen die daar wonen en deze die sedert het begin van den oorlog daar land hebben.

Ieder ander verkeer buiten de wijk (met uitzondering der markthezoeken en der landwerken) mag zonder bijzondere toelating **ALLEENLIJK TE VOET** geschieden.

Overtreders worden streng gestraft. De in de verbodene gebieden aangetroffene wagens, peerden en lading worden zonder betaling aangeslagen.

DE KOMMANDANT,
(get[d]) *NIETEN.*

MALDEGEM, 3 Februari 1916.

Hauptmann d. S. a. D.

Snelpersdrukkerij G. Parrin.

Midden februari wordt in Eeklo een plakkaat uitgehangen met het verbod de grens te naderen tot minder dan 300 meter. Dat verbod geldt voor de zone van Strobrugge tot Boekhoute.[14]

Leeftijd van een weerbare man van 35 op 40 jaar gebracht
De ouderdomsgrens voor de weerbare mannen wordt verhoogd van 35 tot 40 jaar.
Elke man geboren na 15 februari 1875 en nog niet ingeschreven als weerbare man, of al uit de lijst geschrapt omdat hij 36 jaar is, moet zich op woensdag 9 februari op het gemeentehuis aanbieden. Hij moet drie ongebruikte portretten meebrengen en indien getrouwd zijn trouwboekje. Elke jongeling die 17 jaar is geworden, moet zich ook aanmelden met drie portretten (aanplakbiljet: Maldegem, 3 februari 1916).

Verplichte sluiting van herbergen dicht bij de grens
In een aanplakbiljet wordt de sluiting opgelegd voor alle herbergen op een afstand van 3 kilometer van de Nederlandse grens, maar er wordt een uitzondering gemaakt voor het Noorden van het dorp en voor Strobrugge voor het gebied gelegen tussen de twee vaarten.

BERICHT betrekkelijk het sluiten van herbergen
Het wordt door de Duitsche Overheid aan ons Bestuur opgelegd alle zorgen te nemen, opdat al de herbergen, gelegen binnen den afstand van drij kilometers van de Hollandsche Grens, (behalve het noorden van het Dorp en Stroobrugge tusschen de twee vaarten) gesloten worden.
In die Sectie zijn begrepen: de wijken Moerhuize, Broekhuize, Kleine Warme, (noord den steenweg naar Warmestraat), Warmestraat (noordelijk den steenweg en de Celieplasstraat, de herberg 'De Sterre' niet inbegrepen), Rookalseide, Noorthem, Butswerve, (noordelijk deel, de herberg van A. Stroo inbegrepen), Vaeke en Zoetendaele. De houders van herbergen in den hierboven bepaalden omtrek gelegen zijn dus opgelegd onmiddellijk hunne drankhuizen te sluiten. Voor kennisgeving: de burgemeester Chs Rotsart de Hertaing. Maldegem, 11 Februari 1916.

Geen samenscholingen na controle van de weerbare mannen
De weerbare mannen moeten zich ter controle aanbieden op de Kommandantur (Pasbureel) op maandag 28 en dinsdag 29 februari 1916. Per 100 man is er een ander tijdstip. *De Kommandantur maakt nogmaals bekend, dat de meldende mannen zich aldaar dienen behoorlijk te gedragen en, na afloop der controle, seffens, zonder troepjes te vormen, zich van de Kommandantur zullen te verwijderen hebben. Tegenhandelingen worden streng gestraft* (aanplakbiljet: Maldegem, 24 februari 1916).

Ontvluchting uit Harderwijk (N) van een Maldegemse soldaat
Volgens *De Legerbode* van 19 februari 1916 is een Maldegemse soldaat zijn interneringskamp Harderwijk ontvlucht.

Maldegem – Een te Harderwijk geïnterneerde Belgische soldaat had een verlof bekomen en besloot naar zijn geboortedorp Maldegem te vluchten. Aan de grens lieten de Duitschers hem door en vergenoegden zich met den man te bevelen zich regelmatig, gelijk alle weerbaren, ter controle aan te melden. Maar enkele dagen nadien verschenen plots Duitsche soldaten, voerden den oud-soldaat naar het station en nu zit hij in Duitschland in een kamp, waar hij thans kan nadenken over het goede leventje in het kamp van Harderwijk.

Een strengere regeling bij het aanvragen van een paspoort
De Kommandantur wijzigt weer de modaliteiten voor het aanvragen van een paspoort om te reizen. Minstens twee dagen vóór de geplande reis moet men een paspoort aanvragen in het *Pasbureel* (Passbüro). Dat kan van 9 tot 10 uur.

Zich verplaatsen naar de grens met Adegem is alleen nog toegelaten op donderdag. Om 3 uur in de namiddag wordt er verzameld aan het *Pasbureel* en onder begeleiding vertrekt men samen. Ook de terugkomst moet samen gebeuren (aanplakbiljet: Maldegem, 1 april 1916).

Boven de deur van het gebouw helemaal rechts (huis Wallyn op de Markt) staat het opschrift 'Passbüro' en eronder 'Kaiserliche Kommandantur'. Vermoedelijk wacht de bevolking op brood uit Nederland.

Wellicht wijzigingen aan de elektrische draad in Middelburg
Volgens *De Legerbode* van 15 april 1916 komen er wijzigingen aan de elektrische draad in Sint-Laureins en wellicht in Middelburg.

De electrische versperring bestaat uit 5 draden waarvan er 4 geëlectriseerd zijn.
Nabij Oosthoek, een gehucht van Sint-Laureins, werden de electrische draden verplaatst en langsheen de vaart gespannen, op verzoek van de inwoners, die daarvoor 4.000 mark aan de Duitschers hebben moeten afdoppen, en nu toch op hunne akkers langsheen de Hollandsche grens kunnen arbeiden.
Nabij Moershoofde werden de draden ook verlegd en langs de vaart gespannen. Een groot gedeelte van het dorp St.-Laureins werd alzoo vrij gemaakt. Voor Middelburg gaat er hetzelfde gedaan worden, maar de burgers zullen eene som van 8.000 mark moeten afstuiveren.

Invoering van het Duitse uur

Vanaf 1 mei tot 30 september 1916 wordt het Duitse uur ingevoerd. In feite is dat de invoering van het zomeruur. Het verschil tussen het Duitse en het Belgische uur bedraagt daardoor twee uren. De Kommandant beslist ook dat het verkeer langs de straten en openbare wegen voor die zomerperiode is toegelaten van 6 uur 's morgens tot 10 uur 's avonds Duitse tijd. In de praktijk komt het er op neer dat men 's morgens een uur vroeger op straat mag komen. Alle uurwerken dienen aangepast aan die nieuwe tijd (aanplakbiljet: Maldegem, 28 april 1916).

Opgelopen straffen in 1916

In de meeste gevallen hebben de gestrafte burgers de keuze tussen een geldboete of een gevangenisstraf. In principe staat 10 Duitse Mark gelijk met 2 dagen gevangenis. Sommigen kunnen of willen niet betalen en gaan dan naar de gevangenis. Soms krijgt men kwijtschelding van straf.

We vermelden hier vooral de personen die effectief worden opgesloten.

7 januari	Eduard Martens bestraft met 4 dagen gevangenis, omdat hij zonder bewijs in Sijsele is aangetroffen.
11 januari	Emiel Ysebaert bestraft met 100 Mark, omdat hij over het Leopoldkanaal is gegaan tot aan de Nederlandse grens.
13 januari	Leontine Schutyser bestraft met 14 dagen gevangenis in Brugge, omdat ze zonder *Reiseschein* naar Sint-Laureins is gegaan.
16 januari	Alfons Timmerman, Benjamin Versluys, Camiel Leloup, Theofiel Baert, Pieter en Florent De Meulenaere bestraft met 2 dagen gevangenis, omdat ze het *politieuur* niet hebben in acht genomen. Henri De Groote betaalt voor het zelfde vergrijp 10 Mark.
17 januari	Richard De Pré bestraft met 20 dagen gevangenis. Geen Belgisch paspoort bij zich.
11 maart	Omer Debbaut en Omer Van Hooreweder bestraft met 4 dagen gevangenis wegens pasovertreding.
18 maart	Alida Lips bestraft met 14 dagen gevangenis wegens het niet uitvoeren van een bevel en laster tegenover de Kommandant.
10 april	René Goethals bestraft met 150 Mark en 14 dagen gevangenis, omdat hij na 9 uur op straat is aangetroffen en heeft gelogen.
13 april	Sylvain Van de Genachte wordt bestraft met 150 Mark en 14 dagen gevangenis wegens verboden slachten.
19 april	Valentin Van Kerschaver bestraft met 6 dagen gevangenis wegens overtreding *politieuur*.
22 april	Richard Verstringe bestraft met 1.000 Mark boete en 2 maanden gevangenis wegens zwijnensmokkel. René Van Hoecke bestraft met 14 dagen gevangenis wegens hulp bij zwijnensmokkel.
27 april	Raymond De Meyere bestraft met 3 maand gevangenis voor brievensmokkel en veelvuldige pasovertredingen.
05 mei	Maria Spiegelaere bestraft met 3 dagen gevangenis, omdat haar pas niet in orde was.

08 mei	Handelaar Louis Roete wordt met 500 Mark bestraft omdat hij geen Duits geld wou aannemen aan de koers van 1,25 frank per Mark.
09 mei	Arthur Van Houcke bestraft met 10 dagen gevangenis wegens verboden slachten.
26 mei	Magdalena De Neve en Magdalena Van Paemelen zijn bestraft (10 dagen gevangenis) en Gustaaf Dermul (14 dagen) omdat zij zonder pas zijn aangetroffen.
30 mei	Philemon Roelandt bestraft met 6 dagen gevangenis, omdat hij zonder Duits paspoort is aangetroffen.
02 juni	Cordula Termotte bestraft met 14 dagen gevangenis, omdat ze na 9 uur buiten haar woning is aangetroffen.
04 juni	Alfons Cauwels bestraft met 4 dagen gevangenis wegens pasovertreding.
05 juni	Louise De Smet bestraft met 14 dagen gevangenis.
14 juni	Cyriel Pille bestraft met 27 dagen gevangenis. Reden niet vermeld.
14 juli	Michel Belaey bestraft met 4 dagen gevangenis, omdat hij op zijn hondenkar is aangetroffen.
22 juni	Plutarque De Sutter wordt bestraft met 150 Mark of 14 dagen gevangenis voor brievensmokkel.
09 oktober	Ida De Windt bestraft met 150 Mark en 14 dagen gevangenis, alsook inbeslagneming van het vlees. Ze doet geen juiste opgave van de vleesvoorraad en overschrijdt de maximumprijs.

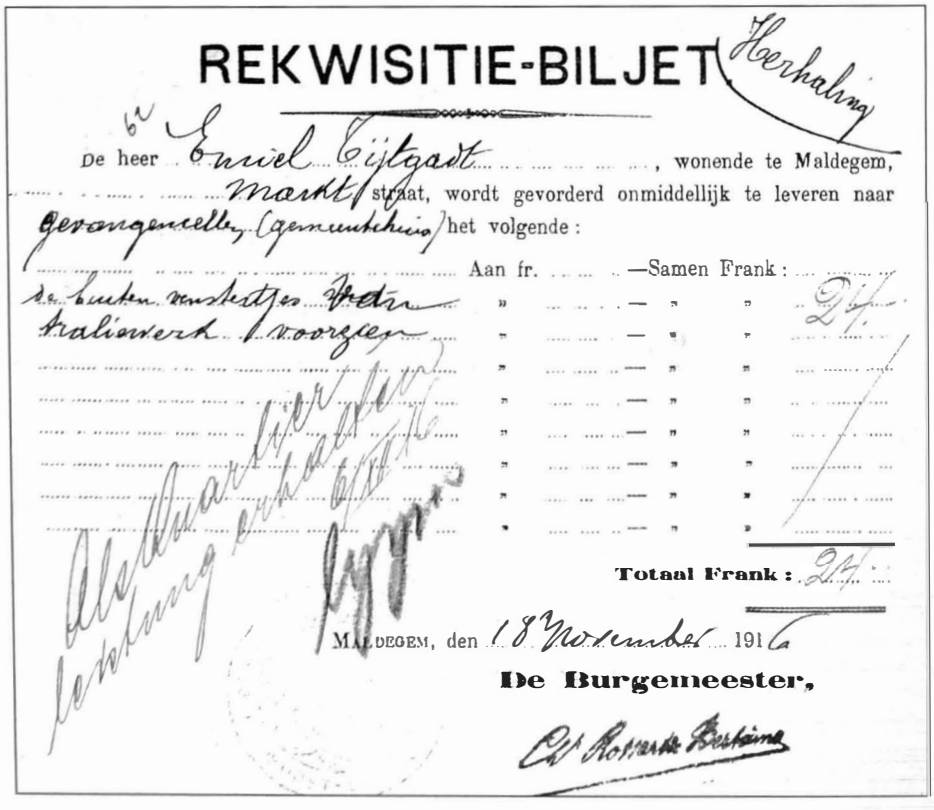

REKWISITIE-BILJET Herhaling

De heer Emiel Tijtgadt, wonende te Maldegem, markt straat, wordt gevorderd onmiddellijk te leveren naar gevangenscellen (gemeentehuis) het volgende:

Aan fr. —Samen Frank:

de buiten vensterijes van tralieverk voorzien — 24.

Als Quartier leiding erhalten

Totaal Frank: 24.

MALDEGEM, den 18 November 1916

De Burgemeester,

Ch. Rosseeuw Bertaine

Rekening van Emiel Tytgadt om de gevangeniscellen in het gemeentehuis van tralies te voorzien.

De avondklok niet gerespecteerd
Veel inwoners bevinden zich ná 10 uur 's avonds nog op straat. De Kommandant is daarover ontstemd en dreigt zoals gewoonlijk met strenge straffen. Als dat nog eens voorvalt, zullen de overtreders streng worden gestraft en zal elke burger gedurende acht dagen 2 uren vroeger moeten binnen zijn in zijn woning.
De burgemeester neemt de zaak ernstig en vraagt dat iedereen de avonduren stipt in acht zal nemen (aanplakbiljet: Maldegem, 25 mei 1916).

Verbod om vóór 11.30 uur alcohol te schenken aan Duitse soldaten
Vermoedelijk drinken de soldaten al vroeg in de morgen alcohol en dat wil Kommandant Reunert tegengaan. Onder dreiging van strenge straffen maant de Kommandant de herbergiers aan geen alcohol meer te schenken vóór half twaalf in de voormiddag aan *Leger- en Marineaanhoorigen* (aanplakbiljet: Maldegem, 7 juni 1916).

Maldegem.—Victor Delille, de bekende Vlaamsche letterkundige, is eindelijk na meer dan 16 maanden gevangenis uit het kamp van Holzmünden ontslagen. Hij vertoeft thans in Zwitserland, waar hij voor den duur van den oorlog zal moeten blijven. De heer Delille heeft het voordeel genoten uitgewisseld te worden, dank zij de bemoeiingen van de Belgische regeering, bij wie de naastbestaanden van den gevangene dikwijls hadden aangedrongen. Om hun vader in de mogelijkheid te stellen vrij te komen, staakten de zonen zelfs de uitgaaf in Holland van het *Getrouwe Maldegem*.

Uit De Legerbode van 27 juni 1916.

Camp de Holzminden: Porte d'entrée et bureaux du commandement.

Een nieuw identiteitsbewijs vanaf de leeftijd van 10 jaar
Alle inwoners ouder dan 10 jaar moeten een nieuw identiteitsbewijs of Belgisch paspoort krijgen. Het moet persoonlijk op het gemeentehuis worden afgehaald. De afhaling begint op donderdag 3 augustus voor de personen geboren vóór en in 1849 en eindigt op vrijdag 18 augustus vóór hen geboren tussen 1903 en 1906.

De oude portretten kunnen gebruikt worden, indien ze duidelijk zijn, nog gelijkend en niet te klein. Het oude identiteitsbewijs moet worden ingeleverd (aanplakbiljet: Maldegem, 1 augustus 1916).

Verdedigingswerken aan de grens
In het Nederlandse dagblad Het Nieuws van den Dag van 24 juni 1916 wijst men op de verhoogde activiteit van de Duitsers langs de Nederlandse grens. De Duitsers zijn beducht voor een landing van de Britten in Zeeuws-Vlaanderen. Ze zijn al een jaar bezig met verdedigingswerken in het maritieme gebied in de nabijheid van Knokke en Westkapelle. De werken zullen uitgebreid worden tot Eeklo. Men vermoedt dat de ontruiming in de grensstrook van 100 meter breedte daarmede te maken heeft.

Een nieuwe regeling voor de bewoners tussen de grens en het Leopoldkanaal
Kommandant Reunert kondigt op 12 augustus aan dat de personen die tussen het Leopoldkanaal en de Nederlandse grens wonen, zonder een bijzondere toelating naar het centrum van Maldegem mogen komen. De kinderen kunnen dus naar de school in Strobrugge. Het is wel ten strengste verboden de grenzen met Middelburg en Sint-Laureins te overschrijden. Ook elke persoon die zich zonder reden in de nabijheid van '*den door het geschilderd plankje aangeduiden grensweg*' ophoudt, zal in overtreding worden genomen. Als men zich niet aan de regels houdt, zal dit voordeel van vrij verkeer naar Maldegem onmiddellijk worden ingetrokken. Een paspoort voor inwoners die naar dit deel van het Kommandantur-gebied willen reizen, wordt niet verleend (aanplakbiljet: Maldegem, 12 augustus 1916).

Volgens Pius Ryffranck uit Eeklo worden veel Duitse soldaten weggetrokken uit de grensstreek. Wellicht hebben ze die nodig voor de gevechten aan de Somme. Hij schrijft in zijn dagboek: *De duitschers lichten hunne laatste mannen in de grensstreek weg. Langs de vaart van St. Laureyns wordt er wacht gehouden door houten nagemaakte soldaten. Tusschen in, hier en daar, staat er 'n wacht in levenden lijve. De andere bestaan uit een paar dwarsstokken met 'n kapot overtrokken en een helm op. 's Avonds ontsteekt men 'n electrisch lampje op hun borst, om de illusie compleet te maken.*[15]

Verplicht de voorgeschreven weg op het paspoort te volgen
Op de verleende paspoorten of reispassen staat duidelijk vermeld welke wegen mogen gebruikt worden. Daar mag onder geen enkel beding worden van afgeweken. Om dat kenbaar te maken laat Kommandant Nieten het volgende weten aan het gemeentebestuur:
Het Gemeentebestuur wordt aanzocht zijne ingezetenen bekend te maken, dat onverbiddelijk alle uitgifte van paspoorten voor de gansche bevolking zal geschorst worden, voor 't geval een enkele inwoner, in tegenstrijd met de aanduidingen op 't paspoort, een anderen weg zou volgen, of de reis op een andere tijd of met een ander doel zou maken; of verder, zoo de verleende vrijheid tot reizen als onveroorloofde briefbevordering of mededeeling van militaire nieuwstijdingen misbruikt wordt. Bovendien zou de Gemeente nog andere straffen kunnen te boeten hebben'.
Dat iedere inwoner, in zijn eigen voordeel zoowel als in 't algemeen belang, vorenstaande goed overwege en zich aan niet een der aangehaalde misgrepen plichtig make (aanplakbiljet: Maldegem, 14 augustus 1916, het gemeentebestuur).

Victor De Lille in Zwitserland

Het Nederlandse dagblad *Het Nieuws van den Dag* schrijft op 12 augustus 1916 dat Victor De Lille zich in Zwitserland bevindt. Hij heeft zijn vroegere verblijfplaats Holzminden in Duitsland mogen verlaten.

Een jaar heeft de arme man gevangen gezeten. Het is een harde Vlaamsche kop en we weten het, met moed zal hij de beproeving doorworsteld hebben. Nu is hij vrij ... Ten minste, hij is als geïnterneerde in een vrij land ... Hij krijgt weer goed voedsel, kan zich vrij bewegen, is in een heerlijke omgeving. En is België eenmaal verlost, dan zal Maldegem Victor Delille triomfantelijk binnenhalen als een, die sterk stond in dezen zwaren tijd en trouw bleef aan land en volk, ermee en ervoor leed.

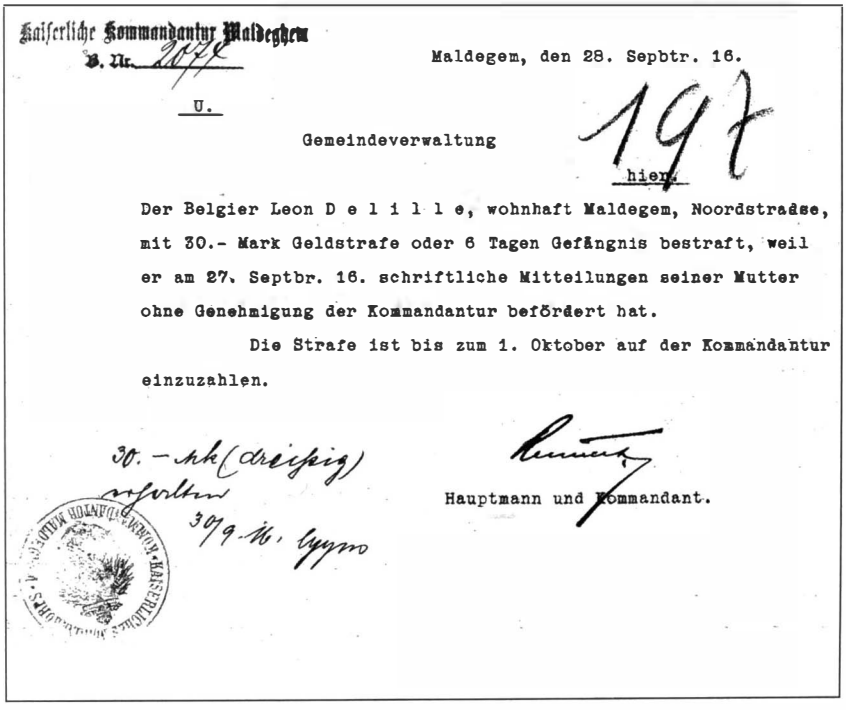

Kaiserliche Kommandantur Maldeghem
B. Nr. 2077

Maldegem, den 28. Sepbtr. 16.

U.

Gemeindeverwaltung

197

hier.

Der Belgier Leon D e l i l l e, wohnhaft Maldegem, Noordstraase, mit 30.- Mark Geldstrafe oder 6 Tagen Gefängnis bestraft, weil er am 27. Septbr. 16. schriftliche Mitteilungen seiner Mutter ohne Genehmigung der Kommandantur befördert hat.

Die Strafe ist bis zum 1. Oktober auf der Kommandantur einzuzahlen.

30.- Mk (dreißig) erhalten
30/9. 16. [illegible]

Hauptmann und Kommandant.

Leon De Lille wordt bestraft met 30 Mark of 6 dagen gevangenis, omdat hij schriftelijke mededelingen van zijn moeder zonder toelating heeft overgebracht.

Controle van de weerbare mannen uit Eede en Strobrugge

Op dinsdag 22 augustus moeten de weerbare mannen zich aanbieden op het *Pasbureel*. Ze zijn in drie groepen verdeeld: 1 tot 600, 601 tot 1200 en 1201 tot het einde. Ook de *weerbare mannen van Eede en Strobrugge, welke over het Kanaal wonen*, moeten op de controle verschijnen (aanplakbiljet: Maldegem, 16 augustus 1916). Met Eede verwijst men naar de personen die dicht bij de Nederlandse grens wonen.

Sabotage aan telefoondraden en beschadiging van plakkaten

Er wordt sabotage aan telefoondraden vastgesteld. Het zijn wellicht kinderen, maar misschien ook volwassenen, die garen met eraan hangende stenen over de telefoondraden werpen. Kommandant Reunert dreigt met strenge straffen niet alleen voor de daders, maar ook voor de gemeente (aanplakbiljet: Maldegem, 17 augustus 1916). Op verscheidene plaatsen in de gemeente zijn er ook plakkaten van het Duits militair bestuur afgescheurd. Daarmee toont de bevolking haar ongenoegen met de Duitse bezetting . De

Duitse overheid kan dat uiteraard niet gedogen en waarschuwt dat ze streng zal optreden bij vatting van de daders. De politie krijgt opdracht hen op te sporen (aanplakbiljet: Maldegem, 21 augustus 1916).

Loopgraven langs het Leopoldkanaal

Volgens de Nieuwe Tilburgsche Courant van 27 september 1916 gaan de Duitsers verder met de versterkingen aan de grens. Ze leggen loopgraven aan tussen de Nederlandse grens en het Leopoldkanaal. De loopgraven zijn naar de kust gericht en niet naar het zuiden. Verscheidene bossen tussen Maldegem en Brugge worden gerooid. Burgers zijn opgeroepen om hierbij hulp te verlenen. In Vlaanderen zijn er belangrijke troepenverschuivingen.

Volgens *De Legerbode* van 17 oktober 1916 worden langs het kanaal tussen Strobrugge en Sint-Laureins alle bomen afgezaagd om loopgraven aan te leggen. *Ook een 90-tal woningen vallen, naar men ons vertelde, binnen de lijn en deze moesten met spoed ontruimd worden; de mogelijkheid is niet uitgesloten dat deze woningen met hun opstal met den grond gelijk gemaakt zullen worden. De arbeid geschiedt onder toezicht van Duitsche soldaten door Belgische burgers uit de naaste omgeving. Van 's morgens tot 's avonds rijden de vrachtauto's met materiaal af en aan.*

Bunker aan het Leopoldkanaal ten oosten van Strobrugge

Nieuwe recruten

Uit Le Havre komt het bericht dat door de nieuwe militiewet al 42.000 Belgen tussen 18 en 40 jaar zijn ingeschreven. De meesten komen uit de Franse departementen Seine Inférieure en Pas de Calais, maar ook uit Spanje, Zwitserland, Nederland, Rusland en Abessinië (uit de Nieuwe Tilburgsche Courant van 28 september 1916).

Het vervoer van foto's wordt stafbaar

Het maken van foto's is in 1915 al strafbaar gemaakt. Nu gaat men nog verder, ook voor het vervoeren ervan kan men een straf oplopen (A. H. Q., 11 augustus 1916.
Der Oberbefehlshaber, Herzog Albrecht von Württemberg).
Op 13 oktober vraagt Kommandant Reunert aan het gemeentebestuur een lijst van de personen die een fototoestel bezitten en vooral die met een apparaat met een platenafmeting van 13x18 of meer. Vier dagen later wordt de lijst al overgemaakt.[16]

BEZITTERS VAN EEN FOTOTOESTEL	kleiner dan 13x18	13x18 of meer
Sandyck Edmond	1	18x24
Ysebaert Emiel	3	13x18
Wed. Van Kerschaver Modest	1	-
Mevrouw De Lille Victor (De Zutter Octavie)	1	-
Vanden Broucke Emiel	1	-
Willems Heliodoor	1	-
Van Hoorebeke Achiel	1	-
Van den Berghe Willem	-	13x18 / 18x24
Rooms Cesar	2	13x18
Fiers Louis	1	13x18 / 18x24
Rotsart de Hertaing Charles	1	-
Tytgadt Emiel	3	-
Timmerman Leopold	1	-
Cabuy Frans	1	-
Bollé Louis	1	-

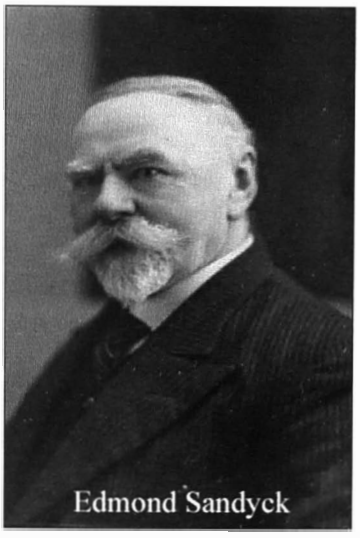
Edmond Sandyck

Octavie De Zutter

Jan Cesar Rooms

Desertie van Duitse soldaten aan de grens

Volgens *De Legerbode* van 2 september 1916 neemt de desertie van Duitse soldaten toe. Het is zo erg geworden dat men als schildwacht twee soldaten inzet in plaats van één. Het gevolg is dat ze nu per twee deserteren. Om dat tegen te gaan wordt de draadversperring weer verhoogd. De soldaten worden zowel bij vertrek als terugkomst grondig onderzocht om na te gaan of ze geen brieven bij zich hebben.

Een gedeelte van het Duitse Armierungs-Bataillon Nr. 31 in Maldegem

Een compagnie van het *Armierungs-Bataillon Nr. 31* wordt eind september geplaatst in het gebied van het Marinekorps. Het zijn ongewapende Landsturmers, dus oudere soldaten. Deze dienstplichtigen zijn na keuring alleen nog geschikt om werken uit te voeren en niet om te vechten. Later worden ze bewapend.

Ze worden ingezet bij het bouwen van stellingen en het aanleggen van smalsporen. Onderdelen van die compagnie worden ook gebruikt om materiaal over te laden en Belgische tewerkgestelde arbeiders (ZAB) te bewaken. De manschappen van die compagnie worden verdeeld over de volgende plaatsen: Oostende, Mariakerke, Middelkerke, Blankenberge, Lapscheure, Moerkerke, Maldegem en De Hoorn. Eind december wordt die compagnie al verplaatst naar het Noorden van Frankrijk.[17]

Vernieuwing gemeentekasbons
De in omloop zijnde gemeentekasbons zijn versleten en een vervanging is noodzakelijk. Daartoe wordt besloten in het schepencollege van 8 september 1916. De nieuwe bons bestaan uit 1500 bons van 1 frank en 1500 bons van 2 frank. De oude bons worden uit omloop genomen en vernietigd.

Nog vluchtelingen naar Nederland?
Langs Sint-Laureins zijn een vijftigtal Belgische vluchtelingen uit Eeklo en Waarschoot in Nederland aangekomen. Ze hebben zich over Zeeuws-Vlaanderen verspreid. Volgens hen is er in hun streek veel armoede en gebrek (uit de Middelburgsche Courant van 11 oktober 1916).

Brugge. — Na twee jaar opschorsing van den dienst, bolt de tram Brugge-Middelburg opnieuw. De lijn werd zelfs tot Maldeghem verlengd. Op het spoor wordt eene groote hoeveelheid grint vervoerd, bestemd voor het slagfront.

Uit De Legerbode van 16 november 1916.

Een spion uit Maldegem aangehouden in Nederland
Een aantal Nederlandse dagbladen vermelden de aanhouding van een Maldegemnaar in Nederland, wellicht wegens spionage.
In het weekblad *De Zeeuw* d.d. 28 november 1916 staat het volgende bericht:
Te Draaibrug is gisterenmorgen 6 uur een Belg, de heer P. uit Maldegem, die veel door het district fietste, door de politie aangehouden en gevankelijk weggevoerd op beschuldiging van spionnage.
Volgens de Tilburgsche Courant van 27 november gaat het over een zoon van René Parrin-Buyssens, de uitgever van 'Het Weekblad'. Hij is ongehuwd en bemiddeld. Sinds de bezetting woont hij in Nederland, eerst in Aardenburg, dan in Sluis en nu in Draaibrug. Met de fiets doorkruist hij de gehele streek. Hij wordt verdacht van spionage, wellicht voor de Britten.

Verboden te zingen op Kerstmis en Nieuwjaar.
Het is verboden op Kerstmis en Nieuwjaar aan de deuren te zingen. Verzoek aan de inwoners de deuren te sluiten en te weigeren iets te geven (aanplakbiljet, 23 december 1916, het gemeentebestuur).

Besparing op gas
Vanaf 24 december moeten alle winkels om 6 uur in de namiddag sluiten. Een uitzondering wordt gemaakt voor apotheken, verkoopplaatsen van levensmiddelen en dagbladwinkels (aanplakbiljet: Kommandantur, 24 december 1916).

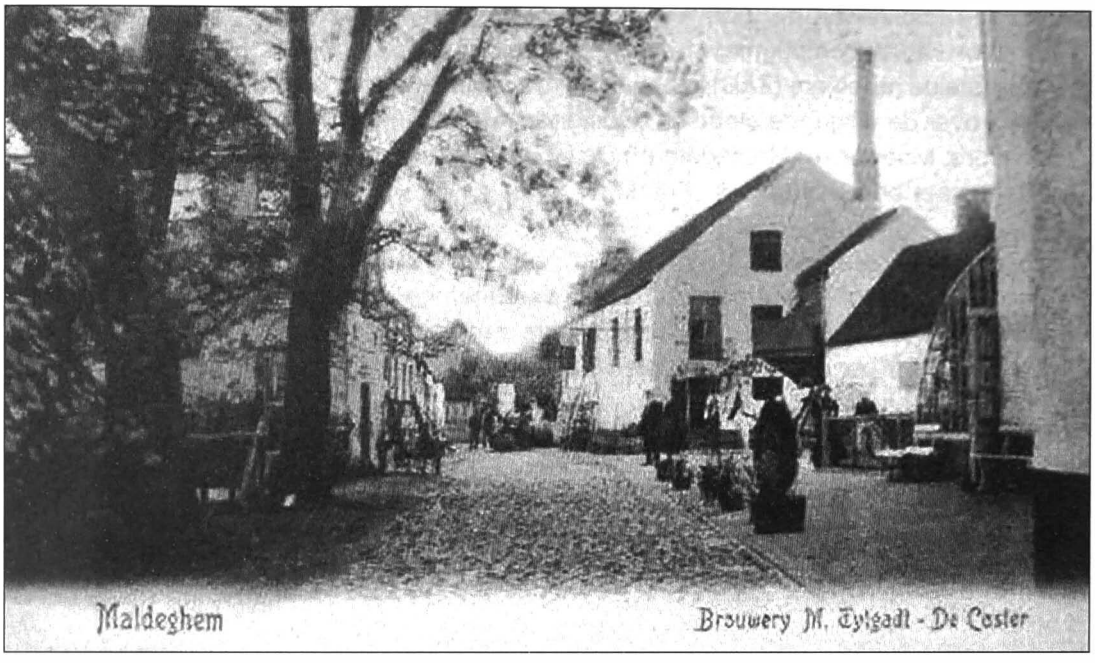

Kommandant Reunert beslist op 18 oktober 1916 dat alle brouwerijen moeten sluiten. De enige die nog mag openblijven is deze van Gustaaf Tytgadt. De andere brouwerijen worden ontmanteld, want de Duitsers hebben metalen en vooral koper nodig om wapens te maken.

Er is armoede bij een deel van de bevolking. De meeste arbeiders hebben het niet breed. Voor sommige burgers kan er wel eens een feestmaaltijd worden opgediend met een goed glas bier

COMMISSION FOR RELIEF FOR BELGIUM (CRB)

De Commission for Relief for Belgium (CRB) of de Commissie voor noodhulp in België speelt een grote rol bij de bevoorrading met voedsel. De aanvoer komt vooral uit Amerika en de goederen worden gelost in Rotterdam. De Britten laten dat toe, nadat de Duitse overheid heeft toegezegd de geleverde goederen niet aan te slaan voor eigen gebruik. Onderafdelingen van het Nationaal Comité zorgen voor de verdeling.
Ook schepen van de Red Star Line worden voor dat vervoer gebruikt.
Maldegem is deel van de 'Samenwerkende vennootschap van het Noorden en West-Vlaanderen' (zie stippellijn). Na de bevrijding gebeurt de aanvoer via Antwerpen.

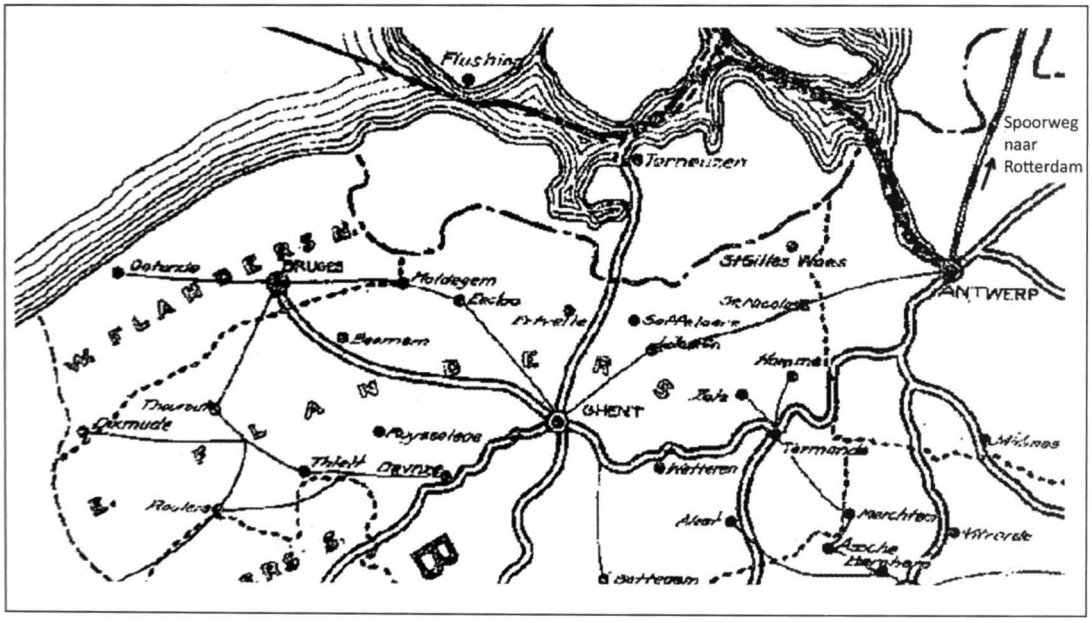

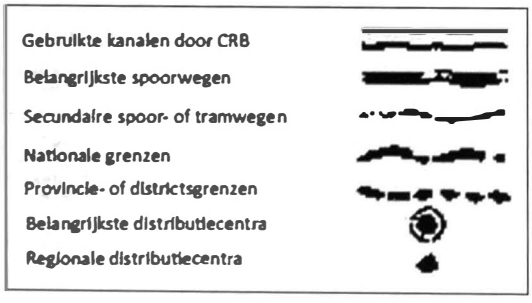

4. DE VOEDSELVOORZIENING

De voedselvoorziening voor het Duitse leger blijft een teer punt. De goederen die in Maldegem worden opgeëist zijn in principe voor de Duitse soldaten. De boeren proberen zoveel mogelijk aan de opeisingen te ontsnappen, omdat het verkopen van hun producten *in het zwart* veel lonender is. De bezetter zal meermaals met strenge straffen moeten dreigen en ook optreden, om hen tot andere gedachten te brengen.

Noodgeld en noodbons in omloop in Maldegem

De gemeente beschikt over te weinig geldmiddelen en daarom wordt naar andere mogelijkheden gezocht zoals noodgeld en noodbons.

Noodbons zijn bestemd voor de *onderstand aan de werkloozen der gemeente.* De hierna afgebeelde noodbon is van 1915 en draagt bovenaan de stempel '9.2.1916'.

De bon is uitgegeven onder waarborg ven de gemeente en met haar toestemming. Hij kan ingewisseld worden bij het *Komiteit* ten laatste twee maanden na de datum bovenaan vermeld, dus voor deze bon ten laatste op 9 april 1916. De waarde is één frank. Het *Plaatselijk Komiteit* wordt geleid door Louis Claeys en de secretaris is Fernand Herpelinck. Er worden wel enkele voorwaarden gesteld vooraleer tot uitbetaling wordt overgegaan.

De bon mag slechts aangewend worden voor *eetwaren en dingen dienende tot onderhoud of voeding van het huisgezin.* De bons mogen niet gebruikt worden om alcoholische of gegiste dranken aan te kopen, noch voor *vertooningen of welk andere vermaken.* Ze mogen ook niet worden doorverkocht.

De werkloze die de bon niet correct gebruikt kan zijn *werkloosheidsonderstand* worden ontnomen

1915.

GEMEENTE MALDEGEM.

Onderstand aan de Werkloozen der Gemeente.

Deze Bon is uitgegeven onder de waarborg van de Gemeente en met hare toestemming.

Hij zal door het Komiteit den 1ten en 3den DINSDAG van ieder maand van 9 tot 10 uur (Belgisch uur) en ten laatsten twee maanden na den datum hierboven vermeld in het Bureel van 't Komiteit terugbetaald worden. Na dezen vervaldag is hij niet meer geldig.

N° 9903 SERIE C

Goed voor EEN frank

VOOR DE GEMEENTE :

De Gemeenteontvangeres, *De Burgemeester,*

Vrouw Delille. **Ch. Rotsart de Hertaing.**

VOOR HET PLAATSELIJK KOMITEIT :

De Sekretaris, *De Voorzitter,*

F. Herpelinck. **Louis Claeys.**

N. B. — Zie voorwaarden op de keerzijde.

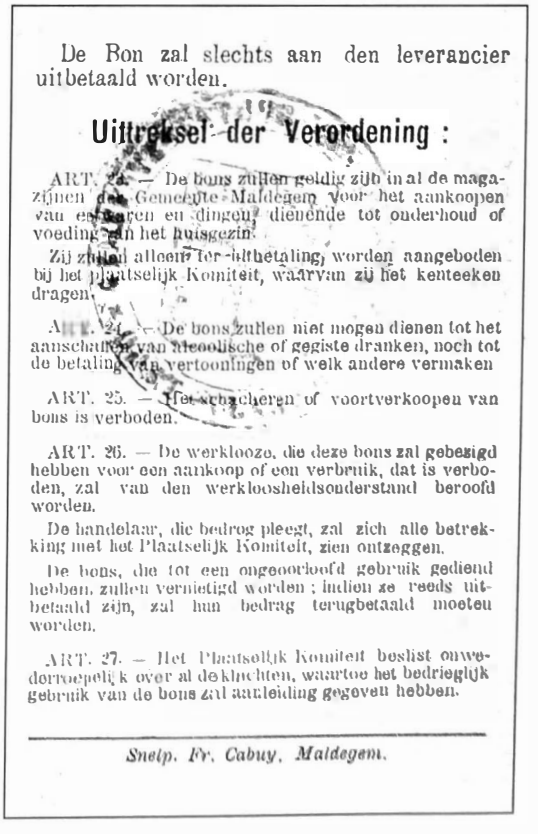

De Bon zal slechts aan den leverancier uitbetaald worden.

Uittreksel der Verordening :

ART. 24. — De bons zullen geldig zijn in al de magazijnen der Gemeente Maldegem voor het aankoopen van eetwaren en dingen dienende tot onderhoud of voeding van het huisgezin.

Zij zullen alleen ter uitbetaling worden aangeboden bij het plaatselijk Komiteit, waarvan zij het kenteeken dragen.

ART. 25. — De bons zullen niet mogen dienen tot het aanschaffen van alcoolische of gegiste dranken, noch tot de betaling van vertooningen of welk andere vermaken

ART. 25. — Het schacheren of voortverkoopen van bons is verboden.

ART. 26. — De werklooze, die deze bons zal gebezigd hebben voor een aankoop of een verbruik, dat is verboden, zal van den werkloosheidsonderstand beroofd worden.

De handelaar, die bedrog pleegt, zal zich alle betrekking met het Plaatselijk Komiteit, zien ontzeggen.

De bons, die tot een ongeoorloofd gebruik gediend hebben, zullen vernietigd worden ; indien ze reeds uitbetaald zijn, zal hun bedrag terugbetaald moeten worden.

ART. 27. — Het Plaatselijk Komiteit beslist onwederroepelijk over al de klachten, waartoe het bedrieglijk gebruik van de bons zal aanleiding gegeven hebben.

Snelp. Fr. Cabuy, Maldegem.

Teveel zout in de geleverde boter in Brugge
In de boter die de boeren in Brugge moeten leveren, steekt teveel zout. *Volle klompen zout steken erin somwijlen en de pekel, benevens het water, zijn in zulke sterke hoeveelheid ermee verwerkt, dat de stijlen open vallen en het zoutwater eruit loopt.*
Voor die boter krijgt men bijgevolg een lagere prijs: slechts 4,20 fr. voor de gewone boter en 4,50 fr. voor de melkerijboter. Als het nog eens gebeurt, zal de boter verbeurd worden verklaard en de eigenaar beboet (aanplakbiljet: Maldegem, 11 januari 1916).

Alle boter naar de botermarkt
De boeren worden er nog eens aan herinnerd dat het vroeger uitgevaardigde bevel om alle boter naar de markt te brengen, van kracht blijft. Het is dus verboden boter te verkopen aan een winkelier of handelaar. De boter moet goed bewerkt zijn en mag enkel de nodige hoeveelheid zout bevatten (aanplakbiljet: Maldegem, 19 januari 1916).
Daar de boer voor zijn boter meer kan ontvangen op de *zwarte markt*, geeft hij aan de vraag van de Duitse overheid weinig of geen gehoor.
Ondanks een waarschuwing stelt Kommandant Nieten vast dat de hoeveelheid boter die op de markt wordt gebracht, elke week nog vermindert. Hij herinnert eraan dat alle bezitters van koeien verplicht zijn wekelijks en niet alle veertien dagen of drie weken boter te leveren. Slechts één persoon mag zich op de markt aanbieden. *Enkel één persoon van koeienhouders mag zijne boter zonder paspoort ter markt brengen* (aanplakbiljet: Maldegem, 10 februari 1916).

Vee verkopen wegens een tekort aan veevoeder
Er is een tekort aan veevoeder en dus moet er vee worden verkocht. Dat gebeurt op dinsdag 22 februari 1916 op de Markt tijdens een speciale veemarkt. Alle dieren die minstens 350 kg wegen en meer dan drie maanden zijn bekalfd, moeten aangeboden worden. Elke handel van vee is voortaan verboden, tenzij een toelating van de Kommandantur is verkregen (aanplakbiljet: Maldegem, 19 februari 1916).

Vergadering van de boeren over levering van aardappelen en stro
Op bevel van de Inspector van de Kommandantur Moerkerke zijn alle landbouwers van de gemeente die aardappelen en stro moeten leveren of al geleverd hebben, verplicht een vergadering bij te wonen op het gemeentehuis.
Op maandag 21 februari moeten de landbouwers van het centrum en de wijken ten noorden van de steenweg Brugge-Gent aanwezig zijn en op dinsdag 22 februari de boeren ten zuiden van die weg (aanplakbiljet: Maldegem, 17 februari 1916). De bedoeling is duidelijk afspraken te maken over wie wat moet leveren.

200 gram aardappelen per hoofd en per dag

Er dreigt een groot voedseltekort en op 21 maart legt de Kommandant strengere maatregelen op. Het rantsoen aardappelen wordt vastgelegd op 200 gram per dag en per hoofd. De aardappelvoorraad wordt geteld en na aftrek van het benodigde, wordt het overschot in beslag genomen.[18] Ook de voorraad van bakgraan en –meel wordt geteld. Een verkeerde aangifte of het wegsteken van die producten zal streng worden gestraft.
De Duitse overheid blijft echter aardappelen in beslag nemen. Op 24 april vraagt de *Inspektor van de Sammelstelle Ste Kruis* om 200.000 kg aardappelen gereed te houden om te leveren.

Gemeente Maldegem.

AARDAPPELRANTSOEN

van 200 gr. per hoofd en per dag, tot 15 Augustus 1916.

Inbeslagneming van het Overschot,

ter verzekering van eenieders rantsoen.

Het Gemeentebestuur, op bevel van de Kommandantur, laat weten aan M....., wonende te Maldegem, ..., dat bij hem zijn in beslaggenomen ..... **kg.** Aardappelen.

Deze hoeveelheid zal bij het eerste aanzoek dienen geleverd te worden, 't zij in 't geheel, 't zij per gedeelten.

MALDEGEM, den 1 Mei 1916.

De Burgemeester,
Ch^s Rotsart de Hertaing.

Smelp. Fr. Calluy, Maldegem.

Model voor inbeslagneming van het overschot van aardappelen, rekening houdend met het toegestane rantsoen van 200 gram aardappelen per hoofd en per dag.

N^r .....

De landbouwer ....., wonende te Maldegem, ... straat, welke ingevolge de door het Gemeentebestuur ingediende optellingslijst, ... MELKKOEIEN en ..... HENNEN bezit, heeft, ter vermijding van hoogere straffen, wekelijks

..... **KG. BOTER**

..... **STUKS EIEREN**

af te leveren.

Alleen de door de Kommandantur erkende verontschuldiging ontslaat van levering.

MALDEGEM, den ..... 1916.

DE KOMMANDANT,
(Get.) **NIETEN.**

Modelbrief om boter en eieren op te eisen van de landbouwers.

Gemeente MALDEGEM.

REKWISITIE-BILJET.

De persoon die aardappelen vervoert, moet daags te voren in 't Secretariaat aangegeven worden (dit om wille van het nasnoort.)

De heer .....

wonende te Maldegem, ... *straat, wordt uitgenoodigd krachtens vordering van het Oogstkomiteit, op* ..... *dag* ... *dezer maand, naar Brugge te leveren, in zakken van* 52 *kilos:*

..... kilos **AARDAPPELEN.**

Op rotte en onzuivere aardappelen zal er afhouding gedaan worden.

Maldegem, ... 1916.

VOOR HET OOGSTKOMITEIT:

Ch' Rotsart de Hertaing, Burgemeester.

REUNERT, Hauptmann und Kommandant.

Gemeente MALDEGEM.

REKWISITIE-BILJET.

De persoon die het graan vervoert, moet daags te voren 't Secretariaat aangegeven worden (dit om wille van het paspoo

De heer .....

wonende te Maldegem, ... *straat, wordt uitgenoodigd krachtens vordering van het Oogstkomiteit, op* ..... *dezer maand, naar het voedermagazijn te Brugge, het volgende goed gezuiverd graan te leveren, in zakken van* 51 *kilos:*

..... kilos **HAVER,**

al uwen **BOEKWEIT.**

Op graan, niet genoegzaam gezuiverd, zal er afhouding gedaan worden.

Maldegem, ... 191 .

VOOR HET OOGSTKOMITEIT:

Ch' Rotsart de Hertaing, Burgemeester.

REUNERT, Hauptmann und Kommandant.

Rekwisitiebiljetten voor aardappelen, haver en boekweit.

Stand van zaken qua opeisingen van stro en aardappelen midden maart 1916

Feldmag. Inspector Lt von der Heyde van de *Sammelstelle Moerkerke* vraagt aan het gemeentebestuur van Maldegem naar een stand van zaken qua opeisingen. Bij de vragen staan de antwoorden van het gemeentebestuur vermeld.

1. Hoeveel stro is er al geleverd? / 171.690 kg.
2. Hoeveel stro is er in de gemeente bestemd voor het Marinegebied? / 1.338.780 kg.
3. Hoeveel aardappelen zijn er al geleverd? / 1.637.450 kg.
4. Hoeveel aardappelen zijn in de gemeente nog ter beschikking voor het Marinegebied? / 1.212.550 kg.

De gevraagde informatie moet ten laaste op 15 maart op het Fourrage Magazin St Kruis bekend zijn.

2 kg boter wekelijks naar de markt of 10 liter melk dagelijks naar de melkerij
Niettegenstaande er al dikwijls is gereclameerd door de Duitsers op onvoldoende levering van eieren en boter, blijven de boeren te weinig leveren.
Kommandant Nieten herinnert het gemeentebestuur er nog eens aan dat elke maandag boter en eieren naar de markt dienen gebracht. Rechtstreekse verkoop aan handelaren is niet toegelaten. Velen hebben op de laatste marktdag zelfs geen boter geleverd en ook geen melk aan de melkerij van Donk. De Kommandant treedt nu op. Voortaan moet elke koeienhouder minstens 2 kg boter op de markt brengen of 10 liter melk per koe en per dag aan de melkerij leveren (aanplakbiljet: Maldegem, 25 februari 1916).

Toch zijn er boeren die te weinig blijven leveren en ze lopen tegen de lamp. Op 8 maart 1916 worden 37 boeren bestraft met een boete die schommelt tussen 2 en 15 Mark.
Het zijn (met tussen haakjes de boete in Mark): Dobbelaere Camiel (15), De Rycke August (3), Roeygens August (12), De Coninck Bernard (6), wed. Longueville Charles (6), wed. Cuelenaere Hippoliet (12), wed. Baute Pieter (7), De Smet Pieter (6), De Clerck Emiel (5), Van den Driessche François (6), De Windt Désiré (4), Sierens Ivo (3), De Vlieger Kinderen (6), Lonneville Pieter (6), Dobbelaere Edward (4), De Clercq André (6), Claeys Florentien (3), Kinderen wed. Verstringe August (12), Roels Jodoc Francies (9), De Groote Henri (2), De Brabander Hippoliet (10), Verstrynge Felix (6), Willems Petrus (6), Longueville Camiel (6), De Bruycker Pieter (3), Versluys Hippoliet (6), Bleyaert Sophie (2), Matthys Eduard (4), wed. Bonte Pieter (6), Van de Moere Camiel (4), Landuyt Charles (4), De Cuyper Serafien (6), Dhont Edmond (15), De Rocker Eduard (9), Coppens Charles (8), Dauwens Francies (6) en Cuelenaere Victor (5).[19]

Wekelijks leveren van 33.000 eieren en 1.000 kg boter aan het Proviantamt
De admiraliteit in Brugge geeft aan het gemeentebestuur van Maldegem het bevel wekelijks 33.000 eieren en 1.000 kg boter te leveren aan het Proviantamt van Brugge. Gezien de grootte van de opeising worden de houders van koeien en hennen gevraagd daarvoor een speciale inspanning te doen. Er wordt gedreigd met grote straffen: een boete van 8 Mark per ontbrekende kilo boter en 1,20 Mark per ontbrekend ei. Het vrij opkopen van boter en eieren is voortaan verboden zowel voor burgers als voor militairen, tenzij een toelating is bekomen. Het gemeentebestuur vraagt uitdrukkelijk om op de komende marktdag alle eieren en alle boter te leveren (aanplakbiljet: Maldegem, 8 maart 1916).
De precaire toestand noopt het gemeentebestuur tot het nemen van nog strengere maatregelen. Zo is het vanaf 11 maart verboden hennen die eieren leggen te slachten.
Vier dagen later wordt nog een andere schikking van kracht. *Op iedere wijk zal wekelijks een aangestelde persoon, drager van een bewijs, zich bij de hennenhouders aanbieden, om de eieren af te halen. Enkel en alleen aan deze personen zal iedereen verplicht wezen zijne eieren af te leveren. De te betalen prijs is 9 centiemen per stuk.*

SLACHTEN VAN HENNEN

Op bevel van den Heer Kommandant, wordt de bevolking bekend gemaakt, dat het slachten van Eierleggende Hennen, onder strenge straffen, verboden is.

De Burgemeester,
Chs Rotsart de Hertaing.

Maldegem, 11 Maart 1916.

Er zal ook een nieuwe telling van het hennenbestand worden gehouden. Iedere hennenhouder moet dus het getal hennen meedelen aan de aangestelde eierenkoopman, die zich in de wijk zal aanbieden (aanplakbiljet: Maldegem, 14 maart 1916).
De levering van eieren blijft nog onvoldoende en op 10 mei laat de Kommandantur weten dat voor elk ontbrekend ei voortaan een boete van 0,25 fr. zal worden aangerekend (aanplakbiljet: Maldegem, 10 mei 1916).

— Sint-Laureyns, Middelburg en Maldegem krijgen elken dag wit brood uit Nederland.

Uit De Legerbode van 15 april 1916.

Bruin brood uit Nederland
Volgens de Middelburgsche Courant van 11 mei 1916 laat een correspondent uit Aardenburg weten dat sinds enige tijd de gemeenten Maldegem, Sint-Laureins en Eeklo vanuit Aardenburg van brood worden voorzien. Thans heeft men ook de toestemming om bruin brood te leveren aan Middelburg en Moerkerke. Hulp is daar hard nodig, want er is al groot gebrek aan brood.
August Van den Neste uit Eeklo noteert in zijn dagboek dat er brood uit Nederland is te krijgen op zaterdag 29 april aan 50 centiemen per kg.[20] In Eeklo is er grote nood aan brood. Half mei staan ze in lange rijen hun beurt af te wachten om een brood te kopen.
Op 31 juli schrijft Van den Neste: *Het brood aan 44 centiemen den kilo gesteld, - ons lekker brood - gelukkig komt er geregeld 2 maal per week wit brood uit Holland, aan 60 centiemen voor 900 grammen. De verkoop is geregeld per kaart genummerd – de onze 2307.*

Verklikking gevraagd bij overtreding van de maximumprijs voor boter
Verkopers worden aangemaand landbouwers die zich niet aan de maximumprijzen voor boter houden, te verklikken. Door de menigvuldige overtredingen tegen de maximumprijzen dreigt Kommandant Nieten weer met hoge straffen (aanplakbiljet: Maldegem, 13 maart 1916).

Irma Van Rie uit Beernem schrijft in haar dagboek op 21 oktober dat de boter verkocht wordt aan 10 fr. per kg.[21] Aan die prijs is het uiteraard aanlokkelijk om boter *in het zwart* te verkopen.

Geen suikerbieten, maar zoveel mogelijk haver en aardappelen verbouwen
Op vraag van de Duitse overheid moeten de landbouwers zich meer toeleggen op het zaaien van haver en het planten van aardappelen, omdat daar meer behoefte aan is. De voeding van mens en paard is van het grootste belang en krijgt voorrrang. In elk geval mag de oppervlakte gebruikt voor suikerbieten niet toenemen (aanplakbiljet: Maldegem, 13 april 1916).

Nog 150 gram vlees per persoon en per week via invoering van de vleeskaart
Een zeer indringende ingreep in de vleesconsumptie is de invoering eind april van de vleeskaart. De maatregel is duidelijk bedoeld om het verbruik van vlees te regelen en vooral te beperken.

150 gram vlees per persoon en per week

De Kommandant formuleert het als volgt in zijn aanplakbiljet midden april 1916:
Er zullen vleeschkaarten vervaardigd en ingevoerd worden. Iedere familie zal een kaart ontvangen, die haar recht zal geven op 150 grammen vleesch per persoon en per week. Dit vleesch zal te verkrijgen zijn bij de wekelijks zich afwisselende slachters, welke vóór 1 augustus 1914 gepatenteerd waren.
Bij de afhaling ervan zal de vleeschkaart van 't huisgezin aan den slachter moeten vertoond worden. Deze kaart zal benevens naam en woonplaats van het hoofd des huizes, het aantal leden des gezins aanduiden: daarenboven zullen er zestien afknipsels aan iedere kaart gehecht zijn.
Elk dezer knipsels geldt voor eene bepaalde week en wijst het getal grammen vleesch aan, waarop de familie recht heeft en welke de slachter mag afleveren.
De slachters zullen bij de aflevering van 't vleesch het betrekkelijke knipsel er afscheuren. Wekelijks zal iedere slachter al zijne afgenomene stukjes verzamelen en op het Gemeentehuis afgeven, om aan te toonen het getal kg vleesch welke hij bij aan de plaatselijke burgerbevolking verkocht heeft.
Het Gemeentebestuur aanzoekt zijne ingezetenen vorenstaande maatregel goed in acht te nemen en de bekomene vleeschkaart met zorg en onbeschadigd te behouden. Van af de toekomende week zal door de zorgen van het Voedingsbureel in 't Gemeentehuis, ieder huisgezin zijne kaart ter hand gesteld worden (aanplakbiljet: Maldegem, 18 april 1916).

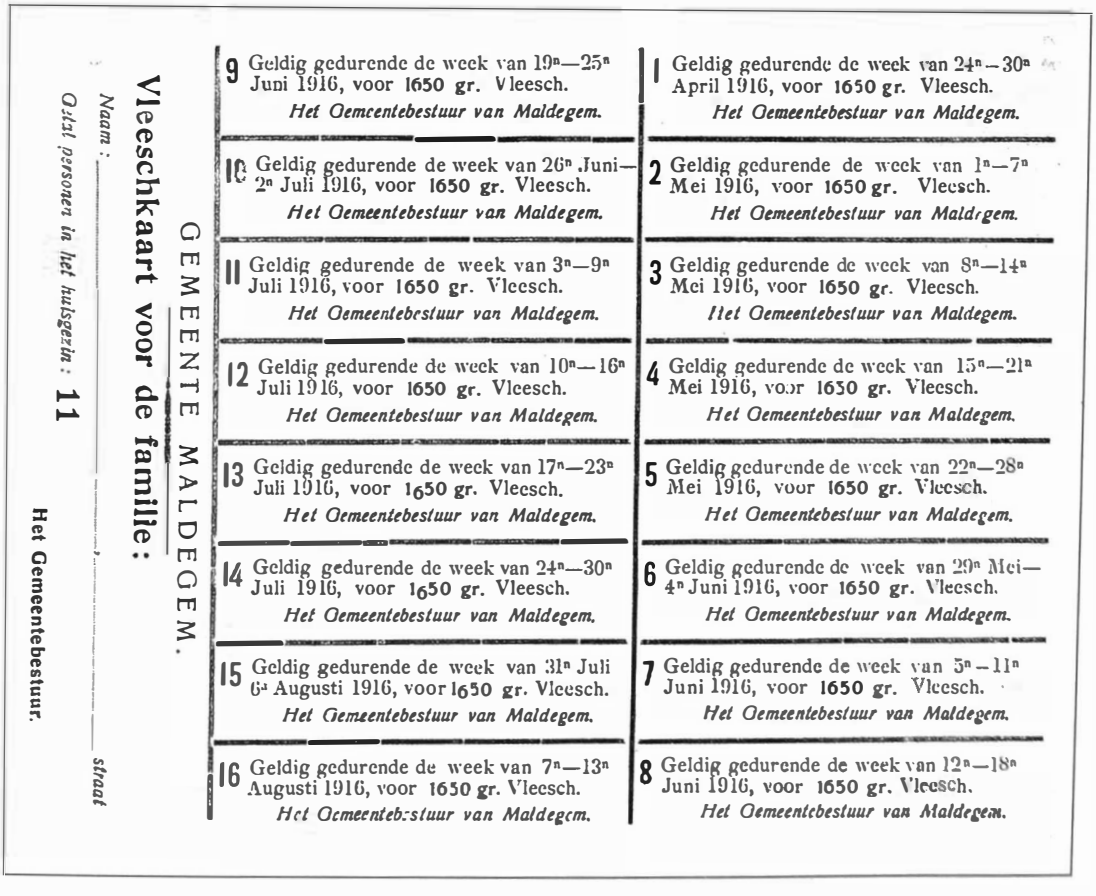

GEMEENTE MALDEGEM.

Vleeschkaart voor de familie:

Naam: _____

Getal personen in het huisgezin: **11**

straat _____

Het Gemeentebestuur.

1 Geldig gedurende de week van 24n—30n April 1916, voor 1650 gr. Vleesch. *Het Gemeentebestuur van Maldegem.*	**9** Geldig gedurende de week van 19n—25n Juni 1916, voor 1650 gr. Vleesch. *Het Gemeentebestuur van Maldegem.*
2 Geldig gedurende de week van 1n—7n Mei 1916, voor 1650 gr. Vleesch. *Het Gemeentebestuur van Maldegem.*	**10** Geldig gedurende de week van 26n Juni—2n Juli 1916, voor 1650 gr. Vleesch. *Het Gemeentebestuur van Maldegem.*
3 Geldig gedurende de week van 8n—14n Mei 1916, voor 1650 gr. Vleesch. *Het Gemeentebestuur van Maldegem.*	**11** Geldig gedurende de week van 3n—9n Juli 1916, voor 1650 gr. Vleesch. *Het Gemeentebestuur van Maldegem.*
4 Geldig gedurende de week van 15n—21n Mei 1916, voor 1650 gr. Vleesch. *Het Gemeentebestuur van Maldegem.*	**12** Geldig gedurende de week van 10n—16n Juli 1916, voor 1650 gr. Vleesch. *Het Gemeentebestuur van Maldegem.*
5 Geldig gedurende de week van 22n—28n Mei 1916, voor 1650 gr. Vleesch. *Het Gemeentebestuur van Maldegem.*	**13** Geldig gedurende de week van 17n—23n Juli 1916, voor 1650 gr. Vleesch. *Het Gemeentebestuur van Maldegem.*
6 Geldig gedurende de week van 29n Mei—4n Juni 1916, voor 1650 gr. Vleesch. *Het Gemeentebestuur van Maldegem.*	**14** Geldig gedurende de week van 24n—30n Juli 1916, voor 1650 gr. Vleesch. *Het Gemeentebestuur van Maldegem.*
7 Geldig gedurende de week van 5n—11n Juni 1916, voor 1650 gr. Vleesch. *Het Gemeentebestuur van Maldegem.*	**15** Geldig gedurende de week van 31n Juli 6n Augusti 1916, voor 1650 gr. Vleesch. *Het Gemeentebestuur van Maldegem.*
8 Geldig gedurende de week van 12n—18n Juni 1916, voor 1650 gr. Vleesch. *Het Gemeentebestuur van Maldegem.*	**16** Geldig gedurende de week van 7n—13n Augusti 1916, voor 1650 gr. Vleesch. *Het Gemeentebestuur van Maldegem.*

De beperking tot 150 gram vlees is voor sommigen het sein om nog vlug een varken te slachten. Uit Eeklo (Etappengebied), waar de beperking van het vleesverbruik al een maand eerder is ingevoerd, schrijft Pius Ryffranck eind maart in zijn dagboek:
Er wordt een tweede maal storm tegen de vleeschwinkels geloopen; menig zwijntje wordt verdokenweg de keel afgestoken en in de kuip gelegd. Dit rantsoen van 150 gram, op de keper beschouwd, is genoegzaam voor de gewone behoeften van Jan en Alleman, als men er al dezen aftelt: werklieden, werkloozen en landbouwlieden die – vooral in de tegenwoordige tijdsomstandigheden – geen vleesch meer verbruiken. Wil eenieder zich schikken – verbruikers zoowel beenhouwers en spekslachters - zoo zal niemand gebrek aan vleesch hebben; er zijn nog beesten genoeg in de streek.[22]
In juni is er in Eeklo onenigheid tussen rijken en armen. De armen staan in de rij voor een beetje vlees aan de beenhouwerswinkels. Ze verwijten de rijken vlees achter te houden. Begin juli vermeldt Ryffranck dat *gansche treinen biggen, beeren en zeugen, magere en vette, uit de streek naar Duitschland worden versleept.*

Maximumprijs voor eieren verhoogd
Dat er te weinig eieren worden geleverd, heeft uiteraard te maken met de te lage officiële prijs. Een verhoging dringt zich dus op. Vanaf 17 mei zal een ei 15 centiemen kosten als maximumprijs. In plaats van 9 centiemen zal de *rondgaarder* 14 centiemen betalen, dus een verhoging van meer dan 50% (aanplakbiljet: Maldegem, 17 mei 1916).

Voor Maldegem elke dag 600 witte broden uit Nederland

Voor Maldegem elke dag 600 witte broden uit Nederland
In mei krijgt Maldegem dagelijks 600 witte broden uit Nederland. Dat meldt het Nederlands dagblad *Het Nieuws van den Dag* van 29 mei 1916 onder de rubriek 'Het Duitsche schrikbewind in België'.
Aan veel Belgische grensplaatsen zijn oudere, nog flinke soldaten verdwenen en vervangen door zeer jonge, in blijkbaar nieuw uniform, schrijft men aan de Telegraaf. Enkele oudere bleven echter achter, om de recruten op de hoogte van den grensdienst te brengen. Ook verder Vlaanderen in verschenen jonge militairen. Men zag ze in groepen van 300 van Gent in de richting van Thielt vertrekken.
Bij IJzendijke kwam weer een Duitsch officier in burgerkleeding over de grens. Hij deserteerde in gezelschap van een juffrouw uit een dorp bij Eecloo.
Na de beperking van den smokkelhandel wordt de economische toestand in de grensdorpen ook zeer treurig. Te Maldegem, een landbouwgemeente, kost de boter 6 tot 7 fr. per kg. De aanvoer van meel voor brood geschiedt lang niet altijd geregeld.
Maldegem krijgt iederen dag 600 witte brooden uit Nederland. Ook St. Laurens en Middelburg genieten dit voordeel. Brugge wacht nog altijd op de levering van dit zoo welkome voedsel uit Nederland. Men hoopt, dat de Duitsche overheid spoedig de laatste hinderpalen uit den weg ruimen en toelaten zal, dat ver van Sluis via Westkapelle brood naar Brugge gevoerd mag worden.

Het verbergen van aardappelen
Veel landbouwers verbergen een deel van hun aardappelen en geven niet de juiste voorraad aan. Ze krijgen nog de tijd tot 30 mei om zich volledig in orde te stellen. Doen ze dat niet en worden ze betrapt, riskeren ze dat hun ganse voorraad in beslag wordt genomen zonder vergoeding. Bijkomend zal er nog een geldboete van 1.000 Mark opgelegd worden. De aangifte moet gebeuren op het politiebureel (aanplakbiljet: Maldegem, 27 mei 1916).

Eind mei bijna dubbel zoveel boter voor het Proviantamt in Brugge
De gemeente krijgt het bevel om wekelijks 1.900 kg boter te leveren in plaats van 1.000 kg. De landbouwers worden nog eens uitdrukkelijk gevraagd hun boter naar de markt te brengen en al het mogelijke te doen zodat de gemeente aan haar verplichtingen kan voldoen. Voor elke ontbrekende kilogram boter zal de Duitse overheid een boete van 8 Mark opleggen (aanplakbiljet: Maldegem, 29 mei 1916).

Valse aangiften van het aantal hennen en de voorraad aardappelen
Nog steeds zijn er boeren die frauderen bij de aangifte van het aantal hennen en de hoeveelheid aardappelen in hun bezit. Verkoop *in het zwart* blijft aanlokkelijk. Maar de Duitsers treden streng op. Zo worden op 15 juni 1916 zestien personen bestraft. Als men niet kan betalen, moet men per 5 Mark één dag de gevangenis in.[23] Zie hier hun namen met tussen haakjes het bedrag van de straf in Mark:
- voor valse aangifte van het aantal hennen: Louis Van Rie (555), Felix Verstrynge (960), Cyriel Cornelis (375), Kinderen De Baets (705), Eduard Dobbelaere (705), Camiel Dobbelaere (945), Kinderen Coene (480), Hippoliet Van Maldegem (315), Jan Van Poucke (375) en Desiré Bottelier (240).
- voor valse aangifte van de voorraad aardappelen: Weduwe Jozef Van Poucke (500), Felix Verstrynge (240), Theofiel Cauwels (375), Cyriel Cornelis (360), Weduwe Cuelenaere (330) en Jan Van Poucke (300). De verborgen aardappelen worden in beslag genomen.

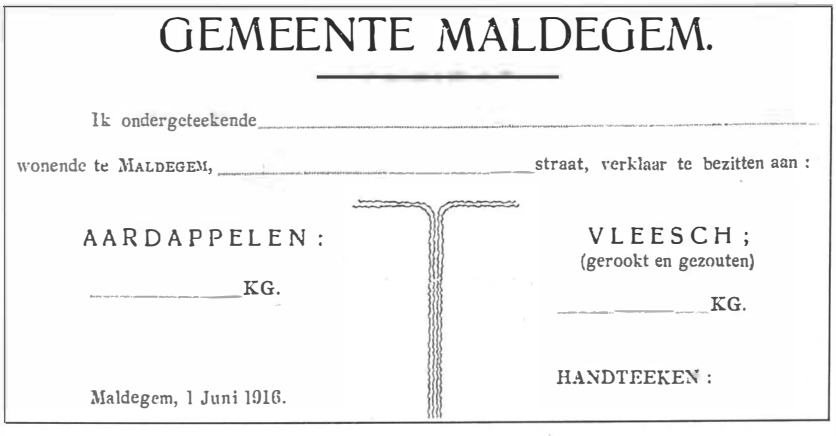

GEMEENTE MALDEGEM.

Ik ondergeteekende_____

wonende te MALDEGEM, _____straat, verklaar te bezitten aan :

AARDAPPELEN :

_____KG.

VLEESCH ;
(gerookt en gezouten)

_____KG.

Maldegem, 1 Juni 1916.

HANDTEEKEN :

Telling van vlees en vruchten in juni
Uit een verslag van 1 juni 1916 blijkt dat in Maldegem ongeveer 570 huisgezinnen samen 6.230 kg vlees bezitten, gerookt of gezouten. Op de formulieren van de uitgevoerde vruchtenoptelling hebben de boeren te weinig aangegeven. Uit steekproeven blijkt immers dat ze meer bezitten. De landbouwers die een nieuwe en juiste aangifte willen doen, zullen niet worden gestraft. Wie echter opnieuw een valse aangifte doet, zal een zware geldboete krijgen. De optellers zullen zich aanbieden voor een nieuwe telling (aanplakbiljet: Maldegem, 21 juni 1916).

Beperkingen voor vroege aardappelen
Kommandant Reunert laat weten dat *het rooien, verkopen, vervoeren of verbruiken van vroege aardappelen tot nader order is verboden. Het tijdstip voor het oogsten zal bekend gemaakt worden* (aanplakbiljet: Maldegem, 26 juni 1916). Deze aanplakbrief is een bijvoegsel bij het verbod uitgevaardigd op 29 mei 1916.

Nog altijd teveel water in de boter
De boter die naar Brugge wordt gebracht, bevat nog altijd teveel water. Als straf wordt al één procent van het gewicht afgetrokken. Er wordt gedreigd met een vermindering van 5 % als het de volgende week niet beter is (aanplakbiljet: Maldegem, 5 juli 1916).

Op zoek naar aardappelen in Ursel
Gerard Van de Veire uit Ursel noteert op vrijdag 7 juli het volgende in zijn dagboek[24]:

Aardappelen, altijd maar aardappelen moeten ze hebben, maar 't is nu een onderofficier van een te Maldegem gelegerde compagnie soldaten, die er met de complimenten van de commandant van Eeklo om komt. Die wil er niet min dan 4000 kg.
't Was noene als hij aan de deure kwam kloppen en op den stond zelf wilde hij geriefd zijn; de wagen was al meegekomen om het 't boeltje seffens op te scheppen.
Jamaar, 't en zou er hem zo gemakkelijk niet gaan. Na een half uur babbelen met den onderofficier 't akkoord gekomen en met den champetter zijn ze met heel hun bendeken op zoek gegaan van hof te hove. Hier en daar scheppen ze er nog een 25,50 kilo op, maar geen 4000 kg, zulle. Morgen keren ze weer.

Uit Aardenburg en Eede gaan ongeveer 9,000 brooden daags naar Eecloo, St-Laureins, Adegem en Maldegem. Ook uit Oostelijk Zeeuwsch-Vlaanderen vertrekken er veel, zoodat sommige bakkerijen zich uitbreiden en er zelfs nieuwe ontstaan.

Uit De Legerbode van 11 juli 1916.

Elke maandag minstens 3.500 kg boter naar de markt
De Duitse overheid is er voorstander van om alle melk naar de melkerij te laten brengen. Ze heeft de landbouwers daartoe nog niet willen verplichten.
Ze vermoedt dat een groot deel van de boter illegaal de gemeente verlaat. Om dat in te perken eist ze dat elke maandag op de markt minstens 3.500 kg boter wordt aangevoerd. In mei was dat nog maar 1.900 kg, dus een sterke verhoging. De Kommandant garandeert wel dat voldoende boter ter beschikking zal blijven voor de bevolking.
Om aan die eis te voldoen moeten de landbouwers zeker al hun boter naar de markt brengen. De vroegere regel van anderhalf kg boter per koe komt te vervallen. De nieuwe regeling dient al toegepast voor de volgende marktdag (aanplakbiljet: Maldegem, 18 juli 1916).

Het merken van al het rundvee ouder dan 6 maanden
Om meer controle te krijgen op de veestapel gaat de Duitse overheid over tot het merken. Ze beveelt dat al het rundvee ouder dan 6 maanden een merkteken krijgt.
De landbouwers moeten hun vee samenbrengen op de volgende data en plaatsen:

- 26 juli om 8 uur in de voormiddag op de Marktplaats voor het vee van de wijken Dorp, Akkers, Kleine Warme, Warmestraat en Radestraat
- 26 juli om 2 uur in de namiddag aan de Rapenbrug voor het vee van de wijken Moerhuize, Broekhuize, Rokalseide en Strobrugge (tussen de vaarten)
- 26 juli om 3 uur in de namiddag op het hof Onderdonck voor het vee tussen de *Hollandse* grens en de Leopoldvaart

- 27 juli om 8 uur in de voormiddag op *Vaeke-plein* voor het vee van de wijken Noortem, Burtswerve, Vake, Zoetendale en Eibey
- 27 juli om 2 uur in de namiddag op *Donck-plein* voor het vee van de wijken Donk, Kroone en Veldhoek
- 28 juli om 8 uur in de voormiddag op *Cleyt-plein* voor het vee van de wijken Eelvelde en Kleit
- 28 juli om 2 uur in de namiddag aan 't hof Eduard Matthys voor het vee van de wijken Doorn en Papinglo
- Op 31 juli om 8 uur voormiddag aan 't hof van August De Baere voor het vee van de wijken Vossenhol en Bogaarde met Veldstraat
- 1 augustus om 8 uur voormiddag aan 't hof van Hector Verheire voor het vee van de wijken Klein- en Groot-Burkel.
  Ook de dieren die al gemerkt zijn, moeten opnieuw worden gemerkt. De landbouwers die dieren achterhouden, zullen streng worden gestraft (aanplakbiljet: Maldegem, 25 juli 1916, het gemeentebestuur).

9.000 broden voor Maldegem, Adegem, Eeklo en Sint-Laureins
Volgens een bericht in de Nederlandse krant *Het Nieuws van den Dag* van 8 augustus 1916 wordt er van uit Sluis 15.000 kg brood uitgevoerd voor Brugge en omliggende gemeente, alsook voor Oostende. Het wordt opgehaald bij Sint-Anna-ter-Muiden door een stoomtram bestuurd door marinesoldaten. Enkele broden worden doorgesneden om te controleren of er geen brieven worden gesmokkeld. Voor de toekomst voorziet men ook bevoorrading van Blankenberge, Heist en Knokke, waar ook de nood zeer hoog is.

Maximumprijs voor hooi, stro een aardappelen
Voortaan wordt de maximumprijs per 100 kg voor hooi en stro bepaald op 6 fr. voor meershooi, 8 fr. voor klaverhooi en 4 fr. voor stro (aanplakbiljet: Maldegem, 17 augustus 1916). Ook voor aardappelen wordt een maximuprijs van 12 fr. per 100 kg vastgelegd. Die prijs wordt eind september verlaagd tot 8 frank.

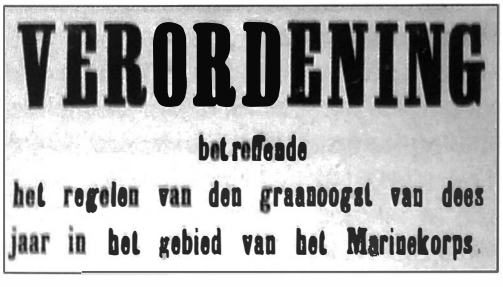
VERORDENING
betreffende
het regelen van den graanoogst van dees
jaar in het gebied van het Marinekorps.

K. H. Q., 30 Augustus 1916
(get.) von Schröder,
Kommandierende Admiraal.

Oprichting van een Oogstkomiteit en aanleggen van oogstboeken
Door admiraal von Schröder worden op 30 augustus nauwkeurige regels voorgeschreven te volgen bij het oogsten van rogge, tarwe, gerst, erwten, bonen, boekweit en aardappelen in het Marinegebied.

In elke gemeente van het Marinegebied (waartoe ook Maldegem behoort) wordt een Oogstkomiteit opgericht. Het bestaat uit de burgemeester, de gemeentesecretaris en één schepen. Ziehier enkele bepalingen:
Het is verboden de vermelde vruchten te vervoeren naar een andere gemeente zonder toelating van de Ortskommandant. In principe is slechts vervoer toegestaan voor leveringen aan het militair bestuur en aan de *Oogstkomiteiten* die instaan voor voedselvoorziening in hun gemeente. Producten ingevoerd uit andere gemeenten zonder toelating worden in beslag genomen. Alleen de bevoorrading van het *Nationaal Komiteit* is aan deze regelgeving niet onderworpen.

Het *Oogstkomiteit* zorgt ervoor dat voor alle producten oogstboeken worden aangelegd en dat het deel bestemd voor het legerbestuur op tijd wordt geleverd.
Het overblijvende deel van de oogst neemt de gemeente in beslag.
Het *Oogstkomiteit* legt de hoeveelheid *broodgraan* per gezinshoofd vast dat men mag behouden om het eigen gezin het voeden. Dat bedraagt voor de periode van 15 september 1916 tot 14 september 1917 132 kg tarwe of rogge of 11 kg per maand. Voor elk paard mag men 360 kg haver of 1,5 kg haver per dag behouden voor de periode van 1 oktober 1916 tot 31 mei 1917.

11 kilogram bakgraan per persoon en per maand

Voor elk gezin moet een graankaart worden opgemaakt met vermelding van het aantal gezinsleden, het aantal paarden in gebruik en de toebedeelde hoeveelheid graan.
Die granen moeten in bijzondere zakken of kuipen worden bewaard en voorzien zijn van opschriften die de aard van de goederen vermelden en hun bestemming..
Per hoofd mag men dus per 2 maand 22 kg graan laten malen in de daartoe aangeduide maalderijen. Zelf malen is verboden.
De molenaars moeten alles goed bijhouden in een apart boek en mogen alleen het graan malen waarvoor een schriftelijke toelating is.
Al het broodgraan en de haver moeten ten laatste op 15 februari zijn gedorst. Om de veertien dagen moeten de opgelegde hoeveelheden in de door het *Oogstkomiteit* aangeduide magazijnen worden geleverd. Bij aflevering krijgt hij een kwijtschrift van het *Oogstkomiteit*.
De maximumprijzen worden als volgt opgelegd: 30 fr. per 100 kg voor rogge, 36 fr. voor tarwe en 38 fr. voor haver. De prijzen gelden maar tot 31 oktober 1916, daarna kunnen de prijzen lager liggen.

300 gram aardappelen per hoofd en per dag

De voorschriften gelden ook voor aardappelen. Men mag 300 gram per hoofd en per dag voor zich houden. Overtredingen kunnen gestraft worden tot 10.000 Mark of 3 jaar gevangenis (aanplakbiljet: K.H.Q., 30 augustus 1916, von Schröder).

100 Recepten

van het

Oorlogskeukenboek

om thans nog met goedkoope middelen voedzame eetmalen te bereiden.
Allerhande nuttige raadgevingen om voedingsmiddelen te bewaren.

KONTROLSTEMPEL

LIEFDADIGHEID

BELGIQUE-BELGIE 5 CENT 1916

Van den verkoop van elk boekje storten wij 5 centiemen in de kas der weduwen en weezen van de gesneuvelde stadsbedienden.

Prijs : 20 Centmen

Prijskamp van de "VERENIGDE KRINGEN VAN STADSPERSONEEL"
Uitgave van het "NIEUWSBLAD VAN ANTWERPEN"

1ste REEKS

2de Reeks korteling te verschijnen

Een dergelijke handmolen werd gemaakt om op kleine schaal graan te malen.

Een 'Oorlogskeukenboek' (1916) om met goedkope middelen voedzame eetmalen te bereiden.[25]

Samenstelling van de Oogstcommissie

Op 6 september wordt vergaderd om de leden van de Oogstcommissie aan te duiden. Ze bestaat uit de plaatselijke Kommandant Reunert, burgemeester Charles Rotsart de Hertaing, schepen Hector Cuelenaere en gemeentebediende Eduard Perquy. Voor het malen van graan neemt men onmiddellijk maatregelen, die via een aanplakbiljet kenbaar worden gemaakt.

Alle Wind- en Stoommolens, Huismolens (hand- of manègemolens) van allen aard moeten uiterlijk op Zaterdag 9 September om 12 ure 's middags, op 't Gemeentehuis aangemeld zijn. Het malen moet onmiddellijk geschorst worden. De voorraden graan en meel moeten ter plaatse blijven. Overtredingen worden met hooge straffen gestraft (aanplakbiljet: Maldegem, 7 september 1916).

Op 25 september zijn de molens weer vrij en vanaf 27 september mogen ze terug graan malen. Ondertussen zijn er graankaarten uitgedeeld.

GEMEENTE MALDEGEM.

Graankaart der Familie van 7 personen

....., *te Maldegem,* .....

BELANGRIJK.

De tegenwoordige kaart verleent, voor het jaar 15 September 1916-14 September 1917, aan bovengenoemde familie recht op:

924 Kg. Bakgraan, waarvan het benuttigen in zes tijdstippen geregeld wordt op de ommezijde dezer.

..... **Kg. Haver,** voor de voeding van ..... paard..... in haar gebruik, gedurende den tijd van 1 October 1916 - 31 Mei 1917.

De Familie heeft in bezit

	Kg. Rogge & Tarwe	Kg. Haver
Noodig voor het onderhoud	924	
voor zaalgraan		

Er moet ter beschikking blijven, goed bewaard en verzorgd worden, om op 't eerste aanzoek in zijn geheel of per gedeelten geleverd teworden aan de Oogstcommissie :

Kg. Rogge & Tarwe	Kg. Haver
..... Kg.	..... Kg.
Rogge of Tarwe	Haver

Voor de personen welke graan hebben, doch in geene voldoende hoeveelheid :

	Bakgraan	Haver
De familie heeft recht op		
Zij bezit		
	kg	kg

Nog te ontvangen van de Oogstcommissie.

Drukk. Standaert, Maldegem.

Dit is een graankaart voor een gezin van 7 personen. Het gezin heeft recht op (7 x 12) x 11 kg bakgraan of 924 kg bakgraan per 12 maanden of per jaar. De kaart is geldig van 15 september 1916 tot 14 september 1917. Het bakgraan (rogge en tarwe) moet in zes beurten opgenomen worden. Er is ook plaats voorzien voor haver voor de periode van 1 oktober 1916 tot 31 mei 1917. Verder moet men invullen wat men in het bezit heeft van graan voor eigen onderhoud en voor het zaaien. Voor wie zelf een hoeveelheid graan bezit, wordt een verrekening toegepast.

Goed voor 't malen van **154** Kg. bakgraan, binnen den termijn 15 September — 14 November 1916.
De Oogstcommissie.
Deze hoeveelheid gemalen en op 't register ingeschreven onder Nr .....
(Handteekening van den meulder) .....

Goed voor 't malen van **154** Kg. bakgraan, binnen den termijn 15 Maart — 14 Mei 1917.
De Oogstcommissie.
Deze hoeveelheid gemalen en op 't register ingeschreven onder Nr .....
(Handteekening van den meulder) .....

Goed voor 't malen van **154** Kg. bakgraan, binnen den termijn 15 November 1916 — 14 Januari 1917.
De Oogstcommissie.
Deze hoeveelheid gemalen en op 't register ingeschreven onder Nr .....
(Handteekening van den meulder) .....

Goed voor 't malen van **154** Kg. bakgraan, binnen den termijn 15 Mei — 14 Juli 1917.
De Oogstcommissie.
Deze hoeveelheid gemalen en op 't register ingeschreven onder Nr .....
(Handteekening van den meulder) .....

Goed voor 't malen van **154** Kg. bakgraan, binnen den termijn 15 Januari — 14 Maart 1917.
De Oogstcommissie.
Deze hoeveelheid gemalen en op 't register ingeschreven onder Nr .....
(Handteekening van den meulder) .....

Goed voor 't malen van **154** Kg. bakgraan, binnen den termijn 15 Juli — 14 September 1917.
De Oogstcommissie.
Deze hoeveelheid gemalen en op 't register ingeschreven onder Nr .....
(Handteekening van den meulder) .....

Nog altijd teveel water en zout in de boter

Er zit nog altijd teveel water en zout in de boter. Een nieuwe vermaning is nodig.

BOTER.

In overeenstemming met de voor het Generaal-Gouvernement vastgestelde verordening wordt bepaald:

De hoeveelheid water in de Boter mag 18 per honderd niet overtreffen.

De hoeveelheid zout in de Boter mag 4 per honderd niet overtreffen.

Alwie Boter met een hooger gehalte water of zout verkoopt, of op gelijk welke wijze in den handel brengt, wordt met gevangenis tot één jaar of met geldboete tot 10.000 Mark, ofwel, met beide tegelijk gestraft. Ook kan de Boter, gemaakt in strijd met de schikkingen, aangeslagen worden.

(*get.*) REUNERT.
Hauptmann & Kommandant.

Maldegem, den 28 *Augusti* 1916.

Snelpersdrukkerij G. PARRIN.

Paardenmarkt of opeising van paarden

Een paardenmarkt is bedoeld als een samenkomst waar paarden worden opgeëist. Zo is er een paardenmarkt voorzien voor donderdag 21 september 1916 om 8.45 uur op de Markt in Maldegem. In opdracht van Kommandant Reunert moeten alle veulens van 1 tot 2 jaar oud, alsook alle hengsten en pony's worden aangeboden. Ook de paarden met een *dienstonbruikbaarheids-brandmerk* dienen aangevoerd.

De eventueel opgeëiste paarden moeten door de eigenaar naar de verladingsplaats in Brugge worden gebracht. Bij afname in Brugge zal de betaling contant geschieden (aanplakbiljet: Maldegem, 6 september 1916).

Voelt de Duitse overheid de weerstand van de paardenbezitters? In elk geval de markt wordt met het plakkaat van 12 september uitgesteld.

De paarden moet men nu op de Markt brengen op zaterdag 16 september en ze zullen worden gemerkt. Blijkbaar wordt daar niet of in onvoldoende mate gevolg aan gegeven. De eigenaars die niet verschijnen, worden bestraft met een boete van 10 Mark of 4 dagen gevangenis. De straf wordt aan 58 personen opgelegd.[26]

Men krijgt de tijd tot 21 september om te betalen. Op die datum is alles vereffend.

De gestraften zijn: De Bruycker August, De Coninck Charles Louis, wed. Caeckaert Eulalie, Van Landegem Karel, De Brabander Henri, Cauwels Edmond, Van Rie Camiel, Expeels Theofiel, Dobbelaere Louis, Dhont Honoré, De Jaegher-Rys August, Coene Pieter, Van Poucke Jan, Van Kerschaver Pieter, Van Rie Camiel, Reychler Désiré, Lammens Louis, Braet Charles, De Vos Theofiel, Perquy Leopold, De Bruycker Alfons, Gailliaert Camiel, Boone Edmond, De Brabander Francies, Van Landschoot August, Dobbelaere August, Dhaenens Leopold, Van Meenen August, Kinderen Van Meenen, Vermeulen Leopold, wed. Henneman Maria, Van de Casteele Leopold, Lonneville Pieter, wed. Standaert Adolf, De Sutter Plutarque, De Blaey Eduard, François Aloïs, wed. Cockhuyt Maurice, Tamsyn Henri, De Clercq André, Verheire Hector, Verstrynge August, Coppens Charles Louis, Allemeersch Jacobus, De Deyne Amand (Veldhoek), Van Maldegem Hippoliet, Fransoo August, De Deyne Amand (Donk), wed. Raeman Charles Louis, Van Houwenhuyse Petrus,

Dobbelaere Theofiel, Van Hoecke Julien, Martens Camiel, wed. Van Hamme August, De Clerck Emiel, wed. Dhaenens Eduard en De Cuyper Ferdinand.
De volgende paardenmarkt is nu gepland voor 23 november op de Markt. Al de veulens van 1 tot 2 jaar moeten verschijnen. Verder mogen alle pony's en hengsten en de afgekeurde paarden te koop worden aangeboden. Bij aflevering van de gekochte paarden in Brugge zal er contant worden betaald. De paarden die op de markt gebracht worden, moeten vóór 16 november op het gemeentehuis zijn aangegeven (aanplakbiljet: Kommandantur, 9 november).

Huisslachtingen weer toegelaten vanaf 1 oktober

Vanaf 1 oktober zijn huisslachtingen weer toegelaten mits toelating wordt gevraagd aan de Kommandantur. Een voorwaarde is dat het varken minstens 6 weken in het bezit is van de aanvrager. De slachting heeft gevolgen voor de vleeskaart. De verrekening is 130 gram per hoofd en per week. Aan de hand van het gewicht van het varken kan men uitrekenen hoelang men geen vlees mag afhalen met de vleeskaart. Voor de berekening moet men rekening houden met het geslacht gewicht zonder smeerkoek.
De vleeskaart kan niet aan andere personen worden doorgegeven (aanplakbiljet: Maldegem, 9 september 1916).

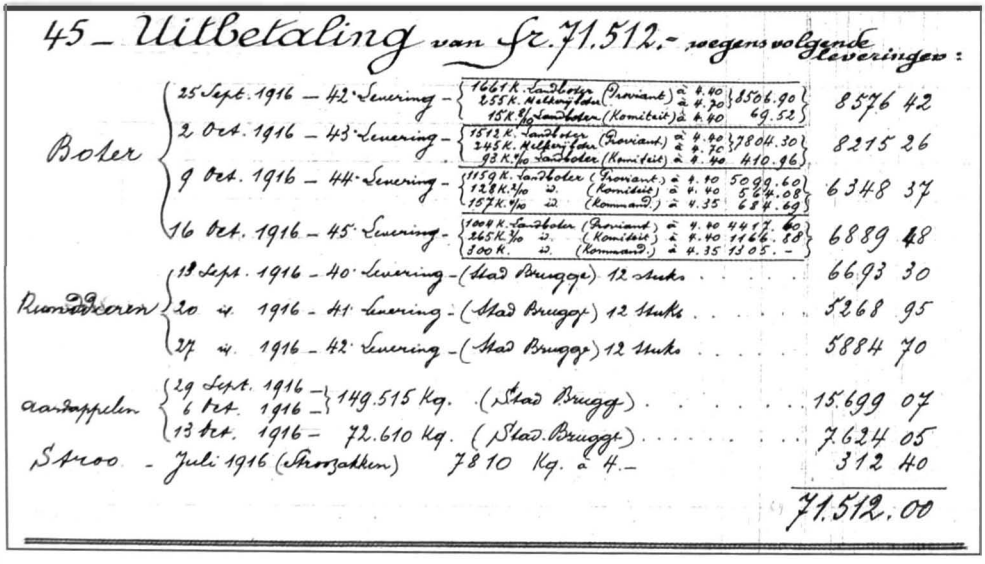

45 – Uitbetaling van Fr. 71.512.- wegens volgende Leveringen:

Boter	25 Sept. 1916 – 42e Levering – 1661 K. Landboter (Proviant) à 4.40 = 8506.90; 255 K. Melkerijboter (Proviant) à 4.70 = 8506.90; 15 K. 8/10 Landboter (Komiteit) à 4.40 = 69.52	8576	42
	2 Oct. 1916 – 43e Levering – 1512 K. Landboter (Proviant) à 4.40 = 7804.30; 245 K. Melkerijboter (Proviant) à 4.70 = 7804.30; 93 K. 4/10 Landboter (Komiteit) à 4.40 = 410.96	8215	26
	9 Oct. 1916 – 44e Levering – 1159 K. Landboter (Proviant) à 4.40 = 5099.60; 128 K. 2/10 id. (Komiteit) à 4.40 = 564.08; 157 K. 4/10 id. (Kommand.) à 4.35 = 684.69	6348	37
	16 Oct. 1916 – 45e Levering – 1004 K. Landboter (Proviant) à 4.40 = 4417.60; 265 K. 3/10 id. (Komiteit) à 4.40 = 1166.88; 300 K. id. (Kommand.) à 4.35 = 1305.-	6889	48
Runderen	18 Sept. 1916 – 40e Levering – (Stad Brugge) 12 stuks	6693	30
	20 id. 1916 – 41e Levering – (Stad Brugge) 12 stuks	5268	95
	27 id. 1916 – 42e Levering – (Stad Brugge) 12 stuks	5884	70
aardappelen	29 Sept. 1916 – 6 Oct. 1916 – 149.515 Kg. (Stad Brugge)	15.699	07
	13 Oct. 1916 – 72.610 Kg. (Stad Brugge)	7624	05
Stroo	Juli 1916 (Strozakken) 7810 Kg. à 4.-	312	40
		71.512.	00

1661 K. Landboter (Proviant) à 4.40 = 8506.90
255 K. Melkerijboter (Proviant) à 4.70 = 8506.90
15 K. 8/10 Landboter (Komiteit) à 4.40 = 69.52

1512 K. Landboter (Proviant.) à 4.40 = 7804.30
245 K. Melkerijboter (Proviant) à 4.70 = 7804.30
93 K. 4/10 Landboter (Komiteit) à 4.40 = 410.96

1159 K. Landboter (Proviant.) à 4.40 = 5099.60
128 K. 2/10 id. (Komiteit) à 4.40 = 564.08
157 K. 4/10 id. (Kommand.) à 4.35 = 684.69

1004 K. Landboter (Proviant) à 4.40 = 4417.60
265 K. 3/10 id. (Komiteit) à 4.40 = 1166.88
300 K. id. (Kommand.) à 4.35 = 1305.-

Detail van de leveringen van landboter en melkerijboter aan Proviantamt, Komiteit van de gemeente en de Kommandantur.

Levering van rogge, tarwe, boekweit en haver
De landbouwers krijgen in oktober nog een laatste verwittiging om al hun granen te leveren. De leveringsplaats voor rogge, tarwe en haver moet nog worden ingevuld op het voorgedrukte formulier, maar de haver moet in elk geval naar het magazijn van Edmond De Meyere. Alle granen moeten onmiddellijk worden gedorst.

Maximumprijzen voor granen
Per 100 kg worden de volgende maximumprijzen vooropgesteld: rogge 28 fr., tarwe 33 fr., haver 36 fr., spelt (onthuld) 33 fr., gemengd (tarwe en rogge) 30 fr., gerst 45 fr. (aanplakbiljet: Maldegem, 4 november 1916, Kommandantur).

Enkele plakkaten in november en december uitgehangen
- Er worden voor het aanstaande jaar geen plantaardappelen geleverd. Iedereen zal daar zelf moeten voor zorgen (Kommandantur, 13 november 1916).
- De gemeente moet voortaan per week 1.200 eieren leveren (Kommandantur, 20 november 1916).
- Het slachten van hennen moet door de Kommandantur goedgekeurd worden. Hennen en hennenvlees mogen slechts tegen vleeskaarten afgegeven worden. Een hen geldt voor drie weekrantsoenen (Kommandantur, 23 november 1916).
- Ongeveer 800 personen zijn gestraft voor elk 5 frank, wegens te weinig of geen eieren te hebben geleverd. De gemeente is ook met 5 frank gestraft per gestrafte persoon (Gemeente, aangeplakt 1 december 1916).
- De ossen van anderhalf jaar en ouder moeten op het gemeentehuis aangegeven worden op maandag 11 december (Kommandantur, 6 december 1916).
- Alle aan de maandelijkse telling onderworpen dieren, waaronder hennen, hanen, kiekens en geiten, mogen zonder toelating van de Kommandantur niet worden geslacht noch verkocht (Kommandantur, 18 december 1916).
- Al de rogge moet vóór 15 januari 1917 gedorst zijn. Al het graan (buiten het toegestane rantsoen) moet vóór die datum aan het Oogstcomiteit geleverd zijn. Het graan zal iedere dinsdag en vrijdag worden aanvaard (aangeplakt 17 december 1916).
- De molen van Sijsele, dicht bij de Donk gelegen, is voor de inwoners van Maldegem gesloten (uitgeplakt 22 december 1916).
- De aflevering van aardappelen moet op 15 december 1916 beëindigd zijn. Nadien mag niemand meer dan zijn provisie (300 g per hoofd en per dag) en zijn plantaardappelen bezitten (Kommandantur, 4 december, aangeplakt 5 december 1916).

Spaarzaam met levensmiddelen
De bevolking wordt opgeroepen alle levensmiddelen met spaarzaamheid te verbruiken. Ze voederen aan dieren of uitvoer naar andere gemeenten zijn misdadige handelingen. Het is een oproep aan ieder om mee te werken en alle kwaadwillige handelingen te verhinderen (aanplakbiljet: het gemeentebestuur, aangeplakt 23 december 1916).

Stro in beslag genomen door de Intendantur van het Marinekorps
Al het stro (1.305.500 kg) zal in verschillende mijten van 30 à 40.000 kg moeten opgestapeld worden, waarop een plankje met de tekst 'In beslag genomen voor de Intendantur van het Marinekorps'. Dit moet geschieden vóór 10 december.

Er komt een oproep aan de landbouwers hun granen te dorsen en hun te leveren aandeel stro op te stapelen samen met de buren zoals hoger vermeld (Inspektor Moerkerke, aangeplakt 20 november 1916).

Het Gemeentebestuur van Maldegem.

Gezien de aanschrijving der Duitsche Militaire Overheid, waarbij de gemeente Maldegem verplicht wordt op later te bepalen datum te leveren, **1,305,300 kilos Stroo.**

Gezien de cijfers bekomen door de te dien einde gedane optelling bij de landbouwers der gemeente, waaruit blijkt dat er ongeveer 1000 kilos Stroo per hectare oogst, zal moeten afgeleverd worden.

BEPAALT:

het te leveren aandeel van den heer .....
..... wonende in deze gemeente .....
op ..... kilogrammen.

Het Stroo van den nieuwen oogst reeds geleverd, telt af van dat cijfer.

Het Gemeentebestuur bovengenoemd aanzoekt verders dien heer op **Woensdag of Donderdag, 13 en 14 dezer maand,** dezen aanslag door zijn handteeken zeker te stellen op 't Gemeentehuis, in een daartoe bestemd register.

Deze welke weigeren te teekenen zullen, krachtens uitdrukkelijk bevel der Duitsche Militaire Overheid, onmiddelijk hun hoeveelheid te leveren Stroo in groote mijten ter gemeente moeten samenvoeren.

MALDEGEM, 7 November 1916.
DE BURGEMEESTER,
CHs ROTSART de HERTAING.

De landbouwers wonende ten noorden der groote baan van Gent op Brugge, moeten den **Woensdag** komen teekenen en deze wonende ten zuiden dier baan, den **Donderdag.**

Verplichte levering van stro in november 1916.

De boeren uit Maldegem moeten regelmatig goederen leveren in de Fourrage of de gebouwen van de legerbevoorrading van de Brugse kazernes aan de Maalse steenweg in Sint-Kruis.
De Fourrage was de opslagplaats voor graan, aardappelen, melk en boter. De goederen waren bestemd voor het Duitse leger. Hier een opname van een levering door boeren, echter niet uit Maldegem. Daar veel paarden zijn opgeëist, moeten sommigen zich behelpen met koeien.

Controle op smokkel op de grens van Donk met Sijsele.

Het broodrantsoen wordt verminderd van 132 naar 122 kg
Het broodrantsoen wordt verminderd van 132 kg per jaar en per hoofd tot 122 kg (aanplakbiljet: Kommandantur, 1 december 1916).

75 gram vlees per persoon en per week

Vleesrantsoen van 150 naar 75 gram per hoofd en per week
Het vleesrantsoen wordt gebracht van 150 op 75 g per hoofd en per week. Nieuwe huisslachtingen zijn tot nader order verboden. De noodslachtingen van hennen (gerekend aan 450 g) komen in aanrekening voor de gezamenlijke hoeveelheid van de gemeente. De waren van het *Hulpcomiteit* worden niet meegerekend. Kinderen die één jaar worden moeten op het einde van de maand op de Kommandantur aangemeld worden (aanplakbiljet: Kommandantur, 22 december 1916).

Een afrekening voor de oogst van 1916
Eind 1916 is er een onderhoud tussen de Kommandant en de burgemeester van Maldegem over de stand van zaken voor wat betreft de aardappelen en het broodgraan.
Aan de hand van de oogstboeken wordt de volgende stand opgemaakt:

Aardappelen	
Opbrengst van de oogst in 1916	2.213.905 kg
Plantgoed voor 1917	675.250 kg
Geleverd aan de stad Brugge	950.250 kg
Geleverd aan de Duitse overheid	18.600 kg
Door de arme bevolking al verbruikt	37.085 kg
Nog beschikbaar (opbrengst min verbruik)	532.720 kg
Broodgraan	
Opbrengst van de oogst in 1916	771.869 kg
Zaaigraan	188.552 kg
Geleverd aan de stad Brugge	175.325 kg
Geleverd aan het plaatselijk Comiteit	204.790 kg
Nog beschikbaar (opbrengst min verbruik)	203.202 kg

In het verslag merkt men op dat het overschot van het broodgraan toereikend moet zijn tot juni 1917. Het moet wel vermeerderd worden met *het meel af te leveren door het Nationaal Comiteit voor het deel van de bevolking die geen zelfvoortbrenger is.*

Dagelijkse samenkomst van het college van burgemeester en schepenen
Het college bestaat uit burgemeester Charles Rotsart de Hertaing en schepenen Hector Cuelenaere en Leonard Van Hyfte. Gemeentesecretaris is Alfons Vermeersch. Er zijn bijna geen gewone zittingen van het college. In het verslagboek vinden we de volgende bemerking: *Nochtans is het Schepencollege dagelijks, behalve 's zaterdags, bijeengekomen om de bestuurs- en andere zaken volgens den oorlogstijd te regelen en om de verschillige klachten der ingezetenen te aanhoren.*

5. INVENTARISATIE EN INBESLAGNEMING VAN GOEDEREN

Inbeslagname van caoutchouc

Duitsland kampt met een tekort aan grondstoffen. De Britten zijn meester op zee en daardoor is de aanvoer van die grondstoffen uit het buitenland moeilijk. Dus moeten ze de bezette gebieden aanspreken.

De voorraad van caoutchouc in Maldegem dient aangegeven op het gemeentehuis tot 15 januari. Het gaat over *Automobieldeksels en –banden, ongebruikte Rijwielbanden, oude Caoutchouc van allen aard, afval van Caoutchouc en ruwe Caoutchouc.* De voorraden worden later in beslag genomen (aanplakbiljet: Maldegem, 8 januari 1915).
Het gemeentebestuur maakt de inventaris over aan de Duitse overheid.

BEZITTERS	A	B	C	D
Geyssens Prosper	geen	50	geen	50
Meert Vincent	geen	3	geen	3
Elias Aloïs	geen	9	2,5	11,5
Van den Berghe Kinderen	geen	35	geen	35
Ysebaert Emiel	10	250	geen	260
De Vleeschouwer P.	geen	420	geen	420
De Coninck-Dervaes	0,5	-	-	0,5
Tytgadt Bertrand	-	34	-	34
Rooms César	0,5	-	-	0,5
Soenen Louis	-	5,5	10	15,5
Verstrynge Em.	-	-	5	5
De Lille Vr. Victor	26,5	3	2	31,5
Totaal	37,5 kg	809,5 kg	19,5 kg	866,5 kg

A: ongebruikte rijwielbanden in kg - B: Oude caoutchouc van allen aard
C: Afval van caoutchouc en ruwe caoutchouc - D: Totaal

Inventarisatie van vlas en klodden

Er is duidelijk een tekort aan grondstoffen om klederen te maken. Daarom deze oproep. Wie een voorraad heeft van vlas en klodden moet de hoeveelheid bekend maken aan het gemeentebestuur. Die moet de lijst dan doorsturen naar de Etappen- of Ortskommandanturen tot de 3de van de maand (aanplakbiljet: 9 augustus 1916, uitgevaardigd door Herzog Albrecht von Württemberg).

Inlevering van fietsen

Van de meer dan vierhonderd fietsen in het begin van de oorlog aanwezig in Maldegem, schieten er nog weinig over. Een aanplakbiljet van 27 september 1916 verplicht de nog voorhanden zijnde fietsen op de Kommandantur af te geven. Ze worden in een apart lokaal in het gemeentehuis ondergebracht.
Op 22 november 1916 wordt een staat opgemaakt van de nog beschikbare fietsen.
Daaruit blijkt dat de volgende eigenaars een fiets hebben ingeleverd bij de Kommandantur: Van den Bossche Alberic, Herpelinck Ferdinand, Busschaert Louis, Bonte August, Van Rie Louis, Rotsaert Leopold, Trenson August, Blomme … en Timmerman Leopold.

Van de volgende personen wordt de fiets de banden afgenomen en weer in het gemeentehuis geplaatst: Van de Genachte Lucien, De Backer Camiel, Timmerman Paul, De Candt Napoleon, Staelens Pieter, Lameire Louis, Debbaut Edward, Van Nieuwenhuyse Napoleon, De Laere Eduard, De Vogelaere Ferdinand, De Roo Louis, De Rycke August, Debbaut Louis, De Busscher Cyriel en De Baere Camiel.
De volgende personen leveren een fiets voor de Duitse overheid in Gent: D'Aubioul Alfons, De Clercq André, De Baere Camiel, De Baets Camiel, De Clerck Désiré, Roete Hippoliet, Dierckens Charles, Willems Polydoor, De Backere Louis, De Fauw Achiel, Dalle Joannes, Dhoore Pieter, Verstrynge Camiel, Van Canneyt Alfons, Van Poucke Jan, De Meulenaere Henri, Van den Broucke Emiel, Lameire Désiré, De Zutter Camiel, Rodts Pieter, De Meyere Edmond, Verstrynge Camiel, De Coninck Pieter, Van Kerschaver Leopold, Dhont Honoré, De Keyser Arthur, Verstrynge Felix, Cauwels Ernest, De Zutter Eduard en Clyncke André.

Dat er toch nog veel fietsen werden verborgen, blijkt uit het verhaal van Stijn Streuvels in zijn novelle 'Onze fiets in oorlogstijd'[28]. Toen Streuvels zijn fiets moest inleveren, kocht hij voor weinig geld een heel oude fiets, waar niemand nog mee wou rijden en leverde die in. Zijn eigen vier fietsen verborg hij op zijn erf, niettegenstaande hij Duitse soldaten in inkwartiering had. Tot zijn verwondering reed kort na de bevrijding bijna iedereen weer met een fiets. Hij was dus niet de enige die zijn fiets(en) had verborgen.

Aangifte van het aantal wagens

Wagens zijn belangrijk voor het vervoer van goederen. Zeker de personen die meer dan één wagen bezitten, zijn voor de Duitsers het kennen waard. Bij hen kan wellicht een wagen voor transport worden opgeëist zonder hun normale bezigheid te schaden.
In de lijst vermeldt men de namen van de personen die twee of meer wagens in bezit hebben op 29 oktober 1916. We sommen even de namen op van de personen die meer dan twee wagens in bezit hebben met tussen haakjes het aantal:
Baute Wed. P. (Papingloo) (3), Raeman Wed. (Butswerve) (3), Verstringe August (Butswerve) (3), Boone Edmond (Butswerve) (4), Tamsyn Henri (Donck) (3), Coene Charles (Donck) (3), Dhont Alfons (Donck) (3), Verleye August (Donck) (3), De Vlieger Kinderen (Broekhuize) (3), Van Poucke Jan (Warmestraat) (4) en Van Praet Eduard (Eelvelde) (3).[29]

Het drukken van plakkaten of aanplakbiljetten

Op de plakkaten vindt men de namen terug van de Maldegemse drukkers die plakkaten voor de Duitse overheid of voor het gemeentebestuur drukken.
Hierna een factuur van drukkerij Parrin & Zoon voor mei 1916:

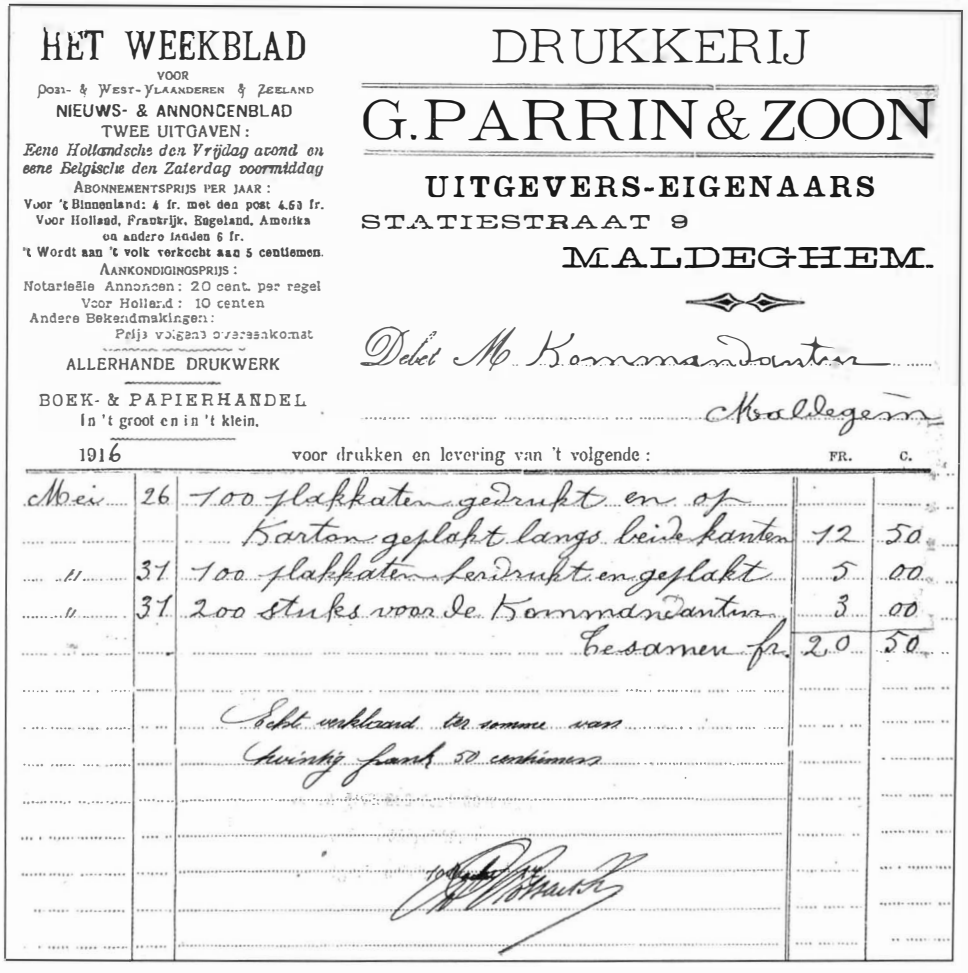

HET WEEKBLAD
VOOR
Oost- & West-Vlaanderen & Zeeland
NIEUWS- & ANNONCENBLAD
TWEE UITGAVEN:
Eene Hollandsche den Vrijdag avond en eene Belgische den Zaterdag voormiddag
ABONNEMENTSPRIJS PER JAAR:
Voor 't Binnenland: 4 fr. met den post 4.50 fr.
Voor Holland, Frankrijk, Engeland, Amerika en andere landen 6 fr.
't Wordt aan 't volk verkocht aan 5 centiemen.
AANKONDIGINGSPRIJS:
Notariëele Annoncen: 20 cent. per regel
Voor Holland: 10 centen
Andere Bekendmakingen:
Prijs volgens overeenkomst
ALLERHANDE DRUKWERK
BOEK- & PAPIERHANDEL
In 't groot en in 't klein.

DRUKKERIJ
G. PARRIN & ZOON
UITGEVERS-EIGENAARS
STATIESTRAAT 9
MALDEGHEM.

Debet M. Kommandantur
Maldegem

1916 voor drukken en levering van 't volgende: FR. C.

Mei	26	100 plakkaten gedrukt en op Karton geplakt langs beide kanten	12	50
"	31	100 plakkaten herdrukt en geplakt	5	00
"	31	200 stuks voor de Kommandantur	3	00
		Tesamen fr.	20	50

Echt verklaard de somme van twintig frank 50 centimen

Enkele plakkaten in november en december uitgehangen

- Het gemeentebestuur moet een lijst opmaken van de drijfkrachtriemen in de gemeente aanwezig. De inwoners krijgen de opdracht ten laatste op 5 december hun gegevens op het gemeentesecretariaat af te geven (Kommandantur, 2 december).
- Het gemeentebestuur wil een lijst opmaken van de burgers die lijnzaad, kool- en raapzaad en zaad voor slaaprozen en zonnebloemen willen hebben. De oppervlakten die men ermee wil te bebouwen moeten ook meegedeeld. De aangiften moeten op 6 december binnen zijn (Kommandantur, 2 december, aangeplakt 4 december).

Overleden Maldegemse soldaten in 1916

Braet Edmond	° Maldegem 29 juli 1894	1916 februari 4 in Oostkerke
Baute Cyriel	° Maldegem 8 juni 1893	1916 juli 2 in St.-Jacobskapelle
De Baets Richard	° Maldegem 30 aug. 1893	1916 december 23 in De Panne
Goossens Jacobus	° Maldegem 6 sept. 1890	1916 augustus 25 in Moëres (F)

Landuyt René	° Maldegem 17 juli 1890	1916 maart 7 in Celle (D)
Mouton Edmond	° Ursel 7 juni 1889	1916 december 9 in Kaaskerke
Rieberghe Gustaaf	° Maldegem 21 juli 1890	1916 oktober 18 in Parijs
Vanhecke Alfons	° Maldegem 20 febr. 1893	1916 december 1 in Zuidschote
Venas Pieter	° Maldegem 16 juni 1888	1916 juni 6 in Kivitawe (Oost-Afrika)

Noten

1 't Getrouwe Maldeghem, 1 januari 1916.
2 't Getrouwe Maldeghem, 16 januari 1916.
3 't Getrouwe Maldeghem, 23 januari 1916.
4 Brandt Cyriel, Het dagboek van Irma Van Rie te Beernem 1914-1918, Heemkundige Kring Bos en Beverveld, jaarboek 1993.
5 Declercq Rudolf, Familieaantekeningen, Oorlogsdagboek August Van den Neste, Appeltjes van het Meetjesland, jaarboek 2006.
6 Brandt Cyriel, Het dagboek van Irma Van Rie te Beernem 1914-1918, Heemkundige Kring Bos en Beverveld, jaarboek 1993.
7 Declercq Rudolf, Familieaantekeningen, Oorlogsdagboek August Van den Neste, Appeltjes van het Meetjesland, jaarboek 2006.
8 De Lille Gabriël, Maldegem in Beeld en Schrift, deel VII, 1914-1919, uitgave 1973.
9 Vandenbogaerde Sebastiaan, Een kijk op de administratiefrechterlijke organisatie van het Etappengebied tijdens de Eerste Wereldoorlog, 2010.
10 Brandt Cyriel, Het dagboek van Irma Van Rie te Beernem 1914-1918, Heemkundige Kring Bos en Beverveld, jaarboek 1993.
11 Degrande Valentin, Assebroek 1914-1918 vier jaar Duitse bezetting, drukkerij-uitgeverij De Schacht, Brugge, 1989.
12 Durnez Gaston, Zeg mij waar de bloemen zijn, Vlaanderen 1914-1918, Davidsfonds Leuven, 1988.
13 Gemeentearchief, Maldegem, nr. 2353.
14 Ryffranck Pius, Korte Bijdragen tot de geschiedenis van Eeklo onder het Duitsch beheer (october 1914 – oktober 1918), Appeltjes van het Meetjesland, 2001.
15 Ryffranck Pius, Korte Bijdragen tot de geschiedenis van Eeklo onder het Duitsch beheer (october 1914 – october 1918), Appeltjes van het Meetjesland, 2001.
16 Gemeentearchief, Maldegem, nr. 2391.
17 Ten Oorlog met schop en houweel, The Western Front Association België, 2009.
18 Aanplakbiljet d.d. 20 maart 1916.
19 Gemeentearchief, Maldegem, nr. 2353.
20 Declercq Rudolf, Familieaantekeningen, Oorlogsdagboek August Van den Neste, Appeltjes van het Meetjesland, jaarboek 2006.
21 Brandt Cyriel, Het dagboek van Irma Van Rie te Beernem 1914-1918, Heemkundige Kring Bos en Beverveld, jaarboek 1993.
22 Ryffranck Pius, Korte Bijdragen tot de geschiedenis van Eeklo onder het Duitsch beheer (october 1914 – oktober 1918), Appeltjes van het Meetjesland, 2001.
23 Gemeentearchief, Maldegem, nr. 2353.
24 Vandeveire Gerard, Ursel tijdens de Europese oorlog van 1914-1918, Oorlogsdagboek van Gerard Vandeveire, Appeltjes van het Meetjesland, 2004.
25 Matthijs Edelhart, Beernem, Oedelem en Sint-Joris bezet (deel 2), Bos en Beverveld, jaarboek 2004.
26 Gemeentearchief, Maldegem, nr. 2353.
27 Matthijs Edelhart, Beernem, Oedelem en Sint-Joris bezet (deel 2), Bos en Beverveld, jaarboek 2004.
28 Christiaens A.G., De Grote Oorlog, novellen over 14-18, Davidsfonds/Clauwaert, 1994.
29 Gemeentearchief Maldegem, Maldegem, nr. 2391.

OVER EEN MERKWAARDIGE DOODE OF STOPZETTING VAN DE UITGAVE VAN 'T GETROUWE MALDEGHEM IN 1916

Met als titel 'Over een merkwaardige doode of stopzetting van de uitgave van 't Getrouwe Maldeghem' verschijnt een artikel over Victor De Lille en zijn Getrouwe in *Het Algemeen Handelsblad* (*Nieuwe Amsterdamsche Courant*) van 8 maart 1916. Zie hier het volledige relaas geschreven aan de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* (N.R.Ct.).

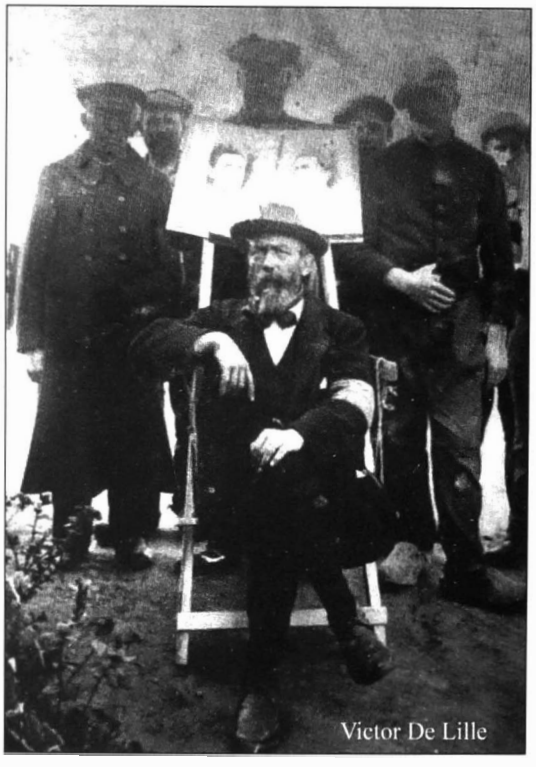
Victor De Lille

Men schrijft aan de N. R. Ct.:
Bij een merkwaardige doode behoort eene lijkrede. En merkwaardig was het zeer zeker, het 'Getrouwe Maldeghem', waarvan in de vorige week het laatste nummer verscheen. Een blad dat men als curiositeit zond naar familie en vrienden over de Schelde, zooals ik er nooit elders een zag, en zooals er waarschijnlijk wel geen tweede zal bestaan. Welnu dan ***de lijkrede****.*

Het 'Getrouwe' – zooals het in de wandeling heette – en zijn redacteur-drukker-uitgever Victor De Lille waren één. Zooals zijn krant was, was de Lille, en zooals de Lille was, was de krant. In Maldeghem, een stadje van tienduizend zielen, vlak over de grens bij Aardenburg, daar woonde hij op het 'kasteeltje', een oud burchachtig gebouw. Woonde zeg ik, want al is hij nog in het land der levenden, in December 1914 voerden de Duitschers hem weg naar een interneeringskamp in Holzminden, waar hij nog verblijft.

De Lille dan is selfmade man, van zeer geringe afkomst, maar iemand van aanpak, van durf en bovenal met iets eigens. Wat deed hij al niet! Voor het timmervak opgeleid, was hij een der eerste photografen in Maldeghem, maakte een drukkerijtje in het achterhuis bij zijn moeder, breidde deze zaak uit in kaarsengieterij van den koster, naast de kerk, totdat hij zijne eigen lokalen betrekken kon. Van alle markten is hij weer, hij schrijft proza en maakt verzen, is architect en beeldhouwer, schildert en drukt en … is daar tusschendoor gemeenteontvanger.

Als er een 'stoet' – wij zeggen een optocht – in Maldeghem moet ineengezet worden, de Lille is de organisator en schildert de vaandels. Hij gaf in de plaats zijner inwoning den stoot tot de oprichting van een 'velodroom', waarin veel wielerwedstrijden gehouden werden, maar waarin hij ook vertoonde: 'de zevende Bliscap van Maria', door hem herdicht, zoodat het begrijpelijk voor het volk werd. Vooral echter is hij echter een man van de oppositie, in strijd leeft hij en al wat in de oppositie is, schaart zich om de Lille. Goed katholiek,

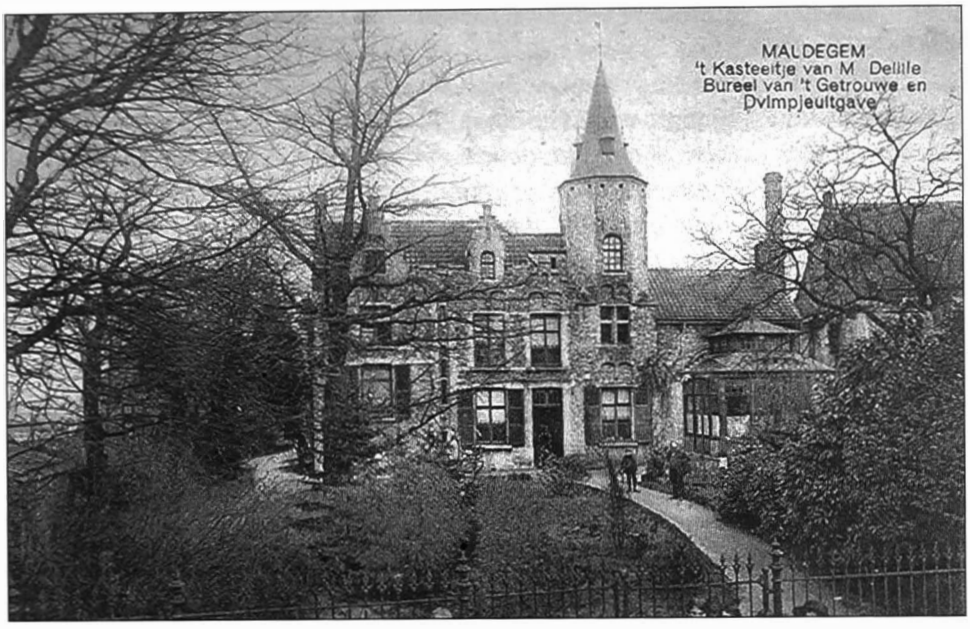

ligt hij toch steeds met de plaatselijke geestelijkheid overhoop. Toen de gemeenteraad van Maldeghem het besluit genomen had om den ouden grijzen toren en de kerk af te breken en een nieuwe te bouwen, bond de Lille den strijd aan voor het behoud ervan, hij sloeg erop los in zijn krant, dichtte zijn Torenliedjes, ging naar den minister, wist het volk ervoor op te winden en ... won het pleit: toren en kerk werden geplaatst op de lijst der monumenten, die rijksbescherming genieten. Een spontane, uitbundige natuur is het, die doet denken aan de Midi, niet aan het kalme Maldeghem.

Hij is ook de uitgever van de Duimpjesuitgave, eene goedkoope uitgave van dure boeken, zooals hij het zelf noemt. Begonnen is hij, met de werken van Mevrouw Courtmans van Maldeghem daarin uit te geven, doch daarna volgden werken van Sabbe, Lambrecht Lambrechts, Pater Linnebank, René de Clercq enz.

Het eerste werk van Stijn Streuvels, 'Lenteleven', kwam uit in de Duimpjesuitgave. Dat kostte de Lille echter heel wat moreelen steun, men vond Streuvels te realistisch. Mejuffrouw Belpaire, dezelfde, die nu de Belgische Standaard in De Panne, in het nog onbezette gebied van België, uitgeeft zei hem er de vriendschap voor op, *eene scheiding, die later weer bijgelegd is. Kon een schrijver nergens terecht met zijn manuscript, de Lille nam het, als het goed was. En was er geen kopij – de Duimpjesuitgave had zich tegenover haar abonné's verplicht jaarlijks 6 boeken voor 3,60 francs te leveren – geen nood, de Lille schreef zelf ook nog, onder eigen- of schuilnaam.*

Natuurlijk was hij een vurig Vlamingant en een heftig voorvechter van de vervlaamsching der Gentsche hoogeschool.

Marie Elisabeth Belpaire

Maar het merkwaardigst product van zijn geesten zijn handen is wel het 'Getrouwe', nu ter ziele.

Eens per week, des Zaterdags, verscheen het in eene oplaag van 20.000 exemplaren, en werd verspreid door geheel Noord-Vlaanderen, vooral in de omstreken van Maldeghem, het 'Meetjesland', terwijl ook een vrij groot aantal Zeeuwsch Vlaanderen en Amerika, naar de daar wonende Belgen inging. Dorp aan dorp werd het gecolporteerd voor een 'halven kluut' (een halve stuiver) per nummer: één blad in zeer groot format. Onder den titel de weekkalender, met voor elken dag den Heilige en meestal korte spreuken als:

'veel broodvrienden
weinig noodvrienden'

of

'Alle herten zijn gezusters
Maar alle beurzen en zijn geen broers'

De kop had aan de zijkanten altijd een paar Vlaamsche of Nederlandsche gedichtjes, ook wel van hem zelf, in den volkstoon, met dat tikje sentimenteele romantiek erin, dat het gewone menschdom alitjd weer pakt.
Vanonder werd dit alles afgesloten door een meetstrook van een halven meter, in centimeters verdeeld, met het bijschrift: 'De getallen, die hierboven heel de breedte van dit blad beslaan, zijn zooveel centimeters, dus een halve meter. Alle dagen hebben de menschen iets bij den centimeter te meten: de boeren hebben dat noodig als ze hun koebeesten moeten overgeven bij den ontvanger, ze moeten zeggen, hoeveel centimeters de hoorns van elkaar staan. De huismoeder heeft het noodig om hare kleedjes te maken. Zonder een meter kan geen enkel ambachtsman voort: metser, timmerman, smid, schoen- ofte kleermaker. 't Gebeurt dikwijls, dat ze hem niet bij de hand hebben. 's Zondags b.v. zonder schort, maar nu met ons blad, weten ze altijd, waar naar toe'.
Dan de inhoud! Daar zou onze deftige pers, hier in Nederland, waar zelfs het kleinste plaatselijke blaadje den waardigen, serieuzen, nuchteren Hollander uithangt, van rillen. Vooraan een kroniek, in de eigen kleurige taal van de Lille, want hij schrijft geen Nederlandsch en hij schrijft geen Vlaamsche gouwspraak, hij schrijft zijn eigen taal met soms schitterende woordvondsten. Korte zinnetjes vaak, met iets doceerends erin, want volksopvoeder wilde hij zijn. En steeds in de taal van het volk, met beelden die het volk tasten kan. Veel voorbeelden staan mij niet ten dienste door de sluiting der grens, maar een enkel toch wel. Zoo heeft de vermoorde aartshertog Frans Ferdinand 'het niet in zijnen kop gestoken, den grooten Jan uit te hangen' en heeft zijn kroonprinsworden 'zijn goê-jongensleven niet veranderd'. Zóó, onmiddellijk na den oorlog over de Belgen: 'Dat ze Goliath den kop hebben afgedaan is wel geen waar, zelfs niet zijn koppigheid, want daarom is hij te groote kop, enz.
Dan volgen allerlei rubrieken, vooral groote kolommen plaatselijk nieuws, waarbij het 'leutige' niet vergeten is, al is het maar in de aankleeding van het geval. Als er iets gebeurde in een dorp, een burentwist, een dronkemanspartij, het 'Getrouwe' vertelde het met namen en toenamen, in een niets ontziende journalistiek. En de volbloedige, bruisende natuur van de Lille dikte het feit nog wel eens wat aan, zoodat het volk al lachende sprakt van den 'Getrouwen leugenaar'. Maar den Zaterdag daarop kocht men toch het blad weer, de Vlaming om het, des Zondags, na de 'messe' en voor hij 'op stammenee' (naar het estaminet-café) of naar de 'bollenbaan' (een Vlaamsch volksspel) ging, als zijn, voor de meesten éénig, *geestelijk voedsel in zich op te nemen; de deftige Cadzander, omdat hij zich de streeling vn de Lille's leute toch niet wilde laten ontgaan, al stond hij er dan ook met een critisch oog tegenover. En tusschen den tekst door overal afbeeldingen der vermelde feiten. Waar hij ze altijd vandaan haalde is mij een raadsel. Zoodra de oorlog uitgebroken*

is, heeft hij een afbeelding van een uhlaan, van de verschillende Fransche wapens enz. Als hij een artikel schrijft over David en Goliath, dan staat er een triomfeerende David met het reusachtig hoofd van Goliath, aan de haren opgeheven, boven. Als Van Cauwelaert in Zeeuwsch Vlaanderen spreekt voor de Belgen, zijn portret prijkt in het 'Getrouwe'. Als een vrouwtje in Schoondijke honderd jaar wordt, de Lille geeft hare afbeelding. Zelfs zijn feuilletons zijn geïllustreerd. Geen beroemd man en ook geen berucht man ontsnapte er aan, in dit blad te prijken.

Camp de Holzminden: Vue de l'avenue principale.

Zoo maakte de Lille zijne krant tot het meest gelezen volksblad in Noord-Vlaanderen.

Toen kwam de oorlog, de inval in België, een ontzetting voor den redacteur van 't Getrouwe. Het Duitsche leger kwam als 'vijand bij zijn beste vrienden'. 'Het feit alleen, dat Duitschland ons aanvalt en Frankrijk als onze verdediger optreedt, is inderdaad een broedermoord'.
Maar, wat er ook gebeurde, het 'Getrouwe' bleef uitkomen. Niet één nummer bleef achterwege. Toen de Duitschers Maldeghem bezetten, werd het blad door de Lilles zoon in Holland gedrukt, daar hij als gemeenteontvanger te Maldeghem moest blijven. Zoolang de grens niet afgesloten was, werkte hij eraan mede, op, voor de Lille, merkwaardige kalmen toon radend, zich aan het onvermijdelijke te onderwerpen, niet te plunderen, niet te schieten, in Nederland zich niet op oneerbiedige wijze uit te laten. 'Duitschland is nu wel niet de vriend, het is meer, het is op het oogenblik de meester'.

En nu is het 'Getrouwe' in de vorige week te Aardenburg overleden, terwijl – naar ik hoor – de Lille in Holzminden schildert en Vlaamsche lessen geeft. 'Van den nood een deugd maken', zal hij zeggen.

Belgische soldaten 1917 Ramskapelle

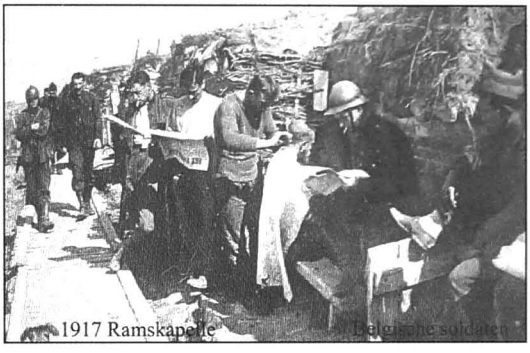

1917 Ramskapelle Belgische soldaten

Britse mijnenslag 1917 Mesen

Koning Albert (uiterst links)

1917 Britse krijgsgevangenen in Brugge

1917 Duitse krijgsgevangenen aan het Belgische front

1917 Passendale

1917

1. MILITAIRE EN ANDERE GEBEURTENISSEN

Een zeer koud voorjaar en een tekort aan brandstoffen

Aan het front is het moeilijk wegens de koude. Grote offensieven worden uitgesteld.
Het is immers een zeer strenge winter. Het begint te vriezen begin januari en dat duurt tot maart. Op 3 februari meet men in Rochefort een temperatuur van -25,2°C. Zelfs het Schipdonkkanaal vriest dicht. Een groot probleem is de verwarming van de huizen en veel arbeiders zijn genoodzaakt illegaal hout te kappen in de Maldegemse bossen. Om het nijpend tekort aan brandstoffen in de hand te houden worden strenge regels uitgevaardigd. Zo is verkoop en vervoer van brandstoffen verboden. Alleen verbruik in het huisgezin is tijdelijk toegelaten. Mechanische toestellen moeten onmiddellijk worden stilgelegd. De bestaande voorraden dienen aangegeven (aanplakbiljet: 29 januari 1917). Al de bedrijven die niet in het belang van het leger werken, moeten onmiddellijk sluiten. De volgende maximumprijzen zijn van toepassing: 50 fr. per 1.000 kg gewone kolen en 30 fr. per 1.000 kg cokes (aanplakbiljet: 7 februari 1917, Kommandantur).

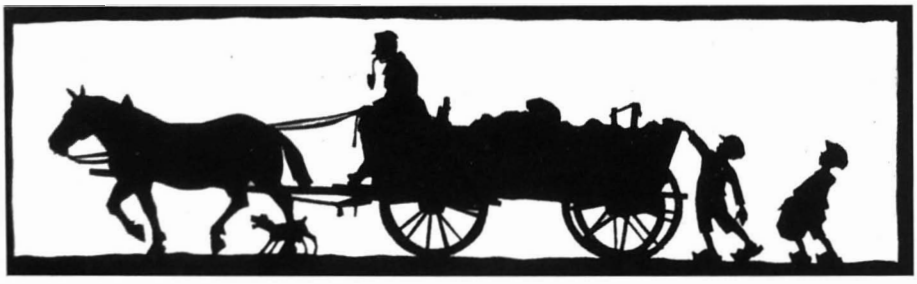

Het kolentekort is groot. Kinderen nemen stiekem kolen weg van een kar.
(tekening van de Duitse matroos Richard Fiedler).

Rinkelende vensters in Maldegem

Onderwijzer René De Lange uit Maldegem schrijft op 1 november 1923 het volgende:
De winter van 1917 bracht wekenlang sneeuw, gure koude en bijtende honger bij de meesten van ons, zoodat het een blijde dag werd voor allen, als de commiteitbeurte kwam. Nog immer hoorden we het kanon in de verte, dag in, dag uit, en het vensterrinkelen was ons zo gewoon geworden, dat het aardig deed het niet te hooren, en doodsch, evenals in een huiskamer waar het uurwerk almeteens ophoudt te tiktakken. Wat ons in het eerst verschrikte, bekoorde ons nu, en urenlang konden we 's avonds staan kijken naar het verschrikkelijk kartetsen vuurwerk boven Brugge en Oostende, afgestoken door de Duitsche afweerkanonnen.

Leningen van de gemeente

Begin januari 1917 beslist de gemeenteraad om dringend 100.000 frank à 3,5% te lenen bij *bijzonderen* in de gemeente. Apart leent men nog eens 13.930 frank à 3,5% bij *bijzonderen* om een restant van een opgelopen boete aan de Duitse overheid te betalen. Er bovenop gaat men nog een lening aan van 47.100 frank bij het Gemeentekrediet om

de hulpgelden te betalen aan de *liefdadige besturen*, dus aan het Armbestuur en de Burgerlijke Godshuizen van Maldegem. In totaal wordt er dus voor 161.030 frank geleend, een zeer groot bedrag voor die tijd. In deze raad stemt men nog eens een toelage van 500 frank voor de weduwe van politiecommissaris Moerman voor de repatriëring van haar man gestorven in Holzminden. Ze moet die som wel terugbetalen. Met ingang van 1 januari 1917 wordt haar een pensioen van 500 frank per jaar toegekend.
In mei moet er alweer geleend worden, nu voor een bedrag van 200.000 frank à 4%. Via een aanplakbiljet van 18 mei wordt een beroep gedaan op particulieren. Het moeten stortingen zijn van minstens 1.000 frank. Inschrijven kan men tot eind mei. Het geld zal gebruikt worden om Duitse vorderingen te betalen.
Het *Voedingscomiteit* heeft problemen met het betalen van de rekeningen en vraagt in mei aan de gemeente toelating om een lopende rekening van 50.000 frank te mogen openen bij de Bank van Gent in Gent. De leden staan persoonlijk borg, maar ze vragen aan de gemeenteraad om borg te staan voor hen *zodat ze gedoken zijn.* Daar de voeding van de bevolking zo belangrijk is, keurt de gemeenteraad dat goed op 20 juli. In dezelfde raad stemt men nog een krediet van 2.000 frank voor hulp aan de Maldegemse krijgsgevangenen. Daarvan zullen onder andere levensmiddelen gekocht worden.
In oktober 1917 vraagt de 'Samenwerkende vennootschap van het Noorden en West-Vlaanderen' om goedkeuring van nieuwe standregelen en een nieuwe inschrijving in die vennootschap. De raad gaat daar op in en stelt Charles Rotsart de Hertaing en Hector Cuelenaere aan als vertegenwoordigers van de gemeente in die vennootschap. Plaatsvervangers zijn schepen Leonard Van Hyfte en Edmond De Meyere. Er moet aan die vennootschap geld gestort worden en daarvoor wordt een lening van 200.000 frank à 4% afgesloten bij *bijzonderen* in de gemeente. Met die som zullen ook kwijtingen van Duitse opeisingen voldaan worden.

Deelname van de Verenigde Staten aan de oorlog

Op een bespreking in het Duitse Hoofdkwartier in Spa verklaart von Hindenburg dat volgens hem de oorlog alleen nog kan gewonnen worden door het onbeperkt inzetten van duikboten. Op 1 februari 1917 kondigt Duitsland de onbeperkte duikbotenoorlog af. De bedoeling is de bevoorrading van de geallieerden en dan vooral van Groot-Brittannië af te snijden en vervolgens een doorbraak aan het westelijk front te forceren. Twee dagen later verbreekt de Verenigde Staten de diplomatieke betrekkingen.
Ondertussen is er een belangrijk incident met het Zimmermann-telegram. In een telegram van 16 januari kondigt de Duitse minister van Buitenlandse Zaken Zimmermann vertrouwelijk aan dat Mexico delen van de Verenigde Staten zal krijgen, als het land meewerkt met Duitsland. Het telegram in codetaal wordt door de Britten ontcijferd en aan de Amerikanen overgemaakt. Het duurt nog tot 6 april 1917 vooraleer de Verenigde Staten de oorlog verklaren aan Duitsland. Op 24 juni komen de eerste Amerikaanse soldaten in Europa aan.

New York American

WAR WITH GERMANY

BAKER ASKS AN ARMY OF 1,200,000

Gibbons Prays God May Guide Nation in War

THREE BILLION AND A HALF IN WAR BUDGET

FOUR GERMAN SHIPS TOWED TO CITY PIER

Americans in Belgium May Be Interned

CARRANZA'S TROOPS MASS UPON BORDER

Austria and Turkey Hope to Stay Neutral

HOUSE BACKS UP WILSON, 373 TO 50

De dood van graaf von Zeppelin

In *De Legerbode* van 13 maart 1917 vermeldt men het overlijden van graaf von Zeppelin, de uitvinder van het *luchtschip*. Hij stierf in Berlijn op 8 maart 1917, 78 jaar oud. De zeppelins speelden hun rol in de Eerste Wereldoorlog. Ze werden massaal ingezet voor de aanval op Engeland.
Sinds 1880 hield von Zeppelin zich bezig met de problemen van de bestuurbare luchtballon. Hij spendeerde er zijn laatste persoonlijke fortuin aan. Met geldelijke steun van de keizer kon hij zijn proefnemingen verder zetten en slaagde in zijn opzet. In *De Legerbode* betreurt men dat *het armzalig tuig aangewend werd om moord en brand te stichten.*

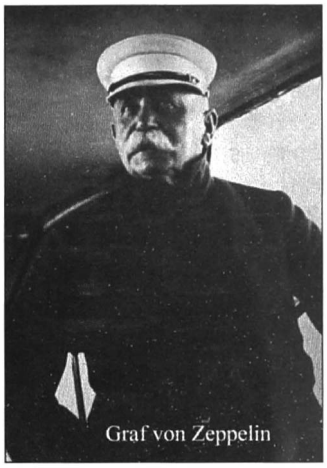
Graf von Zeppelin

Strategische terugtrekking van de Duitsers

Om hun frontlijn korter te maken trekken de Duitsers zich van 23 februari tot 5 april terug op een goed uitgeruste nieuwe frontlijn en wordt de vorige tussen Arras en Soissons verlaten. Bij hun terugtrekking hebben ze alles vernield en de waterbronnen vergiftigd.

De haven van Zeebrugge

Zeebrugge is heel belangrijk voor de Duitsers, want het is de uitvalsbasis van hun torpedo- en onderzeeboten die opereren in de Noordzee. In Maldegem is af en toe geschut te horen afkomstig uit Zeebrugge. De Britten bombarderen regelmatig de haven in de hoop ze onbruikbaar te maken.

von Hindenburg von Schröder

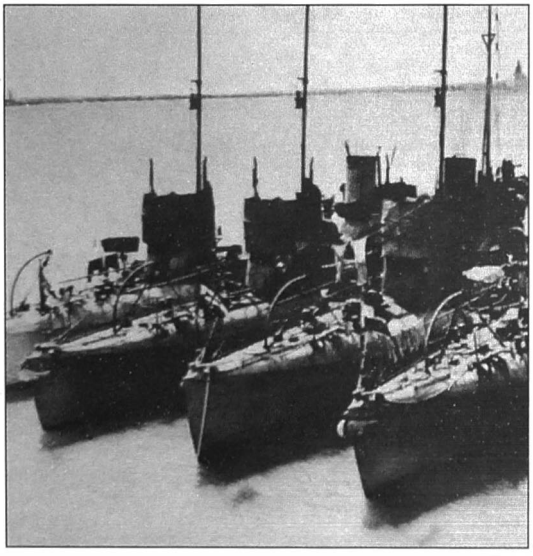

Links: bezoek van von Hindenburg en von Schröder aan de haven van Zeebrugge.
Rechts: Duitse torpedoboten in Zeebrugge.

De Derde Slag bij Ieper of de Slag bij Passendale

Als voorbereiding van de geplande aanval moet eerst de heuvelrug van Mesen worden veroverd. De Duitse linies worden eerst zeventien dagen beschoten met niet minder dan 4,3 miljoen granaten, waaronder veel gasgranaten. Ook ondergrondse mijnen worden tot ontploffing gebracht. De bevelhebber van de Britten, sir Douglas Haig, hoopt door te

stoten tot de Belgische kust en Oostende en Zeebrugge in te nemen. Vanuit die havens opereren immers Duitse torpedoboten en vanuit Zeebrugge duikboten.
Op 31 juli 1917, de eerste dag van de Derde Slag bij Ieper, sneuvelen meer dan 6.000 Britten. Van de meesten is nooit hun lichaam gevonden en de enige herinnering is hun naam op de Menenpoort. Het regent bijna de ganse maand augustus en dat hindert de Britten in hun opmars. Bij deze strijd boekt het Belgisch leger een beperkt succes door de inname van *De Drie Grachten*, dichtbij Merkem. Ook Fransen strijden mee.

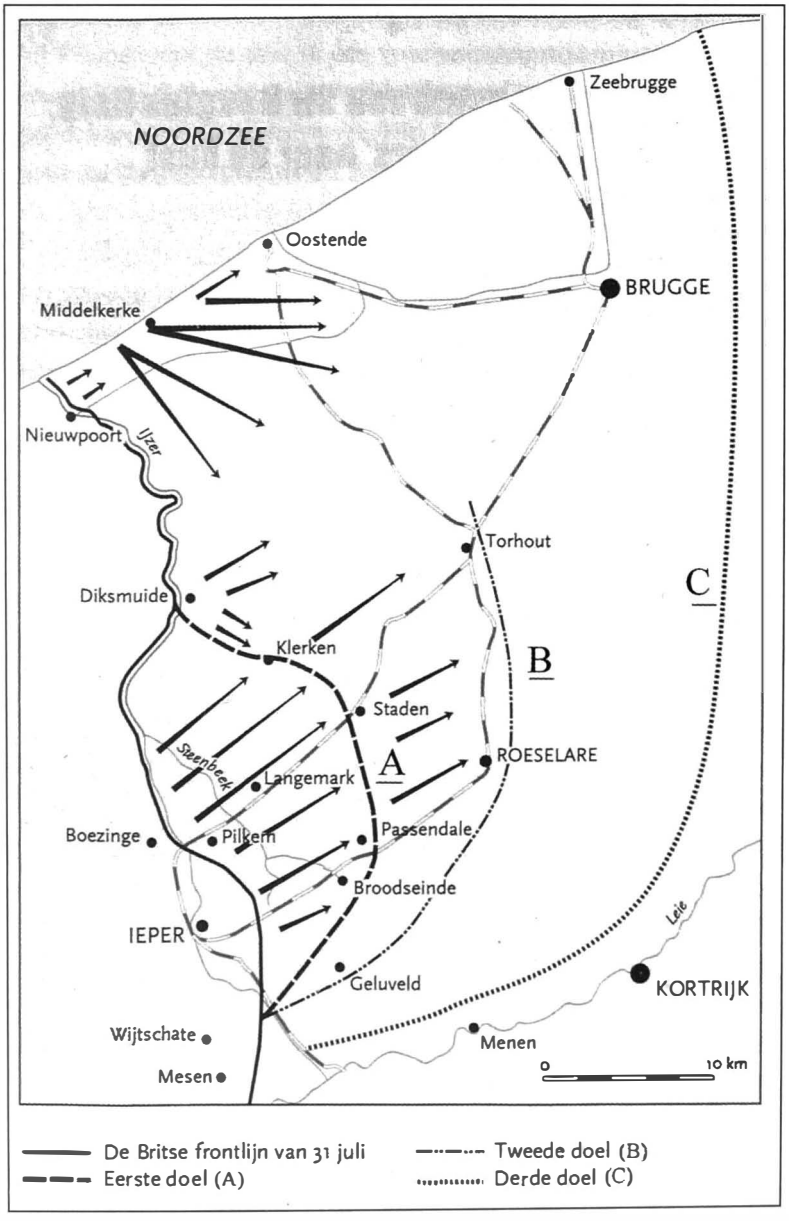

De planning van de Britten is als volgt: eerst oprukken tot de linie A, dan tot linie B en uiteindelijk tot linie C. Dan zou Zeebrugge bevrijd zijn en het grootste deel van Vlaanderen.

Op 6 november veroveren de Britten Passendale en eindigen de gevechten. Voor een terreinwinst van 8 km sterven ongeveer 310.000 Britten en 85.000 Fransen. De Duitsers hebben 260.000 doden. Over de juiste aantallen is er echter discussie.

De Duitsers gebruiken in de omgeving van Ieper voor het eerst het gevreesde mosterdgas of yperiet. Het heeft een verwoestend effect op de longen en de ogen. Op de huid leidt het tot blaarvorming.

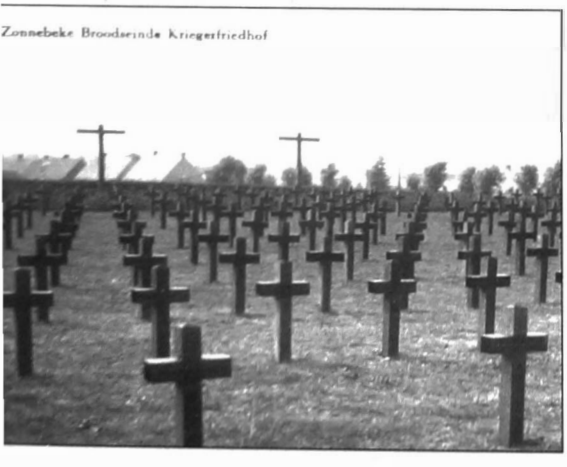

n de Derde Slag bij Ieper komen vooral Britse troepen in actie tegen de Duitsers.

Soldaat Erich Remark gekwetst nabij Handzame

In de omgeving van Handzame wordt de Duitse soldaat Erich Remark gekwetst op 31 juli 1917.
Remark is 19 jaar oud en nog maar sinds juni aan het front. Hij heeft een wonde aan zijn rechtervoorarm, een boven zijn rechterknie en een in de nek en verschijnt niet meer aan het front.
De soldaat is vooral bekend als de auteur Erich Maria Remarque. Zijn anti-oorlogsboek *Im Westen nichts Neues* verschijnt in 1928. Het wordt in veel landen verboden, omdat het antimilitaristisch is. In 1933 worden in Berlijn alle exemplaren van zijn boek openbaar verbrand door de nazi's.

Franse piloot Guynemer neergeschoten in Poelkapelle

De succesvolle Franse piloot Georges Guynemer (1894-1917) wordt op 11 september 1917 neergeschoten in Poelkapelle. Zijn lijk heeft men nooit gevonden, omdat hij viel in de frontzone dicht bij de Duitse loopgraven. Hij was de bekendste Franse piloot in de Eerste Wereldoorlog en behaalde niet minder dan 53 overwinningen.
In het centrum van Poelkapelle staat een monument voor Guynemer. Bovenop het gedenkteken staat een ooievaar, het symbool van zijn eenheid.

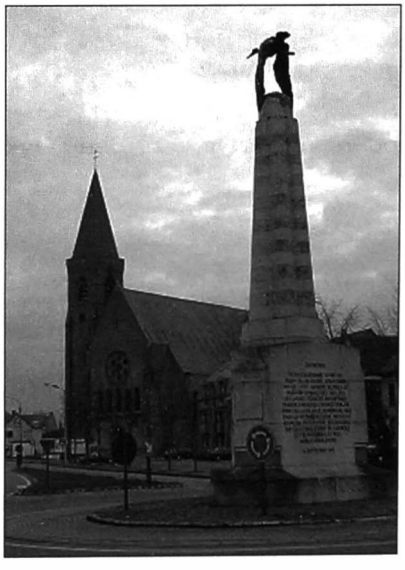

Een nieuwe naam voor het Koninklijk Huis in Engeland

De Britse monarchie heet officieel het Huis van Saksen-Coburg-Gotha, maar de anti-Duitse stemming is zo heftig dat de monarchie op 17 juli 1917 besluit tot een naamswijziging. Voortaan behoren ze tot het Huis van Windsor. Ook veel gewone burgers veranderen hun Duitse naam in een Britse. De familie Enke, Eeklose industriëlen gevlucht naar Groot-Brittannië, laat zich voortaan Armstrong noemen.

Een vredesvoorstel van paus Benedictus XV

Op 1 augustus 1917 richt paus Benedictus XV een vredesboodschap aan de 'hoofden der volkeren, die met elkaar in oorlog zijn'. De paus bevindt zich in een delicate positie. Hij wil geen partij kiezen en heeft tot nu toe alleen maar oog gehad voor de naastenliefde,

helpen waar hij kan. De vrede mag niet steunen op de macht van de wapens, maar dient op het moreel gezag van het recht gevestigd. Dus vermindering van de wapens en alleen voldoende om de grenzen te bewaken. De zeeën moeten vrij zijn, wederzijdse kwijtschelding van schadevergoeding en ontruiming van met geweld bezette gebieden. Een arbitragecommissie moet dat allemaal regelen. De onderhandelaar van de paus is aartsbisschop Eugenio Pacelli, de latere paus Pius XII.

Hermann Göring als piloot in Vlaanderen

In 1914 neemt Hermann Göring, toen 21 jaar, als gewone soldaat deel aan de oorlog. In juni 1915 wordt hij opgeleid tot piloot. Göring is succesvol. In de zomer van 1917 haalt hij zijn zeventiende vliegtuig neer.
Hij wordt beloond en benoemd tot commandant van een nieuwe eenheid met als basis Izegem. Voortaan opereert hij aan het Vlaamse front. Na de dood van enkele bekende piloten zoals von Richthofen wordt hij de bevelhebber van de Duitse luchtmacht.
Hij krijgt vele eretekens zoals 'Pour le Mérite', die hij persoonlijk ontvangt van keizer Wilhelm II.

Hermann Göring

Ontsnapping naar Nederland ondanks de elektrische draad

Volgens de *Middelburgsche Courant* van 3 augustus 1917 ontsnappen nog altijd mannen door de elektrische draad naar Nederland.
In de nacht van 31 Juli op 1 Augustus zijn bij Eede weder een paar jongelieden uit Brugge over de grens gekomen. Zij waren van Brugge midden door de velden tot Maldegem gegaan, steeds oplettend vooral waar zij wegen moesten passeeren, in het volle daglicht door Maldegem getogen, ontmoetten zij geen enkelen Duitscher. Nadat ze de beide kanalen hadden doorwaad, hebben ze de electrische draden met een tang, waarvan de handvaten flink met gummi omwikkeld waren, doorgeknipt en zijn goed en wel op den Nederlandsche bodem gearriveerd. Van een hunner was eenigen tijd geleden de vader in zijn kamer gedood door een neervallend projectiel van het Duitsche afweergeschut. Donderdag kwam nabij IJzendijke een Duitsch deserteur over den draad, die de laatste gevechten in Vlaanderen meemaakte. Hij werd geïnterneerd.

Het bouwen van bunkers in de nabijheid van Maldegem en Eeklo

In onze streek is men druk bezig met het bouwen van bunkers voor de *Hollandstellung.* Maar in die tijd spreekt men nog niet van bunkers, maar van kazematten of *onderstanden.* Het zijn Duitse versterkingen die nuttig kunnen zijn bij een aanval vanuit Nederland. De Duitsers houden rekening met een inval van de Britten in Zeeuws-Vlaanderen.

In de *Vlissingsche Courant* van 7 september 1917 staat een artikel met als titel 'De voorbereiding der nieuwe linie':
Hier en daar staan in de nabijheid van de Nederlandsche grens tusschen Eecloo en Maldegem eigenaardige huisjes. Ze zijn pas gebouwd, met 't uitzicht van een herberg, dragen zelfs een uithangbord. Maar de Duitschers hebben ze niet voor burgers gebouwd. Die huisjes zijn bedrieglijk en dienen alleen voor oogverblinding. Ze verbergen namelijk de grondvesten en schuilplaatsen van geschut, dat eventueel in de nieuwe grenslinie, die zich van de Noordzee tot de Schelde uitstrekt, dienen moet. Deze grondvesten, schuilplaatsen en depots zijn in beton en steen gebouwd en zeer sterk. Zoo is ook het geheele stadje Eecloo zwaar versterkt.

Op 31 juli 1917 schrijft Eeklonaar Prosper Van Acker in zijn dagboek:
In de Balgerhoekstraat (…) wandelaars die er sedert enige tijd niet meer zijn geweest, kijken verrast op een nieuwe herberg die daar verrezen is, zindelijk wit gekalkt met groen geverfde deur en luiken. Een steenen paaltje leidt er henen en alles schijnt den dorstigen wandelaars uit te noodigen om daar een glas bier te gaan drinken. Het opschrift luidt: 'Estaminet In het Doodshoofd'.Die herberg is echter niet bewoond: het is slechts de vermomming eener kazemat en wanneer men goed toekijkt ziet men in het groen der afgebeelde vensterluiken de noesche schietgaten, langs waar de machinegeweren hun vernielingswerk moeten volbrengen, uitgapen. Langs de spoorbaan is evenzo een baanwachtershuisje gesimuleerd, met geschilderde vensterramen, gordijnen en zelfs bloemen: ook een kazemat'.

Gecamoufleerde bunker Fortuinstraat / nabij Eede

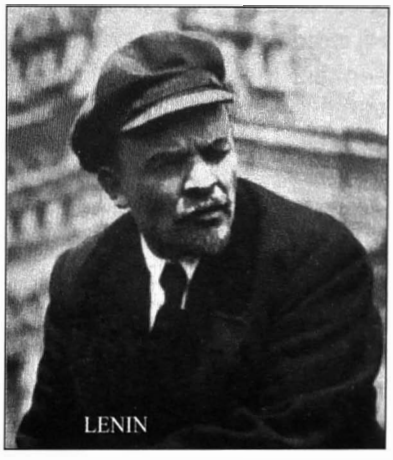
LENIN

Revolutie in Rusland
In februari 1917 breekt de revolutie uit in Rusland en de tsaar moet aftreden. De Russen hebben honger en er is een tekort aan kolen. Er ontstaan revolutionaire raden van arbeiders en soldaten (sovjets), die aan het bestuur willen deelnemen. In oktober, maar volgens onze Gregoriaanse kalender is het november, moet de regering ontslag nemen en wordt Rusland onder leiding van Lenin de eerste communistische staat.
Op 15 december worden de onderhandelingen over een wapenstilstand met Duitsland afgerond. Duitsland begint met de terugtrekking van zijn troepen uit het oostelijk front en brengt ze over naar het westelijk front.

Verblijf van Victor De Lille in Genève
In het Nederlandse dagblad *Het Nieuws van den Dag* van 16 oktober 1917 schrijft men het volgende over het verblijf van Victor De Lille in Zwitserland:
De bekende flamingant Victor Delille, uitgever van 't Getrouwe Maldegem en 't boekenfonds Duimkensuitgave, die na zijn gevangenschap in Duitschland in Zwitserland geïnterneerd werd, vertoeft tegenwoordig te Genève, waar hij in de rechten studeert. Delille, reeds een man op leeftijd, en vader van zeven kinderen, werd meer dan twee jaar geleden om nog altijd onbekende reden, in zijn woning in Maldegem aangehouden. Hij geeft dus wel bewijs van geestkracht en moed. Zoo lang gescheiden van al wat hem lief is, heeft hij nog lust op de jaren nieuwe studies te doen. Mevrouw Delille, zijn echtgenoote, neemt intusschen zijn ambt van gemeenteontvanger te Maldegem waar'
Later publiceert De Lille zijn belevenissen in gevangenschap in een feuilleton met als titel 'Mijn dagen en nachten in krijgsgevangenschap'. Het verschijnt in 't Getrouwe Maldeghem van 22 december 1918 tot en met 28 december 1919.

Spionage in het Meetjesland

Ook in het Meetjesland wordt er gespioneerd. De grens met Nederland is geschikt om berichten door te geven. Maar over die spionage is niet zoveel geweten. Bekend is wel dat e.h. Osselaere, onderpastoor in Adegem, belangrijke inlichtingen doorgaf. Er bestaat van hem een foto met op zijn borst enkele Britse onderscheidingen.

Er worden ook enkele personen terechtgesteld, vooral in 1917 en in Gent.

In het boek 'Voor den kop geschoten' van Jan van der Fraenen komen enkele personen voor uit onze streek. We vermelden ze met o.a. woonplaats en datum terechtstelling.

- Dobbelaere Jérôme, Bassevelde, helper-beenhouwer, 20 jaar, 12.09.1917 in Gent
- Hoste Camiel, Oosteeklo, werkman, 25 jaar, 10.09.1917 in Gent
- Rammeloo Leonie-Pauline, Boekhoute, werkster, 27 jaar,12.09.1917 in Gent
- Schatteman Emilie, Boekhoute, werkster, 27 jaar, 12.09.1917 in Gent
- Van de Woestyne Edgard, Eeklo, zaalwachter Staatsspoorwegen, 27 jaar, 07.04.1916 in Gent
- Van de Woestyne Edmond, Eeklo, secretaris Houtbewerkersvereniging, 38 jaar, 08.10.1918 in Gent (broer van Edgard)
- Van Vlaenderen Isidoor, Boekhoute, jachtwachter, 44 jaar, 12.09.1917 in Gent
- Vanveirdegem Emiel, Aalter, landbouwer/caféhouder, 65 jaar, 17.09.1915 in Brugge
- Waegenaer Karel-Louis, Zelzate, douanier, 34 jaar, 10.09.1917 in Gent.

Vooral de terechtstelling van de voormelde twee vrouwen zorgt voor veel ophef.

Op 12 september 1917 worden Leonie-Pauline Rammeloo en Emilie Schatteman, samen met Isidoor Van Vlaenderen en Jérôme Dobbelaere gefusilleerd. Ze zijn lid van een Brits spionagenetwerk.

Virginie Loveling schrijft daarover het volgende in haar dagboek:

Geruchten, welke griezelen doen, zijn hier in omloop ter gelegenheid der tooneelen, welke bij deze terechtstellingen hebben plaats gegrepen. Het volgende verhaal komt van een gebuur, die alles van op zijn dak heeft gezien: de meisjes schreeuwden en liepen weg op het plein der Schijfschieting: weder ter aangestelde plaats gesleurd , viel de eene, alzoo werd op haar geschoten. Ze was niet dood, rees overeind met hartverscheurende kreten en een toeschietend officier maakte ze met een schot in de borst af. Twee der als beulen dienstdoende soldaten vielen in onmacht. Heeft de verteller overdreven, ik weet het niet. Hij was nog zoozeer onder de indruk, dat zijn mond beefde en hij verzekerde, dat hij deze twee nachten nog geen oog geloken had, als nagezet door het noodgehuil der twee ...

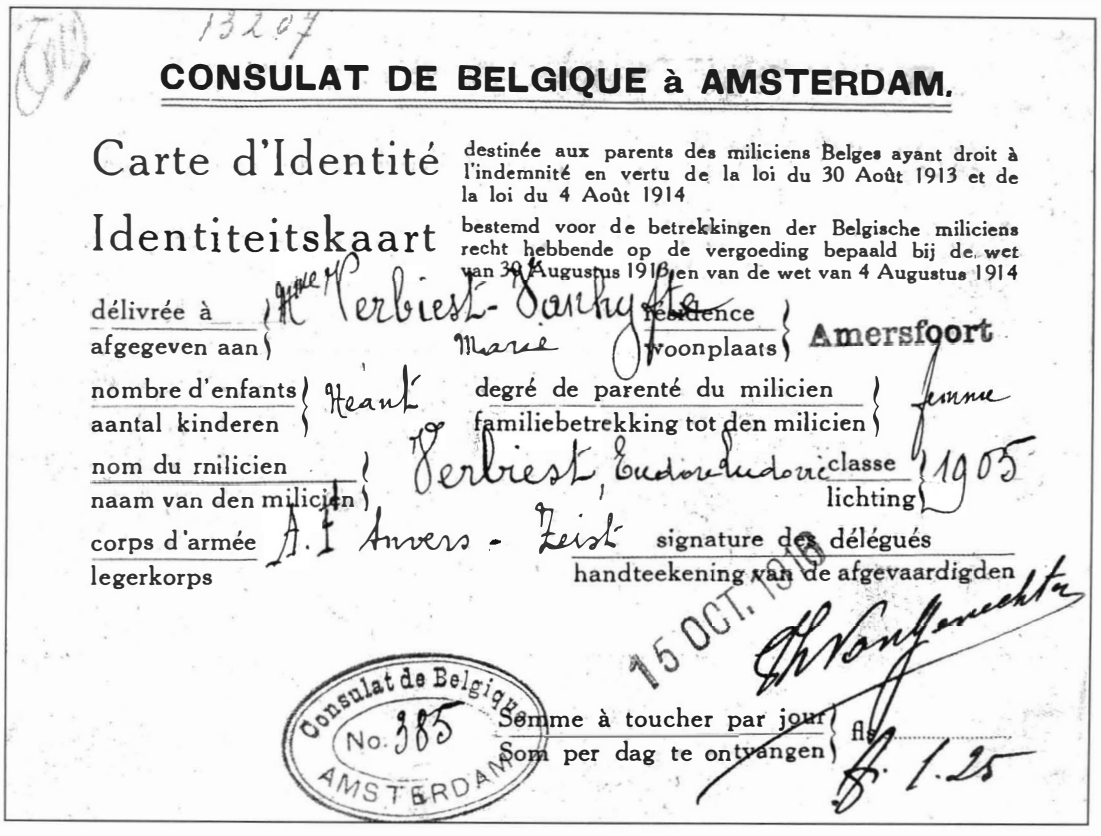

13207

CONSULAT DE BELGIQUE à AMSTERDAM.

Carte d'Identité — destinée aux parents des miliciens Belges ayant droit à l'indemnité en vertu de la loi du 30 Août 1913 et de la loi du 4 Août 1914

Identiteitskaart — bestemd voor de betrekkingen der Belgische miliciens recht hebbende op de vergoeding bepaald bij de wet van 30 Augustus 1913 en van de wet van 4 Augustus 1914

délivrée à / afgegeven aan: Mme Verbiest-Van Hyfte Marie — résidence / woonplaats: Amersfoort

nombre d'enfants / aantal kinderen: Neant — degré de parenté du milicien / familiebetrekking tot den milicien: femme

nom du milicien / naam van den milicien: Verbiest, Eudore Ludovic — classe / lichting: 1905

corps d'armée / legerkorps: A. I Anvers - Zeist — signature des délégués / handteekening van de afgevaardigden

15 OCT. 1916

Consulat de Belgique No. 385 AMSTERDAM

Somme à toucher par jour / Som per dag te ontvangen: fls. 1.25

Gulden	16.20 12 NOV. 1916		16.20 10 DEC. 1916		16.20 7 JAN. 1917	
16.20 4 FEB. 1917		32.40 1 APR. 1917		16.20 29 APR. 1917		
16.20 27 MEI 1917		16.20 24 JUNI 1917		16.20 22 JULI 1917		
16.20 19 AUG. 1917		6.95 31 AUG. 1917		17.35 30 SEP. 1917		
17.93½ 31 OCT. 1917		17.35 30 NOV. 1917		17.93½ 31 DEC. 1917		
17.93½ 31 JAN. 1918		16.20 28 FEB. 1918		17.93½ 31 MAART 1918		
17.35 30 APR. 1918		17.93½ 31 MEI 1918		17.35 30 JUNI 1918		
17.93½ 31 JULI 1918		17.93½ 31 AUG. 1918		17.35 30 SEP. 1918		
17.93½ 31 OCT. 1918		17.35 30 NOV. 1918		17.93½ 31 DEC. 1918		

Uitbetaling via het Belgisch Consulaat in Amsterdam van de dagelijkse vergoeding van 1,25 frank voor de Maldegemse soldaat Eudore Verbiest. Hij is geïnterneerd in Amersfoort in Nederland. Ook zijn vrouw Marie Louise Van Hyfte verblijft daar.

2. DE VERPLICHTE TEWERKSTELLING VAN BURGERS

Een arbeiderskaart verplicht voor elke arbeider

Op 23 januari 1917 bezorgt Kommandant Reunert aan de gemeente 796 blanco *werkerskaarten.* Elke werkman moet een dergelijke kaart altijd bij zich dragen. Ze moet worden getoond op vraag van de gendarmen of leden van een patrouille.[1]

Werkerskaarten

Maldegem, den 23 1 1917
Gemeinde Maldegem
Zu der Anlage überreicht die Kommandantur der Gemeinde
796 Stück Arbeiterkarten zur Verteilung an die betreffenden Leute.
Die Rückseite ist von den Arbeitgebern, sofern solche vorhanden sind, auch wenn der Arbeiter beim Vater beschäftigt, sorgfältig auszufüllen. Die Karte ist stets bei sich zu tragen und den Gendarmen oder sonstigen Patrouillen ... auf Verlangen vorzuzeigen.
Reunert - Hauptmann und Kommandant

Discussie over de betaling van het loon van hulpschrijver P. Borgonjon

P. Borgonjon is in dienst getreden op de Kommandantur als hulpschrijver voor het *Arbeitermeldebüro.* Eerst probeert de Kommandant een bediende van de gemeentedienst over te plaatsen, maar door het vele werk kan niemand gemist worden. Uiteindelijk kiest de Kommandant voor P. Borgonjon als hulpschrijver.
De Kommandant wil echter dat hij wordt betaald door de gemeente. Het gemeentebestuur gaat niet akkoord. Het bestuur is zich ervan bewust dat inkwartiering moet gegeven worden aan militairen en dat werd altijd stipt uitgevoerd. Zo heeft het bestuur zelfs op kosten van de gemeente Van den Berghe als tolk aanvaard. Het besluit van het gemeentebestuur is dat P. Borgonjon niet valt onder inkwartiering en hij kan ook niet als hulp voor de inwoners worden beschouwd. Het bestuur zal bijgevolg het loon van P. Borgonjon niet betalen.

Maldegemnaars tewerkgesteld aan het front

Volgens het Nederlandse *Het Nieuws van den Dag* van 14 februari 1917 worden verschillende burgers van Gent gedwongen tewerkgesteld aan het front in een 'Arbeiter-bataillon'. Ook burgers uit Kortrijk en Roeselare moeten dat doen. Wie vrijwillig werkt, geniet enkele gunsten. Ze mogen elke zaterdag naar huis via speciale treinen om de zondag thuis door te brengen. Wie niet vrijwillig werkt, staat onder streng militair toezicht en wordt als gevangene behandeld. Verder schrijft het blad:
'Niet alleen aan 't front van de Somme moeten Belgische burgers militaire arbeiders vervangen, maar ook achter 't Yzerfront, in Vlaanderen zelf. Een groot aantal mannen van Maldegem en omgeving (Noorden van Oost-Vlaanderen) moeten in de omgeving van Dixmuiden aan loopgraven en wegen arbeiden. Hun hoofdkwartier is het dorpje Couckelare, 't laatst bewoonde in de richting van 't front. Deze burgers hadden geweigerd aan de nieuwe stellingen bij de Nederlandsche grens diensten te verrichten'.

Jozef Berlé van de Urselweg komt op 11 januari vanuit Koekelare naar huis zonder toelating. Hij wordt voorlopig gestraft met 20 Mark. De zaak dient verder geregeld door het Duitse *Werkbureel.*

197 arbeiders van Jabbeke naar Varsenare gestuurd

Op 24 februari 1917 worden 197 Maldegemse arbeiders doorgezonden van Jabbeke naar Varsenare. Ze krijgen van het gemeentebestuur van Jabbeke 20 kg vlees mee. De kosten daarvan moeten door het gemeentebestuur van Maldegem worden betaald. Kommandant Reunert schrijft daarover op 14 maart een brief naar het gemeentebestuur van Maldegem met de volgende inhoud:

Die Gemeinde Jabbeke had am 24.02.17 den 197 Arbeitern aus Maldegem, welche nach Varsenaere ohne Verplegung gesandt wurden, 20 kg Fleisch zu Verfügung gestellt. Der Betrag ist der Gemeinde Jabbeke bei nächtster Lohnzahlung zurückzuerstellen (Vleesch Jabbeke voor werklieden).

In Varsenare is een belangrijke opslagplaats voor munitie van ongeveer 30 ha gevestigd. De gemeente is een spoorwegknooppunt.

Via de spoorlijn Brugge-Diksmuide wordt munitie naar het westelijk front gevoerd en via Brugge-Oostende naar de kust. Er is ook een Duits vliegveld, waardoor Varsenare een geliefd doelwit is voor Engelse vliegtuigen. Bij bombardementen komen veel burgers om het leven. Het is er bijgevolg gevaarlijk voor de Maldegemse arbeiders.

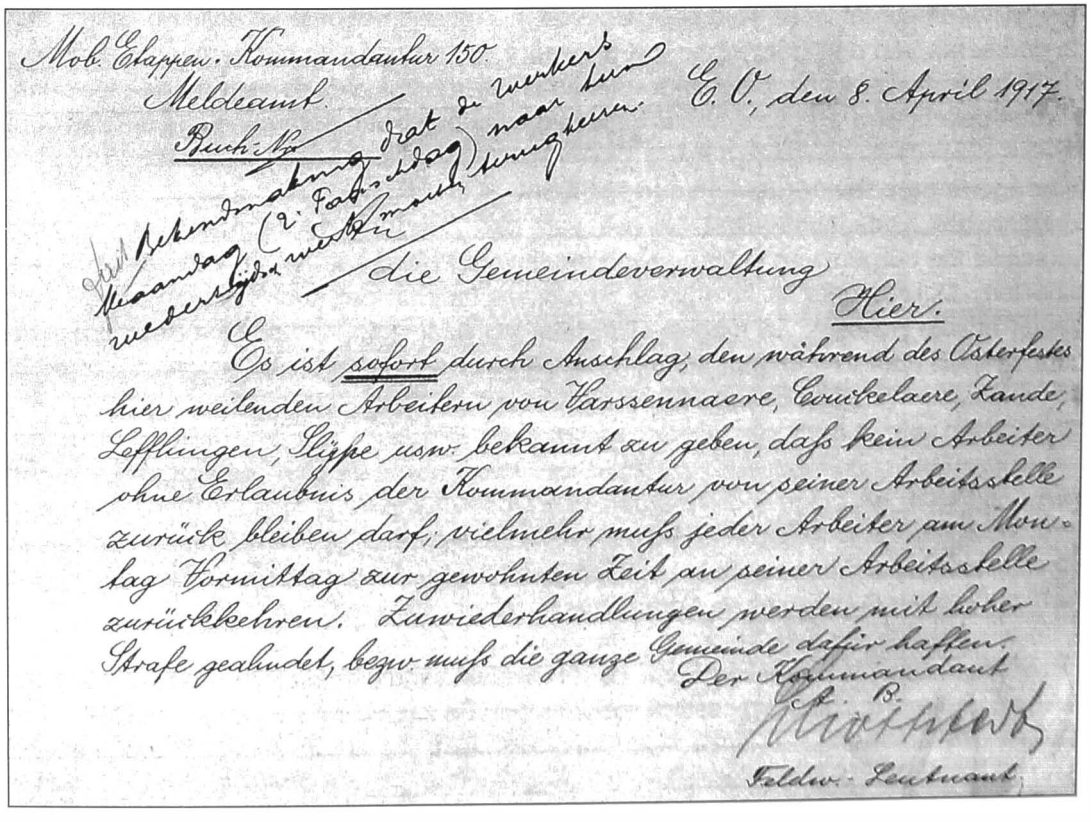

Mob. Etappen-Kommandantur 150.
Meldeamt.
Buch-Nr.

E. O., den 8. April 1917.

Bekendmaking dat de werkers Maandag (2. Paaschdag) naar hun wederzijds werk moeten terugkeeren.

die Gemeindeverwaltung
Hier.

Es ist sofort durch Anschlag, den während des Osterfestes hier weilenden Arbeitern von Varssennaere, Couckelaere, Zande, Lefflingen, Slijpe usw. bekannt zu geben, daß kein Arbeiter ohne Erlaubnis der Kommandantur von seiner Arbeitsstelle zurück bleiben darf; vielmehr muß jeder Arbeiter am Montag Vormittag zur gewohnten Zeit an seiner Arbeitsstelle zurückkehren. Zuwiederhandlungen werden mit hoher Strafe geahndet, bezw. muß die ganze Gemeinde dafür haften.

Der Kommandant
A. B.
[signature]
Feldw.-Leutnant.

Opgeëiste werklieden komen in opstand

Een groot aantal van de opgeëiste arbeiders die in een andere gemeente werken, willen op Tweede Pasen niet naar hun werk vertrekken. Een brief van het *Meldeamt* van de *Mobile Etappen-Kommandantur 150* op 8 april 1917 aan het gemeentebestuur maant hen aan dat wel te doen, zo niet zullen zij en ook de gemeente gestraft worden.

Het gaat over arbeiders tewerkgesteld in Varsenare, Koekelare, Zande, Leffinge, Slijpe enz. Hen wordt verweten dat ze geen toestemming hebben om thuis te blijven.

Links boven op de brief staat geschreven: *Bekendmaking dat de werkers Maandag (2e Paaschdag) naar hun wederzijdsche werken moeten terugkeren.*

In de brief krijgt het gemeentebestuur het bevel een aanplakbiljet te maken voor de stakende arbeiders. Daarin worden ze nog eens aangemaand om op Tweede Pasen zoals gewoonlijk naar hun werkplaats te vertrekken.

Toch blijven de werklieden een week thuis. Op een feestdag zoals Tweede Pasen is werken ongewoon en dat willen ze niet. Maar de arbeidsomstandigheden zoals een tekort aan behoorlijk voedsel zullen ook een rol gespeeld hebben.

In een aanplakbiljet uitgehangen op 12 april wordt aan de 150 werklieden, die buiten de gemeente werken en die zonder verontschuldiging thuis zijn gebleven, het volgende meegedeeld:

- ze zullen in de toekomst beter te eten krijgen
- de kost daarvan zal afgetrokken worden van hun loon
- bij weigering van arbeid, zullen ze tot dwangarbeid worden veroordeeld en zullen ze geen toestemming meer krijgen om op zondag naar huis te komen.

Door de problemen met deze arbeiders worden speciale maatregelen voorzien voor de andere in verlof komende werklieden (aanplakbiljet: 14 april 1917). In een nieuw aanplakbiljet worden voorschriften in verband met de verpleging en de vrijstelling van opgeëiste werklieden bekend gemaakt (affiche: midden april 1917). De twee affiches ontbreken in het Maldegemse archief.

Midden mei vraagt de Kommandantur arbeiders, bij voorkeur timmerlieden, om in Maldegem werken uit te voeren. Ze moeten zich aanmelden in het *Meldeamt*. De arbeiders die over de vaart wonen moeten dat doen bij Frans De Vleesschouwer op Strobrugge (affiche: mei 1917).

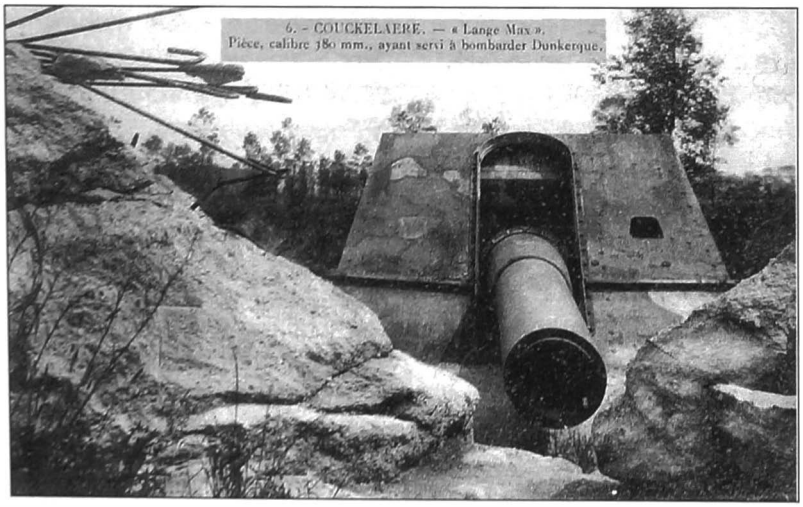

Het kanon Lange Max in Koekelare komt klaar in 1916, maar wordt slechts vanaf 1917 gebruikt om Duinkerke te beschieten. Misschien zijn ook Maldegemse arbeiders betrokken bij werken rond de plaatsing van dit kanon.

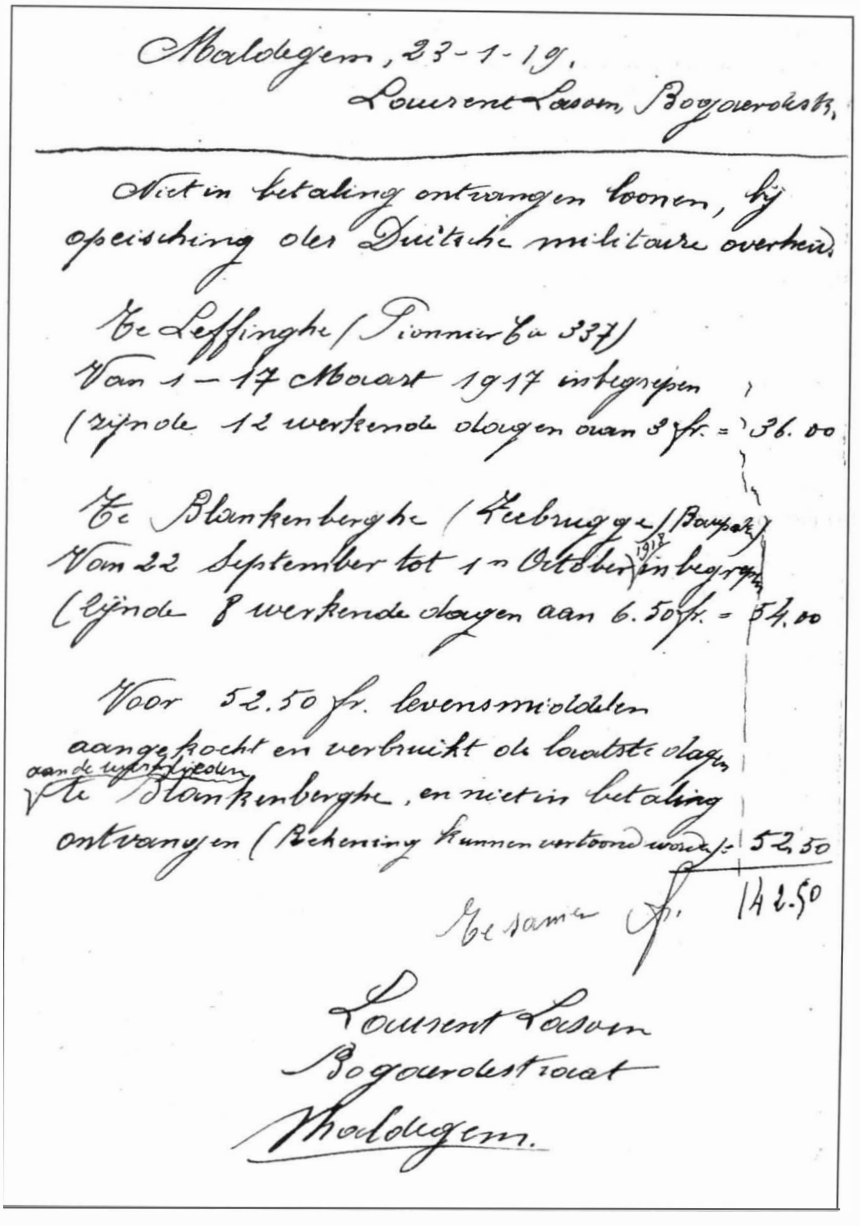

Maldegem, 23-1-19.
Laurent Lasoen, Bogaerdestr.

Niet in betaling ontvangen loonen, bij opeisching der Duitsche militaire overheid.

Te Leffinghe (Pionnier Ca 337)
Van 1 – 17 Maart 1917 inbegrepen
(zijnde 12 werkende dagen aan 3 fr. = 36.00

Te Blankenberghe (Zeebrugge) (Baupark)
Van 22 September tot 1n October 1918 inbegrepen
(zijnde 8 werkende dagen aan 6.50 fr. = 54.00

Voor 52.50 fr. levensmiddelen aangekocht en verbruikt de laatste dagen aan de werklieden te Blankenberghe, en niet in betaling ontvangen (Rekening kunnen vertoond worden) = 52.50

Te samen fr. 142.50

Laurent Lasoen
Bogaerdestraat
Maldegem.

Laurent Lasoen maakt in 1919 zijn rekening op van nog te betalen diensten.

De borduurschool van de gezusters Cromheecke

De Duitse overheid wil weten wie werkloos is in Maldegem. De werklozen kunnen desnoods opgevorderd worden om voor de Duitsers te werken.

In een brief van 3 maart 1917 gericht aan de burgemeester schrijft bestuurster Mathilde Cromheecke het volgende: *Bij dezen verklaren de gezusters Cromheecke Elodie, Clementine en Mathilde dat de school die zij bestuuren vijftig leerlingen bevat, allen inwoonster der gemeente Maldegem.*

Op dezelfde datum verklaart Edmond Cromheecke, broer van de gezusters Cromheecke, dat hij 70 meisjes aan het werk heeft. Het gemeentebestuur meldt verder dat de kantschool van Van Reybroeck 60 werksters in dienst heeft.[2]

Werken aan de baan van Strobrugge naar Middelburg
Verscheidene Maldegemse arbeiders worden ingezet bij werken aan de baan van Strobrugge naar Middelburg. De uitbetaling van hun loon geschiedt op zondag 15 april om 9 uur in de voormiddag (aanplakbiljet: 12 april 1917).

Een nieuw identiteitsbewijs voor de arbeiders in den vreemde
Wegens de overgang van de Kommandantur van Maldegem van Operatiegebied naar Etappengebied moeten er nieuwe identiteitsbewijzen aangeschaft worden. De arbeiders die werken in Varsenare, Koekelare, Jabbeke en Slijpe moeten dus ook hun nieuw identiteitsbewijs komen afhalen Ze kunnen dat doen op zondag 6 mei in de voormiddag op het gemeentehuis (aanplakbiljet: 4 mei 1917).

Inventaris van de kloefkappers
De Duitse overheid wil weten wie kloefkapper is in Maldegem en vraagt aan het gemeentebestuur een lijst op te stellen. Op 4 mei 1917 wordt de lijst ingeleverd.

Kloefkappers zijn: Cauwels Hippoliet (Noordstraat) met als helpers Cauwels Cyriel en De Decker Richard, Standaert Eduard (Rapenbrugstraat), Spelier August (Noordstraat), Spelier Pieter (Noordstraat), De Coster Désiré (Bogaardestraat) en helper De Coster Alfons, Buysse Alfons (Broekelstraat) en helper Buysse Ernest, Goossens Henri (Kleitkalseide) en helper Goossens Richard, De Baets Frederic (Kleitkalseide) en als helpers drie zonen, Crommen Louis (Noordstraat), De Jaegher August (Noordstraat), Timmerman Henri (Donk), Goossens Theofiel (Donk) en Van Reybroeck Emiel (Donk).[3] Klompen blijven een belangrijk schoeisel, want door het tekort aan leder worden geen schoenen meer gemaakt.

Opeising van brandweerlieden
Op 6 juni zijn er verschillende brandweerlieden buiten de gemeente tewerkgesteld. Voor de veiligheid zou het beter zijn dat ze in Maldegem zelf werken. Dat is het geval voor Edmond De Pestel, Pieter Raeman en Adolf Willems. Daarom schrijft de burgemeester een brief naar de Kommandant.
Het korps bestaat in 1917 uit de volgende personen, met tussen haakjes de plaats waar ze werken indien buitenhuis: Van Hecke Edmond, Bollé Camiel (Strobrugge), De Lille Maurits, De Meulenaere Pieter (Strobrugge), Minnaert Emiel (Strobrugge), Geirnaert Marcel (Strobrugge), De Baets Aimé, De Lille Camiel (Strobrugge), Borgonjon Jan, Bruneel Eduard (Strobrugge), Willems Adolf (Varsenare), De Bruyckere Eduard, Cauwels Theophile, De Baets René, De Zutter Edmond (Maldegem), Lasoen Albert (Maldegem), De Roo Maurits (Strobrugge), Leliaert Adolf (Strobrugge), Van Reybroeck Emiel, Minnaert Maurits (Strobrugge), Raeman Pieter (Varsenare) en de Pestel Edmond (Varsenare). De voorzitter van het korps is De Meyere Edmond.[4]
Bij Edmond De Zutter en Albert Lasoen staat vermeld dat ze in de sparren werken in Maldegem.

Opgave van arbeiders tussen 14 en 60 jaar wonend over het kanaal
De Feldwebel Leutnant van de Etappen-Kommandantur Maldegem geeft op 11 juni aan de gemeente de opdracht een lijst op te stellen van mannelijke arbeiders van 14 tot 60 jaar, die wonen over het kanaal. Het gaat over Strobrugge, Ede, Moerhuize in Maldegem en een deel van Middelburg. De lijst moet informatie geven over de betrokken personen zoals arbeidsgeschiktheid en of zij al dan niet voor de Duitsers werken.[5]

Een vraag van August Caboor om niet in een andere gemeente te werken
Burgemeester Rotsart de Hertaing schrijft op 13 juli aan de Kommandant een brief over August Caboor. De arbeider, nochtans al 53 jaar, is opgeroepen om in een andere gemeente te gaan werken. Hij is de enige steun in het huisgezin en zijn moeder is 85 jaar. Ze woont bij hem in en kan zichzelf niet meer behelpen. De burgemeester vermoedt dat zijn situatie bij het 'Industriebüro' niet bekend is, want dan zou die opeising niet gebeurd zijn. De burgemeester krijgt genoegdoening.
Op de brief staat geschreven: '*August Caboor kann zu Hause bleiben*'.[6]

Weer strubbelingen met arbeiders in augustus 1917
Een briefje van 8 augustus 1917 wijst er op dat er weer strubbelingen zijn tussen werklieden en de Duitse overheid. Het *Arbeitsamt* is van oordeel dat het conflict best wordt opgelost door onderhandeling.

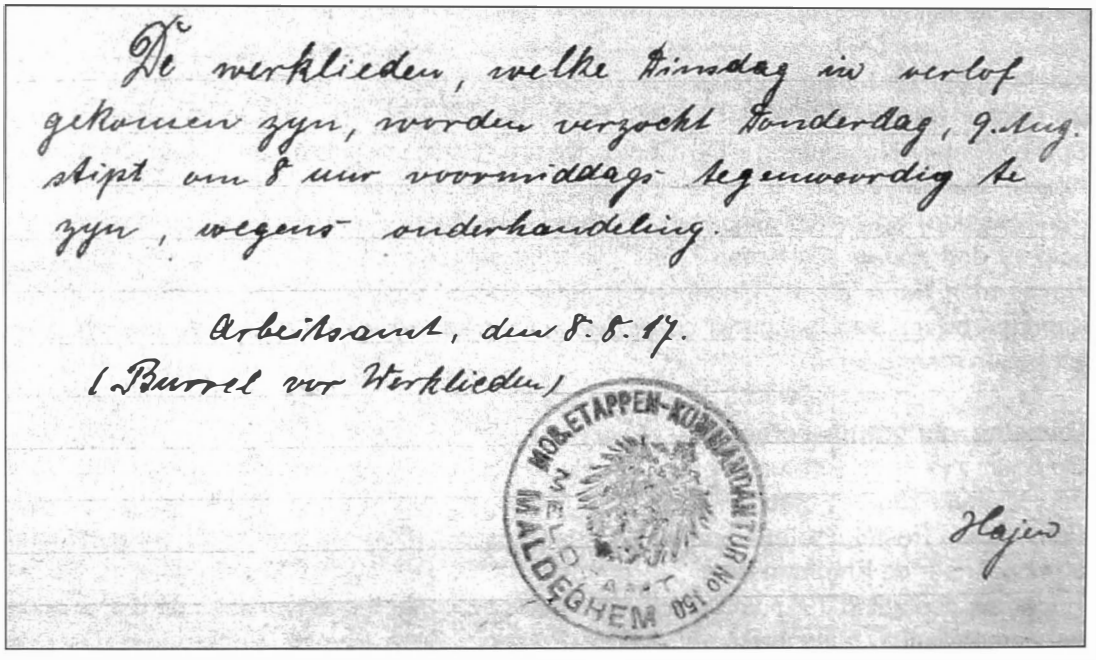
De werklieden, welke Dinsdag in verlof gekomen zyn, worden verzocht Donderdag, 9. Aug. stipt om 8 uur voormiddags tegenwoordig te zyn, volgens onderhandeling.

Arbeitsamt, den 8.8.17.
(Bureel voor Werklieden)

Hajen

Aanwerving van arbeiders voor werken aan straten en banen
Voor werken aan straten en banen hebben de Duitsers arbeiders nodig. De werken noemt men *noodstandswerken.* Elke burger kan daarvoor worden aangeduid, ook voor werken buiten de gemeente.

Om goed ingelicht te zijn over de beschikbaarheid van de arbeiders, vraagt de Kommandant aan het gemeentebestuur mee te delen welke mannen aan het werk zijn. Voor het tewerkstellen van elke nieuwe werkman moet men voortaan schriftelijk toelating vragen aan de Kommandantur. Iedere indiensttreding moet onmiddellijk op het *Arbeitsamt* worden gemeld. Meldingen van werkvolk kan men doen op 3, 4, 6, 7 en 8 augustus (aanplakbiljet: 30 juli 1917).

Eetgerief en schoenen voor arbeider Van Daele
Louis Bollé levert aan het gemeentebestuur een keteltje voor eten, lepel en vork en een paar schoenen voor arbeider Van Daele, die in een andere gemeente moet gaan werken. Hij wordt naar een *Arbeiders-bataljon* gezonden.

KOPER- ZINK- EN BLIKSLAGERIJ, LOODGIETERIJ.

Debet M

LOUIS BOLLÉ - LELOUP

MARKTPLAATS, MALDEGEM

over werk en levering als volgt :

1917.		Fr.	C.
Juni	hetelfje voor eten	3	25
	lepel en vork	2	00
	paar schoenen	5	00
		10	25

Bovenstaande is geleverd aan Van Daele die naar het Arbeiders-bataljon gezonden is

Opmaak lijst van mannen nodig voor het levensonderhoud van de bevolking

Von Artz, Oberstleutnant und Kommandant van Maldegem, vraagt op 28 september een lijst op te maken van de mannen tussen 14 en 60 jaar die nodig zijn voor het in standhouden van de levensbehoeften in Maldegem.

Op de lijst moet men hun beroep en geboortedatum vermelden en afzonderlijk aanduiden of ze al dan niet aan het werk zijn. Alleen dezen die werken in de landbouw dienen niet opgenomen.[7]

Enkele aanplakbiljetten in oktober 1917 uitgehangen:

- Oproep vrouwen voor het werk
  Zij kunnen zich aanmelden op het *Meldeamt* (aanplakbiljet: 6 oktober).
- Liefdadigheidsoproep
  Oproep aan de bezitters van kledingstoffen om een deel te willen afstaan voor de arme bevolking en af te geven bij juffr. Odile De Vildere.

Twee 14-jarigen moeten aan de putten voor de Duitse overheid werken

De Leutnant van de Grenzabschnitts-Kommando IV / Pass-Nebenamt met vestiging in Middelburg vraagt op 5 september aan de gemeentesecretaris van Maldegem om een *eenzelvigheidsbewijs* af te leveren voor de 14-jarigen Bertrand Bollé en Achille Werrebroek, beiden uit Strobrugge. Ze hebben nu alleen een Duits paspoort. Ze moeten aan de *putten voor de Duitsche overheid werken.* Wellicht bedoelt men de werken aan de kazematten of bunkers. De Leutnant vraagt ook nog een lijst van de boeren die in Strobrugge, Eede en Moerhuize wonen en er land bezitten.

Stemmingmakerij van de Walen

De president van de *Zivilverwaltung für die Provinz Westflandern* schrijft op 15 oktober een brief aan de Kommandantur van Maldegem, waarin hij wijst op de anti-Duitse stemming die de Walen in Vlaanderen willen opwekken. De Walen verspreiden volgens hem het gerucht dat de tewerkgestelde arbeiders aan het front of in Frankrijk slecht worden behandeld.

De Raad van Vlaanderen vecht dit aan en stelt voor dat aan de gemeenten wordt gevraagd hoeveel arbeiders door de Duitsers worden tewerkgesteld, waar ze werken en hoeveel arbeiders daar gestorven zijn of kort na hun terugkeer. Het antwoord van de gemeente Maldegem is niet bekend.[8]

Welke stielmannen zijn er nog beschikbaar?

De Duitse overheid doet nog altijd regelmatig een beroep op stielmannen. Om een zicht te krijgen welke stielmannen in Maldegem ter beschikking zijn, laat ze op 1 december een lijst opmaken van de stielmannen uit het centrum, die *werkdadig* zijn. Het zijn:

smid	*Reyniers Jan, Reyniers Ferdinand, Van den Berghe Albert, Van den Berghe Armand, Standaert Pieter, De Coninck Serafien, Diet Camiel, De Rycke Theofiel, Van Waes Edmond, Elias Aloïs en René,*
timmerman	*Goethals Cyriel, Mortier Theofiel, Verstringe Camiel,*
schrijnwerker	*Spiegelaere Emiel en Van Canneyt Daniel,*
kuiper	*Van de Walle Arnold en Van de Wiele Emiel.*
bakker	*Spiegelaere Theodoor, Dhont Alfons, De Windt Eduard, Verkinderen Camiel, Van Moffaert Edgard en Georges, Willems Polidoor, Van de Walle Eduard, De Lille Camiel, Verstrynge Pieter, Savat David, Savat Alfons, De Bruycker Hector, Verschorre Camiel, De Windt Victor, Baert August en Verkindere Arthur.*
kleermaker	*Vyncke Emiel, Verstringe Honoré, Vanderheyden Jerome, Van Moffaert Alfred, Boes Lucien, De Zutter Camiel, Meneve Aloïs en Versluys Heliodoor.*
schoenmaker	*Lampo Aloïs, Van Reybroeck Eduard, De Zutter Eduard, Braet Julien en Borgonjon Julien.*
velomaker	*Ysebaert Emiel en Bertrand.*
horlogemaker	*De Baets Rudolf, De Lille ... en Willems Gerard.*
koperslager	*Bollé Louis, Bollé Pieter en Ronse Karel.*
gareelmaker	*Verschorre August en Buyssens Albert*
aannemer	*Cromheecke Camiel, Van Reybroeck Julien en René, Willems Hector.*
kloefkapper	*De Jaeger August, Cauwels Cyriel en Crommen Louis.*
schilder-glazenmaker	*De Coninck Albert en De Baets Pieter.*
drukker	*Standaert Paul en De Lille ...*
fotograaf	*Rooms Jan Cesar, Sandyck Edmond, Van den Bussche Julien (helper).*

Nog enkele andere staan vermeld: De Candt Magloire (limonadefabriek), Cromheecke Edmond (kanttekenaar), De Poorter Bernard (landbouwmachines), Potvliege Hector (huidevetter), Wabbes Leonard (kleerverver), Van Hecke Edmond (rijtuigmaker), Van Hecke Gebroeders (tabakbewerkers), Verstrynge Octaaf en Alfons (houtzagerij), Cauwels Julien (slachter), Vermeersch Richard (aannemer-metser), De Groote Clement (sleutelmaker), Van Tyghem August (kasseilegger), Van Hoorebeke Alfred (mechanieker), Henneman Camiel (wagenmaker).

3. HET TOEZICHT OP DE BURGERS

Het aanbrengen van grote wegwijzers
Kommandant Reunert deelt op 16 januari mee dat er schilden moeten worden aangebracht op bepaalde plaatsen in Maldegem, zodat duidelijk is langs waar men moet rijden om bepaalde gemeenten te bereiken. De borden moeten 2 m breed en 1 m hoog zijn en ze dienen op 1,5 m hoogte aangebracht. De kleur van de letters is zwart op een witte achtergrond. Ook de plaatsen waar die borden dienen aangebracht zijn vastgelegd. Een plan wordt bijgevoegd.[9]
De teksten op de schilden zijn als volgt:

- Nach THIELT über Cleit, Knesselaere, Altre, Ruysselede
- Nach BRÜGGE über Sysseele
- Nach GENT über Adegem, Eecloo
- Nach BEERNEM über Burkel, Oedelem
- Nach MOERKERKE über Vaeke
- Nach MIDDELBURG über Strooibrügge

Nieuwe voorschriften voor het verkrijgen van een reispas
Volgens een instructie van de Kommandant moeten eind maart de volgende personen altijd een reispas (*Reiseschein oder Passierschein*) bij zich dragen:

- *Voetgangers, ook die met een hondengespan of een duwkar, die tussen 8 uur 's avonds en 5 uur 's morgens zich buiten hun gehucht bevinden, of die het gebied van de Kommandantur van Maldegem verlaten (ook tijdens de dag), of die zich in het grensgebied met Nederland ophouden (ook tijdens de dag) of die volgens hun legitimatiepapieren niet tot ons Etappengebied behoren (ook tijdens de dag)*
- *Alle fietsers, ruiters en personen die een voertuig besturen of gebruiken en in het laatste geval elke inzittende, ook als hij tijdelijk uitgestapt is (ook tijdens de dag)*
- *Alle reizigers op straten, kleine en grote wegen, met uitzondering van de gemarkeerde wegen uitgaande van Gent, Oudenaarde en Kortrijk (ook tijdens de dag).*

Tegen 21 maart moeten alle bestaande reispassen worden ingeleverd. Nieuwe kunnen aangevraagd worden via de burgemeester.[10]
Wie voor de eerste maal een reispas aanvraagt, moet bij zijn aanvraag een klaar en duidelijk portret bijvoegen. Elke persoon mag slechts één reispas bij zich dragen (aanplakbiljet: uitgehangen 2 april 1917).

De pastoor van Kleit bestraft
Op 1 februari 1917 krijgt Henri Waegeman, pastoor in Kleit sinds 1910, een straf van 300 Mark. Hij is al dikwijls vermaand door de Kommandantur en de Gendarmerie, maar toch blijft hij zijn ongenoegen uiten over de Duitsers door woorden en gebaren. Volgens een aantekening op de brief heeft hij betaald.

Geen fietsen meer voor de politie
Op 15 maart krijgt het gemeentebestuur de aanmaning om de vijf fietsen van de politie in te leveren bij de Kommandantur. Elf dagen later krijgt de gemeente het bericht dat burgemeester Charles Rotsart de Hertaing, schepenen Hector Cuelenaere en Leonard Van Hyfte over een fiets mogen beschikken. Ze moeten wel de overeenstemmende fietskaart met nummer bij zich dragen.[11]

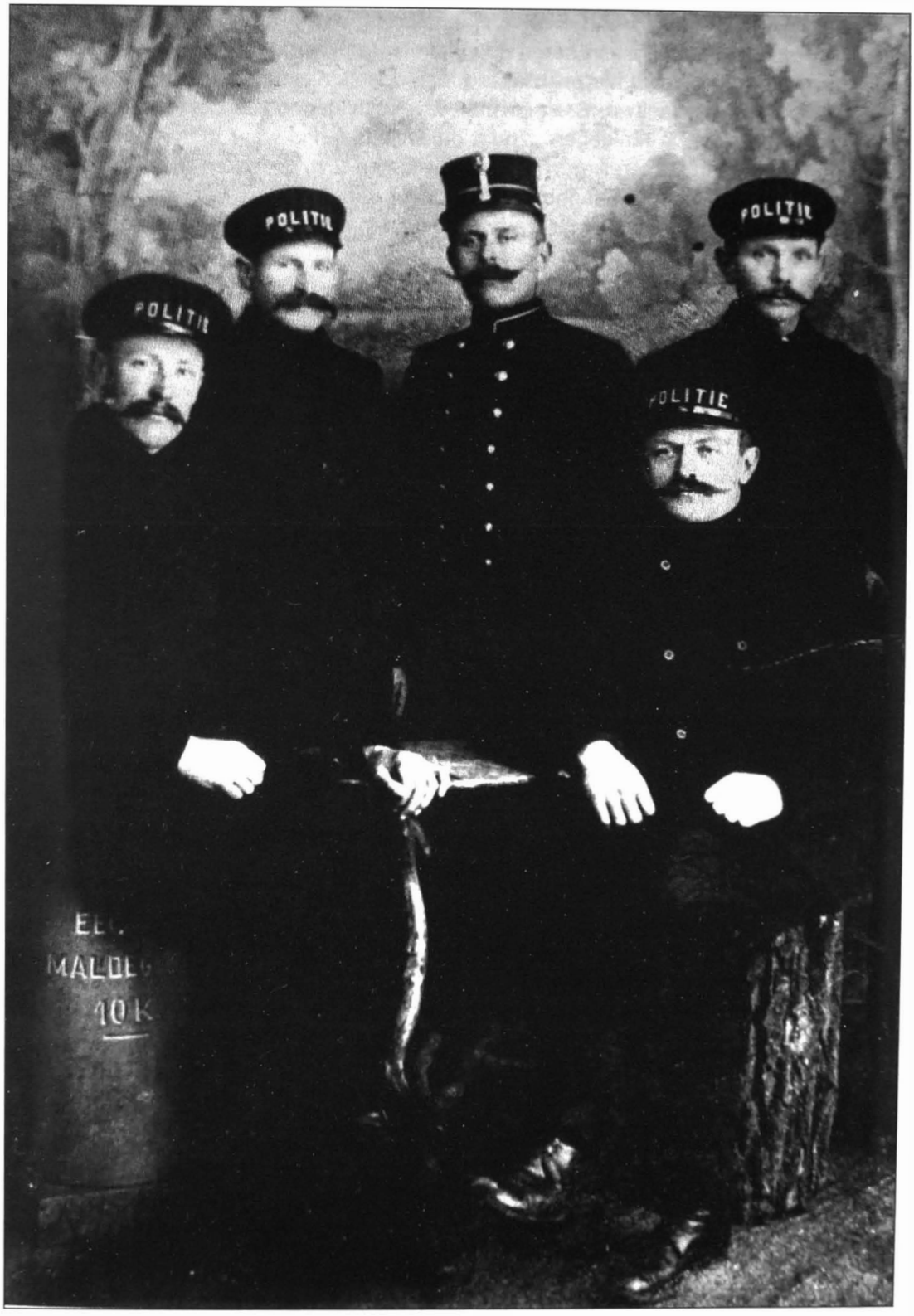

De politie tijdens de Eerste Wereldoorlog.
V.l.n.r.: 1. Posman Cesar (zittend); 2. Van Poelvoorde Isidoor; 3. Rootsaert Camiel; 4. Verstringe Louis (zittend); 5. De Clerck Henri. Camiel Rootsaert is de enige veldwachter nog in dienst, veldwachter Arthur Roets is soldaat. De anderen zijn tijdelijke politieagenten.

In 1917 wordt in een loods van de familie De Vleesschouwer op Strobrugge de mis gevierd. Strobrugge was toen afgesneden van de rest van Maldegem.

GEMEENTE MALDEGEM.

De Burgemeester der gemeente Maldegem vraagt vrij verkeer naar Brugge voor nagenoemde personen-landbouwers, ten einde het leveren van ..... , op ..... 1917, aan de Duitsche Militaire Overheid te kunnen bewerkstelligen, onder geleide van den politiebediende .....

Maldegem, ... 1917.

De Burgemeester,

Voor het leveren van goederen in Brugge wordt vlot een paspoort verleend. Blijkbaar moet bij het vervoer een politiebediende aanwezig zijn.

Sabotage aan telefoondraden in Kleit

Op de wijk Kleit zijn al verschillende keren telefoondraden afgesneden. De Duitse overheid laat weten dat dit niet meer mag gebeuren en dreigt met straffen (aanplakbiljet: 13 april 1917).

Bepaalde herbergen alleen toegelaten voor Duitsers

De herbergen waar Duitsers worden toegelaten moeten een wit opschrift dragen met de tekst: *Nur für Deutsche Heeresangehörige – Voor Belgen verboden.*

De herbergen voor de Belgen bestemd moeten rode opschriften dragen met de tekst: *Für Deutsche Heeresangehörige verboten.* De overtreders zullen zwaar gestraft worden (aanplakbiljet: Etappen-Kommandant von Axt, 25 april 1917).

De opschriften dienen aangebracht aan de binnenkant van de vensters en moeten goed leesbaar zijn. Alleen wie gerechtigd is, mag de plakkaten uithangen. De plaatselijke politie moet de herbergen van de nodige opschriften voorzien.

De witte opschriften dienen aangebracht bij de volgende personen: Reybroeck (Statiestraat 64), Boels Theophil (Statiestraat 52), Meert Vincent (hoek Markt- en Noordstraat), Vuylsteke (Westeinde), Tamsyn zuster (Donkstraat 78), Theophil Goossens (Donkstraat 48), Octave Bottelier (Kleitkalseide), Karel Hooft (Kleitkalseide), Louis Geernaert (Noordstraat), De Baets Karel (Strobrugge), De Vleesschouwer Frans (Strobrugge) en Vermeulen Bruno (Strobrugge).

Controle van weerbare mannen in Strobrugge

Een speciale controle van weerbare mannen is voorzien voor de jongelingen uit Moerhuize, Strobrugge en Eede. Ze is voorzien voor zondag 29 april om 4 uur in de namiddag juist vóór het huis van Frans De Vleesschouwer in Strobrugge (aanplakbiljet: 27 april 1917). Met Eede bedoelt men de Maldegemse burgers wonende dicht bij het Nederlandse Eede.

Nog strengere maatregelen aan de elektrische draad

Op 80 m van de elektrische draad wordt een afsluiting met prikkeldraad aangebracht. Op de wegen die naar de draad leiden, dient een waarschuwingsbord aangebracht met de volgende tekst: 'Grensstreep – Deze welke over dezen draad gaat, wordt zonder verwittiging dood geschoten'.

Ook wie voorbij de prikkeldraad gaat in open veld, waar geen bord is aangebracht,wordt neergeschoten. De bevolking dient daarvan ingelicht. Een aanplakbiljet daarover wordt uitgehangen 28 april 1917.

Een waarschuwingsbord dient geplaatst in Strobrugge, Eede en Moerhuize. Een proef van het bord dient voor controle voorgelegd.

Verkeer in de zomer

Kommandant Liebig geeft op 23 april toelating aan de inwoners van Maldegem om zich zonder paspoort te voet in de gemeente te verplaatsen tijdens de zomer. Dat mag van 5 uur 's morgens tot 10 uur 's avonds. De zone dichtbij de grens is echter verboden. Men mag ook fietsen, maar dan moet men wel een paspoort hebben.

Nog enkele aanplakbiljetten in april en mei 1917 uitgehangen

- Weerbare mannen
  De controle van de weerbare mannen is voorzien tussen 13 en 21 april voor de mannen geboren in de jaren 1872 tot en met 1900. Iedereen moet een pasfoto meebrengen (aanplakbiljet: 12 april).
- Verkeer van de bewoners wonende benoorden de Schipdonkse vaart.
  Schikkingen aangaande het verkeer met het centrum van Maldegem worden kenbaar gemaakt (aanplakbiljet: 21 april).
- Sluitingsuur herbergen
  De herbergen moeten om 9 uur 's avonds zijn gesloten en om 10 uur mag niemand zich nog op straat bevinden (aanplakbiljet: 25 april).
- Meldeamt
  Er worden schikkingen bekend gemaakt waaraan de *weerplichtigen* zich moeten houden (aanplakbiljet: 24 april).
- Vreemdelingenverkeer
  Voor de nieuw aangekomen vreemdelingen worden schikkingen aangegeven voor plaatsing in hotels (aanplakbiljet: 24 april).

Verkeer in de nieuwe grenszone

Er worden schikkingen meegedeeld voor het verkeer tussen de grensstreep op 80 m van de elektrische draad en de nieuwe streep op 200 m van de draad (dus een zone van 120 m). Mogen deze zone betreden, zij die daar wonen en zij die daar land bebouwen, mits zij toestemming krijgen van het *Grenzabschnittskommando*. Voor de personen die daar mogen werken, moet op het *eenzelvigheidsbewijs* een G staan (aanplakbiljet: 19 mei 1917).

Verboden goederen weg te nemen uit verlaten kwartieren van Duitse soldaten

Bij het verlaten van hun kwartieren laten soldaten wel eens voorwerpen achter. Ze behoren toe aan de Duitse overheid en mogen niet door de inwoners in bezit worden genomen. Een aanplakbiljet verbiedt dat expliciet. Het gaat ook over houtwol, turf en mest uit de paardenstallen (aanplakbiljet: 19 mei 1917).

Bezoek aan het park van het kasteel

Zonder begeleiding door een volwassen persoon mogen kinderen niet in het park wandelen. De begeleider of begeleidster moet ervoor zorgen dat er geen schade wordt aangericht aan de gewassen (aanplakbiljet: 7 juni 1917).

Reiniging van de straten

Op Akkers en in het centrum van Kleit, Donk, Strobrugge en Vossenhol moeten, zoals in het centrum van Maldegem, elke woensdag en zaterdag de straten worden gereinigd (aanplakbiljet: 16 juni).

Lichte zeden in Maldegem?

Kommandant Liebig laat aan het gemeentebestuur weten dat een vrouw uit Maldegem na een verblijf in Brugge is teruggekeerd. Ze moet echter nog onder dokterscontrole blijven. Hij vraagt of er nog andere vrouwen van ontucht worden verdacht en of ze onder toezicht staan.

Op 4 juli 1917 verklaart dokter H. Dhondt dat bij een geneeskundig onderzoek bij twee dames *geene geslachtskrankheid is vastgesteld in akute vorm of stadium.*[12]

In het boek *De allerlaatste getuigen van wo1* staat het volgende verhaal. Een Feldwebel wil bij zijn inkwartiering ergens in Vlaanderen bij de vrouw des huizes slapen. Hij voert aan dat hij *een poos op een hofstee in Maldegem had vertoefd en daar had hij jede nacht bei die Frau geschlafen.*[13]
Of hij de waarheid sprak, weten we niet. Dat er amoureuze contacten zijn geweest tussen Duitse soldaten en Vlaamse vrouwen is zeker.
De auteur Norbert Fonteyne uit Oedelem schrijft in zijn boek 'Kinderjaren' het volgende: *We leerden zien hoe, op die aldoor zeldzamer wordende avonden als er in de regimenten extraatjes werden bedeeld, de soldaten naar de achterbuurten trokken waar ze met de meisjes hun goede dingen wisselden: deze haar lichaam voor een lang ontbeerde lekkernij, en gene zijn broodnodig voedsel voor een lange begeerde innigheid.*[14]

Hulp van Frederic Hautekeete om jongeren over de grens te brengen
Op 23 juli 1917 wordt Frederic Hautekeete aangehouden onder betichting jonge mannen te helpen de grens over te steken. Kommandant Liebig vraagt op 26 november 1917 aan het gemeentebestuur de familie Hautekeete in Moerhuize te verwittigen dat ze vijf dagen de tijd heeft om te verhuizen naar Merelbeke. Er is daar voor opvang gezorgd. In 1920 schrijft de burgemeester van Maldegem het volgende:

Den Burgemeester der gemeente Maldegem verklaart dat de genaamde Hautekeete Frederic op 23 Juli 1917 door de Duitschers is gevangen genomen, om de wille van jonge mannen hulp te verleenen bij 't overtrekken der grens met het doel 't Belgisch Leger te vervoegen. Volgens inlichtingen heeft hij eerst zijne familie vervoegd op 15 November 1918 (te Meirelbeke).
In Januari 1918 werd zijne familie – als gevolg op bovengenoemde gevangneming – door de Duitschers gedwongen hunne woonst te Moerhuize (tegen aan de grens) te verlaten en naar Meirelbeke bij Gent weggevoerd.
Maldegem, 5 Augustus 1920 - De Burgemeester, Ch. Rotsart de Hertaing (ht)

Geen paspoorten meer te verkrijgen bij Frans De Vleesschouwer op Strobrugge
Vanaf maandag 13 augustus kan men geen paspoorten meer aanvragen bij Frans De Vleesschouwer op Strobrugge. Voortaan moet men zich melden bij de Grenswacht op Strobrugge. Het aanvragen en afleveren van passen kan elke maandag, woensdag en zaterdag (aanplakbiljet: 8 augustus 1917). Een pas geeft uitsluitend toestemming om zich te verplaatsen en dient niet verward met een identiteitsbewijs.

Strenger aan de grens
Nog altijd zijn er burgers die zonder toelating de grens oversteken. Dat is een doorn in het oog van de Duitsers en de gemeenten worden aangemaand nog strenger toezicht te houden.
Gemeenten die het oversteken van de grens voor hun inwoners begunstigen, zullen voortaan worden gestraft met grote geldboetes. Ze moeten eerder dat oversteken tegengaan met gerichte controles door hun politie- of andere beambten (aanplakbiljet: 24 augustus 1917).

Reglement voor het betreden van de spoorweg,
het aanvaarden van voorwerpen van Duitse soldaten en het bezoeken aan het park
Midden juli vindt men stenen op het spoor en dat is een aanleiding om strengere voorschriften uit te vaardigen. Ook het kopen van voorwerpen van Duitse soldaten

gebeurt nog regelmatig. De Kommandant wil wat meer rust en stelt voorwaarden voor het bezoeken van het park.
Daarom verschijnt op 26 augustus 1917 een aanplakbiljet met het volgende:

Het wordt het publiek bekend gemaakt dat de Kommandantur de aandacht trekt op de volgende zaken:
I. Het betreden van den spoorweg
Het is verboden op strenge straffen een spoorweg onder gelijk welk voorwendsel te betreden zooals om kolen, zinders of andere voorwerpen te zoeken of te rapen.
Strenge waakzaamheid zal aangelegd worden om de overtreders te straffen.
II. Het aanveerden of koopen van voorwerpen behoorende aan Duitsche militairen
Het is streng verboden schoenen of andere kleedingstukken van soldaten in huis te houden , 't zij dat die voorwerpen gekocht, gekregen of vergeten zijn.
Wanneer troepen vertrekken moeten de inwoners bij wie voorwerpen aan soldaten behoorende achtergelaten zijn, deze onmiddellijk bij de Kommandantur indienen, anders worden zij gestraft.

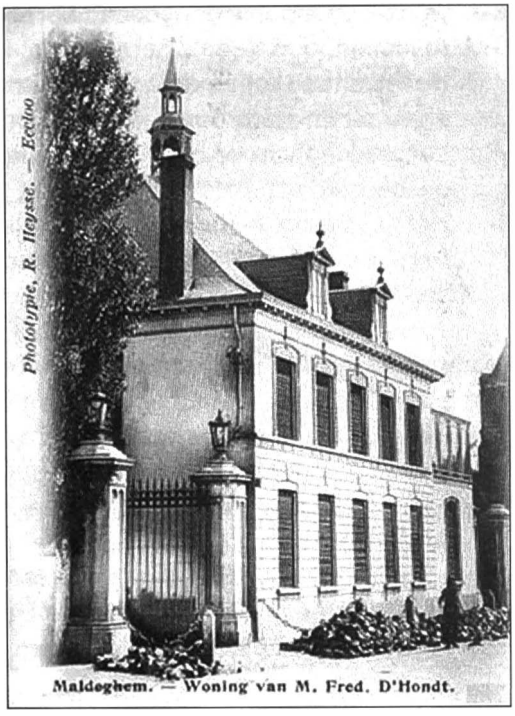

Maldeghem. — Woning van M. Fred. D'Hondt.

III. Het wandelen in het park van de woning van den heer Kommandant
Het is toegelaten aan de bevolking in het park te wandelen; maar er moet streng opgepast worden dat kinderen geene schade aan peloezen, bloemen of planten toebrengen. De ouders of andere volwassene begeleiders zijn er voor verantwoordelijk. Wordt nog schade gedaan, zoo zal het park voor de bevolking gesloten worden. Elk zegge het voort.[15]

Duitsers op zoek naar wijn
Op 12 september vraagt Oberstleutnant und Kommandant von Axt een aanplakbiljet te maken over de inbeslagneming van wijn. Het gaat over *Bordeaux-, Burgunder- und Südweine.* Particulieren mogen 20 flessen behouden en de herbergiers 50 flessen. Voorraden die gebruikt worden voor de eredienst, worden vrijgesteld. Ook kostbare wijnen kunnen vrijgesteld worden mits een gemotiveerde aanvraag wordt ingediend.

Schade en vervreemding van Duits materiaal
Er mag geen schade noch vervreemding van Duits materiaal gebeuren. er wordt gewaarschuwd tegen de gevolgen bij een herhaling (aanplakbiljet: 22 oktober).

Strengere straffen voor het smokkelen van brieven
Op 6 juli 1915 was er al een verordening verschenen over het smokkelen van brieven. Het volgende wordt nu in oktober 1917 toegevoegd:
Wordt door het vervoer van brieven een belangrijk nadeel of gevaar voor de legerbelangen veroorzaakt, dan moet een vrijheidsstraf (tuchthuis of gevangenis van drie tot tien jaar) worden toegepast, voor zover niet een grotere straf dient toegepast (A.H.Q. of Armee-Hauptquartier, 12 oktober 1917, der Oberbefehlshaber der 4. Armee, Sixt von Armin).

Aanplakbiljetten uitgehangen in november en december 1917

- Inkwartierbiljetten.
  Deze biljetten moeten goed zichtbaar en leesbaar zijn van op straat. De onleesbare of verloren geraakte biljetten moeten op de Kommandantur door nieuwe vervangen worden (aangeplakt 17 december).
- Afvalhout.
  Het afvalhout komende van het boomvellen op order van de Duitse overheid mag door eigenaars niet worden gebruikt. Bij machtiging van de Kommandantur kan dit afval ter beschikking van de bevolking worden gesteld. Het gebruiken zonder toelating, wordt beschouwd als diefstal (aangeplakt 18 december).
- Het is streng verboden gelijk welke voorwerpen van Duitse soldaten te kopen. Aankoop van levensmiddelen, klederen en zandzakken worden bijzonder zwaar gestraft (aangeplakt 22 december).

Sommige inkwartierbiljetten op de woningen in slechte staat

Het gemeentebestuur laat het volgende weten midden december:
Ons bestuur komt van wege de Kommandantur voorschriften te ontvangen, aangaande de behandeling der op de woningen aangeplakte inkwartier-biljetten. Zij moeten, wanneer ze door gebruik of vochtigheid gedeeltelijk losgekomen zijn, door de ingezetenen opnieuw vastgeplakt worden en dit derwijze dat men ze van op straat goed herkennen en goed lezen kan. Voor zoover zij niet meer leesbaar of verloren geraakt zijn, moet men op de Kommandantur een nieuw biljet vragen. Het op eigen hand wegnemen dier biljetten wordt streng gestraft (aanplakbiljet: Maldegem, 17 december 1917, het gemeentebestuur).

Verbod iets te kopen van Duitse soldaten

Nog altijd kopen burgers goederen van Duitse soldaten. Dat is uitdrukkelijk verboden, maar een herinnering is toch op zijn plaats.
Het is aan alle inwoners van 't bezette gebied verboden van Duitsche soldaten gelijk welke voorwerpen te koopen. Bijzonder zwaar wordt gestraft de aankoop van levensmiddelen, kleedingstukken en militaire uitrustingsvoorwerpen, zooals zandzakken enz. Overtredingen worden bestraft naar de verordening des Mar. Korps van 6.6.1915 – 15.125.III. Bevoegd zijn de Duitsche militaire gerechtshoven en militaire bevelhebbers (aanplakbiljet: Maldegem, 22 december 1917, von Axt)..

Kosten bij levering van vee

Op een borderel van levering van vee staan onderaan de volgende bemerkingen voor het geleverde aan de Duitsers. Voor paarden (1), rundvee (2), varkens (3), geiten (4), hennen (5) worden kosten aangerekend. Voor okkernoten (6) en graan (7) zijn er *afhoudingen op de prijs*.

1) 1.25 Fr. afgehouden per paard, voor kosten.
2) 1% afgehouden voor weeggeld, drijfgeld in Brugge, enz.
3) 2% afgehouden voor vervoer, weeggeld, drijfgeld in Brugge, enz.
4 & 5) 1 Fr. per stuk afgehouden voor vervoer en verlies op die dieren.
6) 0.05 Fr. per kilo afgehouden voor vervoer.
7) 0.10 Fr. per kilo afgehouden, voor allerhande kosten.

Voorschriften bij inkwartiering van militairen

Op 30 december laat het gemeentebestuur nog een aanplakbiljet uithangen met de volgende tekst:

De inwoners zijn verplicht de voorwerpen, die na het vertrekken der militairen in de kwartieren achtergelaten zijn, onmiddellijk in de Kommandantur af te leveren. Deze verplichting is door de inwoners niet altijd nageleefd geworden, zooals door het ontdekken van dergelijke voorwerpen bewezen is. Door niet aflevering stelt iedere kwartiergever zich in gevaar verdacht te worden van poging tot ongerechtigde toeëigening der voorwerpen, hetgene, wanneer het bewezen is, met strenge straffen volgens de oorlogswetten gehandhaafd wordt.

Opgelopen straffen in 1917

Een gestrafte burger kon meestal kiezen tussen een geldboete of een gevangenisstraf. Een dag gevang staat gelijk met 5 Duitse Mark. Indien men niet kon betalen, moest men zeker de gevangenis in. Een uitgebreide lijst met gestraften in 1917 ontbreekt in het Maldegemse archief.

20 februari	August Bonte bestraft met 14 dagen gevangenis, omdat hij zonder toelating wol verhandelt en liegt tegen de Kommandant.
06 maart	E. en C. Van Hulle en een zekere Van Vynckt uit Kleit worden bestraft met 50 Mark of 10 dagen gevangenis wegens aanzetten tot ongeoorloofde brievensmokkel.
25 juli	August Parydaen en Peter Maenhout worden op 25 juli gestraft met 20 Mark, omdat ze hun fietsen nog voorzien van banden hebben weggestoken. De fietsen worden in beslag genomen.

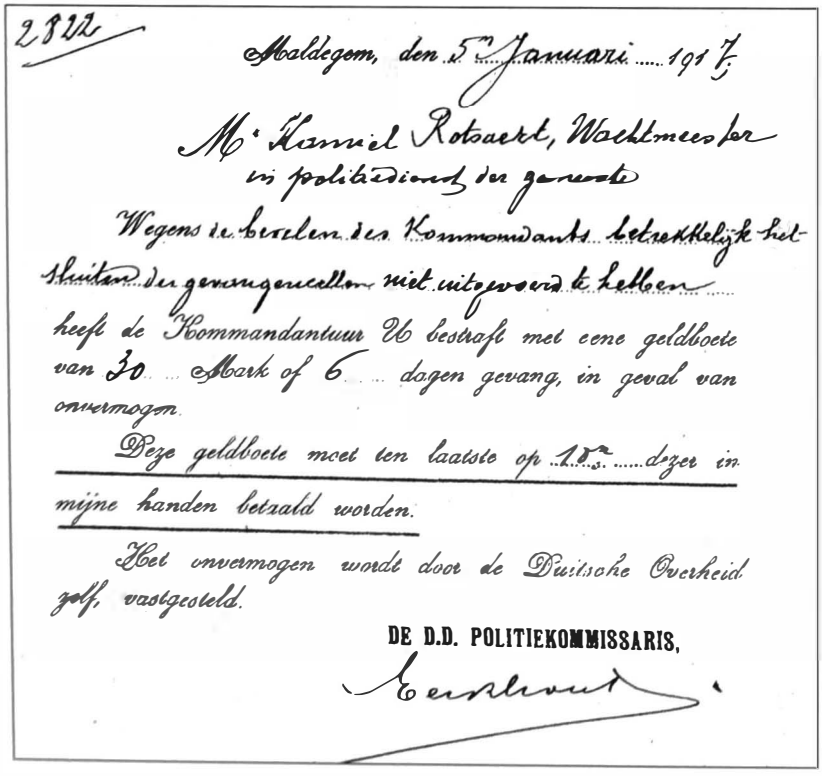

2822

Maldegem, den 5n Januari 1917.

Mr Kamiel Rotsaert, Wachtmeester in politiedienst der gemeente

Wegens de bevelen des Kommandants betrekkelijk het sluiten der gevangencellen niet uitgevoerd te hebben heeft de Kommandantuur U bestraft met eene geldboete van 30 Mark of 6 dagen gevang, in geval van onvermogen.

Deze geldboete moet ten laatste op 10n dezer in mijne handen betaald worden.

Het onvermogen wordt door de Duitsche Overheid zelf vastgesteld.

DE D.D. POLITIEKOMMISSARIS,

Eerkhout

Schade bij Leopold Van den Bossche op de Briel

Leopold Van den Bossche heeft in zijn woning schade opgelopen door de soldaten van het Chevaux-leger. Ze hebben in de loop van 1917 een kamer in zijn woning in bezit genomen en gebruikt als gevangenis, wellicht voor de eigen gestrafte soldaten. Het Chevaux-leger beheerde het paardenlazaret op de Briel.

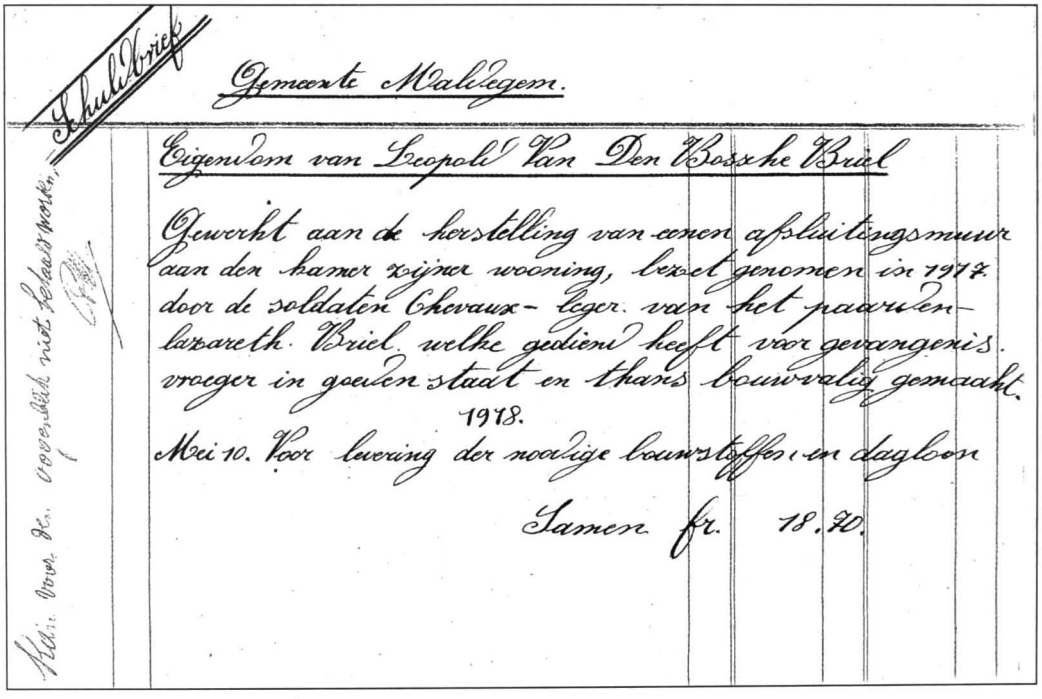

Schuldbrief

Gemeente Maldegem.

Eigendom van Leopold Van Den Bossche Briel

Gewerkt aan de herstelling van eenen afsluitingsmuur aan den kamer zijner wooning, bezet genomen in 1917. door de soldaten Chevaux-leger van het paarden-lazareth Briel welke gediend heeft voor gevangenis. vroeger in goeden staat en thans bouwvalig gemaakt.

1918.

Mei 10. Voor levering der noodige bouwstoffen en dagloon

Samen fr. 18.90.

Een rekening van mevrouw Victor De Lille

Mevrouw Victor De Lille dient op 16 november 1917 een rekening in voor een schrijfmachine in oktober 1915 opgeëist. Kommandant Nieten had toegezegd dat de gemeente dat moest betalen.

VICTOR DE LILLE, UITGEVER

'T GETROUWE MALDEGHEM. per post in België 4.50 fr., voor Holland ƒ 2,50, voor Amerika 1 dollar en 30 cents /// Januari 1914 : 10.000 Belgische en 2500 Hollandsche lezers. Aankondigingen 20 centiemen den regel. ////////

DUIMPJESUITGAVE is een goedkoope uitgaaf van dure boeken. Minstens 6 te jare, voor 3.60 fr., voor Holland 2 guiden. ////////////

Maldeghem, den 16 Nov. 17

Debet de Gemeente Maldegem

Maanden	Datum		Regels	Francs	Cs
		Een Schrijfmachien Smith & Bros door de Commandanteur opgeeischt in Oct. 1915		550 00	
		Door Commandant Nieten op de Gemeente het retenschap erover opgelegd			

Wereldtentoonstelling Antwerpen 1894 bronzen medalie.
Provinciale tentoonstelling Gent 1899 zilveren medalie.
Tentoonstelling Huisbedrijf Gent 1910 gouden medalie.
Wereldtentoonstelling Gent 1913 Groote Prijs (Grand Prix).

Bezoek van Camiel De Sutter in oktober 1917 aan het vliegveld in de Warmestraat
Begin oktober 1917 bezoekt onderwijzer Camiel De Sutter van Donk samen met zijn leerlingen het in aanleg zijnde vliegveld in de Warmestraat. Daarover schrijft hij in september 1920 het hierna volgend verslag.

Camiel De Sutter

Vroeger heb ik u opmerkzaam gemaakt – en elk in zijne ouderlijke woning heeft het ondervonden – hoe de vijand bij tusschenpozen opeischt en steelt: vee, granen en andere voortbrengselen; hoe hij onze vrijheid van gaan en komen inkrimpt en vernietigt; nu zult ge getuige zijn van wat hij verstaat door recht en eigendom. We zullen wandelen naar het in aanleg zijnde vliegplein tusschen de Warmestraat en de Schipdoncksche vaart.
Dit vliegveld, waar ternauwernood twee of drij vliegtuigen hebben aangeland en tweehonderd [sic] hectaren grond beslaat, ligt op een sterke uur gaans van Donck.
We weken zooveel mogelijk de staatsbaan af met het inzicht der kinderen aandacht te trekken op de beschadigde of neergehakte sparrenbosschen.

Op eenigen afstand van het vliegveld hielden we stil. 't Was een overgroote vlakte. Waar vroeger welverzorgde akkers en weiden lagen, met struikhout en grachten omzoomd en breede lanen doorsneden, spreidde zich eene eentonige vlakte uit. Alle houtgewas lag uitgeroeid, de grachten wierden gevuld, hoogten en laagten gewaterpast. Meer dan honderd werklieden waren bezig aan dat vernielingswerk. De kinders, in het Houtland, gewoon niet verder dan twee, drijhonderd meters vooruit te zien, hadden hier een bijna onbegrensden gezichtseinder.
Een dier gedwongen arbeiders naderde en zegde: "Meester, hoe jammer! zie, de hofstede der kinderen De Baets is geheel in het plein gevallen; vele kleingebruikers hebben geen stukland meer en zijn gedwongen hun vee te verkoopen; van zekere partij is de bovengrond afgevoerd naar eene lager gelegen. Hoe zal, na den oorlog, dit al kunnen hersteld en de ware uitgestrektheid van ieder perceel vastgesteld worden! Welk nadeel voor eigenaars en pachters! En welke geldverkwisting! We zijn hier bezig met ruim honderd man, en er wordt geen werk verricht voor tien. Geen dag gaat voorbij, of troepjes mannen zijn aan het tuischen, en zelfs voor honderd tot driehonderd mark. Hier worden luiaards gekweekt en dieven".
De kinders hadden opgemerkt toegeluisterd. Ik leidde ze vervolgens langs Eelvelde over de Eedebeek naar Bogaerde. Daar, tusschen bosschen in, stonden gansche rijen barakken: het lazaret der zieke paarden. Onmiddellijk daarover lag een uitgestrekt oefeningsplein. Dit plein was vroeger een sparrenbosch. De Duitschers hadden de boomen doen neerhakken en wegruimen, hier en daar loopgrachten gedolven en versperringsdraden gespannen. Juist waren twee compagnieën aan het exerceeren langs beide zijden der kronkelende Eede.(...)

We spreken hier van het vernielen van onze wouden; maar handelt de vijand niet dergelijk met zekere woningen? We worden gedwongen een deel onzer huizen aan de troepen af te staan, doch zekere gebouwen worden gansch ingenomen. Op het kasteel van mijnheer Dhondt woont de Kommandant; het huis van madame Wallyn dient tot kommandantuur; de prachtige woningen van de kinderen Van Mullem en van juffrouw De Pau worden gebruikt voor eet- en concertzaal; in de schoone woonst van mijnheer

Willems worden rijwielen en motors hersteld; de schoollokalen van het center worden gebezigd. En weet wel, dat ze allesbehalve omzichtig mede omgaan.

De grootte van het vliegveld bedraagt echter geen 200 maar ongeveer 30 ha. De landbouwers die grond hebben afgestaan, zijn: Kinderen De Baets, weduwe Van Canneyt, Edmond De Baets, Theofiel Van Canneyt, Jozef Verbeke, August Claeys, weduwe Pieter Verstuyf, weduwe Th. Cauwels, Charel Roels, Aloïs Meneve, Edmond De Backere, Alfons Cauwels, August De Baere, Jules De Zutter, Kinderen De Vlieger, Camiel Roels, Jan Van Kerckhove en Jules De Cloet.
De aanleg heeft zeker geduurd tot begin maart 1918. Dat blijkt uit een rekening opgemaakt door Louis Bodyn.

Een zijweg van de Warmestraat draagt nu de naam Vliegersweg. Het is een weg die ongetwijfeld leidde naar het nieuwe vliegveld. Het terrein van het voormalig vliegveld wordt nu doorkruist door de expresweg Antwerpen-Knokke.

Vliegersweg

Maldegemse arbeiders aan het werk bij de aanleg van het vliegveld in de Warmestraat.
Liggend helemaal rechts: Theofiel Timmerman.

Kermis in de Warmestraat in 1917

Het is wel oorlog, maar een beetje ontspanning moet kunnen. Blijkbaar kwamen enkele bewoners van de Warmestraat bijeen om kermis te vieren. Het gezelschap bestaat uit 12 vrouwen en drie mannen.

V.l.n.r.: - vooraan liggend: Honoré Dobbelaere en Armand Verbeke;
- vooraan zittend: Ida Verbeke, onbekend, Julienne Verbeke, Colomba Martens, onbekend;
- staand: Louise Ballegeer, Madeleine Verbeke, Irma Buysse, Ida Dobbelaere, Jozef Verbeke, Helena Ballegeer, Leonie Verbeke, Martha Cornelis.

BELANGRIJK.

1) Deze kaart wordt slechts vernieuwd tegen betaling van Fr. 2.—
2) Alleen op vertoon van de kaart kunnen boeken ontleend worden.
3) De ontleeningen zijn gratis, moeten zich bepalen op 2 boekdeelen en kunnen enkel voor 2 weken geschieden. (Uitzondering met Paschen en Sinxen : 3 weken.)
4) Ten allen tijde kan de bibliothecaris de boeken of kaarten terugelschen.
5) Bij het kwijtgeraken, beschadigen of bevuilen van boekwerken, zal het dubbel van de waarde der in kwestie komende boeken te betalen zijn.
6) Slordigheid of zorgeloosheid voor de werken, kunnen tijdelijke ontzegging en, bij herhaling, bepaalde uitsluiting van den lezer voor gevolg hebben.

Gemeente-Volksboekerij
VAN
MALDEGEM.

N°_____

LIDKAART VAN

M_____,

wonende te Maldegem,_____

Zonder deze kaart zullen geene boeken afgegeven noch terugontvangen worden.

Aanteekening en afteekening der ontleende boeken.

1917	14 Januari	21 Januari	28 Januari	4 Februari
11 Februari	18 Februari	25 Februari	4 Maart	11 Maart
18 Maart	25 Maart	1 April	15 April	22 April
29 April	6 Mei	13 Mei	20 Mei	3 Juni
10 Juni	17 Juni	24 Juni	1 Juli	8 Juli
15 Juli	22 Juli	29 Juli	5 Augustus	12 Augustus
19 Augustus	26 Augustus	2 September	9 September	16 September
23 September	30 September	7 October	14 October	21 October
28 October	4 November	11 November	18 November	25 November
2 December	9 December	16 December	23 December	30 December

Drukkerij Standaert, Maldegem.

4. DE VOEDSELVOORZIENING

De voedselvoorziening voor mens en dier is ook in 1917 een grote dagelijkse zorg voor vele burgers. Het voedsel is maar beperkt beschikbaar en bonnen zorgen voor een restrictief beleid. Maar Duitsers gaan met ons voedsel aan de haal.

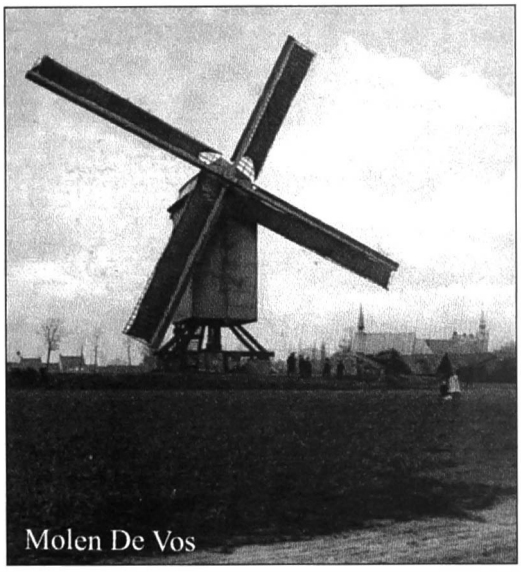

Een rekening van mulder Pieter De Vos

De Duitse soldaten hebben een stuk land van Pieter De Vos in beslag genomen en daarvoor dient hij een rekening in. Het stuk land bevindt zich in de omgeving van het station en is ongeveer 400 roeden groot. Hij rekent de klaver aan die hij niet heeft kunnen oogsten en de *16 bakken beir* die hij daarop heeft geloosd. Dat alles licht hij toe in een begeleidende brief van 30 januari 1917 aan het gemeentebestuur. Hij krijgt gedeeltelijk voldoening. Op het begeleidend schrijven staat geschreven dat hem een mandaat wordt overgemaakt van 265,50 frank. Hij heeft echter 657,75 frank gevraagd.

Wijzigingen voor het gebruik van graankaarten

Nieuwe schikkingen voor de graanbedeling worden van kracht. De kaarten moeten weer gestempeld worden op het gemeentehuis. Het malen van graan is alleen toegelaten tussen de 10de en 25ste van elke maand.

De kaarten moeten vóór het einde van elke maand op het gemeentehuis worden besteld. De in regel gebrachte kaarten zijn op het gemeentehuis af te halen op de 8ste en de 9de van de maand. Bij de afhaling (de eerste) zal de eigen graanvoorraad dienen aangegeven (aanplakbiljet: 4 januari 1917, Oogstcomiteit).

Strenge regels voor het slachten van paarden.

Paarden zijn zeer belangrijk voor het leger en dus aan strenge regels onderworpen. Ze mogen alleen geslacht worden met toelating van de Kommandantur.
Alleen dieren ongeschikt verklaard voor gebruik door militairen of burgers, mogen worden geslacht. Een Duitse veearts moet tussenkomen en zijn goedkeuring geven. Het vlees van die slachting wordt op het vleesrantsoen van de gemeente aangerekend (aanplakbiljet: 9 januari 1917, Kommandantur).

Bedienden en arbeiders van de comités voor voeding

Volgens een nota van 14 april 1917 in het archief van Maldegem zijn er in Maldegem vier comités die belast zijn met de bedeling van voeding.

Ze hebben de volgende bedienden en arbeiders:

* Plaatselijk comité:
Edmond Borgonjon, Emiel Van Poucke, Marcel De Rycke en Pieter Herpelinck, allen bedienden
* Afdeling Voeding:
Pieter Perquy (rekenplichtige-schatbewaarder), Jozef Perquy (hulpschrijver), Amedé Verstringe (magazijnier), Cyriel Van den Bossche, Valère De Couvreur, Honoré Van Leene, Adhemar Crommen, Remi De Baets en Hector Cauwels, allen hulpschrijver, Edmond Geyssens, Prosper Geyssens, Edmond Goethals en Maurits Vertommen, allen besteller, en Honoré Van Poelvoorde, werkman.
* Schoolsoep:
René De Langhe (hulpschrijver) en Alfred Vander Heyden (bediende)
* Volkssoep:
August De Coninck (hulpschrijver), Henri Geyssens (werkman) en Kamiel Willems (werkman).
Later is er bijgeschreven: voor het Steun- en Voedingscomiteit enz. zijn er 23 bedienden en werklieden. Het gemeentepersoneel bestaat uit 5 bedienden voor het secretariaat, 6 politiemannen, 1 gemeenteontvanger en 4 werklieden.

Bedeling van volkssoep in 1917 bij de brouwerij Verstringe in de Noordstraat.
Zittend uiterst links Bianca Roggen, ernaast Edmond De Meyere en Paul Standaert. Achter de bestuurstafel staat Edmond Van Hecke en de jongen helemaal links aan het venster is Willy Verstringe. Livina Van Maldegem en Kamiel Willems houden zich klaar om in de soep te roeren. Achter hen staan onderwijzer August De Ceuninck, Napoleon Van Nieuwenhuyse en Hector Potlviege. Nathalie Leers komt met de hondenkar om soep voor Strobrugge.

Bedeling van soep door de families Potvliege en Timmerman in de hovingen van Victor De Lille. V.l.n.r.: 1. Iréne Potvliege, echtg. dokter René Timmerman; 2. Bertha Cabuy, echtg. apotheker Emiel Vandenbroucke; 3. Julienne Cuelenaere; 4. Henri Timmerman, vader van René; 5. Germaine Timmerman; 6. Maria Busschaert; 7. Madeleine Potvliege; 8. Postmeester Louis Claeys; 9. Ernest Timmerman, broer van René; 10. Brouwer Honoré Potvliege.

Bedeling van melk op 22 september 1917 op de binnenkoer van de brouwerij Potvliege.
Achter de kuip bevinden zich Irène en Olga Potvliege; uiterst rechts Laura Potvliege met strik; de knaap met 'col marin' is de latere brouwer Aimé Potvliege.

De productie van oorlogskoeken bij Arthur Verkinderen op de Akkers. De koeken worden samen met soep of chocolademelk bedeeld aan de kinderen. V.l.n.r.: 1. Postmeester Louis Claeys; 2. Louis Busschaert (zittend); 3. Honoré Potvliege; 4. Henri Timmerman; 5. Emiel Van Poelvoorde; 6. Achiel Van Hoorebeke; 7. Julien De Meulenaere; 8. Theophiel Van Haecke.

De melkerij van de Bogaardestraat. Op de tweede wagen van links Edmond Van Kerschaever (Vossenhol). In de deur op de achtergrond Theo Baert met naast hem Celesta Chauvin. Op de derde wagen Vital Heyneman. Op de achtergrond vader Alfons Chauvin. Op de vierde wagen André Dhooge en op de vijfde wagen Lucien Van Hecke (Vossenhol).

Opeising van paarden

Edmond De Meyere schrijft als voorzitter van het brandweerkorps naar de Kommandant met de vraag de opeising van het paard van August De Lille-Serlet ongedaan te maken. Het paard wordt immers gebruikt bij tussenkomst van het korps buiten de kom van de gemeente. Een vraag voor teruggave van het paard van voerman Alfons Cauwels wordt ook overgemaakt aan de Kommandant. Dat paard wordt gebruikt bij het vervoer van waren voor het Plaatselijk Voedingscomité. Kommandant Reunert laat op 15 januari weten dat op de vragen kan ingegaan worden als er ter vervanging twee andere paarden worden geleverd.

PROVINCIAAL COMITEIT VOOR HULP EN VOEDING
van het noorden van West-Vlaanderen.

Leveringen van inlandsch graan op heden gedaan in de maalderij

van de Nieuwe Molens

Gemeente Maldeghem

Naam van den leveraar Gemeentebestuur

AARD DER GRANEN	Getal kilogr. geleverd	Prijs per 100 kilogr.	SOM te betalen aan den leveraar voornoemd fr.	c^n	AANMERKINGEN.
Tarwe					
Rogge	60.000				Eerste Kwaliteit
Totaal fr.					

De ondergeteekende molenaar verklaart deze hoeveelheid van ~~kilogrammen tarwe en~~ zestig duizend kilogrammen rogge in bovengemelde maalderij heden in ontvangst genomen te hebben.

Brugge, den 30 Januari 191 4.

NAGEZIEN:

Brugge, den ..... 191 .

De opziener van het Provinciaal Comiteit,

De ondergeteekende ..... verklaart voormelde som van ..... van het Provinciaal Comiteit ontvangen te hebben.

Brugge, den ..... 191 .

Levering van 60.000 kg rogge aan het Provinciaal Comiteit voor Hulp en Voeding van het noorden van West-Vlaanderen. Het graan is afgeleverd op 30 januari 1917 in de maalderij van de Nieuwe Molens in Brugge.

Levering van runderen en zwijnen aan het Proviantamt in Brugge

In opdracht van *Feldmag. Insp. Stellv Netzel* van de *Sammelstelle-Moerkerke* moet de gemeente Maldegem eind januari 70 runderen en 120 zwijnen leveren aan het Proviantamt van Brugge. Op het briefje staat dat ook nog eens 9 runderen dienen geleverd aan de stad Brugge.

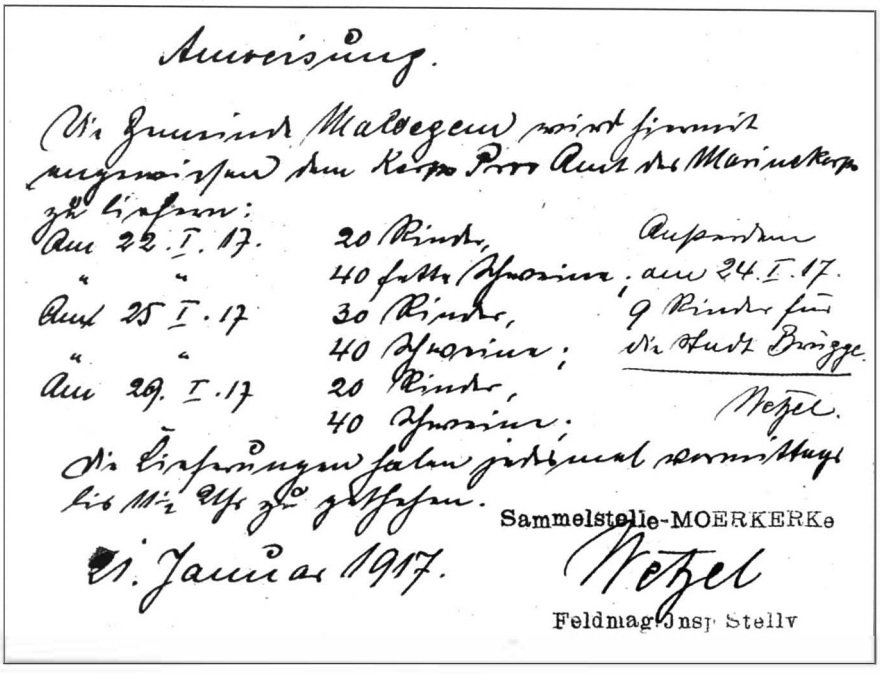

Anweisung.

Die Gemeinde Maldegem wird hiermit angewiesen dem Korps Proc Amt des Marinekorps zu liefern:

Am 22. I. 17. 20 Rinder,
" " 40 fette Schweine;
Am 25 I. 17 30 Rinder,
" " 40 Schweine;
Am 29. I. 17 20 Rinder,
40 Schweine;

Außerdem am 24. I. 17. 9 Rinder für die Stadt Brügge.

Wetzel.

Die Lieferungen haben jedesmal vormittags bis 11½ Uhr zu geschehen.

Sammelstelle-MOERKERKe

21. Januar 1917.

Wetzel

Feldmag. Insp. Stellv

Voor elk huis een gezinslijst

In ieder huis moet een gezinslijst uithangen met de samenstelling van het gezin. De lijst moet klaar zijn tegen 1 maart. In een aanplakbiljet worden onderrichtingen verstrekt over het opstellen van die gezinslijst (aanplakbiljet: 17 februari 1917, Kommandantur).

Nog slechts 300 gram aardappelen per hoofd en per dag

De burgerbevolking krijgt 300 g aardappelen per hoofd en per dag beschikbaar tot 15 april of in totaal voor elke persoon 16,2 kg. De rest moet men tegen zaterdag 24 februari leveren aan de gemeente (aanplakbiljet: 19 februari, Kommandantur).

300 gram aardappelen per hoofd en per dag

200 arbeiders tekort om de velden in het voorjaar te bewerken

Op vraag van *Feldmag. Insp. Stellv. Wetzel* uit Moerkerke moet de burgemeester een vragenlijst invullen over de nog beschikbare mankracht in de gemeente. Op 1 maart 1917 meldt de burgemeester dat er voor het werk op het land in het voorjaar onvoldoende mankracht aanwezig is. Hij schat het tekort op ongeveer 200 arbeiders.

De reden voor dat tekort is dat voor andere werken, vooral buiten de eigen gemeente, al 830 Maldegemse arbeiders zijn opgevorderd. Op de vraag of er voldoende plantaardappelen aanwezig zijn, wordt bevestigend geantwoord.[16]

Betaling van de opeisingen

Een groot deel van de opgeëiste goederen wordt betaald door de Duitse overheid, maar niet rechtstreeks aan de personen die de goederen leveren. Er wordt betaald aan het gemeentebestuur en dat bestuur betaalt dan de leverancier. Sommige gemeentebesturen wachten soms enkele weken vooraleer uit te betalen en dat mag niet meer.

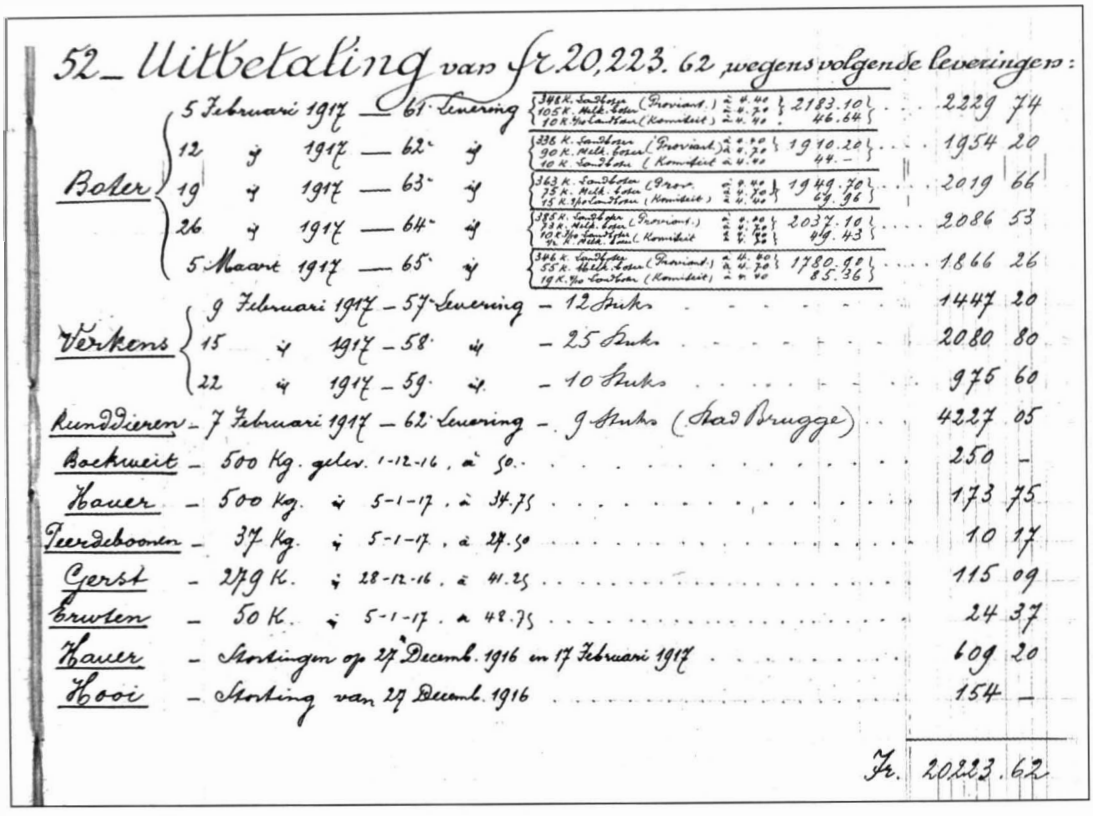

52_ Uitbetaling van fr. 20.223.62 wegens volgende leveringen:

Boter	5 Februari 1917	61e Levering	348 K. Landboter (Proviant.) à 4.40 = 2183.10 105 K. Melk. boter à 4.70 = 10 K. 4/10 Landboter (Komiteit) à 4.40 = 46.64	2229 74
	12 " 1917	62e "	336 K. Landboter (Proviant.) à 4.40 = 1910.20 90 K. Melk. boter (Proviant.) à 4.70 = 10 K. Landboter (Komiteit) à 4.40 = 44.–	1954 20
	19 " 1917	63e "	363 K. Landboter (Prov. à 4.40 = 1949.70 75 K. Melk. boter (Prov. à 4.70 = 15 K. 9/10 Landboter (Komiteit à 4.40 = 69.96	2019 66
	26 " 1917	64e "	385 K. Landboter (Proviant.) à 4.40 = 2037.10 73 K. Melk. boter (Proviant.) à 4.70 = 10 K. 7/10 Landboter (Komiteit à 4.40 = 1/2 K. Melk. boter (Komiteit à 4.70 = 49.43	2086 53
	5 Maart 1917	65e "	346 K. Landboter (Proviant.) à 4.40 = 1780.90 55 K. Melk. boter (Proviant.) à 4.70 = 19 K. 4/10 Landboter (Komiteit) à 4.40 = 85.36	1866 26
Verkens	9 Februari 1917	57e Levering	– 12 Stuks	1447 20
	15 " 1917	58e "	– 25 Stuks	2080 80
	22 " 1917	59e "	– 10 Stuks	975 60
Runddieren	7 Februari 1917	62e Levering	– 9 Stuks (Stad Brugge)	4227 05
Boekweit	– 500 Kg. geles. 1-12-16, à 50.			250 –
Haver	– 500 Kg. " 5-1-17. à 34.75			173 75
Teerdeboonen	– 37 Kg. " 5-1-17. à 27.50			10 17
Gerst	– 279 K. " 28-12-16. à 41.25			115 09
Bruten	– 50 K. " 5-1-17. à 48.75			24 37
Haver	– Storingen op 27 Decemb. 1916 en 17 Februari 1917			609 20
Hooi	– Storting van 27 Decemb. 1916			154 –
				Fr. 20.223.62

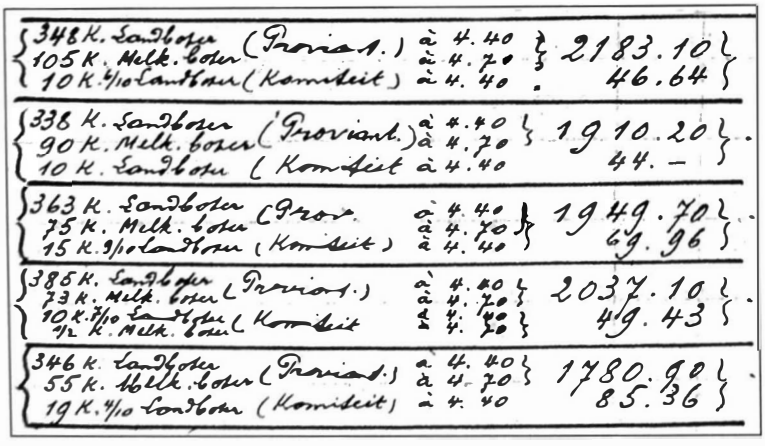

348 K. Landboter (Proviant.) à 4.40 } 2183.10
105 K. Melk. boter (Proviant.) à 4.70 }
10 K. 4/10 Landboter (Komiteit) à 4.40 . 46.64

336 K. Landboter (Proviant.) à 4.40 } 1910.20
90 K. Melk. boter (Proviant.) à 4.70 }
10 K. Landboter (Komiteit à 4.40 44.–

363 K. Landboter (Prov. à 4.40 } 1949.70
75 K. Melk. boter (Prov. à 4.70 }
15 K. 9/10 Landboter (Komiteit à 4.40 69.96

385 K. Landboter (Proviant.) à 4.40 } 2037.10
73 K. Melk. boter (Proviant.) à 4.70 }
10 K. 7/10 Landboter (Komiteit à 4.40 }
1/2 K. Melk. boter (Komiteit à 4.70 } 49.43

346 K. Landboter (Proviant.) à 4.40 } 1780.90
55 K. Melk. boter (Proviant.) à 4.70 }
19 K. 4/10 Landboter (Komiteit) à 4.40 85.36

Uit deze afrekening in Belgische franken blijkt dat de meeste boter geleverd wordt aan het Proviantamt (Brugge) en een gedeelte aan het plaatselijk Hulp- en Voedingscomiteit.

Voorzitter Ecker van het Provinciaal Bestuur van Oost-Vlaanderen klaagt in zijn brief van 16 maart 1917 de te trage uitbetaling aan. Voortaan moeten de bedragen van de kwijtschriften na 14 dagen verplicht worden opgehaald. Ze moeten wel apart genoteerd worden en niet samen met die voor het Hulp- en Voedingscomiteit.

Slijk verwijderen uit waterlopen en grachten

De Duitse overheid hecht veel belang aan goed onderhouden waterwegen en het verwijderen van het vuil. De landbouwers die hun grachten hebben gekuist, krijgen vier dagen tijd om het opgedolven slijk weg te ruimen (aanplakbiljet: 8 januari 1917, Kommandantur).

Een nieuw comité voor de verdeling van voedingsmiddelen
Op 1 april maakt de Kommandant het gemeentebestuur er op attent dat een nieuw comité is gevormd, naast het bestaande Voedings- en Hulpcomiteit, voor de verdeling van de voedingsmiddelen in Oost-Vlaanderen. Het is het Provinciaal Steun- en Voedingscomiteit van Oost-Vlaanderen met zetel in Gent.

Voor elke Kommandantur is er een onderafdeling voorzien, waarin door elke gemeente drie personen worden afgevaardigd. Voor Maldegem zijn dat apotheker Emiel Vanden broucke, brouwer Honoré Potvliege en handelaar Henri Timmerman. Bij de stichting werd al 7.700 frank betaald door burgemeester Charles Rotsart de Hertaing.[17]

Paardenmonstering
Op maandag 2 april om 2.30 uur is er paardenmonstering op de Markt voor paarden en pony's die vier jaar of ouder zijn. De monstering geldt ook voor alle hengsten die vóór 1 oktober 1915 geboren zijn, alle driejarige en jongere merries, die de eigenaars dit jaar zouden willen laten dekken. De paarden uit Moerhuize en Strobrugge moeten niet naar de markt komen (aanplakbiljet: aangeplakt 31 maart 1917).

225 gram meel per hoofd en per dag

Vermindering van het meelrantsoen tot 225 gram per hoofd en per dag
Vanaf 1 maart bedraagt het meelrantsoen nog maar 225 gram per hoofd en per dag. De landbouwers die zelf graan bezitten hebben het recht 250 gram graan per dag te laten malen (aanplakbiljet: 2 maart 1917, Kommandantur). Dat is een drastische vermindering. Op 3 maart wordt een overzicht van het broodgraan overgemaakt aan de Kommandantur met de volgende inhoud:

- Van de bevolking van Maldegem die 9.925 personen bedraagt, zijn er op 1 maart 3.770 die zelf voor hun eigen broodgraan instaan.
- De overigen, 6.155 personen, krijgen hun meel van het Voedings- en Hulpcomiteit.
- Op 1 maart is er in de gemeente nog 18.945 kg broodgraan beschikbaar bij dat *Comiteit* en 72.900 kg bij de zelfvoortbrengers. Dat geeft een totaal van 91.845 kg.
- Er is al 175.325 kg broodgraan geleverd in Brugge.[18]

Hoeveel zakken nog beschikbaar?
Voor het transport van goederen zijn zakken heel belangrijk. Een aanplakbiljet legt de verplichting op het aantal zakken aan te geven voor zover de bezitter er 25 of meer heeft. Een modellijst moet op het stadhuis worden afgehaald ten laatste op vrijdag 6 april en ingevuld op het gemeentehuis weer afgegeven (aanplakbiljet: 4 april).

Telling van de melkkoeien en hennen
De Kommandantur laat in april een telling uitvoeren van de melkkoeien en de hennen. Voorgedrukte formulieren moeten de aangifte vergemakkelijken.[19]

GEMEENTE MALDEGEM.

OPTELLING DER MELKKOEIEN EN HENNEN.

(Bevel der Kommandantur van 11n April 1917, Nr 478).

Ik ondergeteekende _____

landbouwer, wonende te Maldegem, _____

verklaar te bezitten:

_____ **Melkkoeien**

_____ **Hennen** (Hanen **niet** meêbegrepen).

Maldegem, den ___ April 1917.

Koehouders van Donk en omgeving moeten naar de melkerij van Donk

Vanaf 16 april moeten alle koehouders van de Krone, Eibey, Veldhoek en Donk hun melk leveren aan de melkerij van Donk. Indien men kannen tekort heeft, kan men ze in de melkerij aankopen (aanplakbiljet: 9 april 1917).

Melkerij Donck

BEKANNTMACHUNG.

Vom 16. April ab haben alle in der Parochie Donk (Krone, Eibei, Veldhoek und Donk) wohnenden Kuhhalter ihre Milch an die Entrahmungsanstalt in Donk zu liefern. Die noch fehlenden Kannen sind bei dem Molkereibesitzer Bischof in Donk zum Tagespreis zu haben und rechtzeitig anzufordern.

Etappen-Kommandantur Maldegem

v Axt

Oberstleutnant u. Kommandant.

9.4.17

Wekelijks per koe 0,5 kg boter en per hoender 2 eieren te leveren

Oberstleutnant von Axt van de Kommandantur laat op 18 april aan de gemeente weten dat wekelijks per koe een halve kilogram boter dient geleverd en per hoender twee eieren. Daar er in Maldegem ongeveer 1800 koeien zijn, moet er dus 900 kg boter geleverd worden. Wekelijks levert men echter maar 352 kg. De 13.500 hoenders zijn goed voor 27.000 eieren, maar in de praktijk worden er maar 4.506 geleverd. Het argument van slecht weer en tekort aan voeding wordt niet aanvaard. De Kommandant dreigt met strenge straffen.

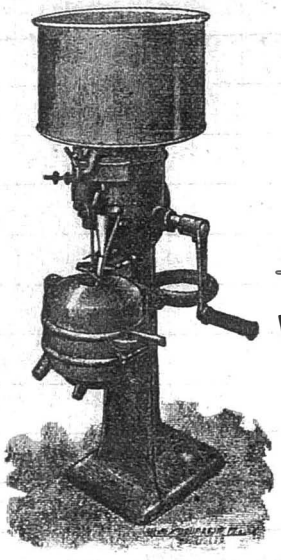

MAGAZIJN VAN IJZERWAREN :

Parijsche punten, Houtvijzen en Moerbouten, Brute en Geëmailleerde Potten,

Stoven, Kachels, Basculen, enz.

VELOS, NAAIMACHIENEN,

ONTROOMERS MELOTTE, VICTORIA KARNS

Debet M. Gemeente Maldeghem aan

Wed. Vandenberghe & Zonen

MARKTPLAATS, MALDEGHEM

over verkoop en levering van het volgende, betaalbaar alhier :

Maldeghem, den 5 Januari 1917

Druk. Standaert, Maldegem.

		Voor paard betaald om den Secretaris naar Eeclo te Voeren	7	50

Een rekening voor het vervoer van de gemeentesecretaris naar Eeklo.

Drukkerij

BOEKWERKEN

Stads - en Handelsdrukwerk

PLAKBRIEVEN, ENZ.

PAPIERHANDEL

BUREEL- en SCHOOLBEHOEFTEN

1917 — N° —

ST-JOSEPH'S HUIS

We D.-D. STANDAERT en Kren

STATIESTRAAT 44

MALDEGEM, den 21 April 1917.

Debet M. Gemeente Maldegem.

Ruiming- & Hustellingswerken.

voor drukken en levering van hetgene volgt, betaalbaar alhier :

Jan.	15	12 Bladen Propatria traces		0	48
"	15	200 Enc. (Ruiming- & Hustellingswerken)		4	-
	16	50 Blad. Propatria traces		2	00
Febr.	12	4 Bloc-notes 0,40 f	A. De Bie	1	60
"	12	2 Inktcrayons 0,25 f		0	50
"	12	24 Ballonpennen 0,02 f		0	48
		Totaal fr		9	06

Drukkerij Standaert dient een rekening in voor allerhande schrijfgerief en papier.

Maldegem weer Etappengebied

Een officiële aankondiging is niet gevonden, maar in de index van de aanplakbiljetten komt de wijziging van Operatiegebied naar Etappengebied aan bod. Een gevolg van die wijziging is dat de identiteitsbewijzen en de kaarten van onder ander de weerbare mannen dienen aangepast. De inwoners die vóór 31 december 1902 geboren zijn, dus 15 jaar oud zijn, moeten hun nieuwe *eenzelvigheidskaart* of identiteitsbewijs op het gemeentehuis afhalen tussen 30 april en 19 mei (aanplakbiljet: 27 april 1917). In de index van de aanplakbiljetten staat duidelijk: '*nu het Etappengebied is*'.

Meer boter en eieren wekelijks te leveren

Wekelijks moeten de bezitters van melkkoeien en hennen minstens het volgende leveren: driekwart kg boter per koe en 2 eieren per hen (aanplakbiljet: 20 april 1917).

De verpakking van eieren

Oberstleutnant von Axt van de Kommandantur meldt dat voortaan op de verpakkingskisten van eieren een etiket moet staan met de vermelding van het nummer van de Kommandantur, de naam van de Kommandantur, het aantal afgeleverde eieren en de datum van de aflevering. Het nummer van de Kommandantur Maldegem is 150.

Mb. Etp. Kdtur 150 – Maldegem
500 Eier
Datum der Ablieferung:
..... 1917

Dat moet ervoor zorgen dat de lege kisten op een gemakkelijke manier kunnen worden teruggezonden. Men moet het inpakken zeer omzichtig uitvoeren.

Nog enkele aanplakbiljetten in april en mei 1917 uitgehangen

- Rundvee, paarden enz.
  Elke wijziging in het bestand van rundvee en paarden zoals verkoop, sterfgeval, geboorte, gestolen enz. moet onmiddellijk op het gemeentehuis worden aangegeven (aanplakbiljet: 21 april).
- Weiden in het operatiegebied gelegen
  Vetweiden in het operatiegebied gelegen kunnen gebruikt worden. De landbouwers die dat willen moeten zich op zondag 29 april aangeven op het gemeentehuis. Een goede beschrijving van het dier en de juiste plaats van de weide dient opgegeven (aanplakbiljet: 27 april).
- Verzamelen van paardenhaar
  Al de paarden moeten de maan en de staart tot op een hand breedte van de staartwortel afgesneden worden. De gemeente moet dat haar verzamelen in het gemeentehuis op dinsdag 8 mei (aangeplakt 2 mei).
- Opvordering van de resterende voorraad aardappelen
  In een aanplakbiljet worden de landbouwers opgeroepen op het gemeentehuis al wat zij nog bezitten aan aardappelen en kunnen missen op het gemeentehuis af te leveren (aangeplakt 5 mei).

In mei nog meer boter en eieren te leveren
De landbouwers krijgen bericht dat ze vanaf 11 mei het volgende moeten leveren:
1. Al de boter (minstens driekwart kg per koe en per week)
2. 3 eieren per hen en per week (aanplakbiljet: 11 mei 1917).

Veel kindersterfte in Maldegem volgens de Middelburgse Courant
In de *Middelburgsche Courant* van 16 mei 1917 staat:

Uit berichten die ons zoo nu en dan van over de grens bereiken, blijkt dat het sterftecijfer vooral onder de kinderen zeer groot moet zijn. In Maldegem moeten er – werd mij verzekerd – in korten tijd een dertigtal kinderen zijn overleden.
Slechte en te weinig voeding moet wel van deze groote sterfte oorzaak zijn. Gelukkig voor de Belgen is nu weer genoeg meel voor den uitvoer (uit Nederland) aangekomen en is men weer begonnen met brood naar België uit te voeren.
Hoe hoog de nood in België gestegen is, blijkt uit het volgende: In verschillende Belgische grensgemeenten zijn er pootaardappelen uit den grond gehaald om deze nog voor de consumptie te gebruiken.

Visvangst in het Leopoldkanaal
De visvangst in het Leopoldkanaal en ook in het gebied op 6 km afstand van de Hollandse grens is zonder bijzondere toelating van de Etappen-Kommandantur, verboden. Ook de personen met een visverlof van de ontvanger moeten nog een toelating van de Etappen-Kommandant verkrijgen (aanplakbiljet: 18 mei 1917).

De melkerij van Kleit in werking vanaf 3 juni
De eigenaars van melkkoeien uit Eelvelde, Kleit, Groot Burkel en Vijvereecke, Papinglo en Doorn moeten ten laatste op 23 mei bij Louis Fiers in Kleit melden hoeveel kannen zij nodig hebben om dagelijks hun melk naar de melkerij te verzenden (aangeplakt 19 mei 1917).
De inwoners van voormelde wijken zijn verplicht vanaf 3 juni hun melk naar de melkerij van Kleit te brengen. De melkerij wordt geleid door Louis Fiers (aanplakbiljet: 26 mei 1917).

De Kleitenaren hebben echter geen zin om hun melk in de melkerij te leveren. Ze karnen liever hun melk zelf om er boter van te maken. De Duitsers grijpen in en straffen op 5 juni 1917 talrijke melkveehouders. De grootste boete (150 Mark) is voor wed. Lambert Charles Louis. De meesten hebben een boete van 20 Mark, indien een ander bedrag wordt het tussen haakjes vermeld. Het zijn:

Timmerman Charles (50), Ballegeer Camiel (40), wed. Lambert Charles Louis (150), De Clercq André (50), Van Hecke Louis (40), Dhont Alfons, Sys René (60), wed. Roels Bernard (30), Gobeyn Ferdinand (40), De Coninck Bernard, Matthys Eduard (30), Versluys Ivo (30), Sierens Ivo, wed. Dierkens Pieter, De Ceuninck Edmond, Meire Charles (30), Wittevrongel Henri (30), wed. Dhooge Jan Baptiste (50), Trenson Francies, Van Landschoot August, De Wilde Louis (30), kinderen Versluys, Kinderen De Cock, Van Landschoot Charles, Dobbelaere Bernard (30), Van Oost Charles Louis, Goethals Honoré, Van Haecke Louis(30), Roeges Leopold (60), De Zutter Eduard (30), Lameire Leonard, Lameire Ambroos, Lameire Désiré, De Lille Camiel, Van Waeyenberghe Leopold, Sierens François, Van Haecke Eduard, Grammens Charles, kinderen Longueville, Dhoore Ambroos, Versluys Valentin, Vyncke Louis (50), De Pré Florentin, wed. Trenson Jacob,

Verbeke Bernard, De Bruycker Pieter (30), kinderen Vyncke, Timmerman Leopold (30), Blomme Theofiel, De Coninck August (30), Longueville Camiel (30), Focquaert Emiel (40), wed. Bonte Pieter (30), Termotte Jozef, Roels Francies, Leers Achiel (60), Goethals Charles Louis (15), Focquaert Victor, Himmesoete Leopold, Vyncke Camiel, De Sutter August (40), wed. Blomme, Versluys Theofiel (30), wed. Van Hecke, Van Haverbeke August, Dhooge Louis, Van Laecke Augustin (60), De Ceuninck Charles (30), Van Hulle Louis, Sikaet Omer, Compernolle Bernard (40), Dobbelaere Camiel (50), Van den Bussche Pieter, Lambert August (40), Plaiy Leonard (40), De Coninck Eduard, Borlé Eduard (60), wed. Dhaenens Eduard (60), Bottelier Désiré (50), Longueville Napoleon (30), Lambert Camiel (40), Standaert Pieter (30) en Janssens Edmond.

Inlevering van broodgraan en haver

Er is een tekort aan graan en haver, dus grijpt de Duitse bezetter in.
Vanaf 25 mei mag er niet meer gemalen worden. De kaarten moeten aan de gemeente teruggegeven worden. Wie nog ongemalen broodgraan bezit moet het tegen betaling aan de Kommandantur afleveren.

Haver mag van 21 mei tot 14 september slechts nog met één kilo per dag en per paard worden gevoederd. Al het overige moet aan de Kommandantur geleverd worden tegen betaling. De aflevering is voorzien op 1 en 2 juni bij de Kinderen Blomme in de Noordstraat (aangeplakt 25 mei 1917).

Dringend vervoer naar Brugge

Men moet altijd gereed staan om vervoer te leveren aan de Duitsers. Zo geven ze de gemeente op 12 juni opdracht om nog op de dag zelf van de vraag te zorgen voor twee gespannen voor vervoer naar Brugge. Twee grote wagens met elk twee paarden worden geëist en dienen onmiddellijk geleverd. Met potlood staat geschreven dat in het vervoer als volgt wordt voorzien: *2 camions De Meyere, 2 paarden Van Poucke Jan, 1 paard Braet Charles en 1 paard François Aloïs.*[20]

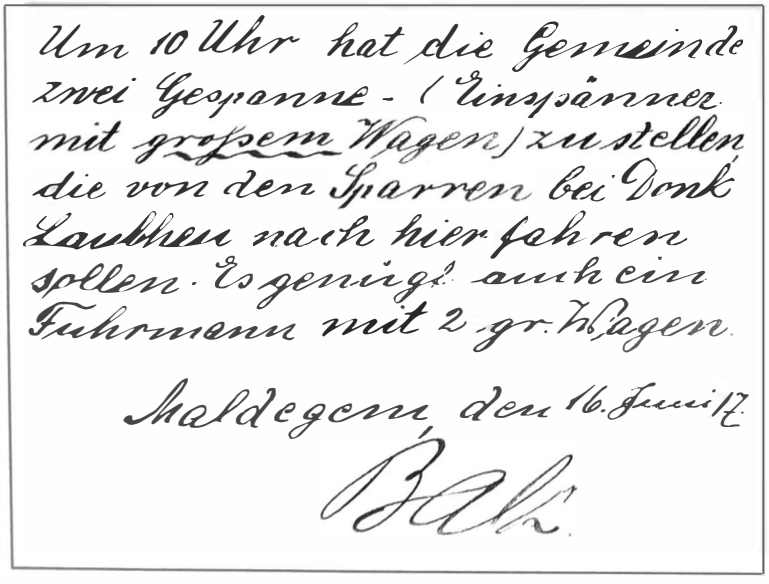
Um 10 Uhr hat die Gemeinde
zwei Gespanne - (Einspänner
mit grossem Wagen) zu stellen
die von den Sparren bei Donk
Laubhen nach hier fahren
sollen. Es genügt auch ein
Fuhrmann mit 2 gr. Wagen.

Maldegem, den 16. Juni 17.

De Duitse overheid vraagt op 16 juni 1917 aan het gemeentebestuur wagens met voerman ter beschikking te stellen om hooi van Donk naar het centrum van Maldegem te voeren.

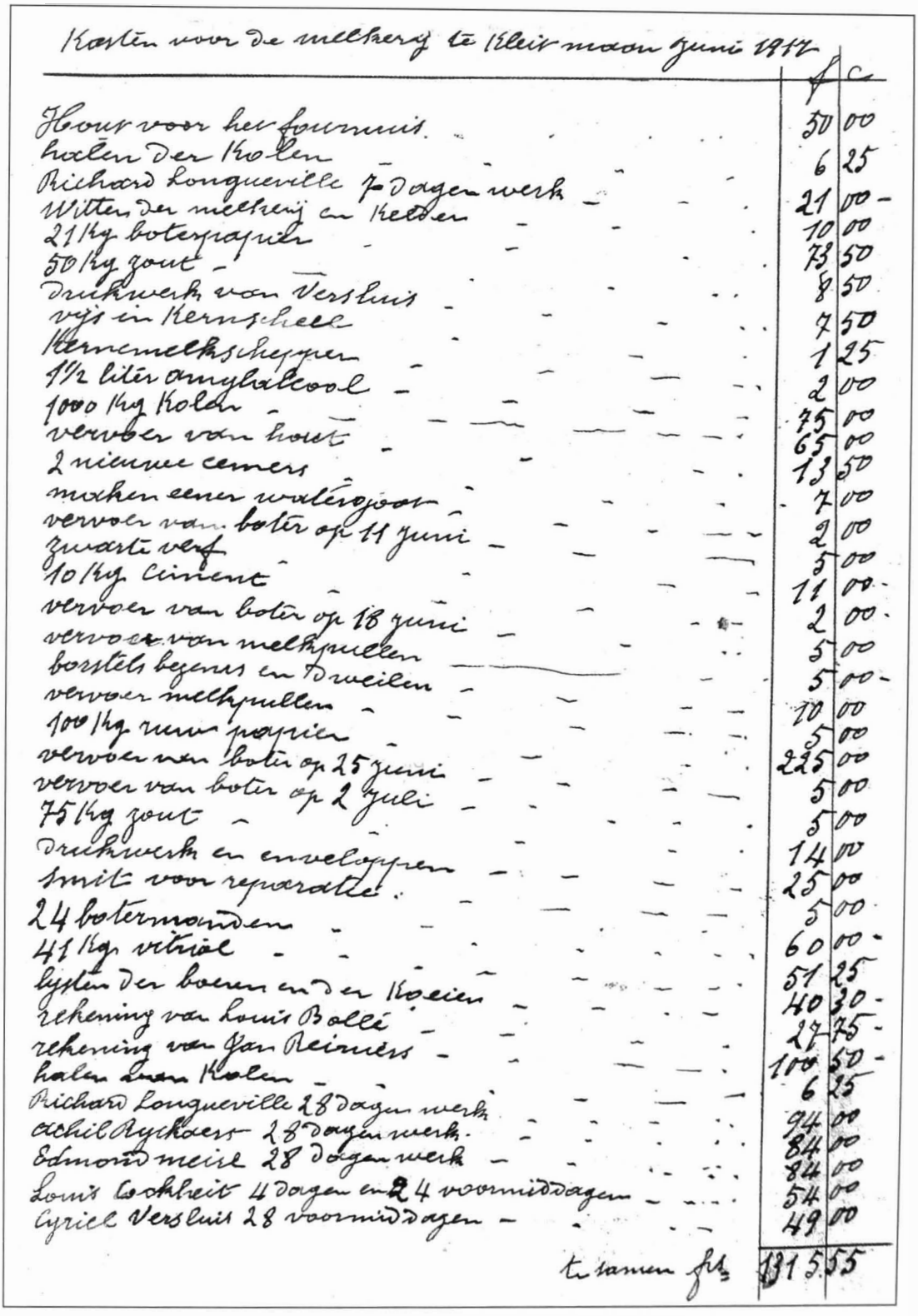

Kosten voor de melkerij te Kleit maan juni 1917

	f	c
Hout voor het fourmuis	30	00
halen der Kolen	6	25
Richard Longueville 7 dagen werk	21	00
Witten der melkerij en Kelder	10	00
21 kg boterpapier	13	50
50 kg zout	8	50
Druikwerk van Versluis	7	50
vijs in Kernketel	1	25
Kernemelksscheppen	2	00
1½ liter amylalcool	75	00
1000 kg Kolen	65	00
vervoer van hout	13	50
2 nieuwe emmers	7	00
maken eener waterput voor	2	00
vervoer van boter op 11 juni	5	00
zwarte verf	11	00
10 kg Cement	2	00
vervoer van boter op 18 juni	5	00
vervoer van melkpullen	5	00
borstels bezems en Emmers	10	00
vervoer melkpullen	5	00
100 kg. vuur papier	225	00
vervoer van boter op 25 juni	5	00
vervoer van boter op 2 juli	5	00
75 kg zout	14	00
Druikwerk en enveloppen	25	00
smit voor reparatie	5	00
24 botermonden	60	00
41 kg vitriol	51	25
lysten der boeren en der Koeien	40	30
rekening van Louis Bollé	27	75
rekening van Jan Reiniers	100	50
halen van Kolen	6	25
Richard Longueville 28 dagen werk	94	00
Achiel Ryckaert 28 dagen werk	84	00
Edmond meire 28 dagen werk	84	00
Louis Cockheit 4 dagen en 24 voormiddagen	54	00
Cyriel Versluis 28 voormiddagen	49	00
te samen fr.	1315	55

Afrekening in juni 1917 van de gemaakte kosten voor de melkerij in Kleit.
Daarin staat dat Louis Bollé en Jan Reyniers een rekening indienden voor geleverde diensten.
In de melkerij hebben Richard Longueville, Achiel Meire, Louis Cockheit en Cyriel Versluys een aantal dagen gewerkt.

MALDEGEM, 20 Juni 1917.

M .....

Gij wordt door de Kommandantur aangeduid als U niet gedragende naar de onderrichtingen op het leveren van Eieren.

Volgens de verordening zult gij leveren per week:

..... **EIEREN in Juni** (2 Eieren per hen)

en ..... **EIEREN in Juli** (3 Eieren per hen).

Ons Bestuur wordt aanzocht U dit eene laatste maal te herinneren en U opmerkzaam te maken op de zware boeten welke binnen korte dagen zullen toegepast worden.

Met hoogachting.

Het Gemeentebestuur.

Enkele aanplakbiljetten in juni 1917 uitgehangen

- Landbouwtelling voor 1917
  Binnen enkele dagen zal de jaarlijkse telling gebeuren. Dit ter kennisgeving aan de landbezitters of -huurders. Onjuiste verklaringen zullen streng worden gestraft (aanplakbiljet: 12 juni).
- Fruit- en groenteverkoop in winkels
  Er worden onderrichtingen verstrekt over de verkoop in de winkels. Men mag alleen verkopen als de prijslijst op een zichtbare plaats is aangeplakt. De maximumprijzen worden wekelijks door de Etappen-inspectie bekend gemaakt (aanplakbiljet: 16 juni).
- Het merken van kalveren
  Voor de nog niet gebrandmerkte kalveren zijn er verschillende plaatsen voorzien waarop ze moeten worden aangeboden. De data liggen tussen 21 en 27 juni. De runderen die eventueel nog niet gemerkt zijn, moeten ook gebracht worden (aanplakbiljet: 18 juni).
- Vee laten weiden langs de grens
  Het weiden van vee in de 200 m grensstreep voor de Nederlandse grens, moet bij het aanbreken van de duisternis worden stopgezet (aanplakbiljet: 19 juni).
- De levering van hennen
  De al aangekondigde hennenlevering gaat door op dinsdag 26 juni om 7 uur 's morgens aan het station. Elke persoon moet zijn gevraagd aantal hennen leveren in een kooi of een mand (aanplakbiljet: 23 juni).

Opgave van het aantal schapenhouders en de hoeveelheid wol

Op 19 juni laat de burgemeester aan de Kommandant weten wie in Maldegem schapen bezit en hoeveel wol er ter beschikking is.

We vermelden hier de 29 schapenhouders met tussen haakjes het aantal schapen, indien meer dan één: Heyneman Pieter (2), Van den Eeckhout Desiré (2), Termotte Philemon, Bauwens Henri, weduwe Charles Berlé, Eduard Berlé (2), weduwe Ambroos Longueville (2), Goethals Camiel, Berlé Petrus (2), Dhoore Frederic (3), Longueville Hippoliet, Engelrest Philippe, Van Canneyt Charles Louis, Danneels Eduard, Van Loo Charles, Verleye August

(61), Geirnaert Camiel (3), De Cock Aloïs, Vyncke Jan, Stevens August, De Cuyper Henri, De Clerck Charles, Versieck Leopold, Weduwe Enoch Matthys, Van Kerckhover Eduard (2), Roets Charles Louis (36), De Neve Louis, De Lille Victor (4) en kinderen De Lille.
Er zijn twee schapenhouders met veel schapen: August Verleye, die 220 kg wol kan leveren (à 2,06 fr. per kg), en Charles Louis Roets met 140 kg wol (à 2,25 fr. per kg).

Invoering van melkkaarten vanaf 1 juli
Juni en juli worden hongermaanden, want de voorraden zijn uitgeput.
Door de invoering van melkkaarten zet men melk op rantsoen. Op zo een kaart staat vermeld op hoeveel melk een persoon recht heeft. Onderrichtingen over de melkkaart worden meegedeeld via een aanplakbiljet aangeplakt 25 juni 1917.

De gemeente moet een lijst opmaken van de personen die recht hebben op melk en dus een melkkaart. Bij elke familie moet men vermelden over hoeveel koeien of geiten men de beschikking heeft. De melkverkopers dienen ingelicht dat ze vanaf 1 juli maar melk mogen geven aan de persoon in bezit van een melkkaart. De melkkaarten mogen maar bedeeld worden na inlevering van voornoemde lijst.
Het getal vrouwen en zieken die recht hebben op melk mag niet hoger dan 3% bedragen van de rechthebbenden.[21]

Vroege aardappelen
Vroege aardappelen mogen vóór 10 juli niet worden gerooid (aanplakbiljet: 27 juni 1917). Ze kunnen maar gerooid worden na verwittiging van het gemeentebestuur en toelating van de Kommandantur.
De hoeveelheid vroege aardappelen dient aangegeven op het gemeentehuis ten laatste op 7 juli (aanplakbiljet: 7 juli 1917).

Paardenkeuring in juli en augustus
Al de paarden, kleine en grote, oude en jonge, moeten op dinsdag 3 juli worden samengebracht voor keuring. De verzamelplaatsen zijn het centrum van Maldegem, Kleit en Donk (aanplakbiljet: 30 juni 1917). De paarden worden ook nog gekeurd op 6 en 7 augustus.

Ruzie tussen secretaris Vermeersch en commissaris Eeckhout
Politiecommissaris Romain Eeckhout doet op 21 juli zijn beklag bij de burgemeester over gemeentesecretaris Alfons Vermeersch. De secretaris beschuldigt de commissaris ervan bij het invullen van de bonnen een lagere kwaliteit van de producten op te geven, waardoor de leveranciers minder worden betaald. Als compensatie zou hij door de Duitsers beloond worden met wijn. De commissaris voelt zich in zijn eer gekrenkt en klaagt zijn nood bij de burgemeester.[22]

Rantsoenering voor de verwarming
Het Plaatselijk Hulp- en Voedingskomiteit voelt zich begin juli voor de arme bevolking om maatregelen te nemen voor wat betreft de verwarming voor de inwoners. Er is een groot tekort aan brandstof. Daarom gaat het comité op zoek naar hout en schrijft daarvoor een aantal burgers aan. Een van hen, Ferdinand Van Moffaert, meldt op 10 juli 1917 dat een deel van het hout van zijn bos al gestolen is en dus niet meer beschikbaar.
Felix Boels uit Adegem vraagt toelating om zijn bos op de Kampel te mogen rooien.

Het rooien van sparrenbossen in Burkel.
V.l.n.r.: - onderaan: 'Deumke' Lille, Cesar Savat, Ferdinand Van Ootegem, René De Candt, Edward 'Velde' Borgonjon, 'Bauwke' Idesbald Landuyt;
- tweede rij: Duitse soldaat, Henri Lazoen, 'Bufke' Zutters, Theofiel De Meulenaere, Engelbert Van Hoecke, Victor Van den Neste, Edward De Rockere, Jan Savat, Adolf Van Eenaeme, onbekend, Duitse soldaat;
- Derde rij: Victor Van Hecke, Elias Van den Neste, Henri Gobeyn, Charles Louis Van den Neste, Ivo Borgonjon, Peetje Van den Neste, Victor Temmerman, 'Flodder' Van Hoecke, Edward De Baere;
- bovenste rij: Eduard De Metsenaere, André Laureyns, Medard De Baere, 'Teure' Braet, 'Brozen' Kraemers, Albert Lasoen, onbekend, Kamiel Terny, onbekend.

Het aantal inwoners in Maldegem

Het totaal aantal inwoners in Maldegem bedraagt midden juli 10.115 personen.
Bij de vrouwen staat in potlood bijgeschreven dat er 445 tussen 14 en 17 jaar oud zijn. Van de kinderen tot 14 jaar zijn er 1.655 jongens en 1.710 meisjes.

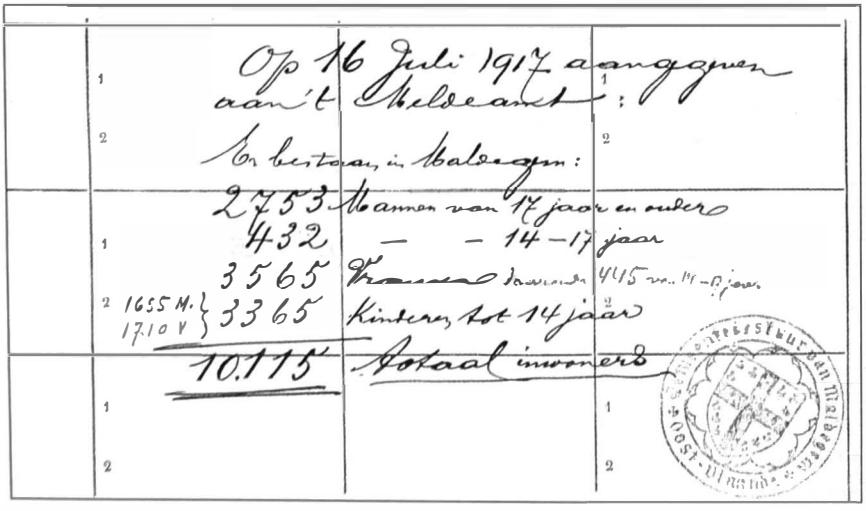
Op 16 Juli 1917 aangegeven aan't Meldeamt:
Er bestaan in Maldegem:
2753 Mannen van 17 jaar en ouder
432 — — 14–17 jaar
3565 Vrouwen waarvan 445 van 14–17 jaar
1655 M. / 1710 V } 3365 Kinderen tot 14 jaar
10.115 Totaal inwoners

Enkele aanplakbiljetten in juli 1917 uitgehangen

- Het merken van jonge varkens
  De nog niet gemerkte jonge varkens (viggens) van minstens 10 dagen oud moeten gemerkt worden tussen 31 juli en 2 augustus op de plaatsen op de aanplakbrief vermeld (aanplakbiljet: 26 juli).
- Hennenhouders gestraft
  De verleiding is groot om te weinig eieren te leveren aan de Duitse overheid. Op de zwarte markt is een betere prijs te verkrijgen. Meer dan 250 hennenhouders worden in juli gestraft, omdat zij sinds verscheidene weken geen of onvoldoende eieren hebben geleverd. Volgens het aanplakbiljet van 10 april moeten ze per week leveren: in juli 3 eieren per hen en in augustus 2,5 eieren per hen (aanplakbiljet: 26 juli).
- Plaatsing van blauwwitte palen
  In augustus worden er in weiden en op velden blauwwitte palen geplaatst, voorzien van nummers of letters. De palen mogen niet worden verplaatst noch weggeruimd (aanplakbiljet: 27 juli).

Slachtgerief inleveren

Wellicht is de Duitse Kommandant Liebig bang dat men al vroeg zal beginnen slachten en daarom geeft hij op 16 juli het bevel dat alle slachters hun slachtgerief moeten inleveren. Dat zijn Eduard De Laere, Isidor Van Houcke, Victor De Zutter, Kamiel Debbaut, Alfons D'Aubioul, Sylvain Van de Genachte, wed. Cauwels, Lucien Van de Genachte, René Van de Genachte, Arnold Lampo, Kamiel Willemarck, Louis Buysse, Honoré De Bruycker en Richard Van de Genachte.

Slechts enkele vellenhandelaars erkend door de Duitsers

De Kommandantur heeft de volgende personen tot vellenhandelaars benoemd:
1. Vellen van runddieren, kalveren, paarden, geiten enz.: Hector Potvliege
2. Vellen van konijnen, katten, honden enz.: Albert De Coninck, August Van Hooreweder, Jordaan Van Hooreweder, Henri Bottelier (Kleit).

Het kopen van vellen is voor andere personen verboden (aanplakbiljet uitgehangen 26 juli 1917).

Paardenmarkt in Maldegem en Middelburg

In de voormiddag van dinsdag 21 augustus 1917 wordt in Maldegem een paardenmarkt gehouden voor alle paarden. De plaats van samenkomst is de dreef rechtover het kasteel van de burgemeester. De paarden van Strobrugge, Eede (Maldegem) en Moerhuize moeten ook komen. Alleen de veulens van dit jaar mogen wegblijven.
De paarden moeten om half acht worden samengebracht in Strobrugge en onder geleide van een militair groepsgewijze naar de dreef worden gebracht. Paspoorten zijn voor deze tocht niet nodig.

Om 11 uur van dinsdag 21 augustus moeten al de paarden van Middelburg naar de *Kommandantur aldaar* tezamen gebracht worden met uitzondering van de veulens van het jaar 1917. De paarden van Zoetendale moeten naar Maldegem komen.
Bij de monstering moeten alle stukken zoals dektoelatingsbewijzen, uittreksels uit het stutboek en veearts-attesten worden medegebracht (aanplakbiljet, Maldegem, 18 augustus 1917, von Axt, Oberstleutnant).

De nieuwe melkerij in de Bogaardestraat
De landbouwers die nog bij geen melkerij aangesloten zijn, moeten zich ten laatste op 12 september de nodige vertinde kannen (pullen) aanschaffen bij Bollé, Van de Berghe of De Coninck. Op 13, 14 of 15 september moeten ze ter nummering aangeboden worden in de nieuwe melkerij in de Bogaardestraat.
Voor de landbouwers van Strobrugge, Eede en Moerhuize zal Th. Vandenbroucke het nodige doen op 13 september (aangeplakt 7 september 1917).

Vanaf 1 oktober moeten alle melkveehouders aan de nieuwe melkerij leveren, met uitzondering van hen die in de melkerij van Donk moeten leveren. De melkerij van Kleit wordt met 1 oktober afgeschaft (aangeplakt 27 september 1917). Eind augustus was de melkerij van Donk al in beslag genomen door de *Intendantur* van Brugge.

Betaling van de melkleveranciers
De Intendantur van het Marinekorps laat op 13 september weten dat de gemeentesecretaris zich op de 25ste van elke maand moet aanbieden bij de Krijgskas van het Marinekorps in Brugge. Daar zal hij het melkgeld kunnen ontvangen bestemd voor de leveranciers. De gemeente moet dat geld zo vlug mogelijk uitbetalen. De lijst waarop de melkleveranciers hebben afgetekend moet ten laatste op de tiende van de maand aan de Kommandantur worden bezorgd.[23]

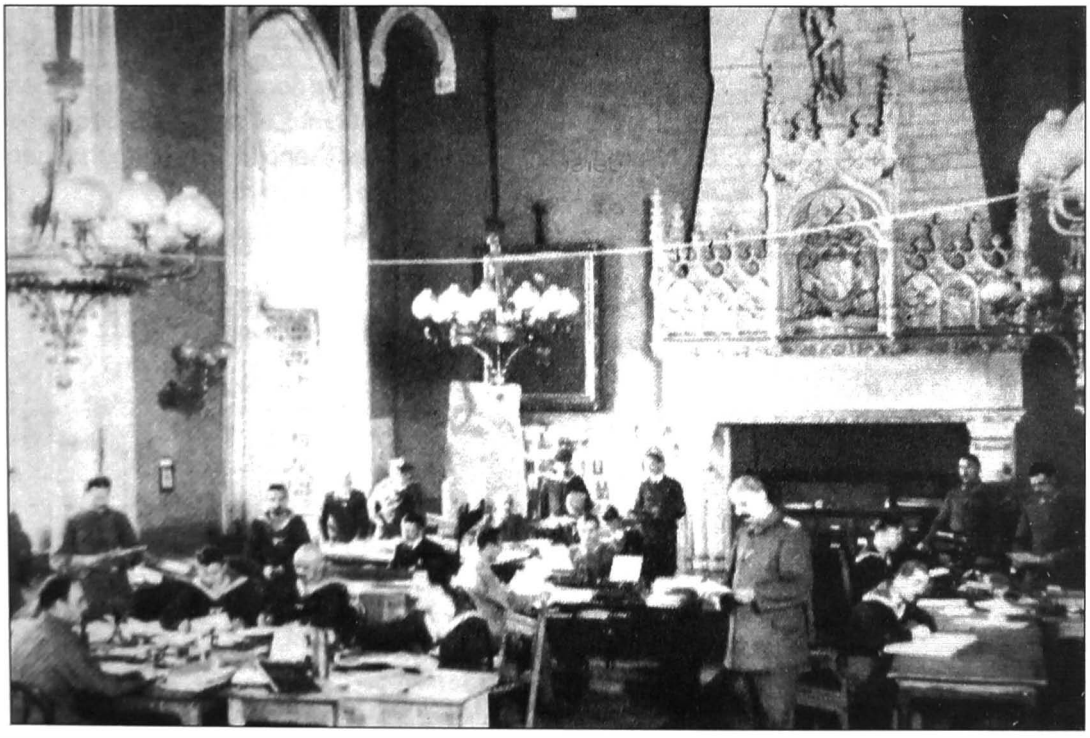

De administratie van het Marinekorps in het Provinciegebouw in Brugge.

Broodgraan naar Brugge
Blijkbaar is er weer een tekort aan graan om brood te bakken. Daarom wordt een aanplakbiljet uitgevaardigd met de vraag om broodgraan te leveren in Brugge.
Om de landbouwers te lokken spiegelt men een prijs voor van 4 frank per 100 kg, indien men vóór 16 september levert (aanplakbiljet: 11 september 1917).

Verkoop en aankoop van aardappelen

Op gebied van voedsel wordt de toestand slechter. Maatregelen dringen zich dan ook op. De verkoop en aankoop van aardappelen is voortaan verboden en strafbaar. Alle aardappelen moeten aan de gemeente worden geleverd met uitzondering van de heel kleine, met de grootte van een hazelnoot.

De aardappelen voortkomend van een oppervlakte kleiner dan 1 are mag men behouden. Het is ook niet toegestaan aardappelbloem te maken. Aan ambachtslieden is het verboden daarvoor toestellen te maken of te repareren, die tot raspen van aardappelen of tot malen van graan geschikt zijn (aanplakbiljet: 14 september 1917).

Maldegem	Operatiegebied

Maldegem weer Operatiegebied

In het aanplakbiljet van 15 september 1917 wordt gesteld dat er nieuwe identiteitsbewijzen of *eenzelvigheidskaarten* moeten worden uitgereikt. De bruine kaarten van het Etappengebied zijn afgeschaft en de roze van het Operatiegebied, *waarin de gemeente zich weerom bevindt,* komen weer in voege. De nieuwe kaarten zijn beschikbaar op het gemeentehuis van 18 tot 29 september en op Strobrugge op 1 oktober. Het identiteitsbewijs is verplicht vanaf 10 jaar. Maldegem krijgt 7.300 kaarten en moet een lijst opmaken voor de Kommandantur met vermelding van de namen, nummer van de kaart, straat en nummer van de woning.

Ook de arbeiders die in Maldegem of in een andere gemeente door de Duitsers worden tewerkgesteld, moeten een nieuwe *eenzelvigheidskaart* afhalen. Ze moeten dat doen op zondag 30 september van 8 tot 12 uur in het gemeentehuis (aanplakbiljet, uitgehangen 26 september 1917).

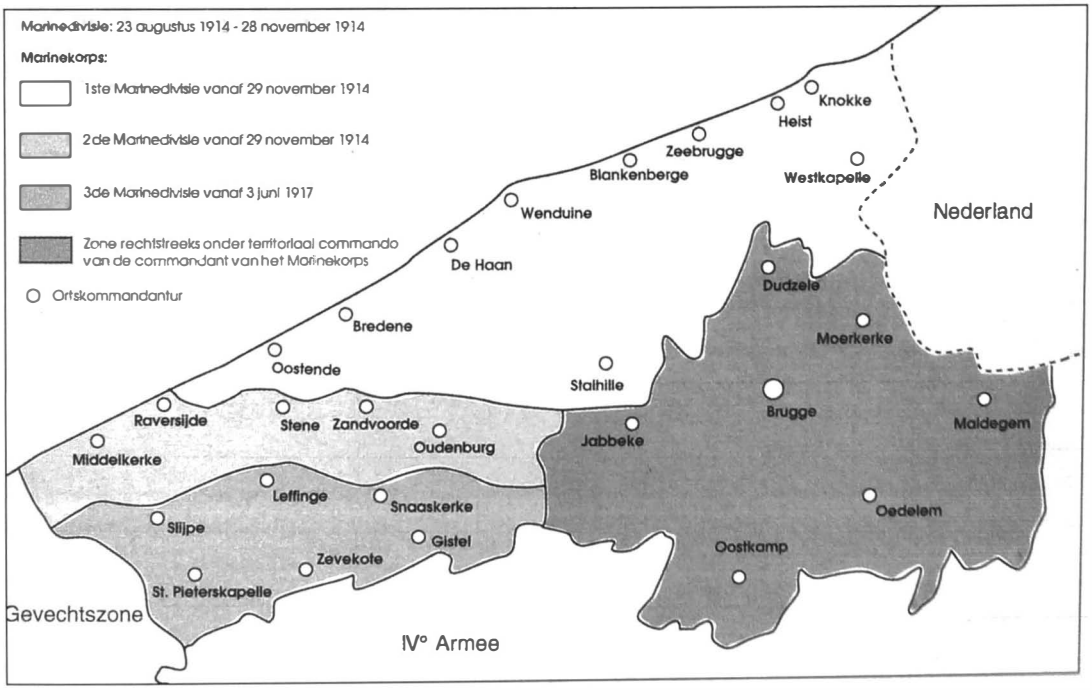

Kaart uit 'Oostende 14-18' van Ferdinand Gevaert en Freddy Hubrechten.

Kolen voor de smeden
Kommandant Liebig van de Kommandantur van Maldegem meldt op 28 september aan de gemeente dat hij de gevraagde wagon met kolen voor de smeden niet kan leveren. Ze zullen het met minder moeten doen en hun kolen gaan halen in Brugge. Hij suggereert dat er misschien smeden zijn die minder kolen nodig hebben, zodat anderen dan meer kunnen verbruiken.[24]

Inzameling van eikels, kastanjes en beukennoten
De Duitse overheid doet een oproep voor het inzamelen van eikels (17,50 fr. per kg), paardenkastanjes (13,25 fr. per kg) en beukennoten (56,25 fr. per kg). Het verbranden van aardappelgroente is verboden (aangeplakt 5 oktober 1917).

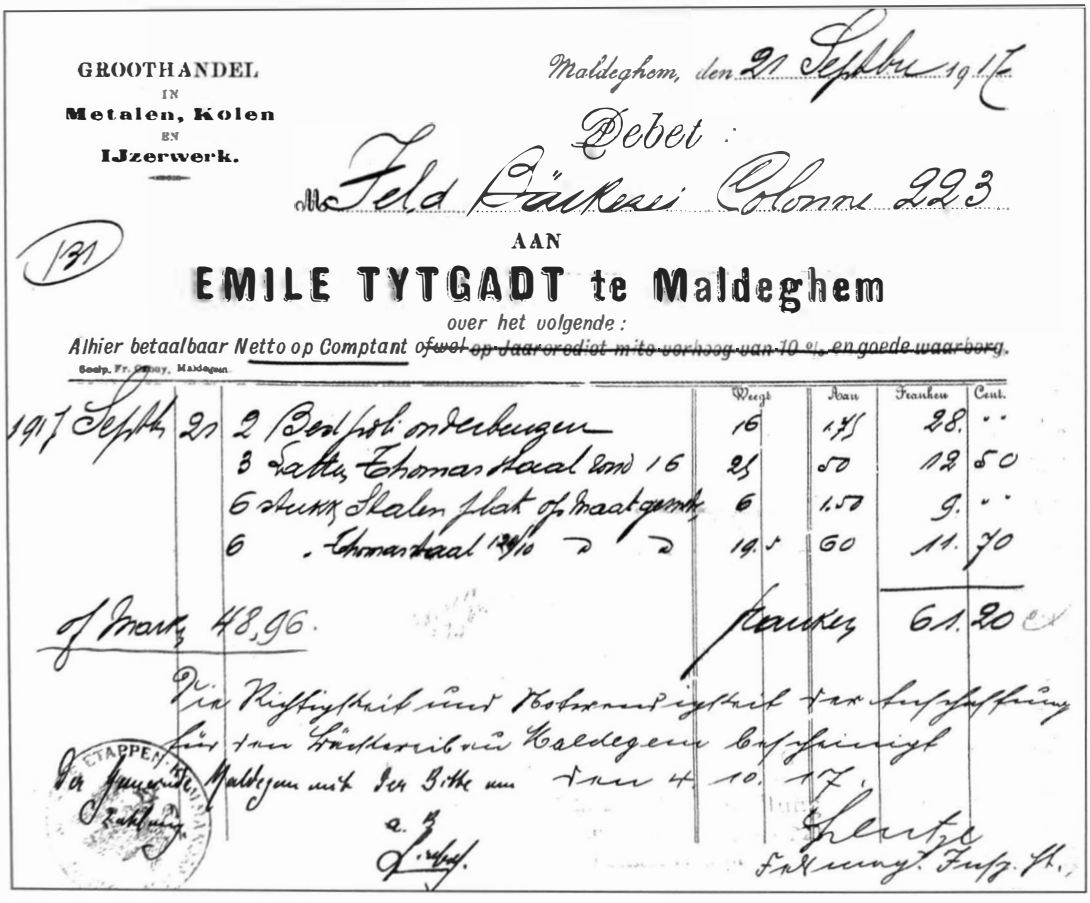

GROOTHANDEL
IN
Metalen, Kolen
EN
IJzerwerk.

Maldeghem, den 21 Septbre 1917

Debet :

Feld Bäckerei Colonne 223

AAN

EMILE TYTGADT te Maldeghem

over het volgende :

Alhier betaalbaar Netto op Comptant ~~ofwel op Jaarcrediet mits verhoog. van 10 %, en goede waarborg.~~

Soulp. Fr. Gomay, Maldegem.

			Weigt	Aan	Franken	Cent.
1917 Septbr.	21	2 Beslag onderlegger	16	1.75	28.	..
		3 Zakken Thomasstaal 2 mal 16	25	50	12	50
		6 Stuks Staalen plat of Maatgemk	6	1.50	9.	..
		6 " Thomasstaal 3 mal 10	19.5	60	11.	70
					61.	20 ex

of Mark 48,96.

Franken

Die Rechnung mit Kostenaufstellung zur Einreichung für die Bäckerei in Maldegem beschleunigt

Der Gemeinde Maldegem mit der Bitte um Ihre 4. 10. 17.

Zahlung.

Schulze
Feldwebel Fuhr. Kl.

Werk uitgevoerd door Emile Tytgadt voor een Duitse veldbakkerij.

Aanplakbiljetten in oktober 1917 uitgehangen:

- Levering van rogge, tarwe, boekweit, aardappelen, stro, haver en okkernoten
  Schikkingen aangaande de leveringen. De okkernoten moeten in het gemeentehuis afgeleverd worden op 10 en 11 oktober (aanplakbiljet: 5 oktober).
- Bieten, rapen, raapkolen en wortels
  Inbeslagneming en de vrije beschikking erover verboden (aanplakbiljet: 29 oktober).
- Aardappelen, graan- en olievruchten.
  1. Alle aardappelen zijn af te leveren, tenzij kleiner dan een hazelnoot
  2. Naarstig dorsen opdat de levering op tijd kan gebeuren (aanplakbiljet: 30 oktober).

Zal al het land bezaaid worden?
De Duitsers weten dat er problemen zullen zijn met de voedselvoorziening, niet alleen in België maar ook in Duitsland. Het is dus heel belangrijk dat alle gronden vruchten voortbrengen. Om daar zicht op te hebben, vragen ze inlichtingen aan het gemeentebestuur.

Uit het antwoord op datum van 26 oktober 1917 blijkt dat in Maldegem ongeveer 250 hectaren bezaaid zijn, dat nog 750 hectare moeten bezaaid worden, dat er voor dat werk een tekort is van 300 arbeiders én van ongeveer 50 gespannen van één paard.
Uit die brief blijkt ook dat er dagelijks door de Kommandantur 20 à 25 gespannen van één paard worden opgeëist voor vervoer van allerhande producten.[25]

Laatste verwittiging.

M_____ _____ , te Maldegem,_____

Gij wordt opgevorderd — krachtens uitdrukkelijk bevel der bezettende Macht — te leveren het volgende :

1° **Al uwen Rogge, uwe Tarwe en uwen Boekweit,**

naar 't magazijn van M_____alhier op_____ dag a. s. tusschen 9 - 12 en 2 - 5 ure

(Voor zaaigraan kan behouden worden per hectare { a/ Rogge : 160 kg. b/ Tarwe : 170 kg. c/ Boekweit : 100 kg.

2 **Al uwe Haver,** naar 't magazijn van M. Edmond De Meyere alhier op_____ _____dag a. s., tusschen 2 - 5 ure (zaaihaver — 160 kg. per hectare — blijft vrij).

Niet leveren is zich blootstellen aan streng onderzoek.

P. S. — **Niet te hebben gedorschen, zal geene verschooning zijn.**

Maldegem, den October 1917.

HET OOGSTCOMITEIT.

Een nieuwe regeling voor de aflevering van eieren
Iedereen moet voortaan zijn eieren zelf afleveren op het gemeentehuis en afhankelijk van zijn woonplaats als volgt:

1. Op maandag van 8 tot 10 uur: voor die ten noorden van de baan Brugge-Gent wonen
2. Op dinsdag van 8 tot 10 uur: voor die ten zuiden van de baan Brugge-Gent wonen

Op maandag van 8 tot 9 uur moeten de bewoners van over het kanaal hun eieren afleveren bij Frans De Vleesschouwer (aanplakbiljet: 13 november 1917).

Verbod stallen te strooien met stro
Het strooien met stro van paarden-, koeien- en varkensstallen is verboden. Sparrenegels, droge bladeren, aardappelloof enz. dienen daarvoor gebruikt. Wie na 10 november dit voorschrift overtreedt, zal streng worden gestraft (aanplakbiljet, 2 november 1917, het gemeentebestuur).

De bakkers in het centrum van Maldegem

De Kommandantur vraagt een lijst op te maken van de *bakkers in het center die op het oogenblik nog hun bedrijf uitoefenen voor het publiek.* Het gaat dus duidelijk over bakkers die leveren aan particulieren.

Naam	Straat	Aantal huisgezinnen	Aantal broden per week
Baert August	Vaekekerkweg	55	150
De Bruyckere Hector	Statiestraat	100	100
De Lille Camiel	Noordstraat	80	50
De Windt Eduard	Westeinde	110	500
De Windt Victor	Karreweg	70	150
Dhont Alfons	Markt	125	500
Savat Alfons	Noordstraat	60	175
Savat David	Noordstraat	40	150
Spiegelaere Theodoor	Markt	65	150
Van de Walle Eduard en zoon Alfons	Noordstraat	40	120
Van Moffaert Edgard en Georges	Eedestraat	75	120
Verschoore Camiel	Karreweg	8	40
Verstrynge Pieter	Noordstraat	30	100
Willems Polydore	Eedestraat	100	750
Verkindere gebroeders	Vaekekerkweg	-	-

Bij de gebroeders Verkindere staat vermeld dat ze bakkers zijn van broden, beschuiten, enz. voor het plaatselijk Hulp- en Voedingscomité.
Het aantal broden werd verrekend naar een gemiddeld gewicht van anderhalve kilogram. In de praktijk worden er broden met een ander gewicht gebakken.
De voormelde lijst wordt aan de Kommandantur overgemaakt op 7 november 1917 en steunt op *de gedane aangiften der betrokken personen.* De bakkers deden hun aangifte bij de burgemeester.[26]

Er worden nog andere bakkerslijsten opgemaakt, maar die worden niet ingediend bij de Kommandantur. Worden ook als bakker genoemd: *Roete Ferdinand (Vaeke), Caeckaert Arthur (Cleytkalseide), De Neve Louis (Cleytkalseide), Goossens Richard (Cleytkalseide) en Lannoy Camiel (Doorn).*

Inbeslagneming van de tabaksoogst

Door een verordening van het opperkommando begin november wordt de tabaksoogst in beslag genomen. Alle koop en verkoop, alsmede alle vervoer van tabak van dit jaar, is verboden. Over de aflevering van de tabak worden binnenkort bijzondere schikkingen getroffen. Voorlopig geldt het volgende:

1. Iedere tabakplanter moet den opgedanen tabak drogen en bewaren.

2. De tabak zal opgekocht worden op nog te bepalen tijdstippen en aan vastgestelde prijzen, door opkoopers voorzien van eene schriftelijke toelating. Iedere verkoop aan andere personen of iedere aankoop door andere personen is verboden.
3. Bij den aankoop van den tabak komen in aanmerking tot basis voor de af te leverern hoeveelheid, de door de belastingsbeambten te velde gedane schattingen.
4. Iedere tabakplanter, welke niet de geschatte hoeveelheid aflevert, heeft krachtens cijfer 6 der verordening van 22.6.17 de strengste bestraffing te verwachten.
(aanplakbiljet: wellicht in november 1917).

Te trage levering van granen
De landbouwers treuzelen bij de levering van granen. In een aanplakbiljet wordt er nog eens op aangedrongen dat de landbouwers onmiddellijk zouden dorsen en het graan afleveren bij Honoré Potvliege.
Midden november wordt de landbouwers gevraagd hun rogge, tarwe, haver, boekweit en erwten te leveren op maandag, woensdag en vrijdag van elke week, tussen 9 en 12 en tussen 2 en 5 uur. De landbouwers met eigen paarden moeten hun granen zelf naar Brugge voeren op dinsdag, donderdag of zaterdag (aanplakbiljet: Maldegem, 15 november 1917, het gemeentebestuur).

Aanplakbiljetten uitgehangen in november en december 1917
- Alle granen moeten gedorst zijn ten laatste op 10 januari. Wanneer het niet mogelijk is, dat zonder uitstel melden op het gemeentehuis (aangeplakt 11 december).
- Graanlevering.
  Nog een oproep met bedreiging van straffen. De haver die bestemd is voor de opgeëiste paarden , is ook af te leveren (aangeplakt 29 december).
- Okkernootbomen
  De nog voorhanden zijnde notelaars van 0,80 m (1 m boven de grond gemeten) moeten vóór einde december geveld worden. Nog andere beschikkingen dienaangaande (aangeplakt 9 december).
  Onderaan is nog toegevoegd: *Voor bekendmaking aan de bevolking. Iedereen, welke Noteboomen van 80 centimeters en meer staan heeft, wordt aanzocht dezelve aan te geven op 't Gemeentehuis, Secretariaat, ten laatste Vrijdag a.s., om 5 ure namiddag. Maldegem, 10 December 1917. Het Gemeentebestuur.*
- Afsnijden staart en manen van paarden
  De Kommandantur beveelt op 27 december dat '*van alle paarden onmiddellijk staart en manen moeten afgesneden worden*'. Het haar moet op het Gemeentehuis ingebracht worden op maandag a.s. tussen 2 en 5 uur 's namiddags (Maldegem, 28 december 1917, het gemeentebestuur).

Tyfus in Maldegem
De Duitse overheid denkt dat bij landbouwer Perquy op Butswerve tyfus is uitgebroken. Ze geeft onmiddellijk bevel dat hij geen boter en eieren mag leveren aan de gemeente en aan de Kommandantur. Hij mag ook geen voedsel geven aan soldaten of burgers. Ze mogen zelfs zijn huis niet betreden.[27]

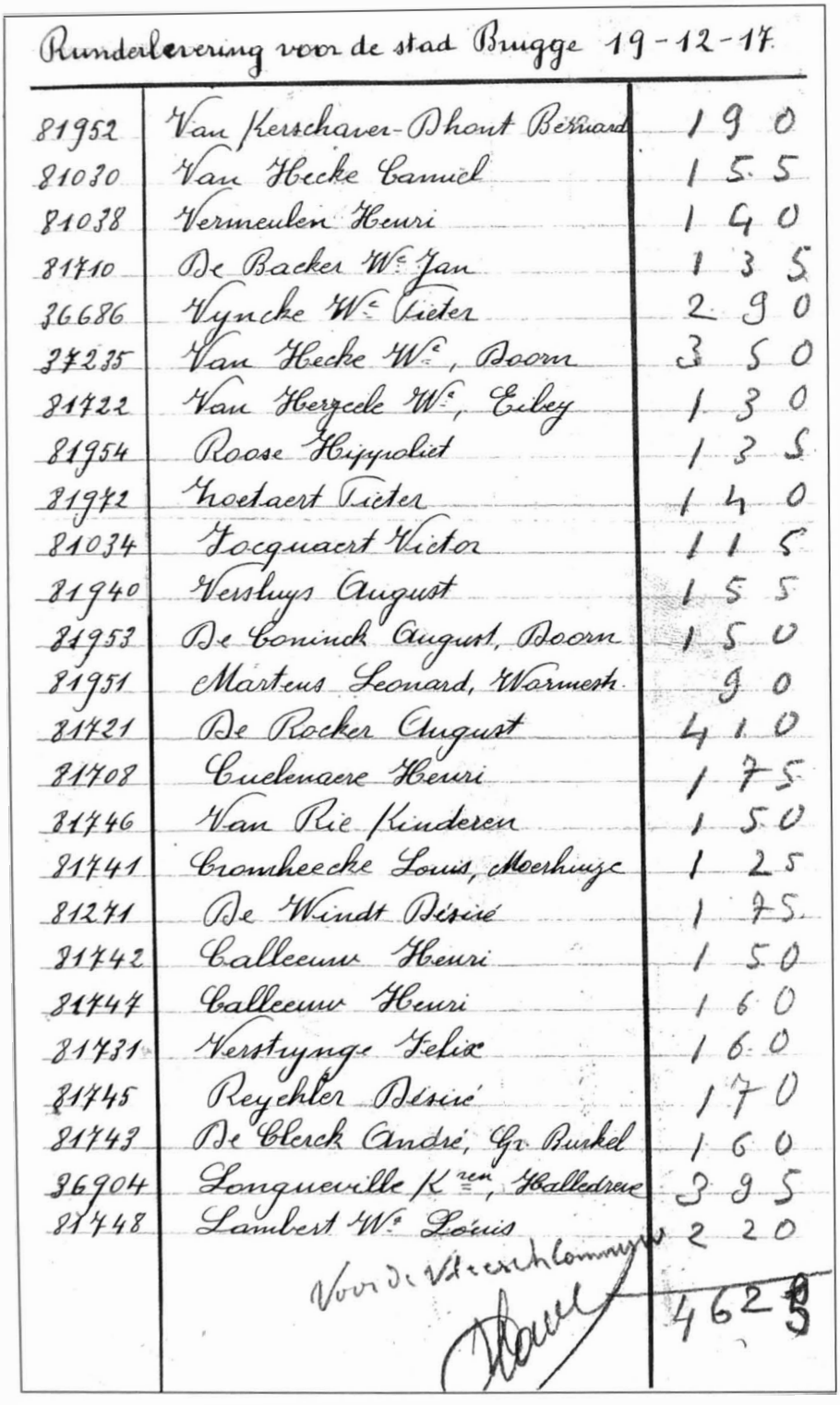

Runderlevering voor de stad Brugge 19-12-17

81952	Van Herschaver-Dhont Bernard	190
81030	Van Hecke Camiel	155
81038	Vermeulen Henri	140
81710	De Backer Wed. Jan	135
36686	Vyncke Wed. Pieter	290
37235	Van Hecke Wed., Boom	350
81722	Van Herzeele Wed., Eiley	130
81954	Roose Hippoliet	135
81972	Hoetaert Pieter	140
81034	Focquaert Victor	115
81940	Verstuys August	155
81953	De Coninck August, Boom	150
81951	Martens Leonard, Warmeth	90
81721	De Rocker August	410
81708	Cuelenaere Henri	175
81746	Van Rie Kinderen	150
81741	Cromheecke Louis, Meerhuize	125
81271	De Windt Désiré	175
81742	Calleeuw Henri	150
81747	Calleeuw Henri	160
81731	Verstrynge Felix	160
81745	Reychler Désiré	170
81743	De Clerck André, Gr. Bunkel	160
36904	Longueville K^ren, Halledreve	395
81748	Lambert Wed. Louis	220
	Voor de Vleeschcommissie	4625

Op 19 december worden runderen geleverd aan de 'Vleesch Commissie' van de stad Brugge door 25 boeren uit Maldegem. In de kolom rechts staat de waarde van het rund in frank, links het nummer van de boer; want elke boer heeft een eigen leveringsnummer.

Het is merkwaardig dat in de geschiedenis van de Eerste Wereldoorlog in Brugge (Brugge Bezet 1914/1918 1940/1944 van Luc Schepens) nergens melding wordt gemaakt van levering van vlees en granen door Maldegemse boeren.

Een bevel om alle granen te dorsen

Aan de landbouwers wordt meegedeeld dat de Duitse overheid bevolen heeft alle granen te dorsen, ten laatste op 10 januari 1918. Het gemeentebestuur vraagt dat bevel stipt op te volgen. Indien om bepaalde redenen de landbouwer niet kan dorsen, moet hij dat vóór 10 januari melden in het gemeentehuis (aanplakbiljet: Maldegem, 11 december 1917, het Gemeentebestuur).

Het graan komt zo traag binnen dat de Duitsers toch nog eens aandringen en het gemeentebestuur een nieuw aanplakbiljet moet laten verschijnen. Er wordt gedreigd met dwangmaatregelen. De granen moeten nu onmiddellijk afgeleverd worden.

Landbouwers die paarden hebben afgestaan bij de laatste opeisingen moeten het voor die paarden voorziene rantsoen haver inleveren. Verdere vermaningen zullen niet meer verzonden worden (aanplakbiljet: Maldegem, 29 december 1917, het gemeentebestuur).

5. INVENTARISATIE EN INBESLAGNEMING VAN GOEDEREN

Inbeslagneming van schellak en gummi

Duitsland kampt met een tekort aan rubber. Dus worden schellak en gummi in beslag genomen. Verkoop of vervoer ervan is voortaan verboden. De voorraad dient gemeld op het gemeentehuis ten laatste op 1 maart 1917 (aanplakbiljet: 22 februari 1917, Kommandantur). Schellak is een soort gomhars.

Prikkeldraad en gewone draad voor de Duitsers

De Kommandantur beslist dat prikkeldraad en gewone draad dienen in beslag genomen. Alleen de voorraad die men nog nodig heeft om weiden te omheinen kan men behouden. De beschikbare voorraad dient gemeld ten laatste op 17 april en zal verzameld worden op een plaats door de gemeente nog aan te duiden. De plaatselijke politie zal oordelen of de draad nodig is voor de eigenaar of dient afgestaan (aanplakbiljet: 12 april 1917).

Inzameling van brandnetels

Er is een tekort aan grondstoffen om kledij te maken. Daarom wordt naar alternatieven gezocht. De Duitse overheid koopt daarom brandnetels aan. Ze moeten minstens 0,5 m lang zijn en worden aangekocht aan 14 Mark per 100 kg (aanplakbiljet: 29 mei 1917).

Verwerking van brandnetels.

Inbeslagneming van ijzer, ijzergoed, blik en werktuigen
De Duitsers hebben nog altijd een tekort aan metalen. Volgens een aanplakbiljet van 4 mei 1917 moet al het ijzer in beslag worden genomen. De aangiften moeten ten laatste op 5 juni geschieden op formulieren door de Duitse overheid opgesteld en te verkrijgen op het secretariaat (aanplakbiljet uitgehangen 4 juni 1917).

Alle kook- en wasketels
Het tekort aan metalen wordt steeds nijpender. Daarom dat alle kook- en wasketels in beslag worden genomen zowel bij *bijzonderen* als bij handelaars. Aangifte van die kook- en wasketels dient gedaan ten laatste op 18 september in het gemeentehuis (aanplakbiljet: 14 september 1917).

Inventarisatie van kelders
Wellicht in verband met mogelijke bombardementen is het goed te weten waar er geschikte kelders zijn om te schuilen.
Volgens een opgave gemaakt op 28 september 1917 zijn er zulke kelders bij Hippoliet Roets, Pieter Borgonjon, Kommandantur, Charles Cromheecke, Isidoor De Waele, huis Wallyn, allen op de Markt, Frederic Dhont (kasteel), Victor Van Wassenhove (brouwerij), Eduard De Laere, allen Westeinde, Melkerij Bogaerdestraat, August Blomme, Wed. Tinel, Van Mullem (brouwerij), allen Noordstraat, Gustaaf Tytgadt in de Voorstraat, Henri Vermast in de Eedestraat, Edmond De Meyere, Alberic Van den Bossche en Herpelinck (brouwerij), allen in de Statiestraat.[28]

Inzameling van eikels, kastanjes en beukennoten
Theofiel De Deckere uit Strobrugge levert in oktober 110 kg eikels in Brugge en krijgt daarvoor 19,25 frank.

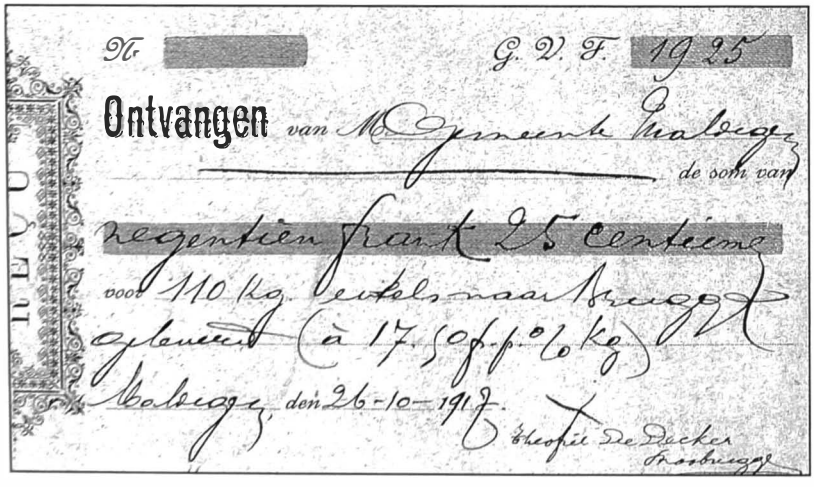
N [redacted] G. V. F. 1917
Ontvangen van Gemeente Brugge
de som van
negentien frank 25 centiemen
voor 110 kg. eikels naar Brugge
afgeleverd (à 17,50 fr. p. 100 kg)
Brugge, den 26-10-1917.
Theofiel De Decker
Strobrugge

Een lijst van bezitters van een piano
Wat de bedoeling is van de inventarisatie van de aanwezige piano's is niet duidelijk. Volgens een telling op 30 november bezitten de volgende inwoners een piano:
* Noordstraat: Dobbelaere Leonard, Van Hove Lucien, Van der Donckt Henri, De Lille Pieter, wed. Tinel Em., De Jaeger Ernest, Kinderen Blanckaert, De Lille Victor, wed. Van Hoorebeke L., Van Hoorebeke Alfred, Cuelenaere Hector, Roeges wed. , Verstrynge Emiel, Willemarck Pieter, Delfosse Leon en dokter Coelis.
* Voorstraat: Tytgadt Gustaaf en De Meyer Edmond.

* Marktstraat: Borgonjon Pieter, Tytgadt Emiel, Potvliege Honoré, Meert Vincent en het Klooster.
* Westeindestraat: Van Wassenhove Victor, Vuylsteke wed., De Laere Edouard en Geirnaert August.
* Bogaerdestraat: Chabot Leopold.
* Markt: De Vildere Odile, Cabuy Frans en Crombé Jozef.
* Statiestraat: De Coninck Camiel, Willemarck Désiré, Van Kerschaver Vr. A., Timmerman Kinderen, De Meyere Edmond, De Groote Clement en Himschoot Honoré.
* Eedestraat: Vanden Broucke Emiel.
Ook Soenen Louis en Willems Heliodoor bezitten een piano. August Lasoen heeft drie piano-orgels en De Bruyckere Honoré twee.

Inlevering van metalen voorwerpen
Alle voorwerpen uit spaarmetalen (koper, brons, nikkel, tin enz.) moeten op het gemeentehuis afgeleverd worden uiterlijk op 10 november (plakkaat: 29 oktober).
Een week later verschijnt een aanplakbiljet met de vraag voor inlevering van kunstvoorwerpen in koper, brons enz, eveneens op het gemeentehuis op 10 november (aanplakbiljet: aangeplakt 6 november).
Op 15 november 1917 wordt een lijst met kunstvoorwerpen aan de Kommandantur overgemaakt:
Van Moffaert Ferdinand uit de Bogaerde met een schouwgarnituur, Wed. Coelis Ferdinand uit de Noordstraat met een foyer-garnituur en verlichtingstoestellen, Vermast Henri uit de Eedestraat met een lustre en De Candt Désiré uit de Bloemestraat met een pendule en een oud horloge.[29]

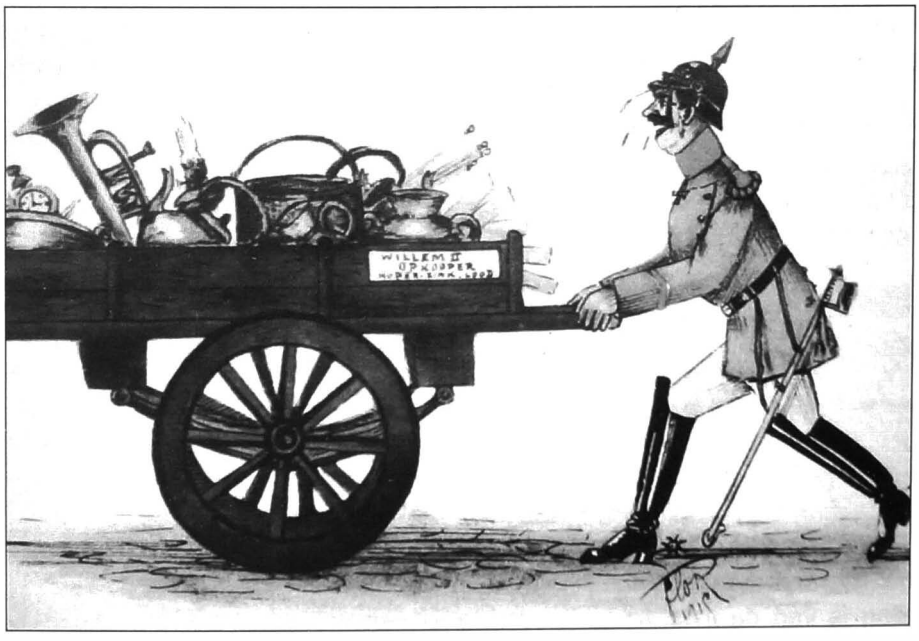

Op het bord staat: Willem II – Opkooper – koper, zink, lood.

Hoeveel *gazettepapier* is er nog voorhanden in Maldegem?
Op 21 december vraagt de Kommandantur hoeveel *gazettepapier* er nog voorhanden is bij de drukkers van Maldegem. Vóór 28 december moet dat meegedeeld worden aan de Kommandantur.

Op de vraag staat in potlood geschreven: *Alle gazetdrukpapier is inbeslaggenomen. De gemeente moet het melden bij de Kommandantur hoeveel er bij iedere drukker is. Mej. Cabuy zal gelieven dit aan te geven op 't Gemeentehuis maandag a.s.*

Overleden Maldegemse soldaten in 1917

Dalle Octaaf	° Maldegem 13 maart 1894	1917 januari 6 in Kaaskerke
Crommen Richard	° Maldegem 8 nov. 1889	1917 mei 13 in Adinkerke
Dhoore Emiel	° Maldegem 29 okt. 1887	1917 juli 1 in Stuivekenskerke
Boterberge Amatus	° Maldegem 25 juni 1895	1917 oktober 31 in Vinkem
De Ceuninck Remi	° Maldegem 9 febr. 1893	1917 november 16 in Amsterdam
Baute Willem	° Maldegem 11 sept. 1894	1917 december 4 in Diksmuide
De Vusser Jules	° Maldegem 7 april 1894	1917 december 15 in Kaaskerke

Noten

1 Gemeentearchief Maldegem, Maldegem, nr. 2392.
2 Gemeentearchief Maldegem, Maldegem, nr. 2392.
3 Gemeentearchief Maldegem, Maldegem, nr. 2392.
4 Gemeentearchief Maldegem, Maldegem, nr. 2391.
5 Gemeentearchief Maldegem, Maldegem, nr. 2392.
6 Gemeentearchief Maldegem, Maldegem, nr. 2391.
7 Gemeentearchief Maldegem, Maldegem, nr. 2392.
8 Gemeentearchief Maldegem, Maldegem, nr. 2392.
9 Gemeentearchief Maldegem, Maldegem, nr. 2392.
10 Gemeentearchief Maldegem, Maldegem, nr. 2392.
11 Gemeentearchief Maldegem, Maldegem, nr. 2392.
12 Gemeentearchief Maldegem, Maldegem, nr. 2391.
13 Van Outrive Philip, De allerlaatste getuigen van wo1, 2011, Uitgeverij Lannoo, Tielt.
14 Fonteyne Norbert, Kinderjaren, 1939, 1998, Uitgeverij Atlas.
15 Gemeentearchief Maldegem, Maldegem, nr. 2392.
16 Gemeentearchief Maldegem, Maldegem, nr. 2392.
17 Gemeentearchief Maldegem, Maldegem,nr. 2392.
18 Gemeentearchief Maldegem, Maldegem, nr. 2392.
19 Gemeentearchief Maldegem, Maldegem, nr. 2563.
20 Gemeentearchief Maldegem, Maldegem, nr. 2392.
21 Gemeentearchief Maldegem, Maldegem, nr. 2392.
22 Gemeentearchief Maldegem, Maldegem, nr. 2391.
23 Gemeentearchief Maldegem, Maldegem, nr. 2392.
24 Gemeentearchief Maldegem, Maldegem, nr. 2391.
25 Gemeentearchief Maldegem, Maldegem, nr. 2392.
26 Gemeentearchief Maldegem, Maldegem, nr. 2392.
27 Gemeentearchief Maldegem, Maldegem, nr. 2392.
28 Gemeentearchief Maldegem, Maldegem, nr. 2392.
29 Gemeentearchief Maldegem, Maldegem, nr. 2392.

Leerlooierijen in Maldegem

Hendrik Van de Rostyne

Maldegem is in het midden van de 19de eeuw een centrum dat faam geniet omwille van zijn goede leerlooierijen. Het gemeentearchief bewaart een paar documenten die daarvan getuigen. Het eerste, daterend van 1812, is eigenhandig geschreven door Joannes-Martinus Reychler. Hij somt onder meer op wat en hoeveel hij verkocht heeft in het voorbije jaar 1811. In het andere document uit 1813, brengt het toenmalig gemeentebestuur verslag uit over de leerlooierij Reychler, over de voorraden, de toegepaste procédés en de omzet van het bedrijf [1].
Op dat moment telt Maldegem slechts één looierij, aldus het laatste document. De speciale belangstelling van de overheid voor dit ambacht heeft natuurlijk alles te maken met de legers van Napoleon en hun behoefte aan goed leder voor paardentuig, zadels, riemen, schoenen en laarzen, lederen jassen enz.
In onderhavig artikel vullen we de gegevens uit het gemeentearchief aan met wat we over deze bijzondere stiel vernemen in de mémoires van Pierre Reychler (°1891), een rechtstreekse afstammeling van Joseph Reychler (°1703), en uit onze gesprekken met wijlen Prosper Potvliege (1919-1999); zo komen we tot een tamelijk goed beeld van de leerlooierijen in Maldegem.

A. DE REYCHLERS IN EEKLO EN MALDEGEM

a. Herkomst

In Niederösterreich, in de streek Waldviertel genaamd, ligt het dorpje Neupölla. Daar werd op 18 maart 1703 Josephus Reychl, als zoon van Joseph Reychl en van Catharina geboren. Het gezin telde tien kinderen. Joseph leerde voor zadelmaker, maar belust op avontuur scharrelde hij zijn alaam bij elkaar om het Oostenrijkse leger te volgen dat zijn dorp passeerde. Vermits hij zich niet liet inlijven als soldaat, verwees men hem naar de tros, de achterban. Hij kwam er terecht in een bont allegaartje van soldatenvrouwen met hun kinderen, ordonnancen en dienstpersoneel van de hoge officieren, koks, foeriers, marketenters, schoen-, kleer- en gareelmakers, hoefsmeden ... Een zadelmaker kon men best nog gebruiken, en zo trok Joseph mee naar Vlaanderen, dat toen onder Oostenrijks bewind stond.

In Vlaanderen leert Joseph, toen 25 jaar oud, een meisje kennen, Maria-Catherina van Houcke. Zij is geboren in Oostakker op 14 augustus 1704, als dochter van Willem en van Joanna van Houcke. Op 6 juli 1728 trouwen ze in Oostakker. De huwelijksakte spreekt van Joseph Rygelaere, de priester van dienst tracht dus zijn naam te vervlaamsen.
Ze verlaten blijkbaar vrij vlug deze gemeente en gaan in Zomergem wonen, waar op 19 augustus 1729 een zoon Jacobus wordt geboren. Een jaar later volgt Joanna (26 januari 1731), en nog een jaar later Judoca (20 februari 1732).
Vanaf 1737 wonen ze in Eeklo. Daar betrekt het gezin een huis vooraan in de Boelare. In Eeklo is Joseph Reychler de enige meester-zadelmaker. Zijn faam deint algauw uit tot ver

Het dorp Neupölla in Niederösterreich.

in het omliggende. Hij verdient zeer goed zijn brood en klimt daardoor moeiteloos op tot de gegoede burgerij. Reeds in 1748 wordt hij aanvaard als notabele van de stad.

b. Kinderen van Joseph Reychler

Zoon **Jacobus**, geboren in 1729, trouwt in 1753 met Joanna Francisca de Mey, geboren in 1732, dochter uit een rasechte Eeklose familie, een geslacht van schoolmeesters en muzikaal begaafde kosters. Het jonge paar komt in 1754 in Maldegem wonen, waar Jacobus het beroep van zadelmaker uitoefent. In hetzelfde jaar vestigen Jacobus' ouders, die ondertussen tot de toplaag van de Eeklose burgerij behoren, zich in het huis 'In den Hollander' aan de zuidzijde van de hoofdstraat, tegenover de Boelare.

In het gezin Jacob Reychler-de Mey worden elf kinderen geboren, waarvan er zeven heel jong overlijden. In dit verhaal spelen twee zonen een rol: Joannes Martinus, het vierde kind, geboren in 1760, en Antonius geboren, in 1767 geboren als achtste. Moeder Joanna leert haar kinderen lezen, schrijven, rekenen, zingen en muziek spelen: blokfluit, viool en clavecimbel, muziek van Mozart en zijn tijdgenoten.

In 1766 sticht Jacob Reychler in Maldegem een leerlooierij. In 1773 laat hij in de Noordstraat een imposant huis bouwen, thans nr. 62, tot voor kort (2012) gekend als beenhouwerij Filip Martens. Het is een weerspiegeling van zijn eruditie én van die tijd, de Verlichting. Jacob Reychler is als zoon van een Oostenrijker immers diep onder de indruk van de grootburgerlijke bouwtrant, die de Oostenrijkse adel in ons land invoert.

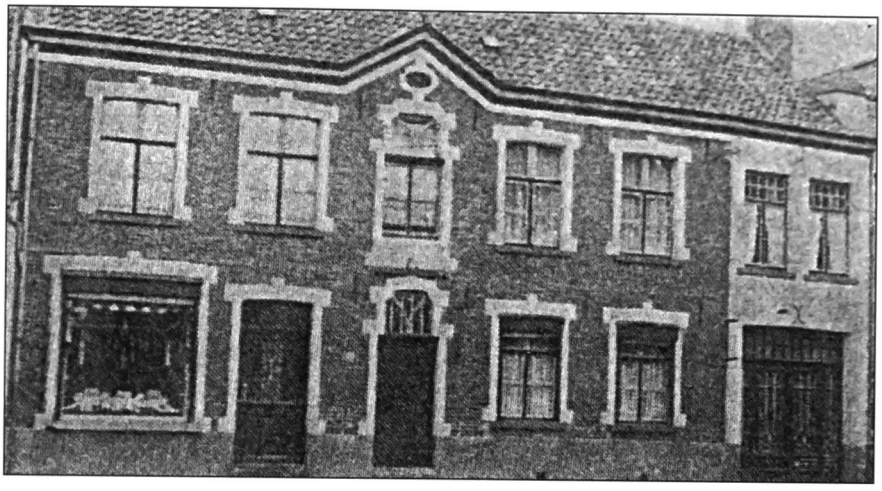

Een eerste wijziging aan de gevel van het huis Reychler, die de mooie symmetrie van de ramen op het gelijkvloers doorbrak, gebeurt in de jaren twintig voor de winkel van Gaston Borgonjon-Van de Genachte. De hoofdingang bleef intact.

Voor de handelszaak Adrien Borgonjon-Suzanne Vanhyfte wordt in de jaren zestig een tweede raam opgeofferd, wat een sterke verminking betekent op architectonisch vlak, maar voor de zaak oogt het raam heel 'modern'.

De gevel is merkwaardig, onder meer wegens de zandstenen omlijsting van ramen en deuren, het 'ossenoog' in de driehoek boven de middentravee, wat herinnert aan de prent "God ziet mij, hier vloekt men niet", de tweespruit in het bovenlicht van de voordeur en in het raam net onder het ossenoog. De tweespruit als vóór-christelijk symbool van gezondheid, voorspoed en vruchtbaarheid. Op de geveldriehoek stond lange tijd een windwijzer met het jaartal 1773. Binnen waren er open haarden, zowel op het gelijkvloers als op de verdieping, indrukwekkend groot.

In 1780 komen Jacobs ouders, na 43 jaar in Eeklo, in Maldegem inwonen. Vader Joseph Reychler, die doorgaans "*bruyne laecken casacke cleederen ende corte ronde perucque*" draagt [2], is ondertussen 77 jaar. Zeven jaar later overlijdt hij in Maldegem op 1 oktober 1784, zijn vrouw Maria-Catharina van Hoecke overlijdt op 20 februari 1787.

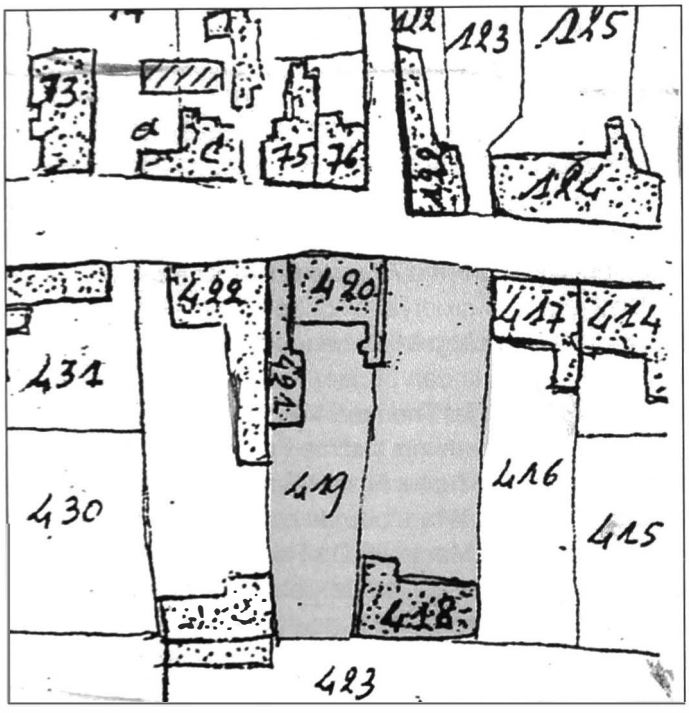

Situering van de huivetterij Reychler in de Noordstraat, rechtover de Bloemestraat. G 418 tot G421 zijn de percelen van de huidevetterij. G422 bakkerij Jan-Baptist De Candt, later De Clerck-Willemarck, in deze tijd zaak De Baere. Op G431 kantschool van pastoor Vinckier.

c. Kinderen van Jacobus Reychler-de Mey

De eerste zoon van Jacobus was **Josephus Antonius**, geboren in Maldegem 13 juli 1755, hij leerde het beroep van zadelmaker bij zijn vader in Maldegem, maar nam toen zijn grootvader Joseph in 1799 in Maldegem introk, diens zadelmakerij over.

Antonius Reychler (achtste kind, derde zoon van Jacobus)

Antonius Reychler (°1767 +1829), derde zoon van Jacobus, is zeer muzikaal. Hij wordt in 1789 koster-organist en schoolmeester in Sijsele. Kort daarop breekt de Franse Revolutie uit en in 1792 bezetten Franse troepen onze gewesten. De meeste priesters nemen stelling tegen het ideeëngoed van de Republiek zodat hun kerken gesloten worden en hun kosters zonder werk en inkomen zitten. Dat is ook het geval met Antonius Reychler, die in Sijsele getrouwd is met Joanna van Belleghem. Hij keert naar Maldegem terug, vestigt zich in 1812 op de hoek van Noordstraat en Bloemestraat en opent in zijn huis een privé-school. Eens de katholieke eredienst opnieuw vrij mag beleden worden, combineert hij dat met het beroep van koster-organist en blijft dat tot aan zijn dood in 1829.

Van **drie zonen van Antonius** volgen we kort de levensloop.

Jacob, geboren in 1790, vestigt zich in 1814 als kleermaker in de Noordstraat. Het jaar nadien huwt hij met Maria Theresia Dobbelaere en in het gezin worden acht kinderen geboren. Eén van de zonen, geboren in 1823, heette Leonard. Hij zou zijn vader opvolgen als kleermaker en wonen in het ouderlijke huis. Hij huwt met Barbara Van Quaethem. Hun

oudste dochter, Leonora, geboren in 1855, trouwt met de vier jaar jongere Jan Standaert, zoon van de broodbakker uit de Noordstraat. Jan en Leonora worden de ouders van Zoë en Christella Standaert.

De jongste dochter van Leonard Reychler heette Zoë; ze werd geboren in 1861. Ze trouwt met Camiel Willemarck, *verkenskoopman* en een van de zeven zonen van Petrus Willemarck, geboren op 3 oktober 1825, van wie de meeste Maldegemse Willemarcks afstammen. Camiel Willemarck en Zoë Reychler worden de ouders van Bertrand, geboren in 1890, en van Romain Willemarck, geboren in 1893. Elk van hen sticht later een vleesverwerkend bedrijf: Bertrand naast de *Melda* in de Westeindestraat, Romain op het einde van de Nieuwstraat naast café *'t Voske*.

Joseph, een andere zoon van Antonius, geboren in 1793, huwt op 13 april 1820 met Maria-Theresia Blondeel en erft in 1822 van zijn grootvader onder meer een huis in de Voorstraat, waarover zijn vader Antonius het vruchtgebruik behoudt, en dat hij bij diens dood in 1829 in volle eigendom verwerft. Joseph is dan 36 jaar en gaat daar wonen met zijn echtgenote en vijf kinderen en een dienstmeisje, Theresia Van de Genachte, toen 13 jaar oud [3]. Joseph Reychler leeft er als rentenier van zijn pachten en, als dat zo uitkomt, van de verkoop van een eigendom. Op 25 april 1837 gaat hij met zijn gezin van zijn renten leven op een hofstede "*op het pleyn in den Kleinen Warm*", op de hoek van Kwezelweg en Kleine Warme, een erfenis van zijn oom Joannes Martinus. De Reychlers richten er een privéschool in, en misschien was Joseph Reychler zelf er de eerste schoolmeester. Hij woonde er tot aan zijn dood op 21 maart 1854.
Blijkens een collectie afschriften van notariële akten uit de periode 1822-1905, bewaard door de eigenaar van de hofstede, Janvier Van Luchem, maakten de kinderen van Joseph Reychler testamenten en gaven ze hun erfdeel aan elkaar door, naarmate ze hun dood voelden naderen. Ten slotte verpachtten ze op 22 mei 1900 alles aan het echtpaar Louis Van Hauwe - Emma Reyniers. Bij het overlijden van het laatste kind van Joseph Reychler in 1905, konden de pachters alles kopen. Judith Hermie, echtgenote J. Van Luchem, en kleindochter van Louis Van Hauwe en Emma Reyniers woont nog op deze plaats, Kwezelweg 2.

De jongste zoon van Antonius Reychler, **Felix,** geboren in 1801, leerde de timmermansstiel, ondermeer bij Ambrosius Coelis op de hoek van de Edestraat. In 1823 vertrekt hij naar Eeklo om zich daar te bekwamen als timmerman-architect. Hij wordt uiteindelijk "*stadsbouwmeester*" en een welvarend burger. Eén van zijn kinderen, Vincent, geboren in 1830, zal op zijn beurt stadsarchitect worden in Eeklo. Als aannemer-architect heeft hij een groot aantal personeelsleden in dienst. Hij trouwt met Angelica De Keyser. Ze wonen op de oostelijke hoek van de Boelare en de Molenstraat. Naast hun woning liggen hun marmerkapperij en de magazijnen. Hun zoon Philibert Reychler is in 1907-1909 de aannemer van het nieuwe gemeentehuis van Maldegem.

Johannes Martinus Reychler, vierde kind en tweede zoon van Jacobus

De tweede zoon van Jacob Reychler, **Joannes Martinus**, is geboren in Maldegem, op 6 mei 1760. Hij is zes jaar als zijn vader in de Noordstraat een leerlooierij begint. Hij zal zijn vader in Maldegem opvolgen als zadelmaker en leerlooier. Op 16 juli 1790 trouwt hij met zijn buurmeisje Anna De Zutter. Zij brengt onder andere een stuk grond van 300 roeden, gelegen tussen de Noordstraat en de Ede, als bruidschat mee. Op 26 mei 1791 wordt

een zoontje geboren, Felix. Het is een tragische dag: moeder Anna bezwijkt dezelfde dag reeds in het kraambed.

Op 12 december 1791, hertrouwt Joannes-Martinus met Anna Vermeersch, geboren in 1764 als dochter van de gegoede kostersfamilie. Uit dit huwelijk worden zes kinderen geboren: in 1793 Anna-Maria, in 1795 Regina, in 1797 Barbara-Theresia, in 1799 Joseph-Antoine, in 1802 Angeline, in 1805 Jean-Baptiste.

Joannes-Martinus Reychler, die de zadelmakerij en huidevetterij tot bloei bracht, overlijdt in Maldegem op 26 december 1826, in de leeftijd van 66 jaar. De overlijdensakte wordt medeondertekend door voornoemde zoon Felix uit het eerste huwelijk, 35 jaar, zadelmaker, en door de broer van de aflijvige, Antonius, 59 jaar, organist in Maldegem. Anna Vermeersch overlijdt op 30 juli 1838, zij werd 74 jaar.

d. Felix, zoon van Johannes Martinus, zet de zaak verder

In 1811 behoort zoon Felix Reychler tot de lotelingen. In het stadhuis trekt hij het nummer 72, wat betekent dat hij soldaat moet worden onder Napoleon. Vader Joannes Martinus wil van zijn zoon geen kanonnenvlees in Rusland maken, tast in de beurs en haalt 800 oude gouden Franse kronen boven voor wie soldaat wil worden in plaats van zijn Felix. Jean-Louis De Rycker is kandidaat en ondertekent een contract. Hij krijgt onmiddellijk 200 kronen in de hand geteld, de rest zal hij ontvangen na het voltooien van zijn legerdienst. Dat contract van 22 maart 1811 vormt nog altijd een merkwaardig document in het familiearchief Reychler.

Op 7 april 1813 trouwt Felix Reychler met Maria-Catharina Potvliege, geboren te Adegem op 20 februari 1792. Ze is een dochter van Joannes Jacobus, "*destillateur*" te Adegem, op de plaats waar heden het 'wit huis' staat van Van Landschoot.
Kort na haar huwelijk wordt Maria-Catharina zwaar ziek. Iedereen uit haar omgeving vreest het ergste. De dokter-heelmeester staat machteloos, het is aangewezen de notaris aan te spreken.

Felix Reychler wendt zich tot notaris Bernardus Vermeersch in Eeklo en vraagt hem zeer omzichtig te werk te gaan, want Maria-Catharina beseft niet echt de ernst van haar toestand. Samen houden ze een kort gesprek aan het ziekbed en op 30 september 1813 wordt er ten huize Reychler in de Noordstraat een testament opgesteld. Overeenkomstig het huwelijkscontract van zes maanden eerder, schenkt ze aan haar echtgenoot al haar goederen, "*zoo meuble als immeuble, kleederen, lijnen, wollen, juweelen, gemunt en ongemunt goud en zilver, actiën en credieten*". Ze wil begraven worden in gewijde aarde op het kerkhof van Maldegem, "*met eenen middelbaeren dienst ende uytdeelinghe van vier zakken rogge geconverteerd in brooden aen den armen van Maldeghem*".

Op 19 april 1814 sterft Maria Catharina Potvliege, een jaar na haar huwelijk. Haar vader Joannes Jacobus Potvliege gaat absoluut niet akkoord met de inhoud van het testament. Vermits er geen kinderen zijn, heeft hij volgens artikel 915 van de Code Civil recht op een vierde van de nalatenschap van zijn dochter. Felix Reychler wil aanvankelijk niet toegeven, maar om processen te vermijden stelt hij een minnelijke schikking voor: Felix Reychler zal aan zijn schoonvader de helft schenken van een rente, voortkomend van een kapitaal van 1.587 Franse franken, hetzij jaarlijks 68 frank 2 centiemen.

Een jaar na het overlijden van Maria-Catharina stapt Felix Reychler op 26 april 1815 voor de tweede keer in het huwelijksbootje, alweer met een Adegemse: Joanna Cornelia Verstringe, geboren in 1796, dochter van Philippus en van Joanna Francisca Buysse. Uit dit huwelijk worden zeven kinderen geboren. Slechts één zoon, Joannes Baptist huwde; Leo, het achtste kind, werd priester. Bij zijn plots overlijden in 1831 is Felix Reychler een gefortuneerd man, met een hele resem eigendommen.

e. Leer looien, van 1766 tot 1926, onder Jacobus, Johannes Martinus en Felix Reychler

Een leerlooier begint met het opkopen van huiden en legt daarvan een zekere voorraad aan. De vellen worden op het erf gespreid en overvloedig bestrooid met zout, dan samengevouwen, in kuipen gelegd of op elkaar gestapeld in een magazijn. Daar blijven ze wachten op de volgende bewerking, soms weken, soms maanden.
De eigenlijke bewerking begint met het grondig ontzouten van de huiden, het reinigen en het ontharen. Dit laatste gebeurt in kalkputten. Dan legt men de huiden één voor één op een scheerblok en men schraapt het haar eraf met een speciaal mes.
Na de ontharing moeten de huiden volledig ontkalkt worden. Daartoe legt men ze eerst enkele dagen te weken in zuiver water, hetzij in houten kuipen, hetzij in gemetselde putten of bekkens. Daarna passeren ze opnieuw over de scheerblok om er de kalk uit te persen. Ontkalkte huiden worden gelooid. Dat gebeurt oorspronkelijk in houten kuipen die men met looiwater vult dat langzamerhand "verstraft" wordt door er gemalen eikenschors aan toe te voegen. Als de huiden grondig doorlooid zijn gaan ze naar de huidenvetterij. Daar worden ze bewerkt met traan, walvisolie die vermengd is met roet. Het roet moet de traanolie in de huiden houden. Ten slotte hangt men de huiden te drogen onder een afdak. De leerlooierij Reychler paste dit procédé toe van 1766 tot 1926 zonder daaraan iets fundamenteels te wijzigen. We veronderstellen dan ook dat alle Maldegemse looierijen op dezelfde manier tewerk gingen in de 19de eeuw.

Ten tijde van Napoleon

De leerlooierij werd, aldus Joannes-Martinus in zijn eerder aangehaald manuscript van 1812, door zijn vader Jacob in 1766 gesticht in de Noordstraat. Zelf werkt hij nog steeds volgens de oude methode, en hij gebruikt geen andere middelen dan kalk om de huiden te ontharen en boomschors waaruit hij de looistof haalt.

Joannes-Martinus heeft in 1811 twee knechten in dienst, die elk een dagloon ontvangen van 1,50 (Franse) frank. Hij ligt in die tijd met een voorraad van 10.000 kg. schors, waarvoor hij 200 gulden betaald heeft; het malen in Eeklo en het vervoer naar Maldegem hebben hem 40 gulden gekost. Om de uitgaven te drukken voor het malen van boomschors, installeert hij zelf een paardenmolen. Hij werft daarvoor een mulder aan, afkomstig uit Eede: Joannes Claeys, geboren in 1793, zoon van Joseph Claeys en Barbara De Roo. Joannes zal later zijn schoonzoon worden.

De leerlooierij Reychler beschikt in 1811 over drie kuipen met elk een capaciteit van vijftig tot tachtig huiden, die driemaal moeten gekeerd worden. Naast die kuipen heeft Joannes-Martinus ook nog een gemetselde looiput met een capaciteit van honderd vijftig kalfsvellen. Die moeten viermaal gekeerd worden.

De evolutie van kuipen naar looiputten

In het rapport van 8 oktober 1813 staat dat Joannes-Martinus Reychler al over drie putten beschikt. Elke put is 1,50 m breed en diep en biedt plaats aan ongeveer tachtig huiden. Elke put verbruikt ongeveer 1000 kg. looistof die drie keer per jaar moet vernieuwd worden. Op gebied van looiputten doet er zich in de 19de eeuw duidelijk een evolutie voor wat betreft soort, aantal en grootte. Pierre Reychler (kleinzoon van Felix Reychler), schrijft in zijn mémoires dat Joannes-Martinus daar in de Noordstraat zowel binnen- als buitenputten heeft. De binnenputten zijn vierkant en gevuld met looiwater dat langzaamaan versterkt wordt. De vellen krijgen er hun eerste looibeurt en verhuizen dan naar de buitenputten. Deze zijn rond, hebben een diameter van 4 m en zijn 3,50 m diep. Daarin wordt elke laag huiden bestrooid met gemalen eikenschors. Het looiproces in de buitenputten duurt ongeveer drie maanden.

Inventaris en balans

Volgens het rapport van 1813 verwerkt de looierij Reychler uitsluitend inheemse huiden. Joannes-Martinus onderscheidt drie soorten: lichte, normale en zware huiden.
De kalfsvellen zijn de lichtste. Ze wegen ongeveer 2 kg. en kosten 2,5 Franse franken per kg. De gewone huiden wegen omtrent 7 kg. en kosten 4 frank per kilo, de zware wegen omtrent 12 kg. en kosten 3,50 frank per kg.
In 1813 ligt Joannes-Martinus met 250 vellen kalfsleder, 200 vellen gewoon leer en 140 vellen zwaar leer.

In 1811 heeft hij ongeveer 12.000 huiden aangekocht tegen een gemiddelde prijs van 25 gulden per honderd, wat neerkomt op een waarde van 3000 gulden. Een gedeelte daarvan heeft hij gelooid, een gedeelte is doorverkocht en een ander ligt nog te wachten in het zout. In dat jaar heeft hij 4730 gelooide stukken verkocht voor een globale som van 65.280 gulden:

2028 stuks zoolleder	à 15 Fl./stuk	= 30.420 Fl.
206 stuks paardenleder	à 12 Fl.	= 2.472 Fl.
1378 stuks bovenleder	à 18 Fl.	= 24.804 Fl.
639 stuks kalfsleder	à 20 Fl.	= 1.278 Fl.
479 stuks roze paardenleder	à 14 Fl.	= 6.306 Fl.

Beleggen, uitlenen en investeren

Joannes-Martinus Reychler, zoon van Jacobus, en kleinzoon van Joseph en van Maria Catharina Van Hoecke, maakt van zijn leerlooierij een ware goudmijn. Het stelt hem in staat geld uit te lenen en te investeren in eigendommen. Hij belegt onder meer 200 gulden bij of via de pastoor-deken van Maldegem, Franciscus-Xaverius De Fonteyne, en leent 600 gulden uit aan zijn broer Antonius (Notariaat Wallijn, 12 maart 1812).
Ten bate van zijn zoon en opvolger, Felix Reychler, investeert hij in zijn eigen onderneming; bij kuiper Joannes Bernardus Verstrynghe, gehuwd met zijn dochter Anna-Maria Reychler, investeert hij voor meer dan 250 gulden en start daar een leerlooierij op kadastraal perceel G143. Ook bij zijn andere schoonzoon, Charles-Louis Van Kerschaver, gehuwd met Angelina Reychler, investeert hij geld en begint er een looierij op G448. Bij een derde schoonzoon, Joannes Claeys (°1793), getrouwd met Regina, investeert hij voor meer dan 850 gulden. Hij richt er een paardenmolen op en laat er zijn boomschors malen. Hij koopt

hem ook een wagen en een koets zodat hij tevens het beroep van huurhouder, voerman en chauffeur met de paardentaxi kan uitoefenen

Joannes-Martinus Reychler koopt huizen, hofsteden, akkers, hooiland en meersen, gelegen in Maldegem, Adegem, Middelburg en op de Oosthoek in Sint-Laureins.
Enkele voorbeelden

- Een bos, gelegen achter de hofstede van Mariannus De Rycke, *van Eelvelde gaende naer den Campel, genaemt de Ganze Poele,* te situeren in de huidige bloemenwijk;
- Een bos genoemd *Baeykens Eede*;
- Een bos aan de Kraailokerkweg;
- Ongeveer 15 hectaren zaailand in Burkel, palend aan de Goebilkstraat en aan Christiaan Heyneman;
- Ongeveer 8 hectaren zaailand met daarin de *Wydhaege, de Leke* en het *Gesuykerd Veldeke*, palende *aen de straete die naer de kust loopt*, west de Lange Veldstukken, zuid de Goede Bilken en het Goed Ter Donkt;
- Hooiland in *den Cleytschen Biest* tussen de Papinglobeek en de *Corte Welgracht*;
- Hooiland aan het tweede begin van de Biestwatering in *den Boombosch,* palende oost aan Louis De Bruyckere;
- De *Kruisstraetakker* in de Bogaarde, palende oost aan de Ede en noord aan Jan Baptist Marclé;
- Hofland palende oost aan de *Eelveldsche straete* of *urselschen weg.*
- Een hofstede in de Kleine Bogaarde met meer dan twee hectaren zaailand en met daarin het *Pauw Seyssensland* (in een andere versie van 1854 wordt het *Paerdeseyssens* genoemd) met de noordzijde aan *den Brugschen Heerweg*;
- De *Brielakker,* palende noord aan de Brielstraat, zuid aan de weduwe Dhont-Pecsteen;
- Een partij zaailand met een planterij, gelegen in de Melingen over den Briel;
- Een woonhuis met schuurtje en land in de Bogaarde over den Briel;
- *Eene behuysde en beschuerde hofstede* in het negentiende begin van de Noordbroekwatering, *paelende noord aen het straetjen loopende van den Kleynen Warm naer Rapenbrugge, zuyd aen het pleyn van den Kleynen Warm, west Bernard Soetaert*;
- Een woonhuis *in de Voorstraete, paelende noord met eenen stal ende poortjen aen het kerkhof, west aen Pieter Van de Genachte.* Met het huis Reychler wordt perceel G319 bedoeld, heden het groot burgerhuis met op de eerste verdieping zeven vensters naast elkaar, heden Havana Lounge en Tropics café , eigendom De Bruyckere.

In Adegem verwerft Joannes-Martinus Reychler eigendommen in de wijken of gehuchten Broekelken, Noordakker, Gentweg, Heulendonk, Steentjes, Rabot, Moerwege, Blakkeveld en Kruisken.
Elk van die eigendommen in Maldegem, Adegem en elders heeft vanzelfsprekend zijn eigen verdere geschiedenis, die in grote lijnen hierop neerkomt: de kinderen en kleinkinderen van Joannes-Martinus, alsmede enkele van zijn neven en nichten, erven die eigendommen, leven er goed van en verkopen af en toe een stukje van het erfdeel, doorgaans aan de pachters. Een typisch voorbeeld was de boerderij op de hoek van de Kwezelweg en de Kleine Warme, het laatst eigendom van Janvier Van Luchem-Hermie, nu afgebroken.

Als de steenrijke Joannes-Martinus Reychler op 26 december 1826 sterft, laat hij een zoon en drie dochters achter: Felix, zijn opvolger, Anna-Maria, geboren in 1793 en gehuwd met

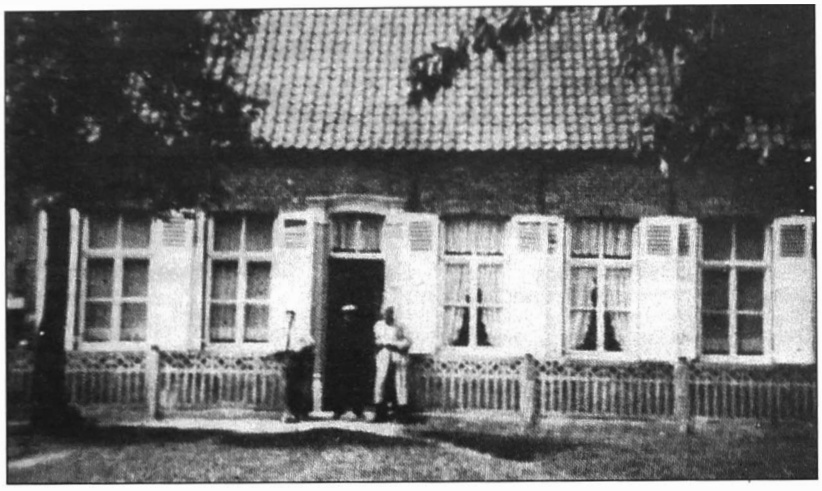

Fraaie boerderij aan het "Pleyn van den Kleynen Warme", een van de eigendommen van de Reychlers, verdwenen in 1957.

Joannes Bernardus Verstrynge, kuiper-leerlooier met enkele schone eigendommen in de Marktstraat, Regina, geboren in 1895, gehuwd met Joannes Claeys, mulder, voerman en eigenaar van een paardentaxi, Angelina, geboren in 1802, gehuwd met leerlooier Charles-Louis Van Kerschaever.

Felix en zijn drie zusters erven alle eigendommen. De globale waarde van de nalatenschap wordt geschat op 4.092,04 gulden. Elk krijgt daar het vierde deel van, de leerlooierij is uiteraard voor Felix. Alles wordt op 21 maart 1827 te Maldegem geregeld door notaris Jacques Vermeersch in aanwezigheid van twee getuigen, Joseph Buysse, kleermaker, en Bernard Van Moffaert, koperslager. In die tijd werkt notaris Vermeersch onder het toezicht van Simon Cuelenaere, koninklijk notaris voor het district Eeklo.

Niet lang daarna komt Felix Reychler op tragische wijze om het leven. Zijn kleinzoon Pierre beschrijft hoe dat gebeurd is. De onafhankelijkheidsoorlog tegen de Hollanders, 1830-1831, is voorbij, België is een vrij land. De grens wordt niettemin nog bewaakt door soldaten. Eén daarvan, Jacob Arits, is ingekwartierd ten huize van Felix Reychler. Op 16 oktober 1831 gaat Felix naar een kennis in Adegem. Bij zijn thuiskomst staat Jacob Arits aan de voordeur. Hij is op dienst geweest in Strobrugge en staat nog wat te vertellen over zijn heldendaden. Op zeker ogenblik, in gesprek zijnde en er niet op lettende dat zijn geweer nog geladen is, richt hij op Felix Reychler en haalt hij de trekker over. Fataal. Felix Reychler is op slag dood.

Hij laat Joanna Verstringe achter met zes kinderen, waarvan drie zoons: Charles (1819-1912), Petrus (1821-1884), beiden ongehuwd, en Jan Baptist (1829-1896) die gehuwd is met Leonie Sylvie Verstrynge; vier maanden later zou het zevende kind, Leo, nog ter wereld komen, die zal priester worden.

De Reychlers bleven in het ouderlijk huis wonen en lieten heel de erfenis in onverdeeldheid: het grote erf met leerlooierij, looiputten, werkhuizen, woonruimten bleef één geheel. Moeder Verstrynge slaagde erin het huidevettersbedrijf in stand te houden tot de aankomende zonen het bedrijf konden leiden, zij overleed in 1852, 56 jaar oud. Slechts één van de zeven kinderen trouwde, Jan Baptist.

Zoon Jan Baptist Reychler zette met de ongehuwde broers en zusters het familiebedrijf in de Noordstraat verder. Hij was 58 jaar toen hij in 1887 huwde met Leonie Sylvie Verstrynge. Zij kregen volgende kinderen: in 1888 Maria, vroeg overleden; in 1888 levenloos kind; Germaine(°1889) huwde met Philippe Govaert. ze hadden zeven kinderen.
Pierre (°1891) huwde met Augusta Casier: vier kinderen.
Maria (°1894) huwde met Jozef Govaert: één zoon Charles Govaert.
Leon (°1896) huwde met Godelieve Nijs: één zoon Jean-Marie Reychler.

Vader Jan Baptist overleed in Maldegem op 28 februari 1896; zijn vrouw bleef achter met vier kinderen, het oudste zes jaar ! Zij overleed op 4 juli 1912.

Pierre-Jean Reychler[4]: "Mijn vader en moeder en de kinderen, en ook vaders broers en zusters woonden naast elkaar en alles vormde één hof, het geheel van de gebouwen en de leerlooierij. Toen de oorlog uitbrak in 1914 zijn wij naar Aardenburg gevlucht bij familie van mijn vrouw. Daarna zijn mijn vrouw en ik naar Bradford in Engeland gevlucht. Marguerite en Albert zijn er geboren. Ik volgde aan de universiteit van Leeds cursussen over de leerlooierij. In 1916 ben ik gemobiliseerd en in april 1919 kon ik naar huis, toen lagen wij aan de Rijn.

Ons moeder, mama Casier overleed in 1926 en dan hebben wij de leerlooierij in Maldegem opgegeven. Na het overlijden van papa Casier, hebben wij de lederhandel nog voortgezet in de Baron Ruzettelaan in Brugge, tot aan het uitbreken van de oorlog in 1940.

B. DE VAN DE GENACHTES VORMEN DE LEERLOOIERIJ OM TOT SLACHTERIJ

Het is Lucien Van de Genachte (later gehuwd met Marie De Baere) die in 1926 de leerlooierij Reychler in de Noordstraat koopt en omvormt tot een varkensslachterij en vetsmelterij.
Elk van die bedrijfstakken heeft een grote omzet, want wekelijks worden er een honderdtal varkens gekeeld. Het vlees wordt vers gehouden door het in rabarber- of koolbladeren te wikkelen, de carrés worden in manden gestapeld die dan 's nachts naar het station vetrekken met bestemming Oostende en vandaar verscheept worden naar Londen, dat een grote afnemer is van "engelsmannetjes", jonge varkens van ongeveer 100 kg. Vlees dat niet voor export bestemd is, gaat naar de industriegebieden van Mons, Charleroi en Luik. In de periode 1926-1939 werkt ook de vetsmelterij op volle toeren. Het vet van eigen varkens wordt vermengd met smout dat afkomstig is uit Amerika. De omzet van smout is in die tijd zeer groot want in de arbeidersgezinnen kan men zich geen boter permitteren, tonnen smout vertrekken wekelijks naar Wallonië.

Gaston Borgonjon, gehuwd met Adrienne Van de Genachte, zet de zaak verder. Zijn 'saucissen' zijn vermaard, naast vele charcuterieproducten. Na hen heeft Adrien Borgonjon, gehuwd met Suzanne Vanhyfte er een zaak van koeltechniekinstallaties (1960-1973). In 1984 vestigt Filip Martens er een modern uitgeruste slagerswinkel en blijft er actief tot 2012.

De Van de Genachtes treden op de voorgrond in 1926. Deze bijzonder fraaie opname wijst op een van de hoofdbezigheden van de zaak: het slachten (en verpakken) van jonge varkens voor Engeland. Er wordt blijkbaar met tevredenheid geklonken op de bloei van het bedrijf !
V.l.n.r. Emma Van de Genachte, René Van de Genachte, onbekend, Gustaf, een landman, Sylvain Van de Genachte, Lucien Van de Genachte, bedrijfsleider, Emma Van Kerschaver en Leo Van de Genachte.

C. OOK DE POTVLIEGES ZIJN ACTIEF IN VLEES EN HUIDEN

De Van de Genachtes waren een geslacht van vleeshouwers. Macharius Van de Genachte, geboren in 1809, begon zijn loopbaan in dat beroep. Op 26 mei 1841 huwde hij met Barbara Vermeersch, geboren in 1810. Het gezin woont met de kinderen en een

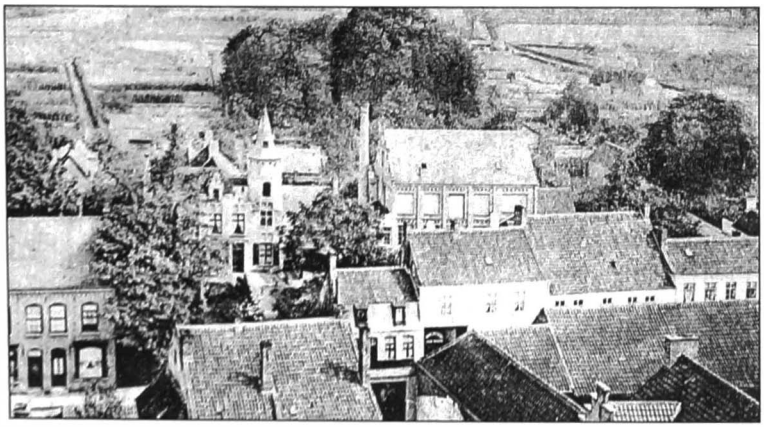

De huidevetterij (met schouw) situeert zich rechts van het Kasteeltje De Lille in de Noordstraat.

Huidevetter Hector Potvliege met echtgenote en dochtertje Marie, en een drietal werklieden. Opname mei 1916, tijdens de oorlog.

dienstknecht en -meid in de Noordstraat, ten zuiden van het kasteeltje. Macharius doet weldra gouden zaken als koopman van hoornvee, dat hij zowel uit het Meetjesland als uit Zeeland betrekt. Het wordt gestald achter zijn woning. Van hieruit gaat hij naar de markten, vergezeld van zijn knecht Charles De Loose die de stallantaarn draagt, en van een paar honden. In 1846 verhuurt Van de Genachte een gedeelte van zijn eigendom als rijkswachtkazerne.

Louis Potvliege is gehuwd met Clemence, de dochter van Macharius Van De Genachte. Ze hebben twee zonen, Prosper (°1886) en Hector (°1880).

Prosper wordt notaris. Hij hoopt zich te kunnen vestigen in de Noordstraat, waar hij zich een zeer speciaal huis in art deco-stijl laat bouwen (1911-1913), het huidige nr. 31. De notaris overlijdt vroegtijdig in 1916. Zijn woning wordt later bewoond door zijn neef Prosper, de zoon van zijn broer Hector, die huwde met Germaine Supré, afkomstig van Watervliet.

.

Hector Potvliege wordt leerlooier. Na zijn humaniorastudies in Malonne, 1894-1900, trekt hij naar Halle waar hij alles leert wat hij weten moet om de looierij op te starten volgens de nieuwe technieken van die tijd. Hector verblijft tot 1904 in Halle en vestigt zich dan als volleerd leerlooier in Maldegem.
Omstreeks 1904 wordt achter het huis in de Noordstraat (later het huis Van Leene) een grote leerlooierij opgetrokken, vermoedelijk op de plaats waar voorheen de stallen van de cavalerie van de rijkswacht stonden. In de traditionele leerlooierijen drogen de huiden dankzij een natuurlijke luchtcirculatie. Men ziet trouwens open latwerk aan al de vensterramen van de droogkamers.

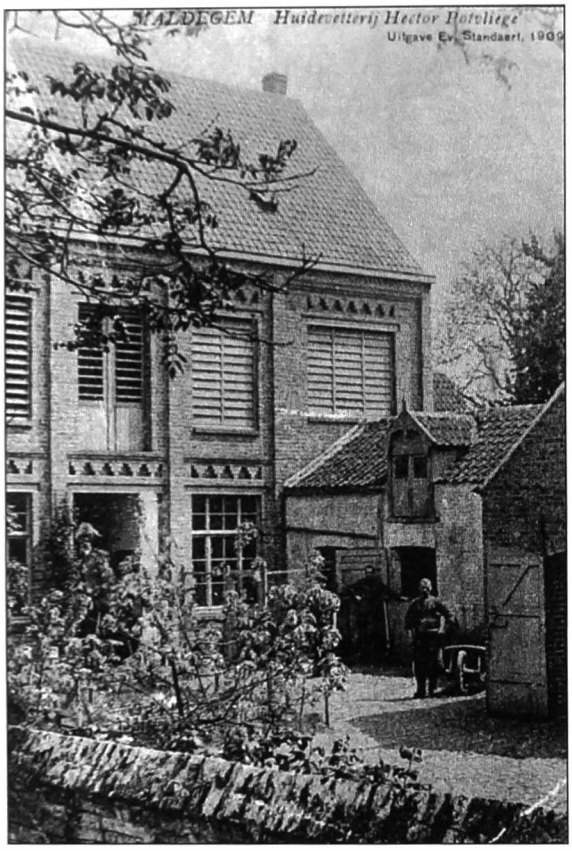

Gezicht op de huidevetterij Potvliege.

De grote vernieuwing van Hector Potvliege bestond erin te werken met voorverwarmde, circulerende lucht. Beneden werd er gestookt, vandaar de hoge schouw tussen het kasteeltje De Lille en de looierij. De warme lucht werd naar de droogkamers geleid en door middel van houten luiken werd de toevoer geregeld. In een aanpalend gebouw waren 3,5 m diepe, gemetselde looiputten gemaakt.

De looierij Potvliege was een bloeiend bedrijf van bij de start in 1904 tot omstreeks 1920. Na de Eerste Wereldoorlog kwam de teloorgang, onafwendbaar, en niet alleen van de looierijen in Maldegem maar van alle ambachtelijke leerlooierijen in West-Europa. Nieuwe, ingewikkelde procédés zorgden ervoor dat de leerlooierij een fabriekswerkzaamheid werd.

Noten

1 Gemeentearchief Maldegem , nr. 3255.
2 Stadsarchief Eeklo, nr. 227.
3 Gemeentearchief Maldegem nr. 673.
4 Den Eik, jg. 3, 1978.

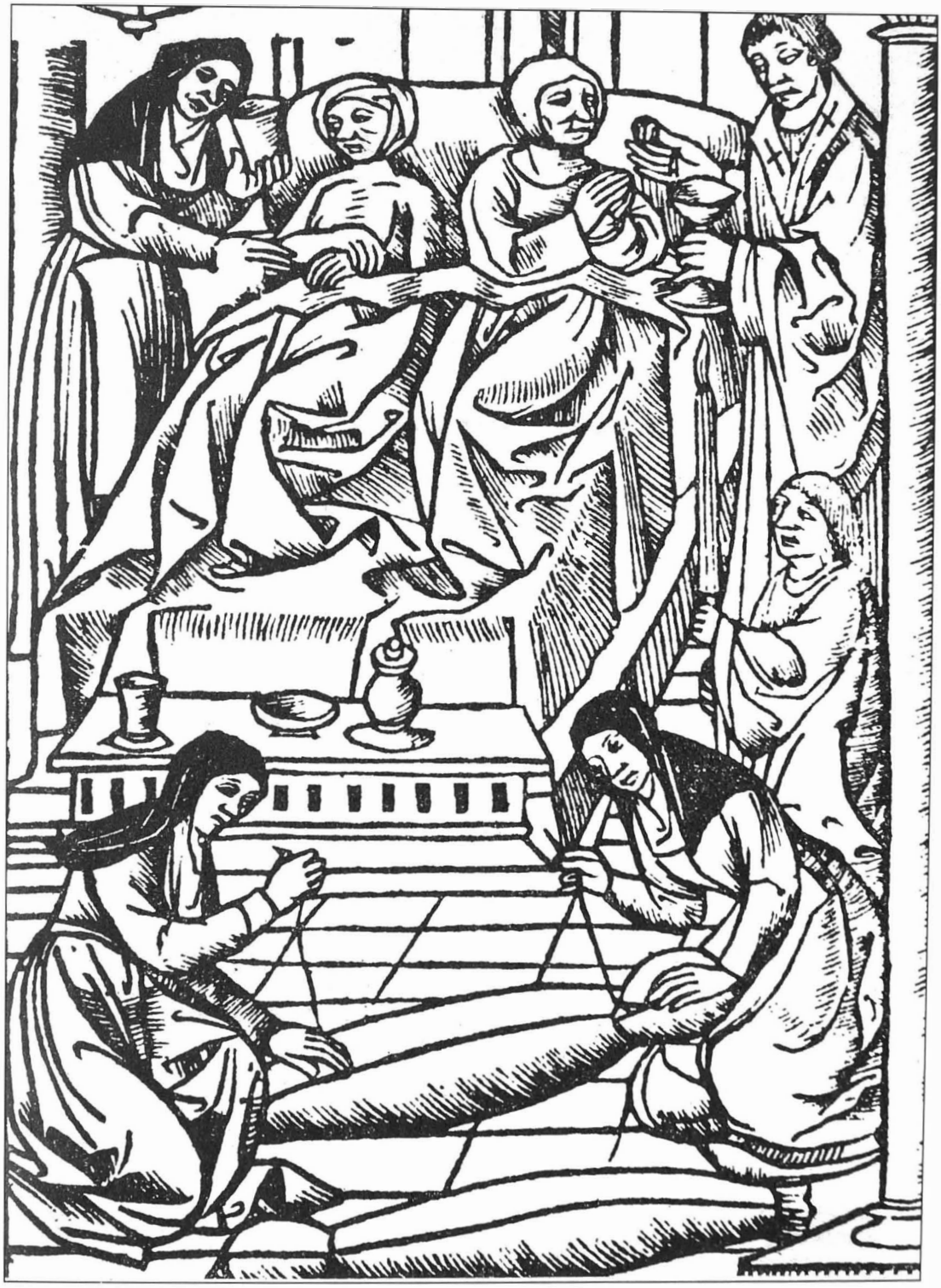

Hospitaalscène (Hôtel-Dieu in Parijs). Detail uit een Franse houtsnede uit de 15de eeuw. Brussel, Koninklijke Bibliotheek, Prentenkabinet.

Het hospitaal van Middelburg

Marc Martens

De schaarste aan archiefdocumenten betreffende het hospitaal te Middelburg was anderhalve eeuw geleden al een ergernis voor de auteurs die toen de geschiedenis van het stadje trachtten te reconstrueren. Karel Verschelde verzamelde voor zijn *Geschiedenis van Middelburg in Vlaenderen*, gepubliceerd in 1867, de gegevens over het godshuis vooral uit secundaire bronnen zoals oudere publicaties, pastoor d'Hooghe's relaas over de geuzeninvallen in Middelburg, sporadische vermeldingen in stads- of kerkrekeningen, een stadsplattegrond en dergelijke meer. In zijn voetsporen konden Frans De Potter en Jan Broeckaert in 1872 hun relaas verder stofferen met gegevens, ontleend aan twee bronnen van eerste rang: stukken uit een proces tegen de meesteres van het gasthuis en uit een rekening.
Ook in Jaarboek 14 (2008) van deze reeks wijdden we in een artikel over het ontstaan van de parochie Sint-Petrus en Sint-Paulus Middelburg, enkele bladzijden aan het gesticht. Ondertussen troffen we in het Rijksarchief te Brugge een rekening aan van het hospitaal, daterend van kort voor zijn teloorgang door de geuzeninvallen [1]. Gegevens daaruit, samen met nog andere uit secundaire bronnen en recente publicaties, laten ons toe het reeds bekende aan te vullen en gunnen ons zo een ruimer zicht op het reilen en zeilen binnen en buiten de muren van het toevluchtsoord.

Oudere bronnen

De precieze omstandigheden van de stichting van het hospitaal van Middelburg blijven vrij troebel. Bij zijn wetenswaardigheden over Middelburg noteerde Gramaye, de historiograaf van aartshertog Albrecht, begin 17de eeuw dat in 1452 Bladelin het hospitaal van Middelburg een dotatie bezorgde [2], wat strikt genomen zou kunnen betekenen dat het er al langer was. Sanderus neemt dat in zijn *Flandria Illustrata* van 1641-1644 letterlijk over, terwijl het in de vertaling, getiteld *Verheerlykt Vlaandre* en uitgegeven in 1735, klinkt alsof een gasthuis pas tot stand kwam na de stichting van het kapittel, na 1470 dus: "Met toestemming van den bischop ...wierd ... in 1470 een genootschap van Kanonniken, en vervolgens het gasthuis van St. Jan opgerecht" [3].
Hoe dan ook, beide geschiedschrijvers werden eeuwenlang geciteerd en gecompileerd, en het hoeft dan ook niet te verwonderen dat die gegevens terug te vinden zijn in latere aantekeningen die uit de pen zijn gevloeid van Middelburgse geestelijken, zoals de *Historia oppidi Middelburgensis in Flandria* [4].

Verschelde volgde Gramaye met 1452, of beter: weet te melden dat volgens een charter in de Staatsarchieven te Gent, Bladelin in dat jaar, "hetzelfde dat hy zyne kerke bouwde", een hospitaal stichtte, toegewijd aan Sint-Jan [5].
De Potter en Broeckaert stellen enige jaren later dat het hospitaal van Middelburg "geene gansch nieuwe stichting" was van Bladelin, maar de overname en voortzetting van een hospitaal of gasthuis dat van aloude tijden in Heille had bestaan en in 1452 door "de

groote weldoener" Bladelin met een jaarinkomen van 4 pond groten begiftigd werd [6]. Bij de publicatie van Bladelins testament in 1879 becommentarieert Verschelde een passage over de schenking van een geldsom aan het hospitaal te Heille in dezelfde zin: dat gasthuis bestond ongetwijfeld al heel lang vóór de stichting van Middelburg [7].

De oorkonde in kwestie heeft het inderdaad over de schenking door Pieter de Grote, vrijlaat uit de parochie Moerkerke, van een jaarlijkse, eeuwige rente van 4 pond 4 schellingen groten "*hospitali nupper honorabilem virum Petrum Bladelin alias de Leestemakere iuxta domum suam de Middelburg sita in parrochia de Heyle ... fundato*", aan het hospitaal onlangs door de eerzame Pieter Bladelin nabij zijn woonst - of nabij zijn woonplaats - in Middelburg, gelegen in de parochie Heille, gesticht [8]. De vraag rijst daarbij of "onlangs gesticht" ook inhoudt dat het hospitaal er werkelijk stond en actief was.

Zo er al ooit voor Bladelins tijd een hospitaal was te Heille, dan toch deze kanttekening: waar ze het hebben over de oorsprong van Middelburg en zijn relatie met Heille, melden De Potter en Broeckaert dat Boudewijn, heer van Heille, het hospitaal van Maldegem begiftigde [9]. Deze Boudewijn kennen we als schepen van het Vrije in 1297; van het hospitaal van Maldegem weten we dat het gesticht is in 1273. De schenking mag behalve blijk van devotie, mogelijk ook wijzen op een uiting van sympathie, voortvloeiend uit verwantschap. De Van Maldeghems waren immers sinds het huwelijk van Willem, zoon van Otto van Maldeghem, met Isabelle, dochter van Wouter van Heille, met dit geslacht verbonden. Die Willem van Maldeghem wordt vernoemd in 1220 en 1228 [10]. Hoe dan ook, de schenking lijkt erop te wijzen dat er toen in Heille nog geen hospitaal was. Het "vanouds" van De Potter en Broeckaert en het "depuis bien longtemps" van Verschelde zijn daarmee echter niet uitgeklaard.

Het hospitaal in Heille

De formulering in de oorkonde van 1452 laat verschillende interpretaties toe. Feit is, dat het Bladelins voornemen was van zijn privé-stadskerk een parochiekerk te maken. De parochiale rechten van bedienaar, sacramenten en begraafplaats zouden ontleend worden aan Heille, vermits Middelburg binnen het bestrek van die parochie lag. Bij de onderhandelingen daarover waren behalve de toenmalige pastoor van Heille, ook de bisschop van Doornik, de abt van Sint-Baafs in Gent en de Raad van Vlaanderen betrokken. De hindernissen werden vrij vlot genomen, en daar waren Bladelins connecties in de hoogste bestuurlijke kringen zeker niet vreemd aan.

Nu de kerk van Heille haar functie grotendeels zou verliezen, wat beslist niet alle inwoners van het dorp zomaar zullen hebben toegejuicht, dacht Bladelin haar een andere bestemming te kunnen geven. Een instructie die hij midden maart 1461 aan zijn klerk Floris Cruesinck meegaf om in Gent de inkomsten van zijn parochieclerus te gaan verantwoorden, bevat zijn intentie dienaangaande, namelijk "*daer of te makene een hospitaelkin met iiij zusters, omme daer bij ghelaeft te zijne den armen vander prochie*". Die intentie zou weinig zinvol zijn mocht er al eerder, i.c. rond 1452, een hospitaal gesticht zijn in Middelburg of er vanouds een zou bestaan hebben in Heille.
In een brief van 30 maart 1461 verklaart de abt van de Sint-Baafsabdij, die het recht op collatie van de pastoor en van een koster en de gebruikelijke offergave op Lichtmis zal behouden, zich akkoord met de overdracht van de parochiale rechten van Heille naar Middelburg, en verwijst daarbij naar Bladelins voornemen met de kerk van Heille. De

hospitaalzusters zouden dan, eens geïnstalleerd, jaarlijks op Sint-Bavodag een kaars moeten komen offeren in de abdij. Bladelins voornemen of belofte, zo noteert abt Judocus in zijn oorkonde, was "*in quadam papyri cedula contenta, manu sua propria subscripta et signata*": op papier gesteld en door hem eigenhandig ondertekend. Wellicht slaat dat precies op de instructie van Bladelin aan zijn klerk Floris, document dat zich immers in het archief van de Sint-Baafsabdij bevindt [11].

Dat het hospitaal in Heille effectief tot stand kwam, blijkt vooreerst uit Bladelins testament: hij schenkt 20 pond groten aan "'t godshuus te Heyle" en sticht er een kamer voor de Sint-Sebastiaansgilde "omme d'aerme ghuldebroeders daerin te logierne ende hueren nootdurft te moghen hebbene" [12]. Ook het proces waar we in de inleiding al naar verwezen laat daar geen twijfel over bestaan. Reeds in de *scriftueren*, de uitgeschreven motieven en argumenten waarin Willem van Saillant, de toenmalige heer van Middelburg en *heessschere* of rechtvragende partij, zijn klacht samenvat, is sprake "*vanden godshuyse vanden hospitale gheheeten de kercke van Heile binnen Middelburch*" en "*vanden godshuyse vanden hospitale gheheeten sente Lievins cappelle ghetranslateert vuter kercke van Heyle binnen Middelburgh*" [13]; in de *scriftueren* voor overste zuster Katheline van Male,verweerster, luidt het in artikel 2: "*es waer dat tanderen tyden een zekere hospitael ghefondeert gheweest heeft binnen der prochie van Heyle, twelcke nu ghetranslateert es binnen de stede van Middelbourg*". Wannéér precies de stichting vorm kreeg, staat niet vast. In haar getuigenis in dat proces verkaart een van de eerste hospitaalzusters, Burghe Damast, dat "*sichtent dat tvoornomde gasthuus eerst gheinstitueert was ... mach leden ziin meer dan xl jaeren*". Veertig jaar zou ons bij 1471 brengen, maar het kan dus ook al wat eerder geweest zijn.
Een bijkomend argument om de stichting in 1468 à 1470 te plaatsen, komt dadelijk nog te berde.

In zijn brief aan de abt van Sint-Baafs beloofde Bladelin er voor te zorgen dat voor de hospitaalzusters elke zondag een mis zou gecelebreerd worden in Heille door een van de priesters verbonden aan zijn kerk te Middelburg. In Heille zouden volgens de fundatieakte van beneficiën en kerkdiensten bij de kerk van Middelburg, ook wekelijks nog steeds twee missen van de stichting Reygaersvliet opgedragen worden door de kapelaans van Middelburg [14].

Bij zijn engagement om in de kerk van Heille een hospitaal onder te brengen, voorzag Bladelin ook 600 pond parisis "*omme de reparacie van haerlieder woonste*". Of en in welke mate het gasthuis effectief van de kerkruimte gebruik heeft gemaakt is niet meer na te gaan. In elk geval was het in de middeleeuwse hospitalen zeer gebruikelijk dat de gasten, al dan niet bedlegerig, direct zicht hadden op het interieur van de hospitaalkapel en er de religieuze diensten konden volgen.

Mogelijk deelde het hospitaal te Heille in de klappen bij de verwoesting van Middelburg in 1488, aangericht in de nasleep van de opstand der steden tegen Maximiliaan van Oostenrijk, mogelijk was dat op zijn beurt de aanleiding voor de overbrenging naar Middelburg, die alleszins vóór of in 1509 gebeurde, jaar waarin het eerder genoemde proces aanhangig werd gemaakt.
Gramaye weet te melden dat de kapel van het hospitaal ten jare 1500 rijkelijk was uitgerust, en in de context van geheel zijn uiteenzetting lijkt dat te wijzen op Middelburg zelf. Eens het hospies daar zijn activiteiten verder zette, moet de kerk van Heille, indien

al niet beschadigd, stilaan verkommerd zijn. In 1533 vroeg Willem van Saillant financiële steun aan de abt van Sint-Baafs om haar al jaren vervallen koor te restaureren. De vicaris-generaal van Doornik gaf echter een machtiging om de kerk af te breken en met recuperatiemateriaal het koor weer op te trekken, dat dan als kapel dienst zou kunnen doen [15]. Wellicht is dat ook zo gebeurd, want Heille schijnt in 1579 nog kerkmeesters én ornamenten gehad te hebben, die toen naar Brugge in veiligheid moesten worden gebracht [16], en als in het voorjaar van 1581 een groepje gereformeerden volgens de bepalingen van de religievrede de kerk van Middelburg opvorderen voor hun eredienst, worden ze door de heer van Middelburg, de stadsmagistraat en het kerkbestuur verwezen naar de kapel van Heille, wat hen evenwel niet beviel [17].

Locatie en bezit

Naar Middelburg overgebracht, stond het nieuwe hospitaal even ten zuiden van de oostpoort van het stadje, op het einde van wat nu de Dinantstraat is. Op de oudst gekende kaart van Middelburg, getekend door Jacob van Deventer omstreeks 1560, herkennen we een langwerpig gebouw met toren op de westkant en met leien gedekt. Ook op een plan voor fortificatiewerken rond Middelburg van omstreeks 1605, is het hospitaal schematisch weergegeven.

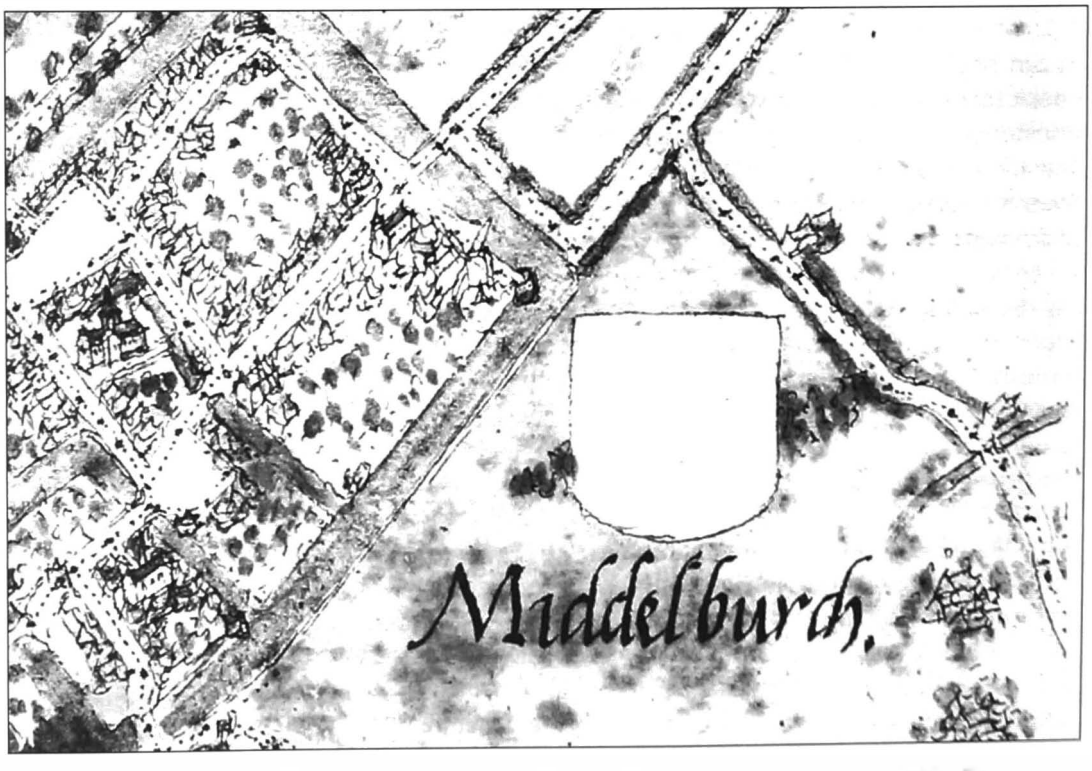

Detail uit de minuutkaart van Middelburg van Jacob van Deventer, ca. 1560 (Rijksarchief Gent, Kaarten en Plans nr. 2351)

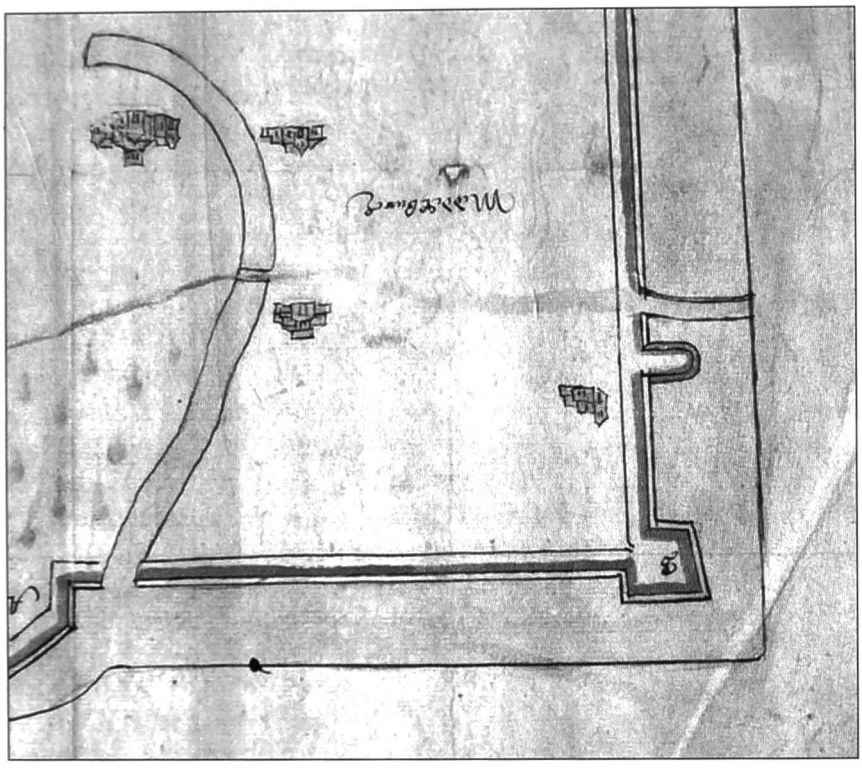

Detail uit een plan voor vestingwerken rond Middelburg, ca. 1605: de zuidoostelijke hoek. (Stadsarchief Gent, Vreemde Steden, inv. nr. 83)

In het 19de artikel van de *scriftueren* van het eerder aangehaalde proces stelt Willem van Saillant dat "*thospitael ghefondeert es up de erve vanden heere van Middelburch, ende compt dmeeste al tgoet dat tzelve hospitael heeft vuter dotacie vande voorders vanden heesschere, heeren van Middelburg, ammanie ende waerscouteterie van Ardemburch ambocht…*". Daarmee strookt de verklaring van de al genoemde zuster Burghe Damast, gewezen kloosterlinge in het hospitaal van Middelburg. Zij bevestigt dat ze "*mer Pieter Bladelin, wylen heere van Middelburch, heeft hooren zegghen dat de dotacie vanden voornomden gasthuyse eensdeels comen es vut zekere ghifte van penninghen die wylen salegher ghedynckenesse hertoghe Philips daer toe dede*", en uit de schenking van Bladelin zelf, daar het "*gasthuus staende ende ligghende es up de erve vanden voornomden heere van Middelburch*".

Met erve is eigen onroerend goed bedoeld, vrij van enig leenverband. Behalve op grond en op kosten van Pieter Bladelin, zou het hospitaal dus ook tot stand zijn gekomen mede dankzij een schenking vanwege hertog Filips de Goede. Er is weinig reden om zuster Burghes bewering dienaangaande in twijfel te trekken. De hertog overleed echter in 1467. Het lijkt hoe dan ook aannemelijk dat zijn gift eerder voor een nieuw gebouw binnen de stadsmuren van Middelburg zal zijn aangewend dan wel besteed aan de uitrusting van het hospitaal te Heille, maar een echte aanwijzing daarvoor is ons niet bekend.

Opdat "die aerme lieden te bat geghouverneert ende ghevoed moghen wesen" in het godshuis, legateert Bladelin het bij testament 20 pond groten, door zijn "testamenteurs ende den gouverneurs van den selven godshuuse" zó te investeren, dat ze de stichting voordeel zouden brengen in renten of anderszins [18].

Ook de merkwaardigste financiële opsteker voor het hospitaal komt van Bladelin zelf, en wel uit geheel onverwachte hoek: enkele dagen na het opstellen van zijn testament lijkt de heer van Middelburg in de knoop te zitten met zijn geweten, en biecht hij tegenover de hertog op dat hij, in de beginjaren van zijn carièrre, 4600 parisispond heeft achtergehouden van de boetegelden die het Brugse Vrije na de opstand van 1436-38 waren opgelegd en die hij samen met Jan Lachevel had geïnd. De helft daarvan moest aan de hertog gerestitueerd worden, de andere helft moest Bladelin aanwenden voor de inrichting van zijn nieuw gestichte hospitaal in Heille [19]. Meteen een bijkomend argument om de stichting van het hospitaal in 1470 of hooguit een paar jaren eerder te situeren.

Behalve van Filips de Goede kreeg het hospitaal ook nog een vorstelijk steuntje vanwege Maria van Bourgondië en Maximiliaan van Oostenrijk: de rente uit Bladelins testamentaire legaat aan het hospitaal, 2277 groten en 15 miten, werd in 1481 door het vorstenpaar aan het hospitaal geschonken, zodat ook zij, zowel als hun voorgangers en nakomers, deel zouden hebben aan de weldaden door gebeden en goede werken daar te verkrijgen [20].
Naast de eigen gebouwen, bezat het hospitaal in Middelburg ook nog twee huizen in de huidige Dinantstraat en een huis in de Rentestraat, en verder een aantal goederen, vooral gronden, die inkomsten genereerden uit rentelast of verpachting.

Sint-Lieven en Sint-Jan

De wending "*den godshuyse vanden hospitale gheheeten Sente Lievens cappelle ghetranslateert vuter kercke van Heyle binnen Middelburg*" komt met een paar varianten, onder andere in het Frans, enkele keren voor in de processtukken. Daar zit een verwijzing in naar de patroonheilige van de kerk van Heille, Sint-Lieven, een heilige die overigens heel nauw verbonden was met de Gentse Sint-Baafsabdij. Op oude kaarten treffen we een Sint-Lievensweg aan die over Middelburg liep en op de wijk Den Hoorn in Moerkerke heeft men trouwens nog een Sint-Lievenspad. Juist over de grens met Moerkerke, op het gehucht De Stropijp, stond de Sint-Lievenskapel. Ongetwijfeld maakten weg en kapel ooit deel uit van een processieroute.
In de hospitaalrekening van 1581-1583 is sprake van de verpachting van een hofstede "*te Ste Lievens*" en van "*den busch te Ste Lievens*". Of daarmee verwezen wordt naar Heille dan wel naar de omgeving van de Sint-Lievenskapel, blijft vooralsnog een open vraag. Er is trouwens ook nog een Sint-Lievenspolder en een Sint-Lievensdijk ter hoogte van het Eiland, tussen Oostburg en Sint-Margriete, waarop de vermelding betrekking kan hebben.

Naast de omslachtige benaming van het godshuis met verwijzing naar Heille en zijn kerkpatroon, komt in de processtukken ook de naam "*hospitalis sancti Johannis*" en "*Sint-Janshuus*" voor. De benaming Sint-Janshospitaal schijnt voor het eerst gebruikt te zijn in 1481, en wel in de schenkingsakte van Maria van Bourgondië en Maximiliaan van Oostenrijk, die zopas ter sprake kwam.
Dat zovele godshuizen of hospitalen in de Nederlanden Sint-Jan als patroon hadden, meer bepaald Johannes de Doper, refereert aan de hospitaalorde van Sint-Jan van Jeruzalem, later ook Orde van Malta genoemd, waarvan het ontstaan terug te voeren is tot de eerste kruistocht, 1096-1099.

Kloosterzuster in verering voor Johannes de Doper (uit een 15de-eeuws brandglasraam, Keulen, Schnütgen-Museum)

Het proces

In de instructie waarmee Bladelin Floris Cruesinck naar Gent stuurt, horen we voor het eerst wie in het hospitaal voor de armen van de parochie zullen instaan: vier zusters, "*den welken zusteren besorgt zullen worden biden dissche vanden heilighen gheest of andersins als men dat adviseren zal voor tbeste*", te onderhouden met de middelen van de Heilige-Geesttafel of anderszins, naar beste inzicht. De enige andere bron waaruit we rechtstreeks iets vernemen over de hospitaalzusters, is alweer het proces waarnaar al zo vaak verwezen is dat enige nadere toelichting zich opdringt.

Het werd in 1509 voor de Raad van Vlaanderen aanhangig gemaakt door Willem van Saillant, de jongste zoon van Guillaume Hugonet - de Saillant, die onder Karel de Stoute kanselier van Bourgondië was en in 1476 de stad en heerlijkheid Middelburg en de ammanie van Aardenburg-ambacht afkocht van de erven Bladelin. In 1493 verwierf Willem II van Saillant een vijf jaar voordien verwoest en verbrand erfdeel Middelburg, terwijl zijn broer Charles voor het Bourgondische deel van de nalatenschap had gekozen.

Willem II van Saillant kennen we vooral als stichter van het clarissenklooster te Middelburg, maar aan hem dankt het stadje zijn gestage wederopbouw. Hij was ook partij in nogal wat processen van uiteenlopende aard, waarvan de meest opzienbarende die zijn wegens vergiftiging van zijn moeder en over een poging tot ontvoering van zijn dochter. Maar ook de gang van zaken in het hospitaal van Middelburg was voor hem dus aanleiding om een beroep te doen op het hoogste rechtscollege van toen, de Raad van Vlaanderen, waar de procureur-generaal van Vlaanderen in zijn belang zou optreden.
Aangeklaagde of verweerster is zuster Katheline van Male, de toenmalige "*meestrigghe ende vrauwe*" van het hospitaal, aan wie verweten wordt dat ze de rechten van Willem van Saillant als heer van Middelburg en amman van Aardenburg-ambacht ten aanzien van het hospitaal niet respecteert. Aan haar kant heeft ze de bisschop van Doornik, bevoegd inzake de geestelijke affaires van het hospitaal.

De rechten waarop de heer van Middelburg aanspraak maakt hebben hij en zijn voorzaten genoten "*van so langhen ouden tyden dat gheen memorie en es ter contrarien*"[21]. Dat geen mens zich nog iets van de stichtingsjaren herinnert is alvast geen vanzelfsprekendheid voor een hospitaal dat ten tijde van het proces maar weinig meer dan veertig jaar bestond, maar de bewering klopt ook niet: getuige zuster Burghe Damast heeft zoals we zagen, nog herinneringen aan die begintijd van de instelling.

Twee grote ergernissen geven Willem van Saillant reden tot klagen: meesteres Katheline van Male heeft *"een jonc dochterkin ghenaempt Stephenyne"* als kandidaat-hospitaalzuster aanvaard zonder dat die hem eerst werd voorgesteld en hem heeft verzocht om "*de ghifte vanden broode ende habitacie vanden zelven gasthuyse*", en haar nadien ingekleed, alweer zonder haar daartoe aan hem voor te dragen [22], terwijl het hem als erfgenaam van de stichter en dus patroon van het hospitaal, toekomt kost en inwoon toe te zeggen aan de zusters die er willen wonen en werken.
Een tweede recht schendt de meesteres door na te laten samen met de voogden van het hospitaal, "*van sheesschers weghen ghestelt*", door de eiser aangesteld, *"jaerlycx eens rekeninghe, bewys ende reliqua*" voor te leggen "*van huerlieden handelinghe ende administracie vande goedinghen vanden zelven gasthuyse in ontfanghe ende vutghevene*" [23]: de boekhouding voor te leggen over het beheer van de goederen van het godshuis in inkomsten en uitgaven.

Zuster Katheline houdt aan dat de bisschop van Doornik autonoom de meesteres van het hospitaal zowel kan aanstellen als uit haar functie ontslaan, en dat het de meesteres en de andere hospitaalzusters toekomt kandidaat-hospitaalzusters te ontvangen, te aanvaarden en ze na hun proeftijd, als ze geschikt, naarstig en nuttig bevonden zijn, in te kleden, dat alles "*onder de handt vanden bisscop van Dornycke*" . Met betrekking tot het bestuur van het gosdshuis zegt ze nooit anders te hebben geweten dan dat de meesteres alle beheer van de goederen van het hospitaal op zich nam en daarvan één keer in het jaar de rekening voorlegde aan de burgemeesters en schepenen van de stad als oppervoogden, in het bijzijn van de deken van Aardenburg, en dat ook zij zo gehandeld heeft; de eiser stelt weliswaar voogden aan als opzichters, maar de administratie en het beheer van de goederen en middelen van het hospitaal, tot het instellen en opvolgen van processen toe, werden geheel aan haar overgelaten, zonder enige inmenging van hun kant. Indien ze laatst heeft nagelaten de rekening ter auditie aan te bieden, dan was dat wegens het nakende proces [24].

In het voordeel van zuster Katheline wordt zelfs geargumenteerd dat niets haar van rechtswege verplicht rekenschap af te leggen tegenover de eiser, "*ghemerct dat hy noch zyne voorders tzelve hospitael niet ghefondeert noch ghedoteert en hebben*" of het "*eeneghe almoesenen ghegheven hadden*": noch hij, noch zijn voorouders hebben het hospitaal gesticht en al evenmin het ooit begiftigd [25]. Dat klopt allicht, en vanuit de visie dat de stichting en de schenkingen werden gedaan uit christelijke naastenliefde, als werk van barmhartigheid, viel te verdedigen dat binnen een hospitaal als dat van Middelburg de hoogste autoriteit toekwam aan de bisschop "als behoeder van het erfgoed dat de stichters geschonken hebben om God welgevallig te zijn" [26]. Voor de eiser ging het patronaat over het hospitaal samen met het bezit van de heerlijkheid Middelburg en "*de ammanie ende waescouteeterie*", het ambt van amman en waarschout [27] van Aardenburg-ambacht, zoals in de *scriftueren* betoogd en bevestigd door de 70-jarige getuige Jacop de Smet, die de opvolging "*met alle de rechten ende vryheden van dien*" vanaf Bladelin over Joos van Varsenaere, Willem I Hugonet - de Saillant "*doude cancellier van Bourgoigne*", zijn oudste zoon Charles tot aan eiser Willem II van Saillant debiteert om zijn betoog kracht bij te zetten [28].

Voor het proces werden acht getuigen ondervraagd op de *scriftueren* van Willem van Saillant, zeven op die van zuster Katheline. De rechten van de eiser als patroon van het hospitaal blijken de doorslag te hebben gegeven in het pleit. In een breedvoerig uitgeschreven vonnis, gedateerd 1 februari 1513, krijgt zuster Katheline van Male een boete van 3 pond parisis opgelegd, en wordt ze veroordeeld tot het betalen van gerechtskosten en andere schade [29].

In de passage over het hospitaal vermeldt Gramaye dat het in 1512 heringericht of hervormd werd. Mogelijk refereert hij daarmee aan het toen lopende proces.

De regel van Augustinus

Tot de bewijsstukken bij het proces behoren twee verklaringen van Zegher de Husere, deken van de christenheid van Aardenburg, betreffende aanstelling en aanvaarding van zusters in het hospitaal te Middelburg. Ze dateren van respectievelijk 1 maart 1507 (n.s.) en 4 juli van hetzelfde jaar, en zijn er zowel in origineel als in afschrift. Daaruit vernemen we dat de zusters "*domus religiose hospitalis sancti Johannis in villa de Middelburch*", van het klooster van het Sint-Janshospitaal in Middelburg, tot de orde "*sancti Augustini tornacensis diocesio*" behoren, wat inhoudt dat ze de regel van Sint-Augustinus volgen, als gebruikelijk in het bisdom Doornik [30]. Ook in een artikel van de *scriftueren* van zuster Katheline van Male wordt daarnaar verwezen, waar betoogd wordt dat de meesteres het recht heeft samen met haar medezusters "*tontfanghene de novicen ende jonghe dochteren, die te cleeden ende doen professen, de reghele ende ordene van Sint Augustin*" [31].

Als ideale regel voor de gasthuizen aangeprezen op de provinciale concilies van Parijs (1212) en Rouen (1214) en het vierde concilie van Lateranen (1215), verschilt de augustijnse regel in essentie echter weinig van bisdom tot bisdom, want geheel uitgewerkt rond de idealen van gemeenschapsleven in gebed, armoede, kuisheid en gehoorzaamheid.

Gezien er geen regel bewaard bleef, specifiek voor de hospitaalzusters van Middelburg uitgeschreven, gaan we elders te rade voor wat de inhoud en invulling daarvan betreft rond de tijd van de stichting van het Middelburgse hospitaal. Het brengt ons bij de versie die Guillaume Fillastre, bisschop van Doornik sinds 1461 (en in die functie een collega van

Een kanunnik overhandigt de kloosterregel aan twee hospitaalzusters. Miniatuur uit "Riegle et ordenance des soers del hostellerie Nostre dame de Tournay", eind 14de eeuw. (Doornik, archief en museum van de kathedraal, ms. 24)

Bladelin in de Grote Raad van de hertog en als officier van het Gulden Vlies), op 20 mei 1473, een drietal maanden voor zijn overlijden, samen met een reeks statuten oplegde aan de zusters van het passantenhospitaal Ten Bunderen in Moorslede, waar eveneens vier zusters voor de werking instonden. De regel voor Moorslede bleef bewaard in een Middelnederlandse versie [32].

Hij spoort aan tot eendrachtigheid: de zusters horen "al eene ziele ende een herte, dat es een wille ende een begherte in Gode" te zijn. Daarom legt hij het samenwonen in één huis op. De zusters mogen geen eigen goed hebben; dingen die men bezat bij zijn intrede of nadien krijgt, moeten de gemeenschap toekomen en de overste kan daarvan geven aan wie het nodig heeft.
Het gebed staat voorop. Het hospitaal dient een eigen kapel te hebben, zeven keer per dag is er koorgebed, daarnaast is ook het persoonlijk gebed van groot belang. Tijdens de hoofdmaaltijd moeten de zusters in stilzwijgen de *lectio* aanhoren, voorlezing uit de heilige Schrift, en ook de regel wordt wekelijks voorgelezen. Maaltijden moeten sober zijn, vasten wordt aangeprezen en is verplicht tijdens de door de kerkelijke overheid vastgelegde dagen of perioden. Ook de kledij moet sober zijn; zoals het voedsel uit één keuken komt, moet ook de kledij uit één linnenkamer komen.
Contact met mannen is te mijden, zeker als dit tot lichamelijke begeertes zou kunnen leiden; de zusters moeten waken over elkaars zuiverheid. Voor alle tekortkomingen moet gewaarschuwd en zo nodig in de rede gestraft worden, met liefde voor de persoon maar afkeer van de zonde.
De kloosterlingen moeten hun overste respecteren als een moeder; de overste mag haar positie niet beschouwen als middel tot macht maar als middel tot dienstbaarheid.

Statuten

Behalve aan de regel van Augustinus, van toepassing voor de hospitaalzusters en eventueel broeders, waren de meeste godshuizen of hospitalen ook nog onderworpen aan statuten, opgelegd door het bisdom onder welks gezag ze ressorteerden. Het zijn,

naast de regel, aanvullende voorschriften die de goede gang van zaken in de religieuze communauteit moeten bevorderen, zowel voor de vaste bewoners als voor degenen die er verzorgd worden en voor de passanten.

Naargelang van wie de stichting van het hospitaal was uitgegaan, een geestelijke schenker zoals kanunnik Arnold van Maldeghem voor het Maldegemse hospitaal, de burgerij of een stadsbestuur zoals voor de Sint-Janshospitalen van Brugge en Damme, een vorst of vorstin, zoals Johanna van Constantinopel met het Hospice Comtesse in Rijsel, een broederschap zoals het Sint-Elooisgasthuis van de smeden in Kortrijk, een lokale heer of vrouwe, zoals het Belle hospitaal in Ieper, gesticht door Christine de Guînes, weduwe van Salomon Belle, of het hospitaal van Middelburg, gesticht door Bladelin..., konden in die statuten ook de prerogatieven van de stichters en hun opvolgers zijn opgenomen.

Dat het hospitaal van Middelburg, relatief laat tot stand gekomen, dergelijke statuten gehad zou hebben, is met geen enkel ons bekend document te staven. Enkel de zinsnede "*regule per sorores dicti hospitalis*", volgens de regel voor de zusters van genoemd hospitaal, voorkomend in een attest van deken De Husere naar aanleiding van de inkleding van een novice [33], wijst in die richting, maar lijkt ons toch te vaag om er het begrip 'statuten' mee te verbinden.

Tenzij we zouden aannemen dat ze in hun geschreven versie verloren gingen, bijvoorbeeld tijdens de plunderingen van de stad in 1488, en het bisdom er geen ontwerp of kopie van bezat, ziet het ernaar uit dat er voor Middelburg geen statuten werden ontworpen, en men zou haast kunnen stellen: mét statuten had het nooit tot een proces zoals hiervoor geschetst moeten komen. Toch kan men, voortgaande alweer op de processtukken, niet omheen een zekere discipline die in het hospitaal van Middelburg werd gevolgd en die overeenkomsten vertoont met de gang van zaken en gebruiken in hospitalen waarvan wél statuten bekend zijn. Behalve de hiervoor aangehaalde zinsnede maken enerzijds ook de geplogenheden waarnaar in die documenten verwezen wordt, inzonderheid met betrekking tot de aanvaarding en het inkleden van novicen en de rechten van de heer van Middelburg daarbij, tot het controleren van de rekening, het aandeel van de voogden en van de deken, de vermelding van een kapittelvergadering... het bestaan van dergelijke regels aannemelijk, anderzijds wordt daar in het proces nooit naar verwezen of een beroep op gedaan. Een andere mogelijkheid is nog dat die statuten er waren, maar enkel de religieuzen en hun geestelijke oversten aangingen, zonder dat het rechtmatige aandeel van de heer van Middelburg daar uitdrukkelijk in opgenomen was. Dergelijke situatie heeft zich tijdelijk voorgedaan in Damme: op aandringen van burgemeesters en schepenen werden daar in 1430 de statuten van vier jaar voordien gewijzigd, zodanig dat de prerogatieven van de magistraat in het aanvaarden en bevestigen van nieuwe kloosterlingen, verwaarloosd in de eerdere versie, tot hun recht kwamen.

Een intern reglement, verder gaand dan de augustijnse regel, moet er hoe dan ook in Middelburg geweest zijn, maar men ging er eerder tewerk "*volghende der oude costume ende usancie*" of zoals men "*ghecoustumeert was*" om het met de woorden van de getuigen te zeggen, in hedendaagse taal: naar gebruik en gewoonte, volgens gewoonterecht. Het is niettemin verhelderend de statuten van andere gelijkaardige stichtingen te bekijken. We richten ons daarbij opnieuw op het hospitaal van Moorslede, dat zijn statuten samen ontving met zijn regel en tegelijkertijd met het Sint-Janshuis in Wervik en Sint-Jorishospitaal van Menen.

De statuten van Moorslede, ...

Ook voor Moorslede valt op dat in die statuten van 1473 geen verwijzing naar de lokale heer of vrouwe aan te treffen is, terwijl er in het verleden van het gesticht discussies waren, met name in 1299, over eendere kwesties als waarover het voor Middelburg ging in 1509-1512: het aannemen van nieuwe zusters en het nazicht van de rekeningen.

Het hospitaal van Moorslede was gesticht om arme pelgrims, passanten en armen in het algemeen op te vangen, echter geen zieken. De statuten legden de hospitaalzusters in eerste instantie gastvrijheid op : "zy zullen den aermen blidelic ontfanghen ende antieren", met deze restrictie evenwel dat geen "spelers, dronckaerts, noch jonghe gavelose ghesellen noch licht wyfs" mogen worden opgenomen.
De omvang van de gemeenschap moet beperkt blijven tot "eene meesteresse ende drie zusters"; bij uitzondering kan er met instemming van de bisschop van Doornik een meer zijn. De meesteres wordt door de bisschop aangesteld.
Wanneer "een brood opene ende verschenen wordt", een plaats vacant komt, kan een kandidate aangenomen worden; om toe te treden moet "zy die tbroot begheeren zal", gezond, deugdzaam en godvrezend zijn, tussen 16 en 36 jaar oud en van harte bereid ten dienste te staan van de armen. Wordt haar het brood gegund, dan wordt haar door de bisschop of zijn afgevaardigde het kloosterhabijt toegekend en verblijft de postulante er een jaar "om te prouvene". Wordt ze dan geschikt bevonden voor een leven volgens de regel en beslist ze te blijven, dan doet ze haar professie met daarbij, na de biecht, de geloften van armoede, kuisheid en gehoorzaamheid onder de woorden "Ic zustere N... gheve my gode om den aermen in dit hospitael te dienene myn leven lanc; belove gode, onser Vrauwen, sinte Augustyn ende allen heleghen eeuweghe zuverheit, gewillighe aermoede ... ende onderdanicheit ... mynen heere den biscop van Doornike, de meestre ende meestresse van dezen hospitale...". Geknield buigt de novice het hoofd tot tegen de grond, tot de gebeden en aanroepingen gedaan zijn en ze de zegen heeft gekregen van de priester.

De kleren van de zusters moeten rein zijn, en bestaan uit een wit of grijs habijt met gordelriem, een zwart scapulier of schouderkleed zonder kap, een witte hoofddoek en een zwarte sluier of kap en een witte koormantel. Begeven zij zich buiten het klooster, dan mogen ze als het weer daarom vraagt, een wijde zwarte kapmantel dragen.

De zusters bidden dagelijks de zeven Lievevrouwegetijden, de drie grote tezamen, de andere individueel; ze onderhouden de vastendagen en -periodes en zijn gehouden wekelijks in kapittel samen te komen.

Een hospitaalzuster zal zich enkel met toestemming van de overste buiten het klooster begeven, en daarbij in habijt zijn en vergezeld van een medezuster. Het betaamt niet mannen aan te spreken, tenzij familieleden.
Misdragingen worden bestraft. Een arme slecht behandelen, uitschelden of vernederen, kwaad spreken van een medezuster of ruzie stoken, vloeken, liegen... wordt gestraft met een dag stilzwijgen en voor voedsel enkel brood, soep en bier. Voor ongehoorzaamheid jegens de meesteres, uit het kapittel klappen, het weggeven of verkopen van goederen van het hospitaal, voor het heimelijk bezitten van geld of juwelen en voor het heimelijk verzenden of ontvangen van brieven is de straf "drie daghen lanc ter eerde zittende niet anders eten dan broot, potaige ende bierkin drinken". Voor vrijages, "vleeschelic mesdade

hemelic met eenen man" en voor diefstal is de straf een openlijke tuchtiging in het kapittel en veertig dagen, zittend op de vloer, slechts brood, soep en bier als voedsel. Wie zwanger raakt of in het openbaar haar habijt aflegt, wordt uit het hospitaal gebannen maar mits groot berouw en het aanvaarden van een boete die bestaat uit veertig dagen afzondering in een kamer met als voedsel de resten van de tafel en veertig dagen eten op de grond, kan ze weer opgenomen worden.

Damme en Aardenburg

Van het Damse hospitaal, gesticht op initiatief van het stadsbestuur, is een eerste reglement bewaard uit 1249. Recentere, aan tijd en omstandigheden aangepaste versies zijn er van 1426 en 1430. In Damme waren volgens dat laatste, acht zusters en een broeder voorzien. Het reglement is omvangrijker dan dat van Moorslede, onder meer omdat alle gebeden die gereciteerd worden bij de opname van een nieuwe hospitaalzuster er in extenso in zijn genoteerd. Sommige regels zijn breedvoeriger geformuleerd, maar bevatten in grote lijnen hetzelfde als die van Moorslede. Zo kunnen in Damme ook weduwen als hospitaalzuster aangenomen worden, althans indien ze weduwe zijn uit één kerkelijk gesloten, kinderloos gebleven huwelijk en ze van goede naam en faam zijn. Geprofeste broeders of zusters mogen het hospitaal niet verlaten om opnieuw een wereldlijk leven te gaan leiden. Gebeurt dit toch, dan zal eerst de gemeenschap hem of haar trachten terug te halen en desnoods wereldlijke macht en de middelen van het kerkelijk recht inschakelen.

Daar er in Damme behalve pelgrims, die in principe onderdak krijgen voor één nacht, ook arme zieken worden opgenomen, zijn enkele passages aan hen gewijd. Zo moeten ze bij aankomst hun biecht spreken en de goederen die ze bij zich hebben afgeven aan de meesteres. Verlaten ze het hospitaal, dan krijgen ze die terug, sterven ze daar, dan komen de goederen het hospitaal toe [34].

Van het Sint-Janshospitaal te Aardenburg bleven geen statuten bewaard, maar een oorkonde van 1258 waarin een geschil tussen het stadsbestuur en de bisschop wordt beslecht, laat enkele elementen ervan doorschemeren.
In Aardenburg mochten de schepenen zeven armen in het hospitaal onderbrengen en hen daar laten voeden maar niet kleden. Namen de middelen van het hospitaal toe, dan kon een arme meer opgevangen worden. Armen die daartoe in staat waren, moesten er arbeid verrichten onder toezicht van de beheerders, onberispelijke lieden, waarvan er twee benoemd werden door de bisschop en twee door de schepenen. Die beheerders konden dan zelf besturen óf het bestuur overdragen aan een voogd. In Aardenburg waren zes broeders of zusters aan te stellen, de bisschop of zijn afgevaardigde moest hen inkleden. Viel iemand van hen weg, dan kozen de anderen samen met de beheerders een opvolg(st) er, een keuze die dan door bisschop en schepenen gezamenlijk moest bevestigd worden. Al de *spiritualia* of geestelijke zaken waren het terrein van de bisschop, de *temporalia*, de tijdelijke zaken, vielen in principe onder de bevoegdheid van de schepenen [35].

Hospitaalzusters in Middelburg

Uit de toelichting bij het proces is gebleken dat wie in Middelburg hospitaalzuster wenste te worden, eerst aan de heer van Middelburg als patroon van het hospitaal, gift van *"brood ende habitacie"* moest verzoeken. Werd het haar toegekend, dan verbleef ze er gedurende een jaar, waarna ze, indien ze geschikt was bevonden en wenste te blijven, opnieuw aan

de heer moest voorgedragen worden om aanvaard te worden. Eens geprofest, mocht een hospitaalzuster "*daer inne blyven ziin leefdaghen*", tot aan haar dood [36].
Zonder het procesdossier zouden we van slechts één hospitaalzuster uit Middelburg de naam kennen: overste Katheline van Schorisse, volgens Gramaye daar in 1490 aangesteld nadat ze was overgekomen uit het Antoniusklooster van Baillleul.

Zuster Katheline van Male, rond wie het in het proces allemaal draait, getuigt [37] over Katheline van Schorisse dat ze in 1500 of kort daarvoor werd afgesteld door deken Pieter de Peckere van Aardenburg, en dat toen in haar plaats zuster Burghe of Walburga Damast kwam. Zelf getuigt die op 21 juni 1511dat ze als ongeveer 73-jarige armlastige religieuze te Oostburg verblijft. Zij zegt lang in het hospitaal van Middelburg gewoond te hebben, ook als "*meesterigghe*", en Bladelin nog gekend te hebben als patroon van het hospitaal, en in zijn opvolging kanselier Hugonet en thans diens zoon Willem [38].

Volgens Katheline van Male werd zuster Damast afgesteld omstreeks 1503 en op haar beurt opgevolgd door zuster Passchyne Hanebeck, van wie alweer een andere getuige, heer Raes Faleel, een priester-kanunnik van Middelburg, weet dat ze werd aangesteld door deken Lauwereins van Belle [39]. Afgesteld werd ze door deken Zegher de Husere, en wel om haar lichtzinnige of losbandige levensstijl en onbekwaamheid [40].

Na haar kwam dan zuster Van Male, die op 11 september 1511 over zichzelf zegt dat ze 39 jaar is of daaromtrent en al 24 jaar hospitaalzuster en sinds een vijftal jaren meesteres, dus vanaf 1506.

Zuster Katheline van Male komt in de processtukken nogal eigengereid over. Blijkbaar heeft de eisende partij er ook profijt in gezien haar levenswandel te berde te brengen, en die was voor een hospitaalzuster een tijdlang niet al te voorbeeldig, als mag blijken uit de *salvacien* in het dossier, een betoog met de bedoeling de bezwaren van de eiser te weerleggen [41].
Willem van Saillant moet zuster Katheline behalve de al hoger aangehaalde tekortkomingen inzake het aannemen van novicen en het voorleggen van de rekening, ook verweten hebben dat zij én zuster Janne van Langhendonck (in de processtukken wordt ze ook enkele keren met de voornaam Katheline benoemd) "*appostaten ende verwaten*" waren, afvallig en aanmatigend. De verdediging brengt daar tegen in dat het verwijt buiten proportie is. Indien de beide zusters zich in het verleden "*mesgaen hebben ofte ghemesuseert*", dan zijn zij daarvoor gestraft en vermaand bij vonnis van de officialiteit van Doornik, daterend van de eerste zaterdag na Pasen 1505, en dus gezuiverd van die misstappen. Dat zuster Katheline zich daarna nog misdragen heeft is gelogen en zal ook nooit hard gemaakt kunnen worden; ten tijde van haar schorsing is zuster Van Langhedonck in het hospitaal blijven wonen, en ze heeft zich daar na haar straf steeds correct gedragen.

Het wangedrag van zuster Katheline van Male was een zware overtreding van de regel der kuisheid. Een verwant, priester Raesse Saluwel - dit moet dezelfde zijn als Faleel van daarnet -, had haar in haar "*onzalich leven*" geholpen, "*haer lenende woenste tzijnen huze, omme ongheoorloft gheselscip te hebbene met meester Lauwereyns van Belle*", de deken van de christenheid van Aardenburg. Meester Lauweryns was echter, nadat zuster Katheline "*huer met hem mesdreghen hadde*" en nog voor het vonnis was geveld, drie jaar het land uit geweest. Weergekeerd in het bisdom Doornik, gaf hij zich gevangen en werd hij voor zijn misstappen gecorrigeerd. Het werd hem toegestaan in Sluis te gaan

wonen, maar in Aardenburg of Middelburg mocht hij zich niet meer vertonen. Dat hij echter sindsdien zuster Katheline in het hospitaal van Middelburg zou opgezocht hebben en daar opnieuw met haar "*mesdaen ofte gheconverseert heeft*", is leugenachtig, want sinds haar straf en meer nog, sinds ze "*vrauwe*" van het hospitaal geworden is, heeft ze het gesticht "*eerbaerlic ende proffitelic*" bestuurd, zodat er "*noch name noch fame en es*" van al wat de eisende partij haar aanwrijft.

Katheline van Male heeft, zo beweert ze, zeker vier zusters weten intreden met toestemming van de bisschop van Doornik en zonder dat daartoe voorafgaandelijk overleg was met de heer van Middelburg: in 1489 of 90 zuster Lysbette Pattins, twee jaar later zuster Janne van Langhendonck, voorts een zekere Claere, afkomstig van Brugge, en dan laatst, zowat vier jaar geleden, in 1507, Stevenine Hudsebouts uit Gent, door haar aanvaard en ingekleed [42].

Zuster Janne - Katheline van Langhendonck wordt ook zelf gehoord. Ze is 36 jaar oud en al 20 jaar kloosterlinge in het godshuis te Middelburg. Binnen die tijd heeft ze vier oversten elkaar weten opvolgen. Om haar als kandidate te gaan presenteren, werd ze destijds door twee Brugse vrouwen, Jannekin vander Eede en Lysbette van Larebeke, die trouwens ook komen getuigen op het proces, naar Middelburg gebracht, waar ze prompt werd aangenomen door zuster Katheline van Schorisse en de communauteit. Drie weken later ontving ze met toestemming van de bisschop het kloosterkleed.
Ze heeft zuster Zegherine Lammins uit Brugge weten intreden, maar die heeft haar wel eens verteld dat ze daartoe vooraf een verzoek had gericht aan de vrouwe van Middelburg, daar Willem van Saillant toen afwezig was [43].

Zuster Zegherine verklaart dan zelf dat ze 33 jaar is en al een twaalftal jaren in het godshuis te Middelburg woont, waar ze ondertussen drie oversten heeft gekend. Met betrekking tot haar eigen aanvaarding zegt ze dat Burghe Damast, toen ze eens in Brugge was, met haar en haar vader naar het huis van Pieter vander Burgh trok waar diens schoonzus, de vrouwe van Middelburg toen verbleef [44], "*omme te biddene der voornomde joncvrauwe omme tbroot vanden voornomden hospitale*". Het werd haar toegezegd, waarna ze in Middelburg ging wonen en haar proeftijd volbracht. In het vooruitzicht van haar professie verzocht ze in het kapittel de meesteres en haar medezusters in de gemeenschap opgenomen te worden, maar er was haar opgelegd te zwijgen over het verzoek daartoe aan de vrouwe van Middelburg. Toen ze het daar eens over had met juffer Janne - Katheline van Langhendonck, bracht dat zoveel wrijvingen met haar medezusters mee, dat ze er uit is getrokken en vier jaar in Brugge is gaan wonen bij haar vader, waarna ze wegens "*grooter beden*" opnieuw in het hospitaal van Middelburg ging wonen [45].

De laatst opgenomene in het hospitaal was Stevenine Hudsebouts. Het was precies haar aanvaarding die bij Willem de Saillant zo'n kwaad bloed zette toen hij dat te weten kwam. Ze was ingekleed op 3 juli 1507 door Zegher de Husere, deken van de christenheid van Aardenburg, die dat met een handgeschreven verklaring attesteert [46]. Haar vader, de 50-jarige metser Jan Hudsebouts uit Gent en haar moeder, Lievine Scrivers, 46 jaar, getuigen dat hun dochter ongeveer vijf jaar voordien -ze was toen dertien- te kennen had gegeven dat ze wou intreden als hospitaalzuster in Middelburg. Ze gingen haar daar dus presenteren en verzochten de meesteres en de andere zusters haar aan te nemen, wat zonder problemen werd toegezegd. Twee maanden later werd ze door deken met toestemming en in naam van de bisschop van Doornik ingekleed [47]. Enkele getuigen

weten dat er vooraf voor haar in Gent "*thueren vaeders huyse ... een costelycke maeltyt*" gehouden was. Ook in Middelburg werd ter gelegenheid van haar professie een maaltijd aangeboden, waarop de voogden van het hospitaal uitgenodigd waren [48].

Namen van hospitaalzusters van na 1512 zijn ons niet bekend.

Veranderende tijden

Het begrip hospitaal valt het best te omschrijven als gasthuis, van het Latijnse *hospes,* gast. In Middelburg werd het opgericht, zoals Bladelin liet verstaan, "*omme daer bij ghelaeft te zijne den armen vander prochie*"; ook bij zijn legaten aan het hospitaal en aan de gilde van Sint-Sebastiaan heeft hij "de aerme lieden" en "d'aerme ghuldebroeders" voor ogen. Van pelgrims of zieken wordt daarbij geen gewag gemaakt. De werkelijkheid is echter dat armoede vaak samengaat met ouderdom en ziekte.

In alle tot nu toe aangehaalde bronnen bleef armoede niet veel meer dan een begrip. Van wie in het hospitaal van Middelburg zijn of haar toevlucht zocht en er werd opgevangen, krijgen we maar eerst een idee dankzij een rekening van 1581-1583, ruim honderd jaar na de stichting van het hospitaal.

Ondertussen was er op het gebied van de armenzorg een ingrijpende verandering doorgevoerd. Een edict, door keizer Karel uitgevaardigd in oktober 1531, bevat daarover een ruime passage, in niet geringe mate gebaseerd op de ideeën die de Spaanse Bruggeling Juan Luis Vives (1492-1540) daarover in 1526 op schrift had gesteld in zijn *De subventione pauperum sive de humanis necessitatibus libri II*, opgedragen aan de stadsmagistraat van Brugge en in 1533 op initiatief van de stad Ieper vertaald als *Secours van den aermen.* Het tractaat reikt oplossingen aan voor de toenmalige realiteit van armoede en bedelarij in de steden. Belangrijke stellingen zijn dat de zorg voor armen, tot dan toe vooral een kerkelijke en parochiale aangelegenheid, door de stadsbesturen moet georganiseerd worden, dat elke stad moet instaan voor haar eigen armen en dat zij die bekwaam zijn tot werken, daartoe ook moeten verplicht worden, zo nodig na een scholing. In die optiek legde het edict van 1531 de lokale besturen een systeem op van gecentraliseerde armenzorg, de Gemene Beurs genoemd. Als eersten gaven Ieper en Brugge die ideeën gestalte, Gent volgde in 1535, Antwerpen in 1540, Leuven het jaar nadien, Mechelen in 1545...[49].

Te oordelen naar drie rekeningen, met name een aparte hospitaalrekening en twee aparte rekeningen van de dis, alle opgemaakt tussen 1540 en 1585, zijn de bepalingen inzake armenzorg uit het edict van 1531 in Middelburg niet consequent toegepast, ook al durven we van figuren als Willem II de Saillant, schildknaap, tot en met Filips van Ongnies, grootbaljuw van Brugge en het Vrije, toch een zekere gewetensvolle opvolging van de bevelen en aanbevelingen van de hoogste overheden veronderstellen. Vives benadrukt in zijn uiteenzetting echter ook dat de statuten van bestaande voorzieningen voor armenzorg gerespecteerd moeten worden. Het hospitaal van Middelburg was van oorsprong een privéstichting, met voor zover bekend geen afgelijnde, uitgeschreven statuten, maar blijkens het proces toch zekere daaraan verbonden prerogatieven en rechten voor de opeenvolgende heren en dames van Middelburg, en dat kan de aparte boekhouding allicht verklaren.

Het feit dat er in de hospitaalrekening van 1581-1583 geen zusters vernoemd worden, is mogelijk te wijten aan een andere realiteit, namelijk dat die rekening samenvalt met de rampzalige jaren waarin Middelburg de tweede golf van godsdienstfanatisme over zich heen krijgt die uiteindelijk ook de ondergang van het gesticht heeft meegebracht.

Ontvangst van een zieke in het gasthuis . Miniatuur uit "Riegle et ordenance des soers del hostellerie Nostre dame de Tournay", eind 14de eeuw. (Doornik, archief en museum van de kathedraal, ms. 24)

De gebeurtenissen van toen werden door de Middelburgse kanunnik Adolf d'Hooghe vastgelegd in een kroniek, waaruit al meermaals dankbaar geput werd, onder andere voor de eerder in deze jaarboeken verschenen bijdragen over Middelburg tijdens de Tachtigjarige Oorlog [50].

Had het hospitaal in mei 1578 [51] te lijden gehad onder de inval van een groep Gentse soldaten die in het klooster aan het roven en plunderen gingen, in hun kielzog gevolgd door op buit beluste Eeklonaren die het ook op de kerk hadden gemunt - wat uiteindelijk nog kon voorkomen worden -, dan had kanunnik d'Hooghe dat voorzeker vermeld.
Ook toen op dinsdagochtend 16 juni 1579 een paar honderd Gentse calvinistische troepen zich vanuit Aardenburg op Middelburg richtten en na onderhandelingen en gebroken beloftes in klooster en kerk en nadien op het kasteel gingen plunderen, ontsnapte het hospitaal blijkbaar aan de vernielzucht. Pastoor d'Hooghe verhaalt hoe op het kasteel de burgers van Middelburg, evenals de zusters van het clarissenklooster, met pak en zak de afloop van de inval hadden afgewacht, maar over hospitaalzusters heeft hij het niet. Mogen we ervan uitgaan dat het hospitaal als liefdadigheidsinstelling, samen met zijn bedienaars, werd ontzien? Of waren er toen al langere tijd geen zusters meer in het gesticht? Het is zeker niet uitgesloten.

Filips van Ongnies, de heer van Middelburg, werd naar de stadsgevangenis van Gent overgebracht. Pas op 1 september 1579 kon hij naar Brugge weerkeren, waar hij naar alle waarschijnlijkheid in zijn residentie De Lombard in de Langestraat ging wonen. De meeste priesters waren al daags voor de inval uit Middelburg weggevlucht, kanunnik d'Hooghe, die op post gebleven was, zocht pas na de akelige belevenissen van 16 juni veiliger oorden op. Op het kasteel hadden Gentse manschappen onder het bevel van Joos de Hondt hun intrek genomen, en ze zouden er blijven tot 1 oktober. Twee dagen na hun aftocht kreeg Middelburg al de Brugse minderbroeder Franciscus Everaert toegewezen, wiens sermoenen volk lokten van uren in de omtrek. Ook kanunnik d'Hooghe keerde naar Middelburg terug.

Middelburg beleefde van dan af betrekkelijk rustige maanden, tot midden maart 1581de calvinisten de kerk kwamen opeisen voor hun eredienst, wat hen met de steun uit Brugge en Gent ook lukte. Voor pater Everaert werd de situatie onhoudbaar, en na een laatste sermoen in de grote kamer van het hospitaal, waarbij de toehoorders tot buiten in de tuin stonden opeengepakt, verliet hij op 25 mei 1581Middelburg, om zich naar Kortrijk te begeven, waar nog meer priesters uit Middelburg vertoefden. Ook kanunnik d'Hooghe zag zich genoodzaakt Middelburg te ontvluchten. Na allerlei omzwervingen vertrok hij op 1 oktober 1582 met de vrouwe van Middelburg naar het kasteel De Merode in Frenz bij Aken, bij de familie van haar overleden schoonzoon. Filips van Ongnies verbleef er al enkele maanden en zou daar sterven op 5 april 1583.

Ondertussen bleef het kasteel door regelmatig wisselende troepen van diverse pluimage bezet. Bij het naderen van landvoogd Farnese, de hertog van Parma, kregen op 17 oktober 1583 de Engelse soldaten op het kasteel het bevel Middelburg in brand te steken [52]. Na nog maar eens een roof- en vernielingstocht werd Middelburg prooi van de vlammen, die slechts een zestal huizen overeind lieten, waaronder een deel van het hospitaal en zijn eigendom het Blauwhuis. Kort daarop werd het stadje heroverd door Parma.

De rekening van 1581-1583

De rekening van het gesticht, die de periode 31 oktober 1581-30 oktober 1583 omvat, geeft ons een idee van hoe en voor wie de middelen werden besteed. Is daarin zoals gezegd geen sprake van hospitaalzusters, als vertegenwoordigers van de heer van Middelburg zijn er wel de voogden, Nicolas Waelens en Pieter Maes, die zich ook "*gouverneurs*" van het hospitaal noemen. Joos Provoost, de toenmalige baljuw [53], is ontvanger "*als hebbende dadministratie ende handelinghe van goedinghen*" van het godshuis. Uit de rekening blijkt verder dat er dan een conciërge is voor het hospitaal, Jan de Boom. Zo'n situatie had zich ook in het hospitaal van Maldegem voorgedaan, echter al sinds 1467: het was toen, samen met de omliggende hofplaats en twaalf gemeten land, in cijns gegeven aan Bertelemeeus Bruugsch, onder voorwaarde dat hij ook de zieken zou oppassen en de gebouwen en inboedel behoorlijk zou onderhouden; daarvoor moest hij bij afwezigheid een vervanger aanstellen [54]. In Eeklo was het hospitaal, een passantenhuis waarvoor twee hospitaalmeesters onder het gezag van het stadsbestuur bevoegd waren [55], omstreeks 1580 naar een situatie geëvolueerd die minstens zo bizar is: de passanten, hoogstens acht, werden er ondergebracht op de verdieping, terwijl de pachter, die voor hun verzorging instond, met zijn gezin het gelijkvloers bewoonde en er ook herberg hield [56].

Terug naar Middelburg. Binnen de twee jaar van de rekening int het hospitaal onder andere 2 pond groten (verder als lb. gr.; voor schellingen staat s., voor deniers d., voor parisis staat par.) aan rechten op een huis in de Nieuwe Gentweg te Brugge, genaamd 't Peerdeken, 8 lb. gr. van de heer en vrouwe van Middelburg , en 21 lb. gr. van de stad Brugge wegens een partij grond in de parochie Oostkerke, waar doorheen de nieuwe vaart gedolven was. Wellicht is hiermee de Verse of Zoete Vaart van Brugge naar Sluis bedoeld.

In Middelburg bezat het hospitaal "*het scaillen huus metter erfve staende inde Dinant straete*", een huis gedekt met schaliën en daarom ook wel het Blauwhuis genoemd, waar vroeger Lodewyck Bauwens zijn bedrijf had en dat nadien verpacht was aan Pieter de Meulenare, en in dezelfde straat nog een ander huis met erf, laatst gepacht door Avezoete, de weduwe van Adriaen de Wevere. Beide huizen waren onbewoonbaar, want geheel geruïneerd door het Franse leger van Antoine de Silly, graaf van Rochepot in de vroege winter van 1581 en andermaal door Fransen rond dezelfde tijd het jaar nadien. Daardoor hadden ze in de voorbije twee jaar niets opgebracht.

Een behuisde hofstede in Sint-Lievens (over de moeilijkheid ter identificatie daarvan ging het eerder) van ruim 31 gemeten had over twee jaar ook minder opgebracht wegens de Franse legers en nadien de malcontenten die er veel schade hadden aangericht aan de gewassen en aan de hoevegebouwen, "*die zeere onghere pareert ghestaen hebben*". Inkomsten zijn er verder van landpachten, onder meer van gronden in Uitkerke en in Sint-Anna ter Muiden, en van renten, waarvan de merkwaardigste de erfelijke renten "*gegheven by de weduwe van Donaes de Moor, midsgaders vande cappoen renten gegheven byde voornoomde weduwe ligghende binnen ambochten van Ardemburch, Ooskercke ende Moerkercke, ende ghelt elck ghemet eenen cappoen of vier groote daervooren*". Die kapoenrenten, bezet op 234 gemeten, brachten over twee jaar 7 lb. 16 s. gr. op.

Voorts waren er tegoeden van leningen, door verscheidene Middelburgnaren in 1569 aangegaan "*ter redificatie van huerlieder verbrande huusen*". Daarvan was echter binnen de rekeningjaren niets terugbetaald. Ook van renten op twee huizen van Gillis de Fruut in de Rentestraat en van het huis van Jan de Gheytere in de Dinantstraat was niets ontvangen omdat ook die gans geruïneerd waren door de Franse legertroepen.

Naast de gewone jaarlijkse vergoedingen en betalingen aan de heer van Middelburg, de pastoor, de kerkfabriek, de brieven van Aertrycke, de polderbesturen en meer andere, volgt de opsomming van betalingen, gedaan "*an diverssche personen wonende binnen het St. Janshuus*" en anderen, die wekelijks "*zekere aelmoessen ontfanghen*", en voorts aan Jan de Boom, aangesteld als conciërge van het godshuis voor een jaarvergoeding van 3 lb. 10 s. gr.

Binnen het godshuis wonen over de volle twee jaar van de rekening drie mannen. Olivier alias Fieren Cnudde en Willem de Coorenbytere ontvangen elk wekelijks 8 gr. als steun, Ruebrecht de Goosere, "*wesende een aerme oudt man zynde crepele ende impotent*", krijgt er 12. Tanneke de Muldere, die met instemming van de heer en vrouwe van Middelburg "*ghecommen es metter wuenste in St. Janshuus*" woont er ook gedurende die twee jaren. Daartoe had ze eertijds aan het hospitaal 16 lb. gr. gelegateerd; tijdens haar verblijf ontvangt ze wekelijks 12 gr.

Zes hospitaalgasten, waaronder slechts één man, overlijden in de loop van die termijn, en blijkbaar wordt de vrijgekomen plaats onmiddellijk toegekend aan een andere behoeftige, in dit geval allen vrouwen..
Ook voor "*zekere Franchoisen die ghestorven laghen in St. Janshuus*", waarmee Franse soldaten moeten bedoeld zijn, heeft het godshuis ingestaan. Joos Feytinck en Jooris Arst kregen samen 10 s. gr. vergoed om hen te begraven.

Hospitaalzusters bij de verzorging van een zieke. Miniatuur uit de "Riegle et ordenance des soers del hostellerie Nostre dame de Tournay", eind 14de eeuw. (Doornik, archief en museum van de kathedraal, ms. 24)

Behalve residenten werden ook andere inwoners van Middelburg gesteund. Zo leverde Jan Blondeel brandhout, "*ghedistribueert diverssche schaemele persoonen wonende binnen ende buuten desen godshuuse*", en bezorgden Pieter de Muelenare en Valentyn vande Steene, de molenaar van Middelburg, roggemeel "*an diverssche schamele persoonen wonende binder stede ende prochie van Middelburch*".

Het godshuis vergoedde ook pleegouders en afzonderlijke vrouwspersonen die "*de houdenesse*" van een "*vader ende moederloos onbejaerde kyndt*" op zich namen. Zo worden er in de rekening 1581-1583 een viertal vernoemd. Het is uit de gegevens niet echt op te maken of het daarbij om uitbestedingen aan de laagst biedende ging, maar die handelwijze was, ook voor andere zwaar hulpbehoevenden trouwens, een zeer gangbare praktijk. De vergoeding die men voor het grootbrengen van een weeskind uit de hospitaalkas ontving, bedroeg ongeveer 5 lb. gr. per jaar. Voor een kind, opgevangen bij Pieter Clays in Lapscheure, droegen het godshuis en de dis van Middelburg elk de helft bij, 2 lb. 10 s.
De hospitaalrekening brengt nog andere ellende aan het licht. Als gezegd, was het gesticht niet opgezet voor ziekenzorg. Zwaar zieken werden blijkbaar overgebracht naar het Sint-Janshospitaal te Brugge, zoals betuigd voor Pieter de Breede, vergoed "*over dies hy ghevoert heeft van Middelburch tot Brugghe in het St. Janshuus die alsdan zeer zieck ende cranck was*".

De meest schrijnende situatie is wellicht die van het gezin De Coorenbyter, waarvan we vader Willem zopas ontmoetten als resident binnen het godshuis. Voor zijn zoon werd "*ter maerct van Ardemburch*" een broek gekocht, hem "*ghegheven in aelmoessen*", en hij ontving 5 s. 10 gr. "*omme een doodskiste te coopen ende anders tot tbegraven van zynder huusvrauwe*", terwijl het godshuis ook nog geregeld vier, vijf schellingen schonk "*tot secourse van hem ende zyne ziecke kynderen*".

De hospitaalrekening getuigt ook van de pest die in die jaren ongenadig in onze streken woedde. Zo lagen Tanneke Alverdoens en haar kinderen "*met de contagieuse zieckte*"; ze kregen geldelijke steun uit de kas van het hospitaal, terwijl Jacob Doyere er, net als Jacob Wouters, "*diverssche etelicke waeren, broot, bier ende anders*", aan huis bezorgde "*binnen den tyt datze met huer kynderen inde peste zadt*". Ook ten huize van Pieter de Burchgrave had de pest toegeslagen: een reeuwer uit Aardenburg kreeg 5 s. gr. betaald om hem te begraven toen hij "*vande haestige zieckte ghestorven was*" [57].

Daarnaast hielp het hospitaal nog een twintigtal andere behoeftigen met geldbedragen of anderszins, veelal als steun in hun ziekte en of die van hun kinderen.

De armendis van Middelburg in 1540-1541 ...

Aan zo goed als iedere parochiekerk was tijdens het Ancien Régime een zogeheten tafel van de Heilige Geest of armendis verbonden met als doel de evangelische werken van barmhartigheid in de praktijk te brengen en dan op de eerste plaats, zoals de naam het suggereert, de hongerigen te spijzen. De dis steunde de behoeftigen echter ook met brandhout en kleding, kwam tussen in medische - en begrafeniskosten, besteedde weeskinderen, bejaarden en gebrekkigen uit... Ondanks het parochiale karakter was het de lokale burgerlijke overheid die toezicht hield op de dis, en er twee vertegenwoordigers in aanstelde, de dis- of armmeesters.
Zijn middelen betrok de dis overwegend uit onroerend goed en renten, door weldoeners geschonken, veelal onder de voorwaarde kerkelijke diensten te celebreren waarin voor hun zielenheil zou gebeden worden. In die wilsbeschikkingen was vanaf de 15de eeuw dikwijls de clausule opgenomen dat op het einde van de dienst aan de aanwezige armen een zeker aantal *provenen,* broden, al dan niet voorzien van een penning, of andere waren moesten bedeeld worden. Naast vaste inkomsten kon de dis onder andere ook beschikken over de wisselende opbrengst van offerblokken en collectes.
Als aparte instelling hield de dis een rekening bij van inkomsten en uitgaven. Hoewel de werking in principe los stond van die van het hospitaal, richtte ze zich tot een vergelijkbaar, vaak zelfs overlappend publiek. Het meest opvallende verschil is eigenlijk, dat de dis niet zelf instond voor onderdak van de armen.

Voor zover ons bekend bleven er van de armendis van Middelburg maar twee rekeningen bewaard, daterend uit de tijd dat ook het hospitaal er in wezen was, van vóór de godsdienstoorlogen dus, en daarom interessant om de werking van de beide instellingen te vergelijken. Ze zijn van respectievelijk 1540-1541 en 1578-1579 [58].
Dismeesters in 1540-1541 zijn Matheulx vander Cleme en Clays Huughe, ontvanger is Jooris van Winnezeele.
Zijn fondsen, in het geheel 413 lb. 13 s. 8 d. par., verkrijgt het hospitaal deels uit erfelijke renten, gevestigd door onder anderen Joseph de Baenst, Pieter filius Anthonis Bladelinc [sic], de zoon dus van Pieter Bladelins halfbroer [59], en Donaas de Moor [60]. Verder zijn

er inkomsten uit onder meer de verpachting van landerijen, omhalingen op de kerkelijke feestdagen en ter gelegenheid van Middelburg kermis en testamentaire giften. Bij de kosten zijn er de betalingen aan de pastoor en de kerk van Middelburg, de Sint-Sebastiaansgilde ... en aan de ontvangers van de wateringen.

Bij de ordinaire kosten treffen we onder andere de betalingen aan de "*knape vanden dissche*" voor het dekken van altaar en dis en het wassen van de dwalen. De armendis betaalde ook "*een singhende messe*" op Drievuldigheidsdag en offerde kaarsen ter gelegenheid van de hoogdagen.

Het brood aan de armen bedeeld, werd ten tijde van de rekening gebakken en geleverd door Gillis Stubelinc. Elke zondag heeft hij 27 *proven* bezorgd ter waarde van 12 d. par. elk. Meest in het oog springen de 60 provenen "*ghebacken ... ten jaerghetyde vanden fondateur van deser kercke*", elk ter waarde van 4 s. par., waaraan de dis voor elk brood 4 s. par. in geld toevoegde [61] . Voor "de vermeersinghe van den aelmoessenen die dischmeesters van den heleghen gheest te Middelburch distribueren..." had Bladelin bij testament ook al een bedrag van 30 lb. gr. geschonken "... omme die bekeert te wesene in coope van renten of lande ende anders, ten meesten orbore van den dissche ...". Dat is tien ponden meer dan hij aan het godshuis overliet [62].
Bij het jaargetijde van Margareta vande Vagheviere worden 40 provenen uitgedeeld, elk ter waarde van 4 s. par. in brood plus daarin 4 s. par. in geld.

Merkwaardig is de betaling aan Pieter de Backere, schoenmaker in Sluis, die vergoed wordt voor schoenen geleverd tegen Kerstmis 1541, namelijk 20 paar vrouwenschoenen à 9 s. par. het paar, 9 paar mannenschoenen à 16 s. par. en 16 paar kinderschoenen tegen 7 s. par. per paar. Nog merkwaardiger is een paar "*broer Jacops schoens*" van 24 s. par. Uit de disrekening van 1578-1579 valt op te maken dat hiermee "*een paer schoens die men gheeft den leekebroeder int cloostere alle jaeren naer costume*" is bedoeld [63].

De dis kocht brandhout aan voor armen en deed verder losse, wellicht occasionele geldgiften "*daert van noode was*". De rekening vermeldt nog de kosten van 28 ellen "*vries lackens*", zogeheten Friese maar ook in Vlaanderen geproduceerde lakenstof, en van een doodskist, maar de meest bizarre betaling is die van 13 lb. 4 s. par. aan Willem Evrart "*over den coop van god den vader*", door Jan de Dobbelare van Aardenburg naar Middelburg gebracht. Ongetwijfeld gaat het om een beeldhouwwerk of schilderij, bestemd voor de kerk.

De rekening, afgetekend door Maarten van Hames, toenmalig heer van Middelburg, vertoont een batig slot van 173 lb. 3 s. 9 d. par., wat mag wijzen op een zekere algemene welvaart in Middelburg.

... en 1578-79

Voor de rekening van 1 augustus 1578 tot 31 juli 1579 tekenen dismeesters Jan van Wynezeele en Jan de Hele [64], ontvanger is Loij Blaeuvoet.

Nog steeds worden 70 lb. 4 s. par. betaald voor de zondagse broodbedelingen en 24, respectievelijk 16 lb. par. voor de broden en geldgift op de jaardiensten voor "*den fondateur*" en zijn eega. Bij een vastgesteld bedrag en een gewijzigde graanprijs kon immers het gewicht van het brood aangepast worden. Bakker van dienst was nu Jacop Wouters.

Bij hem haalde Joos Feitinck senior brood "*up eenen kerf*", aangetekend op de kerfstok, voor een bedrag van 8 lb. 17 s. par. De behoeftigen haalden ook rogge af ten huize van Pieter de Burchgrave en Jan van de Walle, die daarvoor werden vergoed voor een bedrag van respectievelijk 18 lb. en 4 lb. 4 s. par.

Met Kerstmis 1578 werden onder de armen van Middelburg 42 ellen wollen laken verdeeld van 3 s. 6 d. gr. per el, plus nog een "*snapken*" laken van ongeveer drie ellen, gekocht voor 7 s. gr., en dat alles geleverd door Jacques de Jonghe, lakensnijder te Brugge.
Met Kerstmis werden ook schoenen bedeeld. Niclaes Huusinck bezorgde er 33 paar voor een gezamenlijk bedrag van 44 lb. 16 s. par. De schoenen voor de lekenbroeder van het klooster kostten toen 2 lb. of 40 s. par., behoorlijk meer dan een kleine veertig jaar eerder. Voor het onderhoud van het kind van Zacheus Tack, "*inboorlinck vande prochie*", kreeg Jacob Lauwers 3 lb. par. vergoed, aan Jan de Boom werd voor het oppassen en de mondkost van Maerten Alverdoen, ziek en gekwetst bij hem thuis ondergebracht, 6 lb. 12 s. par. uitgekeerd.

De rekening, door de onrustige tijd op 27 juni 1581 voorgelegd "*ter camere vande commissarisen ten beleede vande gheestelycke goedynghen int quartier van Brugghe*", werd afgesloten met een nadelig saldo van iets meer dan 94 lb. par.

De teloorgang

Eigenlijk horen we na 1583 niets meer over het hospitaal en zijn bewoners, in tegenstelling tot bijvoorbeeld de gemeenschap van de Arme Klaren, die zich na de herovering van Sluis door de hertog van Parma in augustus 1587 opnieuw in haar klooster te Middelburg kwam vestigen. Een inval van geuzen vanuit Vlissingen op 10 september 1590 joeg de meeste zusters opnieuw naar Brugge, vanwaar ze enkele jaren later naar Ieper zouden verhuizen. Enkelen bleven in Middelburg, waar het religieuze leven zich enigszins leek te herstellen, tot in mei 1604 Maurits graaf van Nassau Aardenburg naderde en hen weer naar Brugge deed vluchten. Het klooster in Middelburg werd opgegeven, de meeste zusters vertrokken in mei 1605 vanuit Brugge naar Luik, waar ze een jaar later een nieuw pand konden betrekken.

Van het hospitaal, ten dele aangetast door de brand van 1583, kan men slechts veronderstellen dat de gebouwen verder in verval raakten. Een tiental dagen voor zijn dood immers, hem overkomen op 8 oktober 1625, had de toenmalige heer van Middelburg, Filips van Merode, bij testament beschikt dat uit zijn nalatenschap "*in eenich godtshuus ende hospitael*" een bed zou worden gesticht voor een behoeftige zieke. Zijn testamentuitvoerder Jacques vander Haghen wees, in overleg met de voogden van Filips' enige zoon, het Sint-Janshospitaal van Middelburg aan voor die fundatie. Wegens zijn ruïneuze toestand werd de stichting echter midden mei 1628 "bij maniere van provisie", ten voorlopigen titel dus, aan de Gentse Bijloke toegewezen, met de intentie dat in beter tijden, als het hospitaal te Middelburg zou heringericht zijn, daar "*ghecocht ende ghemaect zal worden een coetze metten bedde metten toebehoorten*" [65].
Zo ver is het nooit gekomen. Niets wijst erop dat het hospitaal zijn activiteiten na 1600 nog heeft kunnen hernemen. Kon Jean-Baptiste Gramaye in 1611 schrijven dat Middelburg, "in de voorbije oorlogsjaren zo dikwijls vernield en ontwricht... nu ... uit zijn as is herrezen" [66], dan gaat dat wellicht niet op voor het hospitaal.

Voor de heropbouw van het koor van de kerk bracht Matthijs Fledericx in 1630-1631, 34.000 stenen aan uit het klooster en 1100 uit het Sint-Janshospitaal [67]. De steller van de rekening haalt dat gegeven, zij het met enigszins andere cijfers, "*voor memorie*" nog eens apart aan: "... *hoe datmen tot opmaecken van desen choor ende anders aende kercke, ghehaelt heeft van St. Janshuus aldaer tot X duuyst 5 C steen, ende van het aerme clooster vande claretten tot de nombre van xxxij duust steen ...*" [68].
Ondertussen vond ook dat "*vervallen godshuus*", 75 roeden of zowat 1100 m² in oppervlakte, in de persoon van Abraham Reijniers zijn pachter [69]. In 1650 werd de bouwval verpacht voor 2 lb. gr. jaarlijks, maar die som werd de pachter kwijtgescholden "uyt caritate". Het Blauwhuis, gerestaureerd op kosten van de dis [70], was in 1640 verpacht aan licentmeester Lucas Cortvrient, een soort tolbeambte was dat, in 1651 aan schoolmeester Willem Pasman en vanaf 1 mei 1652 voor negen jaar aan de schuttersgilde van Sint-Barbara [71].

En nadien

Het beheer van de goederen van het hospitaal is in de loop van de 17de eeuw op een bepaald moment samengebracht met dat van de dis, zodat vanaf dan voor de beide instellingen één rekening werd gemaakt. De oudst bewaarde van na de Tachtigjarige Oorlog dateert van 1675-1676 [72]. Mettertijd hebben zich merkwaardige verschuivingen voorgedaan, vooral in de besteding van de middelen, die we hier illustreren met enkele voorbeelden uit de gezamenlijke rekening over de jaren 1788, '89 en '90 [73].

De inkomsten van beide instellingen, vooral afkomstig van renten en pachten, zijn nog apart aangegeven, ongetwijfeld om praktische redenen; bij de uitgaven wordt op de uitzondering van het aandeel in de brieven van Aertrycke na, dat onderscheid niet gemaakt.
Voor het hospitaal, thans "*gasthuijs*" genoemd,wordt nog steeds de rente van 234 kapoenen genoteerd, "*reducibel met 4 grooten*", waarin onder andere de kerkfabrieken van Lapscheure en Lissewege en het klooster van de Jacobinessen bij Brugge, beter gekend als Engelendale, bijdragen. De buitengewone ontvangst, met daarin onder meer de opbrengst van vendities van bomen en van een inboedel, is niet expliciet aan dis of gasthuis toegewezen.

"*Sieur*" Albertus Godefroij, "*cherurgijn tot Middelburg*", wordt betaald voor het "*het dienen van de dischgenooten*"; wijn en sterke drank die hij voorschrijft voor zieke disgenoten, worden afgehaald bij Bernardus Verstraete. Zijn confrater Gaset uit Jabbeke krijgt vergoed voor het "*cureren*" en het verstrekken van medicijnen aan Antonius Hesperspaen, disgenoot daar wonende. Ook twee disgenoten die in Brugge wonen krijgen steun vanuit Middelburg. Marie de Caluwe geniet een wedde van de stad als vroedvrouw.
De bekommernis om armen voor zichzelf te leren instaan, blijkt uit de vergoeding voor "*sieur*" Jacobus Goutsmit voor "*twee jaeren leeren lesen ende schrijven de arme dischgenoten*".
Joannes Craije mag boter, zeep, azijn, olie, thee, suiker, koffie en andere winkelwaar leveren, bij Pieter Maertens en Pieter van Meenen worden onder andere lijnwaad en stoffen, sokken en klompen aangekocht. Mulder Bernaert de Vos levert meel, het brood wordt bij Pieter van Hollebeke gebakken, maar van broodbedelingen wordt in de rekening geen gewag meer gemaakt.
De dis staat in voor leveringen van brandhout, springt in voor het betalen van de huur of een deel daarvan voor een paar tientallen gezinnen en betaalt ook nog steeds voor de "*houdenesse*" van enkele kinderen.

Onder de Franse bezetting werden op grond van de organieke wetten van het jaar V (1796-97) de bezittingen van hospitalen en armentafels aan de parochies en algemener, aan het kerkelijk gezag onttrokken en onder de verantwoordelijkheid van de gemeenten gebracht. Godshuizen en liefdadigheidsinstellingen werden omgevormd tot burgerlijke godshuizen, die zieken en andere behoeftigen zoals wezen en bejaarden een onderkomen moesten bieden; de armendis werd het Bureel van Weldadigheid, bedoeld om hulp aan huis te verstrekken. In onafhankelijk België voorzag de gemeentewet van 1836 dat elke gemeente een Bureel van Weldadigheid zou oprichten. Het werd vaak Armbestuur genoemd. Een Commissie van Burgerlijke Godshuizen was in kleinere gemeenten, die daartoe de middelen niet hadden, geen verplichting; hulpbehoevende bejaarden, gebrekkigen, wezen... moesten dan wel op kosten van het Bureel voor Weldadigheid in bestaande instellingen buiten de gemeente of bij particulieren ondergebracht worden. De Commissies van Openbare Onderstand, in het leven geroepen in 1925, verenigden de taken van het Bureel voor Weldadigheid en van de Burgerlijke Godshuizen. In1976 werden ze omgevormd tot Openbare Centra voor Maatschappelijk Welzijn.

* * *

In de vloer van de kapel van het Sint-Janshospitaal in Damme is de eenvoudige grafsteen ingewerkt van een hospitaalzuster afkomstig uit Middelburg. Heel wat letters zijn sterk uitgesleten, maar een leesbare geboortedatum laat toe, via de doopregisters van Middelburg, de naam te reconstrueren [74]:

D. O. M.

H[IER] L[IG]H[T] [BEGRAVEN]
[.....] ELI[SA]BETH
IOANN[A] BE[OCAR]NEN
F[A] I[A]CO[B]I GE[B]O[O]REN
VAN MEDDELBURGH
IN VLAENDEREN
DEN 19 MAERTE 1[6]93
ENDE GEPROFFEST
I[N] DIT [C]LOOSTER
DEN 11 8BER [1]716
OVERL. DEN 19 8BER 1[7]63

BIDT VOOR DE SIELE

Illustratie: Grafsteentje van de uit Middelburg afkomstige zuster Beocarne in de kapel van het Sint-Janshospitaal te Damme.

Damse hospitaalzusters, ca. 1584 (Schilderij in tempera op ongeprepareerd doek, Damme, Sint-Janshospitaal).

NOTEN

1 Rijksarchief Brugge (verder als RAB), INV 15-16 Registers van Het Vrije, nr. 12.882
2 Jean-Baptiste GRAMAYE: *Antiquitates Comitatus Flandriae* ..., in Antwerpen uitgegeven in 1611. Het boek werd, gebundeld met gelijkaardige werken van zijn hand, in 1708 in Leuven en Brussel heruitgegeven onder de titel *Antiquitates illustrissimi comitatus Flandriae, in quibus*... Op p. 160 daaruit: Ecclesiam denique instruxit, in quam Anno 58. transferri curam pastoralem pagi Heylensis ..., Anno 70. erigi collegium Cannonicorum. Hospitale etiam D. Joannis Anno 52. dotavit, ad cujus gubernacula Anno 90. evocata ex Anthoniano Ballioli Catharina Schoris, & sacelli res divina Anno 1500. locupletata, reformatione duodecim post annos secuta.
3 Deel I, Boek VI, p. 200.
4 Rijksarchief Gent (verder als RAG), 004/1MID Middelburg Kerkarchief, nr. 4.
5 Karel VERSCHELDE: *Geschiedenis van Middelburg in Vlaenderen*. Brugge 1867, p. 190 + n. 1.
6 Frans DE POTTER en Jan BROECKAERT: *Geschiedenis van de Gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen – Arrondissement Eeklo – Derde deel – Middelburg*. Gent 1870-1872 en anastatische herdruk, Handzame 1973, p. 130.
7 Charles VERSCHELDE: *Testament de Pierre Badelin, Fondateur de Middelbourg en Flandre, Conseiller..., 17 mars 1472*. In *Annales de la Société d'Émulation pour l'étude de l'histoire ... de la Flandre*, 4.e série tome III, Brugge 1879, p. 20.

8 RAG, 126/C, Charters "Maldegem", nr. 4. De oorkonde is gedagtekend 30 juni 1452.
9 DE POTTER en BROECKAERT: *Geschiedenis van de Gemeenten... - Middelburg*, p. 31; volgens A. VAN DEN BON: *Het achthonderd jaar oud Sint-Janshospitaal van de stad Brugge*, Brugge 1974, p. 136, met verwijzing naar charter 1276 van het archief van het Sint-Janshospitaal, betrof die schenking een weiland van vijf gemeten, op Sijsele gelegen.
10 DE LALAING, la comtesse -: *Maldeghem la loyale. Mémoires et archives.* Brussel 1849, p. 81, 231, 311, in de vertaling, verschenen als *Jaarboek van de heemkundige kring Het Ambacht Maldegem* nr. 6 (2000), p. 107, 181, 218.
11 RAG, Archief van Sint-Baafs en van het bisdom Gent, nr. B5531. Het document waarmee Bladelin Floris Cruesinck op pad zond, is in zijn geheel opgenomen als Bijlage II bij het artikel *De stichting van de parochie Sint-Petrus en Sint-PaulusMiddelburg*, in Jaarboek 14 (2008) van Het Ambacht Maldegem, p. 220-222.
12 VERSCHELDE: *Testament de Pierre Bladelin*..., p. 19-20.
13 RAG, Raad van Vlaanderen nr. 8760, katern *Scriftueren*, f° 1r.-v., katern *Besouck*..., f° 1r.
14 RAG, 004/MID1 Middelburg Kerkarchief nr. 16 f° 1r.-14v. Zie VERSCHELDE: *Geschiedenis van Middelburg...*, p. 36, 47, 165, 228; DE POTTER en BROUCKAERT: *Geschiedenis van de Gemeenten ... - Middelburg*, p. 117; MARTENS: *De Stichting van de parochie* ..., p. 209 en p. 222-231, waar als Bijlage III de akte van fundatie van kerkdiensten te Middelburg, die ook in naam van Margareta vande Vagheviere is opgesteld, integraal is opgenomen, met daarin specifiek aangaande de kerdiensten in Heille de artikels 6 en 15.
15 RAG, Sint-Baafs nr. B5532, cfr. GYSSELING: *Inventaris van het archief van Sint-Baafs*..., Deel III, p. 76.
16 VERSCHELDE: *Geschiedenis van Middelburg*..., p. 86.
17 Aldus kanunnik d'Hooghe in zijn relaas over de godsdiensttroebelen in Middelburg, o.m. RAG, Kerkarchief Middelburg nr. 4bis. Vermeld bij VERSCHELDE: *Geschiedenis van Middelburg* ..., p. 96; DE POTTER en BROUCKAERT: *Geschiedenis van de Gemeenten ... - Middelburg*, p. 87; Georges A.C. VAN VOOREN: *Middelburg in Vlaanderen tijdens de woelige jaren 1578-1583*, in A. BAUWENS e.a.: *Opstand en Verval. Aspecten van het dagelijkse leven in het Brugse tijdens de laatste decennia van de 16de eeuw*. Brugge 1987, p. 61; Marc MARTENS: *Middelburg tijdens de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648). I. Middelburg en de Reformatie, 1564-1584*, in Jaarboek van de heemkundige kring Het Ambacht Maldegem 10 (2004), p. 316.
18 VERSCHELDE: *Testament de Pierre Bladelin, ...*, p. 19-20.
Volgens Jelle HAEMERS: *Middelburg na Pieter Bladelin. De juridische en militaire strijd tussen vorst, stad en adel om sociale erkenning en politieke macht (1472-1492).* In *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis* 142 (2005) nr. 3-4, p. 242 n. 101, waren die bestuurders of beheerders toen Guibert de Ruple, Christoffel Buridaen, Joos van Halewijn en Donaas de Moor. Hoewel Guilbert de Ruple en Donaas de Moor ook aangezocht waren als testamentuitvoerders van Bladelin, verwondert het ons toch, de Bruggeling Donaas de Moor niet te na gesproken, figuren van dat kaliber aan te treffen als beheerders van het hospitaal. We waren echter niet in de gelegenheid de door Haemers aangehaalde documenten in de Archives départementales du Nord te Rijsel in te kijken.
Guilbert de Ruple was in dienst van hertog Karel de Stoute een paar keer receveur général de toutes finances, een functie die vóór hem ook Pieter Bladelin nog had waargenomen. Over hem: Kristof PAPIN: *Guilbert de Ruple. Biografie van een topman uit de Bourgondische financiële administratie*, in *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent* LIII (1999), p. 99-123. Met Joost van Halewijn is wellicht de souverein-baljuw van Vlaanderen bedoeld, cfr. Pieter DONCHE: *Edelen, leenmannen en vorstelijke ambtenaren van Vlaanderen 1464-1481-1495*, Berchem-Antwerpen 2012, p; 82-84, Frederik BUYLAERT: *Repertorium van de Vlaase adel (ca. 1350-ca. 1500)*, Gent 2011, p. 318-323 passim. Er was in die tijd ook een Joos van Halewijn landbaljuw van Sluis, cfr. DONCHE, a.w. p. 251. Christoffel Buridaen was algemeen ontvanger van Vlaanderen. Over Donaas de Moor en zijn connecties met Bladelin en Middelburg, zie Marc MARTENS: *Nieuwe elementen voor de biografie van Pieter Bladelin*, in *Jaarboek van de heemkundige kring Het Ambacht Maldegem* 16 (2010), p. 311-312.
19 Jonas BRAEKEVELT: *Pieter Bladelin, de Rijselse Rekenkamer en de stichting van Middelburg-in-Vlaanderen (ca. 1444-1472): de ambities van een opgeklommen hofambtenaar versus de bescherming van het vorstelijke domein.* Brussel, Koninklijke Vlaamse Academie van België, 2012, p. XC.
20 HAEMERS: *Middelburg na Pieter Bladelin* ..., p. 242 +n. 102.
21 RAG, Raad van Vlaanderen nr. 8760, katern "*Scriftueren omme Willem van Saillant* ...", f° 2v°.

22 Ibidem, f° 1v°, 2v°.
23 Ibidem, f° 3r°.
24 RAG, Raad van Vlaanderen nr. 8761, *Scriftueren omme zuster Katheline van Male...*, art. iii, iv, v, xvi, xvii, xviii...; *Enqueste...*
25 RAG, Raad van Vlaanderen nr. 8761, *Scriftueren omme zuster Katheline van Male...*, art. xxvi en xxvii.
26 Luc VANSTEENKISTE: *Hospitaalstatuten in de bisdommen Doornik en Terwaan (1188-1598).* Licentiaatsthesis, KULeuven 1964, p. 45.
27 Het waarschoutendom hield de rechtsbevoegdheid over de waterlopen binnen een bepaald gebied in.
28 RAG, Raad van Vlaanderen nr. 8760, *Scriftueren...* f° 2v°, 5r°en *Besouc...*, getuigenis Jacop de Smet.
29 RAG, 008 Raad van Vlaanderen, nr. 7518: Sententiën en appointementen interlocutoire 1510-1515, f° 336 r°-337 v°; vermeld door DE POTTER en BROUCKAERT: *Geschiedenis van de Gemeenten... - Middelburg*, p. 131.
30 RAG, Raad van Vlaanderen nr. 8761, attestaties van deken De Husere van Aardenburg.
31 RAG, Raad van Vlaanderen nr. 8761, *Scriftueren omme zurter Katheline van Male...*, art. 17.
32 Gegevens betreffende het hospitaal van Ten Bunderen in Moorslede en verderop van de godshuizen in Menen en in Wervik, zijn ontleend aan www.nieuwsbronnen.com/tenbunderen/
33 RAG, Raad van Vlaanderen nr. 8761, originele attestatie van deken Zeghere de Husere d.d. 4 juli 1507, en kopieën.
34 Jan LAVAERT, E.H., Jacques DE GROOTE en Mieke DE JONGHE: *750 jaar oudste reglement voor het Sint-Janshospitaal Damme.* Damme 1999, passim.
35 VANSTEENKISTE: *Hospitaalstatuten...*, p. 7.
36 RAG, Raad van Vlaanderen nr. 8760, katern *Besouck...*, getuigenis Pieter Willemsuene Bernaert.
37 RAG, Raad van Vlaanderen nr. 8761, katern *Enqueste omme zustere Katheline van Male...*
38 RAG, Raad van Vlaanderen nr. 8760, katern *Besouck...*, f° 10 v.-11 v.
39 RAG, Raad van Vlaanderen nr. 8761, katern *Enqueste...*
40 RAG, Raad van Vlaanderen nr. 8761, originele attestatie van deken Zegher de Husere d.d. 1 maart 1507, en kopieën.
41 RAG, Raad van Vlaanderen nr. 8761, katern *Salvacien.*
42 RAG, Raad van Vlaanderen nr. 8761, katern *Enqueste...*
43 RAG, Raad van Vlaanderen nr. 8761, katern *Enqueste...*; idem nr. 8760, bundel *Besouck...*, getuigenissen van kanunnik Raes F....,van Matheeus Heyne, 49 jaar, gewezen voogd van het hospitaal en wethouder van Middelburg, van Jan van Maldeghem, 35 jaar, inwoner van Oostburg maar eertijds klerk te Middelburg, en van zuster Burghe Damast, voorheen hospitaalzuster in Middelburg.
44 Het moet hier gaan om Pieter, zoon van Josse van der Burgh en gehuwd met Catherina Lem, zus van de vrouwe van Middelburg. Zijn huwelijk in 1493-94 bracht hem naar Brugge, waar hij tussen 1497 en 1510 onafgebroken schepen was. Hij overleed tijdens het bestuursjaar 1509-1510. Samen met zijn broer Simon van der Burgh kreeg ook Willem van Saillant voogdijschap over zijn kinderen. Zie Jean Jacques GAILLIARD: *Bruges et le Franc, ou leur magistrature et leur noblesse...*, deel V, Brugge 1862, p. 335-336, en Pieter DONCHE: *Joos van der Burch (+ 1497) en de raadsels rond zijn diptiek*, in *Vlaamse Stam*, jg. 44 (2008), p. 91-92. De derde abdis van het clarissenklooster te Middelburg, Catherina van der Burgh, was een dochter van Pieter van der Burgh en Catherina Lem.
45 RAG, Raad van Vlaanderen nr. 8761, katern *Enqueste...*
46 RAG, Raad van Vlaanderen nr. 8761.
47 RAG, Raad van Vlaanderen nr. 8761, *Scriftueren omme zuster Katheline van Male...*, art. vi, en *Enqueste...*, getuigenissen van de vader en moeder van zuster Stevenine.
48 RAG, Raad van Vlaanderen nr. 8760, *Besouck...*, getuigenissen van Jan Libaert en gewezen hospitaalvoogd Jacop de Smet, respectievelijk 32 en 70 jaar en beiden van Middelburg, en van Pieter Willemsuene Bernaert, 59 jaar, oud-bediende van Pieter Bladelin en nadien van de kapelaan van kanselier Hugonet.
49 Een zeer bevattelijk artikel over Vives, zijn ideeëngoed en de actualiteit daarvan door Randall LESAFFER: *Vives, Brugge en de armenzorg*, in: *Tijdschrift voor Sociaal Recht* (2006 - 4) 558-567, ook online te raadplegen.
50 Zie voetnoot 17, waaraan toe te voegen H.Q. JANSSEN: *De Kerkhervorming in Vlaanderen*, Deel I, Arnhem, 1868, p. 301-320; Daniël VERSTRAETE: *De wonderlijke avonturen van*

Adolf Dhooghe, pastoor van Middelburg, in *Vrij Maldegem*, jg. 17 (1960) nr. 17 en IDEM: *Het wonderbare verhaal van pastoor Dhooghe*, in *Idem* nr. 18; André R. BAUWENS: *Middelburg in Vlaanderen in de turbulente jaren 1579 en 1581. Het beeld aangescherpt*, in *Biekorf* jg. 96 (1994) nr. 1, p. 84-99.

51 Volgens kanunnik d'Hooghe gebeurde dat in augustus 1578; BAUWENS, a.w. p. 87-88 + n. 8, maakte op basis van de stadsrekening over 1578 een correctie naar mei 1578.

52 Volgens kanunnik d'Hooghe kwam dit in het Frans geschreven bevel vanwege Karel van Croij, prins van Chimay, sinds enkele maanden stadhouder van Vlaanderen. Omdat de Engelse soldaten op het kasteel voorgaven geen Frans te verstaan, volgde een zelfde bevel vanuit Sluis, thans in het Engels, wat er volgens Verschelde op wijst dat het bevel niet van de prins van Chimay uitging maar van kapitein Arent van Groeneveld, bevelhebber van Sluis, die daarmee zou gehandeld hebben in opdracht van de prins van Oranje.

53 We kennen hem onder meer ook als echtgenoot van Jorine Bertins, die na de dood van de baljuw het slachtoffer wordt van wraakgevoelens van sommige Middelburgnaren en voor kwade tovenarij wordt aangeklaagd. Zie daarvoor Marc MARTENS: *Toverij te Middelburg en op Brezende.* Jaarboek van de heemkundige kring Het Ambacht Maldegem 1 (1995), p. 105-141.

54 VAN DEN BON: *Het achthonderd jaar oud Sint-Janshospitaal*..., p. 137.

55 In oorkonden betreffende het hospitaal worden ze "meesters, gouverneurs ende bewarers vanden hospitale" genoemd, cfr. Eduard NEELEMANS: *Geschiedenis der stad Eecloo*, Eelo en Gent 1859, p. 219-232 passim.

56 Eric DE SMET: *Armen- en ziekenzorg*, in *Zevenhonderdvijftig jaer Eeklo*, Eeklo 1990, p. 217-218.

57 Een reeuwer was een verzorger van epidemiepatiënten, die inzonderheid bij pest, werd uitgestuurd door en werkte onder het gezag van een 'roode meester' of pestdokter, die meestal een chrirurgijn, een gediplomeerde geneesheer was. Wegens het risico van overdracht van de ziekte, verbleef hij ten huize van de zieke, ook nog een aantal dagen nadat die of genezen of overleden was. De verzorging bestond uit het eten geven, kleding wisselen, desgevallend de dode afleggen en zoals hier aangegeven, zorgen voor de begrafenis.

58 RAB, INV 15-16, Registers van het Vrije nr. 12877, disrekeningen Middelburg 1540-1541 en 1578-1579.

59 Zie ook Marc MARTENS: *De eerste Middelburgnaren.* In *Jaarboek van de heemkundige kring Het Ambacht Maldegem* 17 (2011), p. 308.

60 Voor zijn relatie tot Pieter Bladelin en Middelburg, zie hoger voetnoot 18.

61 De wilsbeschikking daaromtrent vinden we inderdaad terug in Bladelins testament van 1472: "Item, wille ende begheere dat dat men telken jaerghetijde deele t'sestich provende, elke weerd wesende acht grooten vlaems, die te distribueren bij den voorseiden dischmeesters t'zestich aerme huuszittende vander voorseide prochie van Middelburch, eerbaerlic levende, daer de dischmeesters bevinden zullen in consciencien best besteed zijnde, ...". Zie VERSCHELDE: *Testament de Pierre Bladelin*, ..., p. 22.

62 Idem, p. 19.

63 RAB, INV 15-16, Registers van het Vrije nr. 12877, disrekening Middelburg 1578-1579, f° 8v°.

64 Jan de Heele was ook roedrager in de kerk van Middelburg, zijn zoon Pieter was er kanunnik: VERSCHELDE: *Geschiedenis van Middelburg*..., p. 98, 100; DE POTTER en BROECKAERT: *Geschiedenis van de Geeenten*... - Middelburg, p. 89.

65 RAG, Toegang 126/C nr 10; Idem, Middelburg Stad nr. 139: Wettelijke passeringen 1619-1628 f° 77 r.-78 v.; DE POTTER en BROECKAERT: *Geschiedenis van de Gemeenten ... – Middelburg*, geven op p. 132-133 in voetnoot de akte van de stichting in de Bijloke te Gent.

66 GRAMAYE: *Antiquitate illustrissimi comitatus* ..., p. 161.

67 RAG, Middelburg Kerk nr. 30: Rekening 1630-1632, f° 82 r., 84 r.-88 v.

68 RAG, Middelburg Kerk nr. 30: Rekening 1630-1632, f° 89 r.

69 RAB, Brugse Vrije, Registers nr. 12878: Disrekening Middelburg, f° 28 v.; RAG, Middelburg Kerk nr. 30: Rekening 1630-1632, f°34 r.

70 RAB, Brugse Vrije, Registers nr. 12878: Disrekening Middelburg

71 VERSCHELDE, *Geschiedenis van Middelburg*..., p. 192.

72 RAG, 004/1 MID Kerkarchief Middelburg, nr. 84

73 RAB, INV 15-16, Registers van het Vrije

74 Gilbert DE LILLE: Bewerkte parochieregisters van Middelburg in Vlaanderen – Dopen, p. 61. Online te consulteren op www.familiekundevlaanderen-meetjesland.be/digitale_bronbewerkingen.php

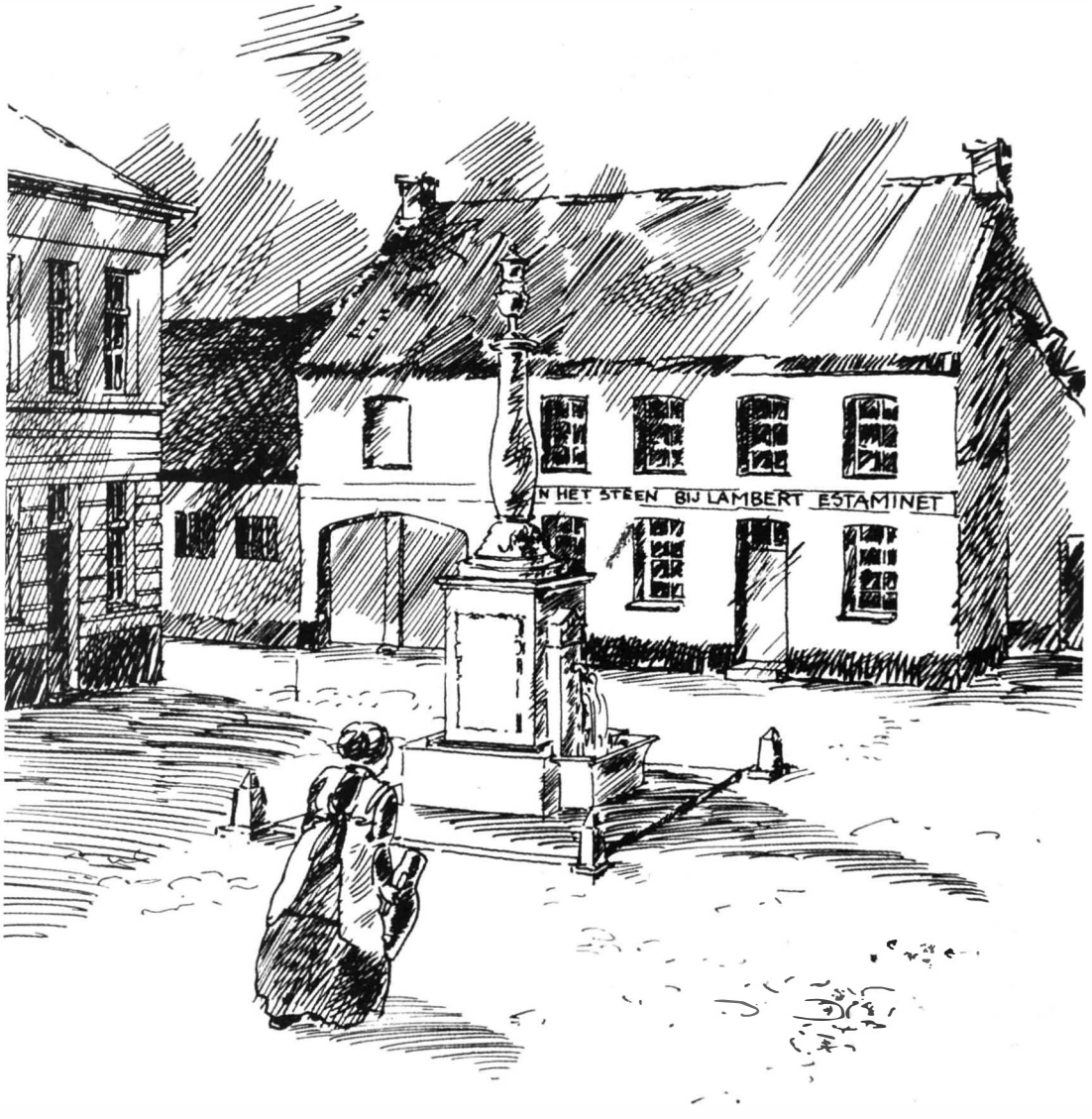

Een impressie van het Maldegemse Steen, getekend door Monique Schotte, voormalige lerares aan de Tekenacademie te Maldegem.

Het Steen in Maldegem

Hugo Notteboom

Het Steen, de eeuwenoude gevangenis of *ciperagie* van Maldegem, stond op de plaats van het huidige stadhuis, maar dan meer naar de straatkant, op de noordoosthoek van de markt. Iedereen die in Maldegem kwam, zag het bouwvallige Steen staan, voor velen een echte schandvlek. Alle gebouwen werden in 1867 met de grond gelijk gemaakt. Bij de sloop was het Steen een doodgewone herberg, maar tijdens het Ancien Régime ook de gevangenis van Maldegem en veel Maldegemnaren wisten van hun voorouders dat het geen pretje was om in de ciperagie opgesloten te worden, vandaar dat ze tevreden waren met de afbraak van dat akelige relict uit vroegere tijden en er dus (waarschijnlijk) een glas op dronken.

Een leen van de Burg van Brugge

In het oudste leenregister van de Burg van Brugge uit 1325 wordt het Steen omschreven als een leengoed bestaande uit de ciperagie met huis en verdere gebouwen op drie gemeten grond waaraan ook het *steenwaerderscip* of cipierschap aan verbonden is. Op het Steen rust een rente van 24 hoed haver (*blanke aveine*), 3,5 wagen kaas en drie penningrenten van respectievelijk 10, 40 en 9 schellingen of samen 59 sch. parisis.

De naam Steen verwijst naar een stenen gebouw, een zeldzaamheid in die tijd. De meeste woningen zijn immers opgetrokken uit leem en gedekt met stro, enkel de schouw is gemetseld.

Het leengoed wordt in 1468 gesitueerd "*oost vander kercken in enen jeghenode gheheten Waerheem ende es gheheten den Steen van Maldigheem*". Met de noordkant komt het aan de Heerstraat tot aan de stenenbrug over de Ede, en zuid aan "*sheeren leen wech van Maldeghem*".

Ongeveer twee eeuwen later, luidt het denombrement of beschrijving van het Steen als volgt: "*een leen, groot drye ghemeten landts luttel meer ofte min, met alle de huusen, materialen van steen ende boomen daer uppe staende, ghenaempt het Steen van Maldegem, liggende ende staende inde prochie van Maldegem in twee parcheelen, te weten twee ghemeten een lyne daer tvoorseijde huus op staet, suudtwest vande kercke, tusschen Boudewyn Lippens stratken ande oostzyde, ten suudthende het landt van Lieven Blanckaert, commende metten noordthende op de calsyde liggende int vierde begin vande Millynck waterynghe. Voorts soo ligghets oost vande kercke twee lynen landts int xiije begin vande Noordtbrouck waterynghe, in een jeghenote gheheeten Waerhem, tusschen Marck Frayaert landt ande noordtsyde, de kynderen Pieter Lambrecht landt ande suudtzyde ende ten westhende, streckende metten oosthende and Jaecques Verstrynghe landt.*

Staende ten vollen coope, ende was den voornoemde Pieter Wouters gerecht inden voorseyde leen byder doot ende overlyden van Philips Wouters, synen vader per rapport de anno 1643".

In de loop der tijden zijn bij het oorspronkelijke Steen blijkbaar twee bijkomende lijnen land gevoegd, die bij Warhem liggen, helemaal aan de andere kant van Maldegem. Het is niet ongebruikelijk dat leenhouders hun leen proberen uit te breiden. Wanneer dit gebeurde, is niet duidelijk.

De opeenvolgende leenhouders en cipiers van het leen zijn (de leenhouder is niet altijd cipier...):

1365 Maroye, dochter van Jan van de Huus
1384 Pieter, fs.Wouts fs. Arents
1386 Philips Spierync, Pieterken Spierync
1435 Jacob fs. Wout Pieters
1468 Pieter Spierync, zoon Philips Spierync, Adriaan Spierync
1501 Adriaan Spierync
1514 Pieter de Hoijere "*daertoe ghenompt Aernoudyne, zyn wyf*"
Er wordt opgemerkt dat Arnoudijne van Maldeghem, dochter van Roelandt, het leen heeft gekocht op 25 juli 1514.
1572 Jan Wouters, na het overlijden van zijn oom Philips
1596 Philips Wouters, na het overlijden van Jan
1640 Pieter van Oost (cipier)
1643 Pieter Wouters, na het overlijden van zijn vader
1665 Noë Lemeire (gekocht van Pieter Wouters)
Noë Lemeire laat heel wat verbeteringswerken uitvoeren aan het Steen. Hij laat een nieuw huis met brouwerij bouwen, nieuwe stallingen en *voordere edificiën* optrekken. In zijn testament bepaalt vader Lemeire dat dit allemaal niet exclusief ten goede mag komen aan zijn oudste zoon als *hoir feodal*, maar dat ook zijn andere kinderen recht hebben op een deel van de waarde van de gebouwen. Dat wordt op 10 mei 1678 allemaal genoteerd in het denombrement van het leengoed.
Lemeire is ook pachter van de conciërgerie (Oud Stadhuis)
1656 Cornelis Rolly (cipier)
Uit het Maldegemse landboek (17de-18de eeuw, f 227v) is niet altijd op te maken wie er nu precies in het Steen woont of er eigenaar van is. Bij het Steen lezen we het volgende artikel:"*Pieter van Oost van Pieter fs. Philips Wouters de Seperaege van maldeghem daer hy woont mette westhende ande ede ende noorthende ande calsyde 4 lijnen xxv r*".
Dit artikel werd als volgt aangevuld:
"Cornelis Rolly 125r; Jacques Deuninck dese 125r;
Joos Zoetaert 1 gem; nu Noël le meere a° 1665; nu pieter vlieberghe a° 1695; Bernaert de lille a° 1697, de post op coenraet huyge eodem; dominicus van batenburch".
1668 Jan Stobbelaere (cipier)
1678 Adriaan Lemeire, zoon van Noë
Adriaan is, samen met zijn broers en zusters, in het bezit gekomen van het leengoed door het overlijden van zijn vader Noë Lemeire.
1688 Coenraad Hughes (cipier)

1705 Cornelia Raes, weduwe van Bernard de Lille (1/6)
1706 Anna Lemeire, echtgenote van Jacob Sey (1/6)
1711 Jacob Sey, "*noch een sesde part by coope*"
1716 Jacques Segers, cipier
1718 Cornelis de Zuttere, "*tusschen dueren ter ciperagie van desen Ambachte*"
1718 Anna Marie Lemeire
1720 Pieternelle Sey
1717 Pieter Moens (1/6)
1726 Claude Lemeire (cipier)
1755 Jacobus Moens, 1/6 is van zijn kind
1761 Pieternelle Lemeire (4/6)
1770 Martinus Pynaert uit Deinze, verheft op 26 juli 1750 1/6 van het leen; 5/6 is van Bernardine Minne, vrouw van Pieter de Zutter, en weduwe van Willebrordus Coelis
1770 Antoine Verstraete (cipier) en Pieternelle Lemeire (4/6 eigendom), Martinus Pynaert (1/6), Jacobus Moens (1/6)
1770 Willebrordus Coelis (cipier) koopt (verheft) 4/6 van het leen in maart 1770 voor 384 pond; in mei wordt 320 pond als koopsom vermeld
1776 Barbara Coelis (helft van 5/6, de andere helft is van haar moeder Bernardine Minne) als *hoir feodal* van Willebrordus Coelis
? Pieter de Zutter (cipier), huwt met Bernardine Minne (tweede huwelijk) en verheft 5/6 van het leen dat voor de helft van zijn huisvrouw en voor de helft van haar twee minderjarige kinderen komt die ze heeft bij Willebrordus Coelis

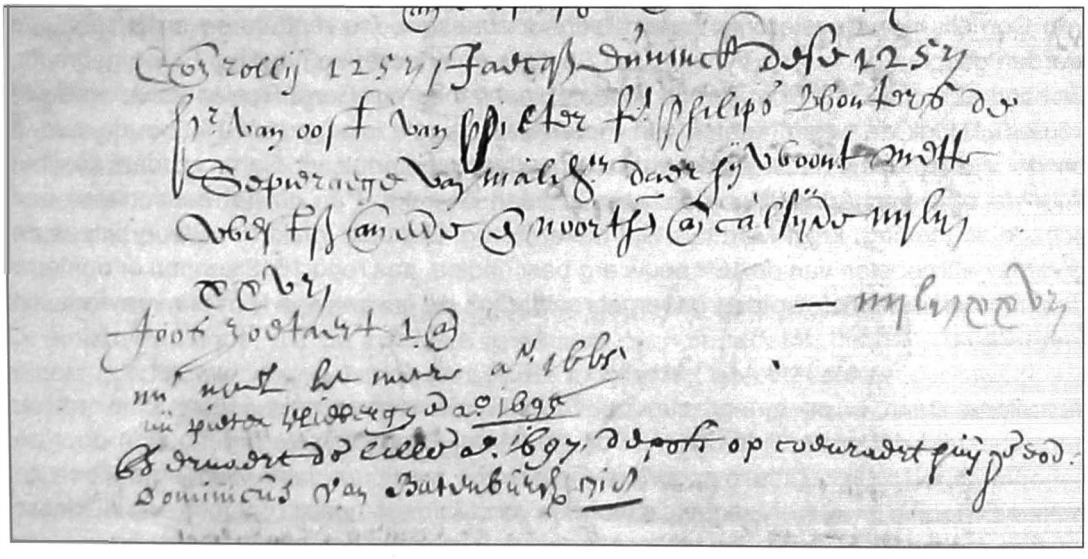

De "seperaege" in het landboek van Maldegem uit de 17de-18de eeuw
Cor(nelis) Rolly 125r; Jacqs Deuninck dese 125r
Pieter van Oost van Pieter fs. Philips Wouters de Seperaege van maldeghem daer hy woont mette westhende ande ede ende noorthende ande calsyde 4 lijnen xxv r"
Joos Zoetaert 1 gem; nu Noël le meere a° 1665; nu pieter vlieberghe a° 1695; Bernaert de lille a° 1697, de post op coenraet huyge eodem; dominicus van batenburch 1718

Inrichting van het Steen

Het Steen bestaat in de 18de eeuw uit: een herberg, de gevangenis, een brouwerij, een blokhuis, verschillende stallingen en nog andere "*temmeragie*". Omstreeks 1615 wordt een "*nieuwe steenpit*" gemetseld in de Voorstraat, vlak voor het Steen en de hofstede van Jan Wyckaert, waar zich de Paardenmarkt bevindt.

Telkens het leen van eigenaar verandert, dient het opnieuw verheven te worden. Binnen de veertig dagen moet de nieuwe eigenaar een denombrement of omstandige beschrijving voorleggen van zijn leen en hij mag daarbij de heerlijke rechten niet vergeten. Het Steen staat "*ten dienste van trouwe, ten reliefve ende camelinckghelde van vollen coope*" als het van eigenaar verandert of er iets aan het leen wordt gewijzigd. Dit betekent dat de leenhouder trouw belooft aan zijn heer en een bepaald bedrag betaalt bij het afleggen van zijn eed.

In de 18de eeuw bevinden zich ook de doelen van de Sint-Sebastiaansgilde op het ruime erf. In 1778 vliegen enkele pijlen van schutters op de straat. Joannes de Love, keizer van de schutters, wordt daarvoor op het matje geroepen door de schepenen en hem wordt gezegd dat dit niet meer mag gebeuren. Daniël Verstraete meent dat het Schuttershof, het gebouw van de Sint-Sebastiaansgilde, op het erf van het Steen stond. Dit is niet onmogelijk, want landmeter Jan D'Herbe schrijft daarover in 1726 in het nieuwe landboek "*voorts de doelen van t'Schuttershof ghenough ten midden suyt ende noort*". Dat is toch strijdig met wat we in 1770 vinden, want er is dan sprake van een gildekamer in het Steen, waar de leden van de Sint-Sebastiaansgilde vergaderen.

Verder is er een ruime gelagkamer, een keuken, een voorplaats, een kelder, een zolder, een *ovenbuer*, een paarden-, koeien- en varkensstal en een grote schuur die ook dient als schuthok waar loslopend vee voorlopig door de officieren wordt gestald. Van de weduwe van Cornelis van Nevele ontsnappen "*acht coebeesten drie renders en enen stier*". Ze worden geschut door Joris Vyncke, Jan Speliers en andere, en naar het Steen gebracht. Er komt een zaak van voor de vierschaar, waar procureur Carel Roelandts de weduwe verdedigt. Ook de negen koeien van Pieter Matthys, die in augustus 1702 in de velden en de vijvers lopen die eigendom zijn van advocaat Bonne uit Gent, worden geschut door de officieren Adriaan van Schoore en Jan Clyncke. Pas na het betalen van een schadevergoeding, krijgt Martthys zijn dieren terug. Blijkbaar raakt het Steen tijdens de godsdiensttroebelen van de 16de eeuw erg beschadigd, pas rond 1619 kunnen er opnieuw dieren in het schuthok worden ondergebracht. Ook de gevangenis is in die verwarde tijd onbruikbaar.

Ten slotte staan er op het erf van het Steen twee eeuwenoude linden. Er wordt nu verondersteld dat er destijds onder of bij die linden vierschaar werd gehouden door de schepenen. Nergens echter worden die linden ook maar één keer vernoemd. Toen ze enkele decennia terug werden geveld, vonden veel Maldegemnaren dat toch een bijzonder spijtige zaak, de bevolking was verknocht aan die prachtige bomen.

De cipier en zijn ciperagie

Altijd al hoort bij het Steen een ciperagie of gevangenis. De cipier wordt aangesteld door het bestuur van het Ambacht, hoewel het ambt verbonden is aan het leen. In feite wordt

het cipierschap verhuurd aan de laagst biedende. Naast de inkomsten van de gevangenen (verkoop van voedingsmiddelen, wijn, bier, enz.), heeft de man recht op een jaarlijkse toeslag van het Ambacht.

De cipier heeft vanzelfsprekend de plicht te waken over zijn gevangenen, dat ze niet ontsnappen, bijvoorbeeld, of de boel niet kort en klein slaan, of (vrouwelijke) medegevangenen lastigvallen. Omdat daarbij dikwijls een en ander verkeerd loopt, wordt in de 17de eeuw een reglement opgesteld, waaraan zowel de cipier als de gevangenen zich te houden hebben.

Het cipierschap brengt vooreerst enige voordelen met zich mee: de cipier heeft het recht zijn eigen bier te brouwen, moet geen wacht lopen en is ook vrijgesteld van logementen, maar daar wordt meer dan eens een loopje mee genomen. Het gebeurt vaak dat een troep soldaten onverwachts neerstrijkt in Maldegem, waarvoor dan logement moest gezocht worden. In het Steen is enkel plaats voor gevangenen. Verder is de cipier ook vrijgesteld van *assys* (belasting) op wijn en bier, en mag hij zijn bier aan de gevangenen verkopen tegen zeven groot de stoop. De man geniet, kortom, van heel wat voordelen.

Het komt veel voor dat de eigenaar van het leen het ambt van cipier niet zelf uitoefent, maar aan iemand anders overlaat. Toch blijft hij verantwoordelijk voor allerlei wanordelijkheden in en rond het Steen. Enkel gevangenen die zijn aangehouden door de schepenen, de baljuw of een van zijn officieren, mogen in het Steen worden opgesloten. Voor elke gevangene krijgt hij 0-3-4 pond groot als vergoeding voor de kamer, het beddengoed, de *coetse*, enz. De gevangenen mogen brood en ander voedsel laten brengen op om het even welk ogenblik van de dag, behalve tussen twaalf en dertien uur, dan houdt de cipier zijn middagdutje. Een gevangene die geen eten krijgt, of er geen kan betalen, moet proberen overeen te komen met de cipier. Als die een maaltijd en bier verkoopt, moet dat gebeuren in geijkte maten en het brood, boter en kaas moeten een minimaal gewicht hebben. Daarvan hangt een lijst uit. De spijzen die de cipier (of zijn vrouw) klaarmaakt moeten gelijk zijn aan die "*van een werckende in de ougst van eenen huysman*".

Ongehoorzame of onwillige gevangenen worden door de baljuw of een van zijn officieren ter orde geroepen. Na negen uur in de zomer en na acht uur in de winter moet alle licht gedoofd zijn. Het is de opgeslotene ten strengste verboden naar voorbijgangers te roepen, vooral niet naar vrouwen of "*jonghe dochters*". Ook in de gevangenis moet iedereen zijn manieren houden.

Er wordt een onderscheid gemaakt in de behandeling van criminele en civiele gevangen. De eerste categorie, die de zwaarste misdrijven op hun kerfstok hebben, krijgen een minder goede behandeling dan de andere. Ze moeten het bijvoorbeeld zonder brandhout stellen, tenzij het bijzonder koud is en met een speciale vergunning van de schepenen.

In het Steen worden alleen mensen opgesloten die kleine misdrijven hebben gepleegd: diefstal, een schepen uitschelden, ruzie in een herberg, scheldpartijen, het niet betalen van een of andere belasting, enz. Landlopers die een uur na *sonnenonderganck* nog op de straat ronddolen, worden zonder pardon in het Steen opgesloten "*om ghecorrigeert te worden naer behooren*". Als in 1666 de pest in Vlaanderen heerst, vaardigt het Maldegemse college een zeer strenge ordonnantie uit waarbij bedelaars en andere vreemdelingen die op het gebied van het Ambacht rondzwerven, zonder pardon worden uitgedreven. Wie opnieuw wordt betrapt, vliegt onverbiddelijk in het Steen.

Wie een zwaar misdrijf pleegt – moord, roof, brandstichting, inbraak, enz. – wordt (meestal) overgebracht naar de gevangenis in Brugge. Maar ook die worden soms in Maldegem berecht.

Cipier Coenraad Hughes

In 1688 is Coenraad Hughes cipier en herbergier in het Steen. Ondanks het feit dat hij ervan is vrijgesteld, heeft hij op last van de baljuw, de burgemeester en schepenen van het Ambacht toch "*diversche logementen van Spaensche militaire officieren ende soldaeten tsijnen huijse ende herberghe*" moeten aanvaarden. Hij moet hen kost en drank geven en die uitgaven houdt hij nauwkeurig bij in zijn handboek. Alles samen verteren de Spanjaarden en de andere soldaten voor niet minder dan 30-13-11 pond groot. De Maldegemse schepenen willen dat geld niet volledig betalen, waarop Hughes zich tot het college van het Brugse Vrije richt om vooralsnog gelijk te krijgen. Hij vreest immers dat het de bedoeling van de schepenen is "*den selven soo lanck te laeten loopen achter zyn gelt*" tot hij het beu wordt.

Hughes somt nauwkeurig op door wie en wat er allemaal is geconsumeerd in zijn etablissement. In feite gaat het om vier verschillende logementen:

1. Logement van 25 en 26 januari 1698
Het zijn mannen van het regiment van kolonel Spinalossa: een kapitein-luitenant, vier officieren, drie knechten, twee officieren met vrouwen en drie kinderen, elf soldaten, vijf andere vrouwen met vijf kinderen en enkele paarden. Die krijgen kost en inwoon, wijn, bier, tabak en brandewijn, extra paljassen, brandhout, stro om op te slapen en haver en hooi voor de paarden.
In totaal wordt dit logement op 8-0-4 pond begroot

2. Logement van 26 en 27 januari 1698 op bevel van de Maldegemse baljuw
Het betreft een luitenant-cornette, twee andere luitenanten, vier officieren, een knecht en drie officiersvrouwen met twaalf kinderen.
Het gezelschap laat zich wijn, bier, tabak en brandewijn voorzetten, de paarden krijgen haver en hooi, er wordt voor vijf extra paljassen en stro (60 bonden!) gezorgd en er wordt een tafelstoel gebroken, waarvoor acht schellingen wordt gerekend.
De kosten van dit logement bedragen 13-1-10 pond groot.

3. Logement van 27 en 28 februari 1698 op bevel van de baljuw
Vier officieren met hun knecht, vijf getrouwde vrouwen, drie jonge dochters, vijf kinderen en tien ruiters. Ze krijgen 's avonds en 's morgens een maaltijd, er wordt oud bier en Franse brandewijn gedronken en tabak gerookt, ook door de vrouwen en de kinderen. Verder drinkt dit gezelschap nog verschillende potten wijn. De ruiters krijgen extra stro en er wordt heel wat hout verstookt en kaarsen verbrand.
In totaal verteren ze 8-1-2 pond groot.

4. Logement van 2 en 3 mei 1698 van zes ruiters met hun paarden "*voor cost*" op bevel van de schepenen Filip de Zutter en Pieter Lambrecht
De ruiters doen zich tegoed aan bier, tabak en brandewijn. Er wordt opnieuw veel hout verstookt en voor de paarden wordt stro en hooi geleverd.
Dit logement kost 1-10-7 pond groot.

De Maldegemse schepenen zijn absoluut niet gediend met de actie van 'hun' cipier bij de heren van het Vrije. Zij vinden dat hij overdreven veel rekent en zich niet houdt aan de geldende tarieven. Twee pond groot voor het brandhout bijvoorbeeld "*dat onmoghelijk in soo corten tyd conde gheconsumeert worden*". Vandaar dat de schepenen verschillende bedragen reduceren. Voor het logement van 25-26 januari krijgt hij slechts 2-0-0 pond groot, immers, de hele troep is "*s'avonts inghecommen en des sanderen daegs al vrough vertrocken*". Ook worden bier, wijn en brandewijn, eigenlijk "*particuliere thairen*" van de militairen, door Hughes aangerekend.

Een ander punt van discussie is dat Hughes zijn specificatie of onkostennota te laat indient, "*naer het maecken ende sluijten van den quohier*". Via verschillende kerkgeboden was aangekondigd wanneer iedereen zijn onkostennota moest binnenbrengen, in Maldegem worden de onkosten van de ingezetenen slechts één keer per jaar "*geexamineert, als naer costuyme*" en uitbetaald. Daar gaat de cipier absoluut niet mee akkoord, iedereen die een schuld heeft uitstaan, moet die zo vlug als mogelijk betalen, ook het Maldegemse bestuur, "*aenghesien soo haest ende eenydere sijn goedt hebbende ghelevert, gherechts is van alles voldoeninghe te vraeghen*". Hughes krijgt, na lang palaveren, een vergoeding van 20-16-0 pond groot. Na aftrek van zijn parochiekosten – die hij nog niet heeft betaald! - wordt hem nog 19-6-0 pond groot uitbetaald.

De cipier gaat vanzelfsprekend niet akkoord. Hij wil alle uitgaven onder eed bevestigen, al de kosten die hij aanrekent zijn "*juste ende liquide, sonder te wesen iets danof te willen ofte connen diminueren*". Het is overigens door iedereen bekend dat de soldaten er maar op los trakteren en drinken, zoveel het hen lust. Dikwijls wordt daarvan niet eens de helft aangerekend. Het Maldegemse college klaagt ook over de *montcost* 's avonds van veertien personen, waaronder zes officieren, drie knechten en twee officiersvrouwen met drie kinderen. Het college had die mensen moeten zien arriveren, allemaal waren ze "*verarmoet ende verhongert*" en aten alles wat ze konden krijgen. Hughes is wel verplicht hen op hun wensen te bedienen, iedereen weet immers dat de Spaanse soldaten nauwelijks soldij krijgen en als ze niet krijgen wat ze vragen, dreigen ze alles "*in stucken te smijten*". De Spanjaarden hebben de hele nacht "*ghefricasseert, gheslempt ende ghedanst*". Bij hun vertrek stelen ze ook nog enkele hespen en koetongen. De aangerekende kosten zijn dan ook niet overdreven.

Het is niet duidelijk hoe deze zaak afliep, waarschijnlijk met een compromis, zoals meestal het geval was.

Gevangen in het Steen

Verdachten en veroordeelden worden niet altijd naar Brugge overgebracht, af en toe wordt de beul uit Brugge gevraagd om ter plekke een "*patient te examineren.*" Op 26 juli 1657 komt de Brugse scherprechter Andries Balsa naar Maldegem om een soldaat en "*twee meysens*" te geselen en om de soldaat te tekenen met een brandmerk; Balsa ontvangt er 4-8-0 pond groot voor. Het is niet duidelijk waarvoor het drietal gestraft wordt, waarschijnlijk voor diefstal en overspel. Cipier Cornelis Rolly geeft de gevangenen "*te coste tydens hunne detentie*" en timmerman Gillis Pynaert wordt vergoed "*om het rechten van tSchavot tot doene van seker justitie.*" Jacques de Smet, Jan van Oost en Joris Hutsebaut, de drie Maldegemse officieren, zijn ook van de partij: ze leiden de drie gevangenen vanuit het Steen naar het schavot dat voor het schepenhuis staat opgesteld. En natuurlijk wordt er

bij Noë Lemeire door de baljuw, schepenen en andere aanwezigen bij dit spektakel, menig glaasje achterovergedrukt.

Enkele maanden later, op 13 april 1658, komt Balsa opnieuw naar Maldegem, ditmaal voor een ernstiger zaak. Pieter Priem heeft namelijk twee paarden gestolen en wordt kort daarna aangehouden door officier Joris Hutsebaut. Hij wordt opgesloten in het Steen en er ondervraagd door baljuw Jan van Doorkost, die overigens ook elders op informatie uitgaat en heel wat mensen ondervraagt "*in de faicten vande voorseyde ghevangenen ghedaen.*" Priem wordt ter dood veroordeeld en onmiddellijk komt het hele justitiële apparaat in werking. Griffier Goeman, schout Jan Corthals, alle schepenen en officieren zijn op de dag van de executie op de een of andere manier behulpzaam "*int helpen executeren*" van Priem. Timmerman Filip Vossele heeft al enkele dagen te voren de "*wippe ende galghe*" nagezien en hersteld zodat de gevreesde Balsa zonder problemen zijn akelige taak kan uitvoeren. Op de kar van Arnout Stroo en streng bewaakt door de drie officieren wordt "*de patient naer tgerechte*" gevoerd alwaar hij wordt gehangen. Zoals men weet staat de galg een eind voorbij Reesinge, richting Brugge. Iedereen die bij de executie betrokken is, trekt daarna naar de conciërgerie bij Noë Lemeire waar voor 20 pond groot drank wordt geschonken. De Maldegemse magistraat zorgt ten slotte nog voor twaalf zielmissen tot lafenis van de ziel van Pieter Priem. Recht is geschied!

In 1698 komt de scherprechter nog maar eens naar Maldegem om "*justitie*" te doen aan Pieter Roets. Blijkbaar wordt daarbij enige schade toegebracht aan het schepenhuis, de "*reparatien aen den schepenhuyse*" komen ten laste van het college.

Er zijn niet veel getuigenissen over gevangenen die in het Steen worden opgesloten. Baljuw Bernard Zoetaert laat François Van de Wiele "*criminelen gedetineerden*" uit Brugge, op 2 februari 1716 opsluiten in de Maldegemse gevangenis wegens valsheid in geschrifte, Van de Wiele zou "*vermetelyck ghedaen hebben eenighe veranderinghe ofte fabricatien*" in documenten, wat hij vanzelfsprekend ontkent. Zelf heeft de betichte het over enige "*pretense valscheden daer aen al tsaemen gene thien pond grooten en soude dependeren*" en daarvoor zou hij het zeker niet in zijn hoofd halen te frauderen. Hij ontkent ten stelligste "*iets het alderminste ghedaen te hebben twelcke smaeck soude hebben van crim*". Overigens geeft de magistraat van Maldegem in een brief toe dat "*het present misdrijf ofte begaen exces ende de tichten tsynen laste overghegeven pardonnabel syn voor zyne slaekinge*" mits betaling van de kosten en het betalen van 2.000 pond borg, een onmogelijk hoog bedrag.

We besparen de lezer het juridische getouwtrek, de ellenlange en nagenoeg onverstaanbare replieken, duplieken, de vele rekesten enz. In feite gaat de hele zaak over het volgende: het college van het Brugse Vrije eist de overbrenging om gezondheidsredenen van Van de Wiele naar Brugge. Maldegem wil en kan dat niet toestaan.

De overbrenging van Van de Wiele naar de gevangenis in Brugge is nochtans uitgesproken in een 'hoofdvonnis' en subalterne wetten dienen zich daarnaar te schikken. Maldegem heeft daar echter geen oren naar. In een brief van 9 mei 1716 dringt Brugge eropaan de gevangene "*op het spoedigste dat het doendelyck wesen sal*" te transporteren naar Brugge. Maar volgens Maldegem is het strijdig met de edicten en de plakkaten "*dat men criminele ghevangenen jeghens den danck en den wille van den competenten rechter sonder eenighe de minste redene ofte oorsaecke sal ordonneren, ghetransporteert te*

worden in andere vanghenisse buijten sijn ressort ende jurisdictie". Het is ongehoord dat men een beschuldigde wil overbrengen naar een vreemde gevangenis en "*eenen competenten rechter alsoo ontmaecken vanden persoon van den gevangene*". Van de Wiele moet dus in Maldegem blijven, er is geen reden voor de schepenen om hem "*buijten de paelen van hun jurisdictie*" te laten vertrekken. En in Maldegem krijgt hij al meer *libertije* dan de andere gedetineerden.

Er zijn nochtans redenen te over om Van de Wiele uit Maldegem te laten vertrekken, als men tenminste de dokters mag geloven. Licentiaat in de medicijnen J. Vogelaer is in juni 1716 naar Maldegem gereisd om de toestand van Van de Wiele te onderzoeken. Hij treft er zijn patiënt in een deplorabele toestand aan, opgesloten in een veel te klein kot, het secreet is verstopt en de niet te harden stank wordt nog verergerd door de hitte van de zomer. Van de Wiele krijgt het daardoor dikwijls zeer benauwd en niettegenstaande alle toegediende medicijnen wordt hij almaar zieker, ze "*zyn hem meer naadeligh dan voordeeligh tot syne ghesontheyt*". Zelfs een gezond man zou er ziek worden. De man is lijdende aan een *dobbele tertiaene* (langdurige koorts), is kortademig, geeft etterachtige fluimen over en vertoont allerlei *dodelycke teeckenen.* In het Maldegemse Steen is geen verbetering te verwachten, er zal enkel beterschap komen als van Van de Wiele in een luchtiger kamer kan verblijven.

Chirurgijn van Batenburgh bezoekt eveneens de patiënt, ook zijn diagnose laat weinig aan de verbeelding over. De zestigjarige van Van de Wiele, die al vier maanden in de ciperagie zit, is "*gheaffilleert met eenen continelle coortse, groote debilliteijt en heesigheijt op zyn borst, drooghte in syn keele ende ruijdigheijt*". De man verkeert zo goed als in stervensgevaar omdat hij in een donkere, veel te kleine kamer zit opgesloten, waar de stank ronduit verschrikkelijk is. Van de Wiele heeft niets anders dan frisse lucht en beweging nodig, aldus van Batenburgh.

Jacques Seghers, de Maldegemse cipier, laat een heel andere klok luiden. Van de Wiele verblijft tijdens de eerste weken van zijn detentie inderdaad in het kot voor criminele gevangenen, maar hij mag zich wel in een andere kamer gaan verwarmen. Daarna is hij overgebracht naar een kamer waar hij en "*syne voorsaeten van alle tyden hebben geplaceert de persoonen die voor civile schulden gedetineert wierden*". In de kamer waar hij al enkele maanden verblijft, is een schouw *ofte vierstee*, zodat die goed kan worden verwarmd. Er is een "*coetse met pluijmen bedde*", dekens, kussens, lakens: alles is voorhanden en wordt om de veertien dagen ververst en gewassen. Ook staat er een tafel met stoelen, een raam geeft uit op de straat. De kamer is 20 voeten lang (5,50 m) en 19 voeten breed (5,20 m). Iedereen die naar de gedetineerde vraagt, wordt zonder problemen binnengelaten. In de kamer geeft een deur uit naar een gang waarin zich links en rechts "*twee commoditeyten ofte secreten*" bevinden die met een deur met tralies kunnen worden gesloten. Belangrijk is dat de cipier verklaart dat Van de Wiele al ziek was toen hij werd opgesloten. Hem wordt dan ook nooit iets geweigerd, "*noijnt in het alderminste het gonnen soude dienen tot sijnder subsistentie ofte noodtsaeckelijckheijt en heeft gerefuseert*". Integendeel, de man krijgt alles wat hij verlangt: vers vlees, eieren, wijn, kandij, enz.

Duidelijk twee tegenstrijdige stellingen: volgens de dokters uit Brugge zit Van de Wiele gevangen in een stinkend hok, volgens cipier Seghers verblijft hij in een behoorlijke, luchtige kamer, voorzien van alle comfort. De waarheid zal wel ergens in het midden liggen.

Hoe dan ook, in juni 1716 zit Van de Wiele al zes maanden opgesloten in het Steen, en dat is toch wel uitzonderlijk lang. De Bruggeling schrijft op 27 juni 1716 in een brief aan het Maldegemse college dat hij voor zijn leven vreest, "*den suppliant in het vuijtterste peryckel is van sterfven*". Het stervensgevaar is ondertussen nog toegenomen door "*vermeerderinghe der sieckte ende verminderinghe van crachten*". De gevangenis mag niet als straf worden toegepast, en nog veel minder oorzaak zijn van de dood van een gedetineerde, temeer daar aan zijn misdrijf geen "*capitale lyfstraffe*" is verbonden. De stervende man vraagt dan ook hem te ontslaan uit de ciperagie "*mits hy ligt onder de rechten van de heylighe kercke*".

Maldegem blijft halsstarrig weigeren de gevangene wat meer bewegingsvrijheid te geven, of het hem wat makkelijker te maken. De man overlijdt dan ook aan de gevolgen van zijn ziekte en gevangenschap, "*dat syne doodt schijnt gecauseert te zyn daer hy ghepineert wiert duer de benautheyt*". Er wordt nog wat over en weer geschreven wie verantwoordelijk is voor de dood van Van de Wiele, noch Maldegem, noch Brugge wil ook maar een duimbreed toegeven.

Bernardine Maria Minne

Centrale figuur in de verdere geschiedenis van het Steen is een vrouw, Bernardine Minne, dochter van Cornelis en Barbara Loegiest. Bernardine treedt drie keer in het huwelijk:
1. met Willebrordus Coelis op 28 mei 1770, met wie ze drie kinderen krijgt
    - Barbara, geboren op 17 mei 1771, die trouwt met Jacobus Rombaut uit Eeklo en vijf kinderen krijgt:
        - Anna
        - Theresia
        - Juliana
        - Charles
        - Ferdinand
    - Domien, geboren op 12 oktober 1772, overlijdt op 19 maart 1773, zes maanden oud;
    - Theresia, geboren op 13 november 1773, huwt met winkelier Francies De Candt en koopt de 5/24sten van het Steen van Willebrordus.

Willebrordus overlijdt op 11 maart 1774, vier jaar na het afsluiten van het eerste huwelijk van Bernardine.

2. tweede huwelijk met Pieter De Zutter op 22 juni 1774, drie maanden na het overlijden van haar eerste man. Uit dit huwelijk wordt één zoon geboren:
    - Jan Baptist De Zutter, geboren op 18 juni 1775, bierbrouwer van beroep, huwt met Isabelle Goossens. Uit dit huwelijk worden 7 kinderen geboren:
        - Karel Lodewijk
        - Petrus
        - Amelia, die huwt met Francies Bonamie
        - Barbara
        - Joannes
        - Franciscus
        - Sophia

Jan Baptist De Zutter is eigenaar van 19/24sten van het Steen. Hij overlijdt in 1826, zijn echtgenote Isabella sterft in 1832.

3. derde huwelijk met Franciscus Cruyl op 1 oktober 1782. Met Franciscus krijgt Bernardine vier kinderen waarvan er slechts één in leven blijft:

- Rosalia Regina, geboren op 21 oktober 1783 en overleden op 17 november 1783, 1 maand oud;
- Angelina, ziet het levenslicht op 3 april 1785 en overlijdt op 7 oktober 1785, zes maanden oud;
- Pieter Frans, geboren op 12 september 1786 en overlijdt op 26 september 1786, 14 dagen oud;
- Sophia, geboren op 25maart 1789, enige dochter die in leven blijft, huwt met Pieter Van Hoorebeke

In het huwelijkscontract van Franciscus en Bernardine van 13 september 1782 wordt bepaald dat Bernardine, in geval Franciscus zou komen te overlijden en er kinderen zijn, zij gedurende de rest van haar leven het volle gebruik zal hebben van de helft van de brouwerij, de herberg, de grond, enz., "*ghenoemt het Steen, wesende leen, bij de future bruid in bezit ende bedeegt wordende geconquesteert t'haeren eerste huwelijcke*".

Bernardine Minne overlijdt op 23 oktober 1820 en notaris Simon Cuelenaere roept alle erfgenamen samen op 5 november 1821 in het Steen voor de schatting van de inboedel. Die erfgenamen zijn alle kinderen en kleinkinderen uit haar drie huwelijken. Twee getuigen, Joannes Reychler en Joannes Verstrynghe, leggen de eed af en staan de notaris bij. Er wordt niet minder dan drie dagen over gedaan (5-6-7 november) om alles netjes te inventariseren en de waarde van elk voorwerp te bepalen. De meubelen, "*ustencilien van menagie*", klederen, lijnwaad, zilverwerk, liggend geld, akten, documenten, "*recompensen*", enz.: alles wordt netjes genoteerd in bijzijn van de comparanten of erfgenamen.

Een summiere opsomming van al wat zich in het Steen bevindt:

- meubelen: kerselaren en eiken, kasten, tafels, stoelen, zetels, zetelstoel, lessenaars, een *begeyne kasken*, een *hollandsch secreet*, kerselaren commodes, nachttafels, houten, ijzeren en koperen kandelaars, kaarsensnuiters;
- uitrusting bedden: behangsel, strozakken, *pluymen* kussens, slaaplakens, bedspreien, dekens, schouwkleren, ammelakens, fluwijnen, paravent, waterpotten, *een kassebedde*;
- keukengerei: tientallen *tellooren*: aarden, *geleierse*, kristallen, tinnen, *botertelloorkens*, stalen *fourchetten* en messen, zilveren lepels en lepeltjes, een limonadelepel, glazen en glaasjes, kommen, *saladières en sausières*, fruitschotels, hespenschotels, koekenpannen, koffiemolens, blikken dozen, mostaardpotten, peperbussen, koffiekannen, zoutvaten in allerlei materialen, vuurschoppen, een hangel, blaaspijp, doofpotten, ketels, spoel- en andere kommen;
- levensmiddelen: tientallen ponden varkensvlees, voorhespen, varkensspek, 162 flessen rode wijn, zeven en half vaten bier, 25 pond smeer (smout), karnemelkkuipen, tientallen ponden boter, *melkteelen*, vele zakken haver, tarwe en boekweit op de zolder, roggemeel;
- in de schuren en stallen: twee paarden met harnas, vier koeien, twee varkens, een os, twee *renders*, beestenaardappels, twee ploegen, *een stortekarre*, stro, klaverhooi, een windmolen, abelen en populieren planken, balken, schalen en kepers;
- op de hofplaats: honderden blokken hout, tientallen bussels brom, boompersen, vermaakpersen, rollingen, gebonden en ongebonden fasseel, boomsnoei, verschillende partijen brandhout.

Apart vermelden we een orgelken in de keuken, twee meetstanden (?) op de zolder en een bierstelling in de kelder

Daarna worden de inkomsten van de eigendommen opgesomd: pachten van vele partijen akkerland, zaailand, bossen en weiden, zeven - acht keer wordt pacht vermeld van een stuk grond waarop een huis is gebouwd, verder pachtsommen van een herberg in Middelburg en in Kleit, van een hofstedeken in Eelvelde, inkomsten van *boomcatheylen*, paardenarbeid, meststoffen, taillehout, zaaigraan, en zeer veel uitgevoerd labeur.

Vervolgens worden de schulden van het sterfhuis opgesomd: het betalen van watergeschotten van verschillende wateringen, intresten van renten en obligaties, onder andere aan: Anna Maria Laros uit Maldegem, medecomparant Petrus Van Hoorebeke, Jacobus Goethals uit Sleidinge en Joannes Van Landschoot. Dokter Claudon en De Schepper visiteren de overledene en leveren medicamenten voor de overledene, bij Adriaan Hanssens uit Aardenburg wordt een stuk rode wijn gekocht, Caroline Van Maldeghem wordt vergoed voor haar "*diensthuere*" en er worden twee honden gekocht voor de kinderen Rombaut.

IJzer- en smeedwerk komt van Reyniers en Pieter Standaert, bouwmaterialen koopt men bij Joannes Claeyssens in Balgerhoeke en Joannes Borgonjon herstelt de herberg in Kleit en enkele gebouwen van het Steen: het *cheysecot* wordt grondig onder handen genomen, er wordt een geheel nieuw wagenhuis gebouwd, de koestal, de schuur, de varkenshokken, de draf- en gierputten worden gerepareerd en in het achterhuis wordt een nieuwe vloer gelegd. Alles samen wordt daarvoor 618,50 gulden uitgegeven.

Aan de brouwerij en herberg zelf worden ook "*swaere reparatien*" uitgevoerd:

- 1607,16 gulden metsel- en timmerwerk aan de herberg;
- 119,19 gulden voor het timmerwerk van de schuur en de brouwerij;
- 107,58 gulden voor een nieuwen *aert* ten dienste van de herberg;
- 101,16 gulden voor het metselwerk der "*sollementen aan de gezeyde batimenten*" en het metselen van een nieuwe beerput.

Aan de molen, ook eigendom van Bernardine en consorten, worden voor niet minder dan 4.199,15 gulden reparatiewerken uitgevoerd, onder andere:

- 2.340 gulden voor het staande houtwerk van de koren- en oliemolen ;
- 85,14 gulden voor het dragende metselwerk;
- 541,54 gulden voor het draaiende stampwerk;
- 32,47 gulden voor metselwerk aan de stallingen, kelder en molen.

Als kosten in de nalatenschap worden ook de gelden van de aangekochte en verkochte goederen tijdens het huwelijk vermeld, onder andere twee hofsteden en verschillende partijen land. Er zijn bijvoorbeeld drie roeden 68 ellen grond verkocht uit het Steen aan Pieter Mortier, die vrije uitweg krijgt. Ook wordt een bedrag van 1.350 gulden ingebracht waarmee 5/24sten van het Steen worden gekocht van Jacobus Rombaut en huisvrouw, en nog eens 414,43 gulden voor de koop van nog eens 4/24sten van genoemd "*etablissement*" van Pieter Van de Putte uit IJzendijke.

Nadat de inventaris is opgesteld en goedgekeurd door alle partijen, worden op 15 november 1821 de onroerende goederen verdeeld. Die worden geschat op 12.959,31

Nederlandse gulden, bedrag dat in vier kavels wordt verdeeld en 3.239,83 gulden voor elke kavel uitmaakt. De kavelanten zijn: Joannes Baptist De Zutter, Francies De Candt en echtgenote, Petrus Van Hoorebeke en Anna Rombaut en consorten.

Van de vier kavels is het vooral kavel A die ons interesseert, want die betreft het Steen en die kavel wordt geloot door Joannes Baptist De Zutter, enige zoon uit het tweede huwelijk van Bernardine. Het betreft de 19/24sten van het huis met brouwerij en andere gebouwen, annex een tweede huis "*synde de herberghe het Steen*", met een oppervlakte van 400 roeden *oude mate*, en die grenst aan de Boudewijn Lippensstraat, zuid aan de weduwe van Francies Poupee, west krom aan de Eede en Pieter Mortier, en noord aan de *groote route* van Gent naar Brugge. Het geheel wordt geschat op 3.103,93 gulden en de *catheylen* op 110,75 gulden, samen 3.214,50 gulden. Kavel B is geloot door Francies De Candt en echtgenote, en omvat de molen, een huis en verschillende partijen land, kavel C loot Petrus Jozef Van Hoorebeke en omvat vele landerijen en bossen, kavel D gaat naar de Rombauts en bevat een herberg in Kleit, landerijen in Middelburg, bij Burkel, in de Burkelsen Biest, in de Grote Bogaarde, enz.

Daarmee valt het doek over deze toch wel belangrijke erfenis, waarvan we onthouden dat het Steen uiteindelijk in het bezit komt van brouwer Joannes Francies De Zutter, die eigenaar wordt van de 19/24sten van het Steen die hij erft van Bernardine Minne, zijn moeder; de overige 5/24sten zijn eigendom van Francies De Candt die ze koopt van Willebrordus Coelis, vader van zijn echtgenote Theresia.

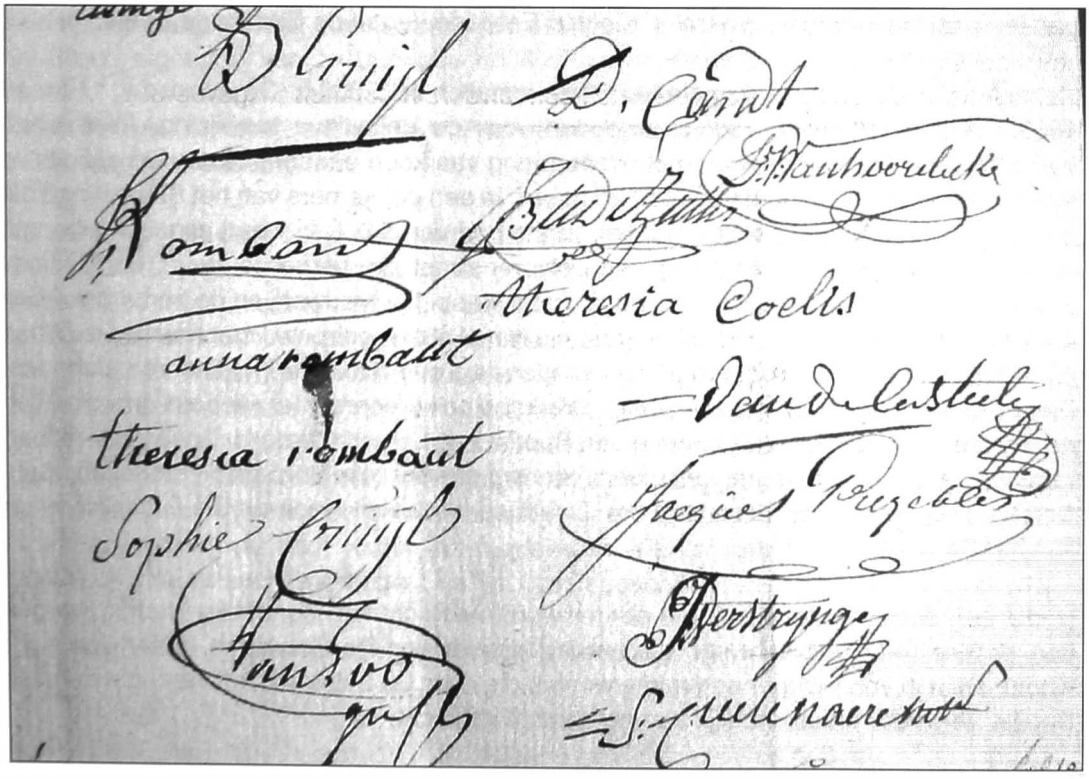

Handtekeningen bij het ondertekenen van de verkaveling van de goederen van Bernardine Minne: Bernard Cruyl, Francies De Candt, Petrus Van Hoorebeke; Jacobus Rombaut, Joannes Baptist De Zutter, Theresia Coelis, Anna Rombaut, vrederechter Van de Casteele, Theresia Rombaut, Sophie Cruyl, Jacobus Reychler (meester kleermaker, getuige), griffier Van Loo, Joannes Verstrynghe (kuiper, getuige), Simon Cuelenaere notaris

Verkoop van het Steen in 1833

De zeven kinderen van Joannes Francies De Zutter (+ 1826) en Isabella Goossens (+1832) verkopen het Steen in 1833. Het zijn in feite Petrus en Barbara De Zutter die niet langer in gemeenzaamheid willen blijven en hun eigendom van de hand wensen te doen. Ze dienen daarvoor op 5 oktober 1831 een rekwest in bij de rechtbank in Gent om het Steen openbaar te verkopen daar zij "*de verdelinghe in nature onmogelijck achten*". De rechtbank vindt hun eis gegrond en bij vonnis van 8 oktober 1832 mag notaris Wallyn de goederen verkopen. Ook mede-eigenaar Pieter De Candt gaat akkoord met de verkoop die doorgaat in 1833.

Via aanplakbrieven, kerkgeboden en een bekendmaking in de Genstche Mercurius, wordt er de nodige ruchtbaarheid aan gegeven. Het betreft *"de aloude vermaerde en welgekalante"* bierbrouwerij, genaamd het Steen met woonhuis, schuur, paarden- en koestallen en de druk bezochte herberg, eveneens het Steen genaamd. Daarbij nog 57 roeden en 50 ellen boomgaard en moestuin. De eigendom paalt zuid aan Jacobus Van Halteren, west aan de Ede en aan Pieter Mortier, noord aan de *groote route* van Gent naar Brugge. De herberg met de moestuin en verdere gerieflijkheden worden gebruikt door Pieter Boes, zijn pacht loopt tot 30 april 1839 en hij betaalt jaarlijks 228, 57 fr. Het hof van de brouwerij moet uitweg verlenen aan de weduwe van Pieter Mortier.

Worden niet verkocht: de brouwketel, de kuip, de koelbak, de *bierkarre*, alle tonnen, halve en kwarten, de pomp, kortom: het brouwalaam. Dit zal apart geschat worden door twee experts en die som zal de koper bovenop moeten betalen. Verder worden nog verschillende partijen zaailand verkocht, vooral in Kleit en Eelvelde, tegen de Ede en de Speie.

Het zijn de kinderen De Zutter die het Steen instellen op 5.000 fr. Op woensdag 11 maart 1833 wordt een tweede zitdag gehouden voor de definitieve toewijzing. Alles wordt verkocht, merkwaardig genoeg met uitzondering van koop één: het Steen. De definitieve toeslag ervan wordt verschoven naar 25 maart. In een der kamers van het Steen wordt die dag nog eens alles voorgelezen en het eerste bod van 5.000 fr. wordt almaar verhoogd, tot 7.250 fr. De notaris wacht nog even alvorens met zijn hamer te slaan, en Francies Bonamie doet er in laatste instantie nog 5 fr. bovenop. De brouwerij en de herberg worden dus verkocht voor 7.255 fr. Francies Bonamie is niet alleen getrouwd met Amelia De Zutter, hij is daarenboven ook nog voogd van de toen nog drie minderjarige kinderen: Joannes, Franciscus en Sophia. Vandaar dat bij de verkoop ook vrederechter Jacobus Joannes Van de Casteele uit Eeklo met zijn griffier Jan Baptist van Loo aanwezig is. Bonamie verklaart het Steen gekocht te hebben voor eigen rekening en voor rekening van de medeverkopers Carolus Ludovicus, Petrus en Barbara. Daarmee blijven de kinderen De Zutter eigenaar van het Steen.

Naast een deel van de grond, die eerder wordt verkocht aan de familie Mortier, worden nog andere delen verkocht aan de familie Verselder en De Bruyckere. Waar Verselder woont, staat al van vroeger een ruime woning die door De Zutters wordt verpacht aan Jan Baptist Verselder en uiteindelijk aan hem wordt verkocht.

Brouwer Pieter Van Mullem en het einde van het Steen

Nadat het Steen in 1833 volledig in handen is gekomen van de familie De Zutter, komt de herberg mét brouwerij korte tijd nadien in handen van brouwer – gemeenteraadslid Pieter

Van Mullem. Van Mullem is in die tijd bijzonder actief op de immobiliënmarkt in Maldegem. Hij koopt verschillende herbergen, onder andere het Oud Stadhuis (toen gemeentehuis) dat op 6 januari 1834 wordt verkocht door de drie vroegere dorpen van het Ambacht Maldegem: Maldegem, Adegem en Sint-Laureins. Pieter Van Mullem telt er 9.010 fr. voor neer. In 1839 koopt hij de herberg Lettenburg, halfweg de weg van het dorp naar Strobrugge en eigendom van Caroline Teirlinck, tapster (sec. B, 187, 188) en verder leent hij dikwijls geld aan herbergiers, bijvoorbeeld aan Jacobus De Pré in 1844 en aan Hubert Soberon, uitbater van de herberg Sint-Petrus, oost van het dorp. Blijkbaar zit Van Mullem in die tijd goed in de slappe was.

In de schoot van de Maldegemse gemeenteraad begint men ook stilaan te denken aan een nieuwe marktplaats. De Maldegemse markt wordt iedere maandag gehouden in de Voorstraat, de huidige Marktstraat, en die vindt iedereen te klein en te smal en zelfs gevaarlijk. In 1836 reeds wordt de varkensmarkt op het erf van het Steen gehouden. Als een veertigtal inwoners van het Westeindeken vragen om die markt voortaan in hun wijk te mogen houden in plaats van in het Steen omdat dit "*onvergenoegd*" zou zijn, wijst de gemeenteraad dit unaniem af, omdat het Steen wel degelijk "*vergenoegd is om bij voortduur de verkensmaerkt met gemak aldaer te konnen houden*."

De beslissing voor de uitbreiding van de Marktplaats wordt genomen in de raadszittingen van 4 en 27 januari 1860. Op 7 januari 1860 wordt de eigendom van Jan Baptist Verselder (kadaster sectie G, 291, 292, 293) aangekocht voor 6.000 fr. Deze eigendom bestaat uit een bakkerij en de herberg Sint-Cecilia, een huis met twee verdiepingen, verschillende kelders, vijf slaapkamers, een ruime zolder, stallingen en wat grond. De herberg paalt aan het Steen, eigendom van de "*Jufvrouw en Weduwe en Kinderen van den Heer Pieter Van Mullem.*" Een gemeenschappelijke muur scheidt beide eigendommen. Op de westkant woont Petrus Francies De Bruyckere. Pas vijf jaar later wordt het woonhuis "*tot vergroten der marktplaats*" afgebroken.

Na aankoop van de woning van herberg Sint-Cecilia besluit de gemeenteraad ook het Steen aan te kopen en dat loopt in het geheel niet van een leien dakje want de familie Van Mullem wenst niets te verkopen. Begin 1863 stelt de gemeenteraad een commissie ad hoc aan met de bedoeling onderhandelingen aan te knopen met de familie en in een brief aan Pieter Van Mullem wordt extra uitleg gegeven over de gebouwen en de grond die de gemeente wil om de markt te vergroten. Na een bijzonder incidentrijke gemeenteraadszitting van 29 mei 1863 wordt aan de Van Mullems een uittreksel uit het kadastrale plan bezorgd. In een aparte brief van 8 juni 1863 aan Pieter Van Mullem vraagt de gemeenteraad hoeveel de familie zou willen voor haar eigendom. Dertigduizend frank, is het antwoord, maar dat vinden de raadsleden veel te veel. Het schepencollege wil 11.120,09 fr. neertellen, want zoveel is het Steen geschat.

Het Steen wordt zelfs twee keer geschat, de tweede keer lijken de cijfers wat realistischer:

	oude schatting	nieuwe schatting:
huis	4.945,09	6.446,16
schuur	317,38	336,18
paardenstal of brouwerij:	1.430,62	1.737,47
schiettewerk op het hof:	27	27
totaal:	6.720,09	7.548,31

Voor de 22 aren erf:	4.400	8.460
Totaal	17.840,5.	24.555,12

De familie reageert niet, het is duidelijk dat de zaak in het slop zit. Er wordt dan maar beslist over te gaan tot gedwongen onteigening. In de gemeenteraad blijft Van Mullem obstructie voeren en is er voortdurend gekrakeel tussen de raadsleden. Toch blijft men verder plannen maken met de nieuwe Marktplaats: er zou een kazerne voor de gendarmerie worden gebouwd, een bergplaats voor het materiaal van de brandweer en als het Steen is afgebroken zal men "*eenen gemakkelijken toegang kunnen maken tot de rivier de Ede die altijd voorzien is van zuiver water dat kan dienen tot alle noodwendigheden*". Maar zover is het nog niet.

Op 29 december 1864 wordt de gedwongen onteigening dan toch goedgekeurd, maar die sleept aan tot in 1866, dan doet de Rechtbank van Eerste Aanleg te Gent een uitspraak: de familie Van Mullem wordt 18.040 frank toegewezen. In december 1866 krijgen de Van Mullems hun geld en is het Steen eigendom van de gemeente. In april 1867 keurt de gemeenteraad de vergroting van de Marktplaats goed en op 4 juni 1867 gaat Francies Lams, gevolmachtigd commissionair van notaris Wallyn, over tot de openbare verkoping van de af te breken gebouwen van de gemeente Maldegem, bestaande uit:

- een huis met een overbouwde poort tot aan de gevel en een paardenstal;
- een brouwerij;
- een oude brouwerij, nu paardenstal met varkenshokken en een *vertrek*;
- een schuurtje;
- twee okkernoten, 1 canada, en 2 essen op stam (merkwaardig dat over de linden niet wordt gesproken...)

De afbraak wordt op 638 fr. geschat. De kopers moeten alles binnen de maand afbreken en de materialen verwijderen. Een apart punt uit de verkoopsvoorwaarden vermeldt dat "*allen schat of oudheden welke door de koopers of alle andere persoonen door de afbraak ontdekt zouden worden, eigendom blijft van de gemeente en wordt niet medeverkocht*". Timmerman Charles Wille biedt 895 fr., maar zijn borg, slager Joannes Borgonjon, is niet

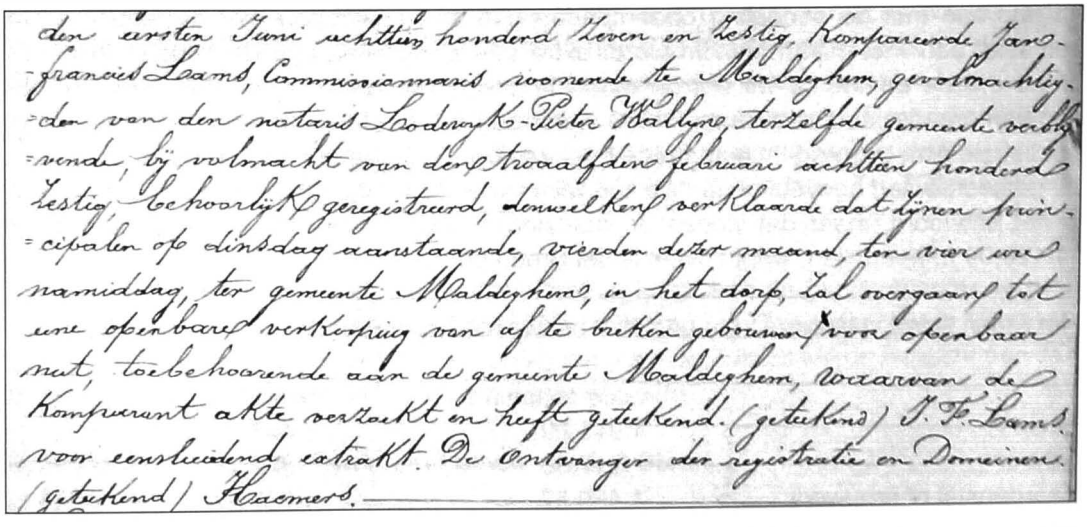

den eersten Juni achttien honderd zeven en zestig, Kompareerde Jan-
-francies Lams, Commissionnaris woonende te Maldeghem, gevolmachtig-
-den van den notaris Lodewyk-Pieter Wallyn, terzelfde gemeente verblij-
-vende, bij volmacht van den twaalfden februari achttien honderd
zestig, behoorlijk geregistreerd, denwelken verklaarde dat zijnen prin-
-cipalen op dinsdag aanstaande, vierden dezer maand, ten vier ure
namiddag, ter gemeente Maldeghem, in het dorp, zal overgaan tot
eene openbare verkoping van af te breken gebouwen voor openbaar
nut, toebehoorende aan de gemeente Maldeghem, waarvan de
Kompareant akte verzoekt en heeft geteekend. (geteekend) J. F. Lams.
voor eensluidend extrakt. De Ontvanger der registratie en Domeinen.
(geteekend) Haemers.

De verkoop van de af te breken gebouwen van het Steen wordt aangekondigd door commissionaris Francies Lams; de verkoop gaat door op dinsdag 4 juni 1867.

solvabel en het is veearts Seraphin De Pau die 750 fr. biedt en het Steen mag afbreken. Samen met de bomen en nog andere kleinigheden brengt de openbare verkoop 843,70 fr. op.

Bij de afbraak van het Steen zou er door de bevolking goed zijn gefeest: *"De afbraak begint... dat moet gevierd worden! Heel de omtrek moet toch weten dat de Maldegemse markt wordt vergroot. In de geschiedenis staat deze viering bekend als: feest bij de afbraak van het Steen! De viering ging echter niet van het gemeentebestuur uit en had plaats op 7 juli 1867."*

We vonden nergens een spoor van dergelijk feest, wat niet betekent dat er in een paar herbergen geen glaasje op het verdwijnen van de Maldegemse ciperagie werd gedronken...

Bronnen

COMTESSE DE LALAING, *Maldeghem la loyale, Mémoires et Archive*s, Brussel, 1849.
DE LILLE G., *Maldegem in beeld en schrift*, dl. III, 1832-1872, Maldegem, 1962.
VAN MALDEGHEM A., *Een kijk in Maldegems verleden.*
VERSTRAETE D., *De afbraak van het Steen luidt een nieuwe tijd,* in: Historische verkenningen in het Meetjesland, Maldegem, 1982, p. 96-99.
Id., *Het Steen van Maldegem,* in: Vrij Maldegem, 2, 1954.
NOTTEBOOM H., *Het Steen van Maldegem,* in: Heemkundige Bijdragen van het Meetjesland, 1976, jg. 9, p. 92-93.
GAM, Maldegem, 69, gemeenteraadszitting van 11 mei 1866; gemeenteraadszitting van 8 juni 1866, gemeenteraadszitting van 7 augustus 1866.
GAM, Maldegem, 2602, schatting van 5 september 1863.
ARA, RK, 45925, Leenregister van de Burg van Brugge (1325).
RAB, Processen Brugse Vrije, 5588, 19566.
RAG, Notariaat Vermast, 1, 2, 76.
RAG, Notariaat De Keukelaere, 69, 70, 71.
RAG, AM, 582, 613.
SAB, Leenhof Brugse Vrije, 518, Leenregister (1435).

Met dank aan Paul van de Woestyne.

De priorij van Papinglo te Maldegem-Kleit. Detail uit een kaart uit 1567 met weergave van het hof van Papinglo (Gent, Rijksarchief, Kaarten en Plans nr. 602).

Brandglasramen van Daneel Luenis door abt Lieven Hugenois besteld voor Gent en Papinglo, 1521-1522

Rudy van Elslande *

In 1836 verscheen in de *Messager des Sciences historiques* een artikel van graaf Jules de Saint-Genois, getiteld *"Peintures sur verre exécutées à Gand par Daniel Louis en 1521 et 1522"* (Glasschilderingen uitgevoerd te Gent door Daniël Louis in 1521 en 1522) [1].
Het artikel is in grote mate een Franse vertaling van een nog in het Middelnederlands genoteerde rekening van de Gentse Sint-Baafsabdij met betrekking tot opdrachten aan de Gentse glasschilder Daneel Luenis of Lueuis. In de opsomming van werken uitgevoerd voor de abt treffen we, naast opdrachten in het Gentse, ook een betaling aan voor het vervaardigen van een glasraam voor de proosdij van Papinglo te Maldegem.

De publicatie van De Saint-Genois moet in die periode eerder gezien worden binnen de ethiek van de nog maar pas opgerichte staat België, waarbij het de intentie was aan te tonen dat zijn cultuur veel ouder was en waarbij de klemtoon lag op de belangrijkheid van het patrimonium tijdens het Ancien Régime. Dat onderzoek naar eigen verleden was nog maar pas begonnen. We vinden dan ook geen diepgaande navorsingen naar de maker, de opdrachtgever, de voorstelling of het belang van deze glasramen te Gent en te Maldegem, gezien binnen het patrimonium van deze gemeenten.
Nadien werd het document nog nauwelijks aangehaald [2], laat staan nader bestudeerd. Na bijna 180 jaar is het moment aangebroken om het te herbekijken en te plaatsen binnen een historisch kader waarbij het belang ervan duidelijk belicht wordt.

De opdracht voor het glasraam te Papinglo kan niet losgekoppeld worden van de volledige rekening waarvan hij een onderdeel is. Belangrijk in die periode was tevens de inbreng van de opdrachtgever in verband met de voorstelling. We zullen dan ook die persoon, gezien binnen de kunstwereld, grondiger bestuderen. Om de waardering van het glasraam te benaderen, zullen we ook de maker belichten. Tenslotte gaat onze aandacht ook uit naar de vernieling van de glasramen in kwestie.

* M.A.(L.) Rudy van Elslande, oud-hoofddocent van de Antiekhandelopleiding te Gent, St.-Niklaas, Aalst en Oudenaarde.

De abdijhoeve van Papinglo, waar eertijds de proosdij van de Gentse Sint-Baafsabdij stond.

Het document

Ondanks de referenties in de oude publicaties hebben we het originele document niet kunnen terugvinden. Het werd in gewijzigde vorm echter eveneens gepubliceerd door Edmond De Busscher. We geven het hierna weer zoals aangetroffen bij de Saint-Genois, met aanvullend de wijzigingen van De Busscher, die enkel maar "*les principales verrières*" vermeldde [3]:

Eerst ende alvoore ghemaect een veinstere in onser vrauwe cappele onder de orghele metter wapene van Ste Bave ende haudt achte voeten ende eenen halve, daer an verdient in ghelde ix sch[ellingen] *gr*[ooten].

Item noch ghemaect in Ste Jooris-huus by de vyfwindgate zesse nieuwe veinsters in (de) groote nieuwe camere, de twee staen in steen ende dandere viere inde cassynen. Inde twee die boven in steen daerin staen daerin Ste Baves wapene ende myns heeren wapene. Ende voort inde voorsydt cassinen staen vier ronden: eene van Ste Bave, Ste-Lieven, Ste Macharis ende Ste Landold, ij lib. [= ponden] *gr.*

Item, ghemaect te Papingloe een grote ronde 0 ende daer in staet een Crucefix ende voort Ste Bavens wapene ende myns heeren wapene, ende noch de voghel fenix ende myns heere devise, daer an verdient in ghelde j lib.x sch. gr.

Item noch ghemaect twee veinsters tot Pieter Dhertoghe in syn nieuwe huus, inde de Meuleneerstrate ende daer in staet myns heeren wapene ende syn devyse x sch. gr.

Iten noch ghemaect tot Pots een veinstere metter wapene van mynen heere x sch. gr.Item, ghemaect eene veinstere tot Mendonck, in den choer, daer in staen Sente Baven, Ste Lieven, Ste Machari, ende voert de wapene van St Baven ende myns heere wapene ende devise, daer voren ghestelt in ghelde iij lb. gr.

Item, ghemaect eene veinstere tot Eckerghem in de kercke, daer in staen die Zeven Weën van Marie, ende voorts myns heere (daeronder knielende ende noch syn) [4] *wapene ende devyse, daer an verdient in ghelde, iiij lb. gr.*

Item, ghemaect eene veinstere in de kercke tot Shelighskerst, ende die staet bachten den hooghen autaer ende daer in staet de stervenesse van Onser Vrauwen ende voort myn heere daer onder knielende, met synen wapene ende devise, daer an verdient in ghelde vi lib. gr.

Item, ghemaect twee groote nieuwe veinsters een metten wapene ende dander metten devyse van mynen heere ende die staen tot Lieven Beericx op de hooghpoort is syn nieuwe huus ghenaempt Draecke j lb. gr.

Item, ghemaect in Jherusalem in den choer, viere nieuwe veinsters, daer in staen de vier Evangelisten ende voort rontomme met bordueren, daer an verdient in ghelde iiij lib. xij sch. gr.
Item, noch ghemaect in Jherusalem, vooren inde bueck, sesse nieuwe veinsters, daer in staende de twaelfve apostelen, ende noch sesse wapenen, ende voort rontomme met bordueren, daer an verdient in ghelde vj lib. xij sch. gr.
Item noch ghemaect int selve twee witte veinsters daer in twee wapene vj lib. xij sch. gr.
Item noch vermaect twee aude veinsters in de grooten stal, daer in ghemaect twee wapenen ij sch. iij d[enarius = penningen]. *gr.*

Item, ghemaect een veinstere staende in de kercke (van Wondelghem, ende daer in staet)[5] *een crucefix ende myn heere daer voren knielende, ende noch twee wapene, daer an verdient in ghelde vj lib. x sch. gr.*

Item noch ghemaect tot Clays Damman up syn goet bachten Byloke sestien veinsters ende daer in sestien stories stonden ij lib. xiij sch. iiij d. gr.

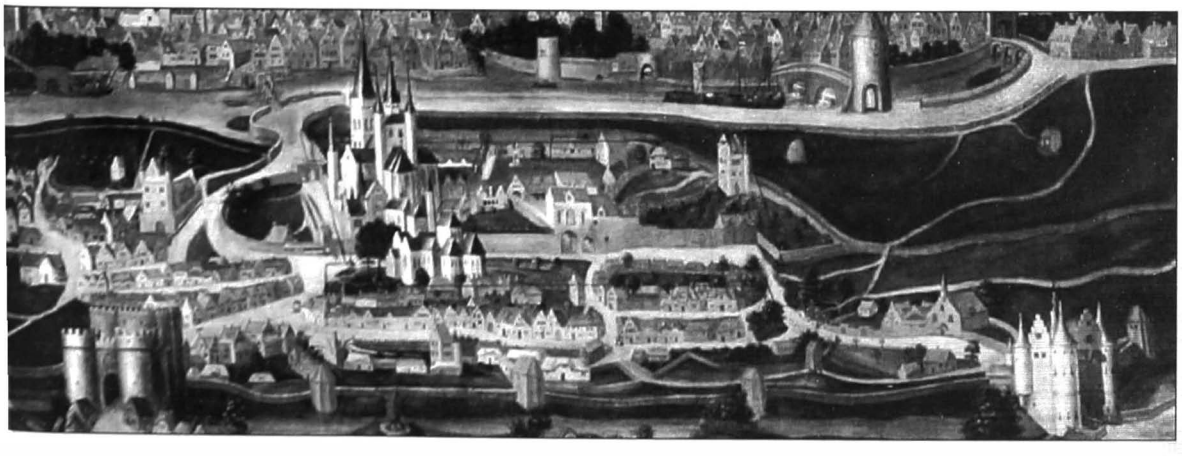

Lucas de Heere, panoramaschilderij van Gent (1562), detail: zicht op de Sint-Baafsabdij, Gent, Rijksuniversiteit.

De voorstellingen en de locaties

Behalve het brandglasraam voor Papinglo te Maldegem, werden alle andere vensters vervaardigd voor een locatie op het huidige grondgebied van Groot-Gent. We belichten hierna het volledige document, daar de opdracht voor Papinglo daarvan duidelijk een onderdeel is.

Een groot deel werd vervaardigd voor de Gentse Sint-Baafsabdij. Verwonderlijk is dit niet daar als schenker van alle ramen de abt is vermeld.

Voor de plaats onder het orgel van de O.-L.-Vrouwkapel in de abdijkerk vervaardigde Luenis een glasraam met het wapen van de abdij. Dit blazoen, dat we bijna in alle overige ramen ook aantreffen, wordt gekenmerkt door een veld van azuur (blauw) met een zilveren leeuw, gewapend, getongd en gekroond van goud en beladen met drie dwarsbalken van keel (rood).

Voor de in 1360 gefundeerde Jeruzalemkapel op het kerkhof van de abdij [6], maakte Luenis vier vensters bestemd voor het koor met als voorstelling "de evangelisten". We mogen aannemen dat deze figuren afgebeeld waren met hun symbolen: Lucas met de stier, Marcus met de leeuw, Johannes met de arend en Mattheus met de engel of het kind. Rondom de vensters waren er "*bordueren*" aangebracht. Deze boorden werden in vele gevallen opgebouwd met rechthoekige of vierkantige fragmenten die beurtelings versierd waren. Hoewel drolerieën heel geliefd waren in deze boorddecoraties, bemerken we dat ook het heraldisch leeuwmotief een voorkeur genoot bij de Gentse glazeniers. Daarnaast versierden zij de randen gretig met ranken, bladmotieven en andere sierfiguren. Talrijke fragmenten van dergelijke randversieringen werden teruggevonden in 1982 tijdens de restauratiewerken van het Gentse pand in Onderbergen. Tijdens de aanbouw van de nieuwe bibliotheek in 1474 had men daar twee vensters van de kerk gesloopt en dichtgemaakt. De restanten van de glasramen had men gebruikt als vulmateriaal. De ontdekking van dit sloopmateriaal bood een mooi overzicht van de glaskunst te Gent vanaf de 13de tot het midden van de 15de eeuw [7]. De randversieringen zijn kenmerkend voor de middeleeuwse periode. Waarschijnlijk moesten de ramen aansluiten bij oudere vensters in de kerk die mogelijk voorzien waren van dergelijke versieringen.
In de beuk moest de glaskunstenaar zes ramen leveren met als voorstelling "de twaalf apostelen". We mogen aannemen dat de figuren licht naar elkaar toegewend waren. Elk raam moest bovendien voorzien zijn van een blazoen, en ook die waren afgeboord met randdecoraties.

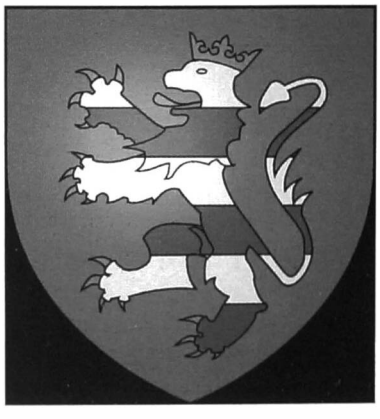

Wapenschild van de Gentse Sint-Baafsabdij.

Uit die periode is slechts één Gents voorbeeld van een glasraam met heraldische versieringen tot ons gekomen. In 1930 werden door de Gentse glazenier Coppejans vijf wapenschilden, daterend van 1559, van de zestien kwartieren van Filips van Liedekerke geïntegreerd in het glasraam met voorstellingen uit het leven van Sint-Landoaldus en zijn zuster Sint-Vinciana in de Sint-Landoalduskapel van de Gentse hoofdkerk. Deze plaatsing gebeurde naar aanleiding van het zilveren priesterjubileum van kanunnik De Ruyver. De wapenschilden van de families Raveschot, Kethulle, Vilain, Halewijn en Craene zijn trouwens de enige oude glasfragmenten in de kathedraal [8].

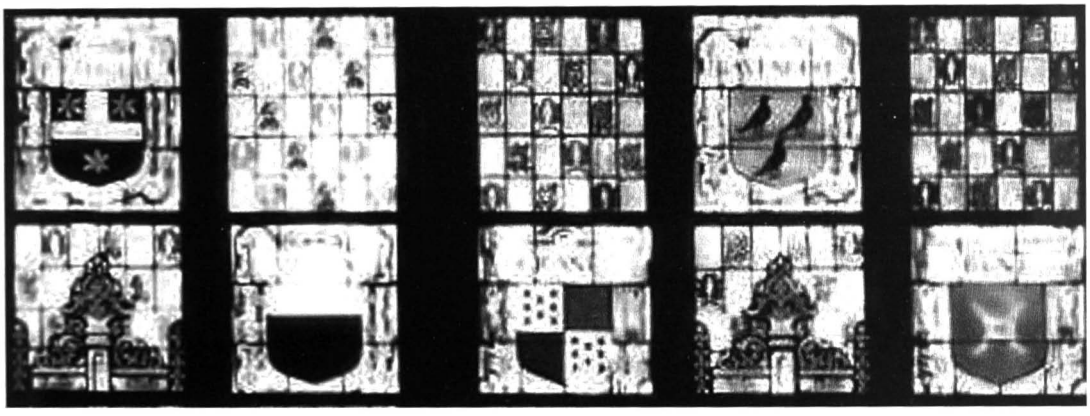

Wapenschilden uit de kwartierstaat van Filips van Liedekerke (1559), Gent, Sint-Baafskathedraal.

Aan Luenis werd tevens gevraagd om verder twee vensters met wapenschilden te maken. Waarschijnlijk waren deze niet bestemd voor de abdijkerk, maar voor een locatie binnen de abdijgebouwen, zoals ook het geval was bij de gerestaureerde vensters in de grote stal.

Luenis had tevens de opdracht gekregen om daarnaast een aantal kerken in het Gentse op te smukken.

Voor de Heilig Kerstkerk vervaardigde deze kunstenaar achter het hoogaltaar een venster met als voorstelling "*De dood van Maria*" [9].

In Gent was er een grote wisselwerking tussen de schilders en de glazeniers. Deze kunstenaars waren samen met de houtsnijders en de miniaturisten ondergebracht in het Sint-Lucasambacht. Tijdens het eerste kwart van de 16de eeuw treffen we in de Gentse kunst twee types van deze voorstelling aan, die beide teruggaan op Hugo van der Goes' voorbeelden. Het oudste daarvan laat het doodsbed zien langs de breedste sponde. Deze voorstelling, die we kennen door een aantal kopieën, wordt door sommigen beschouwd als een jeugdwerk van de Gentse grootmeester [10]. Anderen zijn van mening dat een navolger figuren uit het beroemde werk " *De dood van Maria"* van Hugo van der Goes (Brugge, Groeningemuseum) getransformeerd heeft in een eenvoudiger compositie die teruggaat op de Meester van Flémalle [11]. Deze compositie, die te Gent zeker gekend was in het begin van de 15de eeuw [12], treffen we we nog aan in het begin van de 16de eeuw in de kunst van de Arteveldestad, o.a. in het Brevarium Grimani [13].

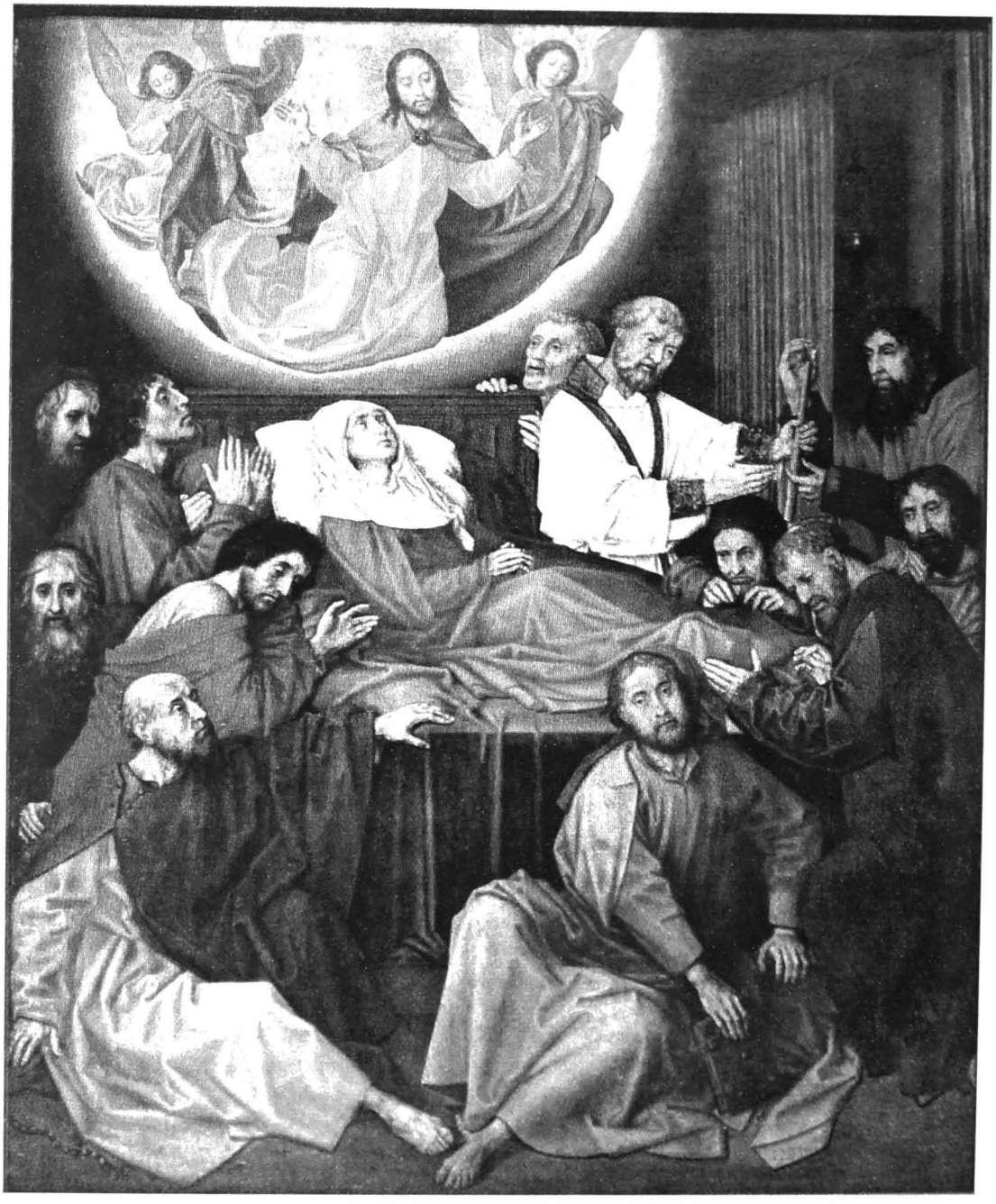

Hugo van der Goes, Dood van Maria, Brugge, Groeningemuseum.

De grote vernieuwing, zowel op gebied van iconografie als in stijl, bracht Van der Goes in zijn voorstelling te Brugge (Groeningemuseum). Daar het bed in verkorting is weergegeven, gezien vanaf de voetsponde, en de voorstelling eerder een groep vissers rond hun stervende moeder dan een verheven heiligenvoorstelling weergeeft, vond deze renaissancistische vernieuwing een grote ingang in de 16de-eeuwse kunst. Niet alleen te Gent [14], maar ook in andere Vlaamse kunstscholen kende ze een merkbare invloed [15].

Het werk was zo vernieuwend, dat de belangrijkste schilders uit de volgende eeuw, zoals Dürer, de voorstelling als voorbeeld namen voor hun eigen creaties [16]. Haar invloed was zo groot, dat belangrijke 17de-eeuwse Europese kunstenaars zoals Nicolas Poussin er nog steeds naar teruggrepen [17].

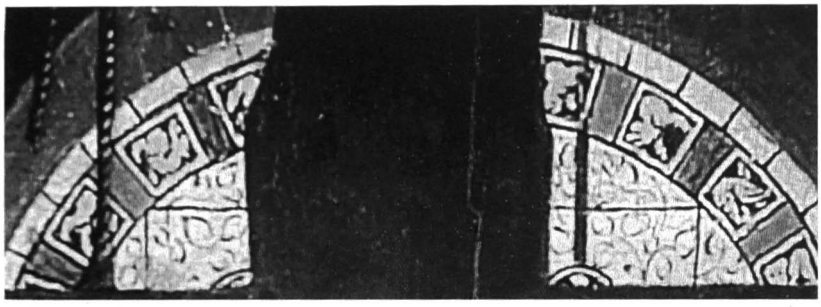

Rogier van der Weyden (kopie naar), Sint-Lucas tekent de Maagd (detail), Brugge, Groeningemuseum.

De voorstellingswijze had in de 16de eeuw zeker ook ingang gevonden in de Vlaamse glaskunst. Een duidelijk voorbeeld hiervan vinden we terug in het glasraam van Willem van Croÿ en Maria van Hamal met de voorstelling "*De hemelvaart van Maria*" in de Sint-Waltrudiskerk te Bergen (Mons) dat omstreeks 1511 tot stand kwam. We mogen dan ook eerder aan deze laatste voorstelling denken als mogelijke inspiratiebron voor het glasraam van Luenis.
Onder dit tafereel was de abt knielend afgebeeld, vergezeld van zijn blazoen en zijn spreuk.

Maria Hemelvaart, detail uit het glasraam van Willem van Croÿ en Maria-Magdalena van Hamal, ca.1511, Bergen (Mons), Sint-Waltrudiskerk.

De glasramen uit de abdij en die van de Heilig Kerstkerk, collegiale van het Sint-Baafsdorp, verdwenen toen deze gebouwen in 1540 op bevel van keizer Karel gesloopt werden om op die plaats een dwangburcht te bouwen, het zgn. Spanjaardenkasteel. In de loop van de 18de eeuw werd deze citadel ontmanteld en verder gesloopt tot in de 19de eeuw. Onder impuls van August van Lokeren werden enkele delen van de sloophamer gered, onder andere de thans resterende gebouwen die oorspronkelijk deel hebben uitgemaakt van de romaanse abdij en enkele restanten van de Spaanse dwangburcht zoals de gouvernementswoning [18].

We treffen de abt in knielende houding, vergezeld van zijn wapen en spreuk, nog op andere glasramen aan die Luenis moest vervaardigen in 1521-22.

Op het glasraam voor de kerk van Ekkergem (Gent)[19] knielt de opdrachtgever onder een voorstelling van de zeven smarten van Maria.

De opdracht daarvoor moet men zien binnen de werkzaamheden aan de kerk tijdens die periode. Tussen 1512 en 1527 werd de nieuwe benedenkerk, bestaande uit vijf traveeën, gebouwd. Lang heeft dit glasraam de kerk niet gesierd, daar het reeds vernield werd tijdens de tweede vloed van de Beeldenstorm in 1577-78 [20]. De laatste fragmenten van oude glasramen in deze kerk werden vernield in 1836 [21].

In 1624 kregen Cornelis Horenbaut en Marten Davits de opdracht om een glasraam in de Ekkergemse kerk te restaureren [22]. Mogen we dit in verband brengen met de glasramen die Luenis daar kort voordien geplaatst had?

Een sterk gerestaureerd glasraam meteen gelijkaardige voorstelling uit dezelfde periode (1535) wordt thans bewaard in de Sint-Genovevakerk te Steenhuffel [23]. Het werd vervaardigd voor de Spaanse koopman Alvaro Almares en zijn vrouw Anna van Bouchout.
Op het glasraam bemerken we, tussen de geknielde opdrachtgevers en hun patroonheiligen, Maria afgebeeld als O.-L.-Vrouw van de Zeven Smarten. Ze is zittend voorgesteld en omgeven door zeven zwaarden die haar hart doorboorden. Aan de handvatten van de zwaarden bemerken we zeven medaillons die deze zeven "weeën" in beeld brengen:

O.-L.-Vrouw van zeven smarten met schenkers, Steenhuffel. Sint-Genovevakerk.

1) *De lijdensvoorzegging door de oude Simeon bij de opdracht van Jezus in de tempel (Lucas 2: 34-35)*
2) *De vlucht naar Egypte (Mattheüs 2:13)*
3) *Het verlies van het goddelijk Kind in de tempel (Lucas 2, 43-45)*
4) *De ontmoeting met haar kruisdragende Zoon (Lucas 23:25)*
5) *Stabat Mater (de Moeder onder het kruis) (Johannes 19:25)*
6) *Piëta (de dode Jezus op de schoot van zijn Moeder) (Mattheüs 27:57-59)*
7) *Maria bij de graflegging van Jezus (Johannes 19 40-42).*

De opdrachtgeefster van dit glasraam, Anna van Bouchout, had bij haar eerste man Louis van Steenland, kapitein van Biervliet, een zoon Roland die monnik was in de Gentse Sint-Baafsabdij. Reeds op 23-jarige leeftijd, in 1518, werd Roland van Steenland abt van Sint-Andries bij Brugge, daarna van Sint-Winoksbergen (nu Frans-Vlaanderen) en ook nog van de Gentse Sint-Pietersabdij, die hij echter niet bereikte: hij werd onderweg vermoord. In 1521 schonk Roland van Steenland een glasraam aan de kerk van Waasmunster [24], de plaats waar de familie haar toevlucht had gevonden nadat haar heerlijkheid Steenland nabij Axel in 1488 verdween tijdens een stormvloed [25].

Het is niet verwonderlijk dat de abt van de Sint-Baafsabdij optrad als schenker van een glasraam voor de kerk te Ekkergem. Reeds in 1185 had paus Urbanus III beslist dat de Gentse Sint-Michielskerk, de Ekkergemse Sint-Martinuskerk en de Sint- Catharinakerk van Wondelgem onderworpen werden aan de abdij [26].

Ook op Luenis' glasraam, waarvan graaf Jules de Saint-Genois in 1836 vermeldde dat het bestemd was voor de kerk van Wondelgem, werd de abt afgebeeld voor de Kruisiging. De Busscher die eveneens dit document publiceerde, vermeldde heel duidelijk: *"in de kercke van Wondelghem".* Daarnaast was het glasraam ook voorzien van twee wapenschilden. In vergelijking met de andere vensters vervaardigd door Luenis, kan men stellen dat het hier ging om de wapens van de abdij en van de abt.
De kerk was gebouwd aan de huidige Maïsstraat. In 1569 werd ze getroffen door een donderslag die aanzienlijke schade aanrichtte en tien jaar later werd ze door de calvinisten voor bouwmateriaal verkocht. De kerk werd tot op de hoogte van de vensters afgebroken en ook de grafstenen en de graven werden verwoest. Hierbij verdween niet alleen het glasraam vervaardigd door Luenis, maar ook het stoffelijk overschot van de ouders van Jan van Hembyze, de Gentse calvinistische leider, die aanleiding had gegeven tot het uitbreken van deze Beeldenstorm [27].

Een gelijkaardig brandglasraam als voor de kerk van Wondelgem werd door Luenis gemaakt voor Papinglo in Maldegem-Kleit. Het grote ronde glasraam dat Luenis er voor de kapel van Onze-Lieve-Vrouw en Sint-Maarten te Papinglo vervaardigde, had als centraal motief een kruisiging. Merkwaardig is dat ook de voorstelling van een feniksvogel blijkbaar een prominente plaats innam op dat venster.

Volgens de Grieken in de oudheid was de feniks in staat steeds opnieuw uit zijn eigen as herboren te worden. Ook de Romeinse dichter Ovidius geloofde dat na vijfhonderd jaar geleefd te hebben, de feniks hoog in een eik uit een brandend nest van schors, kruiden en mirre zou herrijzen. Zijn lichaam verbrandde, maar de geur van de kruiden nam de ziel van de oude feniks mee en hieruit werd een kleine feniks geboren. De oude ziel werd gereïncarneerd in het jong. In het christelijk geloof werd de feniks aldus een symbool van de verrijzenis.

Gents-Brugse school, Ontmoeting van edelen, in: Le livre des propriétés des choses, Brussel, Koninklijke bibliotheek Albert I, ms. 15 E.iii, f° 11.

Daar thans geen enkel glasraam uit die periode is bewaard waarop de feniksvogel staat afgebeeld, grijpen we voor deze voorstelling terug naar de miniatuurkunst waar we hem wél aantreffen.

Het gebruik van vreemde dieren, monsters en monsterlijke creaturen op de bladzijden van de middeleeuwse manuscripten kan niet zomaar zijn ontstaan. Het probleem hierbij is dat we niet beschikken over voldoende manuscripten of geschreven bronnen die de overgang hebben overleefd tussen de Oudheid en de Middeleeuwen. Ook moeten we een onderscheid maken tussen illustraties die enkel dienden als bladverluchting, onder andere in de randen, en deze die bedoeld waren als illustraties bij de teksten, de eigenlijke voorstellingen. Van deze laatste soort kunnen we voor vaststaand aannemen dat ze voorkwamen in de geschriften in de

Oudheid en zeker in de eerste bijbelteksten. Daarbij is het goed te weten dat het merendeel van de illustraties in de Middeleeuwen geen decoratieve maar veeleer een symbolische betekenis hadden. Het is in de laatgotische periode en de overgang naar de renaissance dat de boekverluchting - en dan vooral de randillustraties - een louter decoratief leven ging leiden.

Voor de voorstelling van de feniks greep men terug naar de "bestiaria". Deze dierenencyclopedieën zijn zeer oud. Het oudst bekende boek is in de 2de eeuw en waarschijnlijk in Alexandrië ontstaan, maar stamt zeker uit een nog oudere bron [28]. In de Gents-Brugse miniatuurkunst op het einde van de middeleeuwen treffen we dit mythologisch dier zelden aan en als het dan op
een verluchting aangetroffen wordt, dan is dit eerder als een bijkomende versiering.
Een duidelijk voorbeeld hiervan is de miniatuur met als voorstelling "*Ontmoeting van edelen*" in de *Livre des propriétés des choses*, vervaardigd in 1482 te Brugge door Jehan de Ries. We bemerken bovenaan links de voorstelling van de feniks die uit zijn as verrijst. Als zelfstandig gegeven werd hij meestal verwerkt in een embleem [29]. De prominente plaats die het dier inneemt op het glasraam te Maldegem is dan ook uitzonderlijk te noemen.

Op het ogenblik dat Daneel Luenis dit glasraam vervaardigde voor de abt van de Sint-Baafsabdij, was de Gentse hofschilder Gerard Horenbaut bezig aan de voltooiing van het Sforza-getijdenboek voor de landvoogdes Margaretha van Oostenrijk. Dit onvoltooid handschrift werd omstreeks 1490 verlucht in Italië door Giovanni Pietro da Birago voor Bona Sforza, de weduwe van Galeazzo Sforza, de hertog van Milaan. In 1506 wist de landvoogdes dit boek te verwerven en liet het tussen 1519 en 1521 vervolledigen door de Gentse schilder Gerard Horenbaut.

Giovanni Pietro da Birago, Embleem van Bona Sforza en spreuk: Sola fata, solum Deum sequor, uit: Sforza-getijdenboek, Londen, British Library, Add MS 34294, f. 93r.

In het eerste deel van dit manuscript (f° 93) treffen we Sforza's spreuk en het embleem aan: de feniks. Het is zeker en vast niet uitgesloten dat de abt dit boek onder ogen kreeg en dat dit aanleiding heeft gegeven om het fabeldier te integreren. Na de dood van Maria van Bourgondië was keizer Maximiliaan van Oostenrijk hertrouwd met Bianca Maria Sforza, de dochter van de hoger vermelde Bona. Het wapen van een dergelijke belangrijke familie moet indruk hebben gemaakt. Mogelijk heeft dit een invloed gehad op de voorstelling van Luenis' glasraam voor de kerk van Papinglo.

Daar de feniks steeds afgebeeld werd bij de verrijzenis, waarbij de vogel in de lucht vliegt, mogen we veronderstellen dat zijn voorstelling bovenaan het glasraam prijkte. Daarnaast waren tevens het wapen van de Gentse Sint-Baafsabdij en dat van de abt, samen met zijn spreuk, op het glasraam afgebeeld. Vermoedelijk prijkte het wapen van de abdij aan de linkerzijde van het kruis en dat van de abt aan de andere. Hoogstwaarschijnlijk was de spreuk weergegeven in een banderol. In dat geval is het zeer wel denkbaar dat het devies onderaan de voorstelling prijkte.

Waarschijnlijk werd – onder invloed van de opkomende renaissance – dit glasraam in de kerk van O.-L.-Vrouw en Sint-Maarten te Papinglo geplaatst boven de ingang en onder het torentje.

Het plaatsen van het glasraam moet gezien worden binnen de restauratie- en uitbreidingswerken van deze priorij in die periode. Naast de herinrichting van de kerk werd deze priorij vergroot met een nieuw scriptorium, een nieuw poortgebouw met kleine torens en een logeerplaats [30].

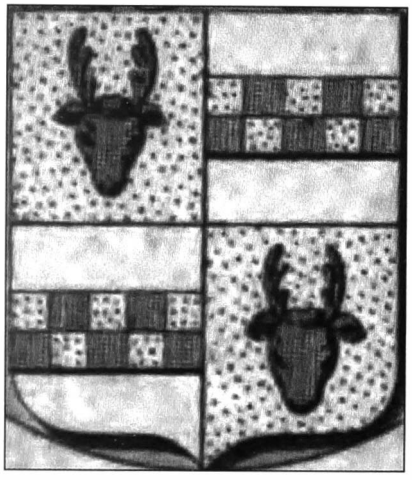

Wapenschild van de familie de Hertoghe.

Papinglo te Maldegem was een tijdlang een belangrijke proosdij van de Gentse Sint-Baafsabdij. Van daaruit beheerde de abdij de uitgebreide goederen in het huidige Meetjesland, maar ook in het westelijk deel van Zeeuws-Vlaanderen. Dit laatste was niet zonder belang daar de Bruggeling Hieronymus Lauwerijn in het begin van de 16de eeuw vanaf Watervliet begonnen was met het indijken van het door de zee verdronken land in dit noordelijk deel van het toenmalige Vlaanderen. Dit land was herhaaldelijk geteisterd door stormen [31]. De storm van 1488 had een groot deel van oostelijk Zeeuws-Vlaanderen onder water gezet. De oude grondbezitters, onder wie de Sint-Baafsabdij, wilden in de 16de eeuw aanspraak maken op de door hen door de nieuwe bedijking herwonnen goederen [32]. Rijken wilden hun patrimonium uitbreiden en de nieuw gewonnen gronden boden daartoe dan ook een uitgelezen kans. Zeeuws-Vlaanderen was een gebied dat niet alleen bij Gentse notabelen zeer geliefd was, maar ook bij Brugse patriciërs. We treffen hun eigendommen, onder meer de Brugse Polder, aan tot in het Land van Saeftinghe [33]. Ook andere religieuze instellingen zagen in dit nieuw verworven land een rijke bron van inkomsten [34]. De proosdij Papinglo was voor de Sint-Baafsabdij dan ook zeer belangrijk voor het beheer van haar goederen in die streek. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de proost van Papinglo de vijfde in rang was van de Sint-Baafsheren.

Het vertoon van rijkdom brengt tevens een uitstraling van macht teweeg, maar toch mag het brandglasraam van Luenis voor de kapel van O.-L.-Vrouw en Sint-Maarten te Papinglo niet alleen in deze optiek gezien worden. Dit bededhuis was ook de laatste rustplaats van zeer belangrijke personen, zoals familieleden van de graven van Soisson, de burggraven van Brugge en andere vooraanstaanden zoals de heren van Nesle [35]. In het begin van de 17de eeuw lagen volgens ridder Robert van Maldegem, heer van Grimarez, zowel de kerk als de proosdij in puin. We mogen dan ook veronderstellen dat de kerk zwaar te lijden had van de vernieling door de geuzen [36]. In 1756 herrees uit het puin de hoeve die er thans nog staat. Enkele jaren terug heeft men dit historisch monument herschapen tot het hotel Cleythil.

Voor het koor van de kerk te Mendonk vervaardigde Daneel Luenis een glasvenster met als voorstelling de Gentse heiligen Bavo, Lieven en Macharius. Waarschijnlijk prijkten onder deze heiligen de wapenschilden van de Sint-Baafsabdij en van de abt, met daartussen (mogelijk in een banderol) het devies van de abt. Daar deze heiligen afgebeeld werden in één raam is het niet ondenkbaar dat ze staande waren weergegeven. In dit geval denken we aan Sint-Bavo die waarschijnlijk afgebeeld was als edelman met een zwaard en een valk, Sint-Lieven als bisschop met een tang waarin zijn tong zit en Sint-Macharius als aartsbisschop, mogelijk vergezeld van drie pijlhoofden.

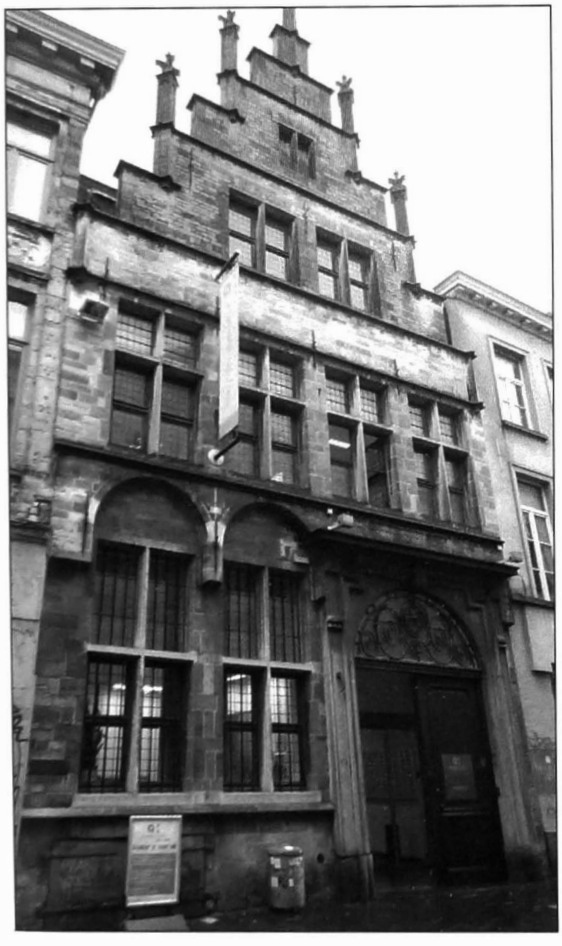

Huis De Draak, Gent, Hoogpoort.

Voor het Sint-Jorishuis te Gent maakte Daneel Luenis zes nieuwe ramen in de grote nieuwe kamer. Twee ervan met de wapens van de Sint-Baafsabdij en van de abt werden geplaatst in stenen vensters en de andere in houten ramen. Deze laatste hadden Gentse heiligen met betrekking tot de abdij als voorstelling: Sint-Bavo, Sint-Lieven, Sint-Macharius en Sint-Landolf.

Het huis van de kruisbooggilde, genoemd naar haar schutspatroon Sint-Joris, was op dat ogenblik gelegen rechtover het Gentse stadhuis. Het document vermeldt duidelijk dat het stond aan de Vijfwindgaten, een stadspoort aan het einde van de Lange Violettestraat (thans: nrs. 164-166). Het gaat hier om het oude Sint-Jorishof dat in 1342 opgericht werd. Reeds in 1381 verhuisde de gilde naar de locatie rechtover het stadhuis. De kapel en het godshuis van het oude schuttershof bleven hun functie behouden als onderkomen en bidhuis voor een twaalftal reizigers of armen. Het hospitaal zelf heeft maar dienst gedaan

tot 1607. De kapel werd reeds in 1473 herbouwd, maar in 1578 werd ze volledig verwoest door de beeldenstormers.
De glasramen van Luenis waren niet voor dit oratorium bestemd, maar voor de nieuwe kamer in het godshuis [37]. Zoals Marcus van Vaernewijck verhaalt, had ook het Sint-Jorishuis te lijden van de beeldenstorm: " *Vandaer trock hy met hemlieden* [= de beeldenstormers] *in Sente Joorishuus an de Vyfwintgaten ende vandaer 'tSente Claeren buten Ghendt"* [38]. Dit godshuis werd in 1855 gesloopt, waardoor de laatste sporen van het gebouw voorgoed verdwenen [39].

Gent, S.T.A.M. glasraam met als voorstelling een gemijterd wapenschild met spreukbanderol waarop het devies en jaartal 1536.

Voor het nieuwe huis van Pieter de Hertoghe in de Gentse Molenaarsstraat maakte Luenis twee vensters met het wapen en de spreuk van de abt. Dit huis moet gestaan hebben nabij de Sint-Antoniuskaai, daar de panden naar het einde van de straat toe alle dateren uit de 19de eeuw. Helaas treft men in de huidige bebouwing geen sporen meer aan van 16de-eeuwse constructies [40]. Waarschijnlijk was Pieter de Hertoghe een lid van de belangrijke adellijke Gentse familie [41].
Hoewel deze vensters niet tot ons zijn gekomen, hebben we een idee van dergelijke voortstellingen dankzij een glasraam met als voorstelling een gemijterd wapenschild met spreukbanderol waarop een devies en het jaartal 1536, dat bewaard wordt in het S.T.A.M. te Gent [42].

Luenis vervaardigde ook in een woning "*tot Pots*" een glasraam met het blazoen van abt Hugenois. Waarschijnlijk wordt hier bedoeld een woning in de Gentse Donkersteeg, waar in 1296 de hofstede "*dar Ydier Pots huus*" op stond [43].

Voor het huis genaamd De Draak van Lieven Beericx in de Gentse Hoogpoort maakte Luenis twee glasramen, waarvan één voorzien was van het wapen van de abt en het andere van zijn devies.
Het huis de Draak bestaat - in sterk verbouwde vorm - nog steeds en is gelegen aan de Hoogpoort nr. 15. Het huisvest thans de administratieve diensten van de Arteveldehogeschool. Dit huis heeft een verankerde zandstenen trapgevel van zeven traveeën en een topstuk. De inventaris van het cultuurbezit *Bouwen door de eeuwen heen*

vermeldt dat dit deel dateert uit de 15de eeuw [44]. In het hoger vermeld document wordt echter duidelijk vermeld *"syn nieuwe huus"*. We mogen aanvaarden dat deze woning nog maar pas gebouwd was. Het vorige huis De Draak aan de Hoogpoort had men gesloopt en in 1521 werd het sloopmateriaal verwerkt bij de bouw van het huidige stadhuis [45]. Hierdoor was het mogelijk om aan de nieuwe woning van Lieven Beericx, gebouwd op de plaats waar *"Den Buc"* stond [46], de naam De Draak te geven. In 1568 was dit huis een herberg waarvan de waard zijn bier kocht bij de monniken van... de Sint-Pietersabdij [47].
In dit pand konden we ook geen 16de-eeuws glasraam meer terug vinden.

Wapenschild van de familie Damman, uit: Pieter de Keysere, Gezicht op de stad Gent (1524), Gent, Stadsarchief.

Als laatste vervaardigde Luenis zestien glasramen met evenveel taferelen voor de woning van Nicolaas Damman, die gelegen was achter de Bijloke, m.a.w. in de Bijlokemeersen. We mogen dit goed lokaliseren in de buurt van de oude Bijloke-abdij, de site waarvan het S.T.A.M. thans deel uitmaakt. De familie Damman was een vooraanstaande Gentse adellijke familie, die onder haar leden verschillende ridders telde [48]. Hoewel het S.T.A.M. een driehonderdtal kleine glasfragmenten bewaart, waarvan de meeste uit de 16de eeuw dateren, konden we geen enkel in verband brengen met de opdracht die Luenis kreeg in 1521 van abt Lieven Hugenois [49].
De Bijlokemeersen werden in de 19de eeuw verstedelijkt.

Door de lotgevallen kon geen enkel glasraam dat Daneel Luenis in 1521-1522 vervaardigde voor de abt van de Gentse Sint-Baafsabdij teruggevonden worden. In het document uit die tijd wordt nergens zijn naam als schenker van de glasramen vermeld. Een nader onderzoek naar de opdrachtgever dringt zich thans op.

De keizer blaast op zijn hoorn en er vliegt een abt uit met ezelsoren, uit: "Allegorie de la faveur" (ca. 1500), Parijs, Bibliothèque Nationale.

Abt Lieven Hugenois, de schenker van de glasramen.

De Sint-Baafsabdij werd gebouwd ten westen van de voormalige Gallo-Romeinse vicus "Ganda" (= samenvloeiing) aan de monding van de Leie in de Schelde. Aan de basis van de stichting van deze abdij ligt de oprichting van de Sint-Petruskapel die de heilige Amandus tussen 630 en 639 op deze plaats liet bouwen. Rond dit oratorium zou de heilige een religieuze gemeenschap gesticht hebben die te identificeren is met het Gandaklooster. Vanaf 864 werd het patronaat van de abdij opgedragen aan de heilige Bavo, die in 653 in deze abdij gestorven was. Rond de abdij ontwikkelde zich het Sint-Baafsdorp. Een gelijkaardig verloop werd vastgesteld bij de Sint-Pietersabdij, de tweede Gentse abdij die in opdracht van Amandus werd gestichtd. In 851 en tussen 879 en 883 werd de Sint-Baafsabdij volledig verwoest door de Noormannen. Onder stimulans van graaf Arnulf de Grote werd ze omstreeks 940 heropgebouwd en namen de monniken de regel van Sint-Benedictus aan. In de 12de eeuw werd het gebouw aanzienlijk uitgebreid.

Abt Raphaël de Mercatel, een natuurlijke zoon van hertog Filips de Goede, liet de abdij op het einde van de 15de eeuw rijkelijk verfraaien. Op 22 mei 1507 nam hij op zeventigjarige leeftijd ontslag als abt ten voordele van zijn prior Egidius Boele, die sinds 1503 zijn coadjutor was met recht van opvolging. Net zoals zijn voorganger bekleedde Boele ook het ambt van bisschop van Rhosus. Vanaf 1508 tot 1517 was Lieven Hugenois prior van deze abdij [50].

Egidius Boele stierf op 14 april 1517. Nog dezelfde dag kozen de monniken van de Sint-Baafsabdij één van hun confraters, de toen zestigjarige Lieven Hugenois, als abt. Dit was geheel in overeenstemming met de regel, maar wel in tegenstrijd met het nieuw vorstelijk prerogatief betreffende de abtkeuze. Reeds in de middeleeuwen poogden de graven van Vlaanderen en vooral de Bourgondische hertogen invloed uit te oefenen op de abtsverkiezingen. Keizer Karel eiste nog meer en wilde de kerkelijke gezagdragers zelf benoemen. Met het indult van 5 juli 1515 verleende paus Leo X het voorrecht aan Karel V om de keuze te bepalen van de abten van abdijen in de Nederlanden. Weliswaar moesten deze benoemingen achteraf nog door de paus bevestigd worden. Ondanks dit voorrecht bekrachtigden Karel V en de paus de aanstelling van Hugenois. Waarschijnlijk speelde zijn leeftijd hierbij een belangrijke rol. Maar tegelijkertijd benoemden zij Charles de Lalaing, het minderjarig neefje van graaf Antoine de Lalaing van Hoogstraten, tot Hugenois' coadjutor met recht van opvolging. Dit zou leiden tot een aanslepend juridisch conflict tussen de abt en de familie de Lalaing. Pas nadat de familie de Lalaing door de Sint-Baafsabdij financieel schadeloos was gesteld, stond keizer Karel in 1528 aan abt Hugenois toe om zelf een coadjutor met recht van opvolging aan te duiden. Hugenois koos voor zijn prior Lucas Munich.

Lieven Hugenois werd net zoals zijn voorgangers aangesteld als bisschop van Rhosus. Daarnaast was hij ook vicaris-generaal van het bisdom Doornik waaronder Gent ressorteerde.
Hugenois was een verlicht persoon. De bekende humanist Erasmus genoot zijn steun. Abt Lieven Hugenois was een belangrijk mecenas voor kunstenaars van zijn tijd. Hij zette hiermee de trend van zijn voorgangers verder [51]. Het is trouwens de kunstzinnige belangstelling van Hugenois die we - gezien binnen deze navorsing - verder zullen belichten.

Het was vooral Gerard Horenbaut, de hofschilder van Margaretha van Oostenrijk en nadien van Hendrik VIII, die talrijke opdrachten kreeg van de abt.
Gerard Horenbaut was de geestelijke erfgenaam van de kunst van de wereldberoemde Gentse schilder Hugo van der Goes (ca. 1430-1482) in de Arteveldestad [52]. Hij was een veelzijdig kunstenaar. Thans is hij vooral bekend als miniaturist. Samen met Simon Bening, een familielid van Van der Goes, wordt hij beschouwd als de belangrijkste verluchter van de Gents-Brugse school. Daarnaast tekende hij de kleine kartons voor wandtapijten, zoals deze in 1508-1509 vervaardigd voor de Gentse Sint-Veerlekerk. Ook voor (kunst)smeden maakte hij ontwerpen. De smeedijzeren *Yseren Zoldre*, door hem ontworpen in 1513 om er de reliekschrijnen van de Sint-Pietersabdij in te bewaren, werd genoemd als één van de zeven wonderen van Gent. Verder was hij bedrijvig als cartograaf. De oudst bekende kaart van Antwerpen wordt aan deze Gentenaar toegeschreven. Tijdens zijn verblijf in deze Scheldestad vereerde zelfs de beroemde schilder Albrecht Dürer hem met een bezoek.

In opdracht van abt Lieven Hugenois heeft Gerard Horenbaut de luiken van een retabel beschilderd. Tijdens zijn verblijf te Gent had Carel van Mander deze nog bewonderd in de Gentse kathedraal. In zijn schilderboek (1604) weet Van Mander ons daarover het volgende te melden:
"*Er was van hem* [= Horenbaut] *werk te Gent in de Sint-Janskerk* [thans Sint-Baafskathedraal], *links van het hoogkoor, namelijk de deuren van een altaartafel, waarvan het middenstuk uit beeldhouwwerk bestond. Dit werd gemaakt in opdracht van een abt van St.-Bavo, Lieven Hugenois geheeten. Op een deur was zeer kunstig de geeseling geschilderd: men zag er de wellustige wreedheid van de geeselaars, de gelatenheid van Christus en den ijver van iemand aan den onderkant, die bezig is de roeden te binden. Op de andere deur was de Kruisafneming verbeeld, er onder bevinden zich Maria en St.-Jan in zeer groote droefheid. Op de achtergrond waren de drie Maria's te zien die, gewapend met lantaartjes en lichten, de donkere spelonk ingingen, waar het graf zich bevond; de lichten weerkaatsten op haar gezicht; het inwendige was eenigszins perspectivisch gedaan. Deze deuren waren tijdens den beeldenstorm behouden en losgekocht door een kunstliefhebber, Marten Bierman, geboortig uit Brussel, die ze naderhand weer afgestaan heeft aan de kerk tegen de kleine som welke ze hem gekost hadden*" [53].

Stevens voegde daar in 1618 aan toe: "*Ditto Gesselinge ende de cruys afdoeninghe met van het Marien belt van ditto Horebout geschildert, hebbe gesien tot Antwerpen by eenen schilder diese regardeerde int jaer 1650. Is in handen vande greffier vande Raet tot Mechelen genaempt Menheert Harlinghe*" [54].

De beschrijving van de Kruisafneming herinnert ons sterk aan het clair-obscur van de geboortetaferelen in het Brevarium Grimani en het Sforza-getijdenboek en gaat terug op een verloren geraakte kerstnacht van Van der Goes [55].

In de vorige eeuw schreef men -waarschijnlijk gebaseerd op het citaat van Van Mander - het ontwerp van de koorkap en kazuifel van Lieven Hugenois (Gent Sint-Baafskathedraal) toe aan Gerard Horenbaut. Omdat Lieven Hugenois in 1517 abt van de Sint-Baafsabdij te Gent werd, kan het ontwerp van deze koormantel dan ook tussen dit jaar en 1525 (vertrek van Horenbaut naar Engeland) worden gedateerd.

Een vergelijking met de miniaturen uit het Sforza-getijdenboek en het Brevarium Grimani onderstreept deze toeschrijving. Wat bij dit ontwerp opvalt, is de sterk

italianiserende invloed van de ornamenten en gebouwen. De hoekige plooival van de gewaden valt net zoals bij Van der Goes neer in een ronde curve. Links op het schild is de H. Livinus weergegeven als bisschop, zittend op een renaissancetroon met in zijn rechterhand zijn attribuut: een tang met zijn uitgerukte tong.

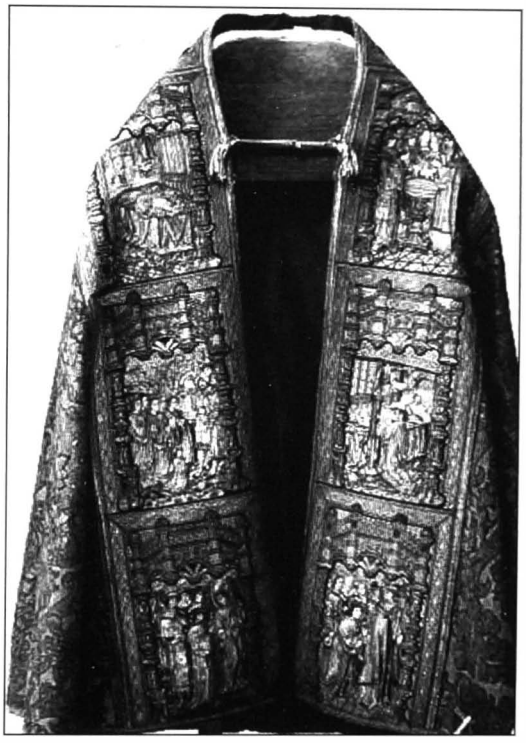

Gerard Horenbaut (ontwerp toegeschreven aan), kazuifel en koormantel van Lieven Hugenois, Gent, Sint-Baafskathedraal.

Rechts knielt opdrachtgever Lieven Hugenois op een bidbank. Zijn mijter ligt naast zijn wapenschild op de grond. Hij houdt zijn abtsstaf (krul naar achter) vast. Opvallend is dat achter hem zijn engelbewaarder de rechterhand boven de schenker houdt en niet, zoals traditioneel, de patroonheilige. Dit merkwaardig iconografisch element treffen we ook aan op andere kunstwerken van Horenbaut. Op de schenkersportretten van Lieven van Pottelsberghe en zijn vrouw Livina van Steenlandt (Gent, Museum voor Schone Kunsten) werden de patroonheiligen eveneens vervangen door engelen. Op de portiek op de achtergrond is de spreukband "Ora pro nobis" (bid voor ons) van Lieven Hugenois te lezen. Op de sierbanden vooraan werd het leven van de Heilige Lieven in zes taferelen weergegeven in een architecturaal kader [56].

De kazuifel is uitgevoerd in goudbrokaat en borduurwerk met goud- en zilverdraad en veelkleurige zijde in lazuursteek. De motieven zijn veelal afgelijnd met zwarte zijde. Op de voor- en achterzijde zijn er in een kruis in gaffelvorm, in plaats van een kolom, taferelen weergegeven. De Kindsheid Jesu wordt tweemaal in drie tafereeltjes uitgebeeld. Aan de voorzijde loopt het verhaal van beneden naar boven en vangt aan met de Annunciatie, die teruggaat op Hugo van der Goes. In het tweede perk is het bezoek van Maria aan Elisabeth afgebeeld met op de achtergrond drie vrouwen. Tenslotte zijn ook de Geboorte van Christus en de Boodschap aan de herders uitgebeeld. Op de rugzijde zijn van boven naar beneden de Aanbidding der Wijzen, de Besnijdenis, de Opdracht in de tempel en de Profetie van Simeon uitgebeeld.

Na de opheffing van de Sint-Baafsabdij werden omstreeks 1540 deze gewaden naar de Gentse hoofdkerk overgebracht. Tijdens de beeldenstorm werden ze samen met andere kostbaarheden in veiligheid gebracht.

Gerard Horenbaut (ontwerp toegeschreven aan), koorkap van abt Hugenois. Gent, Sint-Baafskathedraal.

Gerard Horenbaut (ontwerp toegeschreven aan), Sluitspeld van Lieven Hugenois, Parijs, Louvre

Niet alleen het borduursel maar ook de sluitspeld van deze mantel werden hoogstwaarschijnlijk door Horenbaut ontworpen [57] . In een drielobbig veld zit Sint-Bavo op een troon met zwaard en scepter, geflankeerd door twee hurkende engelen die de wapenschilden van de Sint-Baafsheerlijkheid en van abt Lieven Hugenois dragen. Deze sluitspeld kwam vóór 1857 in het bezit van de Gentse verzamelaar Charles Onghena. Nadien werd ze samen met andere belangrijke Gentse gewrochten uit de gotische periode (o.a. het chrismatorium van Cornelis de Bont) verworven door baron de Rothschild die ze schonk aan het Louvre te Parijs [58]. De figuur van deze sluitspeld toont duidelijk verwantschap met het getekend portret van Hendrik VIII in een patent voor het Cardinal College te Ipswich van 20 augustus 1528. Deze tekening wordt toegeschreven aan het Horenbaut-atelier.

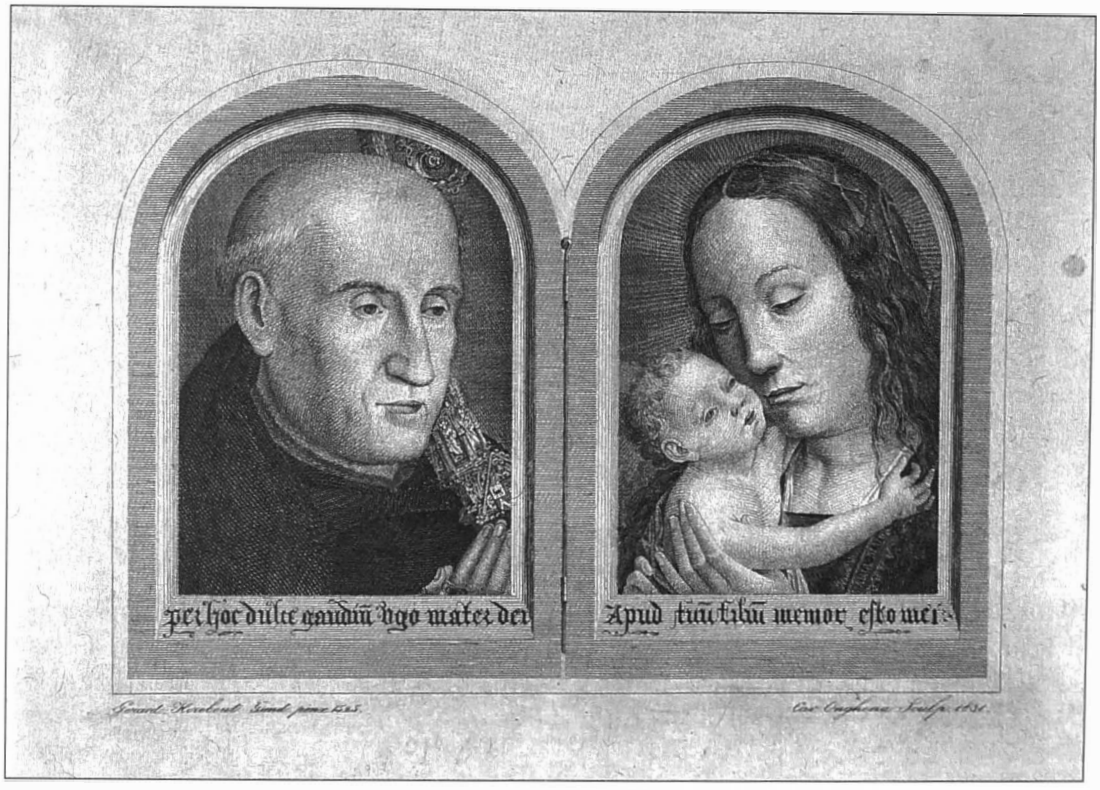

Gerard Horenbaut (?), Diptiek van Lieven Hugenois, (gegraveerde kopie door Onghena).

In 1833 verscheen een artikel waarin gesteld werd dat Gerard Horenbaut voor Lieven Hugenois een tweeluik had geschilderd [59]. Deze diptiek bevond zich toen in de Gentse verzameling van Johan d'Huyvetter en werd bij het artikel grafisch gereproduceerd door een facsimile van Onghena. Sindsdien is dit tweeluik spoorloos verdwenen. Op het linkerluik zien we de abt met mijter in gebed voor de Madonna met Kind die op het rechterluik is afgebeeld. Hoewel het gelaat van de abt te breed is voorgesteld, zoals bij het portret van Lieven van Pottelsberghe (Gent, Museum voor Schone Kunsten) geschilderd door Gerard Horenbaut en de Madonna een duidelijke Goesiaanse invloed vertoont, kunnen we dit werk enkel en alleen toeschrijven aan Horenbaut indien het origineel tevoorschijn komt.

Opvallend is wel dat Lieven van Pottelsberghe de oom was van de hoger vermelde Roland van Steenland, monnik van de Sint-Baafsabdij [60]. Tussen Lieven Hugenois en Lieven van Pottelsberghe, raadsheer van Keizer Karel, was er een nauwe band. Als

rentmeester beheerde van Pottelsberghe de goederen en de ontvangsten van de Gentse Sint-Baafsabdij.

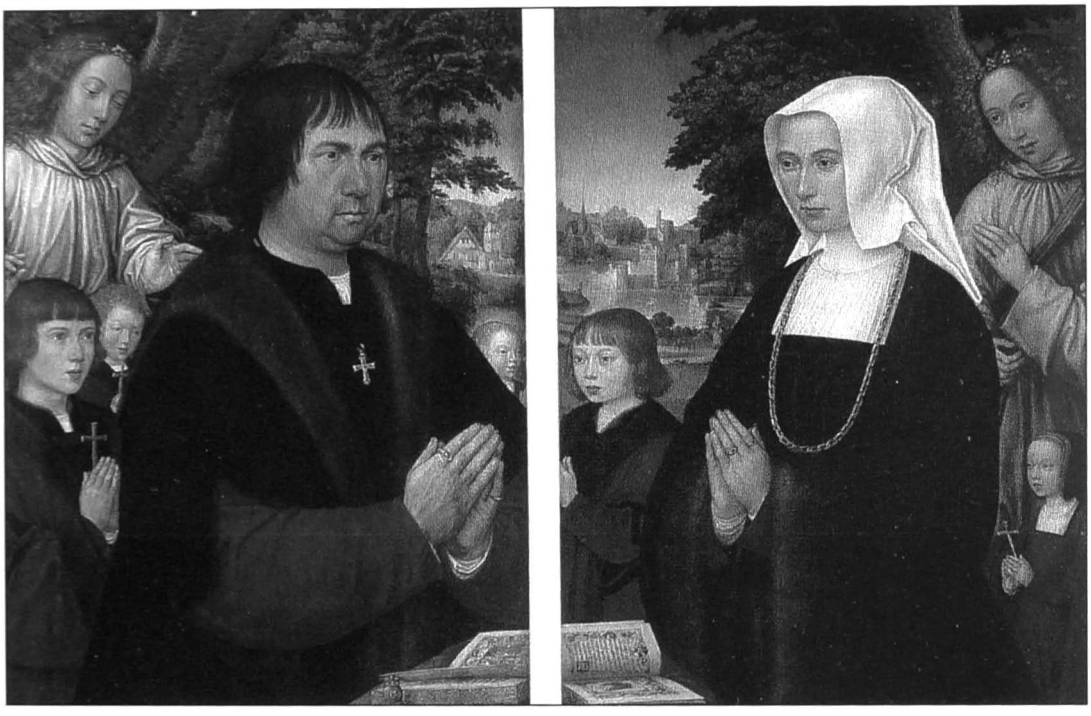

Gerard Horenbaut, Portretten van Lieven van Pottelsberghe en Livina van Steenland. Gent, Museum voor Schone Kunsten.

Door zijn huwelijk met Livina van Steenland verkreeg Lieven van Pottelsberghe goederen in het Waasland. Om dit patrimonium te kunnen beheren vanuit een luxueuze positie, kocht hij in 1516 het kasteel van Wissekerke te Bazel. Hij was trouwens ook grootbaljuw van het Land van Dendermonde. Van abt Hugenois kreeg hij de gemeente Weert in cijns [61].

Net zoals Lieven Hugenois had Lieven van Pottelsberghe een voorliefde voor de kunst van Gerard Horenbaut. Voor het altaar in zijn kapel in de Gentse Sint-Michielskerk heeft diplomaat Van Pottelsberghe waarschijnlijk een beroep gedaan op deze kunstenaar [62]. De twee prachtige portretten van hem en zijn vrouw Livina (Gent, Museum voor Schone Kunsten) staan op naam van deze hofschilder [63].

Wapenschild van abt Lieven Hugenois (Sluitspeld, Parijs, Louvre).

Reeds hebben we er op gewezen dat de voorstelling van de feniks op het glasraam voor de kerk van Onze-Lieve-Vrouw en Sint-Maarten te Papinglo waarschijnlijk in betrekking stond met het Sforza-getijdenboek waaraan in die periode Gerard Horenbaut werkzaam was. De vraag die hier kan gesteld worden is, in welke mate werd Gerard Horenbaut betrokken bij het ontwerp van het Maldegemse glasraam?

De glasramen die Luenis maakte in 1521-1522 sluiten aan bij de kunstzinnige ingesteldheid van Lieven Hugenois. Dankzij de spreukband op de portiek op de achtergrond van Hugenois' koorkap kennen we zijn spreuk die veelvuldig verwerkt werd in de glasramen van Luenis: "Ora pro nobis" (bid voor ons). Ook het blazoen van de abt kennen we dankzij zijn sluitspeld. Zijn wapen is staande gedeeld. Onder de rechterbovenhoek met een fabeldier in sabel (zwart) op een veld van goud, bevindt zich een keper van goud op een veld van keel (rood). De linkerzijde wordt ingenomen door een zilveren gekanteelde toren vergezeld door drie rozen (2 + 1) op een veld van azuur (blauw). Het schild is bekroond met een bisschopsstaf (krul naar voor). Dit verwijst ernaar dat Lieven Hugenois titularis was van de bisschopszetel van Rhosus.

Lieven Hugenois overleed in 1535, vermoedelijk op 21 mei. Lucas Munich volgde hem op.

Het glasatelier Luenis te Gent

Wie was nu de maker van de glasramen te Gent en te Maldegem?

Hoewel tastbare bewijzen eerder beperkt zijn, moet men de glasschilder Daneel Luenis zien binnen de traditie van de laatgotische glazeniers te Gent, die zeer hoog gewaardeerd werden. Het was dan ook niet uitzonderlijk dat de Bourgondische hertogen regelmatig een beroep deden op hen om werkzaamheden uit te voeren in het Gentse prinsenhof, waar in 1500 keizer Karel het levenslicht zag. Een voorbeeld hiervan is Martin Beyaert die tussen 1432 en 1461 regelmatig werkzaam was voor het Gentse Hof ten Walle [64] en nadien tot 1490 opgevolgd werd door Jacob en Passchier Gheerolf.
Ook voor hertogelijke residenties buiten Gent waren deze glazeniers werkzaam, zoals Jan van Heethuyse die in 1397 een glasraam maakte voor de hertogelijke kapel te Ninove [65] en die verder ook nog werkzaam was onder andere in Doornik [66].

De naam Luenis werd in de documenten op verschillende manieren geschreven. De reden hiervoor is te zoeken in het feit dat men tijdens het Ancien Régime de namen fonetisch noteerde, m.a.w. opschreef zoals men ze hoorde. Naast kleine spellingsvarianten zoals Luenis en Lueuis, werd zijn naam ook genoteerd als Louis, Lo(o)nis en zelfs Loys. Aan de hand van de voornaam Daneel en de vaststelling dat in die periode maar één glasschilder onder die naam werkzaam was, mogen we de documenten waarin deze verschillende namen vermeld werden, in verband brengen met de maker van de glasramen te Gent en te Papinglo. De verschillende schrijfwijzen en het feit dat we vóór de 16de eeuw deze naam niet aantreffen in de Gentse Sint-Lucasgilde, kan er op wijzen dat hij niet het levenslicht zag in de Arteveldestad.

Waar kwam deze kunstenaar dan vandaan en wie was zijn familie?

De Potter vermeldt een Frans Lonis die Daneel hielp bij de glasramen te Maldegem, Wondelgem en Mendonk in opdracht van Lieven Hugenois, maar over deze kunstenaar

hebben we niets meer kunnen vinden [67]. Volgens Victor van der Haeghen was een beeldhouwer *Daneel Loys* samen met de schilders *Clais van der Mersch* en *Guillaume de Ritsere* in 1395-1396 werkzaam voor het Gentse Prinsenhof [68]. We moeten deze identificatie verwerpen daar Nicolaas van der Meersch pas tussen 1442 en 1470 werkzaam was te Gent [69] en Willem de Ritsere tussen 1419 en 1447 [70].

De familienaam Luenis treffen we voordien wel aan onder de Brugse kunstenaars. Op 8 juli 1515 werd een Gheraert Luenys opgenomen als glazenier in het Brugse schildersambacht. Reeds het jaar nadien werd hij aangesteld als vinder van dezelfde gilde. Die functie oefende hij tevens uit in 1522 en 1523. Op 2 november 1516 aanvaardde hij Gillekyn Bultyns als leerling. Gheraert Luenys was geen Bruggeling, want bij zijn opname in het Brugse ambacht werd vermeld " *vremde*" [71].

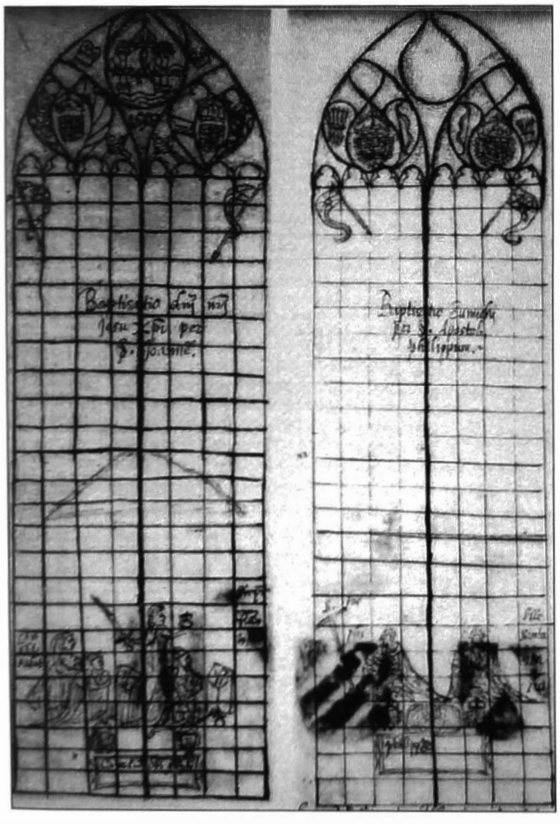

Gent, Kathedraalarchief van Sint.-Baafs, De ghelaese veinsteren van de cathedrale kercke van Sint Baefs in Ghent, Ms. 1 (2), f° 9v°.

Ook in Antwerpen treffen we kort voordien een naamgenoot aan onder de kunstenaars. In 1507 werd een Pieter Luenis vrijmeester in het Sint-Lucasambacht van de Scheldestad [72].

In verband met zijn ascendentie weten we dat zijn vader Heindrix Luenis heette [73]. Wanneer Daneel toetrad als meester tot de Gentse schildersgilde, is niet meer te achterhalen. Naast de opdracht van 1521-1522 voor het vervaardigen van een aantal glasramen in opdracht van Lieven Hugenois, abt van de Sint-Baafsabdij, kennen we nog een aantal opdrachten die toevertrouwd werden aan deze glazenier. Verder werd hij zeer gewaardeerd binnen de gilde die hij zelf voor een langere periode bestuurde.

In 1514 kreeg hij van de gilde van de schippers de opdracht om een glasraam te maken voor hun kapel gewijd aan het heilig kruis in de Gentse Sint-Michielskerk [74]. In het midden

van het venster was het teken van de vrije schippers waar te nemen: twee over elkaar gestelde ankers. Dit venster droeg tevens de wapens van het Habsburgse huis [75].

In 1518-1519 plaatste hij twee vensters in het Gentse stadhuis [76]. Een Jan Luenis werd in 1521 betaald voor een levering van kuipen voor de bouw van het nieuwe Gentse stadshuis [77].

In 1523-1524 was hij gezworene (= beëdigde titel) van het Gentse schildersgild [78]. Dat wijst er op dat hij toen reeds een gewaardeerd kunstenaar was. In 1528-1529 werd hij door de Gentse schepenen betaald voor verschillende glasramen die hij het jaar voordien geplaatst had [79]. Vanaf 1529 tot 1534 was hij herhaaldelijk deken van het Gentse Sint-Lucasambacht. Deze functie oefende hij ook uit in 1536 en 1537 [80]. Opvallend is dat hij als deken van de schildersgilde verschillende renten betaalde [81].

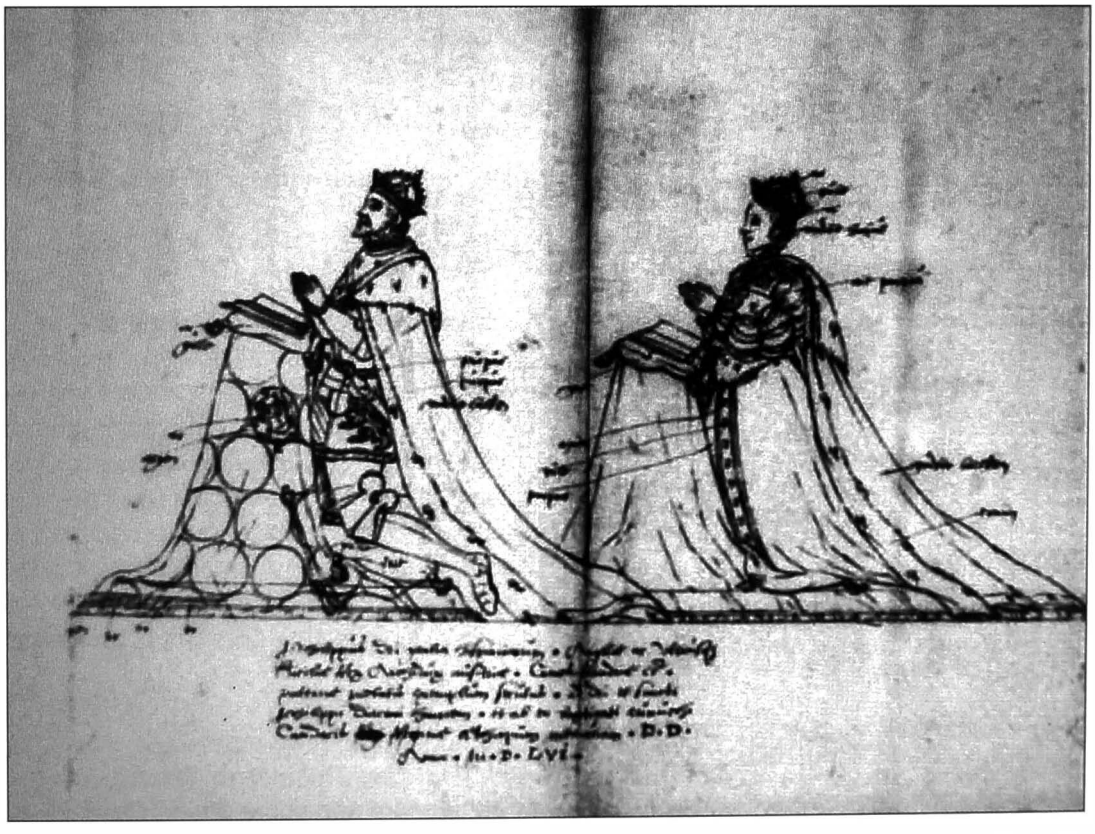

Anoniem, Schenkerportretten gekopieerd naar het keizersraam in de Gentse hoofdkerk naar ontwerp van Michiel van Coxie (1575 – 1615), Brussel, Koninklijke Bibliotheek van België Albert I, Fonds Goethals. Ms. G. 1553.

Daneel Luenis had een zoon Lieven die eveneens opgenomen werd als glaskunstenaar in het Gentse Sint-Lucasambacht. In 1553 verkocht Lieven Tyncke, zoon van Olivier, het huis met voorgevel aan de Kammerstraat (thans nr. 16) met een gang ten oosten van het erf, hovingen met een werkhuis [82] waarin een oven stond, aan Lieven Luenis [83]. Kort nadien, in augustus 1553, kreeg hij van zijn buur Daneel de Deckere de toestemming om in hun gemeenschappelijke muur werkzaamheden aan te brengen [84].

Dit huis paalde langs de andere zijde aan dat van Ghijselbrecht Tacchoen (nr. 18) [85]. Daneel de Deckere woonde dus langs de andere zijde (nr. 14). In 1560 schilderde Luenis zijn gevel in het groen, zoals dat gebruikelijk was in die tijd [86].

In 1556 deed Maria van Hongarije, de zus van Karel V, een beroep op de kunstenaar om een glasraam te plaatsen in het groot portaal van de Gentse kathedraal [87]. Luenis werd daarbij geholpen door Pieter van der Haghen.

Gent, Kammerstraat 16, de plaats waar eertijds het atelier van Lieven Luenis was gevestigd.

Maria van Hongarije was het jaar voordien afgetreden als landvoogdes van de Nederlanden. Ze bleef in 1556 de nieuwe landvoogd Emanuel Filibert van Savoye bijstaan. De plaatsing moet gezien worden in verband met de omvorming van de monniken van de Sint-Baafsabdij tot kanunniken en het houden van het laatste kapittel van het Gulden Vlies in 1559 in de Gentse hoofdkerk. Daar noch de stad, noch de kerk over financieel voldoende middelen beschikte, heeft het vorstenhuis geholpen bij de voltooiing van het nieuwe schip. De plaatsing van het glasraam moet dan ook in deze optiek benaderd worden. De bestelling van de landvoogdes bij Luenis wijst op de hoge waardering voor zijn vakmanschap.

In deze context moeten tevens de glasramen met als schenkers Keizer Karel met Isabella van Portugal en die hun zoon Filips II met zijn vrouw Maria Tudor, koningin van Engeland aan de kathedraal geplaatst worden. Helbig vermeldt [88] dat de glasramen als voorstelling hadden: *"De Doop van Christus", " De doop van de eunuch van Candace, koningin van Ethiopië"* en in 1556 vervaardigd werden door Lieven Luenis met hulp van Pieter van der Haghen. Hoewel deze ramen niet tot ons gekomen zijn, kennen we de voorstelling door 17de-eeuwse getekende kopieën [89]. Het gaat hier duidelijk om de ramen die ontworpen werden door Michiel van Coxie [90]. Was Lieven Luenis degene die van Coxies ontwerp op het glas bracht? We konden geen enkel document vinden dat dit bevestigt. Hoewel we de mogelijkheid niet uitsluiten, gaat het hier waarschijnlijk om een vergissing [91].

Lieven Luenis was eveneens werkzaam als schilder. Voor de Blijde Intrede van Frans van Anjou als graaf van Vlaanderen deed de stad Gent in 1581 een beroep op hem [92] om een voorstelling van de steden Rome en Kamerijk (Cambrai) te schilderen [93].

De erfgenamen van Lieven Luenis verkochten op 5 juni 1612 het huis en het erf aan Cornelis van der Zwalmen, zoon van Bavo [94].

Hoewel geen enkel brandglasraam meer bekend is van deze glazeniers, bewijzen hun opdrachten en hun functies binnen de gilde dat ze hoog gewaardeerde en belangrijke kunstenaars waren.

Besluit

Na bijna 180 jaar was de tijd aangebroken om het document met betrekking tot de glasramen die Daneel Luenis in 1521-22 in opdracht van abt Hugenois van de Gentse Sint-Baafsabdij uitvoerde voor locaties in het Gentse en voor de kapel van Papinglo te Maldegem, grondiger te bestuderen.
Hoewel geen enkel glasraam dat daarin vermeld wordt tot ons is gekomen, hebben we de voorstellingen trachten te benaderen door deze te vergelijken met eigentijdse kunstgewrochten, zodanig dat we een idee hebben van de inhoud van het document. Net zoals de overige glasramen uit het atelier van de familie Luenis, werden de meeste vensters vernietigd tijdens de Beeldenstorm in de tweede helft van de 16de eeuw. Deze die de vernielzucht overleefden, vielen te beurt aan de vernieuwende mode in de loop der eeuwen of werden vernield tijdens de afbraak van de panden waar zij destijds werden geplaatst.

Ondanks dat feit blijkt dat zowel Daneel Luenis als zijn zoon Lieven zeer gewaardeerd werden tijdens hun leven. Zij ontvingen naast opdrachten van hoge adel en clerus ook bestellingen van het hof. Dit wijst er op dat het zeer verdienstelijke kunstenaars waren.

De glasramen die Daneel Luenis in 1521-1522 vervaardigde, waren gemaakt in opdracht van abt Lieven Hugenois van de Sint-Baafsabdij. Deze prelaat bestuurde de abdij van 1517 tot aan zijn dood in 1535. Behalve abt was Hugenois ook nog vicaris-generaal van het bisdom Doornik en bisschop van Rhosus. Gezien de voorstelling, voornamelijk van het glasraam te Maldegem, is het niet ondenkbaar dat ook de hofschilder Gerard Horenbaut betrokken was bij het ontwerp.

We hopen met deze publicatie een duidelijker beeld te hebben gegeven van zowel de maker als van de glasramen die in 1521-1522 vervaardigd werden in opdracht van de abt Hugenois.

Tot slot wil ik hierbij de heer Pieter Van Mullem bedanken voor de hulp bij het opzoekingwerk. Mijn dank gaat tevens naar mej. Adinda Coolens voor de logistieke ondersteuning.

NOTEN

1 DE SAINT-GENOIS J., Peintures sur verre exécutées à Gand par Daniel Louis en 1521 et 1522, in: Messager des Sciences Historiques, Gent, VI, 1836, blz. 328.

2 LEVY E. – CAPRONNIER J.B., Histoire de la peinture sur verre en Europe et spécialement en Belgique, Brussel, 1860, II, blz. 143; DE BUSSCHER E., Recherches sur les peintres et sculpteurs à Gand aux XVIe, XVIIe et XVIIIe siècles, Gent 1866, blz. 73-74 ; HELBIG J., De glasschilderkunst in België. Repertorium en documenten, Antwerpen 1943, blz. 182.

3 DE BUSSCHER E., Recherches sur les peintres et sculpteurs à Gand aux XVIe, XVIIe et XVIIIe siècles, Gent 1866, blz. 73-74.

4 Dit deel tussen haakjes werd niet opgenomen in het hiervoor aangehaalde werk, p. 73.

5 Aanvulling van De Busscher, o.c., die ook gestaafd wordt door de Saint- Genois.

6 Dierickx A., Mémoires sur la ville de Gand, Gent, 1814-15, II, blz. 403; WINNEPENNINCKX J., Jeruzalem in Sint- Baafs te Gent. Een bijdrage over het godsdienstig leven te Gent en het leven in de Sint- Baafsabdij, in: Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, Gent, 1970, XXIV, blz. 1-94.

7 DE SCHRYVER A. – VANDEN BEMDEN Y – BRAL G.J., Drolerieën te Gent De vondst van middeleeuwse glasfragmenten uit het Dominikanerklooster, Kortrijk 1991.

8 VAN DEN BEMDEN, Glas in lood, Brussel 1993, blz. 108.

9 LEVY E. – CAPRONNIER J.B., Histoire de la peinture sur verre en Europe et spécialement en Belgique, Brussel, 1860, II, blz. 143; DE REIFFENBERG F., Essai sur la statistique ancienne de la Belgique, dl. II. Architecture, in: Nouveaux Mémoires de l'Académie Royale de Belgique, Brussel, dl. IX, 1835, blz. 151.

10 WINKLER F., Das werk des Hugo van der Goes, Berlijn 1964, blz. 215.

11 DAVIES M., Les primitifs flamands: II corpus de la peinture des anciens pays-Bas meridionaux au XVe siècle, III, The National Galerie Londen, Vol. II, Antwerpen 1954, blz. 52-60.

12 VAN ELSLANDE R., De vijftiende-eeuwse Gentse kunst in de Vier Ambachten , in: Over den vier Ambachten, Kloosterzande, 1993, blz. 1018-1019.

13 FERRARI G. E. – SALMI M. – MELLINI G. L., Le Breviaire Grimani reproduit d'après le manuscrit enluminé, propriété de la Bibliothèque Marciana à Venise, Brussel 1977, blz. 216-217.

14 VAN ELSLANDE R., De vijftiende-eeuwse Gentse kunst in de Vier Ambachten , in: Over den vier Ambachten, Kloosterzande, 1993, blz. 1015-1017.

15 We denken daarbij o.a. aan de voorstellingen van Michiel van Coxie (Brussel, Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België)

16 VAN ELSLANDE R., De vijftiende-eeuwse Gentse kunst in de Vier Ambachten , in: Over den vier Ambachten, Kloosterzande, 1993, blz. 1014-1017.

17 Nicolas Poussin, De dood van Maria, Sterrebeek, Sint-Pancratiuskerk.

18 DE SMIDT F., Opgravingen in de Sint-Baafsabdij te Gent, De abdijkerk, Gent 1956.

19 DE REIFFENBERG F., Essai sur la statistique ancienne de la Belgique, dl. II. Architecture, in: Nouveaux Mémoires de l'Académie Royale de Belgique, Brussel, dl. IX, 1835, blz. 151.

20 DE CLERCQ G., De kerkelijke instellingen te Gent in verband met de oudste stedelijke geschiedenis, in Nederlandsche Historiebladen, 1939, II, blz.. 117-135; Bouwen door de eeuwen heen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. Deel 4nb Stad Gent. Zuid-West, Gent, 1979, blz. 104-109.

21 J. DE SAINT-GENOIS, o.c., blz. 328; E. LEVY – J.-B. CAPRONNIER, o.c., blz. 143; F. DE REIFFENBERG, Essai sur la statistique ancienne de la Belgiques, 2de deel. II, in: Nouveaux Mémoires de l'Academie Royale de Belgique, dl. IX,Brussel 1835, blz. 151.

22 VAN ELSLANDE R., Het Land van Waas in relatie tot de laatgotische Gentse kunst, in: Annalen van de Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas, dl. CX, 2007, blz. 63.

23 VAN DEN BEMDEN Y., Glas in lood, Brussel 1993, blz. 134-135.

24 http://ghklonderzeel.be/PDF/tijdschrift/2006T4_165_Glasramen%20beeldenstormen%208.pdf

25 VAN ELSLANDE R., Steenland: naam van een adellijke familie & een verdronken dorp in Zeeuws-Vlaanderen, in: Nieuwsbrief (ter perse).

26 DE POTTER F. – BROECKAERT J., Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen. 1e reeks: Arrondissement Gent. 7: Vinkt, Vosselare, Vurste, Waarschoot, Wachtebeke, Winkel, Wondelgem, Wontergem, Zaffelare, Gent, 1870, blz. 42-44.

27 DE POTTER F. – BROECKAERT J., o.c., blz. 44-45.

28 http://nl.wikipedia.org/wiki/Bestiarium

29 We denken hier bvb. aan het embleem van Johanna van Ittersun (1565-1625); http://www.mijnstadmijndorp.nl/deelnemers/historisch-centrum-overijssel/collecties/beeldbank/collectieitem/

7045882?searchQuery=Markelo

30 Monasticon Belge, dl. VII, Province Flandre Orientale, vol. II, Luik, 1977, blz. 143.
31 VAN ELSLANDE R., Terneuzen ten tijde van de eerste Elisabethsvloed (1404-) (Deel I: voor de storm 1400-1404), in: Nieuwsbrief, nr. 82, 2012, blz. 8-18; Idem, Terneuzen ten tijde van de eerste Elisabethsvloed (1404-) (Deel II: na de storm 1405-1410), in: Nieuwsbrief, nr. 82, 2012, blz.19-31
32 VAN ELSLANDE R., Steenland: naam van een adellijke familie & een verdronken dorp in Zeeuws-Vlaanderen, in: Nieuwsbrief (ter perse).
33 VAN ELSLANDE R., De familie van Massemen, heren van Axel in de 14de en de 15de eeuw, in: Nieuwsbrief, nr. 78, 2011, blz. 2-24.
34 Fruytier E.P., De bedijking door onze Vlaamsche abdijen bijzonder de Cisterciënserabdijen Duinen en Ter Doest in Zeeland, in: Handelingen van het vijfde Vlaamsch Philologencongres, Brugge, 5-6 aug. 1922, blz. 223.
35 DE POTTER F. en BROECKAERT J., *De geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen*, 2e reeks: Arr. Eekloo, 2. Kaprijke, Kluizen, St. Laureins, Lembeke, Maldegem, Ste-Margriete, Gent, 1870, blz. 146 vermeldt dat Rogier I van Kortrijk, burggraaf van Kortrijk en Gent, en zijn vrouw Margaretha van Guines de kerk van Papinglo rijkelijk begiftigde. Dit is een verkeerde interpretatie daar in de akte van 11 mei 1187 duidelijk vermeld werd dat "*Rogerus castellanus et uxor eius Margareta (de Guines)*" de O.-L.-Vrouwkerk te Peplinghem begiftigde. Peplingem ligt in Frans-Vlaanderen en werd verfranst tot Peupligues; cf. VAN ELSLANDE R., Familie van Kortrijk, burggraven en heren van het huis Nevele-Wervik (1125-1250), in: Het Land van Nevele, 43ste jg., dec. 2012, nr. 4, blz. 3-42.
36 De Smet G. – Verstraete D., De proosdij van Papinglo te Maldegem-Kleit, Maldegem, 1951.
37 MOULIN – COPPENS J., De geschiedenis van het oude St.-Jorisgilde te Gent vanaf de vroegste tijden tot 1887, Gent, 1982, blz. 28.
38 VAN VAERNEWIJCK M., Van die Beroerlicke tijden in die Nederlanden en voornamelijk in Ghendt, Gent, 1874, dl. III, blz. 282-283.
39 Cat. tent, Acht eeuwen Gentse ziekenhuizen, Gent Museum Arnould Van der Haeghen 13-2/13-3-1993, blz. 87.
40 Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 4 Nb Stad Gent Noord-Oost, Brussel 1979, blz. 296-307.
41 DE SAINT GENOIS J. – BLOMMAERT M., Graf- en gedenkschriften der provincie Oost-Vlaenderen, 2de reeks, Kloosterkerken, Gent, dl. I, Gent, 1866, blz. 60.
42 Gent, S.T.A.M., nr. 9081.
43 DE POTTER F., Gent, van den oudsten tijd tot heden Geschiedkundige beschrijving der stad, dl. III in: Geschiedenis van de Gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen, Flandra Nostra, Torhout 1989, blz. 331.
44 Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 4 Na Stad Gent, Brussel 1976, blz. 157-158.
45 Dit huis had eveneens een voorganger " Huis De Draecke " die eveneens gesloopt werd om plaats te maken voor het stadhuis. VAN TYGHEM F., Het stadhuis van Gent Voorgeschiedenis-Bouwgeschiedenis-Veranderingswerken-Restauraties-Beschrijving-Stijlanalyse, , in: Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Academiae Analecta, Klasse der Schone Kunsten, 40ste jg., nr. 2, Brussel 1978, dl. I blz. 37-41, 104-105, 112; Dl. II, 9-14, 168-171, 176, 190, 201, 391-393.
46 Gent, Stadsarchief, Jaarregister van de keure 1377-1378, f° 10v°; 1415-1416, f°59.
47 De Potter, o.c., III, blz. 328.
48 BUYLAERT F., Repertorium van de Vlaamse adel (ca. 1350-ca. 1500), Gent, 2011, blz. 196-7.
49 BERSERIK C.J. – CAEN J.M.A. Silver-Stained Roundels and Unipartite Panels before the French revolution. Flanders, II, The provinces of East and West Flanders' Turnhout, 2011.
50 Monasticon Belge, dl. VII, Province Flandre Orientale, vol. II, Luik, 1977, blz. 143.
51 DECLERCQ G., Ganda & Blandium De Gentse abdijen van Sint-Pieters en Sint-Baafs, Gent, 1997.
52 VAN ELSLANDE R.D.A. – DE KRAKER A.M.J., De familie Horenbault: renaissancekunstenaars en cartografen te Gent en daarbuiten (ca. 1460 tot ca. 1630), in: Jaarboek 2004-2006 Oudheidkundige Kring "De Vier Ambachten", Hulst 2007, blz. 25-65.
53 C. VAN MANDER, Het schilder-boek, Het leven der doorluchtige Nederlandsche en hoogduitsche schilders, (Amsterdam-Antwerpen, 1950), blz. 39.
54 J. BRIELS, De Antwerpse kunstverzamelaar Peeter Stevens (1590-1668) en zijn constkamer, in: Jaarboek van het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen, 1980, blz. 214-215
55 VAN ELSLANDE R., Het clair-obscur in de 'Kerstnacht' van Hugo van der Goes Vernieuwer en

voorloper van het 17de-eeuwse caravaggisme – Chiaroscuro in 'The Nativity' by Hugo van der Goes Innovator and precursor of the 17th century Caravaggist style, Hoogstraten, 2011.

56 H. Lippens, Anciens ornements sacerdotaux de la cathédrale de Saint-Bavon à Gand, in: Bulletin des Métiers d'Art, (Brussel, 1905); G. VAN DEN GHEYN, Inventaire archéologique de Gand, (Gent, 1913), blz. 556; J. CASIER. Notes au sujet d'anciens ornements sacerdotaux des Flandres, in: Gand Artistique, (oktober 1924), blz. 246-247; Repertoire van het belangrijk kultuurbezit, (Gent, z.d.), VI, blz. 9; J. DUVERGER – J. VERSYP, De kunstnijverheid in de zeventiende en in de achttiende eeuw, in: Kunstgeschiedenis der Nederlanden, (Utrecht-Antwerpen, 1956), III, blz. 194; ANONIEM, De Krypte van de Sint-Baafskathedraal te Gent. Beknopte Gids, (Gent, z.d.), nr. 23., VAN DER DONCKT-DUVERGER G. - E. DUVERGER, Borduurwerkers en borduurwerk te Gent, in: Gent 1000 jaar Kunst en Cultuur, dl. II, (Gent, 1975), blz. 226-228.

57 VAN ELSLANDE R. – DE KRAKER A., o.c., blz. 44-45.

58 E. MOLINIER, Catalogue Donation A. de Rothschild, Parijs, 1902, nr. 70.

59 ANONIEM, Diptique peint par Gérard Horenbout, in: Messager des sciences et des arts de la Belgique, I, (1833), blz. 12-16.

60 Gent, Rijksarchief, Fonds della Faille, Bundel familie Steelandt, Stamboom.

61 HOOGHE, F. en ROCHTUS, L. *Het Tempeliershof en de Rozendaalhoeve. Een nieuwe kijk op de geschiedenis van Weert*. Antwerpen-Bornem, 2004.

62 VAN ELSLANDE R., Het Laatste Oordeel van de Meester van Diest met name Lieven van der Clite (en Augustijn de Brune), in: Meer Schoonheid, 34ste jg. 1987, blz. 10, noot 70.

63 VAN ELSLANDE R.D.A. – DE KRAKER A.M.J., De familie Horenbault: renaissancekunstenaars en cartografen te Gent en daarbuiten (ca. 1460 tot ca. 1630), in: Jaarboek 2004-2006 Oudheidkundige Kring "De Vier Ambachten", Hulst 2007, blz. 25-65; VAN ELSLANDE R., Het Land van Waas in relatie tot de laatgotische Gentse kunst, in: Annalen van de Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas, dl. CX, 2007, blz. 55-62.

64 VAN ELSLANDE R., Nabur Martins, de belangrijkste Gentse schilder uit het midden der 15de eeuw, in: Ghendtsche Tydinghen, 25ste jg., 1996, blz. 195; Idem, Hertog Filips de Goede liet het Gentse Prinsenhof rijkelijk opsmukken, in: Ghendtsche Tydinghen, 25ste jg., 1996, dl. I, blz. 51, 52-54.

65 VAN ELSLANDE R., Het glasraam van Jan van Heethuyse voor de hertogelijke kapel te Ninove (1397), in: Het land van Aalst,45ste jg, 1993, nr. 3, blz. 207-214.

66 VAN ELSLANDE R., Het Weense handschrift van "Die Keure", in: Over den Vier Ambachten, Kloosterzande, 1993, blz. 889.

67 DE POTTER F., o.c., V, blz. 213.

68 VANDER HAEGHEN V., Mémoire sur des documents faux relatifs aux anciens peintres, sculpteurs et graveurs flamands, Gent 1898, blz. 38 ; dit wordt tevens vermeld in : DE LA BORDE A., Les ducs de Bourgongne ; étude sur les lettres, les arts et l'industrie, pendant le XVe siècle et plus particulièrement dans les Pays-Bas et le duché de Bourgogne, Parijs, 1849-1852, vol. I, blz. 15 ; alsook in : DEHAISNE C., Histoire de l'art dans la Flandre, l'Artois et le Hainant, avant le XV° siècle, Rijsel, 1886, II, blz. 740.

69 VAN ELSLANDE R., Het Land van Waas in relatie tot de laatgotische Gentse kunst, in: Annalen van de Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas, dl. CX, 2007, blz.. 107; Idem, Hertog Filips de Goede liet het Gentse Prinsenhof rijkelijk opsmukken, in: Ghendtsche Tydinghen, 25ste jg., 1996, dl. I, blz. 54; Idem, Het retabel van Cornelis Boone in opdracht van de mecenas Nikolaas van der Zickelen en de kerkmeesters voor de kerk van Nazaret, in: Scheldeveld, jb. XX, 1990, blz. 40; Idem, VAN ELSLANDE R., Daneel De Rycke, De Gentse schilder (ca. 1415-1474), in: Ghendtsche Tydinghen, 1997, nr. 3, blz. 142.

70 VAN ELSLANDE R., De van Eyck's te Gent V: Leerlingen en medewerkers (2e deel), in: Ghendtsche Tydinghen, 14de jg. 1985, nr. 1, blz. 33; Idem, Het glasraam van Jan van Heethuyse voor de hertoglijke kapel te Ninove (1397), in: Het land van Aalst,45ste jg, 1993, nr. 3, blz. 210-211; Idem, Hertog Filips de Goede liet het Gentse Prinsenhof rijkelijk opsmukken, in: Ghendtsche Tydinghen, 25ste jg., 1996, dl. I, blz. 51-52, 54; VAN ELSLANDE R., De laatgotische Gentse kunst in het graafschap Vlaanderen ten oosten van de Schelde, in: Het Land van Aalst, 59ste jg, 2007, nr. 2, blz. 82.

71 VANDEN HAUTE C., La corporation des peintres de Bruges, Brugge z.d, blz. 60, 61, 64, 78, 201 ; De naam Luenis trefffen we nadien nog in Brugge aan, cf. RAB, Verzameling 'Stad Brugge'. 661. Register van juridische onderzoeken, ingesteld door de schepenen van Brugge, 1585-1596, f. 28 v. ; cf. STRUBBE E., "Het verval van het protestantisme, Annales de la Société d'émulation de Bruges , LCVII, 1924, blz.. 30.

72 ROMBOUTS Ph. – VAN LERIUS Th., De liggeren en andere historische archieven der Antwerpsche St. Lucas-gilde, Antwerpen, 1864-1875, blz. 66; verder wordt nog een schilder Dominicus Leunis vermeld; ibidem, blz. 302.
73 Gent, Stadsarchief, Jaarregister van de keure 1530-1531, f° 85-85v°.
74 DE POTTER F., o.c., III, blz. 57.
75 DE POTTER F., o.c., VII, blz. 443.
76 VAN TYGHEM F., o.c., II, blz. 175.
77 VAN TYGHEM F., o.c., II, blz. 212. In 1578 was een Pieter Luenis deken van de nering der kuipers; DE POTTER F., o.c., VI, blz. 508.
78 Gent, Stadsarchief, Jaarregister van de keure 1523-1524, f° 242, 245.
79 VAN TYGHEM F., o.c., II, blz. 221.
80 VAN DER HAEGHEN V., o.c., blz. 44, 45.
81 DE BUSSCHER E., Recherches sur les peintres et sculpteurs à Gand aux XVIe, XVIIe et XVIIIe siècles, Gent 1866, blz. 76
82 Gent, Stadsarchief, Jaarregister van de keure 1550-1551, f. 74.
83 Gent, Archief Sint-Jacobskerk nr. 654, Landboek eind 16de eeuw, f. 6; Gent, Stadsarchief, Register huisgelden 1571-1572; nr. 25; Idem Jaarregister van de keure 1552-1553, f. 137v° - 138.
84 Gent, Stadsarchief, Jaarregister van de keure 1553-1154, f° 35.
85 LALEMAN M.-C. – LIEVOS D. –RAVESCHOT P., Geschiedenis achter de façade. Bouwhistorisch onderzoek van het huis Kammerstraat 22, in: Stadsarcheologie Bodem en Monument in Gent, 13de je. 1989, nr. 2, blz. 46
86 DE POTTER F., o.c., VI, blz. 10.
87 DE VOLKAERSBEKE K., Les églises de Gand, Gent 1857-1858, dl. II, blz. 128
88 HELBIG J., De glasschilderkunst in België repertorium en documenten, Antwerpen 1943, blz. 117-118.
89 Gent, Kathedraalarchief van St.-Baafs, De ghelaese veinsteren van de cathedrale kercke van Sint Baefs in Ghent, Ms. 1 (2), f° 9v°; en Anoniem, Schenkersportretten naar het keizersraam in de Gentsehoofdkerk naar ontwerp van Michiel van Coxie (1575 – 1615), Brussel, Koninklijke Bibliotheek van België Albert I, Fonds Goethals, Ms. G. 1553.
90 DE VOLKAERSBEKE K., o.c., blz. 22, 91, 128.
91 Waarschijnlijk gaat het hier om een verwarring van Helbig, o.c., daar ook in zijn referentiewerken geen melding wordt gemaakt van de glazenier. Verder vermeldt Helbig dat het hier gaar om glasramen in het koor, terwijl de keizerlijke glasramen stonden in het schip; cf. VAN DAMME J., The donation of the seventh windows. A Burgundian-Habsburg tradition and the role of Viglius van Aytta: in: DE GROOT W., The seven windows, The King's Window Donated by Philip II and Mary Tudor to Sint Janskerk in Gouda (1557), Hilversum 2005, blz. 135-142.
92 DE BUSSCHER E., Recherches sur les peintres et sculpteurs à Gand aux XVIe, XVIIe et XVIIIe siècles, Gent 1866, blz. 215.
93 DE BUSSCHER E., o.c., blz. 46.
94 Gent, Stadsarchief, Register van Gedeele 1617-1618, f° 12.

Wolven, kraaien en vossen in het Ambacht Maldegem

Hugo Notteboom

A. WOLVEN

Tussen de mens en de wolf heeft het nooit geboterd. Eeuwenlang al wordt de wolf met verbetenheid én met succes bestreden, want het dier is in Europa, enkele verlaten gebieden niet te na gesproken, zo goed als uitgeroeid. De wolf was een geduchte, uiterst gevaarlijke, maar zeer intelligente tegenstander. Het feit dat de mens en de wolf op hetzelfde wild joegen, maakt dat het ze al eeuwenlang gezworen vijanden zijn. Nu is de wolf, gelukkig, een beschermd dier. Maar dat hij ooit nog eens in het dichtbevolkte Vlaanderen in het wild zal voorkomen, lijkt totaal uitgesloten. En in Nederland blijkt de wolf van Luttelgeest, die de bevolking een hele zomer in de ban hield, een doodgeschoten dier uit Oost-Europa te zijn. En iedereen herinnert zich ongetwijfeld nog de ophef rond de Waaslandwolf die in 2000 de streek in rep en roer zette. Nog steeds zijn er mensen van overtuigd dat in het Waasland wolven huizen. Keiharde bewijzen zijn tot nu toe niet gevonden.

1. Een wolvenplaag

In onze streek zijn er altijd wolven geweest, zelfs tot aan het eind van de 18de eeuw, dan zijn ze zo goed als uitgeroeid. Wel komt er af en toe nog een eenzame, zwervende wolf voor, maar ook dat wordt almaar zeldzamer. Reeds in de tijd van Karel de Grote zijn de wolven in België en Frankrijk "*zoo menigvuldig dat het een ware plage was voor de landbouwers. In een capitularium ofte capittelboek van 813 gebood de Keizer in ieder district twee wolvenjagers te onderhouden om de inwoonders te bevrijden en 't land van die vreters wat te zuiveren*". In 845, zo weet Despars, "*wasser al Vranckerijcke duere zulck een famine dat daer veel schamele lieden van honghere storven ende bovendien zo wiert er ooc een groote menichte van de wulven verslint*".

Tussen 1397 en 1418 worden er door het Brugse Vrije 640 pond parisis aan premies uitbetaald voor het doden van 478 wolvinnen, wolven en welpen. Men kan dus spreken van een echte wolvenplaag. Alleen al in het ambacht Maldegem worden er 33 gevangen, enkel Aartrijke doet het beter met 53 wolven. Het spreekt vanzelf dat de overheid er alles aan doet om die gevaarlijke dieren uit te roeien. Zo worden de wolvenjagers vergoed "*volghende de statuten ende ordonnancien van ouden tyden hierup ghemaect ende onderhouden*". In 1435 kan geen markt worden gehouden in Eeklo, om vijandelijke invallen te beletten zijn alle wegen opgedolven en versperd met bomen. De omliggende dorpen zijn nagenoeg ontvolkt en liggen in puin en as, de bossen in de omgeving *krielden* van de wolven en ander ongedierte. Naar het einde van de 15de eeuw worden wolven

eerder zeldzaam in het Vrije, maar door de oorlog met aartshertog Maximiliaan, die duurt van 1488 tot 1492, raakt het Brugse Vrije erg verarmd en bijna onmiddellijk ziet men de populatie van de wolven toenemen. De Eeklose geschiedschrijver August Van Acker schetst een somber beeld van onze streek:*"Na het sluiten van de vrede in 1492 wonen bijna geen menschen meer in de streek door de zevenjaarsche burgeroorlog. Groot was de armoede in Vlaanderen, maar nergens zo groot als hier. Thans was het gewest een enkel tooneel van verwoesting, verlatenis en dood. De dorpen waren ontvolkt, de buiten geleek aan eene wildernis. De banen, de bossen, de velden, alles was onveilig door wilde dieren, wolven en everzwijnen, door struikrovers en ander geboefte."* Wat de struikrovers hier nog doen in de verlaten en ontvolkte streek, blijft een raadsel, veel is er immers niet te roven.

Een impressie van een wolvenjacht in de 16de eeuw. Een roedel wolven is in het nauw gedreven door middel van een gespannen net. Honden vallen de wolven aan, jagers en weiknechten, waaronder een dwerg, maken het karwei verder af.

2. Wolvenjagers en hun premies

Via gezamenlijke klopjachten en een verhoging van de premies, kan men elke wolvenplaag indijken. Telkens er door een of ander calamiteit als oorlogen, epidemieën, godsdiensttroebelen, gedurende een langere periode niet kan worden gejaagd op wolven, neemt hun aantal spectaculair toe.

Vanaf de 15de eeuw zijn we over de aanwezigheid van wolven in de parochies van het Brugse Vrije, waartoe ook Maldegem als *appendantsche* heerlijkheid behoort, goed gedocumenteerd dankzij de bewaarde rekeningen waarin vanaf september 1397-

september 1398 steevast de uitbetaalde premies voor gevangen en gedode wolven worden vermeld: "*Dit zine costen van wulven ende wulvinnen, van jaghende wulven ende van jonghen welpkine die ghevanghen zijn binnen desen jare binnen den lande vanden vryen ende datter toe behoord*

In dat jaar, 1397, worden de volgende premies uitbetaald voor gevangen en gedode dieren:

een oude wolf	4 p. par.
een oude wolvin	6 p. par.
een jonge wolf	4 p. par.
een welp	0-10-0 p. par.

De wolvenjager krijgt zijn premie uiteraard niet zomaar uitbetaald, hij moet het bewijs van zijn vangst voorleggen in het Landhuis van het Brugse Vrije. Een enkele keer wordt het hele dier naar Brugge overgebracht: "*van een ouden wulf ghevanghen ende hier gebrocht*". Soms volstaat het tonen van de kop: "*eenen ouden wulf ghevanghen ende thooft ten contoire van den lande gebrocht*". Ook wordt een gedode wolf wel eens gestroopt en de pels naar Brugge gebracht: "*van drye doode wulfven ende een wulfvinne gheregen ende ghevanghen int landt vanden vryen*". Wat er met de kadevers, koppen, pelsen verder gebeurt, is niet bekend.

Die premies willen nog wel eens variëren. Als in 1516 heel wat klachten binnenkomen van inwoners bij de heren van het Vrije over de schade die de wolven aanrichten *in alle quartieren*, besluit men de premies aan te passen:

3 pond groot voor een wolf of wolvin, meer dan een jaar oud:
7 schellingen groot voor een *welpkine* jonger dan een jaar.

Die premies worden elk jaar verlengd. In 1609 wordt slechts 2 p. groot betaald voor een volwassen dier en 5 schellingen voor een welp. Wat later, in 1616 worden de premies dan weer drastisch verhoogd, waarschijnlijk wegens de toename van het aantal roedels:

een oude wolf	5 pond groot
een wolvin	6 pond groot
een welp	20 sch. groot

Een merkwaardig gebruik is wel dat de vier burgemeesters van het Brugse Vrije elk jaar een premie krijgen van twee pond parisis, zogezegd voor het vangen van "*enen ouden wulf*". Vanzelfsprekend dat de burgemeesters die wolf niet hebben gevangen, laat staan geschoten, het is een bedrag voor het symbolisch vangen van een wolf "*den welcken men gehcostumeert es te ghevene voor elcken burgemeester*". De uitgaven voor het verdelgen van wolven beginnen in de rekening van 15 augustus 1615 als volgt: " *Betaelt de dienaers van Mer Robert van Maldeghem, ruddere, heere van Grimarez, burgemeestre van de commune, Jor. Achilles Spronckholf, Lucas Wyngaerd ende Silvester van Nieumunster burgemeesters van schepenen, de welcke men ghecostumeert es jaerlics te geven elck twee ponden parisis over eenen ouden wulf*".

3. Wolven roven, vangen en doden

Wolven worden meestal gevangen met netten en strikken, sommigen worden door een jager "*ghevanghen met synen honden*", andere worden geschoten, eerst met pijl en boog en later met de *fusique.* Op 2 mei 1538 trekt Pauwel Durync, op last van het college van

't Vrije en van de heer van Maldegem, naar Maldegem "*omme van hem te ghecrighene zyn gaerinne daermede men wulfven vanct*", om het net te lenen waarmee in Maldegem wolven worden gevangen. Ook worden de dieren wel eens opgejaagd en omsingeld door weiknechten van de opperjager van Vlaanderen. Een enkele keer gebeurt het doden wel op een heel aparte manier. In 1482 slaat *het jonc wijf* van Olivier Roels uit Stalhille een oude wolvin dood "*up de hofstede ende messijnc met eenen meshake*". Dit voorval toont aan dat wolven niet bevreesd zijn de mens dicht te naderen. Gelukkig dat Olivier een moedige vrouw had...

Jonge wolven of welpen worden meestal uit het nest geroofd en gedood en naar Brugge gebracht: *"gerooft ende up ghenomen, en hier gebrocht".* Een historicus las het woord geroofd verkeerd meende dat alle wolven *gheroost* werden, geroosterd... De eerste vermelding van een geschoten wolf, met een 'roer' dus, treffen we aan in 1615, op 7 januari van dat jaar schiet Antheunis Wijtens een oude wolvin dood in Sint-Laureins en hij wordt daarvoor met 48 schellingen beloond. In Maldegem is het Adriaan Bourgoy die eind januari 1614 als eerste een oude wolf neerlegt met zijn wapen. Op 8 oktober 1615 herhaalt hij dit wapenfeit met het neerschieten van opnieuw een oude wolf.

Enkele 'jaghende' wolven worden gedood. Links ziet men een herder vluchten met zijn kudde, achter hem zien we galg en rad. Met een vlegel en een riek wordt een wolf afgemaakt, terwijl een jager aanlegt om er een neer te leggen. Rechts verscheurt een jachthond een wolf en er hangt er ook een aan een boom te bengelen.

4. Waar wolven worden gevangen

Dikwijls wordt vermeld waar precies de wolven worden gevangen. Guilelmus Daneels doodt in 1403 een wolf bij Zoetendale, af en toe wordt er een gevangen *in de prochie* van Adegem en er worden zeer veel wolven gevangen in Sint-Laureins ten Blokke, zowel op de jurisdictie van Aardenburgambacht als op die van Maldegemambacht. In 1519 slaagt Jan de Rijcke er in enkele welpen te vangen, "*gerooft ende upghenomen inden mour tusschen Maldeghem ende Eclo*". Het is zijn vrouw die de buit naar Brugge brengt en er 9 pond incasseert.

De bossen in de omgeving van Papinglo zijn blijkbaar een geliefde verblijfplaats voor wolven. In 1476 zijn Joris Borre en zijn medegezellen, *braconniers*, weiknechten of jagers van de heer van Gruuthuuse er in de omgeving op jacht en zij doden er een wolf en wolvin. Het jaar daarop zijn het Jan de Fraeije en de *braconniers* van de opperjager van Vlaanderen die twee wolven vangen tussen Papinglo en Kraailo. In de daaropvolgende jaren worden er nog verschillende wolven en welpen gevangen en gedood. Een grote vangst is die van acht welpen die geroofd worden door Jacob vanden Rue. In 1497 vangt Jan de Luckenare een oude wolf, in mei 1530 vindt Jan Neyt een jonge wolf bij Papinglo. Adriaan van Sinay vangt in 1611 een oude wolf "*in tquartier van Papingheloo*" en Jan Maquere rooft juni 1617 een welp "*in een gheweste tusschen papijnghe (!) ende maesboonis heerlichede Maldeghem*".

In de omgeving van Kraailo en Hulslo worden ook dikwijls wolven gedood, nagenoeg altijd door een dienaar van de opperjager van Vlaanderen, al dan niet in het gezelschap van enkele *braconniers*. Burkel is nog zo'n plek waar wolven zich veilig voelen. Lyon Vermeersch, jager van Simon de Lalaing, heer van Montigny en van Brussel, doodt er in 1475 een wolf en wolvin, in 1476 wordt een oude wolvin gevangen in Burkelbos door Jan de Fraeije en Jan Hallincbroot vangt er een in hetzelfde bos in 1477. In 1482 worden er nog eens drie wolven gedood. Jan Descotes, dienaar van de opperjager, weet in 1500 een wolf en een wolvin te verschalken en ook nog een oude wolf "*ten staken ten vivere*" (Staaktevijver) bij Ursel.

Er worden ook drie wolven gevangen in *sint janshuusbosch bij brootshende* (1477), een wolvin bij Reesinge (1478), een koppel wolven "*int maldeghemsche tusschen zoetendale en thof van Resinghe*", een wolf tussen Maldegem en Sint-Laureins (1493), een wolvin *ter donct* enz. Een enkele keer vinden we de vermelding dat een wolf wordt gevangen "*te pressebrouck int ambacht van Maldeghem*" , dat gebeurt in 1502 door Willem van den Wiele. Waar dat Pressebroek ligt, konden we niet achterhalen.

In 1500 slaagt de reeds vermelde Jan Descotes er in een tweetal wolven te vangen "*ten appelboemken up de heerlichede van Maldeghem*" en nog een andere wolf bij Zoetendale. In de omgeving van de Appelboom wordt al in 1494 een wolf gedood door Jennin de Scottere. Nog in 1500 worden verschillende wolven gevangen tussen Maldegem en Oedelem en door Jan Vlaminck en Symoen Bert *up tvelt*. Balgerhoeke blijft ook niet gespaard van het ongedierte: Jannijn de Scotis vangt er in de loop van 1496 niet minder dan drie.

Acht jonge wolven worden in mei 1531"*ghevonden ende geraept ende hier gebrocht van leeskin ontrent middelburch in Vlaendren*" door Cornelis Boudins Aldervoet en Gregorius Teirlinck; hun beloning bedraagt 24 pond. Als een wolf wordt gedood in Bentille, wordt daar duidelijk aan toegevoegd op welke jurisdictie dat gebeurt: Adriaan Claeissin en zijn *medegezellen* vangen in november 1609 een wolf in Bentille op de jurisdictie van Kaprijke en eind november doden Jan Leissine en Bauwen de Poortere een oude wolvin "*up tvoors. goedt van Benthille in Caprijcke*".

5. Een verbond tegen de wolven

De besturen van verschillende dorpen sluiten dikwijls een overeenkomst af om efficiënter op wolven te kunnen jagen, de dieren trekken zich immers niets aan van de verschillende jurisdicties en zwerven van hot naar her. Bij het begin van de 16de eeuw wordt dergelijk

'bondgenootschap' afgesloten tussen Eeklo, Adegem, Zomergem, Kaprijke, Boekhoute, Ertvelde, Oosteeklo, Kluizen en Sleidinge om "*samen metter weth van deser stede verbond te sluiten aengaende der groote menigte van den wilden beesten danof zy zeere ghequelt zijne*". Later sluiten ook Maldegem en Ursel aan. Eeklo krijgt de eer "*om in aller naam het verdelgen van het wild gedierte in het werk te stellen*". Vanaf 1508 worden onder de leiding van de opperjager, een reeks klopjachten georganiseerd. Elk jaar opnieuw wordt die jacht herhaald en na enkele jaren kunnen de landbouwers hun velden opnieuw zonder angst bewerken want de wolven zijn zo goed als uitgeroeid.

In 1609/1610 worden de "*ghemeene Costen vande jacht van wulfven ende quade beesten*" van Eeklo gedeeld met Lembeke. Eeklo betaalt twee derden of 10-13-0 pond groot of 128 pond parisis. De *weijnaers* of wolvenjagers drinken "*int selve Jaeghen van de voornoemde wulfven*" zeker vier tonnen bier, op kosten van de stad. Ook met Maldegem wordt een aparte overeenkomst afgesloten. Het aandeel van het ambacht in de klopjacht bedraagt honderd gulden. Er ontstaat discussie over de betaling ervan, de schepenen van Maldegem willen niet over de brug komen "*omme dat men op haere Jurisdictie niet ghejaeght en hadde*". Door tussenkomst van auditeur Schoorman uit Brugge wordt het bedrag herleid ot vijftig gulden. De resterende vijftig gulden zouden "*inde ghemeene costen ter naester Jacht*" worden gebracht, maar die is nog niet doorgegaan. De Eeklose burgemeester Jan Lippens trekt twee dagen naar Brugge om er te spreken met het Vrije en met de afgevaardigden van Maldegem "*nopende de jacht vande wulfven*". Naderhand looft de burgemeester 12 p. parisis uit aan diegenen die "*zoude connen wysen waer dat de wulfven gheboscht waeren ende die ghevanghen wierden*". Op 20 mei 1612 en op "*de keermesdach van Ste Laureyns*" worden in Eeklo respectievelijk negen *jonghe wulfven* en acht welpen gedood. De stad betaalt daarvoor 4-8-0 p. parisis.

Een apart gebruik is dat de jagers met hun buit rondgaan in stad of dorp. De burgers huiveren bij het zien van het kadaver van het gevaarlijke beest en de jagers krijgen enkele stuivers toegestopt. Als in 1428 de opperjager van Vlaanderen, de heer van Steenhuize, een wolf vangt in de omgeving van Eeklo en zijn kinderen met het dier willen rondgaan in de stad, worden ze door de wet van Eeklo 6 p. parisis betaald omdat zij dat niet zouden doen: "*dat zij afhielden ende beloofden binnen der vryheden van Eclo up de lieden niet te ghane noch hemlieden enigh empechement te doene*". Het rondgaan bezorgt de burgers blijkbaar te veel emoties...

6. Officiële en andere wolvenjagers

In Maldegem is het dikwijls de officieel aangestelde jager van de heer van Maldegem die op wolven jaagt. Jagen is immers een privilege van de adel, en dat geldt ook voor de jacht op de wolven. Slechts als die al te talrijk worden, mogen ook gewone jagers hun gang gaan. In 1399 slaagt Gillekin Minne, jager van de heer van Maldegem, er in een oude wolf te vangen en te doden. Jan Penninc, "*minen here jaghere van Maldeghem*", kan in 1400 "*eenen jaghenden wulf*" doden. Diezelfde Penninc verschalkt ook nog een wolf in Aardenburg en nog een in Sint-Laureins. In 1406 is Coppin van Doornike jager van de Maldegemse heer, hij doodt twee jagende wolven en ontvangt 2 p. parisis als beloning

Er worden zeer veel wolven gedood door dienaren van de opperjager van Vlaanderen:
- Gillis Daneels, knecht van de heer van Ieper, doodt in 1403 een oude wolf in Zoetendale;
- Laurens Ghiselins, dienaar van de opperjager, vangt in 1508 een wolvin *te hayghem*;

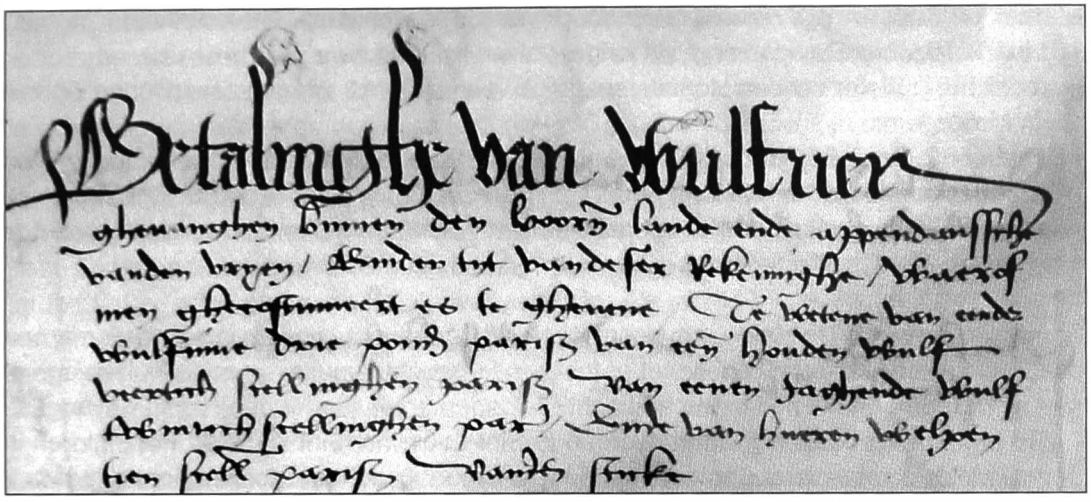

Elk jaar opnieuw worden de uitgaven voor het doden van wolven nauwkeurig genoteerd, op de eerste regel permitteert de scribent zich een 'folieke'. Betalinghe van wulfven ghevanghen binnen den voorn. Lande ende appedanssche van de vryen Binder tyt van deser Rekenynghe waerof men ghecostumeert es te ghevene. Te wetene van eender wulfvinne drie ponden parisis, van eenen houden wulf veertich schellinghen parisis, van eenen jaghende wulf twintich schellinghen par. ende van heuren welpen tien schell. parisis vanden sticke (rekening 1487)

- de dienaar van Alleames Faillie, doodt een jagende wolf in augustus 1508 in het Maldegemveld;
- Gheerde, dienaar en stedehouder van de opperjacht, vangt in 1508 vijf oude wolvinnen en twee oude wolven in Sint-Laureins, Sint-Kruis, in de omgeving van Papinglo en in het Maldegemveld, hij wordt er 19 pond voor betaald;
- Jacob Ballegeer, jager van mijnheer van Oenlede, doodt in 1511 een oude wolvin in Maldegem en ook nog een jagende wolf in de *witte crotre* (het is niet duidelijk of dat ergens in Maldegem is);
- Gillis de Croock, jager van de heer van Pittem, vangt in 1512 twee oude wolven in Sint-Laureins ten Blokke;
- Hendrik van Ze, jager van de Maldegemse heer, vangt in 1513 een oude wolvin en in 1515 een jagende wolf in Maldegem;
- Gerard Foulon, jager van de heer van Stemits, vangt twee jagende wolven in Maldegem in 1515.

Andere weiknechten, dienaars, jagers of *braconniers* die in Maldegem actief zijn: Lyon Vermeersch (1475), Jan de Fraeije (1475), Joris Borre (1476), Jan Vermelles de bastaard (1477), Jan Uyterschout (1477), Jan Cornelis (1477), Jan de Vos (1482), enz.

Vanzelfsprekend zijn er ook de gewone jagers, die individueel of met twee, drie *medegezellen* op wolven jagen. De eerste Maldegemse wolvenjager die we bij naam kennen is Lamsin Scotte die op 28 mei 1398 *eenen welpkinne* vangt en daarvoor 3-10-0 p. parisis ontvangt. Pieter de Meyere, Jan de Vlieghere en Jan de Rycke slagen er in drie welpen te vangen in 1521. In 1525 zijn het Gillis Blomme en Pieter Sanders die een oude wolf weten te doden. Hans de Smet en Abraham Verhelst en nog andere jagers vangen in 1615 acht welpen in Maldegem.

Meestal zijn het individuele jagers die met hun buit naar het Landhuis in Brugge trekken om hun beloning in ontvangst te nemen, meestal met één oude wolf of wolvin, soms met één enkel wolvenjong, maar dikwijls is de vangst veel groter. Enkele voorbeelden ter illustratie:

- mei 1403: Willem de Hovenbreker doodt vier jonge wolven in Sint-Laureins;
- mei 1510: Joris Davids vangt vijf jonge wolven in Sint-Laureins;
- april 1527: Pieter vanden Honnen en Jacob vander Donck vangen zeven jonge wolven in Maldegem;
- mei 1531: Cornelis Boudins Aldervoet en Gregorius Teirlinck roven acht jonge wolven bij Leeskens nabij Middelburg;
- mei 1612: Nikolaas Camu vangt acht welpen in Sint-Laureins "*sorteerende onder de heerlichede van Maldeghem*".

Sommige jaren wordt in Maldegem geen enkele wolf gevangen, andere jaren worden er een paar gevangen. Het jaar 1508 is wel een bijzonder vruchtbaar jaar voor de wolvenjagers: <<< er worden er, alleen al in het ambacht Maldegem, niet minder dan negen gevangen:

- 16 januari: vijf oude wolvinnen worden in Sint-Laureins, Sint-Kruis en Papinglo en in het Maldegemse gevangen door de dienaar en de stedehouder van de opperjager;
- 12 juni: Pierken de Bliek vangt een jagende wolf;
- 17 juni: Pieter Frans doodt twee jagende wolven en in augustus nog een oude wolvin;
- 21 juni: de jager van de heer van Maldegem vangt twee jagende wolven;
- 4 augustus: Laurens Ghiselins, dienaar van de opperjager, vangt een wolvin in Adegem;
- 4 augustus: de dienaar van Alleames Faillie, doodt een jagende wolf in het Maldegemveld.

7. Het einde van de wolf

De laatste keer dat Isegrim nog eens de aandacht opeist in Maldegem, is in 1688. In dat jaar wordt nog eens een klopjacht georganiseerd op een roedel wolven die echter weet te ontsnappen. Enkel vijf wolvenjongen worden gevonden en gedood. Maldegem kan die jacht niet alleen aan, de hulp wordt ingeroepen van ervaren weiknechten. Al diegenen die "*opde wulfven ghejaeght gebben*" worden naderhand eens goed getrakteerd in de herberg AnthoniusVaillant, in die van François Vaillant en die van Guillaume Eeckhout. De ruiters die bij de jacht zijn betrokken, mogen hun dorst lessen bij Jan de Keijser. Met deze laatste klopjacht valt het doek over de aanwezigheid van de wolf in Maldegem.

B. KRAAIEN

Als de wolven omstreeks 1480 zo goed als uitgeroeid zijn, steekt in het Brugse Vrije een andere plaag de kop op, namelijk zwermen kraaien die op de velden neerstrijken om er zich te goed te doen aan de vruchten en de graangewassen. Deze plaag wordt zo erg dat het college van het Vrije op 2 december 1480 besluit dat alle kraaien moeten verdelgd worden. Elke landbouwer of pachter is verplicht de kraaiennesten op zijn eigendom of pachtgoed te vernietigen en de jonge kraaien te doden. Meestal echter zijn het kraaienvangers die de vogels vangen en de nesten uittrekken. Net zoals voor de wolven, wordt aan de kraaienvangers een premie uitgeloofd: 32 schellingen parisis voor elke honderd kraaienkoppen die in het Landhuis in Brugge worden binnengebracht. Die premies worden geregeld aangepast. En dat het niet om enkele kraaien gaat, bewijzen de cijfers, alleen al in 1480-1481 worden er duizenden kraaienkoppen naar het Landhuis gebracht. De kraaienvangst is niet zonder risico: In 1610 verongelukt de vanger van Varsenare: "*doodt ghevallen van eenen boom int roven van crayen*". De weduwe krijgt wel een vergoeding. Ook zijn opvolger raakt ernstig gekwetst, diens chirurgijnskosten worden echter terugbetaald.

Ook in het Ambacht Maldegem worden honderden kraaien gevangen. De eerste gedocumenteerde kraaienvangst is die van Roegier S'brunen wiens echtgenote in 1481 met 50 kraaienkoppen naar Brugge trekt. In tegenstelling tot de wolven zijn het meestal de echtgenotes die met de buit naar Brugge trekken. Die 50 stuks zijn maar een magere vangst als men ze vergelijkt met wat in andere parochies wordt gevangen, meestal zijn dat honderden stuks. In 1482 slaagt Adriaan De Clercq erin 150 vogels te doden. Adriaan blijft actief in de kraaienvangst, want het jaar daarop ontvangt hij in Brugge 16 schellingen groot. Dat er in Maldegem zo weinig kraaien worden gevangen heeft alles te maken met het feit dat er geen gedreven kraaienvangers zijn. Als in 1483 in het Vrije 8.341 kraaien worden gevangen, is er geen enkele vogel bij uit Maldegem. In andere parochies – Aardenburg, Oostburg, Jabbeke (honderden kraaien ...) zijn er wel mannen die zich op de vangst toeleggen en het resultaat is er dan ook naar.

In 1487 is er dan toch een Maldegemnaar die zich specialiseert in de kraaienvangst. Marc de Muul of de Mul vangt in dat jaar 177 kraaien, in 1487 kan hij er 250 roven. Een andere de Muul, Thomas namelijk, rooft in 1488 niet minder dan 316 vogels. Die Thomas heeft blijkbaar de smaak te pakken: in 1489 gaat hij met 288 kraaien naar Brugge, en in 1490 toont hij er 164 in het Landhuis. Hij heeft ondertussen concurrentie gekregen van Maarten de Smet (20 stuks) en van Adriaan Joris (51 stuks). In Middelburg is Jan de Vos in 1487 actief als vanger met 25 stuks. Blijkbaar is in 1493 de kraaienvangst over haar hoogtepunt, er wordt nog een minimale vergoeding betaald *"aen diversche aerme vraukens die craeyhoofden gebrocht hebben"* en daarna wordt er enkele jaren over geen kraaien meer gesproken.

Rond 1500 steekt er weer een plaag de kop op, maar wegens te lage premies worden niet veel vogels gevangen. Als die premies worden verhoogd, neemt het aantal gedode vogels zienderogen toe. Zodanig zelfs dat er sprake is van bedrog. Er worden ook kraaien gevangen buiten het Brugse Vrije! De vangers moeten in 1523 zweren dat hun vangst enkel en alleen binnen het gebied van 't Vrije is gebeurd: "*wel verstaende dat de ghone die de voorseyde crayen bringhen zullen, tzy jonghe of oude, ghehouden werden, dies ghesommeert zynde, te vervanghen by ende inden handen vanden voorseyden ontfanghere ofte zynen commis, dat zy de voornoemde crayen gherooft ende ghevanghe hebben int Vrye oft appendantsche ende nieuwers el*".

In de 16de eeuw, van 1511 tot 1582 zijn de gevangen kraaien niet te tellen, ook in het ambacht Maldegem zijn de jagers goed op dreef. Een kort overzicht ter illustratie uit die 16de eeuw (tenzij anders vermeld, allemaal gevangen in Maldegem):

1512	Hannekin Pauwels	480
	Neel Dierkens	240
	Anekin Tollens	436
	Cornelis vanden Berghe	73
	Hannekin van Cauwenberghe	25
1514	Hannekin Rycquaert	143 jongen
	Hendrik Boudens	740 jongen
1515	Vincent Tollens	25 in Balgerhoeke
	Cornelis Casin	283 jongen in Adegem
	Lieven de Clercq	25 jongen in Adegem
1517	Bernard Govaert:	950 jonge kraaien uit Sint-Laureins.

Samen met zijn compagnon Hendrik Boudense worden 1.600 vogels gevangen in Sint-Margriete en Oostburg, 721 in Westkapelle, 745 in Essen, 775 in Nieuwkerken, 450 in Aardenburg en 150 in Zevecote. Jan de Keijser vangt ook nog eens 145 jonge kraaien in Sint-Margriete.

Vincent Janseune		65 oude kraaien
1518:	Antonius Verwede	406 jonge kraaien
1521	Gillis Danneels	1.621 kraaien in Sint-Laurens; in 1527 vangt Danneels 425 kraaien in Sint-Laureins, 525 in Adegem en 400 in Middelburg.
	Jan Landtshere	98
1524	Hendrik Boudens: 1.319 kraaien in Sint Laureins *in aardenburghambacht;* Boudens vangt ook nog 440 jongen in Sint-Kruis, 580 in Maldegem en 590 in Aardenburg.	
	Loy van Hende	500 jongen
	Hanneken Lamsoets	317 jongen in Sint-Laureins.
1528	Lanken Minnens	60
	Karel van de Pitte	550
	Hendrik Bauwens	595 in Middelburg; 790 in Adegem
	Jacob Bauwens	500 in Sint-Laureins
1528	Martin van der Beke	1.971 jonge en oude in Maldegem
	Gillis Daneels	750 in Maldegem en Adegem, 600 in Sint-Laureins
1530	Loy van Hende	904 in Sint-Laureins
	Jan de Clercq	36 jonge

In 1618 krijgt Jan Screvele, hoofdman van Koekelare, 30 pond groot om de mannen te betalen "*die gherooft ende afgestecken hebben alle de craijenesten die ghemaecht ende bevonden zyn gheweest ontrent ende rontomme de singhels ende wallen vanden huuse vanden grave van middelburch, hoochbailliu vanden lande, staende binder voorn. prochie*". Een interessant detail over het kasteel van Middelburg!

Na 1582 zijn de kraaien zo goed als uitgeroeid. Er is opnieuw een opstoot van 1614 tot1624, maar daarna worden helemaal geen premies meer uitbetaald.

C. VOSSEN

In de 18de eeuw is het Reintje de Vos die vogelvrij wordt verklaard. In het ambacht Maldegem wordt er druk jacht op gemaakt. Jaarlijks worden de jagers bij naam vermeld in de rekeningen. Ook het aantal vossen wordt genoteerd alsook de uitbetaalde premie. Anders dan met de wolven en de kraaien, worden de premies uitbetaald door de respectievelijke parochies van het ambacht: Maldegem, Adegem en Sint-Laureins. Enkel in de rekeningen van de parochie (gemeente) Maldegem is een aparte rubriek voor de vossen- en dassenjacht, want ook op die beestjes wordt gejaagd: "*Noch andere betaelijnghe by den rendant ghedaen ter causen van het schieten ende dooden van vossen en dassen soo volght*".

1. Maldegem

Ter illustratie geven we een overzicht van de jagers, de gedode vossen en dassen in Maldegem en de uitbetaalde vergoedingen vanaf mei 1736 tot april 1737:

Andries van Liere	een oude en jonge vos	0-7-6 p. groot
	vier oude dassen	1-0-0 p. groot
Pieter Lannoij	drie jonge vossen	0-7-6 p. groot
Jozeg Dhooghe	twee jonge vossen	0-5-0 p. groot
Jan de Clercq	verteerd *"t'zijnen huijse ter causen van t'schieten van eenen ouden vos*	0-5-0 p. groot
Pieter de Man	een oude vos	0-5-0 p. groot
Jaecques Rotse	een jonge vos	0-2-6 p. groot
Hubertus Clijncke	een oude vos	0-5-0 p. groot
Jozef Dhooghe	een oude vos	0-5-0 p. groot
Pieter Debbaut	een oude vos	0-5-0 p. groot
Pieter Trenson	een oude vos	0-5-0 p. groot
Jacobus de Zutter	in zijn huis verteerd door Pieter van de Kerckhove *"gheschoten hebbende twee oude vossen"*	0-10-0 p. groot
Pieter de Vliegher	een oude vos	0-5-0 p. groot
Jan de Vliegher	een oude das	0-5-0 p. groot
Zacharias Sercu	drie jonge vossen	0-7-6 p. groot
Simon Laros	een oude vos	0-5-0 p. groot
Verder *noch over t'schieten van thien vossen*		2-10-0 p. groot

2. Adegem

In de rekeningen van de parochie Adegem is geen aparte rubriek voorzien voor het schieten van vossen en dassen, toch worden de uitgaven apart vermeld. De meeste jagers worden in een herberg getrakteerd voor hun vangst. In 1732 noteerden we onderstaande vangsten:

Ciprianus Crul	verteerd voor het schieten van drie vossen	0-15-0 p. groot
Maarten Oosterlynck	een oude vos	0-5-0 p. groot
Marie D'Hoore	verteerd voor het schieten van twee jonge en twee oude vossen door Jan de Voghelaere	0-15-0 p. groot
Livijne de Pauw	bij haar verteerd voor het schieten van een vos	0-5-0 p. groot
Cornelis Borgonjon	in zijn huis verteerd bij het schieten van een das	0-15-0 p. groot
Jan Beelaert	verteerd bij het schieten van twee vossen	0-10-0

Verder wordt nog 3 p. groot verteerd voor het schieten van 12 vossen; de namen van de jagers worden niet vermeld, maar de premies worden uitbetaald *"bij kennisse ende wetenschap van de aenhoorders"* van de rekening

3. Sint-Laureins

In Sint-Laureins wordt in 1732 in de herberg of woning van Adriaan Strymeersch 3-6-0 p. groot verteerd "*by de ghonne vossen geschoten hebben*". Een wel heel aparte en unieke vangst is die van negen wilde zwijnen geschoten in 1732 door Joannes Baptist Valliant. De fortuinlijke jager wordt ervoor beloond met 18 p. groot!

Bronnen

COORNAERT M., *Wolven en kraaien in het Brugse Vrije*, in Rond de Poldertorens, 1966, p. 30-31.
COORNAERT M., *Wolven en ander ongedierte in het Brugse Vrije*, in Rond de Poldertorens, 1968, p. 19-31 en p. 71-81.
DUCLOS, *Wolven en Beren*, in Rond den Heerd, dl IX.
DESPARS A., *Cronijcke van den lande ende graefschepe van Vlaenderen*, Brugge 1839, p.113.
CLAEYS J., *Grof wild in Vlaanderen* in Biekorf, 1931, 109-114. In dit artikel worden de wolven geroosterd...
K. DE SCHEPPER, *De geschiedenis van de wolvenjacht in de Zuidelijke Nederlanden (16de-18de eeuw)*, masterscriptie UGent 2009-2010.
A. VAN ACKER, *Oud Eecloo* (bundel met verzameling artikels over de geschiedenis van Eeklo).
ARA, RK 34510, 34512 (uitgegeven door Freddy Pille).
RAB, Brugse Vrije, Registers, 142- 434 (rekeningen van het Brugse Vrije).
RAB, Brugse Vrije, 8203, 8207, 8219, 8223, 8225 (rekeningen van de parochie Maldegem).
RAB, Brugse Vrije, 6931, 6935, 6940 (rekeningen van de parochie Adegem).
RAB, Brugse Vrije, 9430, 9431 (rekeningen van de parochie Sint-Laureins).

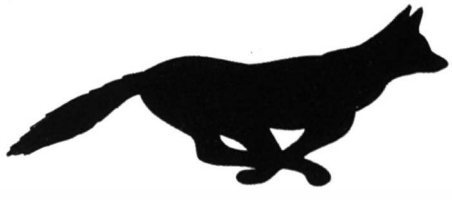

Labeur op het Booneveld in Kleit,

1785-1787

Marc Martens

Er zijn op grondgebied Maldegem verscheidene hoeven met een bijzondere en zelfs fascinerende geschiedenis. Brezende en Paddepoele bijvoorbeeld, maar van geen enkele is het verleden zo goed gedocumenteerd als van Papinglo in Kleit, het goed dat in deze reeks jaarboeken al vier keer min of meer breedvoerig ter sprake kwam [1] en thans zelfs drie keer tot een artikel inspireert. Ook nu weer trof ons een heel apart aspect daarvan: de ontginning van heidegronden in het laatste kwart van de 18de eeuw, waarover een pachter van Papinglo een boekhouding bijhield die ons een beeld geeft van twee jaar labeur op gronden die bij de priorij hoorden, namelijk het Booneveld [2].

Papinglo

Papinglo werd kort voor 1170 gesticht als proosdij vanuit de Sint-Baafsabdij te Gent, met de bedoeling de omliggende gronden in cultuur te brengen en rendabel te maken, net zoals de abdij van Drongen dat deed met het Drongengoed op Ursel en de Duinenabdij met Burkel tussen Maldegem-Kleit en Oedelem, op de wijk Vossenhol. Op Papinglo was tot begin de 15de eeuw een kleine gemeenschap actief van broeders en zusters; na hen kwam een pachter op het hof. In de Sint-Maartenskapel kwamen zolang er een kapelaan was, dat was tot 1538, ook mensen uit de omliggende gehuchten hun zondagsplicht vervullen. Voor de ontginning van de heiden rond het goed werden arbeidskrachten van buiten de proosdij aantrokken.
Toen de Sint-Baafsabdij in 1536-1537 werd geseculariseerd, werden haar bewoners kanunniken of kapittelheren, verbonden aan de Sint-Janskerk in Gent, die daarmee Sint-Baafskerk werd, en bij de oprichting van het bisdom Gent in 1560, Sint-Baafskathedraal. Het goed van Papinglo werd toen een eigendom van het nieuwe bisdom.
Na jaren van oorlogsellende en verwaarlozing kreeg Papinglo in 1755 een bijzonder bekwame pachter, Pieter Roels, voor wie het jaar nadien een nieuw woonhuis, nieuwe stallingen en een schuur werden gebouwd [3]. Die bouwvolumes staan er nu nog, waarbij het woonhuis in de loop van 2004-2007 tot zijn oorspronkelijke staat werd gerestaureerd, de stalling omgebouwd tot restaurant en de schuur verbouwd en aangepast als hotel.

Een duidelijk beeld van Papinglo kort nadat het goed van de Sint-Baafsabdij overging op het bisdom en zijn kapittel, geeft ons een kaart van 1567 [4]. Binnen de grachten van de

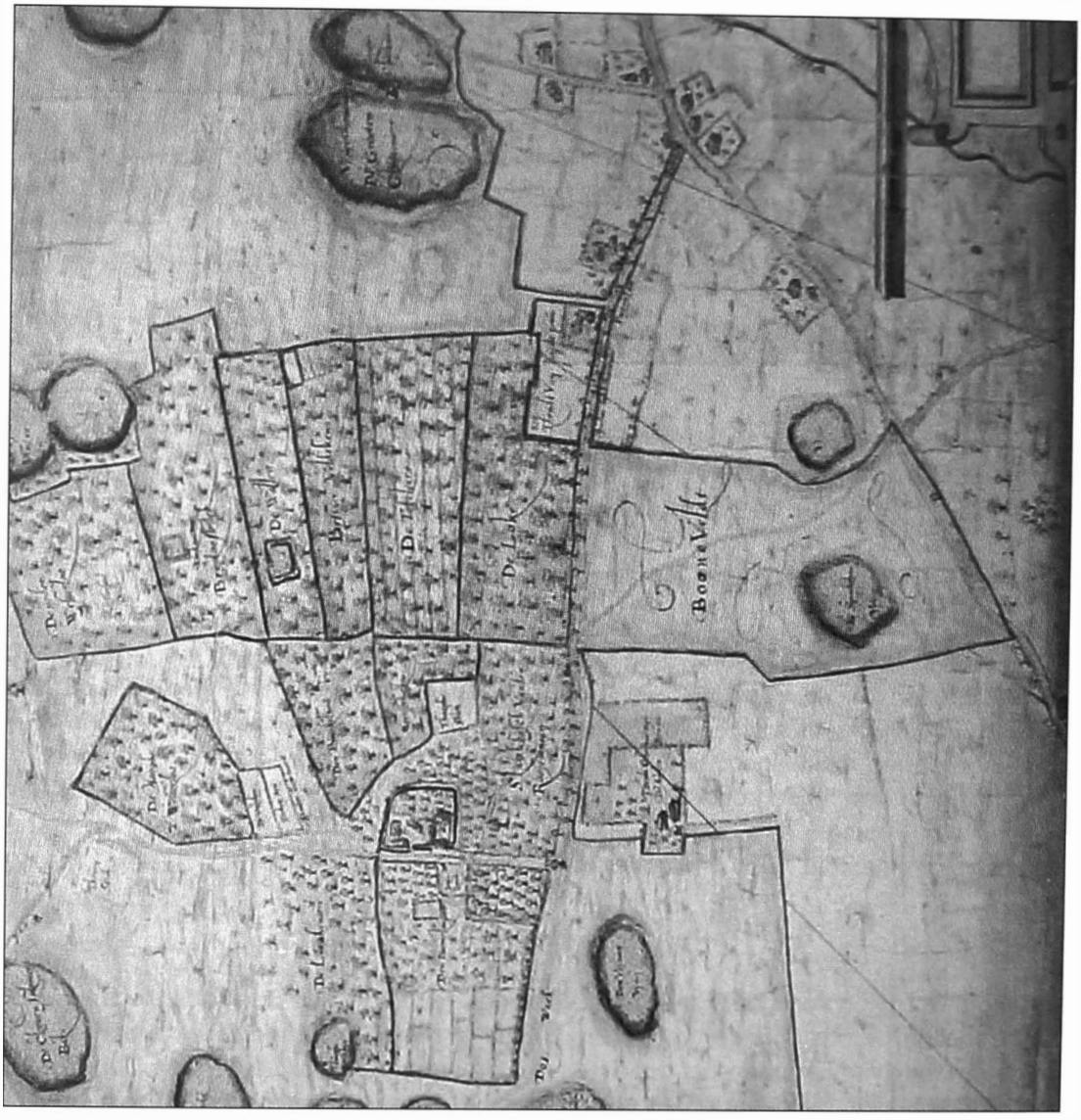

Kaart van het goed van Papinglo, daterend uit 1567 (Rijksarchief Gent, Kaarten en Plans nr. 602). Ter wille van de herkenbaarheid zijn de randen van de kaart afgesneden en is ze een kwartslag tegen wijzerzin gedraaid

hofplaats valt naast een woning, schuur, stallingen en dienstgebouwen, vooral de kapel op, alles behoorlijk realistisch weergegeven. Ten zuiden van de hofstee liggen enkele partijen zaai- of akkerland, ten oosten, aan de westkant en vooral ten noorden en noordwesten zijn strak afgelijnde partijen bos ingetekend, elk met een naam. Minstens zo opvallend zijn de weidse partijen veld, onbestemde en onontgonnen landschappen van ruigten en heiden rond Papinglo, met daarin niet minder dan negentien vijvers of visputten, die als het ware een krans vormen omheen het goed [5].

Twee wegen doorsnijden het gebied: de weg van Maldegem naar Knesselare, nu Kleitkaslseide, die even ten oosten van de proosdij loopt, en zijn aftakking richting Ursel, de Urselweg. Naaste buur van Papinglo is aan de andere kant van de weg, het hof Den Auden Brandt.

Het Booneveld

Een partij veld of heide ten noordoosten van Papinglo, scherp afgetekend op de kaart, heette het Booneveld. Die naam komt niet voort van een teelt, in casu bonen, maar blijkens 15de-eeuwse documenten waarin sprake is van het "Jan Boone veld", van een vroegere bewoner of gebruiker [6]. Het situeert zich ongeveer halverwege tussen de splitsing van de wegen naar Knesselare en Ursel en het goed van Papinglo, en is er aan oost- en westzijde door afgelijnd en ingesloten; de huidige Hogebranddreef vormt de noordelijke grens, de Doornstraat loopt er als een middenas doorheen.

Er zijn enkele sporadische oude tekeningen en beschrijvingen van het Booneveld, zoals een "*caerte ofte discriptie figurative van seker heije ende ghevelt genaemt het Boonevelt*", in juli 1753 op woord en aanwijzing van Frans Caboor en Leopold Roels en "*naer preallabel veel beter*" - voorafgaandelijk grondig afstappen - door de Gentse landmeter Louis Norbert de Schuijter getekend op verzoek van Bernardus Dominicus Clemens, de toenmalige ontvanger van Papinglo, dat alles naar aanleiding van een betwisting aangaande het kappen van een houtkant aan de zuidkant van het Booneveld en palende aan de grond van de erfgenamen Goeman [7], of nog, de verklaring betreffende de ligging van het Booneveld, een jaar nadien, op 28 juni 1754 opgetekend uit de mond van de meer dan zestigjarige Pieter van Camerijcke, "*lantsman*" wonende binnen het ambacht en de parochie Maldegem. Pieter verklaart dat hij "*van alle sijne ghedincken heeft verkeert op ende ontrent*" het goed van het bisdom Gent, "*van oudts ghenaempt de proostdije van Papingloo*", en dat hij altijd "*de situatie van heije ghenaemt het Boonevelt, gaende met het voorseijde goet*" heeft gekend. Het is hem ook zeer wel bekend dat aan de zuidkant van het Booneveld een gracht ligt, die de grens vormt met de bossen van wijlen mijnheer Goeman, en dat het hout op die grens, langs de "*schootcant*" of de helling van die gracht,

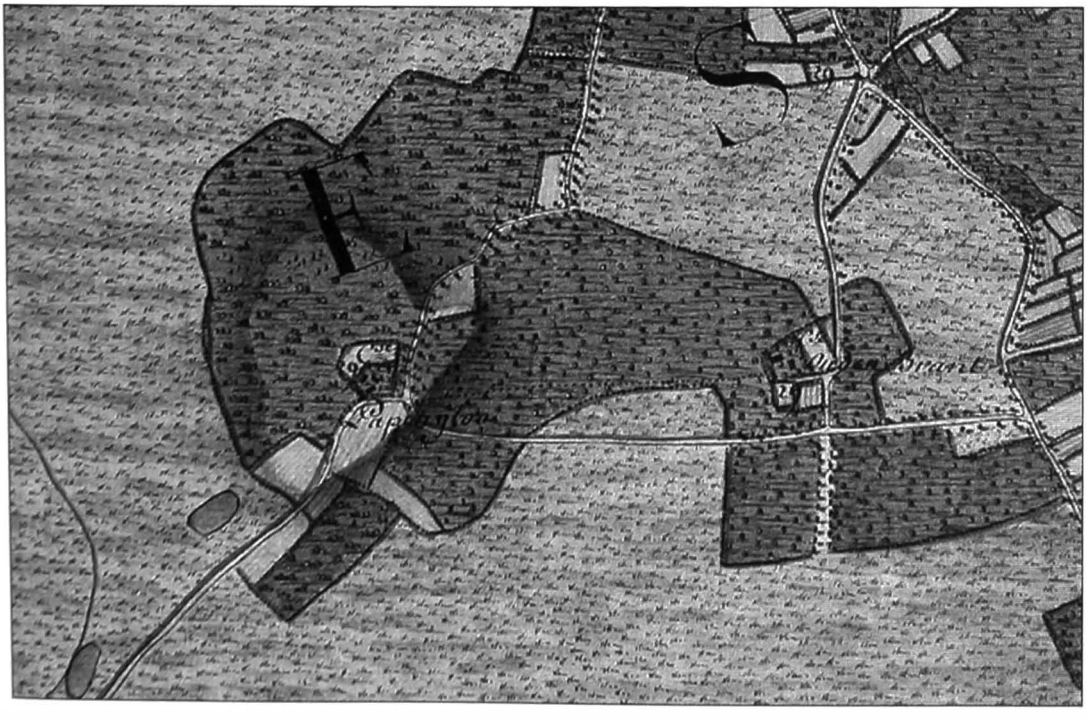

Detail uit de Ferraris-kaart van 1771-1778. De grote lichtgrijze partijen zijn heidegronden, de donker gekleurde staan voor aanplantingen van loofhos

gekapt werd door of op order en met toestemming van Phelippe de Zuttere, zowat vijftig jaar eerder pachter van Papinglo, en dat hij het nog heeft weten en zien kappen door Pieter Lannoij, bij leven officier van het Ambacht, en dit met de toestemming van Pieter de Zutter, op zijn beurt pachter van Papinglo [8]. Het gaat in deze beide gevallen om het genot van het kanthout; het veld zelf zou nog enkele decennia onaangeroerd blijven.

Hoe Papinglo en zijn omgeving, waaronder het Booneveld, er rond die tijd, meer bepaald in 1770-1780 uitzagen, toont ons de kaart van Ferraris. Vergelijking met de vorige kaart laat zien dat tijdens de twee eeuwen die beide voorstellingen scheiden, landschappelijk weinig verandering is gebeurd. Alleen de vijvers zijn duidelijk minder in aantal. Ondertussen was in de woelige tijd van de godsdienstoorlogen het hof van Papinglo verlaten en van 1581 tot 1611 zonder pachter gebleven "mits de verwoestinghe van gheheel den quartiere duer den oorloghe", terwijl het goed en zijn onmiddellijke omgeving "slechts dienende was voor een receptale van buschroovers en moordenaars" [9]. Terug in goede staat gebracht, werd Papinglo in 1636 geplunderd en verwoest door soldaten uit Staats gebied. Nadien werd het goed in zijn geheel verpacht, wat meebracht dat rijke pachters zoals Filips de Zutter, burgemeester van het ambacht Maldegem, of zijn schoonzoon Pieter Clé, stokhouder te Maldegem, de boerderij in onderpacht gaven en zelf vooral profiteerden van de houtopbrengst. Tegen het midden van de 18de eeuw waren de gebouwen en de bossen van Papinglo in een zodanige toestand van verwaarlozing en verval, dat men vanuit het bisdom besloot opnieuw met een pachter met een contract voor zes jaar en verblijfsplicht in zee te gaan. Zo kwam daar in 1749 Pieter Hubeau, te vereenzelvigen met de Peter Hubauw die te Maldegem stierf op 69-jarige leeftijd op 15 juli 1752, wat inhoudt dat hij op z'n 66ste op het hof van Papinglo begon. Lang lijkt zijn weduwe Joanna Geernaert echter niet getreurd te hebben, want al op 28 september van hetzelfde jaar hertrouwde ze met Jan de Keer. Ook die trok het niet lang, want Joanna huwde nog een derde keer op 2 oktober 1754, namelijk met Jan Frans van Haecke [10]. Toen de zesjarige pachtperiode afliep, stond echter een jonge kracht van 21 klaar om de doening over te nemen [11].

Pieter Roels

Pieter Roels, de pachter die in 1755 het goed van Papinglo kwam exploiteren en dirigeren, was een man met visie en ambitie. In januari 1773 doet hij in een brief [12] aan "*Sijn Hoochweerdigheijt*" de bisschop van Gent zijn plan uit de doeken over de manier waarop Papinglo verder moet ontgonnen en uitgebaat worden, te beginnen met de waterhuishouding, *"merckende dat men int begin van eene saecke wel moet op letten om int eynde wel uijt te konen vallen"*. Het eerste wat daarom moet gebeuren, is het te ontginnen veld in vierkante blokken opdelen, zorgen voor een goede afwatering en dreven aanleggen. Dan kan de turflaag gekapt worden, de turf op hopen te drogen gezet om naderhand te verbranden. De gebroken en ontblote grond kan dan geploegd worden, waarna de as van de turf een bemesting oplevert voor een eerste teelt. Voor de hele gang van werken, die hij in het lang en het breed uiteenzet, is het wat de kosten aangaat best wel mogelijk een calculatie te maken, "*maer den besten dier is can daer in oock seer wel missen*" omdat de ruwe gronden zo sterk van elkaar kunnen verschillen. De bisschop kan "*per occasie danof seer wel geinformeert geraeken bij den Eerw. heer prilaet van Den Duijnen in Brugge, die daer seer sterck in is mets sulckx hem dagelijcx erreveert*". Ter Duinen exploiteerde immers behoorlijk wat voormalige heidegronden op Burkel. Maar wellicht had Pieter ook zeer veel opgestoken van zijn vader Leopold Roels, die als goede boswerker in 1749 door de abt van Drongen bij het bisdom was aanbevolen als mogelijke

pachter van Papinglo. Hij verloor het echter aan Pieter Hubeau omdat de pachtsom die hij te bieden had te laag bevonden was [13].

"...*volgens mijn klijn verstant*", maar niettemin "*naer alles wel overleijt ende geremarkeert te hebben*", zo betoogt Pieter Roels verder, moet het dus mogelijk zijn de gronden rond Papinglo rendabel te maken. Bovendien zijn het slechte tijden en zijn er alom veel arme lieden, zodat de werkzaamheden via een aanbesteding aan de minst biedende kunnen gegund worden, wat weerom aantrekkelijk is. Als Zijne Hoogwaardigheid hem "*voorders noodig heeft of iet wilt weten*", moet hij Pieter maar schrijven. Hij verontschuldigt zich nog, al dan niet gemeend, dat zijn project niet op rijm is gesteld "*ofte hoogen sin, want ick sulckx mijn leven niet en hebbe geleert want en hebbe van myn leven maer drij maenden schole gegaen*". Lang naar school geweest of niet, de brief van Pieter Roels is gesteld in een regelmatig en klaar handschrift en doorspekt met behoorlijk wat leenwoorden uit het Frans. Hij is merkwaardig genoeg om hem verder op te nemen als bijlage.

De manier van ontginnen waarover Pieter Roels het heeft, was dus ook elders beproefd. Zo geeft een document van 1730 à 1740 de te volgen werkwijze aan voor de cultuur van een partij heideland in het noordoostelijk deel van het Bulskampveld, de westhoek van Aalter bij de grens met Sint-Joris-ten-Distel en Beernem [14]. Naar hedendaagse taal omgezet, geeft het volgende aanbevelingen:
"Eerst alles opmeten, dan dreven trekken. Het weghakken van heide, graspollen en ander onkruid en het verbranden ervan, zal er veel toe bijdragen om de zure en bittere grond te verzoeten en in een betere gesteldheid te brengen.
Na het schonen van de grond en het verbranden van het kruid, kan die voortreffelijk bewerkt worden met een gewone ploeg en twee paarden, waarna hij kan ingezaaid worden met rogge of koolzaad. De oogst daarvan zal ongeveer de investering compenseren. Het jaar daarop kan hij weer geploegd en ingezaaid worden met haver of boekweit, zonder bemesting, wat wellicht meer zal renderen dan het heeft gekost. Het derde jaar met Brugse of Oostendse vette, zeep- of blekersassen bemest en andermaal rogge daarop gezaaid, zal de grond over de twee jaren meer doen opbrengen dan de kost ervan. Op die manier zal de bodem een goede structuur en vruchtbaarheid ontwikkelen, geschikt om zaailand te blijven of om er bos van te maken. Andere heiden, zonder veengrond of begroeiing die moet gekapt worden, kunnen met een gewone ploeg gekeerd worden en vervolgens gebroken met een ijzeren eg, zodanig dat ze geschikt zijn om te bezaaien, maar ook moeten ze mest of assen krijgen zoals hiervoor gezegd, en dat minstens vijf à zes jaren na elkaar, en bewerkt en bezaaid om er de bitter- en zuurheid uit te krijgen". En er moet niet aan getwijfeld worden dat Pieter Roels ook deelde van de kennis en ervaring van zijn vader Leopold, die in de jaren 40 en misschien langer op het Drongengoed had gewerkt voor abt Antonius de Stoop. Daar bleek de grond zo weerbarstig, dat de paarden die voor de ploeg werden gespannen, niet meer dan vier uur per dag konden werken, reden waarom men het in de laatste maanden van 1740 en het voorjaar daarop ook probeerde met spannen van vier ossen voor een ploeg, gevolgd door een span van zes. Met succes uiteindelijk, want in 1743 kon men al verkondigen"God zij geloofd, want met succes groeien alle bomen in Ursel" [15].

Ontginningsplannen

Als Pieter Roels verneemt dat het bisdom opnieuw gronden in cultuur wil brengen, richt hij zich in april 1775 nog eens tot de eigenaren van Papinglo [16], 't is te zeggen, omdat weinigen

van de mannen daar hem kennen, tot "*den eerweirden Mijnheer de Grave canonick en cantor vant eerweirdig capittel van S.te Baefs in Gent*", met de vraag of de kanunnik hem niet een zetje kan geven, "*mets U.E. den minsten niet en sijt*", zodat hij "*van het aenstaende werck mag derectie hebben*". Pieter heeft daar al enige tijd over nagedacht en ontvouwt ook nu weer grootse plannen voor Papinglo. Dat gaat van het bouwen van hofsteden en arbeidershuisjes in het te ontginnen veld tot paarden- en koeienstallen en varkenskoten op het hof van Papinglo zelf, aanpassingen aan schuur en wagenhok, tot de veldarbeid en teelten. De brief is opgenomen als bijlage II.

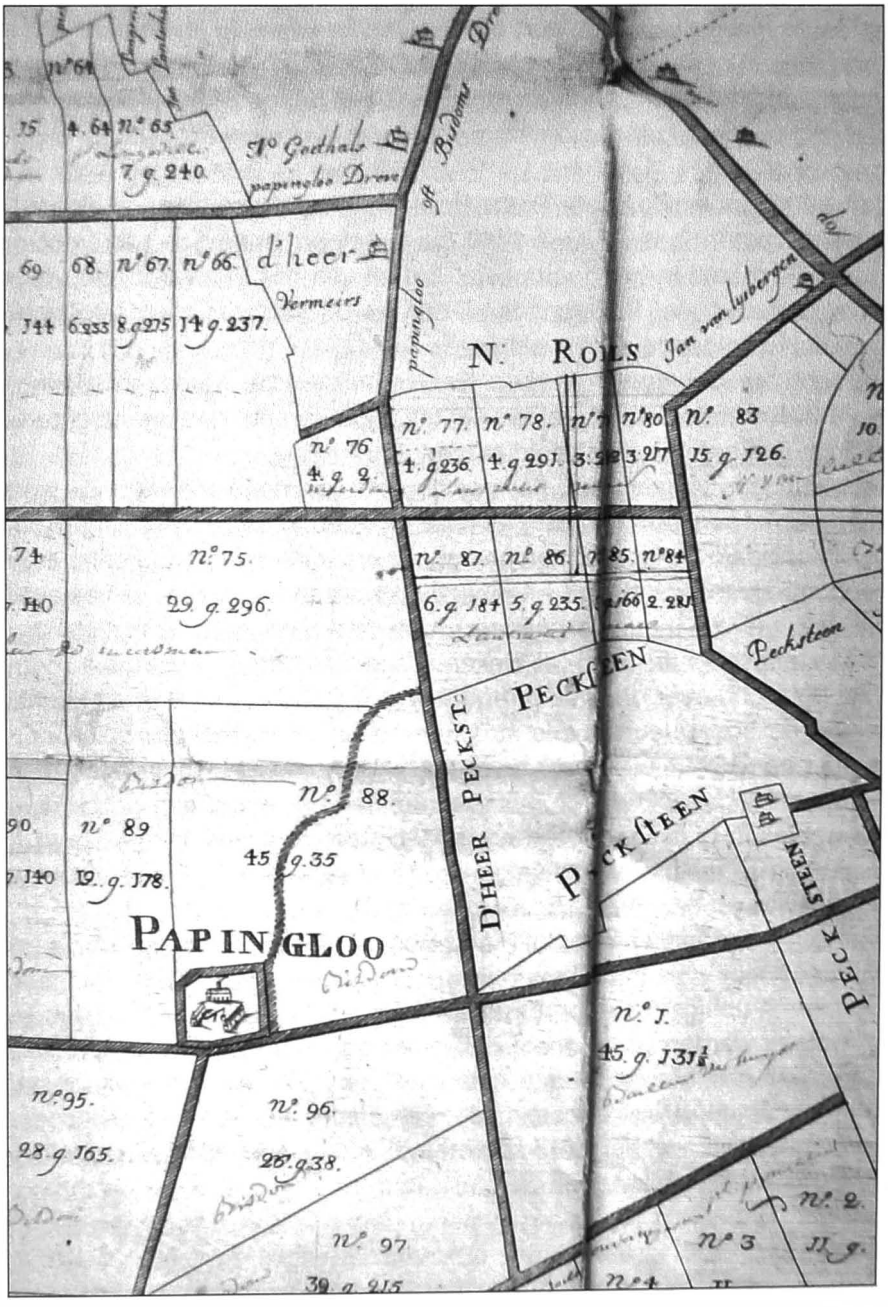

Detail uit de kaart van gronden in de omgeving van Papinglo, opgedeeld in kavels, eind december 1780 getekend met het oog op de verkijnzing ervan (Rijksarchief Gent, Familiearchief de Potter d'Indoye nr. 312)

Bisschop Ferdinand prins van Lobkowitz is echter van plan de 385 bunder of zowat 515 hectaren heiden rond Papinglo [17] voor ontginning en uitbating in cijnspacht van 99 jaar uit te geven en bekomt daartoe in 1780 van keizerin Maria Theresia een octrooi. Hij laat daarop het gebied opmeten door de landmeters Jacques André Reyniers en Jean Francois Maes, die een kaart uittekenen waarop de te vercijnzen gronden opgedeeld zijn in honderd kavels.

Op de kaart is, in tegenstelling tot die van graaf Ferraris, een heel net van uitbatingswegen ingetekend. Ze zijn er nog niet allemaal benoemd en waren in 1781 ongetwijfeld ook nog niet of maar zeer ten dele aangelegd, vermits als referentie steeds weer verwezen wordt naar de Bisdomsdreve of -dreven, maar zijn thans bekend als Kleitkalseide, Torredreef, Nieuwhofdreef, Thijskensstraat Halledreef, Lievevrouwedreef-Doornstraat, Sint-Baafsdreef, Sint-Maartensdreef...

Tijdens drie publieke zitdagen in de gelagzaal van het Stadhuis te Maldegem, uitgebaat door Guillaume Dobbelaere, zouden de loten op 2 en 16 juli en 13 augustus 1781 aan de meestbiedende worden toegewezen. De vercijnzing was aangekondigd in de *Gazette van Gent* en middels kerkgeboden, de kaart was gegraveerd en kon daarmee ook op vele exemplaren verspreid worden [18], zodat de besteding ver in de omtrek bekend was. Veel van de loten werden aldus in cijns genomen door Pieter Dewever van Kluizen, Jacobus Gysel, eveneens van Kluizen, Louis Bernard van Vlierberghe, "*erfmeyer van en tot Stekene*", en Jan Francies Maes van Sint-Gillis, die het gebied had helpen opmeten.

Tot de voorwaarden van de aanvaarding behoorde dat elke cijnsnemer "*zal gehouden zijn zijne aengenomen en gecheynsde gronden in culture te brengen binnen de 6 eerst komende jaeren van zijnen cheijns die maer en zal ingaen Kersavond 1782*". Hij mocht er zaailand of bos, en voor de lagere gedeelten meers of weiland van maken. Sommigen hadden dat onderschat, verwaarloosd of misschien ook gespeculeerd op winst door onderverpachting; hoe dan ook, Dewever droeg veel van de partijen die hij in cijns had genomen over aan Judocus Hubertus de Huijsere, de baljuw van Knesselare die voor het bisdom veel zaken in de streek regelde, waarna Joannes de Potter uit Gent ze overnam; veel van wat aan Gysel was toegewezen werd overgenomen door Van Vlierberghe, maar nadien ook weer "*door den zelven verlaeten en als nu aenveert by jonkheer Joannes De Potter in Gend*", die ook tien kavels overnam die door sieur Jan Francies Maes in cijns waren genomen. Acht daarvan, op de kaart genummerd 77 tot en met 80 en 84 tot en met 87 en gezamenlijk 36 gemeten 52 roeden of bijna 17 hectaren groot [19], lagen op het Booneveld, aan weerszijden van de huidige Doornstraat en met de westzijde palend aan de Kleitkalseide. In zijn geheel was het Booneveld 80 gemeten groot [20].

Een eerste jaar labeur

Joannes Franciscus de Potter, rijk door erfenis en succesrijke handel, vervulde enkele openbare ambten die bijdroegen tot zijn maatschappelijk aanzien. Zo was hij schepen van Gent, afgevaardigde in de Staten van Vlaanderen en lid van het leenhof van de Oudburg [21]. De vergaarde rijkdom weerspiegelde zich in grootgrondbezit, waarvan sedert 1785 het Booneveld dus deel uitmaakte. Op dezelfde manier had hij ook uitgestrekte partijen ten westen van Papinglo verworven, onder andere het Hooghof in de Torredreef, eerder in cijnspacht genomen door Van Vlierberghe, en het hof Bijsterveld op het kruispunt van de Torredreef en de Lievevrouwedreef [22].

De ontginning van het Booneveld vertrouwde De Potter toe aan Pieter Roels, de pachter van Papinglo. Om de kosten die dat meebracht te verantwoorden, hield Pieter Roels een boekhouding bij [23], die ons toelaat gedurende twee jaren bijna van dag tot dag te volgen welke bewerkingen er gebeurden, wie ze uitvoerden en hoe ze verloond werden. Om zijn volk te betalen, kreeg hij van De Potter geregeld geld via de baljuw van Knesselare, de al eerder genoemde Judocus Verhuijst.

Pieter Roels begint zijn boekhouding op 12 november 1785. Zijn eerste posten van betaling betreffen spit- en delfwerk tijdens de maanden september, oktober en november uitgevoerd door de zonen van Jan de Pre, door Jacobus en Ambrosius Gobyn en Frans Longeville. Met hun grondwerk verdienen ze 2 s[chellingen] gr[oten] per dag. Op 3 januari 1786 krijgt Marcus Roels, de zes jaar jongere broer van Pieter [24], vergoed voor werk met zijn paarden en harnas [25] gedaan bij het scheuren en ploegen op het Booneveld, negen dagen voor en vijftien dagen na Allerheiligen 1785, tegen respectievelijk 10 en 8 s. gr. per dag.
Pieter Willems heeft 4 gemeten veld gescheurd aan 12s. gr. per gemet en is aan Rosmeulen zeven voeren asse gaan afhalen à 5 s. gr. het voer.

Midden februari zijn Jan en Jacop de Pre en Frans Longeville bezig met het delven van dreefgrachten en het spreiden van aarde aan 2 s. gr. per dag, Marcus Roels haalt negen voeren asse aan, ploegt vier dagen en egt vier en een halve dag met de ijzeren eg. Dat delven en onderhouden van grachten was uitvoerig beschreven in artikel 6 van de pachtcondities, dat de bekommernis om de goede afwatering van de nieuw ontgonnen percelen aantoont: "*alle de cheynsenaers zullen verobligeert zyn te beginnen met hunne gecheynsde partyen te separeeren van de prochie straeten, landwegen en dreven bij de carte gefigureert, met behoorlyke gragten van 6 voeten breed en vier voeten diep, waer van zy de aerde zullen moeten werpen op de aengelegen dreven, alsmede de zelve straet en dreef gragten 't allen tyde gelyck ook hunne hoirs en nakomers op de voorzeyde breede en diepte te bedelven, onderhouden en zuyveren ...*". Artikel 14 heeft het over "*alle de dreven by de caerte* gefigureert", die de cijnshouders "*zullen moeten laeten op de breede van twee Gendsche roeden binnen grachten*", op 7,7 m dus in huidige maat.

Op 3 april betaalt Pieter Roels Ambrosius Gobyn en Jan de Pre elk 10 s. 7 gr. voor acht en een halve dag delven; in de volgende dagen ontvangen Jacob Vermeulen, Frans Longeville, Jan de Pre en Pieter Joncheere hun loon voor delven, aarde spreiden en planten. Voor vier dagen stekken klaarmaken betaalt Pieter Roels zichzelf 8 s. gr. uit, voor evenveel dagen stekken inzetten krijgen Marie Longeville en Marie Gobyn elk 5 s. 4 gr. uitgekeerd, drie dagen stekken planten brengt Lucas Longeville 4 s. gr. op.
Jan de Pre en zijn zoon Pieter kappen drie dagen en een "*schof*", een kwart werkdag, brem uit, die in bussels gebonden wordt weggebracht; zoon Jacob steekt een dag "*stekers*", waarmee wellicht bramen of doornig hout bedoeld zijn, en helpt een dag delven.
De brem, "*gestaen hebbende in de beuke planterije*", is op 10 mei 1786 verkocht per opbod, na de venditie van hooi van sieur Noe de Rycke.
Naast het werk met spade of schop en het planten, wordt er in de tweede helft van april volop met de houweel gekapt. Het is zwaar werk, dat iets beter betaald wordt dan het meeste andere landwerk, namelijk 15 stuivers of 2 s. 6 gr. per dag.

Veertien vaten zaaihaver, gekocht bij Pieter Matthijs op de Kampel voor 15 stuivers het vat, werden op 5 mei uitgezaaid. In de tweede week van mei werd naarstig gekapt in de buurt

van den Ouden Brand; Marie Longeville en Marie Gobyn volgden "*voor het opsetten al den turf*". Frans Longeville, Pieter Jonckheere, Bernaert Verbeke en Leopoldus Lippens delven aan weerszijden van de nieuwe dreef aan de noordkant van het Booneveld 112,5 roeden of zowat 430 meter gracht [26] ; Frans Longevile legt "*waterveuren*" aan en delft 7 roeden gracht "*tot sauwatie van twater*". Met het verbranden van de turf zijn Marie Longeville, Marie Grammens en Marie Gobyn vier en een halve dag in de weer, wat hen samen 18 s. opbrengt of 1 s. 4 gr. per dag, beduidend minder dan wat een man per dag verdient voor weliswaar zwaarder veldwerk.
Op 3 juni krijgen Jacobus Gobyn, Frans Longeville, Jan de Pre en en Jacobus Vermeulen betaald voor het delven van een gracht tussen het Booneveld en de weg naar Knesselare en het "*stecken den rus op het geploegt lant die met de egde niet brekelyk en was*". Mogelijk is hier pitrus bedoeld, gemeenzaam bekend als bies of biezen, planten die een zeer dichte zode kunnen vormen en voorkeur hebben voor een vochtige en zure bodem.

Op 8 juni 1786 noteert Pieter Roels de betaling van 1 s. aan Jan Praet voor het zaaien van boekweit; de zak boekweitzaad heeft 12 s. 6 gr. gekost, ruim zes keer het dagloon van een doorsnee landbouwwerkkracht van toen.
Boekweit wordt of werd pas op het eind van mei, begin juni gezaaid en gedijt op een arme, zandige en onbemeste maar wel diep omgewoelde bodem; door zijn dichte groei helpt boekweit het onkruid onderdrukken. De oogst gebeurde eind augustus, begin september[27].
Het "*labeur en peirdewerck*" ter voorbereiding van de inzaai van 3 gemeten 12 roeden haver en 682 roeden boekweit was in mei met respectievelijk twee en drie ploegvoren uitgevoerd door Marcus Roels. Hij had ook as gestrooid en drie dagen met de ijzeren eg gereden.

Op 17 juni krijgt Ambrosius Grammens 4 s. gr. voor twee dagen "*vodderije uijt te steken*" en as te strooien; aan Jan de Baets, Jacobus Gobyn, Jan de Pre en Jan van Cayter (Van Cauter ?) betaalt Pieter Roels twee weken later een daghuur van 2 s. gr. voor twee of drie dagen de kar te helpen laden. Of dat voor het zuiveren en ruimen van het nieuw gewonnen land was dan wel voor het opscheppen van asse, staat er niet bij vermeld.
Midden juli wordt ook Jan van Belleghem vergoed voor het labeuren van 839 roeden "*velt*", maar wanneer dat precies gebeurde en welke bestemming ze kregen is niet aangegeven.

Op 13 juli is er een openbare aanbesteding voor het delven van grachten. Pieter van Landschoot, Jan en Filips Trenson nemen daarvan de eerste twee loten voor hun rekening, telkens 36 roeden, en verdienen daarmee samen 1 lb. 16 s. gr. Rond die tijd zijn ook Jan de Baets, Jan de Pre, Jan de Cayter en Jacobus Gobyn enkele dagen in de weer met delven en het spreiden van aarde. In augustus heeft Pieter de Wever twee dagen met de ijzeren eg gewerkt, Jacobus Gobyn en Jan de Baets waren anderhalve dag bezig met bramen steken in de planterij.

Midden september 1786 wordt op het gehucht Rosmeulen weer asse gehaald; de paardenknechten hebben daarbij voor 3 s. 4 d[eniers] gr. verteer gedaan bij Frans Martens. Machiel de Klerck heeft 47 mudden as [28] gemend vanaf het veer Hoekestraat, waarmee een veer op de vaart van Brugge naar Gent moet bedoeld zijn, tot op het Booneveld.

In het najaar is het duidelijk weer drukker te velde. Op 2 oktober 1786 ontvangt Pieter Jonckheere 12 s. gr. voor het delven van een gracht van 36 roeden, voor 4 gr. de roede aangenomen op de besteding van 13 juli voordien. Later op de maand wordt aan Jan

Souvyn [29] 1 lb. 3 s. 9 gr. betaald voor het delven van 57 roeden of 220 meter gracht, bij dezelfde besteding door hem aangenomen. Bernaert Verbeke, die toen had ingestoken voor 120 roeden of 460 meter singelgrachten, wordt daarvoor op 11 november vergoed met 2 lb. 15 s.

Het belangrijkste werk in oktober bestaat uit "*ruifelen*", "*zeeuwen*" en "*overschieten*" van het land, termen waarmee het scheppen van aarde uit de greppels tussen de zaaibedden en van slib uit de grachten en het spreiden ervan over de zaaibedden bedoeld is. Misschien hebben die termen in het taalgebruik van Roels nuanceringen die thans nauwelijks nog te achterhalen zijn [30]. Opnieuw is het ploegwerk voor de inzaai van de winterrogge uitgevoerd door Marcus Roels: hij heeft 9 gemeten 30 roeden met één voor en 3 gemeten 31 roeden stoppelveld met twee werkgangen geploegd, samen bijna 5,5 hectare, en alles met rogge ingezaaid.
Vóór Allerheiligen heeft Pieter Longeville geurende drie dagen met paard en kar as gestrooid, eind november - begin december heeft Frans Grammens gedurende vijf dagen hetzelfde uitgevoerd, Leopold Lippens en Bernaert Verbeke waren twee dagen en half bezig met ruifelen en overschieten, Jan de Baets en Jacobus Gobyn hebben twee weken gezeeuwd en boomputten gemaakt.

Midden december heeft Pieter Longeville met twee paarden vier dagen geploegd "*tot teirlyngen het overjaerig gescheurt velt*". Jan Trenson heeft 70 roeden of 270 m gracht, Jan De Baets en Jacobus Gobyn 85 roeden en 7 voet of zo'n 330 m singelgracht gedolven. Op 19 december 1786 krijgt Jan Roels van Donk, een broer of neef van Pieter, betaald voor zeven zakken zaairogge aan 17 s. per zak, 's anderendaags is het de beurt aan Marcus Roels voor het met vier werkgangen zaaiklaar maken van een stuk land naast de straat, 312 roeden of 4600 m² groot, en een andere partij van 324 roeden of 4770 m² met één ploegvoor, verder voor twee dagen as strooien met paard en kar en de levering van vijf vaten zaairogge.

Voor het mennen van twaalf voeren as, "*van de leste gearriveerde*", wordt voor Bouduwyn de Schepper, kastelein van meneer Reyniers, op nieuwjaarsdag 1787 een vergoeding van 3 lb. gr. genoteerd, Noe de Rycke heeft één voer as gehaald. 's Anderendaags zijn Jan Trenson en Pieter van Landtschoot betaald voor het delven van goed 50 roeden of 193 m gracht tegen 5 gr. de roe, en 24 roeden of 92 m singelgracht aan 6 gr. per roede, Pieter Jonckheere voor het delven van niet minder dan 168 roeden of 645 m gracht aan weerszijden van de dwarsdreef van het Booneveld, aangenomen voor 13 oorten de roede.

Voor het redigeren van de rekening en het maken van een kopie telt Pieter Roels een pond; voor "*pensioen over menigvuldige besoinien, vacatien, mitsg.rs dirigeren en reguleren van het werck ende alle andere accessoiren*" is 4 pond aangerekend.
Roels kon zijn eerste rekeningjaar afsluiten met een winst van 6 lb. [pond] 3 s. gr.

As aan Rosmeulen

Behalve aan de afwatering, wordt duidelijk ook bijzonder veel zorg besteed aan de bemesting op het Booneveld, niet met de nauwelijks beschikbare stalmest maar met as. Voor de eerste bemesting zorgt de as van de turf, voor de volgende worden tal van karrenvrachten as afgehaald aan Rosmeulen en het veer aan de Hoekestraat, twee omschrijvingen voor dezelfde plek te Knesselare, gelegen op de *tragel* van de vaart Brugge-Gent. De

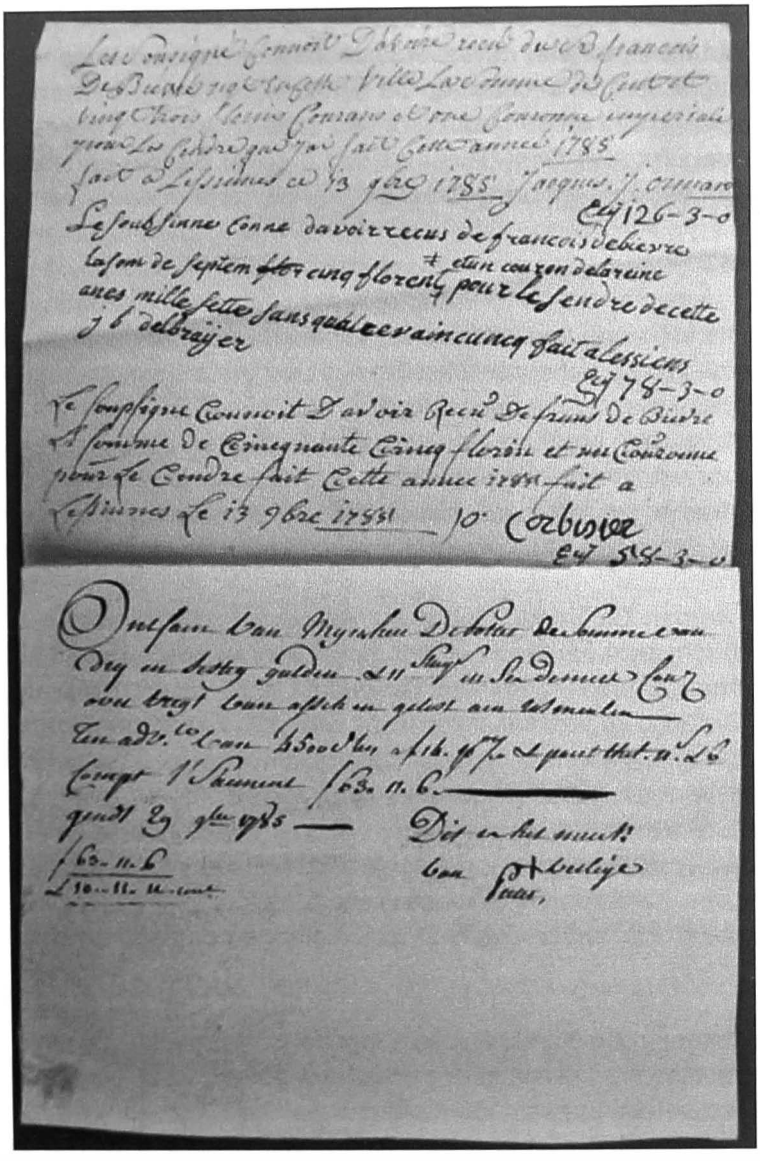

Afrekeningsnota van schipper Pieter Verleije aan mijnheer De Potter, voor as gekocht te Lessen-Lessines en afgeleverd aan Rosmeulen in Knesselare in november 1785.

Hoekestraatmolen [31] was een houten korenwindmolen, in 1650 opgetrokken op grond van het Land van Woestijne. Op 23 juni 1789 werd hij als "wel beklante en in goede staat zijnde wind- en rosmolen ..., nog tot kerstavond 1791 in gebruik door Karel Guilielmus Verhuijst", verkocht in de herberg van Pieter Notte te Knesselare. Inlichtingen daaromtrent waren te bekomen bij notaris Verhuijst, de baljuw van Knesselare die we ondertussen kennen als administrator van het bisdom voor Papinglo. De molen, die verdween in 1865, staat afgebeeld op de Kabinetskaart van graaf de Ferraris.

Over de uitwerking van as als bodemverbeteraar op zure gronden hadden we het in vorig jaarboek in het artikel over het pachtcontract van Jan Baptiste de Pauw voor het Hooghof in Kleit [32]. Het archief van de familie De Potter [33]bevat ook een paar nota's die aantonen dat Joannes De Potter de blekersas "*fait cette année 1785*" in Lessen-Lessines in de provincie Henegouwen, tegen de grens met Oost-Vlaanderen, opkocht van een makelaar,

Francis de Bièvre, die daarvoor de particuliere leveranciers vergoedde. De Bièvre stond ook in voor het transport van de as, waarvoor hij schipper Pieter Verleije inschakelde. Om "*de laedinghe te volmaecken*" en de scheepsvracht te verzwaren, laadde die ook kasseistenen, afkomstig uit de porfiergroeven van Lessines. Vermoedelijk werden as en stenen - die mogelijk al in Gent gelost werden - via de Dender en voort over het kanaal Gent-Brugge tot aan Knesselare gebracht.

Labeur in 1787

Het eerste werk in januari van het nieuwe jaar was het mennen van zestien voeren asse, waarvoor Baudewijn de Schepper, kastelein van mijnheer Reyniers, instond en 5 sch. gr. per voer vergoed kreeg, samen dus 4 lb. gr.
In februari verdienden Jan De Baets, Jacobus Gobyn en Jacobus Vermeulen samen 2 lb. 01 s. gr. voor het delven van 108 roeden of 415 meter gracht en een dag boomputten graven; het delven van 81,5 roeden of 313 meter singelgracht, door Jan Leirberge aanvaard in de zomer van 1786 voor 4 gr. de roede, leverde hem 1 lb. 7 s. 2 gr. op.

Begin maart werden De Baets, Gobyn en Vermeulen betaald voor het delven van 110 roeden of 425 m gracht aan de noordkant van de dreef langs de Oude Brand, werk dat door hen was aangenomen tegen 7 gr. de roede. Op 17 maart 1787 werden Jan de Baets en Jacobus Gobijn betaald voor het maken van putten, het spreiden van aarde en het planten van bomen. Gedurende tien à twaalf dagen hadden ook Leopold Lippens, Jacobus Vermeulen en Bernaert Verbeke bomen helpen planten tegen een dagvergoeding van 2 sch. gr. Vier "*steckkenzetters*" verdienden elk voor drie dagen en drie schoven stekken planten à 8 stuivers per dag, samen 1 lb. gr., Pieter Roels mocht zichzelf 9 s. gr. uitkeren voor vier en een halve dag stekken kuisen "*tot afcappen de lange wortelen*". Pieter Longeville ontving voor zeven dagen in maart ploegen en eggen met zijn paarden, 2 lb. 16 s. gr.

Op 5 of 6 april kregen De Baets, Gobyn, Lippens en Vermeulen hun loon voor nog zes à zeven dagen planten, Verbeke voor drie en een halve dag. Op 26 april ontving Jan de Baets voor het kappen van de turf van 163 roeden of 2400 m² "*van het gonne niet wel geploegt en conde worden*" 1 lb. 7 s. 2 gr., Vermeulen, Lippens en Gobyn namen respectievelijk 180, 198 en 112 roeden onder hun houweel. Frans de Poorter, kastelein van mijnheer Van Hese, rekende 15 s. gr. aan voor het transport en mennen van drie voeren as, aan zichzelf betaalde Pieter Roels voor het leveren van zes vaten zaaihaver 14 s. gr.

De haver, aangekocht in april, zou Pieter Roels inzaaien op 21 mei, wat bijzonder laat is. Voor de rest was dat een heel kalme maand, waarvoor alleen nog op de 26ste een betaling werd genoteerd van 3 lb. 2 s. 9 gr. aan Marie Longeville en Marie Gobijn voor het opzetten van de turf die tijdens de maand voordien was gekapt. Te oordelen naar het bedrag, moeten ze daar toch ook een paar weken bezigheid aan gehad hebben.
Midden juni ontvingen Jan de Baets en Jacobus Gobyn 3 lb. 10 s. 8 gr. arbeidsloon voor het delven van 212 roeden of 815 meter grachten aan weerszijden van de "*Bisdomdreve*", de Kleitkalseide vanaf de splitsing met de Urselweg.

In juli hernemen de werkzaamheden op het Booneveld. Verscheidene werklieden, in de weer met het op hopen smijten en verbranden van de turf en het wieden in de jonge aanplantingen, verdienen daarvoor 2 lb. 10 s. 8 gr. Het duo Jan de Baets en Jacobus Gobyn

int ruim 4 lb. gr. voor het delven van 160 roeden of 617 m scheigracht en daghuurwerk voor het strooien en spreiden van de turfas, het rooien van struiken, kuisen in de planterij, graafwerk en dies meer. Voor ploegwerk met zijn paarden, 352 roeden of 0,52 hectare met drie-en-een-halve voor en 944 roeden of 1,4 hectare tweede ploeggang, plus nog het strooien van as, rekende Marcus Roels 4 lb. 9 s. 8 gr. Gezien de grond gereed gemaakt werd voor haver, mag verondersteld worden dat de betaling eind juli werk gold dat in het vroege voorjaar was uitgevoerd.

Merkwaardig: voor augustus zijn geen werkzaamheden of betalingen vermeld.
Eind september ontvangen Bernaert Verbeke, Jan de Baets en Jacobus Gobyn loon voor delven en as strooien, *overschieten* en *ruiffelen.* De Baets en Gobyn worden ook vergoed voor het pikken van de 350 roeden of ruim een halve hectare haver, Marie Longeville en Marie Gobyn voor het binden en in kapellen zetten van de oogst. Aan het dorsen van 66 vaten haver en het bergen ervan verdiende Jacobus Gobyn 14 s. 6 gr.
In oktober volgen betalingen aan Bernaert Verbeke, Jacobus Gobyn, Jan Leirberge en Jan de Baets voor ruifelen, overschieten en zeeuwen, asse strooien, haver mennen, greppels maken en delven

Op 5 november 1787 krijgt Marcus Roels 6 lb. 2 gr. betaald voor het ploegen tijdens de voorbije zomer van 1179 roeden of 1,75 hectare veld in twee werkgangen om het met rogge in te zaaien, verder 300 roeden of 0,44 hectare in twee gangen voor een eerste, niet nader genoemde cultuur en 1730 roeden of 2,5 hectaren in één gang voor een tweede cultuur. Een paar dagen later ontvangt Pieter Longeville 15 lb. 11 s. 9 gr. voor het zaaiklaar maken van 6 gemeten 221 roeden of 3 hectaren in drie werkgangen voor een eerste teelt van rogge, 273 roeden of 0,4 hectare in twee gangen voor een tweede cultuur, en 1501 roeden of 2,2 hectaren in één ploegbeurt, eveneens voor een tweede cultuur. In dat loon zitten 15 s. gr. vervat voor het strooien van as met paard en kar. Jan Roels heeft zeven zakken zaairogge geleverd aan 17 s. 6 gr. per zak.

Aan zichzelf betaalt Pieter Roels voor tal van "*besoinien*", vervoer, regelen en opvolgen van de werkzaamheden en allerhande "*accessoiren*" tijdens het voorbije jaar 1787, 4 lb. 10 s. gr. en 1 lb. gr. voor het schrijven van de rekening en haar dubbel. In dat jaar had hij net geen 13 lb. meer uitgegeven dan hij van Jan de Potter via de baljuw van Knesselare in handen had gekregen.

Venditie

Op 9 juli 1788 kon een venditie gehouden worden "*ten proffijte van joncker Jean de Potter*" van koren, staande op het Booneveld [34]. De verkoping was met kerkgeboden aangekondigd en voorbereid door Pieter Roels. Tot de voorwaarden hoorde behalve een borgstelling, ook dat "*de coopers sullen hunne coopen naer den proficiat moeten aenveirden ende blyven behouden thunnen risque ende peryckel, sonder ter causen van verlies hoe het soude mogen veroorsaeken eenighen afslag op hunne coopen te mogen vraegen, Metsgaders hun contenteren met de grootte ende separatie der coopen gelyck die hedent sullen worden aengewesen*". De gegadigden mochten de betaling uitstellen tot 1 januari van het volgende jaar, en moesten hun schuld dan voldoen in handen van mijnheer Verhuijst, de baljuw van Knesselare, maar in dat geval aanstonds een persoon als borg aanstellen.

Kopers waren Carel Coolman met als borg Augustin de Coster, Jan Roegiers en Pieter Kinderman van Adegem, beiden met Pieter de Vuijst als borg, Pieter Jonckheere met borg Jacobus Vermeulen, die ook borg stond voor Pieter Roels van Maesboone op de grens met Adegem, Pieter de Vuijst zelf onder borg van Cypriaen Cocquyt, kopen 11 en 12 gingen naar Noë de Rijcke, zonder borg. Pieter Trenson sloeg toe onder de borg van Pieter de Coning, Jan van Landschoot onder die van Francis de Vrient, Augustin de Bondere van Knesselare haalde lot 15 binnen onder de borgstelling van Ignatius Matthijs, Pieter de Coning het volgende onder die van Pieter Trenson, Jacobus van Kerrebroeck kocht zonder borg. Koop 18 werd toegewezen aan Jacobus Vermeulen onder de borg van Pieter Roels, de volgende twee kopen aan Francis Roels van Eelvelde onder de borg van Pieter Roels, lot 20 aan de weduwe Ambrosius Grammens onder de borg van Pieter Trenson, koop 22 was voor Francis Longeville met als borg Pieter de Koning, 23 en 24 werden toegewezen aan Jooris de Vogelaere van Knesselare met als borg Francis Stock, 25 en 26 aan Ignatius Matthijs onder de borg van Francis Stock, de laatste twee loten aan Pieter Caboor onder de borg van Francis Roels. Op dezelfde dag en onder dezelfde voorwaarden werden ook nog een koop koren verkocht ten profijte van Jan Longeville. Hij werd binnengehaald door Ambrosius Gobyn onder borg van Pieter Longeville.

De venditie bracht in het geheel 85 lb. 14 s. op, zonder daarin verrekend de wijngelden, de kosten van de organisatie en taksen. Dat is het equivalent van 857 daglonen van een grondwerker op het Booneveld in die tijd. De ontginning van die heide beloofde aldus rendabel te zijn, het werk van Pieter Roels een succes waar tal van andere Kleitenaars mee van profiteerden.

NOTEN

1 Paul DE CONINCK: *De weg Maldegem-Aalter in historisch perspectief*, in *Jaarboek van de heemkundige kring Het Ambacht Maldegem* 4 (1998) p. 201-238; Paul DE CONINCK: *Turf slaan op het Papingloo-veldt*, in *Jaarboek...* 9 (2003), p. 309-313; Walter NOTTEBOOM en Jeroom VAN MALDEGHEM: *De voormalige proosdijsite van Papinglo in Maldegem-Kleit*, in *Jaarboek...* 13 (2007) p. 220-223, waarna van Pedro PYPE: *Archeologische en bouwfysische bevindingen*, p. 224-226; Marc MARTENS: *Een pachtcontract voor het Hooghof in Kleit, 1797*, in *Jaarboek...* 18 (2012), p. 308-316, gevolgd door Jeroom VAN MALDEGHEM: *Bewoners en uitbaters van het Hooghof*, in *idem* p. 317-319.

2 De materie werd eerder al behandeld door Daniël VERSTRAETE: *Cijnsgronden op Papinglo*, in Vrij Maldegem jg. 30 (1974) d.d. 21.06.1974.

3 Gaston DE SMET en Daniël VERSTRAETE: *De proosdij van Papinglo te Malddegem-Kleit.* Maldegem 1951, passim; Jeroom VAN MALDEGHEM: *Het domein van Papinglo en zijn belangrijke hoeven*, in *Maldegems Erfgoed*, deel I, Maldegem 1977, p. 39-47; Jeroom VAN MALDEGHEM en Paul DE CONINCK: *Papinglo, proosdijhoeve in het Maldegemveld*, Maldegem 2004.

4 Rijksarchief Gent (verder als RAG), Kaarten en Plans nr. 602.

5 Partijen akker- en weiland, bossen en vijvers worden door DE SMET en VERSTRAETE, *De proosdij van Papinglo....*, p. 21-22, overeenkomstig de aanduidingen op de kaart, nader bij name genoemd.

6 DE SMET en VERSTRAETE, *De proosdij van Papinglo...*, p. 18.

7 RAG, Archief Sint-Baafsabdij B 2575/9.

8 Ibidem. Filips de Zutter was pachter van 1710 tot 1716, maar gaf het goed in onderpacht aan Pieter Caboor en Pieter Vijncke, Pieter de Sutter pachter van 1731 tot 1749: DE SMET en VERSTRAETE: *De proosdij van Papinglo...*, p. 60.
Het Booneveld staat ook aangeduid op een kaart uit 1764, die deel uitmaakt van het archief van de Sint-Baafsabdij, bundel B 2575/2.

9 DE SMET en VERSTRAETE: *De proosdij van Papinglo...*, p. 38-39.

10 DE SMET en VERSTRAETE: De proosdij van Papinglo..., p. 45; Parochieregisters van Maldegem, bewerking door Gilbert DE LILLE – Deel Overlijdens, p. 268, deel Huwelijken, p. 193.

11 Blijkens de parochieregisters werd Pieter Roels te Maldegem gedoopt op 17 augustus 1734; zijn vader Leopold, geboren in 1709 of 1710, was op 3 mei 1733 gehuwd met Joanna Catherina Wieme: *Parochieregisters van Maldegem*, bewerkt door Gilbert DE LILLE, *Dopen* p. 759 en 764, *Huwelijken* p. 104 en 279.

12 RAG, archief Sint-Baafsabdij, B 2575/4

13 DE SMET en VERSTRAETE: *De proosdij van Papinglo*..., p. 46; Daniël VERSTRAETE: *Papinglo in de 18 e eeuw*, in Vrij Maldegem jg. 17 (1961) nr. 16 d.d. 22.04.1961.

14 Gepubliceerd door A[lfons] R[YSERHOVE]: *Over ontginning te Ursel en Aalter, in het midden van de 18e eeuw*, in *Ons Meetjesland* jg. 2 (1969) nr. 4, p. 7-8, met verwijzing naar RAG, Ursel nr 557.

15 G[aston] DE SMET: *De ontginning van eigen heidegronden door de abdij van Drongen in haar "Drongengoed" te Ursel in de eerste helft der achttiende eeuw*, in *Appeltjes van het Meetjesland* 3 (1951), p. 93-100.

16 RAG, archief Sint-Baafsabdij, B 2575/4.

17 Een bunder in de kasselrij van de Oudburg komt overeen met 1,336937 ha.

18 RAG, Kaarten en Plans nr. 603; wij maakten gebruik van de kaart RAG TBO 260, Familiearchief De Potter d'Indoye, nr. 312.

19 De opmeting en omzetting in kaart was gebeurd "*in Ghendsche Landtroede van veerthien voeten in elcke Roede, ende 300 quadraet Roeden in een Gemeth*"; de Gentse roede kwam overeen met 3,854 m thans gebruikelijke maat, de roede² met 14,854858 m², het Gents gemet van 300 roeden met 4456,4573 m².

20 D[aniël] V[ERSTRAETE]: *Bezittingen van De Potter in het Maldegemveld*, in *Vrij Maldegem* jg. 30 nr. 27 d.d. 05.07.1974.

21 G. ASAERT en A. WYFFELS: *Inventaris van het Archief van de familie de Potter d'Indoye en aanverwante families*, Brussel 1969, p. 6.

22 Daniël VERSTRAETE: *Cijnsgronden op Papinglo*...; IDEM: *Bezittingen van De Potter op Papinglo*, in *Vrij Maldegem*, jg. 30 (1974) nr. 26 d.d. 28.06.1974; MARTENS: *Een pachtcontract*...

23 RAG, TBO 260 Familiearchief De Potter d'Indoye, nr. 313.

24 *Parochieregisters van Maldegem*..., Dopen p. 764.

25 Met harnas wordt de ploeg zelf bedoeld en het tuig om hem achter de paarden te spannen, cfr. Paul LINDEMANS: *Geschiedenis van de landbouw in België*. Antwerpen 1952, deel I, p. 165 en p. 197-198 n. 23.

26 We gaan ervan uit dat ook dit Gentse maten zijn. De Gentse roede was 3,854 m, die van het Brugse Vrije een centimetertje minder.

27 Paul LINDEMANS: *Geschiedenis van de landbouw in België.* Antwerpen 1952, deel II, p. 116-122.

28 Een mud = 643,8 liter in de korenmaat van de Oudburg van Gent.

29 Ongetwijfeld was dit een Chauvin.

30 LINDEMANS geeft in deel 1 van zijn *Geschiedenis van de landbouw*..., p. 148 + p. 156 n. 8: "... zo kon hij in de lente ... en de gewenden 'overschieten' met aarde die hij uit de greppel haalde, waardoor een goed aanaarden der jonge planten werd verkregen", en nota [8] daarbij: Het zeeuwen in W.-Vlaanderen (De Bo).
Leonard L. DE BO, *Westvlaamsch Idioticon*, Brugge 1892, deel 2, p. 832: omschrijft ruifel als een grote houten of ijzeren schop met lange steel om graan, bonen... op te scheppen...; zulk ene schop om het slijk uit grachten en poelen te scheppen en uit te werpen; ruifelen is dan het uitwerpen. OP p. 1229, bij zeeuwen: de aarde die men uitgraaft als men voren delft in den akker, van de spade weg openspreiden over het bedde om het gezaaide graan te dekken: een akker zeeuwen.

31 Gegevens ontleend aan www.molenechos.org/verdwenen/molen.php?AdvSearch=4646

32 MARTENS: *Een pachtcontract voor het Hooghof*..., in *Jaarboek*... 18 (2012), p. 313-314

33 RAG, TBO 260, Familiearchief de Potter d'Indoye, nr. 313.

34 Ibidem.

Bijlage I - Brief van Pieter Roels aan de bisschop van Gent, 8 januari 1773

Rijksarchief Gent, Sint-Baafsabdij B2575/4

Sijn hooghweirdigheijt,

Het goet ofte prosdije van Papingloo, gelegen ter prochie van Maldegem aen U.E. competerende, is iet langer als dat breet is, te weten de lengde huer bestreckende van den suijden naer noorden liggende ontrent de midden hooge verheven ofte te bergachtigh, seer sinckende aan den suijden ende noorden om de wateren te sauweren, het welck het principaelste punt is als men iet wilt culteveren dat men de wateren wel can afleeden, merckende dat men int begin van eene saecke wel moet op letten om int eynde wel uijt te konen vallen, vervolgens proponere aldus in het aengaen van de culture schoon dat int vierkant niet en is liggende, sal men tselve om de nattigheid wille in het viercant trachten te brengen, als mede omdat de wateren soo best hun sauwatie konen hebben mits het is sinckende naer het suijt eijnde van den eenen kant, ende al het noordt eynde vanden anderen cant, als dan can men de partijen tsij om landt of bos leggen langs in de noensone, twelck van een ider moet gepresen worden, leggende de drijven van suijden naer noorden 40 a 50tigh roeden van malcanderen, hebbende de breede van 2 roeden - de wyde verscheen en moet just op dese gedenomeerde wyde niet genomen worden, men kanse nemen alwaert 200 roen en en waer niet te veel maer altijt int vierkant – om de selve wel te konen beplanten met op gaende boomen, item andere drijven van de voornomde wijde van malcanderen, cruijssende over de voornomde, hun bestreckende van den oosten naer westen, breet als de voorgaende, aldus op desen voet gereguleert ende geplaneert sijnde, can men beginnen te wercken en de cultiveren daer men te raede wort, nemaer om dat men van de beste landen gemeenlijck profyteert de beste vruchten, vat men eerst de beste plaetsen aen, om al soo te beter te connen komen aen de vruchten van ....en aerbeijt, nemaer de plaetse ofte lienge die men aen vat dient men heffen op te wercken, schoon of deen plaetse slechter waere dan dandere gelijck het velt gemeenelijck bestaet, anders het en soude geen fatsoen hebben, voorders omme het velt te breeken ende raseren sijnder veele die gebruijcken hauweelen ofte icabuen, doende daer mede tselve omme cappen in dagure ofte in accorde bij de roede, den gecapten turf droogen, op hoopen smijten ende branden, de asschen danof komende komende [sic] open smijten, met den ploeg labeuren, in dint noodigh is daerop messen, met seep of bleeck asschen, Dan wint men daer in schoonen Rogge, met dese culture can men eer vruchten daerof profiteren als van degone gedaen sijnde met de ploeg, nemaer in de caele plaetsen haude de culture met den ploeg voor de beste, mits den rus langer is deurende ende en kost soo veele niet, al hoewel men daer op meer moet messen, men mest niet te vergifs die het doen can, mets men naer advenant danof vruchten profeteert als mede den gront verbetert soo om den selven in landt te laeten blijven als om den selven na het uijt sayen van den rus te beplanten ofte bos te maeken, nota wat aengaet van de becostinge van de culture soo van cappen en branden als ander sints, can wel calculatie maeken, maer den besten dier is can daer in oock seer wel missen voor soo veele dat den velt gront veel defereert, nemaer syne hoogheidt can per occasie danof seer wel geinformeert geraeken bij den Eerw. heer prilaet van Den Duijnen in Brugge, die daer seer sterck in is mets sulckx hem dagelijcx erreveert, ende dat sijne hoogheidt re raede wierde om op het gemelde goet eenige culture te bedrijven, soude volgens mijn klijn verstant naer alles wel overleijt ende geremarkeert te hebben mij goet duncken te wesen, mets dater alomme veel aerme menschen sijn, eenen slechten tijt voor sulcke en letter te winnen is, dat men van stonden aen eene partije van het beste verdeelde in parceelen van twee leijnen of een gemet, danof maekte seker conditiën, liete publiceren als kerckgeboden ten eynde van tselve by parceele aen te besteden aen de minst biedende, om het selve omme te cappen met den icabeu ofte hauweele, vroeg beginnen soude favorabel wesen om als het droog weder aenkomt den gecapten turf te connen droogen ende branden als oock om te langer tijt te hebben om het gecapte lant te beter te konen braecken ende labeuren om daer op te Baefmesse te konen sayen, Aldus soude ick te wercke gaen met het culteveren in dien sijne hoogw.t mij beliefde te ...eren ende amploijeren ende altijt wel invegileren ende op letten op de intresten van sijne voornomde hoogw.t ende in cas sijne hoogweirdigheijt mij voorders noodig heeft of iet wilt weten sal believen soo goet te wesen van te schrijven; eijndelijnge sal sijne meergemelde hoogw.t mij believen texcuseren over het formeren van dit mijn projet mets het niet en is geschreven op Rijm ofte hoogen sin want ick sulckx mijn leven niet en hebbe geleert want en hebbe van myn leven maer drij maenden schole gegaen, Dus biddende tselve sult believen in danck te nemen gelyck het is,
Blijve syne hoogw.t met offer van dienst al om capabel sijnde,

U.E. ootmoedegen Dienaer,
P.r Roels
Papingloo den 8en januarij 1773

Bijlage II - Brief van Pieter Roels aan kanunnik De Grave van het bisschoppelijk kapittel te Gent, 5 april 1775.

Rijksarchief Gent, Sint-Baafsabdij B2575/4

Aen den eerweirden mijnheer de Grave canonick en cantor vant eerweirdig capittel van S.te Baefs in Gent, tot Gendt

Seer eerweirdigen mijnheer De Grave, cantor van het capittel van S.te Baefs in Gend et.a,

mits dat ick vernomen hebbe dat het goet van Papingloo bij mij in pachte gebruijckt staet te komen in handen van het seer eerweirdig capittel van S.te Baefs in Gendt, sekerlijck om het selve goet ten geheele of ten deele in culture te brengen soo om het selve te beplanten als daer op te maeken winnende landen ende daer op te stellen eenige hofsteden ende aerbeijders huijsen, de welcke daer wel nootsakelyck souden wesen om het werck van de aerbeijders gedaen te worden ende om het goet te helpen gaede slaen ende mits ick aen weijnige van de eerweirde mannen ten sij aen U.E. bekent ben die ick met desen ootmoedelijck ben biddende van voor mij soo veel te doen mets U.E. den minsten niet en sijt dat ick van het aenstaende werck mag derectie hebben waerin ick U.E. versekere met de gratie van Godt mijn beste wel te sullen doen, waer op ick van nu af al hebbe beginnen te reflecteren, in den eersten, het is eene baetelijcke saeke op het gemelde goet iet uijt te rechten voor die het doen can, schoon dat veel moet costen, consedererende de qualiteyt die het bezit, mets dat generalelijck is vrij van thienden, vrij van jacht, vrij van visscherije, ende het princepaelste van al dat soo veel honderde gemeten in de prochie lasten maer en ommestelt tot 5 gemeten, voorders is het ligt om dan an dhoude hofstede te maeken dat men daer can 4 a 5 peirden voeren, mets dat er een considerabele stallinge is om vijf peirden en in de 20tigh coibeesten te stallen, metsgaders swijnskoten naer advenante, met een achtercamerken of een achterhuijs aen het huijs te bouwen waer oock al gerief genoeg; aengaende de scheure met het een gebint 10 a 12 voeten weijder uyt te setten ende daer benevens te maeken het wagenhuys men soude op de diltinge van het selve oock conen tassen, het soude een considerabele grootte bij brengen, ende de boomen tot het bauwen van diere staen genoegsaem op het gemelde goet; voorders wat aengaet van de landen, men can oock de gemelde hofstede vermeerderen met landen soo veel als er noodig sijn mits Docasie die er genoegsaem is, beginnende van aen het hof can men maeken wel 150 gemeten in eenen block dat goet en vruchtbaer land soude wesen waer dat ick selve wel 10 a 12 gemeten hebbe beginnen te maeken, met daer op in den eersten te gebruijcken seep en bleeckers asschen ende als men het geluck heeft van goede ofte onvervalste asschen te leggen can men het verschot van de culture met de eerste vrome weder hebben, dan is het evenwel lant en in goede vette; om goede asschen te becomen waer het beste van al selve in de bleeckeryen de asschen te coopen want de vervalschinge gebeurt gemeenelyck door de marsjans, voorders is er noch occasie om den meersch te vermeerderen dat men sjaerlijckx wel 10 a 12 voer hooij soude konen mayen met een weijnig rawagie (?) te ver...igen, als oock moet het water dat van de landen van mijnheer De Potter die veel asschen legt en van al de landen van Papingloo over den selven meersch passeren, met welcke wateren den selven veel occasie heeft om te verbeteren, wat aengaet het gebruijck vande culture waer al te veel te expliceren, U:E en moet niet twijfelen dat ick sulckx niet genoeg en kenne, mits ick het gebruijck van diere voor mijn selven al genoegh hebbe gefrequenteert en oock op een sanders werck menigvuldige reflectien genomen hebbe,
ondertusschen blijve met wyns van eenen saligen Paeschen en offer van dienst al om capabel sijnde,

Mijnheer,
U:E ootmoedigen Dienaer,
P.r Roels
Maldeghem 5en April 1775

Zicht op een deel van het Booneveld naar het oosten toe vanuit "Norbert Martens' drive", die even ten zuiden van de Doornstraat begint en er parallel mee loopt tot aan de Hogebrandweg.

Het Booneveld, vier, vijf generaties verder

Verkoop in 1921

Jeroom Van Maldeghem

Erfgenamen De Potter

Rekeningen zoals Pieter Roels die bijhield over de werkzaamheden die hij van 1785 tot 1787 in opdracht van de Gentse grondeigenaar Joannes de Potter liet uitvoeren om het Booneveld te Kleit om te vormen tot cultuurland, zijn niet alleen een buitengewoon rijke bron voor de ontginningsgeschiedenis van een streek maar al evenzeer voor de sociale geschiedenis, en bovendien een goudmijn voor genealogen.
De gronden die Joannes de Potter in cijnspacht kreeg van het bisdom Gent, werden in 1795 als kerkelijk goed door de Fransen geconfisqueerd, en het ziet er naar uit dat hij die naderhand heeft kunnen kopen en verder liet uitbaten in volle eigendom. Ook zijn erfgenamen zullen daar wel bij gevaren hebben. Maar drie, vier generaties na grootgrondbezitter Joannes de Potter werden ook die erfdelen weer verkocht. Toen waren in hoofdzaak mensen van ter plaatse de gegadigden. Zo was het mij bekend dat op zeker ogenblik Camiel De Flou, geboren te Maldegem-Kleit in 1871 en er gestorven in 1934, echtgenoot van Elodie Gobeyn, kort na de Eerste Wereldoorlog een deel van het Booneveld had gekocht. Zijn kleindochter mevrouw Rita De Flou bleek over de originele verkoopakte uit 1921 te beschikken en was bereid aan mijn nieuwsgierigheid te voldoen door ze een tijdje uit te lenen, waarvoor bijzondere dank.

Wat me onmiddellijk opviel, was dat de naam Booneveld in de akte niet voorkomt, maar uit de beschrijving van de verschillende kopen blijkt overduidelijk dat het wel degelijk om gronden ging die we op oudere kaarten en in vroegere beschrijvingen onder die naam aantreffen.

De verkoop ging door in de gehoorzaal van het vredegerecht te Eeklo in de namiddag van donderdag 6 oktober 1921 in tegenwoordigheid van vrederechter Gaston Leroux. Verkopers waren

- de kinderen van wijlen dame Gabriëlle Marie Colette de Potter (+ Gent 1877) en graaf de Gousencourt (+ 1908). De oudste zoon woonde ten tijde van de verkoop in Brussel, de tweede op het kasteel van Quesnoy te Blicquy nabij Chapelle à Wattines, de derde

woonde op kasteel Ter Borcht op het gehucht Donk bij Brasschaat, de jongste de Goussencourt op het kasteel van Thon-Samson bij Namêche in de provincie Namen;

- de nazaten van Clément Eugène Marie Ghislaine de Potter d'Indoye, gewezen burgemeester van Kluizen en daar overleden in 1912. De oudste dochter was kloosterlinge bij de Zusters van Liefde in Brussel; Marguerite Melanie, gehuwd met Dorsan Henri graaf Goethals woonde in de Volderstraat te Gent, zoon Edgard Louis in de Belliardstraat in Brussel, terwijl de drie jongste dochters op het ouderlijke kasteel van Doornzele bij Evergem woonden;

- de kinderen van wijlen dame Hélène Marie Jeanne Ghisaine de Potter, zus van Clément Eugène, gehuwd met Léon de Potter. De oudste zoon, Marcel Marie Joseph Antoine Ghislain, was rechter bij de rechtbank van eerste aanleg in Antwerpen; drie broers en twee zussen zijn "zonder beroep". Met hun zessen wonen ze aan de Moretuslei in Antwerpen;

- Guillaume Clément Joseph de Potter, zoon van Joseph Albert Marie Ghislain, in Melle bij Gent geboren in 1900;

- dame Alixe de Potter, douairière van Clément de Potter d'Indoye voornoemd, wonend in Evergem-Kluizen;

- dame Pauline Marie Jeanne barones Van der Straeten-Waillet, weduwe van Joseph Albert de Potter voornoemd, moeder en wettige voogdes van haar zonen Joseph Paul Charles, Henri Edouard Joseph en Aymar Joseph Paul de Potter, respectievelijk geboren in 1901, 1903 en 1907.

Erfdelen Booneveld

Een reeks door de familie De Potter te koop aangeboden percelen palen met de noordzijde aan de Lievevrouwedreef, nu gedeelte Doornstraat. Daarmee vonden we ook ons vermoeden bevestigd dat de Doornstraat oorspronkelijk eigenlijk gewoon een deel was van de Lievevrouwedreef, die laat in 18de eeuw in rechte lijn van de Torredreef naar de Urselweg werd getrokken. De oostkant van het Booneveld heeft die weg als grens, de westrand van het Booneveld heet in de akte van 1921 Knesselaresteenweg of Cleyt kasseide. Die is nu, zoals de rest van de Kleitkaseide, voor een groot deel door woningen met hun tuinen ingenomen.

Het eerst kwam er in de jaren dertig van vorige eeuw op de hoek met de Doornstraat een boerderij waarop een zoon De Flou kwam wonen, namelijk Julien, gehuwd met Malvine Van Landschoot. Later werd de hoeve nog bewoond door veekoopman Oswald Wittevrongel, gehuwd met Jeanine De Flou, een koppel dat naderhand naar Knesselare verhuisde. Nu staat daar de stijlvolle woning in Engelse cottagestijl, gebouwd door de gewezen uitbater van restaurant 't Brigandje aan de Urselweg. De naam Doornstraat is betrekkelijk jong, want zoals gezegd is ze eigenlijk een deel van de Lievevrouwdreef. De naam Boonevelddreef zou historisch juister geweest zijn, maar die naam is gegeven aan een dreef die begint tegenover de knik waar de Kleitkalseide afbuigt naar de Aalterbaan en overgaat in de Harinkweg. Ze loopt pijlrecht naar de Urselweg, maar eigenlijk reikte het Booneveld zuidwaarts niet zo ver.

Toen oudere Kleitenaars het destijds over de Boonevelddreve hadden, werd daarmee het deel van de Doornstraat bedoeld dat liep van de Kleitkalseide tot aan het kruispunt met de Hogebranddreef. De noordoostelijke hoek daarvan was bij het volk gekend als "den terreketel". Er was namelijk op de hoek van de wei van Frans De Coninck een grote "terreketel" blijven staan van de tijd dat de Hogebraddreef in tarmac werd gegoten. Het leek of men hem daar vergeten was.

Mevrouw Rita De Flou wist een volkse verklaring te geven voor de naam Booneveld: een grote lap grond, ooit verkocht voor een zak bonen. Dank zij wijlen Daniël Verstraete, die als geen ander thuis was in oude kaarten en archiefstukken betreffende onze streek, weten we dat de naam afkomstig is van de familienaam Boone, terwijl veld duidt op nog te ontginnen land.

Over de akte van vrije verkoop kunnen we nog kwijt dat alles wat te koop werd aangeboden eigenlijk drie keer de revue passeert. Het eerste deel is de opsomming van de verkopers en de omschrijving van de percelen, het tweede herhaalt de loten met opgave van het ingestelde bedrag en de bieder óf vermeldt dat voor een perceel geen bod is uitgebracht, het derde deel bevat de uiteindelijke toewijzingen. Vanzelfsprekend werden niet alle instellers ook kopers, zoals ook blijkt dat de uiteindelijk grootste koper, Camiel De Flou-Gobeyn, eerder voor niets had ingesteld.

In de indrukwekkend lange opsomming van de adellijke families-grootgrondbezitters en hun kasteeldomeinen en woonplaatsen, hiervoor al samengevat, lijkt het een hele stamboom gedebiteerd wordt. Met de omschrijving van de te verkopen partijen land toont ze aan hoe grote delen van het Kleitse grondgebied sinds het einde van de 18de eeuw vreemd bezit waren. In 1921 zijn dus geboren en getogen Kleitenaars eigenaars geworden.

Kopers

Uit de verkoopakte lichten we volgende toewijzingen en namen van Kleitse kopers, gevolgd door hun geboortejaar, beroep, burgerlijke staat en de verkoopprijs van het lot:

- Koop 1A: Richard Maurice Goossens, geboren te Kleit in 1889, bakker, gehuwd met Urbanie De Baets, en 1B: Bernardus Roels, geboren 1852, gehuwd met Ida Minne, landbouwer en winkelier, 8000 frank, elk voor de helft

- Koop 2: Theofiel Bottelier, geboren 1867, veulensnijder, gehuwd et Amelie Matthys, wonend te Maldegem-Kleit, 2300 frank

- Koop 3: Fréderic De Baets, geboren te Knesselare 1850, kloefkapper, gehuwd met Nathalie Snoeck, Kleitkalseide, 2150 frank

- Koop 4: Alfons Vyncke, geboren te Maldegem in 1886, koopman, gehuwd met Celine De Loof, wonend Kleitkalseide, 3300 frank

- Koop 5: Theofiel Van Poucke, geboren in Knesselare in 1866, landbouwer te Kleit, gehuwd met Rosalie Dobbelaere, 2450 frank

- Koop 6: Hendrik Bottelier, geboren te Maldegem in 1861, varkensslachter, gehuwd met Emma Dhoore, wonend in de Kleitkalseide, 1000 frank

- Koop7: Hendrik Bottelier, als hiervoor, 1650 frank

- Koop 8: Emiel Fiers, geboren te Maldegem in 1882, winkelier in de Kleitkalseide, gehuwd met Maria Valerie Zwankaert, 5600 frank

- Koop 9: Camiel Van Landschoot, geboren te Maldegem in 1884, kloefkapper, gehuwd met Pharaïlde Vanden Bossche, 2700 frank

- Koop 16: Honoré Bottelier, geboren te Maldegem Kleit in 1879, varkensslachter wonend Kleitkalseide, die ook koopt voor Henri Bottelier, varkensslachter geboren in 1882, juffrouw Prudentia Bottelier, huishoudster geboren in 1872, en juffrouw Ida Maria Bottelier, modewerkster, geboren in 1874

- Koop 17: Petrus Meire Verstuyf, geboren te Maldegem in 1865, landbouwer, 2700 frank

- Koop 18: Eduard De Neve, geboren in Aalter in 1857, hoefsmid, gehuwd met Nathalie De Bruyckere, wonend Kleitkalseide, 3000 frank

- Koop 19: Camillus De Flou, geboren te Maldegem in 1871, eierkoopman, gehuwd met Elodie Gobeyn, wonend Urselweg Maldegem-Kleit, 27.200 frank

- Koop 20: Karel Lodewijck Van Hulle, geboren te Maldegem in 1862, boomkweker, gehuwd met Melanie Van Deynse, wonende in de Urselweg op Kleit, 22.500 frank; Van Hulle kocht een derde deel voor eigen rekening en voor

1) Cyriel Joseph Leloup, geboren te Maldegem in 1891, landbouwer,
2) Camiel Joseph Leloup, geboren te Kleit in 1892, metser, ten voordele van zijn zuster Martha Laura Maria Leloup, geboren 1893, vrouwenkleermaakster (drie voor één deel),
3) in naam van August Maertens-Vyncke, veekoopman, voor rekening en ten behoeve van Alphonse Beelaert-Martens, geboren te Adegem in 1880, wonende Kleitkalseide

Camiel De Flou

Lot 19 was eigenlijk een verzamelstaat van goederen, beschreven onder de kopen 28 tot en met 45, die bij samenvoeging werden toegewezen en verkocht aan Camillus De Flou, aanvaardende voor en mits de som van 27200 frank:

- Koop 28: bouwgrond, 12a 30ca en boomprijs 195 frank
- Koop 29: idem, 12a 25ca en boomprijs 115 frank
- Koop 30: idem, 12a 25ca en boomprijs 96 frank
- Koop 31: idem, 12a 25ca en boomprijs 90 frank
- Koop 32: idem, 14a 45ca en boomprijs 200 frank
- Koop33: partij weide en deel dreef, 24a 20ca en boomprijs 60 frank
- Koop 34: partij weiland, 24a 10ca en boomprijs 60 fr.
- Koop 35: partij land 22a 50ca en boomprijs 72 fr
- Koop 36: idem, 24a 5ca en boomprijs 63 fr
- Koop 37: idem, 30a en boomprijs 95 fr.
- Koop 38: idem, 37a 5ca en boomprijs 90 fr.
- Koop 39: idem, 26a 20ca en boomprijs 46 fr.

- Koop 40: idem, 24a 10ca en boomprijs 58 fr.
- Koop 41: idem, 27a 80ca en boomprijs 74 fr.
- Koop 42: idem, 22a 30ca en boomprijs 88 fr.
- Koop 43: idem, 19a 80ca en boomprijs 54 fr.
- Koop 44: idem, 20a 60ca en boomprijs 45 fr
- Koop 45: idem, 51a 30ca en boomprijs 237 fr.

Samen dus 417a 50ca of 4ha 17a 50ca voor de som van 27.200 frank en 1738 frank op te leggen voor de geschatte bomen langs de loten.

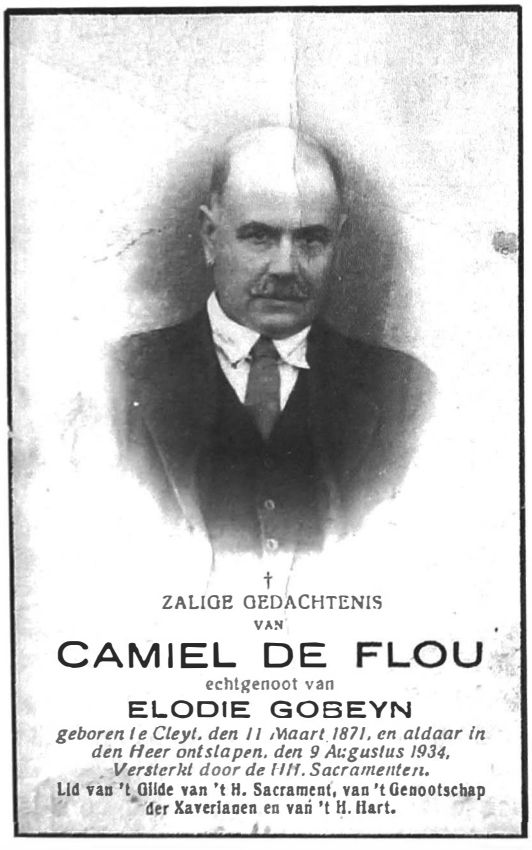
†
ZALIGE GEDACHTENIS
VAN
CAMIEL DE FLOU
echtgenoot van
ELODIE GOBEYN
geboren te Cleyt, den 11 Maart 1871, en aldaar in den Heer ontslapen, den 9 Augustus 1934, Versterkt door de HH. Sacramenten.
Lid van 't Gilde van 't H. Sacrament, van 't Genootschap der Xaverianen en van 't H. Hart.

Bidprentje van Camiel De Flou, overleden 9 augustus 1934.

Het echtpaar Camiel De Flou - Elodie Gobeyn had zes kinderen. Ze zijn de erfgenamen geworden van een reeks eigendommen, door hun ouders verworven door noeste arbeid. Mijn schoonbroer Georges, jongste telg uit het gezin, kan een lange resem anekdoten vertellen over de vele bedrijvigheden, uitgeoefend door zijn vader. Camiel was landbouwer, veehandelaar, zakenmens in hart en nieren. Hij had een winkel aan de Urselweg waar zowat alles te koop was. Hij was meelhandelaar, verkocht meststoffen, granen, zaaigraan, veevoeders. Met paard en wagen reed hij of deed hij rijden, om halfvier in de morgen, de brandende lantaarn achteraan, naar Nederland om meststoffen. Naar de markt te Brugge trok hij met boter en eieren, en men moest niet proberen hem te bedriegen, want Camiel kende de valse trucs. Uiteindelijk had hij in Kleit twee winkels. Dochter Anna De Flou, gehuwd met Julien Maenhaut, hield een tweede winkel open rechtover de kerk. De aankoop van een deel van het Booneveld betekende maar een klein deel van zijn eigendommen.

De familiefoto die we hier reproduceren is genomen na het overlijden van Camiel De Flou. Moeder Elodie Gobeyn, geboren te Kleit op 30 december1882 en er overleden op 20 juli 1965, poseert er met de vier zonen en twee dochters:

- Julien, geboren 23 april 1909, overleden 12 oktober 1981, gehuwd met Malvina Van Landschoot, geboren te Maldegem op 1 juli 1911, er overleden op 17 december 1995;
- Anna, geboren 16 september 1910, overleden te Sijsele op 12 februari 1997, gehuwd met Theofiel Schelstraete, geboren 24 juli 1904 te Adegem, overleden op 29 maart 1977
- Gerard, geboren op 18 maart 1912, overleden te Sijsele op 5 februari 1990, gehuwd met Madeleine Schelstraete, geboren op 6 januari 1914 in Adegem, overleden te Brugge op 22 mei 2000;
- Maurits, geboren op 17 maart 1914, overleden op 24 november 1999 te Ukkel, gehuwd met Julietta Decock, geboren te Maldegem op 18 februari 1919 en overleden op 2 mei 2013;
- Clara, geboren op 28 april 1923 en overleden op 4 juli 1987, gehuwd met Julien Maenhaut, geboren op 24 maart 1917 in Ursel en overleden te Gent op 6 april 2000
- Georges, geboren op 19 maart 1928, gehuwd met Regina Baute, geboren op 27 april 1929.

Drie kinderen zijn zeer jong gestorven:

- Maria, geboren op 3 juli 1915 en overleden op 25 december 1916;
- Paula, geboren op 26 mei 1926, overleden op 6 juni 1926;
- Georgette, tweelingzus van Georges, geboren op 19 maart 1928, overleden op 26 maart daarna.

Stoet ter gelegenheid van de aanstelling van E.H. Jozef Brewée als pastoor van Kleit

3 oktober 1948

Walter Notteboom

De komst van een nieuwe herder was voor een parochie in de naoorlogse jaren nog altijd een zeer belangrijke gebeurtenis. De invloed van de Kerk op het reilen en zeilen in een traditionele dorpsgemeenschap was nog alomvattend, het overgrote deel van verenigingen voor jeugd en volwassenen vond een onderkomen in de katholieke zuil. De komst van een nieuwe pastoor was een mijlpaal: hij was immers de man die op vele terreinen de touwtjes in handen nam.

Pastoor Jozef Brewée werd benoemd op 9 september 1948 als opvolger van pastoor Henri Waegeman die 38 jaar pastoor was geweest in Kleit. Men schreef dat het aan pastoor Waegeman te danken was dat Kleit op godsdienstig gebied "honderd procent hoger staat dan andere parochiën". Pastoor Brewée kwam dus op een voorbeeldige parochie terecht, "waar de mensen hun priesters hoog achtten en hen hun volle medewerking verleenden". Die parochianen bereidden hem dan ook op zondag 3 oktober een zeer hartelijke ontvangst. Begeestering en enthousiasme werden bij deze gelegenheid vaak uitgedrukt in een stoet. Twintig wagens en bijna evenveel groepen beeldden uit wat er in de parochie leefde en werkte, of brachten thema's uit het rijke historische verleden van Kleit. Meewerken aan dit initiatief was vanzelfsprekend.

Voor de kapel op 't Plein schouwden de priesters en de vertegenwoordigers van het burgerlijk gezag de stoet, die naar de foto's te oordelen, ludiek en folkloristisch was opgevat en warme sympathie uitstraalde tegenover de nieuwe herder. In ongekunstelde verzen op de wagens en aan de woningen werd de herder welkom geheten. Middenstanders en talrijke bedrijven en bedrijfjes hingen een beeld op van hun activiteit ter plaatse. Het was het moment om hun zaak te promoten tegenover een breed publiek. Pastoor Brewée kon niet anders dan deze hartelijke dorpsgemeenschap in zijn hart sluiten. Ook de oud-parochianen, een autobus vol, van Temse-Velle, zijn vorige parochie, genoten van de ontvangst.
Eens het feestgedruis uitgestorven toog de pastoor vol ijver aan het werk. In maart 1949 kon men in de annalen het feit aantekenen van de wijding van de nieuwe Vincentiusklok, geschonken door de kasteelheer van het Princeveld, de heer Edmond Dhont. Er kwam opnieuw een feestelijke stoet aan te pas. Op zondag waren er steeds drie missen, er was immers ook steeds een actieve onderpastoor op de parochie. De eerwaarde heren Gaston De Smet (1936-1953) en Leo Vercruysse (1953-1973) waren twee priesters, zeer verknocht aan de parochie.

In 1950 verfraaide de pastoor de omgeving van de kerk door de vuile afsluiting rond het kerkhof te vervangen door een laag stenen muurtje. Maar, zoals we al in een vorige bijdrage belichtten (Jaarboek 18, 2012), was hét wapenfeit van pastoor Brewée de oprichting van de nu alom gekende Mariagrot. Betonblokken van het vliegveld in Adegem-Maldegem waren het basismateriaal voor wat eerst bedoeld was als een eenvoudig heiligdom in de tuin van de pastorie, maar dat echter met het vorderen van de uitbouw steeds grotere proporties aannam.

In het Mariaal jaar 1952 kon op zondag 4 mei de grot met de ommegangkapellen ingewijd worden. Dit gebeuren bracht reeds massaal veel volk op de been. De grot van Kleit begon haar opgang als Mariaal oord van het Meetjesland en verwierf haar plaats onder de gekende oorden zoals Stoepe, de Kleemkapel, O.-L.-Vrouw ten Doorn... Dat er op het kapeldomein geschikte accommodatie kwam om groepen op te vangen speelde ook mee in het succes. Op 16 mei 1954 wijdde mgr. Calewaert van Gent de erekapel met de Kalvarie. Ruim zestig jaar reeds speelt de Kleitse grot haar rol in de volksdevotie tot Onze-Lieve-Vrouw.

Voor de viering van het honderdjarige bestaan van de parochie in 1958 kon pastoor Brewée voluit rekenen op de medewerking van zijn actieve en dichterlijk begaafde onderpastoor E.H. Leo Vercruyssen. "Het spel van Kleit", opgevoerd door eigen volk, blijft in het collectief geheugen hangen.

In 1962 vierde pastoor Brewée zijn gouden priesterjubileum met een plechtige dienst in aanwezigheid van de confraters van de Maldegemse parochies. Een warm dank- en huldebetoon viel hem te beurt in de oude parochiezaal bij het Plein. Hij overleed op 2 november 1964. "*Als een goede herder leefde hij met en voor zijn volk, altijd bereid tot dienstbetoon. Hij was mild en vrijgevig, God alleen weet wat hij besteed heeft aan goede werken*", aldus zijn bidprentje.

De nieuwe pastoor wordt verwelkomd bij het begin van de Kleitkalseide. We zien E.H. deken van Eeklo, burgemeester Hippoliet Cuelenaere, Antoine Rotsart de Hertaing, Bertrand Gailliaert, Ernest De Laere e.a.

Burgemeester Cuelenaere, pastoor Brewée en de deken van Eeklo. Uiterst rechts onderpastoor De Smet.

Jong en oud wachten op de komst van de pastoor voor de parochiekerk. "Wij, al uw nieuwe en blijde parochianen hier we wensen u fier geluk en vree, eerwaarde heer, geachte herder."

De menigte schoolt samen voor de kerk. Pastoor Brewée is vergezeld van zijn broer-priester Karel. Uiterst links meester Van Der Meulen, rechts de deken.

Een meisje biedt een kazuifel aan, het geschenk van de parochie, terwijl Ghislaine Van Der Meulen klaar staat met de sleutels van de kerk. Leden van het kerkkoor zijn Jef Snoeck, Herman Snoeck, De Wandel, Jozef Van Hulle, Alfons Rommel, Georges Fiers, Jan Strybol, Edmond Strybol... Verder zien we ook Edmond Haelewijn en Henri Bottelier.

Op het podium, opgesteld voor de kapel aan 'het Plein', zien we naast de geestelijken, burgemeester Cuelenaere, Ernest De Laere, schepen Jacques Inghelram. Vooraan rechts Camiel Martens, Antoine Rotsart de Hertaing, Omer Van de Bruaene.

De sacramenten worden uitgebeeld:
Het Doopsel. We herkennen Simonne Storme en Yvonne Lammertyn.

Het priesterschap.

De Eucharistie.

Het huwelijk.

Het heilig Oliesel.

De kerstening van de streek.

Groep maagdekens.

Uiteraard moet de pastoor kennismaken met de 'Kleitse Bezembinders'. Links achter huis Staelens André, herberg Marie De Prest.

Meester Omer Dobbelaere begeleidt de bezembinders.

"Kinderwagens – speelgoed – ooievaar" zorgt voor een opvallende wagen. Foto genomen voor café Martens August, rechtover de kerk.

Het onmisbare dagelijkse vervoermiddel, bloemrijk opgetuigd.

Het geschenk van de meisjesschool Sint-Vincentius à Paulo.

*"In de naam van al de Karelshoekse mensen,
aan de herder onze beste wensen", zo luidt het opschrift.*

Voeders Versele met Julien De Baets en zoon Romain.

Een wagen verwijzend naar de eertijds bloeiende vlasnijverheid. De menner is Richard Van Hulle.

Uiteraard zijn de boomkwekerijen present.
Sylvain Van Hulle met zijn zonen.

De houthandel Van Den Eeckhout-De Baerdemaecker, gevolgd door de wagen van boomkwekerij René Van Hulle.

Wij vieren allen om ter meest
Voor den herder volle feest. Gaspard en Jules Bottelier zijn te herkennen.

Uitbeelding van de 'duivensport', een van de meest geliefde volkssporten.

"In den Testenhoek wonen die menschen
Die u komen geluk te wenschen". Menners André Dhoore en Aimé Van Hoecke.

Eén adres voor rolluiken:
De rolluiken der firma Alfons Timmerman en Zoon (opvolgers René en Dirk).
1e gemaakt uit 1e keus hout.
2e met zorg afgewerkt.
3e omverslijtbaar en toch goedkoop.

Bouwbedrijf Van Haecke, vooraan Emiel Van Haecke en Julien De Coninck.
Ook René De Coninck, André Longueville, Julien Van Haecke zijn te herkennen.

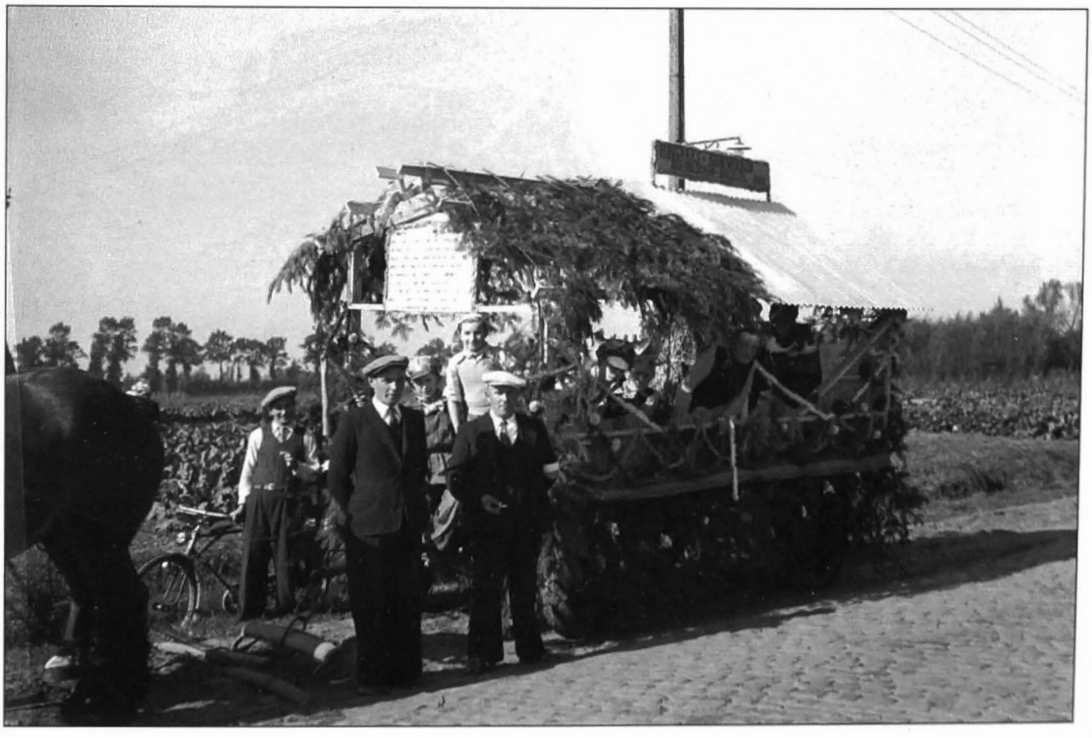

Wellicht een uitbeelding hoe het vroeger was (linkerdeel van het vehikel) en hoe het kan worden (rechts) met de firma Hangaars bouwwerken Richard Taeldeman-De Vlieger.
Personen: Richard Taeldeman, Maurits Dhoore, Julien Longueville.

De bakker verkondigt het zo:
Mijn werk ligt bij den oven, 't Uwe voor hierboven.
Laten we God loven
En aan zijn goedheid geloven.

En de herbergier: "Met veel plezier tapt Manten bier".

De deportatie ligt nog in het geheugen: Gerard Vyncke, Fons Rommel, Georges Martens ...

Daar zijn de bevrijders.
Te herkennen. Georges Scherrens, Roger Lammens.

Iemand met het karretje van het kasteel Princeveld.

Uitbeelding van de kapel van den Doorn.

Ruiters sluiten de stoet.

Het organiserend comité leverde mooi werk:
Richard Roels van de Koffiekan, Guillaume Joos, Herman Dobbelaere en André Immesoete.

In het oude zaaltje aan het 'Plein' vierde pastoor Brewée zijn gouden priesterjubileum, te midden van zijn Kleitse mensen.

Aan pastoor Brewée worden bloemen en een geschenk aangeboden.

De meisjesschool luistert de plechtigheid op met jeugdig gezang.

De kapel van de H. Theresia van Lisieux aan de Katsweg in Maldegem

Hugo Notteboom

Thérèse Martin wordt op 2 januari 1923 geboren in Alençon in Normandië. Haar oudere zus, die nochtans de zorg voor het gezin op zich nam wegens het vroeg overlijden van de moeder, treedt in in de Karmel. Ook Thérèse verlangt op zeer jonge leeftijd naar het kloosterleven. Met bijzondere toelating mag ze intreden op 15-jarige leeftijd bij de karmelietessen in Lisieux. Haar doel is er een 'heilige' te worden. Op haar 21ste wordt ze novicenmeesteres en begeleidt ze anderen in het kloosterleven. Zware geloofstwijfels werden haar niet bespaard. Ze overlijdt al op 24-jarige leeftijd, op 30 september 1897.
Bij het begin van de 20ste eeuw breidt de verering tot Theresia zich zeer snel uit. Op 29 april 1923 wordt Theresia van Lisieux zalig verklaard door paus Pius XI. Twee jaar later, op 17 mei 1925, woont een enthousiaste menigte gelovigen, vooral uit Frankrijk, de heiligverklaring bij van deze dan al sympathieke heilige.
Een van haar bekendste uitspraken is dat ze wil dat het rozen (zegeningen) zou regenen op aarde. Vandaar dat Theresia veelal wordt afgebeeld als karmelietes die een kruisbeeld en rozen tegen de borst houdt.

Theresia wordt de patrones van de missionarissen en van hun missiewerk en ook patrones van Frankrijk en... Rusland. In 1997 wordt ze door paus Joannes Paulus II tot kerkleraar uitgeroepen.

Verering van Heilig Treesje

Binnen de kortste keren wordt Heilig Treesje, zoals ze gemeenzaam wordt genoemd en aanroepen, tijdens het interbellum in Vlaanderen een van de meest populaire heiligen ,van wie vooral door eenvoudige gelovigen de hulp wordt afgesmeekt. In nagenoeg alle kerken en kapellen, kloosters en scholen, treft men haar beeld of afbeelding aan. Ook in de kerk van Maldegem. Veel meisjes worden zelfs naar de heilige genoemd.

Op Sacramentsdag 19 juni 1930 wordt in de Maldegemse kerk een glasraam geplaatst, "*H. Treesje voorstellend te midden de Karmelietessen, rond het Kruis geschaard.*" Een pater karmeliet houdt bij die gelegenheid de homilie tijdens de hoogmis, "*hij paste de groote liefde van H. Treesje aan dit H. Sacramentsfeest en deed het goed.*" Er was maar weinig volk aanwezig in de kerk. Het beeld van de heilige was met rozenkransen omhangen en met licht en bloemen versierd.

Op het glasraam, dat zich bevindt in de Barbarakapel Maldegem, ziet men het wapen van de Gentse bisschop Coppieters. Het is een schenking van de familie Alfred De Facq – Ida De Baets, omwille van een bekomen genezing. Het kunstwerk is van de bekende Gentse glazenier Gustaaf Ladon. Er wordt nog een tweede glasraam geplaatst van de heilige Thérésia, in 1934, eveneens uit het atelier van Ladon en geschonken door dezelfde schenkers, De Facq - De Baets, uit dankbaarheid. Het bevindt zich in de noordelijke dwarsbeuk van de kerk. Hier is helemaal geen 'zoet' Treesje te zien, maar een bewuste heilige, omgeven door rozen.

Octavie De Zutter en de heilige Theresia

In Maldegem is het Octavie De Zutter, echtgenote van Victor De Lille, drukker-uitgever van 't Getrouwe Maldeghem, die de verering voor H. Treesje op gang trekt en gaande houdt.

Bijna wekelijks verzorgt Octavie een hoekje in 't Getrouwe waarin ze missionarissen en zusters uit Maldegem en omgeving steunt. Vanaf 1925 komt er de vraag voor steun voor het H. Treesje bij. Voor de jaarlijkse processie of

ommegang van 15 juli 1925 worden er drie nieuwigheden aangekondigd: het muziek van de Turners, de Hongaarkens van de H. Elisabeth van Hongarije en de groep het Heilig Trezeken omringd door rozenmaagdekens. Met de Hongaarkens worden Hongaarse vluchtelingenkinderen bedoeld die massaal worden opgevangen in Vlaamse gezinnen omwille van de politieke instabiliteit in dat land.

Vanaf de heiligverklaring van Theresia komen er steeds meer giften: *"ter eere van het h. Treesje om zegen voor ons kind, 20 fr.; aan het heilig Trezeken voor de bekering van de zondaren; ter eere van het Heilig Treesje tot ziellavenis van onze ouders, onkels en tantes, 10 fr.; uit dank aan het Heilig Treesje voor haar grooten rozenknoop, 10 fr.; voor het bekomen eenen gunst"* enz.
Af en toe sluipen er 'politiek gekleurde' schenkingen tussen:
- *"voor de Kapel van H. Treesje voor de goeden uitslag der kiezing, 20 fr."*
- *"voor de zieke werkman Boute van een werkman te Maldegem omdat de kiezing gelukt is, 20 fr."*

Daarnaast komen bij 't Getrouwe ook giften toe voor de bouw van de basiliek in Lisieux, *"de overweldigend schoone basiliek die in Lisieux wordt gebouwd, wijst aan hoe H. Treesje bemind is; haar rozenregen daalt ten overvloede neder, H. Treesje brengt haar hemel door met goed te doen op aarde"*, *"uit Sinte Laureins voor twee steenen in de basiliek 200 fr; voor de kathedraal en voor een gezegend jaar te bekomen"* enz. Ondertussen trekken miljoenen bedevaarders naar Lisieux om er de heilige te vereren.

Bij het naderen van haar feestdag op 3 oktober (nu officieel 1 oktober) wordt in Maldegem altijd bijzondere aandacht aan de heilige besteed. Haar beeld *"prijkt nu tot in de verste werelddelen"*. In de kerk van Maldegem staat/stond ook een mooi beeld van Treesje en op de verjaardag van haar afsterven wordt er telkens een solemnele mis gecelebreerd. Mevrouw De Lille roept al diegenen op *"die geern een roosje van de lieve heilige ontvangen"* te komen meehelpen om haar beeld te vereren. Ook schrijft Octavie jarenlang een versje bij de feestdag van de heilige.

In 1928 gaat het als volgt:

Op het feest van H. Treesje

Heilig Treesje, als het milde
Rozenstrooisterken bekend.
Dat rechtveerdigen en Zondaars
Tal van rozen overzendt.
Heilig Treesje, op uw feestdag
Strooit gij nu nog rozen meer.
Zie, wij heffen hoog de handen
Knielen smekend voor U neer

Grootemoe

En in 1929 vonden we volgend gedichtje:

Aan 't Heilig Treesje op haar feest 3 oktober

Lijk frisch-kleurend roze-ranken,
Die vandaag Uw beeld versieren;
Wezen nu dees bede klanken
Ook een hulde om U te vieren
Strooie Uw hand veel feeste-rozen
Over kranke en moedelooze

In 1930 schrijft Octavie volgende verzen:

't Is hoogtij vandaag, we vieren, we sieren
met vlammende kleuren en heerlijke bloemen
die aan Heilig Treesje ons liefde vernoemen
't Is hoogtij vandaag
en wie biedt haar niet graag
eene dankbare hulde
't Heilig Trezeke vulde
Met geestelijke rozen een hemelsche schat
Wel geerne elk hart

Bij haar beeld in de kerk worden bijzonder veel bloemen en kaarsen geofferd.

Bij 't Getrouwe blijven de giften toestromen, zowel voor bijzondere intenties als voor de basiliek waarvan in 1929 de eerste steen wordt gelegd. De "*ondergrondsche kerk*" is ondertussen al afgewerkt. Geregeld wordt Octavie door de Karmelietessen van Lisieux bedankt voor haar steun en hulp. Ook worden via haar voorwerpen als paternosters, schapulieren en rozenblaadjes besteld. In ruil daarvoor offeren de Karmelietessen in Lisieux "*bijzondere gebeden voor alle aalmoezen*".

Een kapel voor Heilig Treesje

Stilaan rijpt bij Octavie De Zutter de idee om, zoals op vele andere parochies, een kapel te bouwen voor haar geliefde heilige, op het domein van de familie, maar toch aan een openbare weg.
Op 8 mei 1932 wordt de mededeling gepubliceerd dat, "*wie mee wil doen voor de aanbesteding voor den bouw eener kapel op den Katsweg te Maldegem aan H. Treesje toegewijd, schrijve om plan en bestek ervan bij Jozef De Lille van 't Getrouwe Maldegem*". Het is de bekende architect Flor Van Reeth (1884-1975) die de kapel ontwerpt. Opvallend is het creatieve gebruik van verschillende kleuren baksteen, waardoor de modernistische bidplaats nog steeds eigentijds aandoet. Een opvallende bijzonderheid is de lichtinval op het altaar, het zogenoemde zenitaal licht. Architecturaal is de kapel een heel apart bouwwerk, een unicum voor onze streek en het is de enige kapel in het centrum van Maldegem.

Op 14 juni 1932 wordt de eerste steen gelegd "*op de Swijgende Baan*" te Maldegem. "*Wie van H. Treesje houdt voelt zich gelukkig de bidplaats opgericht te zien*", aldus Octavie, die volgend gelegenheidsgedicht schrijft:

Ik laat een rozenregen neer,
(heeft Treesje geopenbaard),
En breng mijn hemelsch leven door
Met goed te doen op aard.

Een liefdevol belofte, die
Zoodra de Heilige ontsliep,
zoo vlug als nooit gehoord gezien
Over de wereld liep.

Dra vielen vele roosjes
In der menschen harten neer
Zoovelen werden weergebracht
En nader bij den Heer.

't Is om dien rijken rozentooi
Die bloeit zoo wijd en zijd.
Dat dankbaar 't Heilig Trezeken
Dees plaats wordt toegewijd.

Het worde op den levensweg
Een rustplaats en een thuis,
Waar men betrouwend nederknielt
Met roosjes bij het Kruis.

De kapel is door Octavie De Zutter opgericht "*uit dankbaarheid voor de genezing van een slepende ziekte*". Begin augustus 1932 is ze zo goed als afgewerkt. Octavie hoopt "*dat de wijding weldra zal plaats hebben*". Bisschop Coppieters wordt gevraagd de kapel in te wijden, maar die laat weten dat de bisschop geen bidplaatsen wijdt, die door particulieren, op particuliere eigendom, zijn opgericht. De waarheid is dat de bisschop liever geen kapel wijdt, die is opgericht door een notoir lid van de opstandige familie De Lille. Inderdaad: zoon Jozef had het aangedurfd een tweede katholieke partij op te richten, tegen de traditionele katholieke partij van de pastoor en burgemeester Cuelenaere. Dat de Christene Volkspartij naderhand ook nog de gemeenteraadsverkiezingen wint, is een reden te meer voor de bisschop om de kapel zeker niet in te wijden. Blijkbaar wil de kerkprins zich niet wagen in het Maldegemse politieke wespennest met de staat van beleg, betogingen, geruzie en dies meer.

Octavie De Zutter en dochter Honorina.

Octavie is er het hart van in. Ze is een diepchristelijke vrouw, met een oom die priester is en een zuster als moeder overste in Ieper. Jarenlang steunt ze missionarissen, missiezusters, pastoors, kloosters en andere christelijke instellingen zowel uit het Meetjesland als daarbuiten.

Duizenden franken gaan naar de missiegebieden, naar Kongo, China, de Filippijnen en elders waar Vlaamse missionarissen aan het werk zijn. Van vele dankbare paters, zusters en zelfs bisschoppen worden in 't Getrouwe lovende brieven gepubliceerd. Er wordt aandacht besteed aan de viering van priester Eduard Poppe in Moerzeke, er wordt bericht over de verschijningen in Banneux en zelfs wordt steun verleend voor het bouwen van een Sint-Antonisukapel in Engeland en voor een kapel voor de heilige pastoor van Ars. Wekelijks komen smeekbrieven op 't Getrouwe "*uit het Walenland Vlaanderen overstroomen om hulp voor kerken, scholen en patronages*", aan elke brief wordt aandacht besteed en er wordt zoveel als mogelijk hulp geboden.
In juni 1932 wordt door de Karmelietessen vanuit Lisieux een relikwie van de heilige Theresia, *" het lievelingskind van den hemel*", naar Maldegem opgezonden, bestemd voor de kapel, *"met stempel van de generalen Postulateur die de echtheid verzekerde en goedgekeurd was door de bisschop van Bayeux en Lisieux*". "*Wij zijn gelukkig*", schrijven de zusters Karmelietessen,"*van u hierbij een kostbare relikwie van onze lieve kleine heilige op te zenden, bestemd voor uwe kapel*". De Gentse bisschop kan niet anders dan de verering van deze relikwie goedkeuren.

Ondertussen draait de politieke strijd in Maldegem op volle toeren. Waar Octavie bijzonder onder lijdt, is dat burgemeester Hector Cuelenaere, begin oktober 1932 de kapel publiekelijk belachelijk maakt. "*De tranen vloeiden mij deze week uit de oogen wanneer die 'groote' katholieke! burgemeester Cuelenaere met het kapelleken openlijk spotte, laster vertelde, zoo erg dat geen socialist het zou aandurven*", aldus Octavie.

Door het te laat toekomen, eind augustus 1932, van verschillende benodigdheden voor de kapel zou het nog enkele weken duren eer die geopend werd voor de vereerders van het H. Treesje. Ondertussen wordt ze verder gestoffeerd met onder andere een schilderij "*van den groote kunstschilder Haucquier(?) in Sint-Laureins verblijvende op zijn villa*". Het schilderij stelt de heilige voor met haar kruisbeeld, getooid met rozen en "*eene wemeling van mooie roozen onderaan het beeld*".

Ter gelegenheid van de zonnige Allerheiligendag 1932 is er een toeloop van Maldegemnaren die hun dierbare overledenen met witte chrysanten gedenken op het kerkhof. Het is een uitstekende gelegenheid voor de vele kerkhofbezoekers "*in nadere voeling te komen met Treesjes kapel*". Velen brengen een hartelijke groet aan de heilige in de kapel, tientallen kaarsen en vele bloemen, waaronder mooie rozenmandjes en andere bloemenbakjes, worden geofferd.

Wijding van de kapel

De kapel is wel al in gebruik, maar nog steeds niet gewijd. Die wijding vindt plaats in de voormiddag van dinsdag 20 december 1932 en "*geschiedde zonder de minste ruchtbaarheid, maar alles ging zoo innig, stemmig en hertelijk*". De kapel blijft hele dagen open en wat in de offerblok wordt gevonden, is voor de missies en voor Lisieux bestemd en alle giften worden in 't Getrouwe vermeld. Er wordt rond die tijd niet minder dan 8.000 fr. overgemaakt aan de Karmelietessen, die in ruil bijzonder hebben gebeden voor de Maldegemse kapel en haar bezoekers.

De wijding gebeurt door pater Martinus, ongeschoeide Karmeliet uit Gent, die ook heeft gezorgd voor de relikwie. Het is ook op aandringen van de Karmelietessen van Lisieux

dat bisschop Coppieters alle formaliteiten vervult om de relikwie in het openbaar te mogen vereren. In de daaropvolgende jaren blijft de kapel een gekende trekpleister voor allen die H. Treesje vereren. De bedragen die in de offerblok worden aangetroffen, zijn dikwijls aan de hoge kant, vooral bij de verjaardag van haar sterfdag komen vele gelovigen speciaal naar de kapel om kaarsen, bloemen en geld te offeren. Tijdens de oorlogsjaren en ondanks het overlijden van Octavie bij het begin van de oorlog, neemt het aantal "*bedevaarders*" nog toe, niet zelden wordt meer dan 1.000 frank geschonken.

Restauratie van de kapel

Verschillende decennia blijft de kapel in de belangstelling, vooral van bezoekers aan de begraafplaats die een eind verderop ligt. Tijdens de oorlogsjaren wordt er nog meer gebeden dan anders, en de kelder onder de kapel zou dienst hebben gedaan als schuilkelder. Rond het midden van de vorige eeuw wordt een groot deel van het domein van Victor De Lille door de erfgenamen verkaveld, de kapel wordt in 1955 aan de gemeente Maldegem geschonken. Jammer is wel dat er pal naast de bidplaats een ander gebouw is opgetrokken.

Vandalisme en teruglopend bezoek, ook het teloorgaan van enige sociale controle, zorgt ervoor dat de kapel op slot gaat. Naar aanleiding van de vernieuwing van de Katsweg beslist het gemeentebestuur, op voorstel van het erfgoedcomité en zijn ijverige voorzitter, Etienne Dhont, om in samenwerking met de leerlingen van de houtafdeling van de ernaast gelegen Mevrouw Courtmansschool, het kapelletje in ere te herstellen.
Op donderdag 5 september 2013, om 19.30 u. wordt de gerestaureerde kapel opnieuw ingehuldigd door burgemeester Marleen Van den Bussche, waarna de Open Monumentendag feestelijk wordt geopend in de feestzaal van de Mevrouw Courtmansschool, met onder andere toespraken van directeur Paul Fransoo, Etienne Dhont, Piet Blomme en schepen Antoine Pauwels.

Tijdens een druk bijgewoonde receptie, waarop talrijke kleinkinderen van Victor De Lille en andere familieleden aanwezig waren, werd nog even nagepraat over die familie De Lille en haar bijzondere realisaties voor Maldegem en over het Maldegems Erfgoed en het behoud en de bescherming ervan.

Of de bedevaarders en vereerders van H. Treesje nog ooit massaal zullen terugkomen, blijft maar de vraag.

's Herengave De Lille draagt een gedicht voor van grootmoeder Octavie.

Maldegems oudste vrouwenportretje ontdekt in de kerk

Marc Martens

Begin december van vorig jaar werd bij werkzaamheden voor de plaatsing van een uit Oostende overgekomen positieforgel in de Sint-Barbarakerk te Maldegem, onder de voet van het Sint-Barbara-altaar en vlak tegen het vloerrooster van de verwarmingsinstallatie aan, een fragment gevonden van een arduinen grafsteen met daarop gegraveerd de voorstelling van een dame; links zijn ook nog de schouder en een deel van de bovenarm van een tweede personage, haar man, te herkennen. Het gaat om de rechterbovenhoek van de steen. De bovenrand, nog bewaard op ongeveer 77 cm, is met een regelmatige rechte snede weggeslepen, wellicht bij het graven van de kuil voor de luchtkamer of het plaatsen van het rooster toen de installatie in het najaar van 1966 werd uitgevoerd [1]; de linkerzijde en onderrand van de steen vertonen een tamelijk rechtlijnige, oude breuklijn. De rechterboord bleef op een lengte van zowat 45 cm bewaard. Nemen we het punt waar de ellebogen van de twee figuren elkaar raken als midden, dan zou de steen oorspronkelijk om en nabij de 130 cm breed geweest zijn, en dat in de veronderstelling dat geen drie personages, in dat geval allicht een mansfiguur geflankeerd door twee echtgenotes, zouden voorgesteld zijn. Daar we zonder meer mogen aannemen dat de figuren ten voeten uit waren afgebeeld, kunnen we een lengte of hoogte van zowat 170 à 210 cm veronderstellen.

De huidige positie van de steen, onder de altaartrede, zowel als de oriëntatie van de figuren met het hoofd naar het zuiden - terwijl het de regel was, in de verwachting van de opstanding, "georiënteerd", "geoosterd" te begraven, met het hoofd naar het westen, de voeten richting en de ogen gericht naar het altaar - toont in elk geval aan dat dit niet de oorspronkelijke plaats is van de grafsteen.
We weten uit de oude kerkrekeningen dat de Barbara- en de Sint-Sebastiaanskapel in 1618-1620 een nieuwe bevloering kregen, maar het is weinig waarschijnlijk dat de steen, die zo goed als zeker in de kerkvloer lag, tijdens de godsdienstoorlogen ernstig zou beschadigd of gebroken zijn, terwijl het al helemaal niet zeker is dat hij oorspronkelijk in één van die ruimtes lag. Ook in 1692 zijn er blijkens de aankoop van bouwmaterialen werken uitgevoerd in de kerk, maar die zijn niet nader omschreven. Het meest plausibel is de veronderstelling dat de steen werd uitgebroken én gebroken in 1778 à 1780, toen voor het vernieuwen van de vloeren tweehonderd blauwe "schorren" en zevenhonderd achtenzestig "blauwe voetstenen" werden aangekocht [2]. De steen kan dan uitgelicht en voor het verplaatsen met opzet gebroken zijn; andere delen kwamen wellicht elders terecht, onder de nieuwe vloer, eventueel ook onder een meubelconstructie of zelfs als verharding op het kerkhof.

Voor het maken van de foto werden de graveerlijnen met fijn wit zand ingestrooid

Het bewaarde deel van de grafsteen toont de vrouw van hoofd tot middel. Ze is licht naar haar partner toe gewend en houdt de handen met de duimen over elkaar, in bidhouding onder haar boezem. Haar leeftijd is slechts zeer bij benadering op grond van haar fysionomie op 40 à 60 jaar te schatten. Haar kledij bestaat uit een nauw aansluitend bovenkleed met gesloten, opstaande halsboord waarboven een gegolfde hemdkraag uitsteekt, en met gepofte schouders. Het is sterk ingesnoerd boven de heupen. Onder de armlijn is nog de aanzet van een door het gebruik van een heupwrong wijd uitstaande rok te zien. Op haar hoofd draagt ze een vleugelkapje met neksluier. Haar echtgenoot lijkt gekleed in een tabbaard met bonten kraag en een schoudercape.

Damesportretten, midden 16de eeuw, van resp. onbekend, Willem Key en Pieter Pourbus

Het is een mode die we terugvinden op schilderijen, inzonderheid bij portretten van Pieter Pourbus, Adriaen en Willem Key, Frans Floris, Cornelis de Zeeuw, Anton Moro, Michiel Coxcie en andere tijdgenoten, en die karakteristiek was voor de jaren 1550 à 1580. Dit geeft ons meteen een solide aanknopingspunt voor de datering van de grafsteen in die tijdspanne.

Dergelijke vondst doet eerst en vooral de vraag rijzen: wie is hier voorgesteld. Gelukkig is in de rand van het fragment ook een deel van het grafschrift in gotische letters bewaard. Dat moet vrij uitvoerig geweest zijn, want het is aangebracht in twee stroken omheen de personages; op de hoeken waren ze onderbroken door cirkels, waarin traditioneel de evangelisten door middel van hun symbolen waren voorgesteld.

De tekst op de buitenste lijstrand leert ons dat de overledene *fe Jan Dyserynck* was, een dochter van Jan Dyserynck, in de binnenste strook wordt iets medegedeeld over haar relatie tot *Pieter Cant die star*[*f* ...].

De oudste Maldegemse Dyserynck ons bekend, Gheraerd Diserin, was schepen van Maldegem toen daar voor het college dat verder bestond uit Philips van Loo, Lamsin de Taye, Heindric Heregheer, Jan Eerenbout, Zegher van Arens, Cornelis van Zuud, Jan van den Ende en Pieter de Hoyere, op 29 december 1470 Pieter Bladelin, heer van Middelburg, en zijn echtgenote Margareta van de Vagheviere en, namens het kerkbestuur van Middelburg, Victoor Spronckholf opdaagden voor de overdracht van het hof "Ten Pattenpoele" aan de kerk van Middelburg [3].
Ook in Eeklo kwam die naam toen voor: in 1474-1478 was een Bartholomeus Dyseryntz uit Eeklo student aan de Leuvense Alma Mater [4]. Midden de 16de eeuw was een Jan Diserins er schepen [5]; in 1566 trad schout Gillis Dyserins er evenmin als de baljuw van Eeklo op tegen de hageprekers. [6]

Laten we er echter maar van uit gaan dat de Jan Dyserynck van de grafsteen een Maldegemnaar was.
Registers van dopen en huwelijken die de pastoors ingevolge een besluit van het concilie

van Trente (1545-1563) dienden bij te houden (begrafenisregisters werden pas later verplicht) zijn er voor Maldegem pas vanaf respectievelijk 1609 en 1616, en 1629 voor de begrafenissen, zodat ze geen hulp bieden voor nadere identificatie van de personen op de grafsteen.
Waar we wel over beschikken, zijn wezenregisters over de jaren1536-1580 [7]. We treffen er een Jan Dijserinck filius Willem, overleden op 23 februari 1540; voor zijn minderjarige kinderen werden Cornelis filius Mattheeus Scellebroot en Gillis filius Pieter Van Landtschoodt als voogden aangesteld [8]; voor 6 maart nadien worden een Cornelis filius Jans Dijserijns en een Pieter filius Cornelis Sconackere vermeld als voogden over de kinderen van Jan filius Jan Dijserijns bij het overlijden van hun moeder. Een van deze Jans was wellicht de vader van de dame op de grafsteen.

Vanaf 1540 lijkt het te wemelen van de Dyseryncks in Maldegem. In de wezenregisters treffen we hen tientallen keren aan als overledenen, voogden of minderjarig kind; de voornamen Jan en Pieter komen zo frequent voor dat we moeten aannemen dat er vanaf dan tot decennia verder steeds minstens twee Jans en Pieters Dyserynck rondliepen. De akten van eedaflegging uit de zogenaamde ferieboeken en de parochieregisters vanaf 1609 - 1616 lijken dat alleen maar te bevestigen. Als illustratie daarvan enkele Dyseryncks in openbare ambten binnen het ambacht Maldegem:
Een Joos Diserinc was schepen van 1556 tot 1560; een Pieter Dijserin was griffier in 1580, een Pieter Diserin was burgemeester van de commune in 1586, een Pieter filius Pieter was in dat jaar schepen van het ambacht, Pauwels filius Pieter was dat in 1591. Wellicht dezelfde was in 1598 en 1602 aangewezen als pointer of zetter en hoofdman van Maldegem in 1604. Roeland filius Pieter was pointer of zetter in 1591 en 1596.
Op 10 oktober 1629 werd in Maldegem een Pieter Dyseryn van 87 jaar begraven; hij moet er dus geboren zijn in 1542 en was mogelijk een broer van de dame op de grafsteen.

Rond 1590-1600 woonden op Brezende, Maldegem-Donk, twee Pieters Diserin, vader en zoon. Ze kregen er te maken met de toverstreken van Jorine, de weduwe van baljuw Provoost van Middelburg [9]. Daar was blijkens de stadsrekeningen in 1612-1617 een Pieter, in 1615-1617 een Joos en in 1623-24 en 1630-32 opnieuw een Pieter schepen.
In Balgerhoeke, nabij de Striepe, waren blijkens een penningcohier van 1580, rond die tijd een Pieter Dyserinck en een Philip Maertens eigenaars van een stampmolen [10].

Archiefbronnen als wettelijke passeringen, ferieboeken, ommelopers, landboeken... kunnen ongetwijfeld nog een overvloed aan gegevens over de Dyseryncks in en rond Maldegem aanbrengen. Een stamboomonderzoeker zou er ongetwijfeld een vette kluif aan hebben.
Voor de naam Cant op het randschrift hebben we voor de periode 1550-1580 tot nog toe geen aanknopingspunten in Maldegem, wel komt hij vrij frequent voor vanaf de tweede helft van de 17de eeuw.

Het feit dat de dochter van Jan Dyserynck en haar man zich in 1550-1580 in gravure lieten voorstellen op hun grafsteen in de kerk van Maldegem, geheel gekleed naar de mode van toen, getuigt ervan dat ze bijzonder welstellend hebben geleefd. Hoewel het gezicht wellicht enigszins stereotyp is, gevolg van materiaal en techniek, lieten ze ons een zeldzaam mooi én levendig portret na.

NOTEN

1 Bij die graafwerken "stootte men echter plots op een paar graftomben in nisvorm met gebogen gewelfjes. Daarin werden enkele beenderresten van geraamten gevonden", aldus een krantenknipsel van toen dat we in handen kregen. We gingen niet op zoek naar de titel van het dag- of weekblad waarin het verscheen -we vermoeden evenwel Het Volk-, noch naar de precieze verschijningsdatum, maar stellen wel vast dat de auteur een Maldegemnaar moet zijn, vermits hij het verder heeft over "onze Maldegemse heemkundige de h. Gabriël De Lille, hiervan op de hoogte, was aanvankelijk van oordeel..." . Na raadpleging van enkele werken over de geschiedenis van Maldegem was de conclusie van Gabriël De Lille:"Nabij dit altaar werd begraven ridder Philip IV, heer van Maldegem, die de naam kreeg van 'Getrouwe' en het lot deelde van graaf Gwijde van Dampiere in gevangenschap ... De graftomben werden ten jare 1578 door de beeldstormers opengebroken omwille van de loden kisten waarin de edellieden waren begraven en de beenderresten werden uitgestrooid.. Zo staat beschreven ... De grafkeldertjes met bogen in metselwerk stortten in door de trilboren bij de graafwerken. De beenderresten van het St.-Barbara-altaar en de vondsten in het middenschip werden met de meeste eerbied terug begraven". Over het grafsteentje dat men toen toch ook moet aangetroffen hebben, wordt met geen woord gerept.

2 Marc MARTENS: *Bouwgeschiedenis van de Sint-Barabarakerk*, in *Jaarboek van de heemkundige kring Het Ambacht Maldegem* 7 (2001), p. 36,42, 47.

3 *Cartularium Ecclesiae B.B. Apostolorum Petri et Pauli Medioburgi in Flandria - Gedenkschriften of Charterboek der kerk van de h.h. Apostelen Petrus en Paulus binnen Middelburg in Vlaenderen*, opgezet in 1834 door de zorgen van toenmalig pastoor Andries van Middelburg en daar bewaard in het kerkarchief, pp. 31-43. Het hertogelijk octrooi van ammortisatie werd verleend op 18 augustus 1468.

4 *Zevenhonderdvijftig jaar Eeklo*, Eeklo 1990, p. 68

5 Eduard Neelemans *Geschiedenis der stad Eecloo*, Eeklo en Gent 1859, p. 256, bewijsstuk 26: oorkonde d.d. 6 oktober 1550.

6 *Zevenhonderdvijftig jaar Eeklo*, p. 94 en 122

7 Bewaard in het Rijksarchief te Gent, gepubliceerd door W. STEEGHERS en M. BOUSSAUW: *De Staten van Goed van Ambacht Maldegem, II.* Gent 1977. Ook online te consulteren onder www.familiekundevlaanderen-meetjesland.be/digitale_bronbewerkingen.php

8 STEEGHERS en BOUSSAUW: *De Staten van Goed...*, p. 123.

9 Marc MARTENS: *Toverij te Middelburg en op Brezende*, in *Jaarboek van Het Ambacht Maldegem* 1 (1995), p. 113, 131-132.

10 Hugo NOTTEBOOM: *Heemkundige wandeling door Adegem – 5. Van Balgerhoeke naar Maldegem*, in *Ons Meetjesland* jg. 16 (1983) nr. 1.

Krantenfoto: Graafwerken in het Sint-Barbarakoor van de kerk te Maldegem voor de installatie van een nieuw verwarmingssysteem, 1966. Met de "pioche" worden de gemetselde graven aangepakt. Het onderschrift luidde: De bijna volledig ontdekte graftombe van ridder Philip IV.

Een derde leven voor het Van Peteghemorgel in de kerk van Adegem

Marc Martens

Voor publicatie uitgesteld, maar niet vergeten, dat op zondagnamiddag 31 oktober 2010 in Adegem het gerestaureerde Van Peteghemorgel van de Sint-Adrianuskerk met gepaste luister werd ingezegend door bisschop Luc Van Looy en daarna ingespeeld door Edward de Geest, titularis organist van de Sint-Baafskathedraal te Gent.

De heer Jozef Braekmans uit Vorselaar, die het restauratiedossier samenstelde en opvolgde, had het in zijn toespraak over een meer dan merkwaardig orgel, zowel naar vorm als qua geschiedenis. Hij vermoedt dat het in de periode 1724-1730 gebouwd werd door Louis Del'haye of De la Haye, een orgelmaker geboren te Chièvres bij Ath in 1696, die zich omstreeks 1724 in Antwerpen vestigde. Nazaten bleven tot halverwege de 19de eeuw actief in het Vlaamse orgellandschap, wat de familie De la Haye vergelijkbaar maakt met de fameuze dynastie der Van Peteghems, vanaf 1733-1740 bedrijvig vanuit Gent.

Bekend is dat in 1723 Louis Del'haye de opdracht aannam voor de bouw van een orgel voor de kerk van Kaprijke. Daar kerkbesturen met gelijksoortige plannen zich toentertijd zowel als nu al eens naar een parochie begaven waar een orgel in opbouw was of pas afgewerkt, is het heel wel mogelijk dat Del'haye op die manier ook een opdracht voor Adegem wist binnen te rijven. Ter vergelijking: zo trokken de koster en enkele kerkmeesters van Maldegem in 1862 naar Kaprijke, waar het ondertussen honderdveertig jaar oude orgel van Del'haye pas vervangen was door een instrument van Louis Hooghuys, die aldus een contract voor Maldegem binnenhaalde!

Waarschijnlijk had het orgel van Adegem oorspronkelijk slechts één klavier en stond het opgesteld in de balustrade van het doksaal; een speeltafel in de zijwand, zoals het orgel van Adegem nu opnieuw heeft, typeert Del'hayes instrumenten. En merkwaardig: ook Maldegem-Donk heeft een Del'haye-orgel, weliswaar oorspronkelijk gebouwd voor de Heilig-Kruiskerk in Heusden bij Gent door Louis de la Haye senior, en gedateerd 1712.

Een vernieuwing van het doksaal in 1780, betuigd in het kerkarchief, was mogelijk een uitbreiding van de vloerruimte, maar vast staat dat de kerkmeesters orgelbouwer Lambert van Peteghem (Gent, 1742-1807), die toen al in associatie werkte met zijn vader Pieter, naar Adegem uitnodigden voor een aanpassing van het orgel, aanpassing die klaarblijkelijk een verplaatsing en uitbreiding werd. Daarbij werd, aldus orgeldeskundige Jozef Braekmans, het instrument áchter de balustrade van het hoogzaal opgesteld en voorzien van twee manualen. Ook de frontpijpen werden door Lambert van Peteghem vervangen. Wat wel behouden bleef, is de opstelling van de speeltafel in de zijwand.

Gedurende ruim 50 jaar blijven de Van Peteghems het Adegemse orgel regelmatig nazien en onderhouden, tot daarvoor een beroep wordt gedaan op Simon Gerrit Hooghuys van Brugge (1780-1853), broer van Louis-Benoît, de bouwer van het orgel in de Sint-Barbarakerk te Maldegem.

Nadien valt over een tijdspanne van meer dan een eeuw, van 1845 tot 1956, niets bijzonders over het orgel van Adegem te vernemen. In dat laatste jaar evenwel werd de firma Loncke uit Esen bij Diksmuide aangesproken voor het "aanpassen" van het orgel, een aanpassing die erop neerkwam dat de voet van het orgel werd verwijderd en de bovenkast op een verhoogde sokkel, gesteund door stalen balken, werd geïnstalleerd, terwijl de speeltafel van twee manualen en een aangehangen pedaal, op het hoogzaal behouden bleef. Daarmee creëerde Loncke echter een erg bedenkelijke situatie, omdat het binnenwerk van het orgel enkel en alleen vanuit een hoger gelegen torenkamer, op handen en knieën kruipend te bereiken was, wat, aldus de heer Braekmans, niet anders kon dan leiden "tot gebrek aan onderhoud, tot gebrekkig onderhoud en... uiteindelijk tot verval".

Het orgel in de opstelling van Loncke, 1956-2007

Precies dat verval maakte een restauratie dringend en dwingend. Ze werd vanaf 1996 voorbereid door de kerkfabriek van Sint-Adrianus Adegem onder voorzitterschap van de heer Jan Stockman en als gezegd, begeleid door Jef Braeckmans. Daarbij werd er voor gekozen het orgel zijn historisch karakter terug te geven zoals het in 1780 door Lambert van Peteghem was geconcipieerd, en met behoud van diens nog bestaande pijpenwerk. De noodzakelijke aanvullingen werden dan ook uitgevoerd met de karakteristieken van de Van Peteghemorgels. In de kastvoet kwam het positief, bestaande uit negen registers, in de bovenkast zijn de veertien registers van het hoofdwerk opgesteld. Om deze spelen te ondersteunen en het orgel geschikt te maken voor een breed repertorium, werd een zelfstandig pedaal met drie registers toegevoegd. De hele onderneming werd toevertrouwd aan de firma Lapon Orgelbouw uit Diksmuide, die ze met veel deskundigheid en liefde voor het vak uitvoerde.

De dispositie van het orgel is nu, in technische termen uitgedrukt, als volgt

Hoofdwerk:

1. Cornet Vst
2. Montre 8v
3. Prestant 4v
4. Bourdon 8v
5. Doublette 2v
6. Flûte 4v
7. Nazard 2 2/3v
8. Tierce 1 3/5v
9. Larigot
10. Fourniture IIIst
11. Cimbal IIst
12. Trompet 8v (bas en sup.)
13. Clairon 4v
14. Voix Humaine 8v

Positief :

1. Prestant 4v
2. Bourdon 8v
3. Doublette 2v
4. Flûte 4v
5. Nazard
6. Tierce
7. Cornet IIIst
8. Fourniture IIIst
9. Cromhoorn 8v (bn sup.)

Pedaal

1. Subbas 16v
2. Bourdon 8v
3. Trompet 8v

Het orgel beschikt ook over twee effectregisters, Tremblant en Rossignol.
De tessituur van de manualen reikt van C, Cis tot f''', van het pedaal van C, Cis tot d'. De toonhoogte bedraagt 405 Hz voor A, de stemming is naar Rameau met 3 reine tertsen.

Voor de restauratie, uitgevoerd in de ateliers van de firma Lapon, droeg het Vlaams Gewest 253.060 euro bij, de Provincie Oost-Vlaanderen 84.353 euro, de Gemeente Maldegem 63.343 euro en de kerkfabriek van Adegem 18.000 euro, alles samen dus 418.756 euro.

Het resultaat is dan ook bijzonder... oorstrelend en welluidend, als gebleken is tijdens de inhuldiging op zondag 31 oktober 2010. Daar werd na de verwelkoming van een volle kerk genodigden en belangstellenden door Jan Stockman, de samenzang "De vreugde voert ons naar dit huis" onder de leiding van koordirigent Jan Wauters aangeheven. Op de inzegening van het orgel door monseigneur Van Looy, die het de wens meegaf dat zijn klanken ook gezegende klanken zouden mogen zijn, volgde een door het Adegemse koor Canticorum gloedvol gezongen en door het orgel begeleide 'Jesus bleibet meine Freude' van Bach. Jef Braekmans schetste dan de historiek van het instrument en de filosofie bij de restauratie ervan, waarna Edward de Geest het orgel voor het eerst solo liet klinken in het allegro uit een orgelconcerto van Johann Gottfried Walther.
Burgemeester Johan De Roo lichtte het aandeel van de gemeente toe in de totstandkoming en ondersteuning van het project, en liet niet na de leden van de Adegemse kerkfabriek te feliciteren met de realisatie ervan. Tot ieders verrassing nodigde hij bisschop Van Looy, van wie geweten is dat hij muziek in het hart en in de vingers heeft, uit het orgel eens te proberen, wat geheel onvoorbereid tóch wel aardig wilde lukken.

Met het pastoraal klinkende 'Echo in F', genoteerd in 1617 en toegeschreven aan de Vlaming Gherardus Scronx, liet organist Edward De Geest het publiek kennismaken met de rijkdom aan klankkleuren van de verschillende registers, terwijl in de 'Sonate VI in a moll' van Carl Philip Emanuel Bach de combinaties ervan ten volle tot uiting kwamen. In het koraalvoorspel 'Wachet auf ruft uns die Stimme' van vader Bach, waarin dartelheid en

Het Adegemse kerkbestuur in gezelschap van mgr. Luc Van Looy van Gent, beluistert met aandacht het orgelspel van Edward De Geest.

plechtstatigheid elkaar treffen, lijkt het orgel haast zelf op te roepen zijn stem, de klanken van zijn adem in geest en gemoed te laten doordringen. Met de 'Suite du deuxième ton' van Louis-Nicolas Clérembault met haar zowel uitbundige als dialogerende en contemplatieve gedeelten en een triomfaal klinkend slot, demonstreerde Edward De Geest zowat alle facetten van het orgel én zijn eigen meesterschap aan de klavieren.
Voorwaar, het Van Peteghemorgel van Adegem is zijn derde leven feestelijk en beloftevol begonnen!

"Orgelpunt Adegem", een bescheiden groep enthousiastelingen-liefhebbers, richtte ondertussen al driemaal een orgelrecital in, telkens in oktober en dus een verjaardagsconcert als het ware, waarin getalenteerde organisten - Edward De Geest, Dirk Bruggeman, Alex Coucke - het Adegemse orgel op zijn mooiste en veelzijdigste laten weerklinken.

Bronnen:

Commentaar van orgeldeskundige Jozef Braekmans, de "architect" van de restauratie, in de brochure uitgegeven door de kerkfabriek van Sint-Adrianus Adegem ter gelegenheid van de inhuldiging van het gerestaureerde orgel, 31.10.2010.
Eigen aanwezigheid.

Wat gebeurde er 100 jaar geleden in Adegem, Maldegem en Middelburg?

Een kroniek van het jaar 1913

Jozef Dobbelaere

Het nieuws komt uit de weekbladen 't Getrouwe Maldeghem (GM) van Victor De Lille en Het Weekblad voor West-, Oost- en Zeeuwsch-Vlaanderen (WB) van Gustaaf Parrin, beide Maldegemse weekbladen.

In 1913 waren de volgende belangrijke zaken aan de orde: het algemeen enkelvoudig stemrecht, het wetsontwerp voor het Lager Onderwijs, de wet op de persoonlijke dienstplicht en de vervlaamsing van de Gentse hogeschool.

Een nieuwe slachterij in Maldegem

Alfons D'Aubioul-Van Kerschaver opende op Markt 14 een nieuwe slachterij voor runderen. Men kon als particulier vlees kopen, maar ook alle soorten van *mode-artikelen* (WB 5 januari 1913).

Vergadering van de Katholieke Arrondissementsbond in Eeklo

Op donderdag 9 januari 1913 vergaderde in Eeklo de Katholieke Arrondissementsbond over de hogeschool in Gent en de geplande nieuwe legerwet. Meer dan honderd leden waren aanwezig. Volksvertegenwoordiger Arthur Verhaegen had over beide kwesties een standpunt dat afweek van dat van de meeste leden. Zo opteerde hij voor een Vlaamse hogeschool met zowel Vlaamse als Franse leergangen. De meerderheid van de leden was echter voorstander van een volledig vervlaamste universiteit.

De bespreking van de legerkwestie zorgde voor veel animo. Arthur Verhaegen wees op de verslechterde internationale toestand sinds juni 1912. Hij was wel akkoord dat enkele punten nog dienden te veranderen in het wetsvoorstel, maar voor wat de taaltoestand betrof was men volgens hem aan de Vlaamse eisen tegemoet gekomen door de nieuwe ministeriële rondzendbrief.

Robrecht Standaert

Ingenieur Robrecht Standaert uit Balgerhoeke was het daarmee niet eens en had geen vertrouwen in een rondzendbrief. De gelijkheid voor het Vlaams moest volgens hem in de legerwet zelf ingeschreven worden. Het Vlaams moest op gelijke voet staan met het Frans in de commandovoering, in het bestuur van het leger en in de krijgsscholen. Hij was voorstander van een indeling in Vlaamse en Waalse regimenten. Vele aanwezigen steunden hem daarin.

Arthur Verhaegen zei dat hij met dat standpunt niet akkoord kon gaan en op het einde van de vergadering ging men uit elkaar zonder overeenstemming (GM 12 januari 1913).

Verkoop van de goederen van Désiré Van Mullem

Op 29 september 1911 was dokter en brouwer Désiré Van Mullem gestorven in Maldegem. Hij was jarenlang burgemeester. Zijn enige zoon André was priester en woonde sinds februari 1913 bij zijn stiefmoeder Mathilde Van Troostenberghe in de Noordstraat. Désiré Van Mullem had geen opvolger, dus ging men over tot een openbare verkoping.
Dat gebeurde op 21 januari 1913 op het erf in de Noordstraat door notaris August Wallyn, bijgestaan door onder andere Armand Bouckaert, notaris in Ursel en schoonzoon van Van Mullem. Buiten de normale goederen werd ook het gerief van de brouwerij verkocht zoals een nieuwe koperen bierketel van 50 hectoliter en ander gereedschap. Blijkbaar brouwde Van Mullem met vreemde hoppe, want een baal Duitse hoppe werd aangeboden op de *venditie* (WB 19 januari 1913).

BIJ STERFGEVAL.

VENDITIE

te MALDEGHEM, Dorp,

IN DE NOORDSTRAAT.

—o—

De Notaris **A. WALLYN**, te Maldeghem, zal op

Dinsdag 21 Januari 1913,

om 9 ure voormiddag, met zijne ambtgenooten Miters **ARMAND BOUCKAERT**, Notaris te Ursel, en **JUSTIN LANDRIEU**, Notaris te Gent, ten sterfhuize van Mijnheer Désiré Van Mullem, in leven geneesheer en brouwer te Maldeghem, Noordstraat, openbaarlijk verkoopen :

Merriepaard oud omtrent 12 jaar, drij Voituren, waaronder een schoonen Landauer, Cheese, 2 Wagens, Drijwielkar, Bierkar op ressort, Steekkar, Windmolen. Schroomolen, oude Dorschmachien, Kruiwagen, Harnassuring in soort, Brandspuit, 6 arduinen Stukken, 2000 kilos Coks, Verfmolen met marmeren stuks, 10 Bieënkorven, partij Hooi, 500 kilos Beeten, oude Kalsijnen en Deuren, partijtjdele Flesschen.

30 koopen Brandhout, Persen, Staken en Planken.

Eene partij Huismeubelen, als : Bedstoelen, Lavabos, Nachttafels. Commoden, Kleêrkas, Spiegels, Quinquets, Stoven, Zetels, Stoelen, Tafels, Nachtvertrek, Matrassen, Koffers, Potten, Pannen, Casserollen, Koper- Tin- Geleijerd- en Aardewerk, Glazen in soort, Caraffen, Prenten, Schilderijen, Beelden.

Brouwershalm als : Onlangs nieuwen koperen Bierketel van 50 hectoliters inhoud, ouden ijzeren Ketel, dito Bak, schoone ijzeren Werkkuip (20 hect.) met waterbuis en koperen kraan, Cylinder, Zaagmachien, Locomobile, Maalderij met toebehoorten, Assen en Poulies met coussinets, 2 koperen Pompen, ijzeren Waterpomp, 2 schoone lederen Riemen, Waterbuizen en Kranen, ijzeren Bierstelling, houten Goten, twee Gistpressen, eene baal Duitsche Hoppe, vat met Bruinsel, Stopsels en Papier, 54 Biertonnen, 92 halve Dito, 16 Kwaartjes, 4 Liggers, 17 Gistvaten, 9 Presvaten, 3 Vlotten, 2 Poutrellen en eene partij klein Brouwersgereedschap.

N. B. De Huismeubelen, 't Brandhout en 't klein Alm zullen 's voormiddags verkocht worden.

Met comptant geld.

Het Genootschap van de H. Vincentius a Paulo

De leden van het Genootschap van de H. Vincentius a Paulo betuigden hun dank aan de inwoners van Maldegem voor de milde giften. Een *omhaling* op kerstdag bracht 245,03 fr. op. Elke persoon die in nood zijnde gezinnen kende, werd gevraagd hun namen door te geven (WB 5 januari 1913).

WISSELKANTOOR

Julien Van Hoorebeke-De Coster

26, Noordstraat, MALDEGHEM.

Spaarkas. Interest fr. 3.25 en 3.60 per honderd.
Grondobligatiën. Interest fr. 3.60, 4.00 en 4 1/2 %.
Leeningen op eigendommen aan 4 %.
Aan- en verkoop van alle Beurswaarden.
Uitwisselen van Coupons en vreemd Geld.
Assurantiën tegen Brandschade en Ongevallen.
KOSTELOOZE INLICHTINGEN.

(WB 5 januari 1913).

Verlichting met gas aan het station van Maldegem

Geleidelijk aan ging men meer en meer over tot openbare verlichting met gas. Nu was de omgeving van het station aan de beurt.

De stalkeersen op de Statie hebben hunnen tijd gehad. 't Is er toch van gekomen dat ze daar de gaze gaan leggen.

Er stond van de weke al een groote compteur in de Statie; ze zeiden dat het eenen was voor 30 bekken.

De menschen zullen dan toch zien waar dat ze gaan, want 't was daar 'nen donkeren put. Ge moest er nog een beetje den weg kennen voor de bedriegputten.

Nu zal er geen gevaar meer zijn met het klaar gazlicht en bijzonderlijk bij vuil en modderig weêr.

(WB 12 januari 1913).

Uit ter hand te koop

door verandering van woonst, eene goede DORSCHMACHIEN, bij AUGUST DOBBELAERE, landbouwer, Adeghem, Celieplas.

(WB 9 maart 1913).

Uit Adeghem.

Luisterrijk Tooneelkundig AVONDFEEST, gegeven door de Fanfarenmaatschappij De Vereenigde Vrienden, op de Zondagen 26 Januari en 2 Februari 1913.

Programma: 1. L'Almée, openingstuk voor Fanfaren; 2. BROEDERHAAT, drama in drij bedrijven, 1e bedrijf, Het Afscheid; 2e bedrijf, De Misdaad (tien jaren later); 3e bedrijf, Berouw en Vergiffenis. 3. Groote Chic, kluchtige tweezang.

15 minuten rust. — 4. Le Joli Village, polka voor pistons; 5. MIJNHEER IS OP REIS, blijspel in een bedrijf; 6. Ja Sarel ze spelen de beest, kluchtzang; 7. Vaughan in 't Dorp, kluchtig zangspel.

Begin om 3 1/2 ure. — Voorbehoudene plaats 2 fr., Eerste pl. 1 fr., Tweede pl. 0.50.

De kinderen worden alleen toegelaten den Zaterdag avond op de algemeene repetitie die zal plaats hebben om 6 ure.

Zondag 2 Februari zal niemand kosteloos toegelaten worden. — De damen worden vriendelijk verzocht hunne hoeden af te doen.

Nieuw Logement

TE MALDEGHEM, NOORDSTRAAT, Nr 140.

De ondergeteekende FELIX VAN OOTEGEM, heeft de eer kenbaar te maken aan de heeren reizigers en kleine reizigers, dat ik een

Logement en Afspanning

kom te openen met 1 Februari aanstaande.

Alsook ben ik bijzonder ingericht voor het plaatsen van paarden, ten minste kan ik wel 25 paarden stalling geven.

Meer dan 20 rijtuigen, kunnen bij mij in gesloten remize staan.

Aangezien door mijne goede gekendheid verhoop ik de gunst van eenieder te mogen genieten.

Felix Van Ootegem,

Maldeghem, Noordstraat, N° 140.

Een goede kritiek voor het Adegemse toneel

Het toneel in Adegem gegeven op zondag 26 januari door de fanfare De Vereenigde Vrienden, kende veel bijval. Lof was er vooral voor de gebroeders De Pré, August Schyvinck, Edmond en Florimond Martens, Alfred De Keyser, Henri Blomme en *Lapperken.* Het concert werd nog eens opgevoerd op zondag 2 februari. Het begon om 4 uur stipt en men gaf de volgende raad: *Drink 5 pinten min dien avond en trekt er naartoe, maar gaat wat in tijds deure, want ge zoudt kunnen geen plaatse meer vinden anders, 'k zeg het nog eens en wij hebben er ooggetuige van geweest, 't is 't ziene weerd!* (WB 2 februari 1913).

Een cinemafeest in Maldegem

Op zondag 12 januari werd in Maldegem een cinemafeest aangeboden aan de ere- en werkende leden van de Burgersgilde. Uit het programma blijkt duidelijk dat het overwegend filmpjes waren om eens goed te lachen. Maar er waren ook educatieve bij zoals 'de intrede van koning Albert in Brussel' en 'het leven van Mozes'.

Morgen, Zondag, om 4 1/2 ure stipt, Luisterrijk CINEMAFEEST, aangeboden aan de Eere- en Werkende Leden der Burgersgilde. — Programma. — 1. a) Een valsche bedelaar. b) In auto leeren rijden. — 2 Intrede van Albert I te Brussel. — 3. Een kind opgelicht. — 4. Zwemmers en duikelaars. — 5. Het leven van Mozes. — 6. Tooverdans. — 7. Italiaansche ruiterijschool. — 8. Een man in caoutchouc.
Kinderen onder de 12 jaar worden niet toegelaten. Verboden te rooken in de zaal.

(WB 12 januari 1913).

Veroordeling voor smokkel

Voor de *Boetstraffelijke Rechtbank* van Gent verschenen Theofiel Van den Neste en Matteus Eggen, beiden uit Maldegem, samen met vier anderen voor een vergrijp gepleegd op 5 april 1912 in Maldegem. Ze werden betrapt op smokkel van geslacht vlees. Tijdens hun smokkeltocht verplaatsten ze zich per fiets, probeerden te vluchten, doch werden gesnapt. De smokkelaars werden veroordeeld tot elk 4 maanden gevangenis en een gezamenlijke boete van 1.136 fr. (WB 19 januari 1913).

† Zaterdag overleed albier op Burkel de eerzame Victor Verheire van Oedelem, een der talrijke landbouwers die uit de omliggende gemeenten den vruchtbaren grond van het aloude Maldeghemveld zijn komen ontginnen

(GM 9 februari 1913).

Het overlijden van drukker-uitgever Evarist Standaert

Op 4 februari stierf Evarist Standaert uit Maldegem, slechts 30 jaar oud, na een kortstondige ziekte. Hij was zeven jaar drukker-uitgever van de Gazet van Maldeghem. Hij was voorheen letterzetter en bureelbediende bij 't Getrouwe (WB en GM 9 februari 1913).

Brand bij Henri Bonne in Adegem

In Adegem brak op woensdag 29 januari brand uit bij timmerman Henri Bonne, op het Dorp, nabij de Hoeke. Ook de schuur van schoenmaker Antoon Van Vooren vatte vuur en werd vernield. Gelukkig bleef het huis van Bonne gevrijwaard. Kuipen water op *kortewagens* werden aangevoerd. De schade werd op 7 à 8.000 frank geraamd. Alles was verzekerd bij het agentschap Savat (WB 2 februari 1913).

Nathalie Vens lag te slapen op een voutekamerke dat uitgaf op de vuurhaard. De ruiten sprongen, maar zij sliep rustig verder. Het venster is te zien op de tekening.

Onder bijgevoegde tekening uit 't Getrouwe stond: *De Adegemse brandspuiten – Maar er is niet mee te lachen: ze hebben 't zoo goed gebluscht als de beste en kosten zoovele niet.*

Uit Adeghem

DE ADEGEMSCHE BRANDSPUITEN

Maar er is niet mee te lachen : ze hebben 't zoo goed gebluscht als de beste en kosten zoovele niet.

— Morgen Zondag is 't Cinema te Adeghem, bij Louis Boels. Hij zal er een geheele week vertoeven, volgens het schijnt.

(WB 16 februari 1913).

De pensioenkas 'Ste-Barbara's Gilde'

De leden van de pensioenkas die hun stortingen wilden doen, moesten zich op zondag 2 maart na de vespers aanbieden in het klooster. Ze dienden hun voorlopig aantekenboekje mee te brengen, zodat de rente voor 1911 kon ingeschreven worden.

De leden geboren tussen 1849 en 1870 kregen ter plaatse de nodige informatie over de wijzigingen in het storten (WB 23 februari 1913).

Het Weekblad als het grootste weekblad

Uitgever Parrin schreef dat zijn weekblad *de grootste en de goedkoopste wekelijksche gazet is*, niet van Maldegem, niet van West- en Oost-Vlaanderen, niet van België, maar van de gehele wereld. Want op 16 maart verscheen zijn blad op vijf bladzijden in plaats van vier. En dat allemaal voor 5 centiemen. Dat was mogelijk door het groot aantal aankondigingen (WB 16 maart 1913).

Te koopen uit ter hand :

Eene onlangs nieuwgebouwen

Brouwerij met Malterij,

staande en gelegen te Maldeghem, Statiestraat, waarin men met alle gemak 100 tonnen bier per week kan maken.

Voor alle inlichtingen zich te wenden tot

F. HERPELINCK
Zaakwaarnemer
MALDEGHEM.

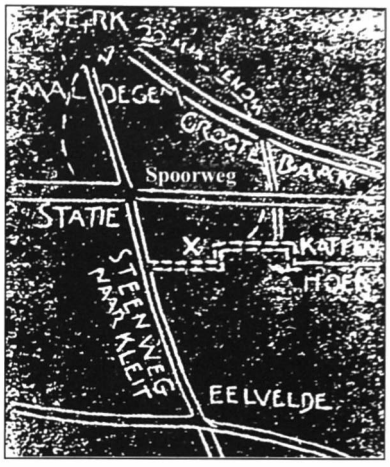

(WB 2 maart 1913).

Discussie over een wegel aan de Kattenhoek

De bewoners van de Kattenhoek gingen naar de kerk en naar het station via een wegel die uitgaf op de Eelveldestraat (zie stippellijn).

Er kwamen echter nieuwe eigenaars, de familie De Coninck, die het gebruik van die doorgang wilden verbieden. Victor De Lille nam de verdediging van de bewoners van de Kattenhoek op zich en maakte voor alle duidelijkheid een tekening. Een klein brugje over een beek was door de familie De Coninck weggenomen. De bewoners van de Kattenhoek legden er dan een plank over, maar politiecommissaris Moerman liet die verwijderen. De weg kwam niet voor op het kadastraal plan, maar wel op de *krijgskaart* en was aangeduid als *chemin d'exploitation*, een weg voor paard en kar (GM 23 maart 1913).

Koers op Strobrugge

De uitslag van de *velokoers* in Strobrugge op maandag 24 maart was als volgt:
1. René Van Dorpe (Sijsele); 2. Sylvain Ysebaert (Maldegem); 3. Achiel Goedgebuer (Knesselare); 4. August Roets (Maldegem); 5. Jules Van Damme (Sint-Laureins). Premies waren er voor Achiel Goedgebuer en Henri Terny (Eeklo) (GM 30 maart 1913).

Een mandaat voor de militairen

De ouders van soldaten uit Maldegem kregen bericht dat ze op donderdag 3 april om 8.30 u. hun mandaat, een militievergoeding, mochten komen halen op het politiebureel (WB 30 maart 1913).

Het ging over de volgende soldaten: Van den Neste M., Potvliege L. Taveirne M. Wallyn A., Willemarck A., Blomme K., Bekaert R., Paridaen A., De Clerck J., Meert C., Lootens C., Lippens A., Daeninck G., De Vogelaere J., Van de Walle A., Maenhout R., De Brabander P., Van Landschoot E., Geirnaert K., Zoetaert C., Roose A., Ardeel C., Claeys C., Goedgebeur L., Longueville H., Van Waeyenberghe C., Grypdonck P., Van Kerschaever A., Van Kerckhove C., Laureyns R., Raeman Th., Marclé C., De Backer A., De Lille M., Martlé J., Dobbelaere C., Claeys C., Longueville L., De Meyere G., Willems A., Van de Walle A., Billiet R., De Cock Ph., Van Landegem H., Cauwels M., Goossens J., Toye E., Clyncke R., Claeys A., Van Hecke A., Ryckenboer J., Heyneman R., Bekaert A., Timmerman A., Bataille A., Roets Th., De Sutter A., Van de Walle R., Veerman A., De Meyere C., Mortier A., Van Ootegem Ed., Versluys R., Lootens M., Van Wassenhove J., Longueville C., Dhaenens A. en Verbeke H.

Enkele korte berichten uit de weekbladen van het eerste kwartaal

* Op de begroting van Maldegem voor 1913 werd 4.000 fr. voorzien voor een nieuw kerkhof in Kleit (aankoop grond en metselwerk), 8.000 fr. voor het *bestenigen* van de markt en 10.000 fr. voor landbouwwegen (GM 5 januari 1913).

* Onderluitenant Camiel Bollé van de vrijwillige brandweer van Maldegem kreeg bij koninklijk besluit de medaille van 1ste klasse en brandweerman E. Borgonjon van 2de klasse (WB 5 januari 1913).

* Voor de tram werden twee nieuwe locomotieven geleverd: de Cadzand en de Zuidzande, elk 20.000 kg wegend en met een vermogen van 20 pk. Ze liepen in een soort bak, zodat de zes wielen slechts een klein beetje zichtbaar waren. Het was onmogelijk er onder te liggen (GM 5 januari 1913).

* Albert De Coninck maakte bekend dat hij zich in maart zou vestigen als schilder in de Statiestraat. Bij hem kon men ook terecht voor allerhande gerief voor het schilderen. Hij noemde zich de opvolger van het Oud Huis Emiel Vincke-Alleman (WB 5 januari 1913).

* De bestuurders van de aangenomen school van Middelburg en Maldegem ontvingen een speciale premie voor hun landbouwonderwijs (WB 5 januari 1913).

* Op woensdag 15 januari stierf in Brugge meester-kleermaker Camiel Boes-Verstrynge. Hij werd op zaterdag 18 januari begraven in Maldegem. Een lijkrede werd uitgesproken door Emiel Tytgadt als voorzitter van de Onderlinge Bijstand 'Vriendschap en Broederliefde'. Camiel Boes was 12 jaar bestuurslid van die vereniging in opvolging van Louis Bekaert. Tytgadt noemde Boes een man met veel liefde voor de werkman.
In een aankondiging liet Lucien Boes-Lampo weten dat de cliënten van zijn broer zich voortaan tot hem konden wenden om mansklederen te maken.

* Voor het Assisenhof van Oost-Vlaanderen verscheen Hendrik D'Haeninck uit Oedelem, beschuldigd van vrijwillige brandstichting in de nacht van 11 op 12 november 1912 in de boerderij van Jacob Allemeersch in Maldegem. Hij werd veroordeeld tot 15 jaar dwangarbeid. De stallingen waren door de brand vernield, alsook zeven koebeesten verkoold. Allemeersch was niet verzekerd (WB 26 januari 1913).

* Op zaterdag 8 en zondag 9 februari hield de fanfare Ste Cecilia een luisterrijk avondfeest voor haar ereleden en werkende leden in haar lokaal in Maldegem. Op het programma stond een openingsstuk voor fanfaren, het kluchtlied *De Vrolijke Melkboer*, de romance *De Geknakte Bloem*, de tweezang *Zoete Dromen* en een groot komisch zangspel met spraak. In het tweede deel was het weer een openingsstuk voor fanfaren *Oscar Piton*, de kluchtige tweezang *Zeg Louis kent ge die* en het blijspel met zang *Tamboer Janssens* (GM 2 februari 1913).

* Op maandag 10 februari in de voormiddag werd *venditie* gehouden bij Honoré Van den Berghe-Landuyt op het Westeindeke. Hij bezat onder andere een naaimachine Naumann. Het gezin zou binnenkort vertrekken naar Amerika (WB 2 februari 1913).

* E.H. De Windt, broer van Boerken Waardichters, voorheen pastoor in Sint-Denijs-Boekel, werd tot pastoor-deken van de nieuwe dekenij Sint-Maria-Horebeke benoemd (WB 16 februari 1913).

* Eerste kwaliteit van Hollandse zaaihaver en Hollands klaver- en bietenzaad, alsook koemest, kon men verkrijgen bij Louis Roete, *Statiestraat* (WB 23 februari 1913).

* Wegens vertrek naar Amerika was er op woensdag 26 februari een venditie bij Louis Versluys-Dhont op Noortem. Men kon er onder andere een trekkoe en een goede *velo* kopen (WB 2 februari 1913).

* In Maldegem stierf Philomena Van Wassenhove, moeder van E. H. De Vildere, professor aan het bisschoppelijk college van Eeklo. Zij was weduwe van Louis De Vildere. Philomena werd in Maldegem geboren op 14 september 1840 en stierf op 26 maart 1913.

De plechtige lijkdienst op maandag 31 maart om 10 u. in de kerk van Maldegem was er een met brooddeling voor de armen (WB 30 maart 1913).

Verandering van woonst.

De Wijnhandel en het Wisselkantoor van het Huis J. VAN HOOREBEKE-DE COSTER zijn overgebracht van de Noordstraat naar de VOORSTRAAT, nevens het Oudmannenhuis. Vriendelijke aanbeveling.

A16 *(WB 16 maart 1913).*

Een zevende zoon in Kleit

Op de Doorn in Kleit werd een zevende zoon geboren bij de familie Charles Louis Van Hulle-Van Deynze. Dat betekende dat koning Albert peter was en de zoon kreeg van hem 150 frank. De naam van de jongen was Albert Leopold-Karel Philemon-Ghisleen.
Hij werd op zondag 6 april gedoopt in Kleit in aanwezigheid van burgemeester Charles Rotsart de Hertaing en mevrouw Eduard Van Hulle als meter (WB 6 april 1913).

Reclame van smid Aloïs Elias

Aloïs Elias in de *Statiestraat* leverde niet alleen naaimachines, maar ook *afromers en velo's.* Ook voor allerhande ijzerwerk en het leggen van gasleidingen kon men bij hem terecht (WB 6 april 1913).

BERICHT.

Ik ondergeteekende ALOIS ELIAS, smid te Maldeghem, heb de eer aan mijne geachte kliënteel te laten weten dat ik voorzien ben van

prachtige Naaimachienen,

zooals de merken « STAR en ORIGINAL ». Beide merken zijn bijzonder bekend voor hunnen zachten loop en sterke werking.

Ook kom ik het Agentschap te aanvaarden der vermaarde

Afroomers DIABOLO,

dewelke wereldberoemd zijn.

Ik heb ook eenen goeden voorraad VELOS dewelke zooals vroeger aan prijzen buiten alle concurrentie zullen verkocht worden.

De personen die dus een dezer artikelen van noode hebben, hebben er dus alle belang bij zich bij mij te begeven.

Ik beveel mij ook in de gunst van eenieder voor alle ijzerwerk, zooals grilliën, enz. alsook voor het plaatsen van gasleidingen.

ONMOGELIJKE CONCURRENTIE.

ALOIS ELIAS

Smid, Statiestraat, MALDEGHEM.

Diploma van huishoudkunde of landbouw

Hélène Van Cleemput, onderwijzeres in Adegem, behaalde haar diploma van huishoudkunde en Camiel De Sutter, onderwijzer in Maldegem-Donk, kreeg zijn diploma van landbouwleraar (WB 20 april 1913).

Opening van de Wereldtentoonstelling in Gent

De Wereldtentoonstelling in Gent werd officieel geopend op zaterdag 26 april 1913 in aanwezigheid van koning Albert en koningin Elisabeth. In het Vlaams werden ze verwelkomd door de Gentse burgemeester Braun. De andere toespraken waren in het Frans. De tentoonstelling was opgebouwd rond het Sint-Pietersstation.

De uitgevers De Lille en Parrin waren aanwezig op de opening. Parrin schreef dat hij zijn ogen opentrok bij het zien van de talloze vreemde volkeren en het horen van de vele talen (WB 4 mei 1913). Gent is een bloemenstad, de mooiste bloemen en planten werden getoond. Op de openingsdag bedroeg de *inkomprijs* 10 frank.

Oud-Vlaanderen op de Wereldtentoonstelling.

Vergadering van de Maldegemse studentengilde Hand in Hand

Op 3 april vergaderde de studentengilde 'Hand in Hand' in Maldegem. Een dertigtal leden werd verwelkomd door de hoofdman H. Geirnaert. C. Verbercht waarschuwde de studenten voor onverschilligheid en Fransgezindheid. Hij beschouwde hen als Vlaamse kruisvaarders.

Student André Peckstadt gaf een luimige voordracht over de Kwakzalver, Jef Tinel overliep de belangrijkste muziekkunstenaars: Beethoven, Mendelssohn, Bach, Händel, Mozart

enz. Er waren ook muziekstukken te horen. Student J. Colpaert zette zijn medestudenten aan tot meer godsdienstigheid.
Dokter De Beuckelaere sprak over het Vlaamse soldatenleven. Het leger was verfranst en weinig zedelijk. Zijn kritiek op het gebruik van de Franse taal in het leger werd op applaus onthaald. De vergadering werd afgesloten met een boekverloting (GM 6 april 1913).

DE STERKTE VAN HET DUITSCHE LEGER IN OCTOBER 1913. — Duitschland slaapt er niet op, wanneer het eene hervorming in zijn leger invoert.
In October zal het Duitsche leger 50 duizend man meer onder de wapens hebben dan de wet van 1913 voorziet, dus 107 duizend man in plaats van 63 duizend.
In October a. s. zal het Duitsche leger reeds 870.500 man onder de wapens hebben, verdeeld als volgt: 35,500 officieren, majoors, geneesheeren en veeartsen; 107,000 onderofficieren; 648,000 soldaten; 20,000 vrijwilligers voor een jaar; 35,000 boventallige soldaten; 25,000 gemilitariseerde bedienden. Dus in het geheel: 870,500 soldaten!; dat trekt nog al door!

(WB 6 april 1913)

† Vrijdag namiddag ontsliep alhier de heer Emiel Oscar Tinel, koster en orgelist te Maldeghem. Hij was geboren te St-Martens-Lierde, den 5 October 1852 De overledene was de broeder van wijlen Edgard Tinel.

(WB 13 april 1913)

De heer Amedée Fiers, melkerijbestuurder te Kleit, vraagt voor het oprichten van eene kaasfabriek op zijn hofplaats. Reklamatiën tot 24.

(WB 13 april 1913)

De geitenverzekering Ste-Godelieve van Adegem
Een algemene vergadering van de Adegemse geitenbond werd gehouden op zondag 4 mei. Er was een grote opkomst, niet verwonderlijk want de vereniging telde veel leden.

De vergadering werd geopend door voorzitter Charles Louis Verstrynge. Daarna gaf onderpastoor Lens als schrijver-verslaggever een overzicht van de rekeningen voor het dienstjaar 1912. Er waren 247 leden met samen 332 dieren, bestaande uit 305 geiten, 22 schapen en 5 bokken. Als verzekeringsgeld werd 189,50 fr. betaald en de herverzekeringskas leverde nog eens 147 frank. Aan 23 leden diende een vergoeding voor een dood dier betaald. Na verrekening van al de kosten was er nog een overschot van 2,05 frank. Men dacht er aan om bij de volgende kermis een geitenkeuring te organiseren (WB 18 mei 1913).

De drukkerij van de weduwe Standaert afgebrand
Midden in de nacht van 17 mei brak brand uit in de drukkerij van de familie Standaert, waar het weekblad Gazet van Maldeghem gedrukt werd. De buren kwamen toegelopen om te blussen, maar geheel de drukkerij brandde af. De oorzaak was onbekend. Tot 7 uur waren de letterzetters nog bezig geweest. De weduwe Standaert kende de laatste jaren veel tegenslagen. Enkele jaren terug verloor ze een zoon, wat later haar man en nu onlangs nog een zoon, die drukker was en haar steun en toeverlaat (WB 18 mei 1913).

De inhuldiging van het vaandel bij de Middelburgse oud-wapenbroeders

Op zondag 25 mei was het feest bij de Middelburgse Oud-Wapenbroeders ter gelegenheid van de overhandiging van een vaandel. De vereniging was ook bekend als de *Grensbewakers*. Het dorp was versierd met vlaggen en triomfbogen. Ook gedichtjes waren te lezen. Middelburg noemde men samen met Moerkerke en Lapscheure de streek van de dichters. Talrijke maatschappijen en oud-soldaten waren aanwezig en trokken in stoet door de straten tot aan het theater.

Toespraken werden gehouden door gemeentesecretaris Gustaaf Gheeraert, een oud-voorzitter van de maatschappij. Dan overhandigde burgemeester Victor Van Hecke het vaandel aan voorzitter Victor Van Leeuwe, die op zijn beurt een toespraak hield. Vervolgens speelden de fanfaren van Aardenburg, Maldegem en Middelburg een mooi muziekstuk dat met handgeklap door de toehoorders werd onthaald.
's Anderendaags werd het feest nog verder gezet met onder andere een wandelconcert en 's avonds een fakkeltocht (WB 1 juni 1913).

Uit Middelburg.

Op Zondag 18 Mei aanstaande was hier eene buitengewone gemeentekiezing vastgesteld.

De kandidaten der lijst van den Burgemeester, behoudende de Heeren Francies Leliaert, handelaar en Henri Van Hoorne, veekoopman, zijn gekozen verklaard zonder strijd.

—o—

PLECHTIGE INHULDIGING

van het VAANDEL der Maatschappij Oud-Wapenbroeders « De Grensbewakers » geschonken door hare Bescherm- en Eereleden

OP ZONDAG 25 MEI 1913.

—o—

Het feest zal 's avonds voordien aangekondigd worden door het losbranden des kanons, het luiden der klokken en het geven ter markt van een Concert door de plaatselijke fanfarenmaatschappij.

Des Zondags, Algemeene Bevlagging der huizen. — Om 2 1/2 ure namiddag, vorming van den FEESTSTOET aan den « Leeput » om daarna onder het spelen van stapmarschen in rijen van vier man, in de volgende orde de straten der gemeente te doortrekken :

Gendarmen. 1 Middelburg, fanfaren « De Ware Vrienden ». 2 Adeghem, Albert I. 3 Assebrouck, Oud-Wapenbroeders. 4 Watervliet, voor Vorst en Vaderland. 5 Knesselare, Oud-Soldaten. 6 Oedelem, Prins Leopold. 7 Aardenburg « Aardenburgsche Fanfaren ». 8 Maldeghem, Getrouwe Oud-Wapenbroeders. 9 Westcapelle, Vereenigde Oud-Wapenbroeders. 10 Sijsseele, Prins Karel. 11 St-Laureins, voor Vorst en Vaderland. 12 Oostcamp, Prins Albert. 13 Maldeghem, fanfaren « Sinte Cecilia ». 14 Moerkerke, Eer en Vaderland. 15 St. Pieters (Brugge), Prins Leopold. 16 Assenede, voor Vorst en Vaderland. 17 St-Jooris-ten-Distel, St-Jooris Krijgsmakkers. 18 Eecloo, Vaderlandsche Vereeniging. 19 Moerkerke, fanfaren « Recht & Vrijheid ». 20 Lovendeghem, De Verbroederring. 21 Lisseweghe, Genegenheid voor 't Vaderland. 22 St-Kruis, Oud-Gedienden van 't Belgisch Leger. 23 Uitkerke, De Gewezen Krijgsmakkers. 24 Middelburg, De Grensbewakers met de plaatselijke Overheden.

Overhandiging op het kiosk der Marktplaats van het Vaandel door den heer Burgemeester der gemeente, gevolgd ten gemeentehuize van de aanbieding van den eerewijn aan de heeren Voorzitters en Schrijvers der deelnemende maatschappijen, uitreiking der medaille's en uitloting der premiën :

A) Onder de maatschappijen van verst afgelegen gemeenten ten minste 10 leden : 15 fr. en 10 fr.
B) Onder de maatschappijen meest getal opkomende leden : 15 fr. en 10 fr.
C) Onder de maatschappijen welke geen twee van voorgaande premiën gewonnen hebben : 20 - 15 - 10 - 10 - 5 - 5 - 5 fr.
D) Aan iedere muziekmaatschappij 20 fr.

Om te kunnen deelnemen aan de uitloting der premiën moeten de maatschappijen voorzien zijn van een wettig gelegaliseerd getuigschrift.

Om 4 ure, Concert op de Marktplaats door de muzieken van Middelburg, Aardenburg, Maldeghem en Moerkerke. — Des Maandags om 4 ure namiddag, Wandelconcert en om 8 ure Fakkeltocht door de plaatselijke Fanfaren en Wapenbroeders.

Het Bestuur : De Eere-Voorzitter G. Gheeraert, De Voorzitter J. B. Pyfferoen, schepene, De Ondervoorzitter V. Van Leeuwe, De Schrijver J. Van Lerberge, De Ontvanger C. Slabbinck, De Commissaris C. Leloup, De Leden L. Slabbinck, J. Bauwens, H. De Roo.

Gezien en goedgekeurd door het Schepencollege van Middelburg in zitting van 22 April 1913.

Op bevel : De Secretaris, G. Gheeraert. Burgemeester & Schepenen, V. Van Hecke.

(WB 5 mei 1913).

Overstroming van de meersen op Burkel en het Vossenhol

De meersen van Burkel en Vossenhol overstroomden de laatste jaren regelmatig en daaraan moest iets gedaan worden. De mensen van het Vossenhol trokken daarom naar de gemeenteraad, waar die zaak zou besproken worden. Een delegatie werd door de burgemeester ontvangen en de problemen werden toegelicht door Honoré Dobbelaere en Petrus Van Kerschaver.

Men zocht de oorzaak in de Ede. Het zou 30 jaar geleden zijn dat de Eede gekanaliseerd werd of beter rechtgetrokken van de markt tot Strobrugge. Daarna hielden de overstromingen op. Nu waren ze echter terug. De Ede was toegegroeid en herstelwerkzaamheden waren nodig. De Ede was nu eigendom van de gemeente. Vroeger was geopperd om de Eede volledig te kanaliseren en dan had het water beter kunnen wegstromen vanuit het Vossenhol en Kleit. Het was er echter niet van gekomen (WB 15 juni 1913).

De terugkomst van Helena Van Vooren uit Amerika

Er zouden een groot aantal uitgeweken Vlamingen uit Amerika op speelreis komen naar Vlaanderen voor een paar maanden. Men verwachtte Helena Van Vooren (vrouw van Jules Van Vooren) uit Adegem, Piet Van de Neste van Maldegem, die politieman was in East-Moline, alsook Alfons Nagels, zoon van de onderwijzer in Eede. Verder zouden er ook nog een groot aantal West-Vlamingen komen, die echter eerst zouden afstappen in Adegem. Als voorpost was hier Camiel Roete gekomen, maar die werd dadelijk opgeroepen voor legerdienst. Nochtans meende hij vrij te zijn. Hij verbleef nu in het fort van Antwerpen. Zijn vrouw *Leike Fret*, die in Adegem gebleven was tijdens zijn verblijf in Amerika, had dus haar man nog maar weinig gezien. Hij kwam echter vlug vrij, want nog geen week later werd hij vrijgesproken van soldatendienst (GM 1 juni 1913).
Moeder Helena Van Vooren kwam via Liverpool naar België met het schip Lusitania van de Cunard Line, het schip dat in 1915 werd getorpedeerd door de Duitsers.

De familie Van Vooren-Van Vooren uit Adegem.
V.l.n.r.: vader Jules Van Vooren, dochter Helena Van Vooren, moeder Helena Van Vooren. Dochter Helena Van Vooren trouwde met koster Jozef De Baets.

Enkele korte berichten uit het tweede kwartaal van 1913

* Rosalia De Smidt uit Adegem en Pieter Van de Poele vierden in Eeklo hun gouden bruiloft op dinsdag 6 mei. Rosalia was de zuster van de gemeenteontvanger en van de *postmeester* in Adegem (GM 11 mei 1913).
* In Brugge stierf de bekende kunstschilder Edmond Van Hove, 62 jaar oud. Parrin noemde hem in Het Weekblad zijn schoolkameraad en herinnerde zich nog hoe de jongen leerde schrijven met griffel en lei (WB 18 mei 1913).

* Op zondag 1 juni werd de wedstrijd Gent-Maldegem en terug gereden. De inrichter was de club 'Geluk in 't velorijden' van Gent (WB 25 mei 1913).
* Op 28 mei trokken 26 inwoners van de Kattenhoek naar de vrederechter om de zaak van de wegel te bepleiten. Ze waren verwonderd dat de vrederechter niet onmiddellijk een uitspraak deed (GM 25 mei 1913).
* Op zondag 29 juni nam de fanfare Ste Cecilia van Maldegem deel aan een concert in het park van de familie Enke (Oostveld in Eeklo) ter gelegenheid van het jubelfeest van de Eeklose muziekmaatschappij De Vereenigde Vrienden. entreekaarten lagen ter beschikking bij Pieter Borgonjon, bestuurder van de maatschappij (WB 29 juni 1913).
* Op 8 juli 1913 werd *venditie* gehouden op een boerderij in de Kallestraat, gepacht door Charles Louis De Baets-Crul. De hoeve was enkele jaren ervoor nog bewoond door de eigenaar Charles Louis Verstrynge. De Baets werd opgevolgd door zijn schoonbroer August Dobbelaere-Crul met zonen Charles, Camiel en Jules. Na grondige restauratie is deze hoeve nu bewoond door Michel Dauwe, achterkleinzoon van schepen Charles Louis Verstrynge.

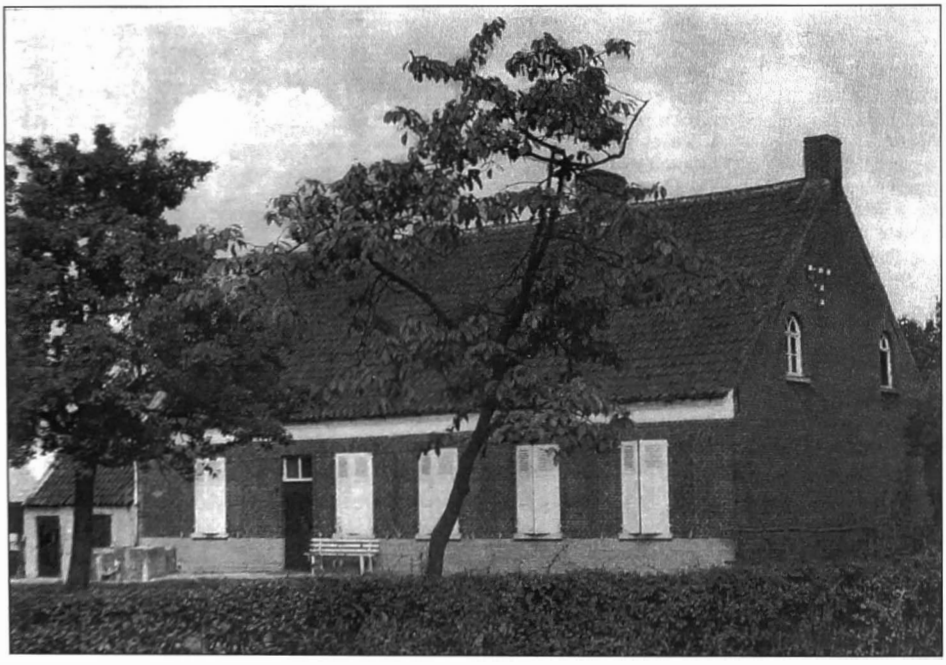

Uit Adeghem.

Met voldoening vernemen wij dat de heer Theofiel Blomme, kapitein bij het 4de Linie-regiment te Brugge, onzen geachten Eere-Voorzitter der Maatschappij van Oud-Soldaten, komt benoemd te worden tot den graad van Kapitein-Bevelhebber bij het zelfde regiment.

Voorzeker zullen al onze mannen het met genoegen vernomen hebben.

Van ons allen hartelijk proficiat.

VENDITIE.

—o—

De Notaris **Spaey**, te Eecloo, zal op

Dinsdag 8 Juli 1913,

om 2 uren namiddag, ten verzoeke van M. Ch. L. De Baets-Crul, landbouwer te Adegem, Callestraat, openbaarlijk verkoopen:

6 hectaren 50 aren ROGGE, 2 hectaren TARWE, 1 dito HAVER, 1 dito LAMMERSTEERT, 1 dito TOEMAAT.

Vergadering ten hove van den verzoeker.

(WB 29 juni 1913)

Ingeschrevenen voor de militie van 1914

De ingeschrevenen voor 1914 moesten allen effectief soldaat worden, tenzij ze uitgesteld of afgekeurd werden.

Lampo Alfred
Rieberghe Medard
Terny Michaël
Rombaut Hector
Dobbelaere Alfons
Scherrens Raymond
Timmerman Remi
Timmerman Henri
Versluys Benjamin
Roeygens Emiel Jozef
De Grande Eduard B.
Baute Willem V.
Joos Philemon
De Coninck Cyriel
Sierens Emiel J.
Longueville Desideer
Van Loo Alfons
Van Landschoot Jozef
Goethals Pieter
De Pré Camiel
Fiers Jeroom
Bleyaert Camiel
De Brée Camiel J.
Van Kerschaver Edm.
Expeels Leo Jozef
Goethals René
De Vogelaere Andreas
D'hont Alfons
Dobbelaere Alfons J.
Vande Geuchte Désiré
Van Deynse Camiel
Coppejans André
Chauvin Henri
Vercruysse Medard
Crul Ernest
Lamote Eduard
Van Landschoot Bertrand
Van Poelvoorde Emiel
Van Poelvoorde Alberic
Ysebaert Sylvain
Landuyt Jeroom
Posman Eduard
De Lille Honoré
Colpaert Emiel
Roels Philemon
Lasoen André
Willemarck Julien Louis (zoon van Louis)
Roets Angust
De Cuyper Prudent
Vanhecke Lucien
Claeys Emiel
De Bruycker René
Verbiest Evarist
Willemarck Julien Albert (zoon van Victor)
de la Meilleure Octaaf
Raeman Jozef Theodoor
D'Haveloose Prosper
Van Maldegem Pieter J.
Vande Wynckel René
Vanden Abeele Arthur
Geyssens Richard
Claeys Petrus
De Sloovere Hector
Depré Raymond J.
Marclé Alfons
De Rycke Marcel J.
Bultynck Noë
De Lille Cyriel
Vande Walle Domien
Claeys Alfons
Terny Silvayn
De Clercq August J.
Verstrynghe Edgard
Blomme Urbanus
Dedeyne Prosper Leo
Diet Cyriel Camiel
Coppens Julianus L.
De Meyere Alfons
De Clerck Jozef
Landschoot Octave
Haeck Triphon
De Naegel Leopold
Ballegeer Theofiel
De Brabander Richard
Cherlet Hilarius
Goossens Richard
De Deyne Aloïs
Gyselynck Cyriel
Van Loo Jeroom
Voet Camiel
Lootens Gentiel
De Meulenaere Florent
Clyncke Renaat
Van Caeseele Richard
Deblaey Jeroom
Dauwels Désiré
Matthys Jozef
Versluys Cam el
De Rycker Alfons
De Baere Edmond
Perquy Pieter
Van Landschoot Hendrik
De Zutter Désiré
Keirsbilck Noë
Ballegeer Julius
Vande Walle Alfons
Schelstraete Gustaaf
De Rese Michel
De Baets Emiel
Braet Edmond
Standaert René
Bomberna Edmond
De Coninck Theofiel
Roets Leonard
Van Hecke Camiel
De Deyne Leo
Versluys Julien
Vanden Bossche Pieter
Willemarck Hendrik

Camiel Bert
Alfons J. Bonne
Renatus Borgonjon
André Emiel Bral
Alfons Buysse
Camiel Buysse
Gustaaf Ant. Cobert
Gustaaf Al. Coens
Jules Oscar Colpaert
Petrus Henri Crul
Eduard C. De Backer
Alfred De Baets
Alfons De Baets
Alfons E. De Beir
August R. De Beir
Alfons De Bruyckere
Georges De Busschere
Alfons Ad. De Pau
Alfons De Pauw
Petrus Cyr. De Pauw
Camiel J. De Schepper
Alfons De Vlieger
Jules De Vos
Cyriel De Wispelaere
Richard E. Geirnaert
Raymond Ginneberge
Richard A. Ginneberge
Maurits A. Huysman
Andreas Mercy
Ernest Naudts
Achiel Pieters
Emiel Roegiers
Jules Lud. Ryckaert
Prosper Termont
Honoré Vande Velde
Medard Vande Voorde
Edmond Van Hoecke
Henri Van Kerrebroeck
Maurits Van Kerschaever
Maurits Van Speybroeck
Alfons Van Vooren
Ferdinand Van Vooren
Alfons Van Vynckt
Prudent Vermeire
Maurits Vyncke
Camiel Wille
Richard Wille

Links de Maldegemse ingeschrevenen voor de militie en rechts de Adegemse.

Een grote bolling op de Wereldtentoonstelling in Gent

Er kwam veel volk kijken naar de Wereldtentoonstelling in Gent. Het weer viel wel wat tegen, want begin juli was het nog altijd geen zomerweer.

Op zondag 6 juli was het de beurt aan de grote Vlaamse volkssport: een *bolling met de dikke- en krulbol*. Er waren veel inschrijvers en een grote publieke belangstelling (WB 6 juli 1913).

Groote Prijsbolling
met DIKKE- en KRULBOL
Vooruit : 2500 frank prijzen in geld en in 132 prijzen verdeeld.

door het Uitvoerend Comiteit van de Naamlooze Maatschappij van de Wereldtentoonstelling van Gent in 1913, alle liefhebbers aangeboden en door een bijzonder Comiteit ingericht. Deze prijskamp zal in het HEDENDAAGSCHDORP der Tentoonstelling op Zon- en Feestdagen, 's namiddags van 1 tot 6 ure, gedurende de maanden Juli, Augusti, September en October plaats hebben.

Uitslag van de bolling:
4de waren F. en E. Termotte (Maldegem) en 43ste A. Roels en A. De Roo (Maldegem).
Nog andere koppels uit het Meetjesland vielen in de prijzen (WB 28 september 1913).

Per occasie te koopen.

Een schoonen TILBURY met een leeren kap en een leeren schoot, alsook een vierwielig RIJTUIG. Te bevragen bij EDM. VAN HECKE, rijtuigmaker, Noordstraat, Maldeghem.

(WB 6 juli 1913)

Uit Adeghem.

Groote tentoonstelling en prijskamp van geiten, bokken en schapen, op Dinsdag 15 Juli 1913, zijnde derde kermisdag, gegeven door de Geitenverzekering Ste Godelieve. 170 fr. prijzen. De prijskamp is aangeboden aan de leden der verzekering. De dieren moeten op Dinsdag 15 Juli, ten 2 1/2 ure stipt, tentoongestelt zijn op de dorpplaats.

De keurmeesters zullen de prijzen wijzigen volgens verdienste. Er zijn 34 fr. te verloten tusschen de aanwezige eigenaars der niet-geprimeerde maar tentoongestelde dieren.

(WB 13 juli 1913)

Uitslagen van de prijskamp voor geiten, bokken en schapen in Adegem

De tentoonstelling en prijskamp voor geiten, bokken en schapen in Adegem was een groot succes. 192 geiten, enkele bokken en schapen werden gekeurd.
De prijswinnaars waren de volgende:

* Hertkleurige geiten: 1. B. Verstrynge; 2. Wille; 3. Calsyn; 4. J. Roets; 5. Leo De Bruyckere.
* Witte geiten: 1. Jos. Van den Braambussche; 2. Eduard Transon; 3. Goethals; 4. Gustaaf De Bruyckere; 5. Jos. Van den Braambussche.
* Gemengde kleuren: 1. Jan Longueville; 2. August Van den Bossche; 3. Achiel Pattyn.
* Lammeren, alle kleuren met hoornen: 1. Virginie Coppé; 2. Jos. Van den Braambussche; 3. Alfons Sierens; 4. August Cauwels.
* Lammeren, alle kleuren zonder hoornen: 1. August De Kesel; 2. August Van den Bossche; 3. Serafien Goethals; 4. Camiel D'hoore.

* Bokken: 1. August Pieters; 2. Serafien De Metsenaere; 3. De Metsenaere.
* Volwassen schapen: 1. Honoré De Lobel; 2. Oscar Pattyn; 3. Charles Gryp.
* Lammeren: 1. De Geeter; 2. Charles Gryp; 3. Weduwe De Cuyper (WB 20 juli 1913).

De kermis in Kleit

Er kwam veel volk naar de zomerkermis in Kleit. Bij de herbergiers was het zeer druk. Gelukkig waren er geen ruzies, want Kleit had op dat gebied een slechte naam (WB 27 juli 1913).

Kermisfeesten van Kleit

op Zondag 20 Juli 1913 en volgende dagen, met de toelating van het Gemeentebestuur en de welwillende medewerking der Fanfaren « Nut en Vermaak » van Maldegem:

ZONDAG. — Om 4 ure, Optocht door de parochie der Muziekmaatschappij. — Daarna: Velokoers voor alle beginnelingen (6 km.). 35 frank prijzen, verdeeld in 10 fr., 7,50 fr. en 6 fr. en 1 premie van 1,50 fr. Vertroosting aan de niet prijswinnenden die minstens 4 km. meêloopen: 5, 3 en 2 fr. Inleg 0,50 fr. per mededinger bij Jules Lamotte, Plein.

MAANDAG. — Groote Velokoers voor alle rijders (12 km.) met verzekerde deelneming van C. Haeck, de koning der straatkoersen en Abel De Voghelaere, kampioen der Vlaanders, onder de reglementen der L. V. B. 65 frank prijzen, verdeeld in 20, 16, 12, 8 en 4 fr. 2 premies van 2 fr. en 1 premie van 1 fr. Inleg 1 fr. per mededinger bij Jules Lamotte, Plein.

DINSDAG. — Alle soorten Vermakelijkheden, waaronder een prijskamp met de Krulbol, bij de vereenigde herbergiers van Plein en Doornstraat. 30 fr. prijzen, verdeeld in 12, 8, 6 en 4 fr. Inleg 0,30 fr. per peloton van 2 man van 4 1/2 tot 5 1/2 ure, om daarna stipt te beginnen.

N. B. Het Gemeentebestuur noch het Bestuur der feesten zijn geenszins verantwoordelijk voor de ongevallen welke de koersers of de bolders zouden veroorzaken.

HET BESTUUR:

De Secretaris, Arth. Dierkens. De Voorzitter, C. Staelens. De Leden, H. Ceulenaere en E. Fiers.

(WB 20 juli 1913)

Brand bij Emiel Lampo in de Noordstraat

Op vrijdagmorgen 11 juli brak brand uit bij Emiel Lampo-Galle in de Noordstraat. Emiel Lampo loste een geweerschot om de buren te wekken. Lampo stond boven en riep om gered te worden. Ook zijn nicht Bertha Boels was nog boven. Via de achterzijde konden ze toch beiden ontsnappen. De dichtste buur Emiel Spiegelaere begon onmiddellijk met blussen. Hij haalde emmers water van bij hem, weldra geholpen door anderen. Het hielp niet en het gebouw brandde volledig af. Het huis ernaast van bakker David Savat kon gevrijwaard worden. De brandweer arriveerde slechts driekwart uur later en het duurde nog lang eer ze water hadden. De twee pompen die ze gebruikten, vielen meer dan eens droog door een tekort aan mankracht. De schade was zeer groot, maar wel verzekerd (GM 13 juli 1913).

Wij hebben eenen nieuwen kerkbaljuw. Van onzen tijd zijn er vier geweest: Lammertyn, Ed. Lampo, Em. Lampo en nu Van Dingenen.

(WB 13 juli 1913)

Wij vernemen met genoegen dat de gezusters Cromhaecke met hunne borduurschool ook den grooten prijs gewonnen hebben in de Gentsche tentoonstelling.

(GM 27 juli 1913)

Overlijden van Marcel Rodts, leerling in het college van Eeklo

Marcel Rodts, zoon van Eduard en Maria Matthys, uit de *Statiestraat* in Maldegem, stierf op maandag 28 juli op 18-jarige leeftijd. Twee dagen later werd hij in Maldegem begraven. Marcel was leerling van het college van Eeklo. De begrafenis werd bijgewoond door zijn klasgenoten, vergezeld van hun *professoren* en van superior C. Borreman. Op het kerkhof sprak Paul Van Overbeke (Assenede) in naam van zijn klas en Basiel De Pauw (Waarschoot) in naam van de Congregatie van Onze Lieve Vrouw. Uit de toespraken bleek dat Marcel Rodts tijdens zijn ziekte moedig bleef verder studeren in de hoop later de draad weer op te nemen (WB 3 augustus 1913).

Prijsuitdeling op het bisschoppelijk college van Eeklo

De jaarlijkse prijsuitdeling in het bisschoppelijk college van Eeklo vond plaats op donderdag 31 juli om 10 uur in de grote nieuwe feestzaal.

De uitslagen van de studenten uit Adegem en Maldegem waren als volgt:

Humaniora – Uitmuntendheid: H. Geirnaert (Maldegem) werd vierde in de Poësis, Theodule Verstraete (Adegem) vierde en C. Bollé (Maldegem) elfde in de Syntaxis, O. Taveirne eerste in de Grote Figuur en E. Van Damme (Maldegem) achtste in de Kleine Figuur.

Eerste Franse klas – Uitmuntendheid: 4. R. De Windt (Maldegem).

Tweede Franse klas – Uitmuntendheid: 2. G. Himschoot (Maldegem); 6. R. De Wispelaere (Adegem); 11. L. Verstraete (Adegem).

Derde Franse klas –Uitmuntendheid: 6. J. Roeges (Maldegem).

In die tijd moest men eerst nog een of meer jaren Frans leren in aparte klassen, vooraleer men toegelaten werd tot studies in de humaniora. Het onderwijs was nog grotendeels in het Frans.

Uitslagen voor goed gedrag: –

Internaat – Humaniora: 12. Theodule Verstraete (Adegem); 37. H. Geirnaert (Maldegem).

Internaat – Franse klassen: 13. R. De Windt (Maldegem).

Externaat – Humaniora: 8. O. Taveirne (Maldegem); 9. C. Bollé (Maldegem).

Externaat – Franse klassen: 1. R. De Wispelaere (Adegem); 10. G. De Lille (Maldegem)

Eikels worden Boomen

De katholieke studentengilde voor het Meetjesland 'Eikels worden Boomen' had tijdens de paasvakantie van 1911 twee nieuwe afdelingen gesticht, een in Maldegem en een in Zomergem. Tijdens de grote vakantie in 1911 ontstond er een in Evergem en het jaar nadien in Assenede. De studentengilde van Eeklo was heel actief, al de vergaderingen werden in Eeklo belegd.

Het bestuur van 'Eikels worden Boomen' bestond uit erevoorzitter e.h. Kochuyt (leraar), voorzitter Amaat De Pauw (Ursel) en schrijver Renaat Pattyn (Zomergem). Bijzitters voor de afdelingen waren: H. Geirnaert (Maldegem), C. Heyde (Zomergem), P. Messiaen (Evergem) en J. Ryckaert (Assenede). Het college was vertegenwoordigd door H. Geirnaert en A. Roegiers.

In de toekomst wou men een nieuwe richting uit. Voortaan zou elk jaar een algemene vergadering belegd worden in een andere gemeente.

In Maldegem, waar 'Hand in Hand' het eerst werd gesticht, werd op 3 september de algemene vergadering gehouden (WB 24 augustus 1913).

Veel deelnemers kwamen met de trein uit Gent (13.41 u.) en samen gingen ze naar het vergaderlokaal in de Gilde in de *Statiestraat.*

Op de dagorde stond:

1. Welkomsgroet. Verslag van de schrijver; 2. Aanspraak door de heer Geirnaert, hoofdman van 'Hand in Hand'; 3. De Leeuwen dansen; 4. Rede door den heer advokaat Jozef Ingels; 5. De Blauwvoet; 6. Rede door Dr. Goossenaerts, leeraar; 7. Voordrachten door J. Vanden Broecke, J. Delille en Lod. De Smet; 8. Vlaamsche Leute.
9. Na de vergadering korte bestuursvergadering (WB 31 augustus 1913).

In Het Weekblad werd een week later aan de studenten gevraagd om deel te nemen aan twee bedevaarten: een diocesane bedevaart op 8 september in Eeklo en een bedevaart naar Stoepe op woensdag 10 september (WB 7 september 1913).

Pensionnaat der Zusters Maricolen, Maldeghem.— Dinsdag laatst was het de prijsdeeling aan de leerlingen van dit bloeiend gesticht. Ziehier den uitslag in de bijzonderste vakken :

Goed gedrag.

1e prijs Juffer Emilie Wijffels, van St-Kruis-Eiland ; 2e prijs Juffer Marie Van Rie, van Maldeghem.

Godsdienst.

1e prijs Juffer Elvire De Bruyckere, van Maldeghem, Juffer Yvonne Mahaux, van Brussel, Juffer Madeleine Vande Rostyne, van Somerghem.

Uitmuntendheid.

1e klasse: 1e prijs Juffer Madeleine Bollé, van Maldeghem; 2e klasse: 1e prijs Juffer Elvire De Bruyckere, van Maldeghem; 3e klasse: 1e prijs Juffer Madeleine Vande Rostyne, van Somerghem ; 4e klasse : 1e prijs Juffer Alice Wijffels, van St-Kruis-Eiland en Juffer Marie Martens, van Adeghem; 5e klasse: 1e prijs Juffer Alice De Brabander, van Maldeghem-Donck ; 6e klasse: 1e prijs Juffer Alice Roeges, van Maldeghem. Voorbereidende klasse Juffer Gilb. Van Hyfte, van Maldeghem.

Vlijt.

1e klasse : 1e prijs Juffer Emilie Wijffels, van St-Kruis-Eiland ; 2e klasse : 1e prijs Juffer Camilla Tamsyn, van Sijsseele; 3e klasse : 1e prijs Juffer Alice Van Hecke, van Middelburg ; 4e klasse : 1e prijs Juffer Germaine Doom, van Adeghem ; 5e klasse : 1e prijs Juffer Marguerite Vande Westen, van St-Denys-Westrem.

Vlijt in het Naaldenwerk.

Eereprijs Juffer Elvire Malfliet, van Gent.
» Juffer Yvonne Mahaux, van Brussel.
» Juffer R. Van Mechelen, van St-Laureins.
» Juffer Jeannette Geernaert, Maldegem.
1e prijs Juffer Jeanne Leroux, van Eecloo.
» Juffer Emilie Wijffels, v. St-Kruis-Eiland.
» Juffer Rosa Martens, van Waerschoot.
» Juffer Emerence De Muer, Somerghem.
» Juffer Camilla Tamsyn, van Sijsseele.
» Juffer Alice Wijffels, van St-Kruis-Eiland.
» Juffer Elodie Buyck, Waterlandkerkje.
» Juffer Elodie Bonte, van Oostburg.
» Juffer Irma Braet, van Groede.
» Juffer Marie Martens, van Adeghem.

(WB 17 augustus 1913)

Prijsdeeling aan de leerlingen der Sint-Antoniusschool, bestuurd door de Broeders Hieronymieten, te Maldeghem :

1e Fransche klas.

De eerste prijzen in godsdienst worden toegekend aan : André Van Hecke, Jozef Van Damme en Omer De Bree.

De volgende leerlingen hebben het bekwaamheidsdiploma bekomen van uitgebreid lager onderwijs :

Jozef Van Damme en Omer De Bree met groote vrucht.

Prosper Cauwels, Arthur Standaert en Cyriel Debbaut met vrucht.

Uitmuntendheid. 3e jaar : 1 Van Hecke André, 2 Perquy Maurits, 2e jaar : 1 Van Damme Jozef, 2 De Bree Omer.

2e Fransche klas, 1e jaar.

Uitmuntendheid : 1 Cromheecke Cyriel, 2 De Zutter Marcel en Fransoo René.

3e Fransche klas.

Uitmuntendheid : 1 Vital Stroo, 2 Geirnaert Modest, 3 Dobbelaere Cyriel, 4 Leloup Bertrand

Middelbare Graad B.

Uitmuntendheid : 1 Claeys Willy, 2 Perquy Remi, 3 Standaert Pieter, 4 Claeys Remi.

Middelbare Graad A.

Uitmuntendheid : 1 Van Canneyt Gerard, 2 Debbaut Leo, 3 Borgonjon Honoré, 4 Rotey Adolf.

3e Studiejaar A.

Uitmuntendheid : 1 Dobbelaere Honoré, 2 De Rocker Bertrand, 3 Vande Casteele Triphon, 4 De Coninck Joris en Van Waeyenberghe Richard.

3e Studiejaar B.

Uitmuntendheid : 1 Standaert Paul, 2 Van Hoorebeke Frans, 3 Standaert Albert, 4 Van Praet René en Longueville Prosper.

2e Studiejaar A.

Uitmuntendheid : 1 Van Hecke Remi, 2 Van der Donckt Valère, 3 Heyneman Jules, 4 Borgonjon Omer.

2e Studiejaar B.

Uitmuntendheid : 1 Borgonjon Aulugèle, 2 De Lille Napoleon, 3 De Roo Leonard, 4 Heyneman Bertrand.

1e Studiejaar A.

Uitmuntendheid : 1 Loete Jeroom, 2 Vande Casteele Aimé, 3 Cornells Henri, 4 Verstrynghe Ernest.

De klassen der St. Antoniusschool zullen herbeginnen op Donderdag 25 September.

(WB.24 augustus 1913)

De nieuwe legerwet van kracht

Na besprekingen in de Kamer en Senaat werd de nieuwe militiewet van kracht op 30 augustus 1913. De wet voerde de persoonlijke dienstplicht in.

De vorige wet van 1909 voerde de beperkte persoonlijke dienstplicht in, namelijk één zoon per gezin, in principe de oudste. Gelet op het dreigende oorlogsgevaar vond de regering dat de legersterkte diende verhoogd. De nieuwe wet voorzag in een jaarlijks contingent van 33.000 in plaats van 19.000 man. Daardoor kon de legersterkte van 180.000 op 340.000 worden gebracht. De geestelijken en de onderwijzers bleven van dienst ontslagen. Een grote verbetering was dat de diensttijd van 15 op 12 maanden werd gebracht. De nieuwe militiewet werd op 28 mei 1913 in de Kamer goedgekeurd en een maand later in de Senaat.

De katholieken en de liberalen stemden verdeeld, de socialisten stemden tegen. De legerhervorming bracht grote kosten mee en de regering ging zware leningen aan en verhoogde de belastingen.

De dienstplichtigen werden op 15 en 16 september onder de wapens geroepen.

De kermis in Maldegem

Op 31 augustus liet het kermiscomité in 't Getrouwe weten dat het in onderhandeling was met een luchtvlieger om op zondag een vliegdemonstratie te geven. Er kwam geen akkoord tot stand en de stunt met de vlieger ging uiteindelijk niet door.

Gemeente Maldeghem.

KERMIS 1913.

PROGRAMMA DER FEESTEN

—o—

ZATERDAG 20 SEPTEMBER.

's Avonds om 7 ure, Aankondiging der Feesten door Kanongeschut. — Om 7 1/2 ure, Concert door de Fanfaren « Nut en Vermaak ». — Om 8 1/2 ure, Concert door de Fanfaren « Ste Cecilia ».

ZONDAG 21 SEPTEMBER.

's Namiddags om 2 ure, Schieting met den Handboog op de Staande Pers, bij Honoré Himschoot. Vooruit 100 fr. — Om 3 ure, **Groot Turnfeest**, door de Turners Maatschappij « Willen is Kunnen », van Maldeghem, opgeluisterd door de Muziekmaatschappij « Nut en Vermaak ».

MAANDAG 22 SEPTEMBER.

's Morgends om 11 ure, Concert door de Fanfaren « Nuten Vermaak ». — 's Namiddags om 2 ure, Schieting met den Handboog op de Staande Pers, bij Honoré Himschoot. Vooruit 100 fr. — Om 2 1/2 ure, **Groote Valisekoers met Velos.** 100 fr. prijzen. Inschrijving van 1 1/2 tot 2 1/2 ure, bij Pieter Borgonjon. — Om 4 ure, Concert door de Fanfaren « Ste Cecilia ».

DINSDAG 23 SEPTEMBER.

Om 3 ure, Schieting met den Handboog op de Staande Pers, bij Honoré Himschoot. Vooruit 60 fr. — Om 3 1/2 ure, Prijsbolling voor de leden van 't Getrouwe Maldeghem, bij Camiel Clyncke. — Om 4 ure, **Groote Zakloopingkoers.** Prijzen 12-8-6-4-3-2 fr. Inschrijving van 3 tot 4 ure, bij Louis Bollé.

Iedere mededinger moet zijnen zak medebrengen, en zal door het Bestuur nagezien worden.

WOENSDAG 24 SEPTEMBER.

Om 3 ure, Prachtige Prijsschieting voor de leden der Handboogmaatschappij Ste Sebastiaan, bij Honoré Himschoot. — Om 4 ure, **Bijzonder schoone Maetklimming.** 25 fr. prijzen. Inschrijving bij Vincent Meert. — Om 7 1/2 ure, Groot Concert door de Fanfaren « Nuten Vermaak ».

DONDERDAG 25 SEPTEMBER.

Om 3 ure, Groote Prijsschieting met de Balpijp, voor de leden van «Melda's Getrouwe Broeders», bij Louis Geernaert. — Om 4 ure, **Allerhande Volksspelen.** 15 fr. prijzen. — Om 7 1/2 ure, voor 't sluiten der feesten, groot Concert door de Fanfaren « Ste Cecilia ».

N. B. Het Gemeentebestuur noch de leden der Kommissie zijn geenszins verantwoordelijk voor de ongevallen welke zouden kunnen plaats hebben.

De uitslagen op de kermis waren als volgt:

* *Valisekoers op maandag met 14 deelnemers*: 1ste en 2de Armand Roets en Sylvain Ysebaert; 3de Arthur De Smet; 4de Denis Ysebaert; 5de Henri Chauvin; 6de Theofiel Lambrecht.

* *Zakloping op maandag met 12 deelnemers*: 1ste en 2de Bertrand Lazoen en Marcel De Rycke; 3de Adolf Willems; 4de Richard De Povere; 5de Jeeroom Wieme; 6de Achiel Geiregat.
* *Mastklimming op woensdag met 13 deelnemers*: Marcel De Rycke, Victor Wieme en Prosper Willermarck wonnen elk 4 prijzen. Cornelis De Lille, Jozef Wieme, Julien en Eduard Van Speybroeck elk drie prijzen en Jeroom Wieme 2 prijzen (WB 28 september 1913).

Camiel De Coninck-Dervaes op de wereldtentoonstelling in Gent
Op de Floraliën in Gent van 9 tot 17 augustus won boomkweker Camiel De Coninck uit Maldegem de 1ste prijs voor de mooiste verzameling van 25 coniferen, de 1ste prijs voor de mooiste verzameling van 20 heesters in volle grond, de 1ste prijs voor het mooiste lot van 12 groenblijvende planten in piramidevorm en de 1ste prijs voor de mooiste verzameling *Statice*. Hij won ook nog *buiten prijskamp* een zilveren medaille van 1ste klas voor een lot van 25 *palmkronen* (WB 24 augustus 1913).

Ook prijzen voor Pieter en Leon De Coninck in Gent
De firma Pieter en Leon De Coninck nam ook deel aan de Wereldtentoonstelling in Gent. In de *bestendige prijskamp* wonnen ze de grote prijs (hoogste onderscheiding) voor verschillende groepen van merkwaardige planten. Dat was echter *buiten prijskamp* omdat ze zelf jurylid waren.

In de Floraliën (9 tot 17 augustus) behaalden ze de 1ste prijs voor 12 merkwaardige bonte coniferen, de 1ste prijs voor 12 merkwaardige dwergconiferen, de 1ste prijs voor 20 merkwaardige bonte hulsten, 1ste prijs voor een merkwaardige verzameling rozen.

Ze ontvingen nog de volgende beloningen: een zilveren vergulde eremedaille voor 20 bladhoudende heesters, idem voor 12 bladhoudende piramiden, een zilveren eremedaille voor 25 soorten coniferen, idem voor 25 bloeiende clematissen en ook nog eens voor 25 polyantha-rozen (WB 31 augustus 1913).

Enkele korte berichten uit het derde kwartaal van 1913
* Op 1 juli trad Hector Potvliege in het huwelijk met Evelina Van Wassenhove.
De Noordstraat en het Westeindeken waren met vlaggen versierd (WB 6 juli 1913).
* Op woensdag 2 juli vierde het echtpaar Jan Cromheecke- Debbaut hun gouden jubelfeest op Moerhuize. Jan was herbergier en boer. Vele huizen van Moerhuize waren versierd. Met het rijtuig van Gustaaf Tytgadt werden ze naar de jubelmis van 8 u. gereden. De familie werd met *cheezen* naar de kerk gebracht. Dan begaf de familie zich naar de zusters maricolen, waar een nicht van hen kloosterlinge was. Ze werden er feestelijk onthaald.
Vervolgens gingen ze naar het hof van Jozef De Candt, waar ze in portret werden getrokken door fotograaf Sandyck. Uiteindelijk ging men terug naar Moerhuize. Men was met 80 aanwezigen voor een smakelijk noenmaal. Men at, dronk en zong van '*Vivat onze Jan en hij mag er wezen*' (WB 6 juli 1913).
* Door de invoering van de gasverwarming aan het station waren de oude Washingtonlampen te koop. Ze waren nog in goede staat (WB 27 juli 1913).
* Varkenskoopman René Van de Genachte vroeg toelating om een slachthuis voor speenvarkens te mogen inrichten. De varkens waren bestemd voor de uitvoer (WB 27 juli 1913).
* De muziekmaatschappij Nut en Vermaak ging naar de wereldtentoonstelling in Gent (WB 27 juli 1913).
* Op maandag 4 augustus werden de okkernoten op de Marktplaats openbaar verkocht (WB 27 juli 1913).

* Op maandag 4 augustus trouwde Hortensia Verstrynge, dochter van schepen Charles Louis Verstrynge, met dokter Gaston Dauwe, zoon van ere-notaris en burgemeeester Emiel Dauwe (Eeklo). Dokter Gaston Dauwe verliet echter al vlug Adegem en werd vervangen door dokter Van de Maele (WB 10 augustus 1913).
* Voor de bouwwerken aan de gemeenteschool van Sint-Laureins, geraamd op 12.802,65 fr., namen deel: M. De Gryse uit Sleidinge (12.994,20 fr.), C. Cromheecke uit Maldegem (13.574,85 fr.), H. De Wandel uit Maldegem (13.985,55 fr.), A. Van Cauwenberghe uit Eeklo (14.741,57 fr.) en Ph. Reychler uit Eeklo (14.875,10 fr.) (WB 31 augustus 1913).
* De toneelvereniging 'Voor Taal en Kerk' van 'Eikels worden Boomen' gaf in Maldegem een voorstelling met Absalon, een bijbels treurspel in drie bedrijven, gevolgd door het blijspel 'Dieven in de Klem' (GM 21 september 1913).

Openbare Verkooping.

—o—

De Notaris **Verstrynge,** te St Laureyns, zal openbaarlijk verkoopen :

Eene HOFSTEDE bestaande uit Woonhuis, Schuur, Stallingen en Zaailand te Adegem, Callestraat, Sectie H, Nrs 641 tot 646 bis, groot H. 1.15.90.

Verpacht voor 3, 6 of 9 jaren, pachters keuze, ingegaan 1 Mei 1910, aan M. Octaaf Van Cleemput, mits fr. 225.00, vrij van lasten.

Slechts gebracht op fr. 4750-».

Laatste Zitdag.

MAANDAG 15 SEPTEMBER 1913, om 2 ure namiddag, te Adegem, Dorp, ter herberg der Kinderen Boels.

Verkoop van een hofstede bewoond door Octaaf Van Cleemput, vader van meester Pieter Van Cleemput (WB 7 sept. 1913).

Grooten afslag op de rijwielen.

Wij ondergeteekende hebben de eer ons aan tebevelen met onze Rijwielen, van heden af en ook voor het jaar 1914 met vele bijzondere merken, allerschoonst afgewerkt. voor baan- en koers, met lichten loop. Schoone keus van befaamde rijwielbanden en onderdeelen. Emailleeren en Nickeleeren. Wend U dus bij de

GEBROEDERS DE BROUWER

ADEGEM, VIERWEEGSCHE.

Daar zult gij vinden alle benoodigheden van klein tot groot aan de kleinste prijzen.

(GM 5 oktober 1913).

Burgerwacht afschaffen?

De burgerwacht bestond in principe uit mannen die geen legerdienst moesten doen.
In 't Getrouwe vroeg men zich af of het nog zin had de burgerwacht te behouden, omdat nu elke jongeman soldaat moest worden. Nieuwe aanwervingen waren voortaan slechts mogelijk onder het klein getal mannen van legerdienst ontslagen, of door vrijwillige deelneming. Zonder dat zou binnen 13 jaar niemand nog lid zijn van de burgerwacht. Om de burgerwacht op te heffen was een grondwetswijziging nodig *(GM 12 oktober 1913).*

Het overlijden van notaris August Wallyn

August Wallyn stierf op 21 oktober 1913. Hij was een alom geacht man. Drie generaties Wallyn verbleven in Maldegem. De eerste was Pieter Wallyn, die hier in Maldegem tot notaris benoemd werd in 1825. Pieter werd opgevolgd door zijn zoon Louis, eveneens notaris. August Wallyn werd benoemd bij koninklijk besluit van 8 april 1888.

Volgens zijn wilsbeschikking schonk hij 100 fr. aan het Werk der Martelaarskinderen, 400 fr. aan de Onderlinge Bijstand 'Vriendschap en Broederliefde' en 200 fr. aan de fanfare Sinte Cecilia. Hij had gevraagd voor hem met de grote klok geen drie uur per dag te luiden, zoals het de gewoonte was bij de hoogste diensten. Een van de oudste inwoners, Louis De Rycke, herinnerde zich nog de tijd dat de eerste notaris in Maldegem aankwam. Hij vestigde zich toen in de Noordstraat, bij een tante van Louis De Rycke (GM 26 oktober 1913).

De notaris wou ook dat geen lijkredes werden gehouden bij zijn graf. In 't Getrouwe gaf men als compensatie de lijkrede die Pieter Ecrevisse indertijd hield bij het overlijden van Pieter Wallyn, de eerste notaris en grootvader van August.

VENDITIE
te Adegem, Dorp,
op Kermis-Dinsdag 14 October 1913,

om 2 ure namiddag, ten verzoeke en ten hove van August Notteboom:

1 bekalfde VAARZE,
3 JAARLINGRUNDERS,
8 LOOPERZWIJNS,
3 Driewielkarren, 3Wagens, 1 Ressortkarre, 3 Aa kordeelen, 1 Horlogie en eene partij Huisineubelen, Bascuul met Gewichten enz., 25 koopen droog Brandhout, 50 koopen schoone Planken, Stijlen enz.

Op tijd van betaling met borge voor onbekende koopers, ten kantoore van **August De Kesel,** Zaakwaarnemer te Adegem.

†

Men verzoekt ons te melden het overlijden van

MIJNHEER
August WALLYN,
NOTARIS TE MALDEGHEM,
Echtgenoot van Dame
Augusta De Zutter,

geboren te Maldeghem, den 19 Mei 1857 en er overleden, den 21 October 1913, voorzien van de Rechten van onzen heiligen Godsdienst.

De lijkplechtigheden, gevolgd van de begraving in den familiekelder, zullen plaats hebben in de parochiekerk van Maldeghem, ZATERDAG, 25 OCTOBER, om 2 1/2 ure namiddag.

Vergadering ten sterfhuize, Marktplaats, Maldeghem, om 2 1/4.

Verkoop van dieren bij August Notteboom.

Toediening van het vormsel in Maldegem

Op woensdag 15 oktober werd in Maldegem het vormsel toegediend in al de parochies. Voor de jongens was dat monseigneur. Stillemans, bisschop van Gent, en voor de meisjes monseigneur. Christiaens, zendingsbisschop in China. Als peter fungeerde burgemeester Charles Rotsart de Hertaing en als meter mevr. Emiel De Vos (GM 19 oktober 1913).

BOND DER SAMENWERKENDE MAATSCHAPPIJEN
"LA VICTOIRE,"

BRUSSEL **Nieuwstraat, 48** | GENT **Burgstraat, 68** | NAMEN **Brusselschestraat, 48**

VOLKSVERZEKERINGEN:
in geval van Leven of bij Sterfgeval en Pensioenen, mits wekelijksche en maandelijksche premiën.

Alle soorten van Renten door stortingen of overname van eigendommen.

Eigendommen van den Bond te Antwerpen, Elgen-Brackel, Bressoux, Brussel, Chênée, Cortenberg, Enghien, Etterbeek, Vorst-bij-Brussel, Gent, Hasselt, Hennuyères, Herstal, Heusy, Huy, Elsene, Laeken, Luik, Lixhe, Leuven, Marcinelle, Mariakerke, Sint-Jans-Molenbeek, Bergen, Namen, Neufvilles-bij-Zoningen, Nijvel, Oostende, Rocour, Sint-Joos-ten-Noode, Saint-Servais, Schaarbeek, Thienen, Verviers, Watermael Boschvoorde, Wenduyne, Wépion, Woluwé St-Lambert, Yvoir, Ukkel.

Agent voor Maldeghem en Omstreken: René Parrin. **Ernstige Agenten worden gevraagd.**

(WB 19 oktober 1913).

De Kattenwegel bleef gesloten

De bewoners van de Kattenhoek die een proces hadden aangespannen in verband met de Kattenwegel, verloren dat proces tegen de familie De Coninck. Men hoopte nu dat een weg zou aangelegd worden langs de spoorweg naar de Kattenhoek (WB 2 november 1913).

Ondertussen bleef men in 't Getrouwe stortingen ten gunste van de *kattemenschen* opnemen. Zo werd volgens 't Getrouwe van 16 november 12,60 fr. gestort, waaronder 0,60 fr. met de vermelding '*Een slagske van de vaartwerkers van den Akker, die weten hoe lastig het is te moeten ommegaan naar de statie*'

Niet naar school om eikels te rapen

In oktober ontstond een nieuwe nijverheid, meldde men in 't Getrouwe Maldeghem. Meer en meer mensen raapten eikels, groot en klein. Ze werden verkocht aan 3 centimes per kg. De eikels werden verwerkt in dierenvoeding, soms ook wel in eetwaren. Daar viel wat mee te verdienen. Spijtig genoeg hielden sommige ouders hun kinderen daarvoor thuis van 't school, soms halve of gehele weken (WB 2 november 1913).

Bij koninklijk besluit zijn leden der bestuurlijke kommissie benoemd van de watering van Moerhuize te Maldeghem :

In hoedanigheid van bestuurder : M. Charles Louis Van Hecke, landbouwer te Maldeghem.

In hoedanigheid van gezwoornen : MM. Désiré De Windt en Ferdinand De Cuyper, landbouwers te Maldeghem.

M. Henri Cuelenaere, landbouwer te Maldeghem, is ontvanger-greffier benoemd van gezegde watering.

(WB 16 november 1913).

Viering Ceciliafeest in Middelburg

De fanfare De Ware Vrienden vierde op maandag 24 november voor de 49ste keer haar jaarlijks Ceciliafeest. Aan de maaltijd namen 60 ereleden en werkende leden deel.

De voorzitter blikte vooruit naar het volgende jaar, dat men wou vieren met een festival. Het feest verliep in grote vriendschap en menig glaasje werd gedronken (WB 30 november 1913).

Meer tarwe in het soldatenbrood

De Broqueville, eerste minister en tevens minister van Oorlog, had enkele verbeteringen voorzien voor het brood van de soldaten. Voortaan zou het brood gemaakt worden van 20% tarwemeel in plaats van 10 %. Bijgevolg was *de oude grijze* afgeschaft.

Ook voor de bedeling van het brood was iets veranderd. De soldaten zouden nu allemaal samen aan tafel zitten in plaats van aan ieder soldaat zijn rantsoen te geven voor de ganse dag. Het brood zou bewaard worden in de eetplaats en worden bewaakt door een soldaat. Het zou dan op tafel komen tijdens de maaltijden en gesneden in boterhammen, en de soldaten zouden mogen smullen naar believen (WB 30 november 1913).

Zes zilveren gespen gevonden in Middelburg

Aloïs De Witte vond op de kasteelvesting van Bladelin in Middelburg zes zilveren gespen van het jaar 1388 (WB 30 november 1913).

— De genaamde Aloïs De Witte heeft bij het diepgronden alhier op de kasteelvesting van M. Bladelin, over eeuwen door hem bewoond, zes zilveren gespen opgedolven, waarvan er bij zijn, welke dagteekenen van 1388. Voor liefhebbers van oudheden zijn ze zichtbaar bij Leopold Morre, te Moerkerke.

Een tram van Lichtervelde naar Maldegem?

Op de gemeenteraad van 25 november werd het ontwerp van een tramlijn tussen Lichtervelde en Maldegem besproken. De tram zou lopen door de gemeenten Zwevezele, Wingene, Beernem en Oedelem. De aanvraag ging uit van het gemeentebestuur van Lichtervelde. De bedoeling was dat Lichtervelde een verbinding kreeg met Nederland. Burgemeester Rotsart de Hertaing en schepen Cuelenaere waren in principe het ontwerp genegen, maar men moest eerst nog bijkomende informatie inwinnen. Op het grondgebied van Maldegem zou een nieuwe tramlijn van ongeveer 5 km dienen gelegd. De heer De Meyere merkte op dat Maldegem het minste profijt had van die tramlijn en bijgevolg het minst moest betalen. Wel zou Kleit bij die tramlijn veel baat hebben.

Schepen Potvliege pleitte voor een tram naar Ursel en Knesselare via Kleit, maar dat zou teveel onteigeningen meebrengen. Ook de heer Dhont was gewonnen voor die tram naar Ursel en Knesselare.
De verbinding met Ursel was belangrijk, want die gemeente was het knooppunt van tramlijnen naar Gent, naar Brugge, naar Eeklo, naar Aalter en Tielt. Ook voor Ursel was die nieuwe tramlijn interessant, want zo kregen ze een verbinding met Nederland.
De burgemeester suggereerde dat misschien een bestaande tram kon voortlopen tot in Maldegem. Het besluit was dat een tram naar Ursel voorrang had op een tram naar Lichtervelde. Dat alles zou besproken worden in de volgende gemeenteraad (WB 30 november 1913).

Een vredegerecht voor Maldegem?

Op de gemeenteraad van 25 november stond ook de eventuele oprichting van een vredegerecht in Maldegem op de agenda. Na het afsterven van notaris Wallyn meende burgemeester Charles Rotsart de Hertaing het ogenblik gekomen om bij het hoger bestuur eens te informeren of een vredegerecht kon opgericht worden in Maldegem. Het zou Maldegem en Middelburg omvatten. Als reden zag hij de grootte van de bevolking en de grote afstand van Maldegem naar Eeklo (WB 30 november 1913).

Stichting van een boerinnenbond in Adegem

Op zondag 30 november om 3 uur in de namiddag werd in de meisjeszondagsschool een voordracht gehouden voor boerinnen door juffrouw Lamont. De bedoeling was een boerinnenbond te stichten in Adegem. En dat lukte door de steun van wereldlijk en geestelijk gezag. De boerinnenbond werd 'Mariakring' genoemd. Van de verst afgelegen wijken waren huismoeders en hun dochters aanwezig. De spreekster benadrukte dat een goede boerin een ordentelijke huismoeder moest zijn.

Na de voordracht ging men onmiddellijk over tot samenstelling van het bestuur. Ongeveer honderd gezinnen lieten zich inschrijven in de bond, die *onder zedelijk en stoffelijk opzicht veel goed zal stichten in de Adegemsche huisgezinnen* (WB 5 december 1913).

Paul Vermast als nieuwe notaris in Maldegem

In vervanging van de overleden notaris August Wallyn in Maldegem werd Paul Vermast, notaris in Assenede, benoemd. Hij was de zoon van Aimé Vermast uit Eeklo en Maria De Buck uit Maldegem. Zijn plaats in Assenede werd ingenomen door Prosper Potvliege uit Maldegem (GM 7 december 1913).

Als gemeenteraadslid werd Potvliege vervangen door Leopold Perquy, die bij de vorige verkiezing slechts één stam meer had dan De Jaeger.

Verkoop van de oudste, grootste en dikste boom in Strobrugge

De oudste, grootste en dikste boom *van verre in 't ronde* wist iedereen staan. Hij stond op Strobrugge aan het Leopoldkanaal. Nu werd hij verkocht door de notarissen Potvliege en Verstrynge op verzoek van onder andere e.h. André Van Mullem, zoon van oud-burgemeester Désiré Van Mullem (WB 14 december 1913).

Merkwaardige Venditie
VAN
BOOMEN, TAILLIE,
Sparrepersen, Busschen en Snoei,
TE MALDEGEM
Biezenstraat, Stroobrugge, Moerhuize en Rookalseide.
—o—
De Notaris **Prosper Potvliege,** te Assenede, zal in het openbaar verkoopen door het ambt en met tusschenkomst van den Notaris **Verstrynge,** te St-Laureins,
Maandag 5 Januari 1914,
om 1 ure stipt, te Maldegem, ten verzoeke van :
1° E. H. André Van Mullem en Mejuffers Amelie en Marie De Cuyper, eigenaars te Maldegem :
12 koopen WILGEN van 1m60 tot 1m75.
2 koopen OLMEN.
10 koopen schoone CANADAS, WAARONDER DEN SCHOONSTEN BOOM DER STREEK, metende 4m15 omtrek en 15 m. in d'hoogte tot aan de eerste spillen.

GEBR. DELHAIZE & Co
IN DEN LEEUW
DELHAIZE FRÈRES
Hulphuizen overal in België
HULPHUIS VAN MALDEGHEM
3, STATIESTRAAT, 3
Groote afslag der Koffies en Rijst

Goede Koffie 1/2 k°	1.00 - 1.10 - 1.20
Koffie beste 1/2 k°	1.30
» mengeling 1/2 k°	1.40
» « Idéale » 1/2 k°	1.50
» extra 1/2 k°	1.60

Rijst gewone kwaliteit den k°	0.32 - 0.35
» eerste kwaliteit den 1/2 k°	0.18 - 0.20
» beste kwaliteit den 1/2 k°	0.23 - 0.25
» extra kwaliteit den 1/2 k°	0.30 - 0.35

Beste Specerijen, Konserven, Borstels, Sponsen, Bieren, Wijnen, Likeuren.

Deel van een venditie met o.a. de verkoop van de dikste boom op Strobrugge.

Enkele korte berichten uit het vierde kwartaal van 1913

* Op 14 oktober begonnen de besprekingen van de nieuwe onderwijswet voor het lager onderwijs. Men wou de leerduur van 12 op 14 jaar brengen en de wedde van de onderwijzers in het officiële en het vrij onderwijs gelijkschakelen.

* Isidoor Gheeraert uit Middelburg, griffier-ontvanger van de watering van de Paddepoelepolder in Maldegem, ontving de medaille van 1ste klasse (WB 2 november 1913).

* Op 5 november stierf in Maldegem mevrouw Sabina De Candt, echtgenote van Eduard Van Hecke, handelaar. Ze werd op zaterdag begraven om 10 u met bedeling van brood aan de armen (WB 9 november 1913).

* In Adegem trad op 11 november Edmond De Lobel in het huwelijk met Irma Blomme (WB 16 november 1913).
* Er was crisis in de katoennijverheid in Vlaanderen met als gevolg werkloosheid in die nijverheid. In Maldegem werkte men nog slechts vier dagen in de week. De oorzaak zou de Balkancrisis zijn, want de Balkanlanden waren grote afnemers van katoen. Een andere factor was dat de prijs van ruw katoen sterk was gestegen (WB 7 december 1913).
* Op maandag 15 en dinsdag 16 november was het weer paardenmarkt in Eeklo. Op de eerste dag waren er 350 paarden en op de tweede 700 paarden. Het waren voornamelijk jonge paarden. Duitse handelaars kochten 50 paarden aan hoge prijzen. Uit het station van Eeklo vertrokken 20 wagons met paarden. Duizenden landbouwers bezochten de markt (GM 21 december 1913).
* In vervanging van onderpastoor Hector Van Malleghem (ontslag), werd Sylvain Osselaere op 22 november in Adegem tot onderpastoor benoemd. Hij kwam van Wondelgem (WB 21 december 1913).
* Juffrouw A. Verstrynge, onderwijzeres in Oostende, voorheen in Maldegem, werd vereerd met de burgerlijke medaille van 1ste klasse. Zij was de dochter van Pieter Verstrynge en Mathilde Courtmans en kleindochter van schrijfster mevr. Courtmans-Berchmans (WB 28 december 1913).
* Op maandag 22 december werd in Donk Arnold De Brabander begraven, leerling van de St.-Antoniusschool. De leerlingen van de hoogste twee klassen woonden de begrafens bij. De leerling Arthur Standaert hield een afscheidsrede (WB 28 december 1913).
* Aannemers uit onze streek die aan de aanbestedingen voor de nieuwe pastorij in Balgerhoeke deelnamen waren: Alfons Van Cauwenberghe uit Eeklo (17.704,69 fr.), Philibert Reychler uit Eeklo (17.402,26 fr.), Honoré De Craene uit Waarschoot (17.862,16 fr.), Edward Heene uit Eeklo (16.892,75 fr.), Alfons Borgonjon uit Maldegem (17.850,84 fr.), H. Laroy uit Knesselare (18.100,54 fr.), Camiel Cromheecke uit Maldegem (17.183,66 fr.), Camiel Creuvels uit Aalter (17.251,31 fr.), Emiel Van Volsem uit Balgerhoeke en Edmond De Lobel uit Adegem (16.364,94 fr.).
Het laatste bod was het laagste en de nieuwe pastorij werd toegewezen aan Emiel Van Volsem en Edmond De Lobel (WB 7 december 1913).

De Adegemse Oud-Wapenbroeders

In het Meetjesland bestonden eind 19de en begin 20ste eeuw veel bonden van oud-wapenbroeders. In 1907 vierde men in Maldegem een herinneringsfeest naar aanleiding van het tienjarig bestaan van de eigen vereniging Getrouwe Oud-Wapenbroeders. Bij de optocht bij die viering bleek dat bonden voor oud-wapenbroeders bestonden in Eeklo, Waarschoot, Sleidinge, Assenede, Kaprijke, Sint-Laureins en Knesselare. De Adegemse Oud-Wapenbroeders werd gesticht in maart 1911. De vereniging noemde zich 'Vaderlandsche Vereeniging van Oud Soldaten – Prins Leopold III'. Voorzitter werd Petrus Van Oost, ondervoorzitter Gustaf De Bruyckere, secretaris-ontvanger Camiel Vyncke en schrijver Petrus Vermeire. Leden waren Leo Borgonjon, Eduard De Bruyckere, Emiel De Lobel, Camiel Van Landschoot, Henri Van den Abeele, Camiel Sierens, Alfred De Keyser, Maurice Claeys, Leopold De Pré. Voor de wijk Kruipuit kiest men Octaaf Cauwels en Camiel De Baets, voor de Appelboom Henri Van den Bossche, voor Balgerhoeke Camiel Grison en voor Kraailokerkweg Leopold De Croock. Op de gemeenteraad van 30 mei 1911 was er een vraag van de 'Maatschappij voor Oud-Soldaten' voor een toelage. Ze spraken van een inhuldiging van een vaandel. De maatschappij kreeg geen toelage, want de gemeente bezat te weinig middelen. Volgens het verslag van de gemeenteraad van 19 april 1912 werd de vraag voor een toelage voor een vaandelfeest voor de oud-soldaten verdaagd, maar op de volgende gemeenteraad van 15 mei 1912 werd 250 frank toelage toegezegd.

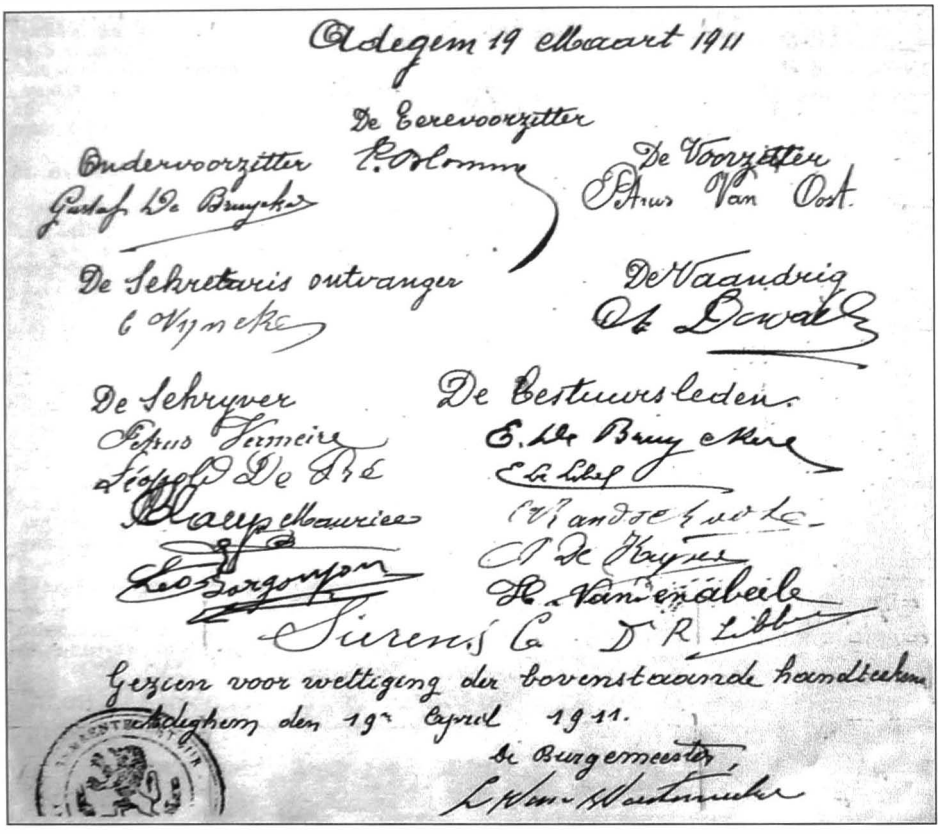
Adegem 19 elbaart 1911

De Eerevoorzitter
C. Blomme

Ondervoorzitter
Gustaf De Bruycker

De Voorzitter
Petrus Van Oost

De Sekretaris ontvanger
C Vyncke

De Vaandrig
A. Dewalle

De Schryver
Petrus Vermeire
Leopold De Rycke
Charles Claeys
Leo Borgoyon

De Bestuursleden.
E. De Bruycker
E. De Lille
C. Vandoorne
A. De Keyser
H. Vanneste
Sirens Ca D R Libbe

Gezien voor wettiging der bovenstaande handteekens
Adegem den 19e April 1911.
De Burgemeester,
L. Van Waetermeulen

Ondertekening van de stichtingsakte en later gewettigd door burgemeester Leopold Van Waetermeulen (senior).

Op zondag 9 februari 1913 kwamen de Oud-Wapenbroeders van Adegem bijeen om enkele leden een decoratie te overhandigen. De plechtigheid, die begon na de vespers, werd geopend met een toespraak van burgemeester Leopold Van Waetermeulen (senior). Daarna spraken Pieter Van Oost (voorzitter) en August De Laere.
De uitreiking van de decoraties gebeurde door gemeentesecretaris Prosper De Smet.
De twaalf gedecoreerden waren: Leo Lybaert, Petrus Van Oost, August De Laere, Bernard Vermeire, Petrus Aesaert, Charles De Rycke, August De Pauw, August Lippens, Hippoliet De Baets, Charles Van der Jeugdt, August Lekens en Pieter Stul.
Daarna werd de erewijn geschonken. August De Laere zei dat zijn hart nog altijd soldaat was. Het oudste lid Leo Lybaert was geboren in 1841 (WB 16 februari 1913).

Op zondag 18 mei 1913 werd het vaandel ingehuldigd van de Adegemse Oud-Wapenbroeders. Het was mooi weer en een grote publieke belangstelling. Generaal-majoor Proost vertegenwoordigde de koning en kwam vanuit Gent met de trein om 13.40 u. aan in Adegem. Daar werd hij afgehaald met het rijtuig van Adolf Standaert van Balgerhoeke. Vervolgens reed het gezelschap naar de woning van schepen Charles Louis Verstrynge, rechtover het gemeentehuis, waar een toespraak werd gehouden door gemeentesecretaris Prosper De Smet. Hij deed dat in naam van de burgemeester, die zich te oud voelde om dat zelf te doen.
Om 15 u. vertrok een stoet vanuit de Hoeke. Een groot aantal maatschappijen van oud-wapenbroeders alsook enkele fanfaren namen aan de stoet deel. Een opgemerkte aanwezige was kapitein Blomme, ere-voorzitter van de oud-soldaten van Adegem. De vlag werd vastgehouden door voorzitter Petrus Van Oost. Een woord van dank was er nog voor Maurits Claeys, secretaris van de vereniging (WB 25 mei 1913).

Uit Adeghem.

ZONDAG 18 MEI 1913

INHULDIGING

van het VAANDEL der Oud-Wapenbroeders,
geschonken door Z. M. den Koning Albert.

—o—

Om 7 ure 's morgens losbranden der kanons.

In den namiddag ontvangst der deelnemende maatschappijen.

Om 2 1/2 ure vorming van den FEESTSTOET op den Hoeke, op rijen van vier man, in de volgende orde :

1 Gendarmen. 2 Oostcamp muziek. 3 Oostcamp Oud-Soldatenbond. 4 Assenede. 5 Assebrouck. 6 Caprijcke. 7 Oedelem. 8 Maldeghem « Nut en Vermaak » muziek. 9 Lauwe. 10 Sinte-Kruis. 11 Uitkerke. 12 Waarschoot. 13 Moerkerke muziek. 14 Moerkerke Oud-Wapenbroeders. 15 Destelbergen. 16 Knesselare. 17 Everghem. 18 Watervliet. 19 Maldeghem « Sinte-Cecilia » muziek. 20 Middelburg. 21 Sint-Amandsberg. 22 Sint-Pieters (Brugge). 23 Eekloo. 24 Maldeghem Oud-Wapenbroeders. 25 Sint-Laureinsmuziek. 26 Sint-Laureins Oud-Wapenbroeders. 27 Sint Jooris-ten-Distel. 28 Sijsseele. 29 Sleidinge. 30. Lisseweghe muziek. 31 Lisseweghe Oud-Soldaten. 32. Lovendeghem. 33 Hofstade (bij Aalst). 34 Oudenburg. 35 Adeghem muziek. 36 Adeghem Oud-Wapenbroeders.

Optocht door de Dorpstraten. Daarna (rechts) défilé op de Plaats.

PLECHTIGE OVERHANDIGING van het VAANDEL door den Generaal-Major Proost, bevelhebber der ruiterij te Gent, afgevaardigde van Z. M. den Koning, gevolgd van de ontvangst der Heeren Voorzitters en Schrijvers der deelnemende maatschappijen in de zaal van het Gemeentehuis, daarna uitreiking der eeremetalen en 320 FRANK PREMIEN zullen onder de vreemde maatschappijen, die deel genomen hebben aan den Stoet, verloot en verdeeld worden :

A) Voor verst afgelegen gemeenten ten minste 15 leden : 20 - 15 - 10 — 45 fr.
B) Voor het meeste getal : 10 - 5 — 15 fr.
C) Te verloten voor alle maatschappijen tellende ten minste 20 leden : 16 - 14 - 10 - 8 - 7 - 5 — 60 fr.
D) Te verloten onder de maatschappijen die geen twee van de voorgaande premiën gewonnen hebben : 20 - 15 - 10 - 5 — 50 fr.
E) Voor iedere muziekmaatschappij eene vaste premie van 25 frank.

Vervolgens Concert op de Dorpplaats door de Muziekkorpsen in de volgende orde : Oostcamp, Moerkerke, Lisseweghe, Maldeghem « Nut en Vermaak », Sint-Laureins Concordia, Maldeghem « Sinte-Cecilia », Adeghem « De Vereenigde Vrienden ».

Des avonds Fakkeltocht en Wandelconcert door de Fanfaren « De Vereenigde Vrienden », Adeghem.

Het Bestuur : De Eere-Voorzitter Kapitein Blomme, de Voorzitter Petrus Van Oost, de Ondervoorzitter Aug. De Laere, de Vaandeldrager Alfons De Waele, de Schrijver Maurice Claeys, de Schatbewaarder Cam. Vyncke.

Gezien en vastgesteld door het Schepencollegie in zitting van 18 April 1913.

Burgemeester en Schepenen,
Leopold Van Waetermeulen.

Op bevel : De Secretaris,
Prosper De Smet.

De vlag verwijst naar 1912, het jaar dat de vlag gemaakt werd. Het grootste deel van de vlag is wellicht nog origineel uit 1912.

Het 25-jarig bestaan van 't Getrouwe Maldeghem in 1913

Victor De Lille blikte in zijn weekblad van 27 juli 1913 terug op 25 jaar Getrouwe Maldeghem. Het eerste nummer verscheen op 29 juli 1888.

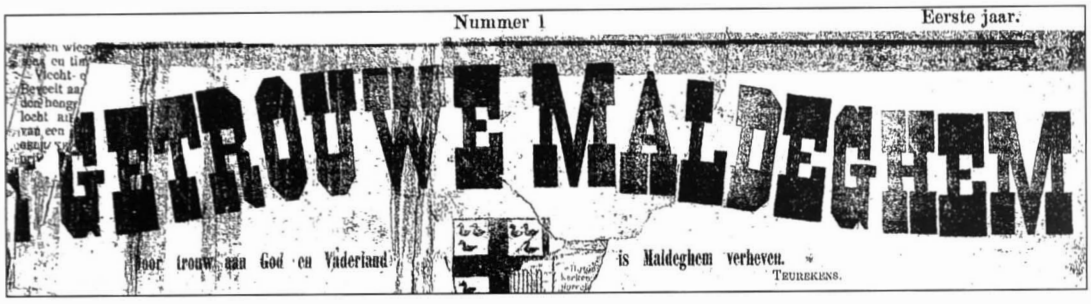
Nummer 1 Eerste jaar.

't GETROUWE MALDEGHEM

voor trouw aan God en Vaderland is Maldeghem verheven.

TEURBEKENS.

Kop van het eerste nummer van 't Getrouwe op 29 juli 1888.

Na 25 jaren !

Met het nummer van heden heelt 't Getrouwe 25 jaren achter zijnen rug.

Dit was hier zijn « Eerste Woord » :

Maldeghem 29 Juli 1888.

Oeliefde dorpsgenooten,

Ik breng u eene goede tijding. Hier is 't Getrouwe Maldeghem. Hier is uw katholiek nieuwsblad. Hier is de trouwe bode, die u wekelijks over onze duurbaarste belangen zal onderhouden, de overtuigde kamper die met u, in wel en wee, den levenstrijd strijden zal, overal waar het de verdediging geldt, den voorspoed, de heerlijkheid van het oûwe trouwe Maldeghem !

Met u, ouderling zal hij zich aan den huiselijken heerd nederzetten en in gezellige vertelling u spreken van de schoone dagen van weleer. Met u, bezorgde huisvader, zal hij des zondags, na de vermoeinis der week, eene verkwikkende uitspanning nemen, u spreken over uwe nering, over uwen handel, over uwe velden ; over alles waaraan uwe broodwinning verbonden is en dagelijks nieuwe opzoekingen noodzakelijk maakt ; over den kostelijken pand uwer kinderen ; over de genoegens van het huiselijk leven.

Met u, jongeling, zal hij hand aan hand de bekoorlijke lente doorwandelen, uw herte laven aan de bron van het schoone en het goede. Aan u zijn onze beste krachten gewijd ! Uw geluk, uwe verheffing is het doel onzes streven ! O, konden wij in Maldeghem eene frissche Vlaamsche en Katholieke jongelingschap vormen !

Onze zending is eene zending van vrede.

Goed, veel goed zeggen van de goeden, eerbied en achting geven aan iedereen, om der vriendschap en der liefde wille.

O Gij allen, die het wel meent met de goede zaak, gij wier betrachtingen ik in stilte heb aanhoord en van welker verwezentlijking ik eindelijk mijn levensdroom schiep, welaan, trekt nu de hulpzame hand die gij mij steeds hieldt toegestoken ! Er zijn nog voor Maldeghem schoone dagen bereid...

En Gij, God, Wien alle eer onzes arbeids toekomt, zegen 't Getrouwe Maldeghem ! Geef ons de noodige gezondheid, verlichting des verstands, sterkte in de beproeving, immer toenemende wilskracht en moed om onze zending te begrijpen en ze tot goed einde te brengen !

V.

Victor De Lille schreef daarbij het volgende als commentaar:

Hoe brave toch ! Al zeg ik het zelf ! En hoe kort was onze kijk ! 't Was alsof Maldeghem heel de wereld was ! Och arme ! Maar 't was van den eersten af: Geen profeet in zijn land ! Onze beste bedoelingen werden steeds verkeerd uitgelegd en met ondank betaald ... Steeds stonden wij alleen ! Alleen met onze overtuiging tegenover God en het Volk.

Die twee ten minste zijn ons bij gebleven: God en Volk ! God, "aan wie wij de eere van onzen arbeid gaven" heeft werkelijk 't Getrouwe gezegend. Hij heeft ons de gezondheid gegeven: Van de 25 maal 52, dat is 1300 keeren dat 't Getrouwe onder pers ging, is er geen enkel dat wij niet zelf hebben opgesteld. Hij heeft ons een helderen en eigenen kijk gegeven om alles uit te leggen ten verstande van 't gemeen dat er zijn nut heeft uit te trekken, bijvoorbeeld als de voornaamste in die 25 jaren : den pauselijke wereldbrief voor het werkvolk, het alleman kiezer in België, de strijd voor vervlaamsching der rijke menschen en die armzalige soldaten ! Hij heeft ons de sterkte in de beproeving gegeven. Nijd, spot en laster ... Och, 't kwam al maar van de menschen en wij hebben ermee gelachen. Hoe harder een goede bal tegen den muur geworpen wordt, hoe harder hij terugkaatst. Soms kaatsten wij wat hard terug. Hij heeft ons toenemende wilskracht gegeven. Alle avonden nog hebben wij naar onze meening te weinig gedaan. Het geheim, bijvoorbeeld, dat na 25 vruchtbare jaren, het schoone volk van Vlaanderen nog altijd vreemdeling in eigen land blijft, moet zijn dat wij, Vlaamsche Katholieke schrijvers, al te samen te kort blijven aan onze plicht. En 't leven is toch zoo kort ...

De tweede die ons bijgebleven is, dat is het Volk. Het kleine volk. Het weet dat het zijn vertrouwen mag stellen in 't Getrouwe en 't is dankbaar. Geen blad uit de streek heeft zooveel lezers als 't Getrouwe. Wat zeg ik? Al de bladen uit het ronde te samen drukken niet zooveel als 't Getrouwe alleen, en wil men 't weten uit officieele statistiek? Amerika is wel de weerspiegeling van het huidige volksleven, welnu, geen enkel Belgisch of Hollandsch blad, 't zij week of dagblad, heeft zooveel Amerikaansche lezers als 't Getrouwe.

Een voornaam hulpmiddel van het dagblad is de printendruk. Napoleon zei het reeds: "de kleinste schets zegt meer dan het uitgebreide verslag".
Tot hiertoe moeten de grootse Belgische bladen voort doen met de 'clichés' die een of ander agentschap hun toezendt, gepast of niet. Alleen de allergrootste bladen der wereldsteden hebben hunne eigene photografische inrichting en die zal 't Getrouwe zoo 't God belieft, nog dit jaar hebben. Het moet de kroon zijn van ons werk. Aan bekroningen in toogfeesten hechten we niet zooveel waarde, maar hier zijn deze van 't Getrouwe en zijne drukkerij:

Wereldtentoonstelling Antwerpen 1894: bronzen medalie
Provinciale tentoonstelling Gent 1899: zilveren medalie
Tentoonstelling Huisbedrijf Gent 1910: gouden medalie
Wereldtentoonstelling Gent 1913: Groote prijs.
En nu, zoo God het wil, met kloeken moed, naar het gouden jubelfeest in ... 1938 !
V.D.L.

De Maldegemse pastoor Jan Vinckier: 100 jaar geleden verbannen naar Wesel

Jan Vinckier

Jan Vinckier werd in Rumbeke geboren op 23 juni 1792. Na zijn priesterwijding in 1817 werd hij onderpastoor in Lovendegem en Gentbrugge. Daarna was hij pastoor in Maldegem van 1832 tot 1872.
Het was in 1913 honderd jaar geleden dat Jan Vinckier als seminarist verbannen werd door de Franse bezetter. Ze werden aangehouden en weggevoerd naar de Duitse stad Wesel aan de Rijn. Deze gebeurtenis werd op woensdag 30 juli 1913 in Gent uitgebreid herdacht in aanwezigheid van de bisschoppen van Gent en Brugge.

Tijdens de Franse overheersing (1794 - 1815) wou keizer Napoleon I, tegen alle kerkelijke wetten in, de bisschoppen zelf benoemen. Mgr. de Broglie was in die tijd bisschop van Gent en tot dat bisdom behoorde toen niet alleen Oost- maar ook West-Vlaanderen. De bisschop verzette zich tegen de bemoeienissen van de keizer, viel in ongenade en werd in Frankrijk gevangen gezet.

In april 1813 benoemde de keizer Jacques-Louis de la Brue tot nieuwe bisschop van Gent. De seminaristen erkenden het gezag van de nieuwe bisschop niet en de Fransen namen maatregelen. De prefect van het departement van de Leie (West-Vlaanderen) gaf op 30 juli 1813 het bevel dat de seminaristen op 5 augustus in Brugge moesten zijn. Daar verschenen ze voor de militieraad. Dertig onder hen werden naar Parijs gezonden om ingelijfd te worden bij de Keizerlijke Wacht. Zesenvijftig werden naar Wesel gezonden, onder wie de West-Vlaming Jan Vinckier. De meesten kwamen aan op 1 september 1813 en werden onmiddellijk in de militaire dienst ingeschakeld. Velen stierven echter door ziekte, vooral tyfus en rode loop. De stad Wesel gaf zich over op 8 mei 1814 aan de geallieerden en de seminaristen konden terugkeren naar Vlaanderen.

Volgens 't Getrouwe bezat de oude meid van Vinckier, Virginie Aimable, een boekje over die verbanning naar Wesel en daarin stond dat Jan Vinckier in Wesel was gestorven. Dat was echter niet juist. Hij was zelfs in Wesel niet geraakt. Vinckier had een zwakke gezondheid en werd onderweg ziek. Hij bleef noodgedwongen achter bij een Duitse boer. Dat vertelde hij later zelf.
Volgens een ander boek, in het bezit van Honoré Staes en dat De Lille kon inkijken, was Vinckier slechts opgesloten in Brugge. Dat was echter ook fout. Wellicht ging het over het boekje '*De jonge levieten van het Seminarie van Gent te Wesel, te Parys, enz.*'.

Een merkwaardig detail was dat Vinckier op 18 augustus 1813 bij zijn wegvoering uit Brugge naar Wesel even binnen was geweest in de pastorij van Maldegem. De seminaristen hadden dorst en ze mochten daar drinken. De Maldegemse pastoor-deken De Fonteyne had zich weggestoken achter een boom, want hij betrouwde de Franse soldaten niet. Dat was begrijpelijk want hij was zelf enkele jaren voorheen nog door de Fransen gedeporteerd naar het eiland Ré, omdat hij de eed niet wou afleggen.

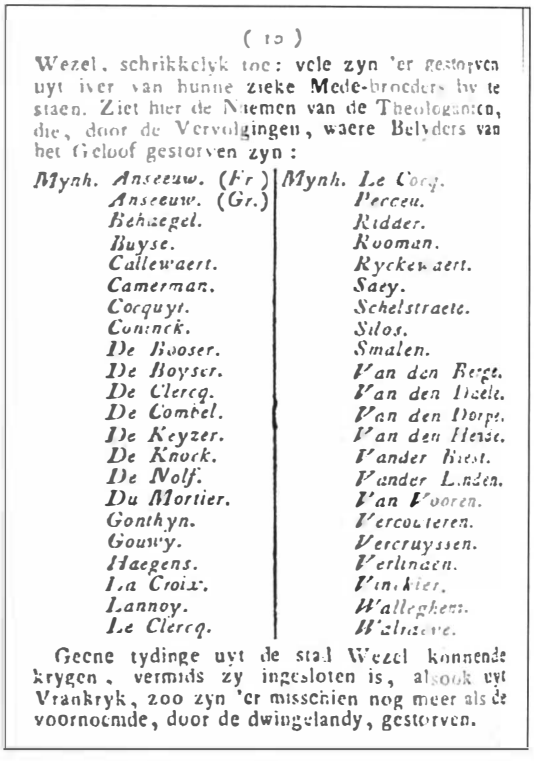

(10)

Wezel, schrikkelyk toe: vele zyn 'er gestorven uyt iver van hunne zieke Mede-broeders by te staen. Ziet hier de Naemen van de Theologanten, die, door de Vervolgingen, waere Belyders van het Geloof gestorven zyn :

Mynh. Anseeuw. (Fr.)	*Mynh. Le Corq.*
Anseeuw. (Gr.)	*Perceu.*
Behaegel.	*Ridder.*
Buyse.	*Rooman.*
Callewaert.	*Ryckewaert.*
Camerman.	*Saey.*
Corquyt.	*Schelstraete.*
Coninck.	*Silos.*
De Booser.	*Smalen.*
De Boyser.	*Van den Berge.*
De Clercq.	*Van den Daele.*
De Combel.	*Van den Dorpe.*
De Keyzer.	*Van den Heede.*
De Knock.	*Vander Biest.*
De Nolf.	*Vander Linden.*
Du Mortier.	*Van Vooren.*
Gonthyn.	*Vercouteren.*
Gouwy.	*Vercruyssen.*
Haegens.	*Verlinden.*
La Croix.	*Vinckier.*
Lannoy.	*Wallegheem.*
Le Clercq.	*Walraeve.*

Geene tydinge uyt de stad Wezel konnende krygen, vermids zy ingesloten is, alsook uyt Vrankryk, zoo zyn 'er misschien nog meer als de voornoemde, door de dwingelandy, gestorven.

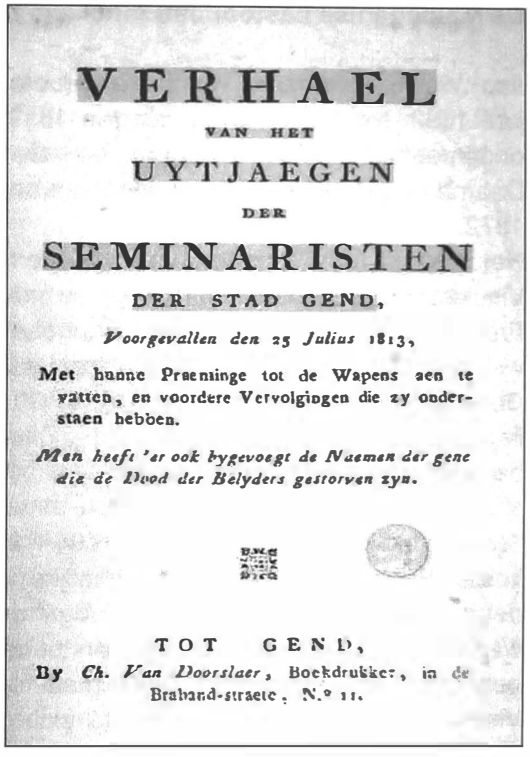

VERHAEL

VAN HET

UYTJAEGEN

DER

SEMINARISTEN

DER STAD GEND,

Voorgevallen den 25 Julius 1813,

Met hunne Praeminge tot de Wapens aen te vatten, en voordere Vervolgingen die zy onderstaen hebben.

Men heeft 'er ook bygevoegt de Naemen der gene die de Dood der Belyders gestorven zyn.

TOT GEND,

By *Ch. Van Doorslaer*, Boekdrukker, in de Braband-straete, N.° 11.

Uittreksel uit 'Verhael van het uytjaegen der seminaristen der stad Gend, voorgevallen den 25 julius 1813, met hunne praeminge tot de wapens aen te vatten, en voordere vervolgingen die zy onderstaen hebben. Men heeft 'er ook bygevoegt de naemen der gene die de dood der belyders gestorven zyn'. Daarin stond Vinckier ten onrechte vermeld bij de overledenen in Wesel.

Foto genomen op 25 juli 1865 van de nog levende Wezelianen. Onderaan tweede van rechts zit pastoor Jan Vinckier.

Voorstelling van het 18de jaarboek in Oud St.-Jozef

Voor de voorstelling van het 18de jaarboek opteerden we voor de cafetaria van Oud St.-Jozef aan de Courtmanslaan. Het was weer voor een honderdtal leden de gelegenheid voor een babbel bij een hapje en een drankje en het kritisch inkijken van het 400 bladzijden tellende jaarboek. Na het rijk gedocumenteerd werkstuk over W.O. I van Jozef Dobbelaere komt de kantschool van de gezusters Cromheecke aan bod. Raphaël Cromheecke uit het Antwerpse, een neef van de tantes Cromheecke, was een gewaardeerd medewerker. Het was dan ook verheugend hem op de voorstelling te ontmoeten.
Op de foto onderaan: Koenraad De Ceuninck, Thomas De Groote, voorzitter Walter Notteboom, Marc De Schinkel, Raphaël Cromheecke, Jozef Dobbelaere.

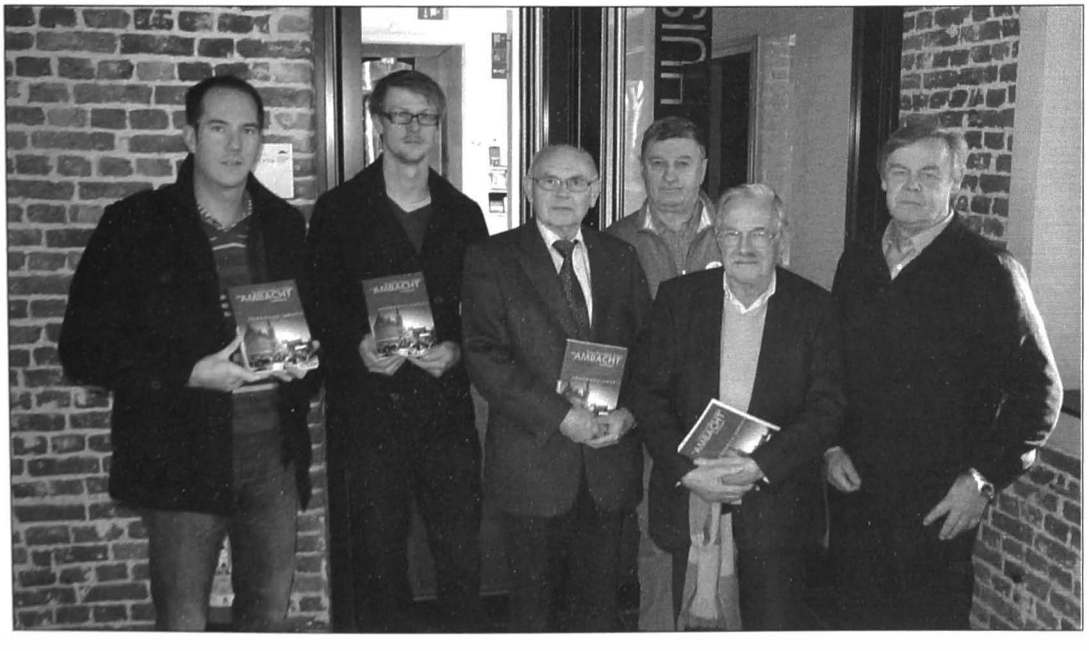

Digitaliseren van oude Maldegemse Weekbladen

In samenwerking met Comeet, de Erfgoedcel Meetjesland, pakte het Ambacht in 2011-2012 de digitalisering van de weekbladen Het Weekblad (van Gustaaf Parrin) en jaargangen van Gazet van Maldegem van uitgever Paul Standaert uit de Nieuwstraat aan. Het resultaat van de samenwerking met Comeet en de gemeente mag er wel zijn: Het Weekblad (1891-1914) van Parrin is nu ook te raadplegen op de website van de gemeente Maldegem en over de woelige jaren dertig kan men lezen op de website van Comeet.
Foto boven: Nele Van Uytsel wijdt de aanwezigen in in de technische aspecten van het digitaliseren van oude kranten. Onder: Allen tevreden met het bereikte resultaat: Hugo Notteboom, Jozef Dobbelaere, Walter Notteboom, Nele Van Uytsel (Comeet), Kristien Blondeel (ICT medewerker), schepen Frank Sierens en Hendrik Van de Rostyne.

Erfgoeddag

Erfgoeddag 2013 met als thema 'Ban de tijd' genoot van stralend weer en bracht volk op de been. Op het gemeentehuis kon men terecht voor demonstraties boekbinden en digitaliseren, en voor een 'uitzending' door radio Saturnus, met de vertrouwde presentatoren van weleer. In het Kasteeltje waren oude uurwerken te bekijken; in de namiddag werd in de tuin door enkele toneelliefhebbers de act opgevoerd 'Hoe vlot, hoe soepel of hoe stroef...' verliep de wekelijkse redactievergadering van 't Getrouwe Maldeghem ...?

Juni: Open kerkendag

De kerken bezitten eeuwenoud erfgoed, wegens verminderd kerkbezoek dreigt dit wel eens in de vergetelheid te geraken. Alerte erfgoedverzorgers, zoals Gothard De Coninck en Laurette Veirman hebben al vaak een verzorgde tentoonstelling opgebouwd, bijvoorbeeld in de Adegemse kerk. Thema van het paneel: de schenking van het glasraam 'de goede herder'.
In Kleit heeft de Werkgroep Grot met grote fotopanelen de zestigjarige geschiedenis van de Mariagrot visiueel voorgesteld (1952-2012).

De Maldegemse poëzieroute is afgewerkt

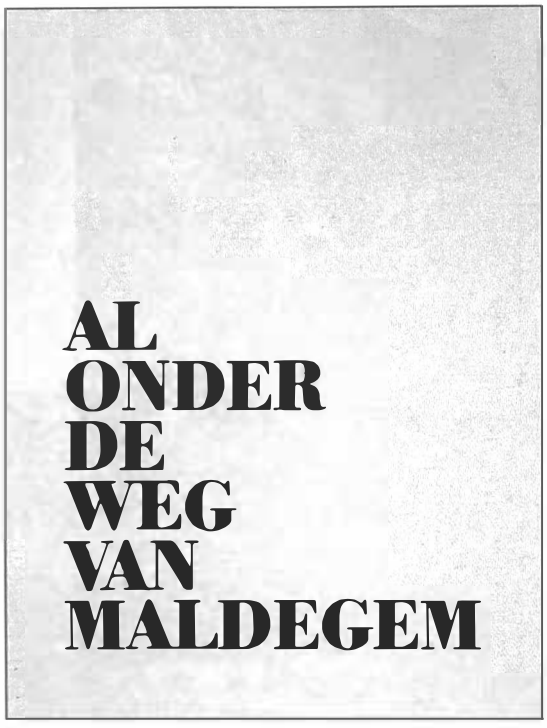

De Maldegemse poëzieroute is deze zomer afgewerkt. Zij kadert in de Meetjeslandse kunst- en poëzieroute, waarvan Frank Geyssens (+2011) de grote bezieler was. Het fraaie boek, uitgegeven onder de titel AL ONDER DE WEG VAN MALDEGEM brengt telkens het originele gedicht en het aansluitend verhaal. Gedicht en verhaal vinden we ook terug op de panelen, die op vijftien plaatsen - bij voorkeur in de natuur - in het Adegemse en Maldegemse landschap zijn ingeplant.
De bijhorende kaart vergemakkelijkt de zoektocht naar de panelen. Aanbevolen.

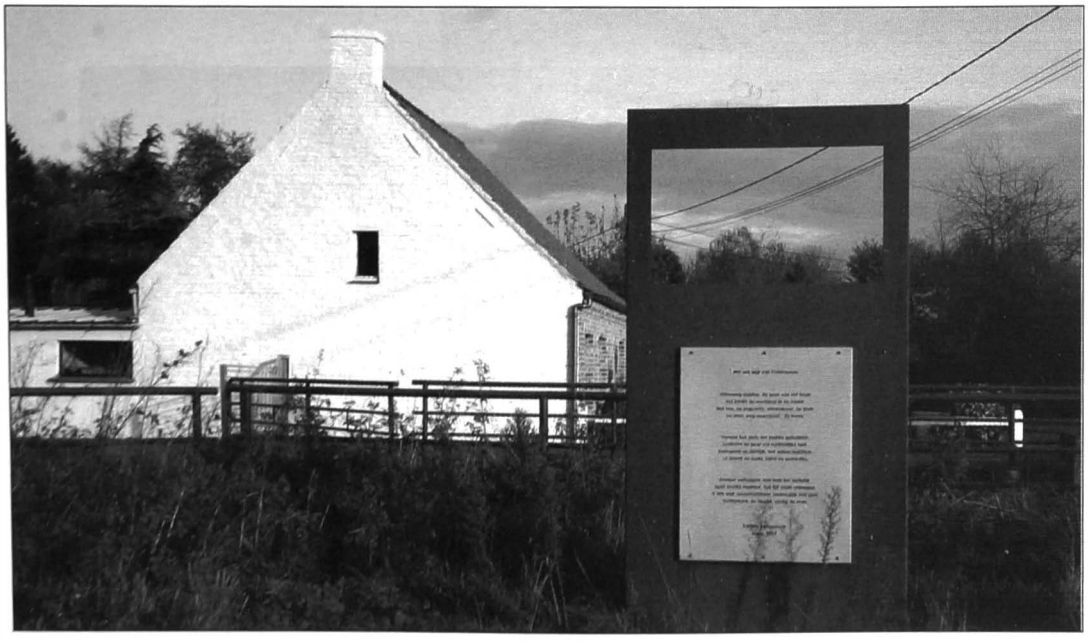

De familie De Lille in feest

Een deel van de 300 aanwezigen voor het stadhuis van Maldegem.

Op 5-6 juli waren de nakomelingen van Victor De Lille in Maldegem in feest.
Het was immers 150 jaar geleden dat Victor De Lille geboren was. Vooral Arnout De Lille en zijn broers waren de promotoren van dit gebeuren, dat meerdere dagen duurde. Met niet minder dan 300 kwamen de De Lilles afgezakt naar Maldegem vanuit alle hoeken van de wereld.
Het programma bestond uit bezoeken aan de plaatsen waar overgrootvader en betovergrootvader een rol had gespeeld. Kennis maken met mekaar, bezoeken aan ..., aangename kinderspelen, en uiteraard ook genieten van lang tafelen en feest vieren vulden het driedaagse programma. Ook dankzij het zeer mooie weer was het voor de familie een uniek gebeuren.

De oudste generatie De Lilles genoot bijzonder.

OUD STADHUIS
©2013 - Photographer : Filip Wouters

September: Open Monumentendag

Open Monumentendag 2013 opende op vrijdag 6 september met de officiële openstelling van de H. Theresiakapel in de Katsweg. Na vele jaren van desinteresse en verwaarlozing kon dit zeldzame gebouwtje in art nouveaustijl dan toch gerestaureerd worden en voor het nageslacht bewaard blijven. Dankzij het volgehouden opzoekingswerk van de cultuurdienst groeide het inzicht dat het bouwwerk van architekt Flor Van Reeth, en waarvan Octavie De Zutter aan de oorsprong ligt, een grondige restauratie verdiende.
Meteen werd die avond in een academische zitting een fraaie brochure voorgesteld over ons kapellenerfgoed..

OPEN MONUMENTENDAG 2013
MALDEGEM

De brochure met in het titelblad een foto van het oorspronkelijke interieur van de Theresiakapel, uitgegeven door de culturele raad en het Erfgoedcomité.
Op de zitting na de officiële openstelling van de kapel, werd in de zaal van het Atheneum gewezen op het grote belang van ons historisch patrimonium, en er sterk op aangedrongen opdat de gemeente daar zeer zorgvuldig en doordacht zou mee omgaan.

Benjamin Swanckaert, die van nabij het dossier opvolgde, geeft uitleg.

Van op de verhoogde vloer bekijken we de drie figuratieve glas-in-lood-ramen van de kapel van de zusters Maricolen. Dit bovendeel is een polyvalente ruimte geworden, geschikt voor meerdere doeleinden. De kapel, het klooster en de school zijn beschermd als monument sedert 2004.
Onder: de klok van de kapel, wegens bouwvalligheid reeds meerdere jaren van het dak afgenomen.

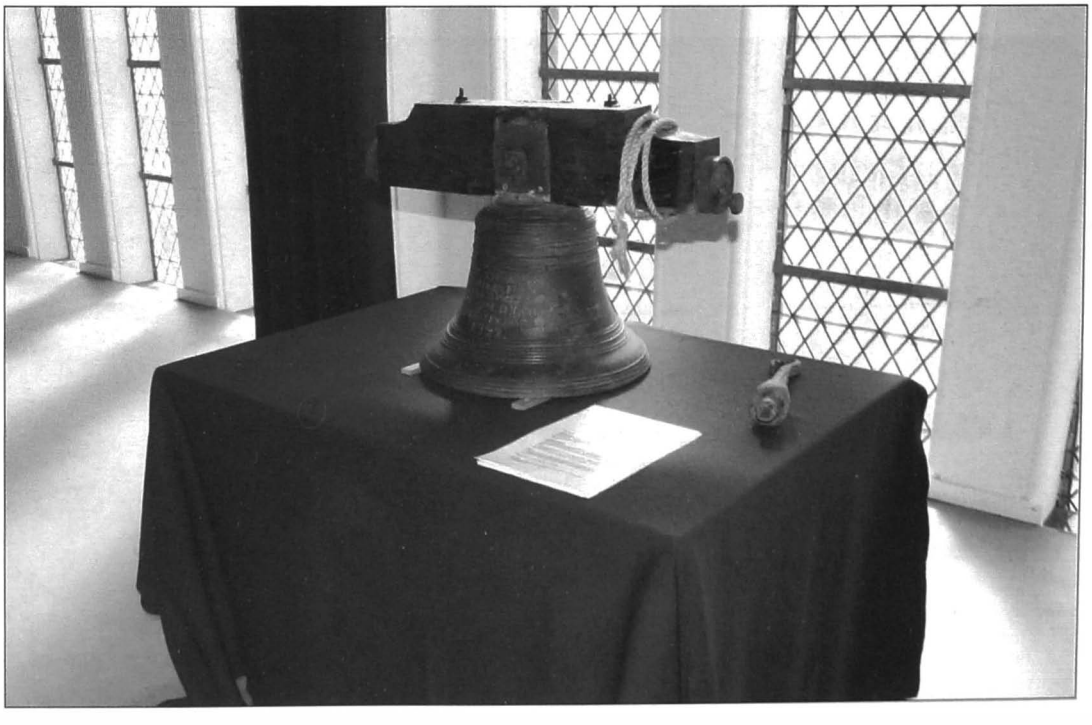

Aanzet herdenking Eerste Wereldoorlog

Na een plechtigheid bij het monument van Burkel werd op 18 oktober overgegaan tot de officiële openstelling van een tentoonstelling over de Eerste Wereldoorlog in zaal Adegem, op de hoogste verdieping van het gemeentehuis van Maldegem. Deze tentoonstelling brengt in een aantal panelen foto's en tekst over de bezetting, de opeisingen, het gebrek aan bewegingsvrijheid en aan voedsel enz.
Voor 2014 worden nog meer initiatieven ontwikkeld, zoals een fietsroute langs de bunkers van W.O. I, vooral gelegen in de kanalenzone.
(foto's copyright gemeentebestuur Maldegem).

"met steun van de Vlaamse overheid"
cel erfgoed
Met steun van de Vlaamse overheid
comeet cultuur in 't meetjesland

Heemkundige Kring Het Ambacht Maldegem vzw

De algemene vergadering van Het Ambacht Maldegem vzw bestaat uit de volgende leden

De Ceuninck Koenraad, Sint-Jansherenplein 7, Maldegem. Koenraad.DeCeuninck@UGent.be
De Groote Thomas, Molenberg 17, Maldegem. maldegem@gmail.com
De Lille Gilbert, Maantjessteenweg 106, Merksem. gilbert.de.lille@telenet.be
De Schinkel Marc, Speyestraat 34, Maldegem. marc.de.schinkel@telenet.be
De Vogelaere Georges, Markstraat 1 l3, Maldegem.
Dobbelaere Jozef, Weide 4, Adegem. jozef.dobbelaere@telenet.be
Maeyens Marc, Oude Weg 48, Adegem. marc.maeyens@adegem.net
Martens Marc, Schorreweg 15, Middelburg. marcpjmartens@hotmail.com
Notteboom Hugo, Prins Boudewijnlaan 9B, Adegem. hugo.notteboom@appeltjes-meetjesland.org
Notteboom Walter, Noordstraat 196 Maldegem. walter.notteboom@skynet.be, 050.713025
Van Maldeghem Jeroom, Kleitkalseide 145, Maldegem
Van de Rostyne Hendrik, Stationsstraat 92/C3, Maldegem

Het bestuur van de vzw is als volgt samengesteld
(beslissing van de algemene vergadering van 5 april 2013)

Voorzitter : Martens Marc. marcpjmartens@hotmail.com. Tel. 050.715567.
Secretaris : De Groote Thomas. maldegem@gmail.com
Penningmeester : De Lille Gilbert. gilbert.delille@telenet.be

De benaming van de vereniging luidt :

Heemkundige Kring Het Ambacht Maldegem
Zetel : Schorreweg 15, 9992 Maldegem
Ondernemingsnummer : 0435.849.407
Gerechtelijk Arrondissement Gent

Het Ambacht Maldegem heeft nog de volgende uitgaven ter beschikking :

HEEMKUNDIG JAARBOEK 10 (2004) 352 p., 18 euro
HEEMKUNDIG JAARBOEK 11 (2005) 344 p., 18 euro
HEEMKUNDIG JAARBOEK 14 (2008) 368 p., 20 euro
HEEMKUNDIG JAARBOEK 15 (2009) 432 p., 20 euro
HEEMKUNDIG JAARBOEK 16 (2010) 416 p., 20 euro
HEEMKUNDIG JAARBOEK 17 (2011) 384 p., 20 euro
HEEMKUNDIG JAARBOEK 18 (2012) 400 p., 20 euro
HEEMKUNDIG JAARBOEK 19 (2013) 400 p., 20 euro

Jaarboeken kunnen besteld worden door storting op de rekening van het Ambacht Maldegem.
Rek. 979-9593939-62. IBAN BE51 9799 5939 3962 BIC ARSPBE22.

Inhoud

Walter Notteboom - Marc Martens
Woord vooraf 5

Redactie
In memoriam: Etienne Dauwels

Jozef Dobbelaere
Het dagelijks leven in Maldegem tijdens de Eerste Wereldoorlog.
Deel 2. 1916-1917 11

Hendrik Van de Rostyne
Leerlooierijen in Maldegem 138

Marc Martens
Het hospitaal van Middelburg 153

Hugo Notteboom
Het Steen in Maldegem 183

Rudy van Elslande
Brandglasramen van Daneel Luenis door abt Lieven Hugenois besteld
voor Gent en Papinglo, 1521 -1522 201

Hugo Notteboom
Wolven, kraaien en vossen in het Ambacht Maldegem 231

Marc Martens
Labeur op het Booneveld in Kleit 1785 -1787 243

Jeroom Van Maldeghem
Het Booneveld, vier generaties verder 261

Walter Notteboom
Stoet ter gelegenheid van de aanstelling van
E.H. Jozef Brewée als pastoor van Kleit, 3 oktober 1948 267

Hugo Notteboom
De kapel van de H. Theresia van Lisieux aan de Katsweg 289

Marc Martens
Maldegems oudste vrouwenportretje ontdekt in de kerk 296

Marc Martens
Een derde leven voor het Van Peteghemorgel in de kerk van Adegem 301

Jozef Dobbelaere
Wat gebeurde er 100 jaar geleden in Adegem, Maldegem, Middelburg? 307

Walter Notteboom
Kroniek 339

Het Bestuur 350

Inhoud 351

Colofon 352

Colofon

Het Heemkundig Jaarboek 19 (2013)

is een uitgave van de

HEEMKUNDIGE KRING
HET AMBACHT MALDEGEM vzw

Het boek werd voorgesteld
in Oud St.-Jozef te Maldegem op zaterdag 14 december 2013

Lay-out
Tina De Smet
Walter Notteboom

Fotoverantwoording

Artikel Wereldoorlog I: collectie Jozef Dobbelaere en Ambacht Maldegem
Hans Blankaert: p. 2
Familie De Lille: p. 344, 345
Gemeentearchief Maldegem: p. 8, 9
Gemeentebestuur Maldegem: p. 349
Marc Martens: p. 159, 177, 178, 248, 253, 260, 297 boven, 298, 301
Walter Notteboom: p. 305, 306, 339, 340, 341, 342, 343, 346, 347, 348
Jean-Pierre Reychler: p.139
Rudy van Elslande: p. 203, 205, 206, 213, 225

Elke auteur is verantwoordelijk voor zijn bijdrage.
Artikelen, of delen van artikelen die in het Jaarboek van de Heemkundige Kring Het Ambacht Maldegem verschijnen, mogen slechts overgenomen worden mits schriftelijke toestemming van de uitgever.
Verantwoordelijke uitgever:
Heemkundige Kring Het Ambacht Maldegem vzw
p.a. Marc Martens, Schorreweg 15, 9992 Maldegem

Druk en afwerking
Van Hoestenberghe Maldegem - www.vanhoestenberghe.be